

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**XIX. YÜZYIL ORTALARINDA MUĞLA'DA AİLE
YAPISI**

(122, 123 VE 124 NUMARALI MUĞLA ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE)

727850

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Erdoğan KELEŞ

9941060022

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. İbrahim GÜLER

T 127850

HAZİRAN 2002

MUĞLA

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA MUĞLA'DA AİLE YAPISI

(122, 123 VE 124 NUMARALI MUĞLA ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Erdoğan KELEŞ

9941060022

Sosyal Bilimler Enstitüsünce

“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 28/ 06 /2002

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 26 / 07 /2002

Tezin Danışmanı : Doç Dr. İbrahim GÜLER

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Enver KONUKÇU

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN

HAZİRAN 2002

MUĞLA

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON BİRİMİ**

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ GİRİŞ FORMU		
YAZARIN	MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR	
Soyadı : Keleş		
Adı : Erdoğan	Kayıt No:	
TEZİN ADI		
Türkçe : XIX. Yüzyıl Ortalarında Muğla'da Aile Yapısı (122, 123 ve 124 Numaralı Muğla Şer'iyeye Sicillerine Göre)		
Y.Dil : Family Structure of Muğla around the Middle of the 19 th Centruy (In accordance with numbers 122, 123 and 124 registors of Muğla)		
TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans Doktora Sanatta Yeterlilik		
*		
TEZİN KABUL EDİLDİĞİ		
Üniversite : Muğla		
Fakülte : Fen-Edebiyat		
Enstitü : Sosyal Bilimler		
Diğer Kuruluşlar :		
Tarih : 26.07.2002		
TEZ YAYINLANMIŞSA		
Yayınlayan :		
Basım Yeri :		
Basım Tarihi :		
ISBN :		

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : GÜLER İbrahim

Ünvanı : Doç Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 253

TEZİN KONUSU (KONULAR) :

1. Aile
2. XIX. Yüzyılda Muğla'da Aile Yapısı
3. Osmanlı Aile Yapısı

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER :

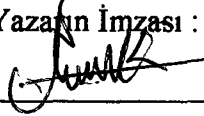
1. Aile
2. Muğla Ailesi
3. Osmanlı Ailesi

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER : (Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'ları kullanınız)

1. Family
2. Muğla's Family
3. Ottoman's Family

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum.
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir. *
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir.

Yazarın İmzası :

Tarih : 28.06.2002

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No : Konu : Üniv. Kodu :

Not : Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının

Soyadı: KELEŞ

Adı: Erdoğan

Tezin Türkçe Adı : XIX. Yüzyıl Ortalarında Muğla'da Aile Yapısı (122, 123 ve 124 Numaralı Muğla Şer'iiye Sicillerine Göre)

Tezin Yabancı Adı : Family Structure of Muğla around the Middle of the 19th Centruy (In accordance with numbers 122, 123 and 124 registers of Muğla)

Tezin Yapıldığı

Üniversite: Muğla

Enstitü : Sosyal Bilimler

Yılı: 2002

Diğer Kuruluşlar

Tezin Türü: 1- Yüksek Lisans*

Dili : Türkçe

Sayfa Sayısı : 253

2- Doktora

3- Tıpta Uzm.

4- Sanatta Yeterlilik

Tez Danışmanlarının

Ünvanı : Doç. Dr.

Adı : İbrahim

Soyadı : GÜLER

Türkçe Anahtar Kelimeler

İngilizce Anahtar Kelimeler

1-Aile

1- Family

2-Muğla Ailesi

2- Muğla's Family

3-Osmanlı Ailesi

3- Ottoman's Family

Tarih : 28.06.2002

İmza

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**XIX. Yüzyıl Ortalarında Muğla’da Aile Yapısı (122, 123 ve 124 Numaralı Muğla Şer‘iyye Sicillerine Göre)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28 / 06 /2002
Erdoğan KELEŞ

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 03/ 07 / 2002 tarih ve 180/1 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Erdoğan KELEŞ'in "**XIX. Yüzyıl Ortalarında Muğla'da Aile Yapısı (122, 123 ve 124 Numaralı Muğla Şer'iyeye Sicillerine Göre)**" adlı tezini incelemiş ve aday 26.07.2002 tarihinde saat 15:30' da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan savunmasından sonra 45 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin "*başarılı*" olduğuna "*oybirliği*" ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Doç Dr. İbrahim GÜLER

Üye

Prof. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI

Üye

Prof. Dr. Enver KONUKÇU

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Erdoğan KELEŞ
Doğum Yeri : Almus-TOKAT
Doğum Yılı : 1976
Medeni Hali : Evli

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise : 1991-1994 Tokat Gazi Osman Paşa Lisesi
Lisans : 1995-1999 Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

Aralık 1999'da Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak atandım. Aynı yıl Tarih Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladım.

Halen Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktayım.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	VI
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR	X
KAYNAKÇA	XI
A-Ana Kaynaklar	XI
1-Arşiv.....	XI
2-Yıllık.....	XI
3-Seyahatnâme.....	XI
4-Nizâmnâme.....	XI
5-Fetvâ.....	XI
B-Araştırma ve İncelemeler	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM: EVLİLİKLER

A-EVLİLİĞİN OLUŞUMU	13
1-Söz Kesme.....	15
2-Nişan.....	16
3-Nikah.....	19
4-Düğün Törenleri.....	27
B-EVLİLİĞİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ	29
1-Mali Yükümlülükleri.....	29
a-Mehr.....	29
b-Nafaka.....	40
c-Mal Ayrılığı.....	41

2-Sosyal Yükümlülükleri.....	43
C-EŞ DURUMU.....	44

İKİNCİ BÖLÜM: AİLEDE NÜFUS

A-KÖK AİLE ÜYELERİ.....	53
1-Kadınlar ve Aile İçindeki Yeri.....	57
2-Çocuklar: Ergenlik Devri “Bülûğ ve Rüşd”	61
a-Ailelerde Çocuk Sayısı.....	62
b-Çocuk Hakları.....	67
b.1.Velâyet (Hıdane)	67
b.2.Vasî-i Mansûb Tayini.....	70
b.3.Vasî-i Muhtar.....	83
b.4.Vasî-i Kayyum.....	84
b.5.Nazır Tayini.....	86
b.6.Nafaka ve Kisve Bahâ’ Tayini.....	88
b.7.Çocuk Haklarını Korumaya Yönelik Kurumlar: “Eytâm Sandığı”	92
B-AİLEYİ OLUŞTURAN DİĞER BİREYLER.....	97
1-Büyükbaba-büyükanne ve Ailedeki Diğer Yakın Akrabalar.....	97
2-Köleler ve Cariyeler.....	100
3-Hizmetçiler.....	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AİLE EKONOMİSİ

A-AİLELERİN GEÇİM KOŞULLARI.....	104
1-Zanaatçı ve Meslek Erbabı Aileler.....	104
2-Ziraatçı Aileler.....	114
a-Tarım.....	115
b-Hayvancılık.....	120

3-Tüccar Aileleri.....	123
B-AİLELERİN TEŞEBBÜS GÜCÜ VE İŞ HACMİ.....	127
1-Servetler	127
2-Alacak ve Borçlar.....	132
3-Ev, Arsa, Mülk satışları.....	136
4-Köle Satışları.....	138
C-SOSYAL VE EKONOMİK KURUMLAR “VAKIF MÜESSESESİ”	140

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: AİLELERDE GÜNDELİK YAŞAM

A-AİLELERDE BARINMA.....	144
1-Ailelerin Yaşadığı Mekan.....	144
2-Ev Donanımı.....	149
a-Sergi ve Döşemeler.....	150
b-Yatak Takımları.....	152
c-Aydınlatma Aletleri.....	152
B-AİLELERDE BESLENME.....	152
1-Yiyecekler.....	152
2-Mutfak Eşyası.....	155
C-AİLELERDE TEMİZLİK ANLAYIŞI.....	157
Ç-TARIM VE HAYVANCILIKLA İLGİLİ KULLANILAN EŞYALAR.....	158
D-KORUNMA VE SAVUNMA ALETLERİ.....	158
E-AİLEDE GİYİM-KUŞAM VE TAKILAR.....	159
1-Giyim-Kuşam.....	159
2-Takılar.....	164
F-HİTAP BİÇİMLERİ.....	164
1-İsimler.....	164
2-Ünvân ve Lâkaplar.....	165

G-GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN DİĞER EŞYALAR.....	167
---	------------

BEŞİNCİ BÖLÜM: AİLELERİN KÜLTÜREL DURUMU

A-AİLE ÜYELERİNİN EĞİTİMİ.....	169
---------------------------------------	------------

B-MUĞLA'DA EĞİTİM-ÖĞRETİMİN ALTYAPISI.....	170
---	------------

1-Kurumlar.....	170
-----------------	-----

2-Yazılı ve Görsel Malzemeler “Kitaplar”	178
--	-----

C-KİTAP SAHİPLERİ.....	181
-------------------------------	------------

ALTINCI BÖLÜM: AİLELER ARASI İLİŞKİLER

A-İLİŞKİ ÇEŞİTLERİ.....	184
--------------------------------	------------

1-Komşuluklar.....	184
--------------------	-----

2-Köylü-Şehirli İlişkileri.....	187
---------------------------------	-----

3-Misafirler, Yabancılar.....	189
-------------------------------	-----

4-Gayr-i Müslim-Müslim İlişkileri.....	191
--	-----

B-İLİŞKİLERDE YAŞANAN SORUNLAR.....	195
--	------------

1-Tecavüz, Zina ve Kız Kaçırmalar.....	195
--	-----

2-Eşkıyalık, Kavga, Katl, Kisas ve Sulh Meseleleri.....	200
---	-----

YEDİNCİ BÖLÜM: AİLENİN DAĞILMASI

A-BOŞANMALAR.....	205
--------------------------	------------

1-Boşanma Çeşitleri.....	207
--------------------------	-----

a-Talâk.....	207
--------------	-----

a.1.Ric'î Talâk.....	209
----------------------	-----

a.2. Bâin Talâk.....	211
----------------------	-----

b-Muhâlaa.....	213
----------------	-----

c-Tefrik.....	216
---------------	-----

2-Boşanmanın Hukukî Yükümlülükleri.....	219
a-Kadınlar için İddet ve İddet Nafakası.....	219
b-Çocukların Bakım ve Terbiyesi (Hıdane).....	221
3-Boşanmanın Sonuçları.....	222
B-AİLEDE ÖLÜMLER.....	224
1-Ölüm Nedenleri.....	224
2-Ölümle Ortaya Çıkan sorunlar.....	228
a-Borç ve Alacaklar	228
b-Mîrâs.....	230
b.1-Mîrâsla İlgili Vasiyyetlerin Yerine Getirilmesi.....	231
b.2-Mîrâsçılarının Gaibliği ve Küçüklüğü Meselesi.....	232
b.3-Mîrâsçılarının veya Vekillerin Mîrâstaki Hisselerinin Hukukî Geçerliliği İçin Senet ve Hüccet Talepleri.....	233
b.4-Mîrâsın Taksiminde Ortaya Çıkan Hibe Sorunu	233
b.5-Mîrâsla İlgili Çeşitli İddiâlar.....	235
b.6-Ölümden Evvel Mîrâsın Taksim Edilmesi.....	236
3-Varissiz Ölüm.....	237
C-AİLENİN YAYILMASI.....	238
SONUÇ.....	244
EKLER.....	247

ÖNSÖZ

“XIX. Yüzyıl Ortalarında Muğla’da Aile Yapısı” adlı bu çalışmayla, söz konusu dönemde Muğla’daki aileler incelenmiştir. Şer’iyye Sicillerine yansıyan ailelerle ilgili bilgiler, Muğla’daki aile yapısı hakkında bize önemli fikirler vermektedir. Muğla mahkeme defterleri olan Şer’iyye Sicilleri bugünkü anlamıyla mahkeme kayıtları olduğu için, sosyal hayata dair önemli bilgiler içermektedirler. Çalışmamda ana kaynak olarak Muğla’ya ait üç Şer’iyye Sicili Defteri esas alınmıştır. Bu defterlerin ilki 122 numaralı olup H. 1270-1276 / M.1853-1859, ikincisi 123 numaralı olup H. 1276-1279 / M. 1859-1862 tarihli, üçüncüsü de 124 numaralı defterdir ve H. 1281-1284 / M. 1864-1867 tarihlerini içermektedir.

Bunlar dışında, diğer bazı arşiv kaynakları ile yapılan inceleme ve araştırmalara da inceleme yaparken başvurulmuştur. Bu belge ve bilgiler ışığında Muğla’daki aile hayatına dair bir takım sentezler yapılarak sonuca gitmeye çalışılmıştır.

İncelemiş olduğum dönem 14 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Çalışma, giriş ve sonuç dışında, yedi bölümden oluşmaktadır. “Giriş”te, aile ilgili tanımlar ve “Türk aile yapısı” hakkında genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, Muğla’da ailenin oluşmasında temel olan evlilik ve evliliğin eşlere yüklediği mali ve sosyal yükümlülükler ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, Muğla ailelerinde nüfus, aile üyelerinden kadınların toplumsal hayattaki yerleri, ailenin en önemli unsuru olan çocuklar, çocuk haklarını korumak amacıyla oluşturulmuş kurumlar incelenmiştir. Üçüncü bölümde de Muğla ailelerinin ekonomik faaliyetleri bu çerçevede tarım, hayvancılık ve ticari etkinlikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde, Muğla ailelerinin gündelik yaşamları ve kullandıkları eşyalar incelenmiştir. Beşinci bölümde de Muğla ailelerinin eğitim ve kültürel yapıları üzerinde durulmuştur. Altıncı bölümde ise, aileler arası ilişkiler ve bu ilişkilerde yaşanan bazı sorunlar ele alınmıştır. Yedinci ve son bölümde ise ailelerin dağılma ve yayılması üzerinde durulmuştur.

Tezimin bu son haline gelinceye kadar yardımlarını esirgemeyen ve çalışmamda bana rehberlik eden Danışmanım ve Hocam Sayın Doç. Dr. İbrahim GÜLER'e teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca tezimde ana kaynak olarak kullandığım Muğla Şer'yye Sicili Defterlerinin temininde yardımlarını gördüğüm Hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI'ya ve tez çalışmalarım esnasında bana destek veren Hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Ahmet YİĞİT'e de teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca bu çalışma esnasında yardımlarını gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Muzaffer DEMİR'e ve Yrd. Doç Dr. Bayram AKÇA'ya teşekkür ederim. Benden hiçbir zaman maddi ve manevi desteğini esirgemeyen amcama, eşime ve arkadaşlarıma da ayrıca teşekkür ederim.

Muğla 2002

Erdoğan KELEŞ

ÖZET

XIX. Yüzyılın ortalarında Muğla'daki aileler, sosyo-ekonomik alanda geleneksel yapılarını muhafaza etmişlerdir. Muğla'nın içine dönük yani geleneksel yapısının korunması, Tanzimat dönemindeki tüm yenileşme hareketlerinin merkezi olan İstanbul'dan ve ana yollardan uzak oluşundan kaynaklanmaktadır.

Muğla'da aile yapısı, incelenen dönemde, Osmanlı ailesinin genel karakteristik özelliklerini göstermektedir. Kök aile veya çekirdek aile hakim durumdadır. Yeni bir yuva kurmanın heyecanı içinde yapılan evlilikler, ailelerin rızaları doğrultusunda gerçekleşmektedir. Evlilik işlemleri devletin sıkı kontrolü altında yapılmakta ve "kadı"lar tarafından muntazaman kayıt altına alınmaktadır. Tüm evliliklerde kadına mehir verilmektedir. Bu hukukî bir yükümlülüktür. Mehir, dulluk veya ölüm halinde kadının ekonomik açıdan tek güvencesidir.

Evliliğin en başta gelen nedeni, neslin devamı anlamına gelen çocuk sahibi olmak isteğidir. Evliliklerde zaman zaman görülen çok eşlilikler, en az bir çocuk sahibi olabilmek düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Aileler sahip oldukları çocuklarını korumak ve eğitmek amacıyla, mevcut olan tüm sosyal kurumlardan yararlanmışlardır.

Muğla ailelerinin ekonomik yapısı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Tarım faaliyetleri, eski usullerle yapıldığı için, ticari gayelerden çok gündelik ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir.

Gündelik hayatta ise aileler, birbirleriyle sıkı ilişki halindedir. Bu ilişkilerde zaman zaman çeşitli sorunlar çıkmaktadır. Evlilik kurumuyla oluşan aile, boşanma, göç ve aile üyelerinin yeni evlilikler yapmasıyla dağılmaktadır. Tüm bu özellikleriyle Muğla ailesi, XIX. Yüzyılda karakteristik olarak Osmanlı ailesinin genel özellikleriyle örtüşmektedir.

ABSTRACT

In the middle of the 19 th century, the families in Muğla maintained their traditional structure in the field of socio-economic developments.

The maintenance of Muğla's seclusive and traditional character derives from the fact that this city is far from the main roads and the capital, İstanbul, which was the centre of reform movements during the Tanzimat.

The structure of the families of Muğla, as studied in this thesis, displays the general characteristics of an Ottoman family. The root or the core family is prevalent. Marriages, made in an emotion of establishing a new home, are conducted with the consent of families. The procedures of marriage are carried out under the strict control of the state and registered properly by the Kadıs. In all marriages, a dower (a sort of muslim pecuniary marriage settlement) is given to the woman. This is a legal obligation. Dower is a security for a woman in cases of widowhood and death.

The main reason for marriage is to have children meant to continue the generation. Polygamies, which are sometimes seen in marriages, are due to the fact that at least one children should be gotten by a family. In order to protect and educate their children, families made use of the whole of the present social institutions.

The economic structure of the families in Muğla is dependant on agriculture and husbandry. Since the agricultural activities are carried by primitive methods, it tends to provide daily necessities rather than having a commercial purpose.

In a daily life, families condensely keep in touch with each other. In the course of these relations, from time to time, there occur some various troubles. The family, formed by marriage, is broken up due to divorce, migration and new marriages of the members of a family. With all these features, Muğla's family is characteristically similar to the general features of an Ottoman family.

KISALTMALAR

bkz.	bakınız.
Çev.	Çeviren
D.İ.A.	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
E.Ü.E.F.	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
IRCICA	İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İ.A.	İslâm Ansiklopedisi
İ.Ü.E.F.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
kg.	kilogram
krş	kuruş
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
M.	Miladi
Muğla Ş.S.D.	Muğla Şer'îyye Sicili Defteri
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
pr	para
s.	sayfa
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
t.y.	tarih yok
v.	varak
vb.	ve benzeri.
vd.	ve devamı
vs.	vesair
yy.	yüzyıl

KAYNAKÇA

A-ANA KAYNAKLAR

1-Arşivler

Muğla Şer‘iyye Sicili Defteri 122. (H.1270-1276 / M. 1853-1859).

Muğla Şer‘iyye Sicili Defteri 123. (H.1276-1279 / M. 1859-1862).

Muğla Şer‘iyye Sicili Defteri 124. (H.1281-1284 / M. 1864-1867).

Muğla Şer‘iyye Sicili Defteri 129, (H.1288).

2-Yıllık

Aydın Vilayeti Salnâmesi, (H. 1302 / M.1884).

3-Seyahatnâme

EVLIYA ÇELEBİ, Mehmed Zıllıoğlu, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi VIII,*
Sadeleştiren: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1985.

4-Nizâmnâme

EYTÂM SANDIĞI NİZÂMNÂMESİ 1851 (H. 1268), *Düstur, Tertip I, Cilt: I,*
Matbaa-i Amire, İstanbul 1289, s.270-281.

5-Fetvâ

ALİ Efendi, *Fetvâ-yı Ali Efendi,* Matbaa-i Amire, İstanbul 1311.

B-ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

ADİYEKE, Nuri, *XIX. Yüzyılda Milas Kazası,* Yeni Milas Matbaası, Milas 1995.

_____, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat Dönemi Evlilikleri”, *Pax Ottoman Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç,* Edit By: Kemal Çiçek, Sota & Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s.121-149.

- AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Başlık”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi V*, İstanbul 1992, s.131-133.
- AKKUTAY, Ülker, “İslâmiyetten Önce Türk Ailesi”, *Türk Aile Ansiklopedisi I*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.55-61.
- AKTAN, Hamza, “İslâm Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara 1992, s.396-433.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999’a)*, Alfa Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 1999.
- ALKAN, Turan, “Ev ve Ailenin Değişimi”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No: 71, Ankara 1992, s.786-801.
- APAK, Melek Sevüktekin-GÜNDÜZ, Filiz Onat-ERAY, Fatma Öztürk, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997.
- ARTAN, Tülay, “Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Eyüp’te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası”, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, Editör: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s.49-64.
- “ASABE”, *İslâm Ansiklopedisi I*, s.663.
- ATEŞ, Süleyman, *Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.
- AYDIN, Mehmet Akif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No:11, İstanbul 1985.
- _____, “Eyüp Şeriye Sicillerinden 184, 185 ve 188 No’lu Defterlerin Hukukî Tahlili”, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, Editör: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s.65-72.
- _____, “Osmanlı Hukukunda Kazâî Boşanma “Tefrik””, *Osmanlı Araştırmaları V*, İstanbul 1986. s.1-12
- _____, “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü” *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, T.C. Başbakanlık

Aile Araştırma Kurumu Yayınları No: 71, Ankara 1992, s.434-455.

“BAB MAHKEMESİ”, *Türk Ansiklopedisi, Cilt: V*, M.E.B. Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1967, s.6.

BARKAN, Ömer Lütfi, *Türkiye’de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi*, Cumhuriyetin 50. Yılı Seminerinden Ayrı Basım, Ankara 1975.

_____, “Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659) I”, *Belgeler, Cilt III/5-6*, İstanbul 1966, s.1-78.

BEŞİRLİ, Mehmet, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Samsun’da Evlilik Kurumu Üzerine Bazı Bilgiler ve Uygulamalar”, *Pax Ottoman Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Edit By: Kemal Çiçek, Sota & Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s.97-119.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu II-V*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985.

BOZKURT, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, T.T.K., Ankara 1989.

_____, “Osmanlı Devleti ve Gayr-i Müslimler”, *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları (Osmanlı İmparatorluğu Dönemi)*, 2. Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul 1992. s.279-304.

CANAN, İbrahim, *Çocuk Hakları Beyânnâmesi Işığında İslâm’da Çocuk Hakları*, Yeni Asya Yayınları Sosyal İlimler Serisi, 2. Baskı, İstanbul 1981.

CANTÜRK, Hülya, *Osmanlı Salnamelerine Göre XIX. Yüzyılda Menteşe Sancağı’nın Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 1998.

CEBECİ, Dilaver, *Tanzimat ve Türk Ailesi (Sosyal Değişme Açısından Tanzimat İstanbul’unda Türk Ailesi Üzerine Bir İnceleme)*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993.

- CELKAN, Hikmet Y., “Türklerde Aile Telâkkileri”, *Türk Aile Ansiklopedisi I*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.59-61.
- CEZAR, Yavuz, “18. Yüzyılda Eyüp’te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler”, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, Editör: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yayınları No: 53, İstanbul 1998, s.15-32
- CİN, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 41, 2. Baskı, Konya 1988.
- _____, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 42, 2. Baskı, Konya 1988.
- CİN, Halil-AGGÜNDÜZ, Ahmet, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi II*, Timaş Yayınları, İstanbul 1990.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, T.T.K., Ankara 1997.
- ÇEKER, Orhan, *Nafaka Kanunu*, (Osmanlı Kanunları Serisi: 3), Ebru Yayıncılık, İstanbul 1985.
- ÇİÇEK, Kemal, “Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmilerin Yargı Tercihi”, *Pax Ottoman Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Edit By: Kemal Çiçek, Sota & Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s.31-49.
- ÇOLAK, Melek, “Tanzimattan Cumhuriyete Muğla’da Kadın Giyiminin Evrimi”, *Toplumsal Tarih, Cilt: 15/90*, İstanbul (Haziran) 2001, s.32-37.
- DEMİREL, Ömer, “1700-1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı”, *Belleten LIV/60*, T.T.K., Ankara 1991, s.945-961.
- DEMİREL, Ömer-TUŞ, Muhiddin-GÜRBÜZ, Adnan, “Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim-Kuşam (XVI-XIX. Yüzyıllar)”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara 1992, s.703-755.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*, Aydın Kitabevi Yayınları, 14. Baskı, Ankara 1997.

- DOĞAN, İsmail, *Osmanlı Ailesi-Sosyolojik Bir Yaklaşım*-, Yeni Türkiye Yayınları Toplum Serisi 1, Ankara 2001.
- _____, “Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri”, *Osmanlı (Toplum) V*, Bilim Editörü: Güler Eren-Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.371-396.
- DONUK, Abdülkadir, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, *Aile Yazıları I (Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç)*, Derleyenler: Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.287-301.
- DÖNMEZ, İbrahim Kafi, “Yetim”, *İslâm Ansiklopedisi XIII*, s.401-403.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.
- ERGİN, Osman, “Darüleytâmlar”, *Türkiye Maarif Tarihi, Cilt: 3-4*, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s.1548-1552.
- _____, “Darülhayr-ı Ali”, *Türkiye Maarif Tarihi, Cilt: 3-4*, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s.1259-1263.
- _____, “Darüşşafaka”, *Türkiye Maarif Tarihi, Cilt: 3-4*, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s.946-948.
- ERKAL, Mustafa E., “Kadının Türk Cemiyetindeki Yeri ve Vazifeleri”, *Türk Kültürü Dergisi, Sayı: 225, Yıl: XX*, Ocak 1982, s.170-175.
- ERÖZ, Mehmet-GÜREL, Ali, *Türk Ailesi*, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları No: 150, Dumat Ofset Matbaacılık, Ankara 1998.
- ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1996.
- ERYÜKSEL, Ahmet, “Osmanlı Devletinde Dul ve Yetimler”, *Şarkiyat Mecmuası VIII*, İ.Ü.E.F. Şarkiyat Enstitüsü, İstanbul 1998, s.331-343.
- EYİCE, Semavi, “Mescid”, *İslâm Ansiklopedisi, VIII*, s.1-118.
- “EYTÂM İDARESİ”, *Türk Ansiklopedisi, Cilt: XVI*, M.E.B. Yayınevi, Ankara 1968, s.56-57.

- FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 48, 2. Baskı, İstanbul 1998.
- _____, “18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.7-26.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, “Türklerde Aile İktimaiyatı”, *Aile Yazıları I (Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç)*, Derleyenler: Beylül Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.1-26.
- FİRUZOĞLU, Safarov Rafik, “Kırım ve Kafkasya’dan Osmanlı İmparatorluğuna Göçler”, *Osmanlı (Toplum) IV*, Bilim Editörü: Güler Eren-Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.687-696.
- GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.
- GÖKALP, Ziya, *Türk Medeniyet Tarihi*, Haz., Yalçın Toker, Toker Yayınları, İstanbul 1989.
- _____, *Türkçülüğün Esasları*, Toker Yayınları, İstanbul 1999.
- GÖKÇE, Birsen, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile Yazıları I (Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç)*, Derleyenler: Beylül Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.205-223.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Hane Deyimi Hakkında”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi İ.H. Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, Sayı: 32*, İstanbul 1979, s.330-348.
- GÜLER, İbrahim, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop (İdari Taksimat ve Ekonomik Tarihi)*, Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.
- _____, “Bir Osmanlı Şehrinde 18. Yüzyıl Aile Hayatı Üzerine Tespitler: Sinop’ta Medeni Durum”, *Tarih ve Düşünce, Sayı: 17*, İstanbul (Mart) 2001, s.22-28.

- _____, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Nüfus Hareketleri Olarak “İç Göçler””, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 36, (1995-2000 Prof. Dr. Fikret İşıltan Hatıra Sayısı)*, İstanbul 2000, s.155-211.
- _____, “XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği”, *Türkler, Cilt: 14*, Editör: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.28-40.
- _____, “XVIII. yy’da Köylüler: Sinop Örneği”, *Türkler, Cilt: 14*, Editör: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.74-81.
- GÜNDOĞDU, Abdullah, “1852-1863 Tarihleri Arasında Çorum Kazası’nda Sosyo-Ekonomik Yapı”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt: VI*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1991, s.211-242.
- GÜNGÖR, Erol, *Ahlâk Psikoljisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Yayını No:317 / Kültür Serisi:100, 1. Baskı, İstanbul 1997.
- GÜRAN, Tevfik, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, ErenYayıncılık, İstanbul 1998.
- HINZ, Walther, *İslâm’da Ölçü Sistemleri*, Çev., Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları: 21, İstanbul 1990.
- İŞİN, Ekrem, “19. yy’da Modernleşme ve Gündelik Hayat”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi II*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.538-565.
- İPEKTEN Haluk, İSEN Mustafa, TOPARLI Recep, OKÇU Naci, KARABEY Turgut, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 942, Ankara 1988.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Bâb Mahkemesi”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi IV*, İstanbul 1991, s.362.
- İZGİ, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim I (Riyazi İlimler)-II (Tabii İlimler)*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.
- JUYNBOLL, TH. W., “Bülûğ”, *İslâm Ansiklopedisi, II*, s.836.
- _____, “Feraiz”, *İslâm Ansiklopedisi, IV*, s.551.

- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları / 93, 14. Baskı, İstanbul 1996
- KANBOLAT, Hasan- TAYMAZ, Erol, “Kafkas-Osmanlı İlişkileri ve Köle Ticareti”, *Tarih ve Toplum, Cilt:14/79*, İletişim Yayınları, İstanbul 1990, s.35-44.
- KANKAL, Ahmet, “17. ve 18. Yüzyıllarda Kuzeybatı Anadolu’da Sosyal Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt: XV*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2000, s.31-74.
- KARADENİZ, Feriha, “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel Bir Bakış”, *Osmanlı (Toplum) V*, Bilim Editörü: Güler Eren-Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.450-457.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VII*, T.T.K, Ankara 1983.
- KARAMAN, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1974.
- KAZICI, Ziya, *Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi*, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul 1987.
- KESKİOĞLU, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1980.
- KINALIZADE Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, Baskıya Hazırlayan: Ahmet Kahraman, Tercüman 1001 Temel Eser 69, (t.y.)
- KOÇU, Reşad Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Yayınları, Ankara 1967.
- KODAMAN, Bayram-SAYDAM, Abdullah, “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”, *150. Yılında Tanzimat*, Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1992, s.475-496.
- KURAN, Ercüment, “Türkler Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi”, *Aile Yazıları I (Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç)*, Derleyenler: Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.365-370.
- KURT, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Uludağ Üniversitesi Matbaası, Bursa 1998.

- _____, “Osmanlı Kadının Sosyo-ekonomik Konumu”, *Osmanlı (Toplum) V*, Bilim Editörü: Güler Eren-Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.434-449.
- _____, “Osmanlı Toplumunda Poligami”, *Osmanlı (Toplum) V*, Bilim Editörü: Güler Eren-Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.397-406.
- _____, “Tanzimat Döneminde Koruyucu Aile Müesseseleri”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No: 71, Ankara 1992, s.548-567.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, T.T.K., Ankara 1996.
- LÜTFİ, Ahmet, *Osmanlı Adalet Düzeni*, Sadeleştiren: Erdinç Beylem, İstanbul 1979.
- MERÇİL, Erdoğan, *Türkiye Selçukluları’nda Meslekler*, T.T.K., Ankara 2000
- “MUĞLA”, *Yurt Ansiklopedisi, Cilt: VIII*, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1981, s.5940-5941.
- OKAY, Cüneyd, “Meşrutiyet Dönemi’nde Savaş ve Çocuk”, *Osmanlı (Toplum) V*, Bilim Editörü: Güler Eren-Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.489-495.
- _____, “Osmanlı Devlet’inde Kimsesiz Çocukları Barındırmak İçin Kurulan Bir Kurum: Himaye-i Etfâl Cemiyeti (1917-1923)”, *Osmanlı (Toplum) V*, Bilim Editörü: Güler Eren-Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.496-503.
- ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskanı*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul 1987.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İkinci Basım, Ankara 2001.
- _____, “Anadolu’da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, s.33-40.
- _____, “Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, T.C. Başbakanlık

- Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara 1992, s.456-467.
- _____, “Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri”, *Türk Aile Ansiklopedisi I*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.74-81.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Dünden Bu Güne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları No: 46, İstanbul 1988.
- _____, *Türk Kültür Tarihine Giriş III*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 244, Ankara 1978.
- ÖZBEK, Nadir, “II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar: Darülhâyr-ı Âlî”, *Tarih ve Toplum, Cilt: 31/ 182*, İstanbul 1999, s.11-20.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi”, *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara 1992, s.441-474.
- ÖZDEMİR, Rıfat, “Kırşehir’de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)”, *Osmanlı Araştırmaları IX*, İstanbul 1989, s.101-157.
- _____, “Tokat’ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)”, *Belleten LIV/211*, Ankara 1990, s.993-1052.
- ÖZTÜRK, Said, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlili)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- _____, “Osmanlı Toplumunda Çok Evliliğin Yeri”, *Osmanlı (Toplum) V*, Bilim Editörü: Güler Eren-Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.407-411.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, M.E.B., Yayınları Bilim ve Kültür Serisi Dizisi 646, İstanbul 1993.
- PEIRCE, Leslie P., “Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zılfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.161-187.

- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Arûs Resmi”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi III*, İstanbul 1991, s.422-423
- SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul 1993.
- _____, “17. Yüzyılda Tütün Haram, İçenler İdamlık ve Cehennemlikti”, *Tarih ve Toplum, Cilt: 14/83*, İstanbul 1990, s.274-279.
- SAMİ, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- SAVAŞ, Saim, “Fetva ve Şer’iye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No: 71, Ankara 1992, s.504-547.
- SAYDAM, Abdullah, “Kırım ve Kafkasya’dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskan Siyaseti (1856-1876)”, *Osmanlı (Toplum) IV*, Bilim Editörü: Güler Eren-Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.677-686.
- _____, “Trabzon’da Gayri Resmi Nikah’ın Doğurduğu Problemler ve Boşanma Davaları (1830-1844)”, *Osmanlı Araştırmaları XX*, İstanbul 2000, s.329-353.
- SCHACHT, Joseph, “Nikah”, *İslâm Ansiklopedisi, IX*, s.257.
- _____, “Vasiyyet”, *İslâm Ansiklopedisi, XIII*, s.230-232.
- _____, “Mîrâs”, *İslâm Ansiklopedisi, VIII*, s.350-359.
- SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 1986.
- SHAHR, Fariba Zarinebaf, “Osmanlı Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleneği”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zılfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.241-250.
- SİVRİKAYA, İbrahim, “Osmanlı Devletinde Hukuk Kaidelerinin Gelişimi ve Tanzimat’tan Sonraki Uygulanışı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi I*, Ayrı Basım, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1972, s.139-146.

SPIES, Otto, “Vekâlet”, *İslâm Ansiklopedisi*, XIII, s.269-271.

ŞAHİNKAYA, Rezan, “Türk Aileleri Hangi Yönlerden Birbirlerine Farklılıklar Gösterirler”, *Aile Yazıları I (Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç)*, Derleyenler: Beylû Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.37-42.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998.

TURAN, Refik, “Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Çocuk”, *Osmanlı (Toplum) V*, Bilim Editörü: Güler Eren-Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.483-488.

TÜRKEŞ, Ünal, *Kurtuluş Savaşında Muğla I-II*, 1. Baskı, İstanbul 1973.

UBICINI, M. A., *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, Çev., Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul 1998.

UYKUCU, Ekrem, *Muğla Tarihi*, Gümüş Basımevi, İstanbul 1983.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı*, T.T.K., 3. Baskı, Ankara 1988.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, “Aile”, *Aile Yazıları I (Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç)*, Derleyenler: Beylû Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.27-32.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, Isparta 1999.

YAKUT, Esra, “Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin “Fetavâ-yı Ali Efendi” Adlı Fetvâ Mecmuasına Göre Osmanlı Toplumunda Aile Kurumunun Oluşması ve Dağılması”, *OTAM*, Sayı: 7, Ankara 1996, s.287-318.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Osmanlı Toplumu”, *Osmanlı Devleti Tarihi II*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yayını, İstanbul 1999.

_____, “Vakıf”, *İslâm Ansiklopedisi*, XIII, s.153-172.

YILMAZÇELİK, İbrahim, “Şer‘iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru Diyarbekir Şer‘iyye Sicilleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 90, (Haziran 1994), İstanbul 1994, s.41-53.

- YİĞİT, Ahmet, *I Nolu Şer'iyye Siciline Göre Edirne (945-952/ 1538-1545)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1993, s.159.
- YÜCEL, Hasan Ali, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yayınları 1681, Ankara 1994.
- YÜKSEL, Hasan, "Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara 1992, s.468-503.
- ZILFI, Madeline C., "Geçinemiyoruz: 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zılfı, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.251-283.

GİRİŞ

Toplumların ayakta kalabilmesi sadece teknik bakımdan gelişmeye ayak uydurmakla mümkün değildir. Aynı zamanda kendi öz değerlerine sahip çıkmakla mümkün olabilir. Bunun için insanlar, toplumları bugüne taşıyan olayları ve bu olayları etkileyen faktörleri iyi değerlendirmek ve tarihini iyi bilmek zorundadır. Bu amaçla Osmanlı Devleti'nin 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla Batı'ya ayak uydurmaya çalıştığı dönemini içeren bu tez çalışmasında Muğla'da ailelerin sosyo-ekonomik yapısı ortaya konmuştur. Bu dönem, devletin tüm kurumlarında yenileşme ve reform çalışmalarının yürütüldüğü, batı etkisinin toplumda hissedilmeye başladığı bir değişim dönemidir. Acaba kurumlardaki bu değişim toplum yapısında nasıl seyretmektedir? Bu sorunun cevabını yaptığımız bu tez çalışmasında görmek mümkün olabilmektedir.

Bir topluluğun siyasi, sosyal ve hukuku yapısını anlamak için o topluluğun küçük bir birimi olan aileyi incelemek gerekir. Aileyi incelemek aslında toplumu incelemektir. Çünkü, toplumu aileler meydana getirir. Aile, topluluğun en üst yönetim kademesini teşkil eden devletin küçük bir modelidir. Osmanlı aile yapısında, babanın otoritesi, millet üzerindeki devleti yöneten hükümdarın otoritesine benzemektedir. Türk inancına göre, "Gök kubbe devletin, çadır ise aile"nin birer örtüsü idi. Bu nedenle Türklerdeki devlet düzeni ile aile düzeni birbiriyle örtüşür¹. Türk ailesindeki "karı-koca" hukuku ile devletteki "kagan-hatun" hukuku birbirine benzer. Aile fertleri arasında sosyal ve hukukî denge varsa, bu ailelerin oluşturduğu topluluklarda da siyasi, sosyal ve hukuki denge var demektir. Türk ailesinde görülen hukuki ve sosyal ortam, hiç şüphesiz devlet düzeninde de kendini gösterir². Ünlü Türk sosyologu Ziya Gökalp'da aileyi, cemiyetin küçük bir modeli olarak görmüş, güçlü aileyi, güçlü millet ve devletin temeli olarak düşünmüştür³. Her topluluğun kendi aile nizamı içinde yaşadığı, aile içi münasebetlerin sosyal ve hukuki yönlerinin toplumun bütün cephelerinde görüldüğü bilinir. Mesala; aile tipinin değişmesi tüm

¹ Abdülkadir Donuk, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile", *Aile Yazıları I (Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç)*, Derleyenler: Beylül Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.287.

² Abdülkadir Donuk, *Aynı makale*, s.287.

³ Mustafa E. Erkal, "Kadının Türk Cemiyetindeki Yeri ve Vazifeleri", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 225, Yıl: XX, Ocak 1982, s.171.

toplumsal yapıyı değiştirebilir. Türk ailesi bu bakımdan dikkate değer hususiyetler taşımaktadır. Türk aile anlayışının esasları eski Türk siyasi, sosyal ve hemen hemen bütün diğer kuruluşlarına ve fertlerin davranışlarına yansımıştır⁴.

İnsanın toplumla ilişkisi hayat mücadelesiyle başlar. İnsanoğlu öncelikle hayatını devam ettirebilmek için gerekli olanakları (yiyecek, giyecek, barınak gibi) yaratmak üzere çalışır. İnsan, hayatını korumak için çaba gösterirken bu çabasını, geleneksel, ahlâki, dini bir takım unsurlar çerçevesinde gerçekleştirir. Kişinin çevresiyle teması, doğumla katılmış olduğu aile grubu içinde başlar. Çocukla aile üyeleri arasında başlayan bu etkileşim sürecine sosyalleşme (toplumsallaşma) denir⁵.

Aile, cemiyeti (topluluk), cemiyet de aileyi oluşturur. Aslında bu iki durum iç içedir. Bölünmesi mümkün olmayan en küçük toplum birimi ailedir. Kültür adını verdiğimiz inanışlar, adetler, kaideler aileyi sosyal ve hukuki kayıt altına almıştır. Kültür, kişileri aşarak bütün topluluğu kontrol altına alır, aileye biçim ve düzen verir. Kültür, aileye dışarıdan hükmettiği için aile, sadece ferdi bir birleşmenin ürünü, yani kan hısımlığının mahsülü olmaktan çıkar ve sosyal bir kurum olmak niteliğini kazanır. Bundan dolayıdır ki aileye, içtimai müessese denmektedir⁶. Aile, her şeyden önce bir evlilik birliğidir, yani kadın ile erkeğin toplum tarafından uygun görülen usûle göre ortak cinsi hayat yaşamaları ve bu cinsi birliğin neticesinde insan soyunun üremesidir⁷.

Aile, “evlenme, kan veya evlatlık edinme bağlarıyla birbirine bağlanmış, aynı evde yaşayan, aynı geliri paylaşan, oynadıkları çeşitli roller çerçevesinde (karı-koca ana-baba, evlat-kardeş) birbirine tesir eden, kendilerine has bir kültür yaratıp devam ettiren insan toplulukları”⁸ olarak tanımlanmaktadır.

⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi Yayınları/ 93, 14. Baskı, İstanbul 1996, s.217.

⁵ Birsen Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile Yazıları I*, s.205.

⁶ Mehmet Eröz-Ali Güler, *Türk Ailesi*, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 150, Dumat Ofset Matbaacılık, Ankara 1998, s.1-2.

⁷ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Yayını No:317, Kültür Serisi:100, 1. Baskı, İstanbul 1997, s.206.

⁸ Rezan Şahinkaya, “Türk Aileleri Hangi Yönlerden Birbirlerine Farklılıklar Gösterirler”, *Aile Yazıları I*, s.38; Aile, değişik yazarlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır: “Aile; kan, yasa ve evlilik yoluyla birbirlerine belirli derecede akrabalıkları bulunan hane halkı üyelerinden meydana gelir”, Ülker Akkutay, “İslamiyetten Önce Türk Ailesi”, *Türk Aile Ansiklopedisi I*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.55; “Aile, nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, sosyal mirası nakletme, çocukları sosyalleştirme, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği bir müessesedir.” Mustafa E. Erkal, *Aynı makale*, s.172; “Ana, baba, çocuklar ve taraftarların kan akrabalıklarından (aile biçiminin gereğine göre) meydana gelmiş ekonomik ve

Aile öyle bir müessesedirki, nüfusu yeniler, kültürü ve sosyal mirası nakleder ve en mühimi insanı sosyalleştirir. Aile hayatı yaşamayan fertlerde insani davranışların gelişmediği tespit edilmiştir. Biyolojik bir hadise olan cinsi birleşme ve kan hısımlığı gibi yakınlıklar ailenin doğmasına yetmemektedir. Bunun için ailenin içinde yaşadığı toplumu tanımak gerekir. Genellikle aileyi, bir takım sosyolojik ve hukuki kayıtların toplamından meydana gelmiş bir sosyal müessese şeklinde tanımlamamız gerekiyor. Hatta onun dini ve ahlaki bir karakteri mevcuttur. Hemen bütün toplumlarda evliliğin dini bir tören sonucunda gerçekleşmesi bu müessesenin göze çarpan en önemli vasfıdır⁹. Bu tanımlamaların sonucunda bir zümrenin aile olabilmesi için iki şartın bulunması gerekir: ¹⁰

- a-Aile zümresine giren insanlar arasında gerçek veya uyuşma kandaşlık bağı,
- b-Ailenin bağlı olduğu cemiyet tarafından kendisine verilen hukuk düzeni.

Her memleket ve çağda, aileyi karakterize eden ve onu diğer insan topluluklarından ayıran bazı müşterek özellikler vardırki aileyi diğer gruplardan ayırır¹¹. a-Aile içindeki fertler birbirleriyle evlenme, kan ve evlatlık edinme bağlarıyla bağlanmıştır. Karı-koca arasındaki bağ evlenme, çocuklarla anne-baba arasındaki bağ umumiyetle kan veya evlat edinmedir.

b-Bir ailenin fertleri tipik olarak aynı evde, aynı çatı altında yaşarlar ve bunlara ev halkı denir. İnsanlar bazen ayrı mekanlarda yaşasalarda aynı ailenin fertleri kendilerini yine de ev halkından görürler. Eskiden bizde ve tüm dünyada ev halkı kalabalık olur ve bazen üç dört batın yani büyük anne-baba torunlarının torunu ile bir arada yaşarlardı. Bugün ise ev halkı, anne baba ve evlenmemiş çocukları içine alarak sayı bakımından küçülmüştür. Ev halkı denilince aynı yerde ikamet eden ve bir evde mevcut bütün işleri beraberce idare eden, aynı geliri paylaşan insanlar anlaşılmaktadır.

toplumsal bir birliktir.” Mehmet Eröz-Ali Güler, *Aynı eser*, s.45; Fransız sosyologu E. Durkheim’in görüşlerine dayanılarak yapılan aile tanımı ise şöyledir, “Aralarında kan bağı bulunan ve birbirleriyle hısımlık sayılan bireylerin meydana getirdiği en küçük sosyal birimdir.” Hikmet Y. Celkan, “Türklerde Aile Telakkileri”, *Türk Aile Ansiklopedisi I*, s.59.

⁹ Dilaver Cebeci, *Tanzimat ve Türk Ailesi: Sosyal Değişme Açısından Tanzimat İstanbul’unda Türk Ailesi Üzerine Bir İnceleme*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993, s.78.

¹⁰ Hilmi Ziya Ülken, “Aile”, *Aile Yazıları I*, s.27.

¹¹ Rezan Şahinkaya, *Aynı makale*, s.37-38.

c-Aile, birbirleriyle temas ve devamlı tesir halinde olan ve karı-koca, anne-baba, kız-oğul, hemşire-birader gibi sosyal rolleri kabul eden bir grup insanların meydana getirdikleri bir birliktir.

d-Her aile genel olarak o memleketin genel kültüründen bir parça taşımakla beraber görgü bakımından aileler birbirlerine nazaran bazı belirli farklılıklar gösterirler. Evlenme ayrı ayrı geçmişe sahip iki insanın birleşmesidir. Bu iki şahsın aileye getirdikleri kültür tarzları ile evlendikten sonra bulundukları çevrenin kültürel tesirleri bir araya gelip birbiri içinde eriyince her teşekkül eden ailenin zamanla kendine has bir kültür tarzı ve görgüsü meydana gelmektedir.

Aile, toplumu meydana getiren en küçük birimdir. Aile, küçük sosyal gruplar içinde en küçük, en sürekli ve en önemli olanıdır. En sürekli olanıdır, çünkü her insan doğduğu andan hayatının sonuna kadar bir ailenin ferdi olarak kalır. Ailenin önemi ise, insan hayatının ve terbiyesinin dayandığı temel müessese oluşundan ileri gelmektedir¹².

Aile tipleri ve aileden beklenen her toplumda farklı olmakla beraber, ailenin değişmeyen bir takım temel fonksiyonları vardır: Birincisi, topluma yeni üye kazandırmak. İkincisi, insandaki cinsi iştahı sınırlamak ve belli bir alana kanalizasyon etmek. Üçüncüsü ise, ekonomik faaliyetleri düzenlemesidir¹³. Ailenin en önemli fonksiyonu neslin devamını sağlamaktır. Neslin devamı için çocuk meydana getirmek ve yetiştirmek en önemli vazifedir. Aile, çocuk için bütün bir toplum demektir. Çocuk, ilk çağlarında etrafında insan olarak sadece ailesi içindeki fertleri görür, onlarla sosyal münasebete girer ve sosyal davranışının kaidelerini bu vasıta ile öğrenir. Bütün toplum hayatının temelini meydana getiren sosyal normlar, adetler, kıymetler, inançlar çocuğa ailesi yoluyla geçmektedir¹⁴.

Ailenin evrimi bütün medeniyetlerde aynı olmamıştır. Bazı medeniyetlerde bazı aile tipleri özel bir karakter göstermekle beraber, genel hatlarıyla ailenin geçirdiği evrimi şu başlıklar altında toplayabiliriz:

¹² Erol Güngör, *Aynı eser*, s.206.

¹³ Erol Güngör, *Aynı eser*, s.208.

¹⁴ Erol Güngör, *Aynı eser*, s.215.

1-Klan Ailesi: İlk aile tipinin vasıflarını, ilk cemiyet tipi olan klanda görmekteyiz. Klân soy bakımından totemli bir ailedir. Klân fertleri kendilerini aynı kutsal kandan gelmiş farzettikleri ve totem denilen kutsal nebat ve hayvanlarla aralarında kandaşlık olduğunu kabul ettiklerinden dolayı klanda mecburi bir akrabalık vardır. Klanda siyasi cemiyetle aile aynı şeydir. İnsanlar aynı kutsal kanı taşıdıkları için birbirlerine mahremdirler. Bundan dolayı klan içinde evlenme yasağı vardır. Buna exzogamie (dışarıdan evlenme) kaidesi denir. Bir klan erkeği ancak başka bir klanın kızlarıyla evlenebilir. Hangi klanın üyelerinin hangi klanın üyeleriyle evlenebilecekleri önceden kaidelerle bellidir. Bu yasağa uymayanların cezası ölümdür. Buna karşılık klanlar arasında evlenme yükümlülüğü vardır, buna da endogami kaidesi denir. Klanda hukuk sahibi olan fert değil, klandır. Sorumlu suçu işleyen fert değil, onun mensup olduğu içtimai zümredir. Çünkü her hak klana aittir¹⁵. Klanı aile vasfında gösteren etken daha çok dışarıdan evlenmek (exzogamie) adetidir. Bu ailenin üyeleri arasında dayanışma vardır. Evlilik yoluyla hısımlık ön plandadır¹⁶.

2-İkinci Aile Tipi: Toprağa bağlı olmayan klan, toprağa yerleşip köy halini alınca totem dinin yerini ataların dini almış, toteme tapma esasına dayanan klan hısımlığı yerine, toprak üzerinde sayısı klanınkinden daha az fertlerin arasındaki hısımlığa geçmiştir. Ailenin temelini bir toprak üstünde çalışmak oluşturur. Akrabalık kan beraberliği esasına dayanır. Bu aile tipine en güzel örnek Slavlardaki Zadurga ailesidir¹⁷. Ailenin çerçevesi daralarak klandan ayrılmıştır. Ancak ailenin ayrı mülkü ve hukuku şahsiyeti henüz yoktur. Ailenin resi ise o ailenin erkek üyelerinden biridir¹⁸. Ana tarafından aile de denilen bu tip, klandan daha küçüktür. Türk aile hayatını araştıran Ziya Gökalp, Türk ailesini boy, ocak, törkün (konak) ve bark (yuva) diye dört dereceye ayırır. Oğuzlarda aile adı, boy adıydı. Oğuzlardaki “boy”, Anadolu Türklerinde “Sop” şeklini almıştır¹⁹. İçtimaiyatçılara göre klan, Türklerdeki boy’dur. Boydaşlar hep aynı boy adını taşırlar. Akrabalık ana tarafındandır²⁰. Aile, ana soyu ile gelir ve o soydan devam eder. Çocuklar ananın ait

¹⁵ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Türklerde Aile İçtimaiyatı”, *Aile Yazıları I*, s.3-4; Hilmi Ziya Ülken, *Aynı makale*, s.27-28; Mehmet Eröz- Ali Güler, *Aynı eser*, s.2-3.

¹⁶ Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.79.

¹⁷ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Aynı makale*, s. 5.

¹⁸ Hikmet Y. Celkan, *Aynı makale*, s.59.

¹⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Toker Yayınları, İstanbul 1999, s.160.

²⁰ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Aynı makale*, s.15.

olduğu yerde büyürler ve aile grubunda otorite esas olarak ananın akrabalarından bir erkeğe aittir²¹ yani aile resi dayıdır²².

3-Pederşahi Aile: Ailenin en yaşlı erkeğinin mutlak söz sahibi olduğu Ataerkil aile tipidir. Burada kadınların hiçbir söz hakkı olmayıp, hısımlık baba soyunu izlemektedir. Kadın erkeğin atalarının dinine bağlanmıştır. Din ibadetlerinin yürütülmesi, aile işlerinin ve mal varlığının idaresi, aile başkanına aittir²³. Aile resinin bir devlet reisi kadar hükmü vardır. Aile içinde cezaları tayin eden odur. İdam hükmü bile verebilir²⁴. Eski Romada görülen bu aile tipinde hısımlığın esası kandaşlıktır. Aile sayısı Zadurgadaki gibi fazla değildir. Aile ecdad ruhu beslenen bir ocak olup her ferdin vazifesi bu ocağı muhafaza ve devam ettirmektir²⁵. Baba ailesinde, hakimiyet ailenin babasında toplanmıştır. Bütün dini görevleri o üzerine alır, devleti o temsil eder, çocukları üzerinde mutlak hakimiyeti vardır. Kadının erkeğe karşı hemen hiçbir hakkı yoktur. (Eski Yahudiler, Roma ve Çin'de)²⁶.

4-Pederi Aile: Babanın hukuki yetkilerinin azalması, miras hususunda ana tarafından olan hısımlara da hak veren bir hukuk sisteminin doğması, kadın ve erkek arasında eşitliğe doğru gidilmesi sonucu çıkan aile tipidir²⁷. Baba söz sahibi olmakla birlikte, ananın da aile işlerinde fikri alınmaktadır. Pederşahlıkta astığı astık olan erkeğin yerini, ailenin reisi olan erkek almıştır. Miras ve hısımlık iki başlıdır. Yani hem ana soyunu hem de baba soyunu takip eder²⁸. Eski Türklerde ise baba soyu esas olmakla beraber ana soyu da aranıyordu. Mesela hükümdarların iki soydan da asil olması gerekiyordu. Ziya Gökalp, Türk ailesini "Pederi" (babadan) aile olarak sınıflandırıyor. Pederi aile, babanın mutlak hakimiyet kurduğu "Pederşahi" aileden farklıdır. Burada babanın aile üzerinde demokratik velayeti vardır²⁹. Eski Türklerde erkek ve kadın aynı sosyal mevkiyi paylaşıyorlardı. Orhun Anıtlarında Bilge Kağan şöyle diyor: "Tanrı, Türk milleti yok olmasın diye babam Kağan ile anam Hatunu yükseltti." Yine Nizamümülk'e göre, "Acem hükümdarları devrinde kadınların siyasi

²¹ Erol Güngör, *Aynı eser*, s.211.

²² Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Aynı makale*, s.5; Hilmi Ziya Ülken, *Aynı makale*, s.28.

²³ Mehmet Eröz-Ali Güler, *Aynı eser*, s.3; Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Aynı makale*, s.5.

²⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Aynı makale*, s.29

²⁵ Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.80.

²⁶ Erol Güngör, *Aynı eser*, s.210-211.

²⁷ Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.80.

²⁸ Mehmet Eröz-Ali Güler, *Aynı eser*, s.3

²⁹ Erol Güngör, *Aynı eser*, s.211.

bir tesiri olamazdı. Türkistan hakanları ve Türkmen padişahları devlet işlerinde hatunların fikirlerine kıymet verirlerdi.”³⁰

5.Çekirdek Aile (Modern Aile): XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında sanayi inkılabından sonra ana-baba ve çocuklardan oluşan “evlilik ailesi” ortaya çıkmıştır³¹. Çekirdek ailede, pederşahi ailedeki baba hakimiyeti yerine devletin geçmiş olması yeni bir aile tipinin şekillenmesine neden olmuştur³². Yeni aile, sayı bakımından anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelir³³. Yeni ailede, ne klanın ferde doğrudan doğruya tesirinden, ne de pederşahlık tipindeki babanın aile fertleri üzerindeki sınırsız hakimiyetinden eser yoktur³⁴. Bütün fertlerin karşılıklı hak ve ödevlerinin devlet tarafından yazılı hukuk kurallarına göre düzenlendiği anne ve çocukların haklarının biraz daha çoğaldığı bir aile tipidir³⁵. Ziya Gökalp’e göre, Türkler ve Cermenler Pederşahlık dönemini yaşamadan, pederi tipe geçmiştir. Zamanımızda ise; ana, baba ve evlenmemiş çocukların meydana getirdiği küçük aileye, Yuva tipi aile (izdivaci aile) denilmektedir³⁶. Çekirdek aile anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan ibaretir. Ancak, bu ailede bazı değişiklikler görülebilir. Mesela, karı-koca ve çocukları ihtiva etmekle beraber karı ve kocadan herhangi birinin annesinin veya babasının veya diğer akrabalarının onlarla beraber olması şeklinde tezahür eden aileler vardır. Osmanlı konak ailesi ve günümüz Türk ailesinde bu örnekleri fazlasıyla görebiliriz. Her ne kadar tarif edilen aile tanımına uymuyorsa da eşlerin ayrıldığı, ailenin unsurlarının bir kısmının bir ev halkı oluşturduğu aileler ile sadece karı-kocadan ibaret çocuksuz olan aileleri de çekirdek aile sayabiliriz³⁷.

Eski Türk toplumunda ilk sosyal birlik olan aile bütün toplumsal bünyenin çekirdeği durumunda idi. Türk ailesi kan akrabalığı esasına dayanıyordu³⁸. Eski Türk ailesi, “geniş aile” şeklinde ifade edilsede aslında “küçük aile” tipindedir. Türkçe’de izdivaç için kullanılan “evlenme” veya “evlendirme” tabirleri, evlenen erkek veya kızın baba ocağından ayrılarak yeni bir ev kurmasının ifadesidir. Türk ailesinde evlenen oğullar, hisselerini alıp yeni bir ev kurmak için evden ayrılır ve

³⁰ Erol Güngör, *Aynı eser*, s.212.

³¹ Ercüment Kuran, “Türkler Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi”, *Aile Yazıları I*, s.365.

³² Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.80.

³³ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Aynı makale*, s.6

³⁴ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Aynı makale*, s.6-7

³⁵ Hikmet Y. Celkan, *Aynı makale*, s.59

³⁶ Mehmet Eröz-Ali Güler, *Aynı eser*, s.3-4

³⁷ Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.81

³⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Aynı eser*, s.216.

baba evi ise en küçük oğula kalırdı. Türklerde küçük evlat baba ocağını devam ettirmekle sorumlu idi. Aslında dağınık çoban hayatı yaşamak “büyük aile” kurmaya elverişli değildi. Bu nedenle Türk ailesini “küçük aile” şeklinde tanımlamak gerekir³⁹. Çünkü, yeni evlenen gençler ayrı bir eve çıkar, yeni bir ev-bark kurardı⁴⁰. Eski türk toplumunda kadın ile erkeğin genellikle eşit haklara sahip oldukları bilinmektedir. Bu özelliği ile Türk ailesi, babanın otoritesinde pederi aile tipindedir⁴¹.

Türklerde genellikle dıştan evlenme (exogamie) görülür⁴². Türklerde, asıl tek eşlilik hakimdir⁴³. Çok eşlilik, Türklerde çok az görülen bir durum olup İslamiyetle beraber devam eden bir adetti. Hükümdarların asıl hatunları yanında “kuma”ları olurdu. İslam dini çok evlilikte en çok dört kadına kadar izin vermiş, yine de en iyisinin tek kadın olduğunu söylemiştir⁴⁴.

Türklerde “leviratus” evlilik görülmektedir. Hun’lar ile Göktürk’ler ve hatta Oğuz’larda, sosyolojide (levirat) adı verilen bir aile düzeni vardı⁴⁵. “Babaları ölen oğullar, anneleri ile küçük kardeşlerini ailelerine katıp, bakmak ve beslemek zorunda idiler.” Ölen kardeşlerin eşleri ile çocukları sokakta kalmazlardı. “Yaşayan kardeşler hemen onları kendi ailelerine katarlar ve onlara sahip çıkarlardı.” Bundaki amaç ailenin dağılmasını önlemektir⁴⁶. Babaları veya büyük kardeşleri öldüğü zaman, onlardan kalan dulları hemen yanlarına alırlardı. Çünkü onlar, kendi soylarından birinin gidip kaybolmasına, tahammül edemezlerdi. Hun’larda böyle karışık bazı akraba evlenmelerinin bulunmasına rağmen onlar aile bütünlüğüne ve bu bütünlüğün

³⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Aynı eser*, s.216.

⁴⁰ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi*, Haz., Yalçın Toker, Toker Yayınları, İstanbul 1989, s.255.

⁴¹ Ziya Gökalp, *...Medeniyet...*, s.250.

⁴² Bahaeddin Ögel, *Dünden Bu Güne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları No: 46, İstanbul 1988, s.237; İbrahim Kafesoğlu, *Aynı eser*, s.216.

⁴³ İbrahim Kafesoğlu, *Aynı eser*, s.216.

⁴⁴ Erol Güngör, *Aynı eser*, s.213

⁴⁵ Leviratus evlilik, ölen erkek kardeşin dul kalan karısı ile veya dul fakat genç ve çocuksuz üvey anne ile evlenme şeklidir. İbrahim Kafesoğlu, *Aynı eser*, s.216; Dingelstedt’e göre “kocasını ölen bir dulun, aile içinde başka birisine varması, ancak dul’un isteğine bağlı idi. Dul istemez ise, çocuklarının başında, koruyucu ve hami olarak kalabilirdi. Kocasının malından ise iki pay oranında bir miras hakkı vardı. Malın diğerleri ise çocuklarındı. Hatta dul dışarıdan bile evlenebilirdi. Ancak yeni kocasının kalını eski kocasının ailesine vermesi gerekirdi. Ölen birisinin eşinin küçük kardeşi ile evlenmesinin diğer bir nedeni de, “insani ve ailenin bölünmezliği” gibi düşünce ve hislere dayanıyordu. Ayrıca Türklerin bu geleneklerinde “ekonomik ve politik” sebepler de etkili olmuştur. Çünkü, ekonomik olarak Türklerde malın bölünmezliği ilkesi, politik olarak devletin bölünmezliği ilkesi hakimdi. Aplansan’ın vasiyetinde “kendi dulunun bir Selçuk prensi ile evlendirilmesi için gösterdiği istek ancak devletin bölünmezliği ilkesinden kaynaklanan bir durumdur. Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.257-258.

⁴⁶ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.241.

bozulmamasına dikkat ederlerdi⁴⁷. Ölen bir kardeşin eşi ile çocuklarının sahipsiz kalarak, yoksulluk içinde yaşamalarına, töre gereğince izin verilmiyordu. Sahipsiz kalan çocukların, başlarını alıp gitmesi de onlar için büyük bir kayıp sayılıyordu. Hele çocukların, başka ailelere girip, soyadlarını değiştirmeleri üzerinde ise önemle duruluyordu⁴⁸. Göktürk yazıtları da *Türk ad*'ına büyük önem vermiştir. Türk adını bırakıp da, yabancı bir ad alanlara karşı, büyük cephe almıştı. Kaderde, varlıkta ve yoksullukta, bütün aile ve hep birlikte kendi kaderlerini paylaşmak zorunda idiler. Aile üyelerinde “ben ölürsem çocuklarım ve eşim ne olur” diye bir kuşku ve korku olmamalı idi. Kendisinden sonra, çocuklarına kimlerin bakacağı ise törece tayin edilmişti. Aile dışarıya karşı bir bütündü⁴⁹.

Türkler’de ailenin esas çekirdeği, baba, oğul ve torunlardan meydana geliyordu. Evlenip giden kızlar ile onların çocukları, aileden sayılmazdı. Ancak daha güçlü olabilmeleri için aileler, dedenin idaresi altında toplanırlardı. Türk aile düzeni, adeta bir “aile sigortası” halinde kurulmuş ve herkesin hayatı güvence altına alınmıştır⁵⁰.

Türklerde baba oğlunu evlendirmek zorundadır. Baba bu vazifesini yerine getirmez ise, oğlan kalın ve başlık payını babasından zorla alabilmektedir. Oğlan evlendikten sonra babasının izni olmadan babasından ayrılamazdı. Türkler ailenin bölünmemesine çok dikkat ederlerdi⁵¹. Kaşgarlı Mahmut’un derlediği çok eski bir atasözüne göre, “kızı ancak kalın verebilen” alabilirdi⁵². Baba malından kıza da bir pay düşüyordu. Bu da elbette *çeyizdi*. Kız çeyizini alır ve gider ve koca evinin kütüğüne yazılırdı. Bundan sonrada baba malından bir miras hakkı kalmazdı⁵³. İslam hukukunda, kadını çeyiz getirmeye zorlayan bir hüküm yoktur. Fakat Türklerde, babanın kızına çeyiz yapması, bir mükellefiyet ve yükümlülük idi⁵⁴. Eski Türklerde

⁴⁷ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.242.

⁴⁸ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.245.

⁴⁹ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.245.

⁵⁰ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.245.

⁵¹ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.247.

⁵² Kalın, kız ailesine verilen aile malıdır. Kalın, babanın oğullara, evlenme payıdır. Kalın, başlık demek değildir. Kalın, babanın sağ iken oğullarının evlenebilmeleri için verdiği paydır. Başlık ise, evlenme sırasında kız ailesine verilen bir hediyedir. Türkmenlerde “kalın anlaşması” karşılıklı bir akittir. Aynı zamanda karşılıklı bir hediyeleşmedir. Çocukların işlerini yoluna koyabilmeleri için, yapılan bir yardımdır. Kız evi de bir ödemede bulunur. Çünkü bu prestij ve onurdur. Ancak kız evinin ödemesi daha az olurdu. Kız evi bir kişi kaybetmiş, oğlan evi ekonomik olarak bir kişi kazanmıştır. Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.258-259.

⁵³ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.258.

⁵⁴ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.264.

çeyize “sep”, Batı Anadolu’da ise “sepi” denirdi. Bugün Anadolu’da ve dış Türklere çeyiz bir süs eşyası ve dürü olarak anlaşılır⁵⁵.

Eski Türkler, anneye “ög” derlerdi. Bugünkü, “öksüz” sözü buradan gelmektedir. Babadan sonra aileyi anne temsil ederdi. Bunun için ananın yeri, babanın diğer akrabalarından ileri olurdu. Babanın mirası anneye değerdı. Çocukların vasisi o idi. Türk tarihinde kadınların, hükümdarların naibi olabilmeleri veya devlet içinde büyük bir söz sahibi olmaları da bundan ileri geliyordu⁵⁶. Anne bir el kızı idi. Fakat evlendikten sonra kocasının soyuna yazılmıştır. Kızın babası bile, gelin alma sırasında, kızın üzerindeki “velayet” yani “babalık hakkını” damadına verirdi. Dul kalan veya kocasına kızan bir kadın baba evine gidemezdi. Koca da, kadını evden kovup veya boşayamazdı⁵⁷.

Eski Türklerde, dul kalmış bir kadın, eğer çocukları küçükse çocuklarının vasisi olurdu. Çocuklar büyük ise evin büyüğü daha çok büyük oğul’dı. Ögel’in, Radloff’a dayanarak verdiği bilgiye göre; dul analar, oğlanlar evlendikten sonra bile, bütün ailenin “baş kadını” olurdu. Türk ailelerinde, hele Türk devletlerinde, baş kadınların rolleri her zaman için çok büyük olmuştu. Yoksul ise kocasından küçük olan kardeş, dulu ve çocukları himayesine alırdı⁵⁸.

Kız, evlendikten sonra koca evinin malı ve üyesi oluyordu. Büyük oğlu, babadan sonra, ailenin büyüğü idi. Küçük oğul ise, baba ocağını devam ettiren “ocak beyi” idi. Çünkü oğullar evlendikçe ayrı eve taşınırlardı⁵⁹.

⁵⁵ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.264.

⁵⁶ Hun’lar ile Göktürkler ve hatta Oğuzlarda, sosyolojide (levirat) adı verilen bir aile düzeni vardı. Babaları ölen oğullar, anneleri ile küçük kardeşlerini ailelerine katıp, bakmak ve beslemek zorunda idiler. Ölen kardeşlerin eşleri ile çocukları sokakta kalmazlardı. Yaşayan kardeşler hemen onları kendi ailelerine katarlar ve onlara sahip çıkarlardı.” Bunda ki amaç ailenin dağılmasını önlemektir. Babaları veya büyük kardeşleri öldüğü zaman, onlardan kalan dulları hemen yanlarına alırlar. Çünkü onlar, kendi soylarından birinin bile gidip kaybolmasına, tahammül edemezler. Hunlarda böyle kanşık bazı akraba evlenmelerinin bulunmasına rağmen onlar aile bütünlüğüne ve bu bütünlüğün bozulmamasına dikkat ederlerdi. Ölen bir kardeşin eşi, ile çocuklarının sahipsiz kalarak, yoksulluk içinde yaşamalarına, töre gereğince, izin verilmiyordu. Sahipsiz kalan çocukların, başlarını alıp gitmesi de onlar için, büyük bir kayıp sayılıyordu. Hele çocukların, başka ailelere girip, soyadlarını değiştirmeleri üzerinde ise, önemle duruluyordu. Göktürk yazıtları da Türk adı’na büyük önem vermiştir. Türk adını bırakıp da, yabancı bir ad alanlara karşı, büyük cephe almıştı. Kaderde, varlıkta ve yoksullukta, bütün aile ve hep birlikte kendi kaderlerini paylaşmak zorunda idiler. Aile üyelerinde “ben ölürsem çocuklarım ve eşim ne olur” diye bir kuşku ve korku olmamalı idi. Kendisinden sonra, çocuklarına kimlerin bakacağı ise törece tayin edilmişti. Aile dışarıya karşı bir bütündü. Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.241-247.

⁵⁷ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.247.

⁵⁸ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.249.

⁵⁹ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.250.

“Bekaret” anlayışı Türkler de İslamiyetten önce de vardı. Türkler, bakire kız için “kapaklıg kız”, yani kapalı kız diyorlardı. Yalnızca kız sözü bile bakire anlayışını ifade ediyordu⁶⁰. Şer’iyye Sicilleri’nde⁶¹ geçen ve hukuk dilindeki “bikr-i baliğa” ifadesi kızın bakire olduğu anlamına geliyordu.

Evlenme ve yuva kurma eski Türk toplumu ile Türk devletlerinin temeli idi. Aile ise, bunun çekirdeğidir. Aile, denilince ana-baba ve çocuklar hatıra gelir. Evliliğin sembolü ise “eb” yani evdir⁶². Anadolu’da evlenme, bir “duman kurma”dır. Ocak, Türkler’de ev ve yuvanın tek sembolüdür. Eve gelen gelin ise “evi aydınlatan bir ateştir.” Anadolu da “ocağın sönmesi”, “aile ocağı”, çocuklara “ocak umudu” denmesi hep eski Türk geleneklerinin izidir⁶³.

Ailede, neslin çoğalmasına önem verilmiş, neslin sıhhatini ortadan kaldıran zinayı önlemek amacıyla evlenmeler teşvik edilmiştir. Evlilikler düğün törenleriyle kutlanmış, evlenmeyle ilgili eski örf ve adetler devam etmiştir.

Muğla aileleri XIX. Yüzyıl ortalarında İslâm dini ile şekillenen eski Türk aile yapısının izlerini taşımaktadır. Muğla ailelerinde, evlilik sırasında eski Türklerdeki erkeğin kadına başlık ve kalın vermesi geleneğinin, yerine mehir verme hakim olmuştur. Bu uygulama, kadının boşanma ve dul kalması halinde kendini güvencede hissetmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca tek eşliliğin hakim olduğu Muğla ailelerinde, evlilik ailesi anlamına gelen baba-ana ve çocuklardan oluşan çekirdek aile tipi hakim durumdadır. Zaman zaman bu aile üyelerine büyükbaba-büyükanne, hizmetçiler ve diğer bazı yakın aile üyeleri katılmaktadır. Tüm bu özellikleri ile

⁶⁰ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.251.

⁶¹ Tanzimattan önce Osmanlılarda, şer’i ve örfi davaların görüldüğü ve sonuca bağlandığı yere, Kanunnameler ve resmi yazılarda “meclis-i şer’ ” veya mahkeme deniliyordu. Mahkemeyi yürüten şahsa “Kadı, Hakimü’l-vakt veya Hakimü’s-şer’ ” tabirleri kullanılmaktaydı. Mahkemeler şehir ve kasabalarda kurulurdu. Bir yerde mahkemenin kurulması için Padişah beratı ile tayin edilen kadı veya onun naibi olması gerekirdi. Kadı ancak kendi kadılığındaki davalara bakabilirdi. Bu mahkemelerde tutulan defterler “sicil” defteri, resmi defter olup, merkezden gelen bütün yazılar buraya kaydolunur ve kadıdan kadıya devredilirdi. Kadıların hükümlerinde bu defterler esas olurdu. Mahkemelerden verilen belgelere ise “mektup (ilam)”, “hüccet” adı veriliyordu. Bu mahkemelerde kadı’ya bağlı memurlar olarak, naib, kadı katibi, kassam (ölenin malını tespit ve taksimi ile görevlidir), muhızır (zanlıyı mahkemeye zorla getiren), kadı emini (mali işlerde görevli), muhtesib (para işleriyle görevli) görev yapıyordu. Şer’iyye mahkemeleri, Tanzimattan sonra da pek fazla değişikliğe uğramadan görev yapmışlardır. İbrahim Sivrikaya, “Osmanlı Devletinde Hukuk Kaidelerinin Gelişimi ve Tanzimat’tan Sonraki Uygulanışı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi I*, Aynı Basım, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1972, s.139-146; Bu konuda geniş bilgi için bkz. İbrahim Yılmazçelik, “Şer’iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru Diyarbakir Şer’iyye Sicilleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 90*, (Haziran 1994), İstanbul 1994, s.41-53.

⁶² Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.253.

⁶³ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.254.

Muğla ailesi klasik Osmanlı ailesi tipiyle örtüşmektedir. Şimdi bütün bu özellikleri, ayrıntılarıyla inceleyelim.

BİRİNCİ BÖLÜM: EVLİLİKLER

Evlilik, ailenin oluşumu açısından önemlidir ve ailenin temelini teşkil eder. Ailenin oluşumunda bir takım aşamalar vardır. Bunun için öncelikle evliliğin gerçekleşmesi gerekmektedir. Evliliğin oluşumu da bir sürece ve bazı uygulamalara bağlıdır. Bunlar, aileyi oluşturacak kişileri evliliğe hazırlamaktadır. Bu uygulamalar sonunda evlilik gerçekleştirilir ve aile de kurulmuş olur.

A-EVLİLİĞİN OLUŞUMU

Evlenme, genel anlamda, “genç bir kızla genç bir erkeğin baba ocağını terkederek ortak bir yaşam ve ev kurmaları” olayıdır. Aileyi, “evlenen karı-koca ve çocuklardan oluşan küçük topluluk”⁶⁴ şeklinde tanımlamak mümkündür. Evlenmenin meydana gelebilmesi için ilk şart bir kadınla bir erkeğin birleşmesidir. İslâm Hukuku’nda da evlilik ve aileye büyük önem verilmiştir. Hatta evlilik ve yeni bir aile teşekkül ettirmek ve bunu kolaylaştırmak dini bir vecibe telakki edilmiştir⁶⁵. Evlilik, hem toplumsal hem de hukuksal bir işlemdir. Aile bir grup veya örgüt, evlilik ise çocuk yapmak ve yetiştirmek için yapılmış bir akittir⁶⁶.

İslâm dini insanların evlenmesini ve çoğalmasını teşvik etmektedir. Bu bakımdan evlenme, çoğalma ve bunun sonucu ortaya çıkan ana-baba ve çocuklardan meydana gelen ailenin devamı, çocukların terbiyesi, karı-koca arasındaki münasebetlerin müsbet bir karakterde olması gibi hususlar ailede önem kazanmıştır⁶⁷. Bazı müelliflere göre evliliğin amacı; nesebin sürdürülmesi ve çoğaltılması gösterilmektedir. Cinsel arzunun tatmini de bu amaca hizmet eder. Yani müelliflere göre cinsi sürdürmek ve çoğaltmak evlenmenin ilk amacıdır⁶⁸. Onlar, bu

⁶⁴ Rıfat Özdemir, “Kırşehir’de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)”, *Osmanlı Araştırmaları IX*, İstanbul 1989, s.101.

⁶⁵ Kur’an-ı Kerim’in çeşitli sûrelerinde evliliği teşvik edici ayetler bulunmaktadır. Bkz. *Nur Sûresi, Ayet: 32, 33, Nisa Sûresi, Ayet: 3, Nisa Sûresi, Ayet: 22, 23, 24*. Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.

⁶⁶ Birsen Gökçe, *Aynı makale*, s.207.

⁶⁷ Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.119.

⁶⁸ Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 42, 2. Baskı, Konya 1988, s.42.

konuda peygamberin kısır kadınla evlenmeyi tavsiye etmeyen hadisine dayanırlar⁶⁹. İslâma göre aile; toplumun en küçük birimini oluşturan dini ve sosyal bir kurumdur. Çünkü aile, nesebi sahih çocukların vücut bulduğu, büyütülüp terbiye edildikleri, fertlerin kendilerini gayri meşru ilişkilerinden koruyabildikleri, akrabalık bağlarına, mîrâşçılık haklarına imkan vererek toplumu ahlaken ve iktisaden çöküntüye uğramaktan alıkoyan yegane müessesedir⁷⁰.

Evlilik, evlenmeğe karar veren kişilerin gerek kişilik yapıları bakımından, gerekse sosyal ve ekonomik koşulları yönünden kendilerini değişik bir ortama ve yaşantıya hazırladıkları bir devirdir. Birbirlerine her yönüyle yabancı iki insanın birarada yaşayabilmeleri için evlilik öncesi birbirlerini tanımaları, anlaşmaları ve müşterek yaşama kararlarını sürdürebilecek sevgi bağının kurulmasına ihtiyaç vardır. Ancak eş seçiminin ve evlilik kararının büyükler tarafından verildiği toplumlarda bu aşama ikinci planda kalmaktadır⁷¹. İnsan toplumsal bir varlık olduğu için onun bulunduğu her yer ve zamanda aileler ve ailelerin meydana getirdiği bir topluluk ve bu topluluğun içinde bir aile bulunmuştur. Aile, toplumun temelidir. Evlilik ise, aileyi meşru temellere oturtan toplumsal bir olgudur. Eski Türkler ise, izdivaca “evlenmek” ve “ev-bark” sahibi olmak diyorlardı. Evlenen kişilerin meydana getirdiği aile ise, kişileri kutsal bir güvenceye kavuşturmaktadır⁷². Aile öyle müessesedir ki, nüfusu yeniler, kültürü ve sosyal mîrâsı nakleder ve en mühimi insani sosyalleştirir⁷³.

Osmanlı toplumunda hiç evlenmeden yaşamını tamamlayan kimse pek olmazdı⁷⁴. Evlilik müessesesinin oluşması bazı aşamaların sonucunda gerçekleşmektedir. Bu aşamaları, söz kesme, nişan, nikah ve düğün törenleri şeklinde sıralamak mümkündür.

⁶⁹ Hz. Muhammed’in bu konuda ki hadisi şöyledir: “Çocuk doğuran kadınla evleniniz, çoğalımız. Zira ben (kıyamet gününde) sizinle övüneceğim.” Kınalızade Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, Baskıya Hazırlayan: Ahmet Kahraman, Tercüman 1001 Temel Eser 69, (t.y), s.39.

⁷⁰ Hamza Aktan, “İslâm Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No: 71, Ankara 1992, s.396.

⁷¹ Birsan Gökçe, *Aynı makale*, s.209.

⁷² İsmail Doğan, “Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri”, *Osmanlı (Toplum) V*, s.375.

⁷³ Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.78.

⁷⁴ Suraya Faroğlu, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 48, 2. Baskı, İstanbul 1998, s.116.

1-Söz Kesme

Evliliğin ilk yolu kız isteme ile başlar. Erkek tarafı evlilik çağına gelen oğulları için bir kızı namzet olarak seçerler ve bu konuda gereken girişimi başlatmak için harekete geçerlerdi. Bu işlemin başlayabilmesi için, güvey tarafının kendisine yakın hissettiği ihtiyarlardan birine gidip meramını anlatarak, kız istemesi konusunda kendilerine yardımcı olmaları için ricada bulunurlardı. Bu ihtiyarlar mahalle veya köy büyükleri ve ileri gelenleri, sözü geçen kimselerdi. Bu işi üstlenen büyükler olayı kendi aralarında müzakere ettikten sonra kız evine gitme kararı verilirdi. Bu evlilik ve aile kurmak için atılan ilk adımdı. Allah'ın emri, Peygamber'in kavli ile söze başlanır ve durum kızın velisine ya da büyüklerine açıklanırdı. Bu kızın babası, dedesi, amcası veya erkek kardeşi olabilirdi. Eğer kız tarafı da bu evliliği uygun görürse söz kesilirdi. Bu olay geleneksel olarak şerbet içme (şerbet-nuş)⁷⁵ merasimi ile başlatılır ve sonrasında nişan hazırlıkları başlardı. İslâm Hukuku evliliğin, akil ve baliğ olduktan sonra yapılmasını, evlenecek kız ve erkeğin hür iradelerini kullanmalarını, velilerin kesinlikle müdahale etmemelerini, kız ve erkeğin rızaları dışında nikah akdi veya zorla evlendirme gibi uygulamaların yapılamayacağını hükme bağlamıştır. Ancak bazen örfi hukuk bu kuralın dışına çıkmaktadır. Az da olsa anne ve babalar küçük yaştaki kızlarını birisine vererek belirli bir para veya mal alıyorlardı. Kız büyüüp geliştikten sonra, o adaya nikah edilerek evlendiriliyorlar ve bu uygulamaya “namzed”, alınan parayada “namzedlik akçesi” deniliyordu. Bu usul bir tür “başlık” alınarak “beşik kertmesi” usulü ile evlendirme şekliydi⁷⁶. Söz kesme ile birisine namzed olan kız, artık o erkek ile evlenir ve herhangi birisi daha o kıza talip olmazdı⁷⁷. Söz ve nişan evlenme için bir vaad ve ön akittir. Adaklı sözü ise bunun en güzel ifadesidir. Söz kesimi Türklerde çok değer verilen, büyük bir andlaşmadır. Evlilik, bununla başlardı. Eski Türkler evlilik kurumuna büyük bir kutluluk ve önem verdiklerinden dolayı söz kesme “at üzerinde” yapılırdı⁷⁸. Bu

⁷⁵ Mehmet Beşirli, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Samsun’da Evlilik Kurumu Üzerine Bazı Bilgiler ve Uygulamalar”, *Pax Ottoman, Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Edit By: Kemal Çiçek, Sota & Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s.100.

⁷⁶ Rıfat Özdemir, “Kırşehir...”, s.115.

⁷⁷ Mehmet Beşirli, *Aynı makale*, s.100; İlber Ortaylı, XVI. Yüzyılda Ankara’da namzedlik denen evlenme geleneğinin geniş ölçüde devam ettiğini belirtmektedir. İlber Ortaylı, “Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, s.460.

⁷⁸ At üzerinde söz kesmenin özel bir anlamı vardı; Göktürkler’de “andlaşmalar ile elçi kabulü” gibi resmî kabuller, hep at üzerinde yapılırdı. Atilla Hunlarında “kurultaylar bile, at üzerinde toplanırdı.” Yani Türkler evlilik müessesine büyük bir kutluluk ve önem veriyorlardı. Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.265-266.

dönemde Muğla'da başlık veya namzedlik akçesinin verilip verilmediğini veya veriliyor ise ne kadar olduğunu tespit edilemedi. Bu şekilde bir evliliğe İslâm Hukuku müsaade etmediğinden bu gibi evlilik uygulamalarının Şer'iyeye Sicillerine kayıt ettirilmediği düşüncesindeyiz.

2-Nişan

Ailenin oluşumunda ilk adımlardan biri, şüpheşizki nişandır. Gerek İslâmiyet öncesi Türk kültüründe, gerekse İslâmiyetle zenginleşerek şekillenen Türk aile hukukunda “nişanlanma” bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelenek ve adetler evlenmeden önce erkek tarafından evlenme teklifinin yapılmasını ister. Erkeğin evlenme teklifinin kız tarafından kabulüyle ortaya çıkan durumu bugünkü hukukta olduğu gibi, “nişanlılık” olarak nitelemek mümkündür. Nişanlanma ise, erkek ve kızın birbirlerine evlenmek için vaadde bulunmalarıdır⁷⁹. İslâm Hukuku'nda, *hitbe* kelimesiyle ifade edilen husus, Türk örf ve adetlerindeki kız istemek, söz vermek, söz kesmek ve nişanlanmak safhalarının hepsini karşılamaktadır⁸⁰. İslâm Hukuku'na göre, nişanın geçerli olabilmesi için evlenmeden önce mutlaka bir nişan merasimine veya başka bir muameleye ihtiyaç yoktur. Ancak gelenek ve adetler erkeğin evleneceğini kadına, kendisiyle evlenmek istediğini açık yahut kapalı bir şekilde söylemesi⁸¹ böylece evlenmeye ilk adımın atılmasını ve bu olayın topluma duyurulmasını ister.

Osmanlı toplumunda evlenmeye karar verenler, dünürlük ve söz kesme işleminden sonra genellikle belirli bir süre nişanlı kalırlardı. Nişanlanma esnasında erkek tarafı kız tarafına nişan alameti olarak küpe, yüzük gibi altın takılar verir ve buna “nişan” denirdi⁸². Nişanlanma aşamasında bir takım takılar, elbiseler ve elbiselikler takdim edilirdi. İncelediğimiz terekeler arasında ve boşanmalar sonucu yapılan işlemler içinde rastladığımız takılar muhtemelen nişanlanma sırasında verilmiş olanlardır. Bununla ilgili örnek şu şekildedir. Tavas Kazası'nın⁸³

⁷⁹ Halil Cin, ...*Evlenme*, s.48.

⁸⁰ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1974, s.237-238.

⁸¹ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 11, İstanbul 1985, s.48; Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Uludağ Üniversitesi Matbaası, Bursa 1998, s.23.

⁸² Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.24.

⁸³ Tavas, 1883'e kadar Menteşe Sancağına bağlı iken bu tarihte Denizli Sancağına bağlanmıştır. Bugün halen Denizli'ye bağlı bir kazadır. İncelediğimiz dönemde Menteşe (Muğla)'ye bağlı olduğu için örneklerimiz arasında Tavas Kazası ile ilgili bilgiler yer almaktadır. “Denizli”, *Yurt Ansiklopedisi, Cilt: III*, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1981, s.2149.

Yarengüme Köyü'nden Mahmut kızı Kameri Hatun kocası Elhac Ahmet'ten boşandığında mehr-i muaccel olarak nikah akdi sırasında aldığı bir top sevä, bir gerdanlık, bir çift bilezik, bir göğüslük ve üç adet nısf altunu iade etmiştir⁸⁴. Muğla'nın Kirameddin Mahallesi'nden İsmail kızı Feriştah Hatun'un ölümünden sonra yapılan tereke tespitinde, 2 adet 50 kuruş değerinde sim bilezik ile 1303 kuruş değerinde nevi belirtilmemiş altın⁸⁵, Muğla'nın Musluhiddin Mahallesi'nden Süleyman kızı Hümayûn Hatun'un ölümünden sonra yapılan tereke tespitinde 48 adet 1056 kuruş değerinde yirmilik, 12 adet 45 kuruş değerinde İstanbul, 1 adet 100 kuruş değerinde Mahmudiye altunu⁸⁶, yine Muğla'nın Bali Hoca Mahallesi'nden Yusuf kızı Feriştah Hatun'un ölümünden sonra yapılan tereke tespitinde 23 adet 575 kuruş değerinde Hayriye altunu, 27 adet 594 kuruş değerinde Mahmudiye altunu, 3 adet 7,5 kuruş değerinde Mısır altunu, 1 adet 28 kuruş değerinde İstanbul altunu, 12 adet 108 kuruş değerinde Rabi' altunu, 500 kuruş değerinde 22 adet Rabi' ile 20 adet Mahmudiye altunu tespit edilmiştir⁸⁷. Muhtemelen bunlar nişan sırasında erkek tarafından kız tarafına verilmiş takılardır.

İslâm Hukuku'nda geçerli bir evlenme teklifi için iki şartın varolması gerekir. Birincisi, muhtemel bir evlenmeyi önleyecek evlenme engelleri olmamalıdır. Diğeri ise, aynı kadına önceden bir başkası tarafından evlenme teklif edilmemiş olmalıdır⁸⁸. Şer'iyeye sicillerinde evlenecek kişilerin evlenmelerine herhangi bir mani olmadığına dair bir çok belge mevcuttur. Muğla'nın Yerkesiği Kazası Yenice Köyü'nden Bizoğlu Mehmet kızı Ayşe, "*bıkr-i baliğa* olduğunu ve *hüsn-i rızası* ve *babasının izin ve icazetiyle*" Mustafa oğlu Mehmet ile evlenmesine dinen bir manisi olmadığını

⁸⁴ Muğla Ş.S.D. 124, s.4, (hüküm tarihi: 25 Şevvalü'l-mükerrem 1281).

⁸⁵ Muğla Ş.S.D. 123, v. 2b (hüküm tarihi: 17 Recebü'l-receb sene 1275).

⁸⁶ Muğla Ş.S.D. 123, v. 10b, (hüküm tarihi: 23 Re [Rebiü'l-ahir] sene <1> 273).

⁸⁷ Muğla Ş.S.D. 124, s.164, (hüküm tarihi: 10 B [Receb] <1>283).

⁸⁸ Halil Cin, ...*Evlenme*, s.46-47; Evlenme engellerini iki grupta toplamak mümkündür. a) Mutlak Evlenme Engelleri: Hiçbir şekilde ortadan kalkmayan evlenme engelleridir. 1-Kan hısımlığı (ana-baba-dede-nine ve oğul, kız, bunların çocukları ve ana-baba bir kardeşler, yeğenler ve amcalar, halalar, dayılar, teyzeler arasında evlenme yasağı vardır.), 2-Sıhrı Hısımlık: Kayınvalideler, karının annesi, nineleri, üvey valideler yani karının babasının ve dedelerinin eşleri, üvey kızlar. 3-Süt Hısımlığı: Bir erkekle arasında süt hısımlığı bulunan kadınların evlenmesi yasaktır. b) Nisbi Evlenme Engelleri: Belirli hal ve şartlarda ortadan kalkan evlenme engelleridir. 1- Din ayrılığı 2-Üçlü boşama: Karısını üç kere boşayan erkek artık o kadınla evlenemez. 3- İddete bağlı evlenme engeli: İddet bekleyen kadının iddet süresince evlenmesi yasaktır. 4-Çok karılığa bağlı evlenme engeli: Dört kadınla evli bir kişi beşinci kadınla evlenemez. 5-Sıhri civar evliliği: Aynı anda iki kız kardeşle evlilik yasaktır. Ancak bunlardan biriyle var olan evlilik sona erdiğinde diğeri evlilik serbestir. 6-Başkasıyla evli olma. Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuku Tarihi II*, Timaş Yayınları, İstanbul 1990, s.81-84; Hayreddin Karaman, *Aynı eser*, s.238-239.

beyan ederek evlenmeyi kabul ettiğini bildirmiştir⁸⁹. Yine Dalaman Kazası Kızılyurt Köyü'nden Mollaoğlu Ahmet, aynı köyde oturan Eyüp Çavuş'tan davacı olarak; Kezban Hatun'un Eyüp Çavuş'un nikahlı eşi iken 3,5 ay önce Eyüp Çavuş'un Kezban'ı beyan-ı tatlik ile boşadığını ve şimdi kendisinin Kezban Hatun'la evlenmek istediğini ancak Eyüp Çavuş'un buna mani olduğunu beyan etmiştir. Mahkeme de ise Eyüp Çavuş, eşini talak ile boşadığını doğrulayarak şimdi bundan rücu' (döndüğünü) ifade etmiştir. Mahkeme, iddet süresinin bitmediğine hükmederek Eyüp Çavuş'u haklı bulmuş ve boşanmanın gerçekleşmediğine karar vererek Mollaoğlu Ahmet'in müracaatını reddederek Kezban Hatun'un tekrar Eyüp Çavuş'a dönmesine karar vermiştir⁹⁰. Görülüyorki, burada nişanlanmaya veya evlenmeye önemli bir engel çıkmış ve mahkeme bu evliliğe engel olmuştur. Yine Muğla'nın Yaka Mahallesi Köekli Aşiretine mensup Sultan Hatun mahkemeye yaptığı müracaatta dört sene önce Elhac Ahmet oğlu Abdurrahman ile evlendiklerini ancak Abdurrahman'ın altı ay önce askere gittiğini ve dönmediğini aldığı habere göre ölmüş olduğunu bunu kayınatasına söylediğinde kayınatasının 150 kuruşluk mehrine karşılık bir merkeb verdiğini şimdi ise başka birisiyle evlenmek istediğini ancak üvey (öni) babasının buna karşı çıktığını beyan ederek durumunun açıklığa kavuşturulmasını talep ediyor. Mahkeme ise Abdurrahman'ın öldüğüne dair bilginin kesinleşmemesi ve bu gibi durumlarda beklenmesi gereken sürenin dolmaması nedeniyle başka birisiyle nikahlanamayacağı (kayıt ve müddet-i hükmü şer'ü'l-hak olmadıkça nefsinin ahara tezevvücünün caiz olmadığı) yönünde karar veriyor⁹¹. Görülüyorki nişanlanmak ve

⁸⁹ *Muğla Ş.S.D. 123, v. 41b, (hüküm tarihi: 17 Zilhccetü's-şerif 1276).*

⁹⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.148, (hüküm tarihi: 29 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>283);* İslâm hukukunda talâk adedi üçtür. Koca karısını üç defa talâk ile boşama hakkına sahiptir. İlk iki talâkta koca belirli şartlarla karısına yeni bir nikah ve mehr işlemine gerek olmaksızın boşanma iddeti içerisinde geri dönebilir. Buna Ric'i Talâk (Dönülebilir Boşanma) denir. Bunun gerçekleşmesi için üçüncü talâkın olmaması gerekir. Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.38-39.; Bu konu ile ilgili fetvâ şöyledir: "Zeyd zevce-i medhul behası Hinde boş ol dise Zeyd Hinde iddeti içinde müracaat eyleyüb teceddüd-i nikah etmeden Hind ile ezvac-ı muamelesine kadir olurmu ? El-cevab: Olur." Ali Efendi, *Fetvâ-yı Ali Efendi*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1311, s.73-74.

⁹¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.116, (hüküm tarihi: 22 Za [Zi'lkade] sene <1>282);* Kadının tek taraflı boşama hakkına sahip olmasına tefrik (kaza-i boşama) denir. Bunun gerçekleşmesi için hakimnin hükmü şarttır. Kaybolup kendisinden haber alınamayan, ölümü dirimi olduğu belli olmayan kimseye mefkud, hayatta olduğu halde evini terk eden kimseye gaib denir. Mefkud için Ebu Hanife ve Şafii'ye göre yaştlarının hayatı kadar bir müddet beklenir. Malik'e göre ise kadının tefrik talebi için dört yıl beklemesi gerekir. Hanbel'i ise mefkudun ölümü kuvvetli bir ihtimal ise dört yıl, aksi takdirde bir ömür boyu beklemesi gerekir. Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.46; Kesin olmamakla birlikte, kocanın ölmüş olabileceği hallerde iddet bir yıllık bir araştırmadan sonra başlar. Kocanın ölümü veya hayatta mı olduğu belli değilse son haber tarihinden 4 sene geçmekle kadın iddete girer. Kadın bu durumda kocanın yaşının insan hayatının üst sınırına ulaşmasına kadar bekler. Malikiler bunu 70-80,

evlenmek için bazı engellerin ortadan kalkmış olması gerekiyor. Bunlar, babanın izin ve icazeti, bekaret, boşanmanın hukuken gerçekleşmiş olması veya kocanın gailiği ile ölmüş olduğunun kesin olarak ispatlanması nişan ve evlilik için aranan şartlardan bazılarıdır.

Nişanlanma sırasında umumiyetle mehr tespit edilir. Fakat nikah akdi yapılmazdı. Nişanlılık süresinde eşler birbirlerini daha yakından tanıma fırsatı bulmakta herhangi bir durumda mahkameye gelerek nişanı bozabilmektedirler. İstemediği halde nişanı bozulan kimse mahkemeye müracaatla karşı tarafı evlenmeye zorlayamayacağı gibi herhangi bir tazminat talebinde de bulunamaz. İslâm Hukuku'nda nişan, taraflara evlenme mecburiyeti yüklemeyiz. Nişan sırasında mehr ve hediye verilir ise nişan bozulduktan sonra, hediyeler mevcut ise iadesi gerekirken, kullanılmış veya şekil değiştirmiş ise iadesi gerekmez, hibe kabul edilir. Mehre karşılık verilenler mevcutsa aynen, kullanılmış veya telef olmuşsa bedel olarak iade edilmelidir⁹². İncelediğimiz döneme ait defterlerde nişan iddiâsı, nişan bozma ile ilgili hiçbir hükme rastlamadık.

3-Nikah

Ailenin oluşumu temelde evlilik kurumuna dayanır. İslâm Hukuku'nda evlenmeyi ifade etmek için “*nikah*” terimi kullanılmıştır. Kelime anlamı, cinsi münasebet demek olan nikahın, hukuken, bu cinsi münasebeti meşru kılan akittir⁹³. Buna göre evlilik, “karı-koca arasında beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya müsaade eden ve taraflara karşılıklı hak ve vazifeler yükleyen bir akittir.”⁹⁴ Geçerli bir nikah akdi için iki tarafında akıl, baliğ ve hür olması gerekirdi⁹⁵.

İslâm'a göre, evlenecek erkek ile kadın arasında akdedilen nikahın geçerli olabilmesi için resmî bir memurun veya din adamının huzurunda yapılması gerekli değildir. Nikahın geçerliliği için iradelerin açıklanması sırasında bir kişinin şahitliği yeterli görülmemiş, bunun için iki erkek şahit huzurunda tarafların irade beyanlarını

Hanefiler 100 hatta 120 yıl olarak kabul ederler. Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 41, 2. Baskı, Konya 1988, s.112.

⁹² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu II*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985, s.12-13; Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.14; Halil Cin, *...Evlenme*, s.49-52; Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.24.

⁹³ Halil Cin, *...Evlenme*, s.39; Hayreddin Karaman, *Aynı eser*, s.239-240; Joseph Schacht, “Nikah”, *İslâm Ansiklopedisi IX*, s.257.

⁹⁴ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.12.

⁹⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.28.

açıklamaları yeterli görülmüştür⁹⁶. Ancak her zaman için nikahın önemi ve sosyal hayattaki etkisi nedeniyle eski devirlerden itibaren, akdin bir din adamı veya hukukî yönünü bilen bir kişi huzurunda yapılmasına ve kayıt altına alınmasına özen gösterilmiştir⁹⁷. Nikahı kıyan kimseler genellikle kadılar, naibler veya mahalle imamlarıdır. Ancak imamlar her istedikleri zaman nikah kıyamazlardı. Taraflar bulundukları yerin mahkemesinden o din adamına hitaben “izinnâme” denilen bir izin kağıdı getirdiklerinde din adamı nikah işlemlerini yapardı. Nikahta kadı izninin aranması, tarafların evlenmelerine mani bir durum olmadığı anlamına geldiği gibi herhangi bir ihtilaf durumunda da yapılan nikahın geçerli olmayacağı endişesi nedeniyle yapılan nikah işlemlerine resmî bir hüviyet verilerek sicillere kayıt ettirilmiştir⁹⁸. Aslında kadıların tayin beratlarında nikah kıymaya yetkili oldukları da özellikle belirtilmekteydi. Ayrıca kanunnâmelerde her nikah akdi için alınacak ücret de zikredilmekteydi⁹⁹. Kadıdan izin alınmaksızın nikah kıyılması yasaktı ve kayıt bulunmadığı zaman taraflar açısından sıkıntı doğuruyordu¹⁰⁰. Evlilik sırasında bir devlet adamının bulunup bulunmaması konusundaki fetvâ örnekleri ise şöyledir:

⁹⁶ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.12; Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s. 24.

⁹⁷ Muğla'nın Düğerek köyünden Feriştah Hatun ile Mustafa'nın evlilikleri sırasında nikahlarında Karye İmamı Abdülfettah, Muhzır Kozalı Mehmet, Muhzır Hacı Osman, Muhzır Salih hazır bulunmuştur. *Muğla Ş.S.D. 123, v.18a, (hüküm tarihi: 22 Zi'l-hicce'tü's-şerif sene 1275)*.

⁹⁸ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.89-90; Evlilik işlemlerinde herhangi bir şekilde devletin onu düzenleme gayreti içinde olduğunu görüyoruz. Bu, kimi zaman bir evliliğin oluşturduğu hukuksal bir sorunu çözüme kavuşturma şeklinde oluyor, kimi zamanda daha genel bir düzenleme olabiliyordu. Nuri Adıyeke'nin tespit ettiği Temmuz 1844 tarihli Milas Şer'iyye Sicili no: 137, s.71b'de ki emirname ile, Milas, Bozöyük, Eskihisar, Mandalyat, Sralanbos, Bodrum ve Kerme kazaları naiplerine, beğlerine ve meclis azalarına hitaben gönderilen “tenkih ve tezvic-i şeri” gereği evlilik işlemlerinin yapılması istenmektedir. Burada gürlüyor ki, merkez bir şekilde nikah ve evlenme konusunda müdahilidir. Nuri Adıyeke, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi Evlilikleri”, *Pax Ottoman Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Edit By: Kemal Çiçek, Sota&Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s.123.

⁹⁹ Abdullah Saydam, “Trabzon'da “Gayri Resmî Nikah”ın Doğurduğu Problemler ve Boşanma Davaları (1830-1844)”, *Osmanlı Araştırmaları XX*, İstanbul 2000, s.330; Tanzimat öncesinde kadılarca tahsil edilen nikah resmî, zenginlerden 1 altun, fakirlerden 12 akçe, orta hallilerden ise bu iki miktar arasında birşeydir. Ayrıca sipahilerde evlenenden “resm-i arus” adıyla belirli bir vergi alırlardı ki, miktarı müslüman bakire için 60, dul için 30 akçe idi. Fakirlerden bu meblağın yarısı alınır. Halil Sahillioğlu, “Arus Resmî”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi III*, İstanbul 1992, s.422-423; Bazı kaynakların Yıldırım Bayezid devrinde tespit edilen mahkeme harçları listesini verirken on iki akçelik nikah harcını izinnâme harcı olarak belirlemektedirler. Kaydı ihtiyatla kadıdan izin alınması uygulamasına ilk dönemlerden itibaren başladığı ve benzer bir çok düzenleme gibi Kanuni döneminden itibaren de kadıdan izin alınmadan din adamlarının nikah kıymalarının yasaklandığı söylenebilir. Mehmet Akif Aydın, “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü” *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, s.439.

¹⁰⁰ Konya'da böyle bir hadise subaşı tarafından nikahsız yaşama gibi değerlendirilerek kadıya intikal ettirilmiştir. İlber Ortaylı, “Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, s.37, (Konya Şer'iyye Sicili, no: 5, 79/5'den naklen).

“Zeyd sagire kızı Hind’i kadı izinsiz Amr’a tezvic eylese akd-i mezbur sahih olurmu? El-cevab: Olur.” “Hind-i baliğa nefsinin Amr’a tezvic ittikte izn-i kadı bulunmasa akd-i mezbur sahih olur mu? El-cevab: Olur.”¹⁰¹ Bu fetvâ örnekleri de gösteriyorki nikahta kadı’nın veya onun izniyle bir din adamının katılımı zorunlu değildir. Mesevli Kazası kuralarından Dikili Köyü’nden tahminen 16 yaşında bulüğe ermiş, bakire ve evlenmeye dinen manisi olmayan Mehmet kızı Ayşe, Muhzır Kozalı Mehmet, İmam Ömer Ağa ve Zabtiye Çavuşu Abdullah Çavuş’un şahitliklerinde aynı köyden Haliloğlu Ali ile 301 kuruş mehr-i müccel karşılığında evlenmeyi kabul ve beyan etmiştir¹⁰². Muğla’nın Gökabad nahiyesine bağlı Kıran Köyü’nden evlenmeye dinen manisi olmayan Kılçıkoglu Mehmet’in kızı Fatma, Muğla mahkemesindeki beyanında Samedoğlu Eyüp ile 500 kuruş mehr-i muaccel ve 350 kuruş mehr-i müccel karşılığında evlenmeyi kabul etmiştir. Eyüp ise beyanında Fatma’yı bu şartla nikah ettiğini beyan etmiştir¹⁰³. Muğla’ya bağlı Yerkeseği Kazası’nın Yenice Köyü’nden Bizoğlu Mehmet kızı Ayşe, bakire olup evlenmeye dinen manisi olmadığını beyan ederek 500 kuruş mehr-i müccel ve 1000 kuruş mehr-i muaccel karşılığında kendi rızası ve babasının izin ve icazetiyle Elhac Mustafa oğlu Mehmet ile evlenmeyi kabul ettiğini beyan etmiştir¹⁰⁴. Muğla’nın Yaraş Köyü’nden Gökçe Osmanoglu Ali’nin kızı Huriye Hatun validesi Hatice Hatun’unda hazır bulunduğu mahkemede aynı köyden Ömeroğlu İbrahim ile 500 kuruş mehr-i müccel tesmiyesiyle ve kendi rızasıyla evlenmeyi kabul ettiğini beyan etmiştir¹⁰⁵. Bu evlilik örnekleri de gösteriyorki bazı evlenme belgelerinde mahkame görevlisi var iken bazılarında bu görevliler yoktur.

Evlilikte diğer bir sorunda nikahın gerçekleşip gerçekleşmediği meselesidir. Bu konu ile ilgili belge şöyledir; Tavas Kazası’na bağlı Doğan Köyü civarında meskun Yörük taifesinin Çayan Aşiretinden Elhac Alioglu Hasan, Muğla mahkemesine müracaat ederek, aynı aşiretten Elhac Hüseyin kızı Sultan nikah için Molla Ali’yi vekil tayin etti. Benim vekilim Dede Kethüda ile Sultan’ın vekili Molla Ali, Sultan’ı 345 kuruş mehr-i müccel tesmiyesiyle bana nikah ettiler. Sultan karım

¹⁰¹ Esra Yakut, “Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi’nin “Fetavâ-yı Ali Efendi” Adlı Fetvâ Mecmuasına Göre Osmanlı Toplumunda Aile Kurumunun Oluşması ve Dağılması”, *OTAM*, Sayı: 7, Ankara 1996, s.290.

¹⁰² *Muğla Ş.S.D. 123, v.18a, (hüküm tarihi: 10 Zi’l-kadetü’ş-şerif sene 1275).*

¹⁰³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.50a, (hüküm tarihi: 12 Ra [Rebiü’l-evvel] sene <1>277).*

¹⁰⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.41b, (hüküm tarihi: 17 Zi’l-hiccetü’ş-şerif sene 1276).*

¹⁰⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s.120, (hüküm tarihi: 22 Muharrem sene <1>283).*

olmuşken bana itaat etmemektedir. Bu durumun kendisine sorularak itaat etmesi ve evliliğin şartlarını yerine getirmesi yönünde tenbiyede bulunulmasını talep etmektedir. Ancak Sultan Hatun, nikahın (akd-i tezevvücün) gerçekleşmediğini beyan etmesi ve Hasan'ın da iddiâsını ispat edememesi üzerine Hasan'ın evlilik iddiâsının reddine ve tarafların birbirlerine müdahale etmemeleri hususunda karar verilmiştir¹⁰⁶.

Görülüyorki, taraflar nikahın gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda ihtilafa düşmüşler ve nikahın gerçekleştiğini iddiâ eden kişinin iddiâsını ispatlandıramaması üzerine evliliğin gerçekleşmediği kararına varılmıştır. Burada nikahın şahitler ve bir devlet görevlisinin huzurunda Şer'iyeye Sicillerine kaydedilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Bazen evlilikler ailelerin gönül rızaları alınmaksızın da gerçekleşebilmekteydi. Ancak aileler buna şiddetle karşılık verip gerekirse bu evliliğe mani oluyorlardı. Böyle bir olay Muğla'nın Pisi Köyü'nde gerçekleşmiştir. Pisi Köyü'nden Elhac Mehmetoğlu Elhac Mehmet Ağa, Muğla mahkemesine müracaat ederek 17 yaşında, bakire ve buluğa ermiş kızı Penbe'nin aynı köyden Bekaroğlu Demirci Hüseyin'le nikahlanmak için çeyizini de alarak kaçtığını; ancak Demirci Hüseyin'in kızının akranı olmadığından ve bu evliliğe kendi izni bulunmadığından dolayı kızını ve çeyizini zaptiye yardımıyla geri aldığını, kızının akranı olan kimseyle evlenmesine, kendisine itaatta bulunduğu sürece izin vereceğini beyan ederek bu hususta kızı Penbe'ye tenbiyede bulunulmasını talep ediyor. Penbe ise, Hüseyin ile evlenmekten vazgeçerek babası Mehmet'in izin vereceği bir akranı ile evleneceğini, babasına itaat ve itimat edeceğini, evlenmesine izin vereceği zamana kadar babasının evine döneceğini beyan ediyor¹⁰⁷. Bu hükümden de anlaşılmaktadır ki; evliliklerde, kız babası kızının geleceğini ve mutluluğunu düşünerek kızının akranı olmayan birisiyle evlenmesi yerine akranı birisiyle evlenmesine daha sıcak bakmaktadır.

Evliliklerde karşılaşılan bir diğer sorun da din farklılığıdır. İslâm dinine göre, Müslüman bir erkek gayr-i müslim ehl-i kitab (Hıristiyân-Yahûdî) bir kadınla evlenebilirdi. Böyle evliliklerden doğan çocuklarda müslüman kabul edilirdi. Ancak

¹⁰⁶ *Muğla Ş. S.D. 124, s.200, (hüküm tarihi: 10 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>284).*

¹⁰⁷ *Muğla Ş.S.D. 124, s.170, (hüküm tarihi: 17 N [Ramazan] sene <1>283).*

müslüman bir kadının gayr-i müslim bir erkekle evlenmesi yasaktı¹⁰⁸. Müslüman kadının ehli kitap erkeklerle evlenememesinin sebebi, yabancı ile evlenen kadının kaybedildiği yolunda İslâm'da mevcut olan zihniyettir¹⁰⁹. Müslüman olan karı-kocadan biri dinden çıktığı takdirde nikah akdi fesh edilirdi¹¹⁰. Muğla'da da gayr-i müslim erkeklerle yapılan evliliklere pek hoş bakılmadığını görüyoruz. Vereceğimiz örnekler bu konuya açıklık getirecektir. Muğla'nın Düğerek Köyü'nden Ahmetoğlu Mehmet, boşandığı eşi İsmail kızı Aynımah Hatun'un bir yabancı ile evlenmesi nedeniyle velâyeti altında bulunan iki çocuğunun kendi velâyeti altına verilmesini talep etmiştir¹¹¹. Yine, Muğla'nın Câmi' Kebir Mahallesi'nden Hacı Abdioğlu Elhac Abdullah öldüğünde oğlu Ömer'in vesâyeti annesi Ayşe Hatun'a geçmiştir. Ancak, Ayşe Hatun'un bir yabancı ile evlenmesi nedeniyle Ömer'in amcası Mustafa Ağa mahkemeye müracaat ederek bu durum nedeniyle yeğeni Ömer'in kendi vesâyeti altına verilmesini talep etmiştir¹¹².

Muğla'da ilk evlilik yaşının genellikle 16-17 civarında olduğunu görüyoruz. Muğla'nın Pisi Köyü'nden Elhac Mehmetoğlu Elhac Mehmet Ağa'nın 17 yaşında, bakire kızı Penbe'nin aynı köyden Bekaroğlu Demirci Hüseyin ile evlenmek amacıyla kaçması üzerine kızının evliliğine engel olmak için Muğla mahkemesine yaptığı başvuru¹¹³ ile Mesevli Kazası'nın Dikili Köyü'nden tahminen 16 yaşında bulûğa ermiş, bakire ve evlenmeye dinen manisi olmayan Mehmet kızı Ayşe'nin, aynı köyden Haliloğlu Ali ile 301 kuruş mehr-i müeccel karşılığında evlenmeyi kabul ve beyan ettiğine¹¹⁴ dair bilgiler ışığında ilk evlilik yaşının 16 ile 17 olduğunu tespit edebiliyoruz.

Muğla ailelerinde görülen bir evlilik usulü de levirat evliliğidir. Bu evlilikteki amaç ölen kardeşin çocuklarının babasız kalmasının ve aileden kopmasının

¹⁰⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.26; Halil Cin, *...Evlenme*, s.112; Suraya Faroqhi, *Aynı eser*, s.116.

¹⁰⁹ Halil Cin, *...Evlenme*, s.114; Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.29; Hayreddin Karaman, *Aynı eser*, s.261; İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İkinci Basım, Ankara 2001, s.95; Osmanlı tebeasından bir kadının yabancı tebaalı bir erkekle evlenmesine müsaade edilmezdi. Bu müslüman ve gayr-i müslim herkes için geçerli bir durumdu. Mülkiyetin yabancı tebaalılara geçmemesi amacı vardı ve tebaa komiserleri bu gibi olaylara müdahale ederdi. Ancak bu kuralın ihlal edilerek bu tür evliliklerin yapıldığını görmekteyiz. İlber Ortaylı, "Osmanlı Aile Hukukunda ...", s.466.

¹¹⁰ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.83.

¹¹¹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.53a, (hüküm tarihi: 20 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).*

¹¹² *Muğla Ş.S.D. 123, v.59b, (hüküm tarihi: 10 B [Receb] sene <1>278).*

¹¹³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.170, (hüküm tarihi: 17 N [Ramazan] sene <1>283).*

¹¹⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.18a, (hüküm tarihi: 10 Zi'l-kadetü 'ş-şerif sene 1275).*

önlenmesidir. Bununla ilgili belge şöyledir; Muğla'nın Orta Mahallesi'nden Ali kızı Sultan, kocası Elhac Memişoğlu Hüseyin ile şiddetli geçimsizlikleri (hüsn-i muâşeretleri olmadığı gerekçesi ile) nedeniyle boşanma davası açmıştır. Sultan Hatun, muhâlaa yolu ile boşanmak için kocası ile anlaşarak mehri, iddet süresi boyunca geçimini sağlayacağı nafakası kocası üzerine olmak ve Hüseyin'in kardeşi ve önceki kocasından olan küçük kızı Ayşe'nin 9 yaşına kadar bakım masrafları kendi üzerine olmak şartıyla boşanmıştır¹¹⁵. Bu örnek bize Muğla'da zaman zaman levirat türü evliliğin görüldüğüne işaret etmektedir.

Muğla'ya ait Şer'iyye Sicillerinden verilen örneklerde görüldüğü gibi evlenme için tarafların rızaları, iki erkeğin şahitliği, mehr-i müccel ve mehr-i muaccelin tespiti, kızın bülûğa ermiş olması ve evlenmeye dinen bir engel olmaması gibi kıstaslar dikkate alınmıştır. Ayrıca tarafların evliliği kabul ettiklerine dair beyanları da şarttır. Bu şekilde evliliğin Şer'iyye Sicillerine kayıtları ile ileride evliliğin boşanmayla sonuçlanması gibi durumlarda çıkacak ihtilaflara engel olunmak istenilmiştir. Ancak buna rağmen yapılan her evlilik akdinin de sicile kaydedildiğini söylemek mümkün değildir.

Evlenmeye mani problemler olmadığı vakit, nikahın resmen tescili gerekiyordu. Hukukçuların sahih evlilik olarak adlandırdıkları böyle bir evlilik, karı-koca ilişkisinin helal olması, mehr, nafaka, neseb, karşılıklı mîrâsçılık¹¹⁶ ve hürmet-i musâhere¹¹⁷ gibi bütün muteber sonuçlarını doğurmaktadır.

Nikahta diğer bir konu da *vekâlettir*. Bizzat nikah akdetmek yetkisine sahip olan kimselerin, bu yetkilerini bir vekil yolu ile kullanabilmeleridir¹¹⁸. Vekil yoluyla evlenecek kimselerin hür, mümeyyiz ve reşit olması gerekir. Nikahta vekâletin geçerli olabilmesi için vekil atayacak kişinin bizzat nikah akdetme yetkisine sahip olması zorunludur. Bu yetkiye sahip olmayan kimseler velileri tarafından temsil

¹¹⁵ *Muğla Ş.S.D. 122, v.20a, (hüküm tarihi: 18 Cemaziye'l-evvel sene 1276).*

¹¹⁶ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.29-30.

¹¹⁷ Hürmet-i Musâhare; erkeklerin, eşlerinin usul (baba ve dedeleri) ve fîruundan (çocuk ve torunları) biriyle cinsel ilişkide bulunmaları veya şehvetle dokunup öpmeleri vehayut eşlerin anne ve babasından birine cima lafzıyla küfür etmeleri gibi sebeplerle sahih bir evliliği fasit bir hale getiren olaya "hürmet-i musâhere" denir. Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.62.

¹¹⁸ Halil Cin, *...Evlenme*, s.91.

edilirler¹¹⁹. Çocukların, mecnun¹²⁰ ve ma'tuhların¹²¹ vekâleti geçersizdir. Ancak bunların velileri tarafından başkaları vekil tayin edilebilirler¹²².

Evlenmede vekâlet yazılı veya sözlü olarak verilebilir. Bu işlem sırasında şahit bulunması şart olmayıp sadece nikah sırasında vekâletin ispatı istenmektedir¹²³. Ayrıca vekilin, erkek veya baliğ olması da şart değildir¹²⁴. Nikahta ve boşanmada kanunen tarafsızlığı kabul edilen bir şahıs vekil olabilir. Yani bir kadın dürüstlüğünden şüphe edilen bir erkeği vekil tayin etmiş ise o nikah geçersizdir¹²⁵. Nikahlanacak kişi ile onun adına işlerini yürütecek vekili arasında önceden yapılan anlaşmaya vekil uymazsa nikahlanacak kişinin isteği üzerine yapılan nikah akdi geçersiz sayılabilir¹²⁶. Vekâlette her iki tarafta mukaveleyi istediği zaman feshedebilir. Ayrıca, ölüm, akıl hastalığı gibi durumlarda yapılan vekâlet akdi son bulur¹²⁷. Evlilik ve boşanma işlemlerinde de vekâlet uygulamasının Muğla'da da yaygın olduğunu görüyoruz; Örneğin, Tavas Kazası'na bağlı Doğan Köyü civarında yerleşik Yörük Taifesinin Çayan Aşiretinden Elhac Ali oğlu Hasan, Muğla mahkemesine müracaat ederek Elhac Hüseyin kızı Sultan'ın kendisiyle evlenmek ve nikahını kıymak için Molla Ali'yi *vekil* tayin etti. Bende Dede Kethüda'yı *vekil* tayin ettim demiştir¹²⁸. Yine bir evlilik hukukuna itaat davasında Bozöyük Nahiyesine bağlı Kayırlıabad'da bulunan göçebe Kıbtî (Çingene) taifesinden Halil ve Hüseyin kardeşlerin *vekilleri* babaları Elhac Hasan'dır¹²⁹. Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Hafize Hatun'un, kocası Mestanoğlu Hafız Osman'dan boşanma davasında *vekili* babası Elhac Hafız Süleyman Efendi'dir¹³⁰. Bu örnekler Muğla uygulamasında vekâlet yolu ile evlilik, nikah, boşanma işlemlerinin yürütüldüğünü göstermektedir.

¹¹⁹ Esra Yakut, *Aynı makale*, s.291; Hayreddin Karaman, *Aynı eser*, s.268-269.

¹²⁰ Mecnun'un sözlük anlamı, cin tutmuş, çıldırmış, deli, divane demektir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*, Aydın Kitabevi Yayınları, 14. Baskı, Ankara 1997, s.596.

¹²¹ Ma'tuh'un sözlük anlamı, ateh getirmiş, bunamış, bunak demektir. Ferit Devellioğlu, *Aynı lûgat*, s.587.

¹²² Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.58.

¹²³ Halil Cin, *Evlenme*, s.91.

¹²⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.58.

¹²⁵ Otto Spies, "Vekâlet", *İ.A. XIII*, s.270.

¹²⁶ Esra Yakut, *Aynı makale*, s.292.

¹²⁷ Otto Spies, *Aynı makale*, s.271.

¹²⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.200, (hüküm tarihi: 10 Ra [Rebiü'l-evvel] <1>284)*

¹²⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.182, (hüküm tarihi: 7 Za [Zi'l-hiccetü's-şerif] <1>283).*

¹³⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.144, (hüküm tarihi: 28 R [Rebiü'l-ahir] <1>283)*

Velâyet ise, başkaları adına onların rızaları aranmaksızın hukukî muamelede bulunma yetkisidir. Nikahta velâyet ise, velinin velâyeti altında bulunan kimseleri evlendirme yetkisidir. Burada kastedilenler eksik ehliyetliler¹³¹ ve ehliyetsizlerdir¹³². Reşit olarak bülûğa eren şahsın ehliyetidir. Bu ehliyete sahip olan şahıs, her çeşit hukukî muamele ve tasarrufları yapmaya yetkilidir. Tam edâ ehliyetinin üç unsuru gereklidir. Akıl, yani mecnun veya ma'tuh olmaması, bülûğa ve rüşde ermiş olması gerekir. Bir şahsın bu unsurlardan birine sahip olmaması eksik ehliyetsizliktir¹³³. Nikahta, velâyeti uygulayabilecek olan akrabalar üç gruba ayrılır. Birinci grup, babalar, babaların babaları ve dedeler; ikinci grup, ana-baba bir erkek kardeşler, baba bir erkek kardeşler ve bunların oğulları; üçüncü grup, ana-baba bir amcalar, baba bir amcalar ve bunların oğullarıdır¹³⁴. Bunlar asabe¹³⁵ derecesindeki velilerdir. Velâyetin asıl kaynağı kan hısımlığıdır. Bunlar mîrâstaki sıraya göre sıralanırlar. Yani birinci veli varken ikinci bir veli velâyeti altındakini evlendiremez. Evlendirirse önceki velinin icazet vermesine kadar nikah askıdadır. Velinin, bu yetkiye sahip olabilmesi için akıllı, bülûğa ermiş, hür ve velisi olduğu kimse ile aralarında mîrâsa mani bir durumun olmaması gerekir. Ancak asabe grubundan velinin olmaması durumunda velâyet umumi veliye intikal ederki; bu veli, devlet başkanı ve hakimdir. Hanefilere göre velinin erkek olması şart değilse de diğerlerine göre şarttır¹³⁶. Velâyette konu akıl hastası bir kadınsa, velâyet oğluna, oğlu yoksa torununa ve hatta babaya intikal edecektir. Akıl hastası birinin velâyetinde de öncelik asabenindir. Asabe yoksa veli, devlet başkanı veya kadıdır¹³⁷. Ancak küçükken velileri tarafından evlendirilen çocuklar bülûğa erince hakime müracaat ederek bu evliliğe son verebilirler ki buna da, Bülûğ Muhayyerliği denir. Fakat, babaları ve dedeleri tarafından evlendirilen kız erginleştğinde böyle bir fesih isteme hakkı yoktur¹³⁸. Bu konudaki fetvâ şöyledir:

¹³¹ Ehliyet; "işe yarar halde bulunuş, bir işi hak edebilecek durumda bulunuş, salahiyet, yetki" demektir. Ferit Devellioğlu, *Aynı lûgat*, s.210.

¹³² Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.24.

¹³³ Bülûğ, Biyolojik bir hadise olup ergenlik demektir; Rüşd, akli ve fikri olgunluk olup şahsın mallarını korumada ve idarede yeterli olmasıdır. Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.16-18; Hayreddin Karaman, *Aynı eser*, s.251-252.

¹³⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.46; Halil Cin, *...Evlenme*, s.70-72; Esra Yakut, *Aynı makale*, s.293.

¹³⁵ Asabe, bir adamın babası tarafından olan akrabasına denilir. "Asabe", *İ.A. I*, s.663.

¹³⁶ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.25-26; Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.46.

¹³⁷ Halil Cin, *...Evlenme*, s.71.

¹³⁸ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.26-27.

“Zeyd, sağıre kızı Hind’i Amr’a tezvîc eylese Hind baliğa oldukda akd-i mezburu hıyâr-ı bülûğla feshe kadire olur mu? El-cevab: Olmaz”¹³⁹.

İncelediğimiz dönemde Muğla’da nikah işlemlerinin genelde tarafların rızaları doğrultusunda gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Velâyet yolu ile yapılan bir evlilik ile ilgili hiçbir sorun tespit edilememiştir. Evlenecek çağa gelmiş bekar kız ile evlenecek kadınların rızası doğrultusunda karar alındığı, ancak bunun istisnasının da her zaman olabileceğinin gözden uzak tutulmaması gerekir.

4-Düğün Törenleri

Düğünden evvel bir kız evleneceği zaman görücü usûlü yolu ile ailesinden istenilir. Söz kesildikten sonra düğün hazırlıklarına başlanırdı. Düğün öncesi erkek tarafı gelin için en iyi kumaştan iki kat elbise yapar. Kızın evinde bulunan, babasına, anasına, kardeşlerine birer hediye hazırlanırdı. Erkek tarafı bunları verirken, kız tarafı da bundan daha fazla olan hediyeleri hazırlayarak erkek tarafına verirdi. Bu hediyelere “Dürü”¹⁴⁰ denirdi. Erkek tarafının akrabası ne kadar fazla ise Dürü sayısı o kadar artardı. Dürü, olarak gömlek, elbise, bürümcek gömlek, baş örtüsü, mendil, sırma işlenmiş çeyrek hazırlanırdı. Tüm bu hediyeler bir bohça yapılarak düğünde gelen misafirlere gösterilirdi. Düğünlerde kız ve erkek tarafının karşılıklı birbirlerine hediyeler vermeleri eski Türklerden kalma adettir. Ayrıca eski Türklerde erkek tarafı kız tarafına “ağırlık” adı altında bir para verirdi. Kızın babasına bir at, annesine ve kardeşlerine ayrıca para verilirdi. Babaya verilen hediyeye “başlık” anaya verilene “süt hakkı” baldıza verilene “kaftanlık”¹⁴¹ denirdi. Düğünün başlamasından evvel kız ve erkek tarafı hem kına gecesine hemde bir gün sonra yapılacak olan düğüne

¹³⁹ Ali Efendi, *Aynı eser*, s.45; Esra Yakut, *Aynı makale*, s.294.

¹⁴⁰ Ekrem Uykucu, *Muğla Tarihi*, Gümüş Basımevi, İstanbul 1983, s.152; Menakibü'l-Arifin'in yazarı Ahmet Eflaki'ye göre; “erkeğin kadına mehr ve başlık parası vermesi gerekiyordu. Evlenecek kız ise giyim, ev ve mutfak eşyası olarak çehiz hazırlamak zorundaydı. Kız tarafının çehiz hazırlaması çok önemliydi. Gelinin çehizinde bulunması gereken başlıca eşya şunlardı: Birkaç takım elbise, her cinsten birer kat çamaşır, yirmi adet süslü küpe, yirmi adet kıymetli yüzük, inci gerdanlık, altın işlemeli külah ve kıymetli yüz örtüleri, bilezik, halı ve seccadeler. Gürcü, Şiraz ve Aksaray perdeleri, siniler, tepsiler, kazanlar, bakır ve çini kaseler, havanlar ve şamdanlar.” İsmail Doğan, *Osmanlı Ailesi (Sosyolojik Bir Yaklaşım)*, Yeni Türkiye Yayınları Toplum Serisi 1, Ankara 2001, s.36.

¹⁴¹ Ekrem Uykucu, *Aynı eser*, s.152; Başlık ve buna benzer diğer hediyelerin miktarının çokluğu nedeniyle hükümet zaman zaman çıkardığı emrînâmeler ile bu tür hediye alış-verişini düzenleme yoluna gitmiştir. Tanzimattan kısa bir süre önce, Kayseri ileri gelenlerine hitaben yazılan emrînâmede halk üç gruba ayrılarak, her grubun vereceği mehr, başlık ve hediyeleri sınıflandırmışlardır. Hükümet tarafından ise, fazla hediye vermek yasaklanmıştır. Hatta 1841 tarihinde Kocaeline yazılan bir emrînâmede fazla olan evlenme masraflarının evlilikleri engellediği bildirilmiştir. Musa Çadırcı, *Tanzimat Dönemi Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, T.T.K., Ankara 1997, s.326-327; Hükümet başlık parası ile mücadelede girişmiş, bunun evlenmeleri azalttığı ve cemiyetin devamı içinde zarar oluşturduğuna dikkat çekilerek gereğinden fazla para talep edilmemesi bildirilmiştir. Hatta XIX. Yüzyılın ortasında başlık parası adıyla anılan paranın resmen kaldırıldığı ve buna sıkıca uyulması gereği bildirilmiştir. Nuri Adıyke, “Osmanlı İmparatorluğu'nda....”, s.135.

tanıdıklarını “okuyucu” ile davet ederlerdi. Okuyucuya, davet için gittiği evlerden para, eşya ve zahire gibi hediyeler verilir ve davet edilenler düğün günü kız evine gelirdi.¹⁴² Düğünler genellikle Çarşamba günü akşamı kız evinde yapılan eğlenti ile başlardı. Düğün törenlerinde dini bir motif hakim unsur olarak kendini hissettirirdi. İslâmi bir gelenek olarak gelinin el ve ayaklarına kına yakılır ve bundan dolayı düğünden bir önceki gece “kına gecesi” olarak adlandırılırdı. Zifafın kutsal Cuma gününe isabet etmesi isteğiyle düğünler Perşembe günü¹⁴³ yapılır, düğünler üçgün sürerdi.¹⁴⁴ Kına gecesi gelin ve davetliler büyük bir neşe içinde eğlendikten sonra gelinin yüzüne bir duvak örtülerek çalgılar eşliğinde ortaya konulan iskemleye oturtulurdu. Sonra gelinin başı üzerinde tutulan tepsiye akrabaları para atarlardı. Bu para kızın anasına aittir. Davet edilip gelemeyenler daha sonra para gönderirler ki buna “şeker paralamak” denir. Düğünden evvel, kızın çeyizi babasının evinde gelen davetlilere gösterilmek üzere düzgünce açılır ve bir odaya yayılırdı. Herkes gelir hazırlanan çeyize bakardı. Buna “çeyiz günü” denirdi. Zifaftan sonra da bu eşya sabahdan başlanarak bir hafta süre ile gelini görmeye gelenlere gösterilirdi¹⁴⁵. Düğünlerde davullu, zurnalı, tefli ve sazlı müzikler eşliğinde eğlenilir, silahlar atılır, şenlikler düzenlenirdi. Hemen her düğünde davetlilere “velime” adı verilen yemekler ikram edilirdi. Düğünün son günü kız, baba evinden alınarak erkek evine getirilirdi. Zifaf gecesi, erkek kızın duvağını açıp yüzünü gördüğü için “yüz görümlüğü” denilen kıymetli bir eşya verirdi. Mehr gibi yüz görümlüğünün miktarında erkeğin sosyo-ekonomik durumuna göre değişiyordu. Ancak H. 1271 / M.1854 tarihli fermânda erkek tarafının yüz görümlüğünü vermekte zorlandığı düşüncesi ile hükümet tarafından verilmesi yasaklanmıştı¹⁴⁶. Düğünlerdeki şenlikler sırasında silah atılması yaygın bir gelenektir. Ancak, kazaen olan ölüm olayları düğünlere gölge düşürdüğünden, hükümet 1850 yılında çıkardığı bir emirnâme ile düğünlerde şenlik amacıyla silah atılmasını yasaklayarak, buna uymayanların cezalandırılmasını istiyordu¹⁴⁷. Ama H.1281 / M.1864 yılında Muğla’nın Eserulus Kazası’na bağlı Akçaalan Köyü’nde Hasanoğlu Hüseyin’in¹⁴⁸ ölümü nedeniyle kaydedilen bir

¹⁴² Ekrem Uykucu, *Aynı eser*, s.152.

¹⁴³ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.28.

¹⁴⁴ Eskiden düğünler üçgün sürüyor iken israf yapıldığı gerekçesi ile bir güne indirilmiştir. Ekrem Uykucu, *Aynı eser*, s.154.

¹⁴⁵ Ekrem Uykucu, *Aynı eser*, s.153.

¹⁴⁶ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.28-29.

¹⁴⁷ Nuri Adıyeke, “Osmanlı İmparatorluğu’nda ...”, s.142.

¹⁴⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.4, (hüküm tarihi: 27 Şevvalü'l-mükerrem sene 1281).*

belgede Hüseyin'in aynı köyden Kara Veli'nin düğünü esnasında havaya silahlarla ateş edildiği sırada kazaen vurularak öldüğünün belirtilmesi bize, düğünlerde silah atılma geleneğinin devam ettiğini göstermektedir. İncelediğimiz belgeler arasında düğünlerle ilgili tek belgede budur. Fakat bu belge bize, düğünlerin nasıl yapıldığı hakkında yeterli bilgiyi vermeyip sadece Hüseyin'in düğün sırasında kazaen öldüğünü ifade etmektedir.

B-EVLİLİĞİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Evliliğin gerçekleşmesi ve geçerli olabilmesi için tarafların yerine getirmekle mükellef oldukları bazı yükümlülükleri vardı. Özellikle mali yükümlülükler başlığı altında incelenen mehr, nafaka ve mal ayrılığı usulü evliliği geçerli kılan ve devamını mümkün hale getiren yükümlülüklerdi. Ayrıca evliliğin toplum hayatı açısından da bir takım yükümlülükleri vardı. Bunlar da sosyal yükümlülükler adı altında inceleyeceğiz.

1-Mali Yükümlülükleri

İslâm Hukuku'nda, evliliğin mali bakımından üç önemli sonucu vardı: Evlilikte erkeğin kadına mutlak vermesi gereken mehr, kocanın karısının her türlü ihtiyacını karşılaması anlamına gelen nafaka ve kadın ile kocanın kendilerine ait olan malları istedikleri gibi tasarruf etmeleri anlamına gelen mal ayrılığı prensibi bunlar arasındadır.

a-Mehr

Mehr, evlenirken erkeğin kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya maldır¹⁴⁹. İslâm hukukçularının çoğunluğu mehri, muteber bir şekilde kurulmuş olan evlenme akdinin doğurduğu sonuçlardan biri olarak değerlendirir. Satışı veya kullanılması yasak olmayan her mal, mehrin konusunu teşkil edebilir¹⁵⁰. İslâm Hukukuna göre, mehrin muhakkak verilmesi gerekir. Herhangi bir müslümanla evlenen kadın zımmî de olsa mehr namıyla bir mala müstehak olur¹⁵¹. Mehrin verilmesi ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de geçen ifade şöyledir; "Kadınlara mehrlerini bir hak olarak verin; eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa onu da afiyetle yeyin"¹⁵². Mehr, evlilik akti sırasında mutlaka zikr

¹⁴⁹ Hayreddin Karaman, *Aynı eser*, s.282.

¹⁵⁰ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.95.

¹⁵¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.115; İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda...*, s.66

¹⁵² *Nisa Sûresi, Ayet: 4*, Süleyman Ateş, *Aynı eser*, s.553.

edilir ve sicile kaydedilirdi. Mehrin ödenmesi için bir süre tayin edilmişse kadın o süre dolmadan mehrini isteyemezdi. Eğer bir süre belirtilmemiş ise, mehrin boşanma ile ölüm halinde ödenmesi gerekirdi. Mehr, şahsın ölümü halinde öncelikli alacaklar arasında idi. Diğer varisler buna mani olamazdı¹⁵³. Mehrin evlilik sırasında kadına verilmesi mecbur idi. Ancak kadın isterse bunu kocasına bağışlayabilirdi¹⁵⁴. Mehr olarak verilecek en düşük miktar yaygın bir kanı olarak 10 dirhem gümüştür. Bu miktardan aşağı bir miktar tespit edilemezdi¹⁵⁵. Mehr, evlenme akdinin gerçekleştiği anda ödendiği gibi sonra da ödenebilirdi. Peşin ödenen mehre, *mehr-i muaccel* denir. Erkeğin daha sonra vereceğini taahhüt ettiği mehre ise *mehr-i müeccel* denir. Mehr evlenme akdi sırasında taraflarca tespit edilmişse *mehr-i müsemma* adını alır. Ancak mehr tespit edilmemiş ve daha sonra tespit edileceği kararlaştırılmışsa bunada *mehr-i misl* denir¹⁵⁶. Mehr-i mislin tespitinde, kızın kendi akrabalarından evlenen kadınlara verilen mehr miktarı veya akranlarına ödenen mehr miktarı oranında mehr tespiti yapılırdı. Mehr-i mislin tespitinde yaş, güzellik, mal, belde, akl, bekaret, iffet, ilm, edeb, hüsni ahlak gibi özelliklerine dikkat edilirdi¹⁵⁷. Mehr olarak tespit edilen şey nakit ise hemen ödenmesi istenirdi. Ancak, kamuya ait bir malın mehr olarak tespiti mümkün değildir¹⁵⁸.

Mehr, nikahlı kadının malı olup dilediği gibi tasarruf edebilirdi. Onunla çeyiz yapmaya zorlanamazdı¹⁵⁹. Satışı veya kullanılması yasak olmayan her mal mehrin konusu olabilirdi. Para üzerinden belirlenen mehr miktarında nikah akdi devam ederken koca tarafından bir artış yapılabilirdi. Bu artış kadın tarafından da kabul edildikten sonra eğer koca ölürse kadın eşinin terekesinden artış değerinde mehrini alma hakkına sahiptir. Nikah akdinin yapılmasından sonra mehri verilmeden kadın ölürse, değeri mîrâs yolu ile kadının varislerine geçerdi. Mehr sadece evlenen kadının hakkıdır. Ana-babası ve kocası bundan hak talep edemezdi. Fakat kadın küçük ise mehri babası veya diğer velileri teslim alabilirdi. Eğer evlenecek erkek

¹⁵³ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda...*, s.66-67.

¹⁵⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.115.

¹⁵⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.116; Halil Cin, ...*Evlenme*, s.216.

¹⁵⁶ Halil Cin, ...*Evlenme*, s.217; Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.115.

¹⁵⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.119; Mehr-i Misl ile ilgili fetvâ örneği şöyledir: “Hind mehr-i misli, anası mehriyle ma’lum olur mu, ne ile ma’lum olur?” El-cevab: “Babası canibinden olan nisâ’ mehrine kıyas olunur.” Cevab-ı Ahar: “Hemşirelerine mukayese ile bilinir.” M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, Fetvâ No: 58, s.41-42.

¹⁵⁸ Halil Cin, ...*Evlenme*, s.223-224.

¹⁵⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda...*, s.68.

küçük ise mehrin verileceğine velisi kefil olurdu. Bu gibi durumlarda erkek bülûğa ermeden ölürse kadın mehrini kefinden talep edebilirdi¹⁶⁰. Mehr, bu şartlarla tamamen kadın lehine düzenlenmiştir. Kadının, kocasının ölümü veya dul kalması halinde geleceğini garanti altına alması anlamına geliyordu.

Geleneksel ailenin yapısı içinde en önemli üye kadındır. Fakat kadının, gerek aile içindeki gerekse toplumdaki statüsü, üretim fonksiyonu ile orantılı değildir. Kadının aile ve toplum içindeki statüsü çocuklarının sayısı ve yaşlılık ile yükselirdi. Kadının, ailenin erkeklerine bağımlılığı evlendikten sonra da devam eder ve bir aileden diğerine transfer edilen üretim unsuru durumundadır. Bu transfer karşılığı ödenen değer başlık, kalın¹⁶¹ veya başka terimlerle adlandırılır ki; bu uygulama sadece Osmanlı-İslâm toplumuna özgü değildir. Çünkü mehr, iki değişik şekilde ödenen, kadının lehine hükümler içeren, daha çok boşanma veya dulluk halinde kadına ekonomik güvence sağlayan bir uygulama olup; kalın veya başlık ise, ilk evlilik ve ekonomik bağımlılık yaşının küçük olduğu geleneksel toplumlarda gelin için damadın böyle bir ödeme yapması yaygın bir gelenektir. Bu gelenek ne sadece Türkiye ne de Arap-İslâm toplumlarında var olan bir uygulama olmayıp bütün geleneksel-kırsal toplumlarda rastlanan bir uygulamadır. İslâmi mehr müessesesi bu durumu kadın lehine düzenlemek istemiştir¹⁶². Evlenmeden önce kızın babasına veya akrabalarına ödenen başlığın amacı evlenme masraflarını ya da babası tarafından kızına verilen çeyizin bir bölümünü karşılayabilmektir. Kadın, mehrde olduğu gibi başlığı alan kimse değildir¹⁶³. Moğollarda ise, güveyi aday, kız evine belirli bir para verirdi. Bu paraya kalın denirdi. Orta Asya Türkleri arasında da aynı uygulama vardı. Türkler arasında verilen bu paraya kalın veya sep denirdi. Ögel'in verdiği bilgiye göre Kaşgarlı Mahmut'un derlediği çok eski bir atasözü "kızı ancak kalın verebilen alabilirdi" der. Türklerde baba oğlunu evlendirmek zorunda idi. Baba bu vazifesini yerine getirmez ise, oğlan kalın ve başlık payını babasından zorla alabilirdi. Oğlan

¹⁶⁰ Esra Yakut, *Aynı makale*, s.300-301.

¹⁶¹ Kalın; Babanın sağ iken oğullarının evlenebilmeleri için verdiği paydır. Başlık ise, evlenme sırasında kız evine verilen bir hediyedir. Mehmet Eröz-Ali Güler, *Aynı eser*, s.66.

¹⁶² İlber Ortaylı, "Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri", *Türk Aile Ansiklopedisi I*, s.75; İslâm öncesi Arap toplumunda da, mehr, sadak, sîdak veya saduka adları altında bir başlık uygulamasının varlığına rastlanmaktadır. Ancak bazı araştırmacılar mehr ile sadak arasında bir ayrım yapmakta ve sadakın kadına, mehrin ise ailesine verilen bir mal olduğunu belirtmektedirler. Daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, "Başlık", *D.İ.A. V*, İstanbul 1992, s.132.

¹⁶³ Esra Yakut, *Aynı makale*, s.303.

evlendikten sonra babasının izni olmadan evden ayrılamazdı¹⁶⁴. İslâm Hukuku'n da kadını çeyiz getirmeye zorlayan bir hüküm yoktur. Fakat Türklerde babanın kızına çeyiz yapması, bir mükellefiyet ve yükümlülük idi¹⁶⁵. Türklerin İslâma girmesiyle beraber bu isimlerin mehr, namzedlik akçesi, başlık, halat gibi isimlerle değişmiş olması muhtemeldir. Osmanlı aile yapısı incelendiği vakit Şer'iyeye sicillerinde, mehr-i müeccel, mehr-i muaccel veya namzedlik akçesinin verildiğini ve değer tespiti yapıldığını görmek mümkün iken, kalın veya başlık uygulamalarının şer'iyeye sicillerine kaydedildiğini görmek mümkün değildir¹⁶⁶. Muğlaya ait incelediğimiz Sicillerde evlenme akitlerinde kalın veya başlıkla ilgili bilgilere rastlamadık.

Muğlaya ait 122, 123 ve 124 nolu Şer'iyeye Sicillerindeki terekelerden tespit edilen mehr-i müccel miktarları Tablo I'de verilmiştir:

Tablo: I 122 numaralı Şer'iyeye Sicilinde Mehri müccel miktarları

Tereke Sahibi	Eşinin Adı	Mehrin niteliği	Mehr miktarı (krş)/(pr)			
			0-249	250-499	500-999	1000+
1-Mataralıoğlu Mustafa bin Ali	Fatma Hatun bint-i Hacı Topal Mehmet	Mehr-i müccel		250		
2-Ahmet bin Mehmet	Ayşe bint-i Mehmet	Mehr-i müccel		500		
3-Abdülaziz Ağa ibn-i Elhac Mehmet	Fatma Hatun bint-i Hüseyin	Mehr-i müccel		500		
4-Hafız Mehmet bin Süleyman	Nazife Hanım bint-i Ali	Mehr-i müccel		500		
5-Deveci Hasan bin Ömer	Aynımah bint-i Ömer	Mehr-i müccel		500		

¹⁶⁴ “Kalın” veya “başlık” Türk aile hukukunun temelini teşkil eder. Tarihi kaynakların hepside Türklerin kalın geleneğinden söz açar. “Kalın” kız ailesine verilen bir aile malıdır. Hunlar'da büyük kardeş ölünce, ondan sonra gelen kardeş, ölen kardeşinin karısı ile çocuklarını, eğer dul isterse alıp, kendi ailesine katabilir. Bu geleneği XIX. Yüzyılda Ulu Yüz Türkleri ile Türkmenlerde görmek mümkündür. Mirâs hukuku açısından açıklaması şöyledir: Kalını verilen gelin, artık erkek ailesinin bir malı olmuştur. Dolayısıyla ailedeki kişiler arasında, gelin ve çocukları üzerinde bir mirâs hakkı da doğmuştur. Bundan dolayı büyük kardeş ölünce karısı küçük kardeşe düşmektedir. Yani Hunlar, Göktürkler ve Oğuzlarda görülen levirat evliliğın sebebi daha iyi anlaşılmaktadır.” Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.247-256.

¹⁶⁵ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s.264.

¹⁶⁶ Rıfat Özdemir, “Kırşehir...”, s.116; Tanzimat döneminde başlayan Batılılaşma faaliyetleri sonucunda devlet adamlarının toplumun her safhasında yenilikler yapma gayreti içinde olduklarını görüyoruz. Geleneksel evliliği düzeltmek için devlet bazı fermânlar ve tenbihler çıkararak bu duruma bir çözüm bulmak istemiştir. Cemaziye'l-evvel 1260 (Mayıs 1844) tarihli fermân şu şekildedir: 1-Reşid kız evladın kendi arzusıyla evlenebilmesi, ebeveynin müdahale etmemesi, 2-Başlık gibi ağırlıkların (tekaliif) kaldırılmasını ve ebeveyne bu gibi ödemelerin yapılmaması. 23 Rebiü'l-evvel 1279 (1862) tarihinde ki yeni bir fermânla sözü geçen fermânın uygulanışıyla ilgili yeni tenbihler neşredilmiştir. Bu tenbihler 10 madde olup, israfı yasaklıyor, başlık kaldırıldığı gibi, mehr-i müccel ve mehr-i muacceli fakir, orta, zengin sınıflar için, yüz kuruş, beşyüz kuruş ve bin kuruş olmak üzere üç kategoride tesbit ediliyordu. Çok fakirler hiçbir şey vermeyecekti. Damadın düğünden sonra karısının akrabalarına hediye vermesi usulüde kaldırılıyordu. Böylelikle evliliğın kolaylaştırılması sağlanmaya çalışılıyordu. İlber Ortaylı, “Osmanlı Toplumunda....”, s.77-78. İncelediğimiz dönemde Muğla'da başlık veya kalınla ilgili davanın varlığını tespit edememiş olmamız belkide bu fermânın uygulanmasıyla ilgilidir.

6-Ömer bin Mustafa	Hatice bint-i Hasan	Mehr-i müeccel		500		
7-Rukiye bint-i Hasan	Arif bin Mehmet	Mehr-i müeccel	105			
8-Ayşe bint-i İsmail	Mehmet bin Ahmet	Mehr-i müeccel		331		
9-Mehmet bin İsmail	Ayşe bint-i Ali	Mehr-i müeccel		500		
10-Memiş bin Hasan	Fatma bint-i Ali	Mehr-i müeccel		500		
11-Münavi Elhac Abdülaziz bin Abdullah	Hümâyün bint-i Süleyman	Mehr-i müeccel		250		
12-Taşçı Arif bin Abdullah	Ayşe bint-i Ahmet	Mehr-i müeccelden	50			
13-Musalıoğlu Mehmet bin İsmail	Ferîştah bint-i Molla Hüseyin	Mehr-i müeccel		500		
14-Ahmet bin Mehmet	Aynımah bint-i Halil	Mehr-i müeccel		500		
15-İbrahim bin Hüseyin	Hatice bint-i Elhac Ebubekir	Mehr-i müeccel		500		
16- Elhac Feyzullah bin Mehmet	Hümâyün bint-i Hasan	Mehr-i müeccel			1000	
17-Velioğlu Mehmet bin Hüseyin	Ayşe bint-i Abdullah	Mehr-i müeccel		400		
18-Karaoğlu Ahmet bin Ahmet	Ayşe bint-i Abdullah	Mehr-i müeccel	100			
19-Ahmet bin Abdullah	Gülsüm bint-i Ali	Mehr-i müeccel		400		

123 numaralı Muğla Şer'iyye Siciline göre mehr miktarları

Tereke Sahibi	Eşinin Adı		Mehr miktarı (krş)/(pr)			
			0-249	250-499	500-999	1000+
1-Dellaloğlu Yusuf	Ferîştah bint-i Mehmet	Mehr-i müeccel		250		
2-Ferîştah bint-i Elhac Ömer Efendi	Elhac Ömer	Mehr-i müeccel			500	
3- Süleyman bin Abdullah	Ayşe bint-i Osman	Mehr-i müeccel			500	
4-Hatip Elhac Ömer	Ayşe Hatun bint-i Mustafa	Mehr-i müeccel	100			
5-Elhac Mehmet bin Hacı Osman	Fatma bint-i Yusuf	Mehr-i müeccel			500	
6-Osman bin Ali	Ferîştah bint-i Abdullah	Mehr-i müeccel		300		
7-Fatma bint-i Osman	Elhac Ömer bin Ali	Mehr-i müeccel		300		
8-Elhac (silk) Halil	Ayşe bint-i Osman	Mehr-i müeccel			500	
	Hüsniye bint-i Abdullah	Mehr-i müeccel			500	
9-Hümâyün bint-i Süleyman	Hafiz Hüseyin ibn-i Hasan	Mehr-i müeccel		300		
10-Fatma bint-i Osman	Elhac Ömer bin Ali	Mehr-i müeccel		300		
11-Elhac Beğ ibn-i Abdurrahman	Ayşe bint-i Mehmet	Mehr-i müeccel				2500
12-Hasan Kadızade İsmail Ağa ibn-i Abdullah	Nazife bint-i Elhac Mustafa	Mehr-i müeccel				1000
13-Ömer bin Süleyman	Hatice Hatun bint-i Halil	Mehr-i müeccel		250		
14-Inceoğlu Hasan bin Süleyman	Sultan bint-i Ali	Mehr-i müeccel		250		
15-Elhac Beğ ibn-i Abdurrahman	Ayşe bint-i Mehmet	Mehr-i müeccel				2500
16-Hacı Karaoğlu Elhac Süleyman bin Fahreddin	Hatice bint-i Abdullah	Mehr-i müeccel		300		
	Kezban bint-i Abdullah	Mehr-i müeccel	100			
17-Debbag Elhac Hasan	Aynımah bint-i Elhac Mustafa	Mehr-i müeccel			500	
18-Pınaroğlu Mehmet bin Abdullah	Ümmügülsüm bint-i Abdullah	Mehr-i müeccel		333		
19-Pusluoğlu Mehmet bin Süleyman	Ayşe bint-i Hasan	Mehr-i müeccel		300		
	Ayşe bint-i Mehmet	Mehr-i müeccel	100			
20-Tapu Katibi İsmail Efendi ibn-i Elhac Mustafa	Fatma Hatun bint-i Süleyman	Mehr-i müeccel			500	
21-Tahtaloğlu Hacı Mehmet bin Memiş bin Abdullah	Fatma bint-i Abdullah	Mehr-i müeccel			500	
22-Elhac Hasan bin Elhac Ömer bin Hasan	Ayşe bint-i İbrahim	Mehr-i müeccel	40			
	Zeyneb bint-i Musa	Mehr-i müeccel	40			
23-Elhac Ahmet bin Elhac Ali	Sultan bint-i Hasan	Mehr-i müeccel		350		
	Ümmügülsüm bint-i Mustafa	Mehr-i müeccel	50			
24-Elhac Mehmet bin Süleyman bin Osman	Ferîştah bint-i Osman	Mehr-i müeccel			500	
25-Kürdoğlu Hacı Ahmet bin Halil	(silk) bint-i Bali	Mehr-i müeccel	80			
26-Hafiz Hasan Efendi ibn-i Hüseyin	Aynımah bint-i Ali	Mehr-i müeccel		250		

27-Kemaloğlu Süleyman bin Abdullah	Aynımah Hatun	Mehr-i müeccel	50			
28-Elhac Ömer	Fatma Hatun	Mehr-i müeccel		250		
29-Hafız Yusuf Efendi ibni Osman	Hatice bint-i Mustafa	Mehr-i müeccel			500	
30-Elhac Ali bin Kel Ali bin Elhac Şeyh Ali	Fatma bint-i Abdullah	Mehr-i müeccel			500	
31-Osman bin Süleyman	Nazife bint-i Hüseyin	Mehr-i müeccel			500	
32-Halil bin Abdullah	Fatma bint-i Hüseyin	Mehr-i müeccel	150			
33-Elhac Ali Beğ ibn-i Elhac Mehmet	Hatice Hanım bint-i Halil	Mehr-i müeccel				2000
34-Balı Mehmet bin Ömer	Ümmühan bint-i Ömer	Mehr-i müeccel	200			
35-Hacı Kara Ali ibni Elhac İsmail	Emine bint-i Elhac Ahmet	Mehr-i müeccel		300		
36-Hacı Osman Hafız bin Abdullah	Fatma bint-i Abdülkadir	Mehr-i müeccel			500	
37-Zeliha Hanım bint-i Halil	Mustafa Fevzi Efendi ibni Elhac Hasan	Mehr-i müeccel			500	
38-Kadı Memişoğlu Molla Mehmet	Fatma bint-i İsmail	Mehr-i müeccel	50			
39-Kara Memişoğlu Mehmet	Hatice bint-i Osman	Mehr-i müeccel		300		
40-Şerife Fatma Hatun bint-i Elhac Hamza	Ali Ağa ibn-i Abdullah	Mehr-i müeccel		250		
41-Ferîştah bint-i Ahmet	Elhac Mustafa bin Velîyüddin	Mehr-i müeccel		300		
42-Çakıroğlu İbrahim bin Abdullah	Ümmügülsüm bint-i Salih	Mehr-i müeccel	33			
43-Yılancıoğlu Ali bin Ali	Sultan bint-i Halil	Mehr-i müeccel	70			
44-Ali bin Elhac İbrahim	Fatma bint-i İsmail	Mehr-i müeccel	60			
45-Kınacıoğlu İsmail	Aynımah bint-i Abdullah	Mehr-i müeccel	70			
46-Abdullah bin Hüseyin	Fatma bint-i Mustafa	Mehr-i müeccel		300		
47-(silik) bin İbrahim	Ayşe bint-i Mustafa	Mehr-i müeccel			500	
48-Begöğlu İbrahim bin Velîyüddin	Raziye bint-i Mestan	Mehr-i müeccel	66			
49-Fatma bint-i Yusuf	İsmail ibn-i Abdullah	Mehr-i müeccel	66			
50-Koca Hüseyinoğlu Mustafa bin Hüseyin	Hatice bint-i Ali	Mehr-i müeccel			500	
51-Miskinzade Memiş ibn-i Elhac Ali	Alime bint-i Hüseyin	Mehr-i müeccel			700	
52-Hatıpzade Ali Efendi ibn-i Mehmet	Hafize Hatun bint-i İsmail	Mehr-i müeccel				1000
53-Hatice bint-i Mustafa bin Abdullah	Abdullah ibn-i Süleyman	Mehr-i müeccel			500	
54-Elhac Hasan ibn-i Elhac Velîyüddin bin Abdullah	Ferîştah bint-i Hüseyin	Mehr-i müeccel		250		
55-Kara Ömeroğlu Elhac İbrahim	Fatma bint-i Ali	Mehr-i müeccel	70			
56-Habiloğlu Mustafa bin Mustafa	Fatma bint-i Mehmet	Mehr-i müeccel	150			
57-Ferîştah Hatun bint-i Yahya	Ahmet bin Ali	Mehr-i müeccel			500	
58-Elhac Ömer bin Abdullah	Ferîştah bint-i Halil	Mehr-i müeccel			500	

124 numaralı Muğla Şer'iyye Siciline göre mehr miktarları

Tereke Sahibi	Eşinin Adı		Mehr miktarı (krş)/(pr)			
			0-249	250 499	500 999	1000+
1-Mustafa bin Halil	Sultan bint-i Süleyman	Mehr-i müeccel		301		
2-Ahmet bin Ali	Ayşe Hatun bint-i Ömer	Mehr-i müeccel	166 krş/ 13 pr			
3-Süleyman bin İbrahim bin Abdullah	Ayşe Hatun bint-i Abdullah	Mehr-i müeccel	100			
4-Halil bin Mustafa bin Abdullah	Ferîştah bint-i Mustafa	Mehr-i müeccel			500	
5-Elhac Ömer bin. Elhac Mustafa bin İsmail	Fatma Hatun bint-i Ömer	Mehr-i müeccel			500	
6-Elhac Mehmet bin Ali bin Sadullah	Ayşe Hatun bint-i Hasan	Mehr-i müeccel	100			
7-Hafız Osman bin Elhac Mehmet bin Abdullah	Sultan Hatun bint-i Elhac Ebubekir	Mehr-i müeccel			500	
8-Yatıkoğlu Emin ibn-i Mehmet bin Abdullah	Ümmügülsüm Hatun bint-i Yusuf	Mehr-i müeccel		250		
9-Fatma Hatun bint-i Mustafa bin Mehmet	İbrahim ibn-i Elhac Ömer	Mehr-i müeccel			600	
10-Elhac Memiş Ağa bin İbrahim bin Abdullah	Eşi Fatma Eşi Fatma	Mehr-i müeccel Mehr-i müeccel			500 500	
11-Hatice bint-i Mehmet bin Abdullah	Elhac İbrahim bin Mustafa	Mehr-i müeccel			500	
12-Hacı Mehmet Efendi bin İbrahim bin Abdullah	Emetullah bint-i Hüseyin	Mehr-i müeccel			500	

13-Hatice bint-i Hafız Salih bin Ahmet	İbrahim bin Ali	Mehr-i müeccel			500	
14-Hacı Kadioğlu Mehmet bin Elhac Hüseyin	Fatma bint-i Abdullah	Mehr-i müeccel			500	
15-Safranoglu Hüseyin bin Süleyman	Fatma bint-i Hasan Ali	Mehr-i müeccel			500	
16-Hacı Osman bin Ahmet bin Abbas	Havva bint-i Abbas	Mehr-i müeccel			621/10pr	
	Ayşe bint-i Ahmet	Mehr-i müeccel			621/10 pr	
17-Hüseyin bin Hacı İbrahim	Ümmügülsüm bint-i İsmail	Mehr-i müeccel	250			
18-Abdurrahman bin Elhac Mustafa bin Ahmet Efendi	Aynımah bint-i Hacı Yahya	Mehr-i müeccel			500	
19-Elhac Mahmut Baba bin ..(?)	Eşi Ayşe	Mehr-i müeccel		333		
	Eşi Emine Hatun	Mehr-i müeccel		333		
20-Mercanoğlu Mehmet bin Süleyman bin Abdullah	Hatice bint-i Mehmet	Mehr-i müeccel			500	
21-Dazlıkoğlu Hacı İsmail bin Ömer bin Abdullah	Dudu bint-i Mustafa	Mehr-i müeccel	300			
22-Hacı Ahmet bin İbrahim bin Abdullah	Ayşe bint-i Hacı Memiş	Mehr-i müeccel			500	
23-Hacı Mehmet bin Hüseyin	Sultan bint-i Hacı Hüseyin	Mehr-i müeccel			500	
24-Hacı Süleyman bin Hasan	Fatma bint-i İsmail	Mehr-i müeccel			500	
25-Hacı Hüseyin bin Süleyman bin Hafız Abdullah	Ayşe bint-i Ahmet	Mehr-i müeccel			500	
26-Arkoğlu Hacı Osman bin Hacı Osman bin Yusuf	Eşi Ümmügülsüm	Mehr-i müeccel			500	
27-Delioğlu Hacı Ali bin Abdullah	Sultan bint-i Mustafa	Mehr-i müeccel	200			
28-Hacı İsmail Bin Hacı Osman bin Abdullah	Ayşe bint-i İbrahim	Mehr-i müeccel		300		
29-Hacı Hasan bin Hacı Bekir bin Memiş	Ferîştah binti Mehmet	Mehr-i müeccel			500	
30-Hacı Ali Hafız bin Ali bin Hasan	Şerife bint-i Hacı Mustafa	Mehr-i müeccel				1000
31-Elhac Mustafa Ağa ibni Veliüddin	Fatma Hatun bint-i Hüseyin	Mehr-i müeccel	150			
32-İlaci Yusufoglu Süleyman bin Hüseyin	Emine Hatun bint-i Halil	Mehr-i müeccel		300		
33-Çakıroğlu Hasan bin Abdullah	Sultan Hatun bint-i Mehmet	Mehr-i müeccel	150			
34-Abdurrahimoğlu Mehmet bin Abdurrahman	Ayşe Hatun bint-i Mustafa	Mehr-i müeccel	150			
35-Seyid Ömeroğlu bin Süleyman	Ayşe Hatun bint-i Elhac İbrahim	Mehr-i müeccel	100			
36-Çıyanoğlu Mehmet bin Hüseyin	Ayşe Hatun bint-i Abdulhaki	Mehr-i müeccel		270		
37-Abdülkettah bin Ebubekir	Ayşe Hatun bint-i Elhac Mustafa	Mehr-i müeccel			500	
38-Fatma Hatun bint-i Elhac Ali Beğ	Abdurrahim bin Osman	Mehr-i müeccel				1000
39-Hasan Ağa ibni Ahmet	Ferîştah Hatun bint-i Hasan				500	
40-Kuloğlu Elhac Hasan ibni Elhac Mustafa	Ayşe Hatun	Mehr-i müeccel	50			
41-Tevellioğlu Mehmet bin Mehmet	Fatma Hatun	Mehr-i müeccel			500	
42-Ferîştah Hatun bint-i Yusuf	Hafız Salih ibni Ali	Mehr-i müeccel				1000
43-Aynımah Hatun bint-i Elhac Süleyman	Topçu Ömer bin Ali	Mehr-i müeccel		250		
44-Çerçioğlu Abdullah bin Salih	Şerife Ayşe Hatun bint-i Salih	Mehr-i müeccel	166/12pr			
45-Kara Velioglu Elhac Mustafa Ağa ibni Hüseyin	Ayşe Hatun bint-i Osman	Mehr-i müeccel		300		
	Emine Hatun bint-i Abdullah	Mehr-i müeccel	100			
46-Timuroğlu Elhac İsmail bin Ahmet	Sultan Hatun bin İbrahim	Mehr-i müeccel	42/10pr			
	Hatice Hatun bint-i Hasan	Mehr-i müeccel		250		
47-Ayşe Hatun bint-i Mustafa	Muslihiddin ibni Elhac Mehmet	Mehr-i müeccel	125			
48-Çakır Mehmet bin Musa	Ayşe Hatun bint-i Mehmet	Mehr-i müeccel			500	
49-Teslime kızı Fatma binti Osman	Halil bin Halil	Mehr-i müeccel	75			
50-Ferîştah Hatun bint-i Mehmet	Elhac İsmail bin Ali	Mehr-i müeccel			500	
51-Salih bin Elhac Hasan	Ferîştah Hatun bint-i Mehmet	Mehr-i müeccel			500	
52-Ayşe Hatun bint-i Elhac Süleyman	Hasan bin Süleyman	Mehr-i müeccel			500	
53-Ömer Ağa ibni Mehmet	Ayşe Hatun bint-i İsmail	Mehr-i müeccel				1000

54-Elhac Mehmet Ağa bin Abdullah	Ferîştah Hatun bint-i Osman Fatma Hatun bint-i Mehmet ibni Abdullah	Mehr-i müeccel Mehr-i müeccel				1000 500
55-Çordanoglu Elhac Hafız Ali Efendi ibni Ali ibni Hasan	Şerife Hatun bint-i Elhac Mustafa	Mehr-i müeccel			500	

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere, Muğla'da evlilik sırasında erkek tarafından kadına verilen mehr miktarları incelendiğinde; 1 kişinin 33 kuruş, 2 kişinin 40 kuruş, 1 kişinin 42 kuruş 10 para, 5 kişinin 50 kuruş, 1 kişinin 60 kuruş, 2 kişinin 66 kuruş, 3 kişinin 70 kuruş, 1 kişinin 75 kuruş, 1 kişinin 80 kuruş, 8 kişinin 100 kuruş, 1 kişinin 105 kuruş, 1 kişinin 125 kuruş, 5 kişinin 150 kuruş, 1 kişinin 166 kuruş 12 para, 1 kişinin 166 kuruş 13 para, 2 kişinin 200 kuruş, 13 kişinin 250 kuruş, 1 kişinin 270 kuruş, 14 kişinin 300 kuruş, 1 kişinin 301 kuruş, 1 kişinin 331 kuruş, 3 kişinin 333 kuruş, 1 kişinin 350 kuruş, 2 kişinin 400 kuruş, 56 kişinin 500 kuruş, 1 kişinin 600 kuruş, 2 kişinin 621 kuruş 10 para, 1 kişinin 700 kuruş, 8 kişinin 1000 kuruş, 1 kişinin 2000 kuruş, 2 kişinin de 2500 kuruş mehr ödediğini görmekteyiz.

132 terekenin taksimi sırasında mehr tespiti yapılarak öncelikli alacaklar arasına yazılmıştır. Bu da göstermektedir ki, terekelerde öncelikli alacaklar arasında mehr ilk sırada yer almaktadır. 122 numaralı Şer'iyye sicilinde yer alan 19 terekede tespit edilen, mehr-i müccelin en düşük miktarı 50¹⁶⁷ kuruş, en yüksek miktarı 1000¹⁶⁸ kuruştur. 122 numaralı defterde tespit edilen 19 terekedeki mehr-i müccel tutarı 7886 kuruş olup ortalaması 415 kuruştur. 123 numaralı Şer'iyye Sicilinde yeralan 58 terekede tespit edilen, mehr-i müccelin en düşük miktarı 33¹⁶⁹ kuruş, en yüksek miktarı ise 2500¹⁷⁰ kuruştur. Bu defterde ise mehr-i müccelin tutarı 26.178 kuruş olup ortalaması ise 451,34 kuruştur. 124 numaralı Şer'iyye Sicilinde yeralan

¹⁶⁷ 122 numaralı Muğla Şer'iyye Sicili Defterinde geçen en düşük mehr-i müccel miktarı Taşçı Arif bin Abdullah'ın terekesinde geçmektedir. *Muğla Ş.S.D. 122, v.15b, (hüküm tarihi: 7 Muharremü'l-haram 1276).*

¹⁶⁸ 122 numaralı Muğla Şer'iyye Sicili Defterinde geçen en yüksek mehr-i müccel miktarı Elhac Feyzullah bin Mehmet'in terekesinde geçmektedir. *Muğla Ş.S.D. 122, v.19a, (hüküm tarihi: 15 Cemaziye'l-evvel 1275).*

¹⁶⁹ 123 numaralı Muğla Şer'iyye Sicili Defterinde geçen en düşük mehr-i müccel miktarı Çakıroğlu İbrahim bin Abdullah'ın terekesinde geçmektedir. *Muğla Ş.S.D. 123, v.48a, (hüküm tarihi: 11 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).*

¹⁷⁰ 123 numaralı Muğla Şer'iyye Sicili Defterinde geçen en yüksek mehr-i müccel miktarı Elhac Beğ ibn-i Abdurrahman'ın terekesinde geçmektedir. *Muğla Ş.S.D. 123, v.13a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273).*

55 terekede tespit edilen, mehr-i müeccelin en düşük miktarı 42 kuruş-10¹⁷¹ para, en yüksek mehr miktarı ise 1000¹⁷² kuruştur. Bu defterde ise mehr-i müeccelin tutarı 25.454 kuruş 15 para olup ortalaması ise 463,8 kuruştur. Üç ayrı defterde farklı zamanlara ait mehr-i müeccel ortalamalarının birbirine çok yakın olup 415 kuruş ile 463,8 kuruş arasında değişiklik arz ettiği görülmektedir. Bu da Muğla'da yıldan yıla mehr miktarının arttığını göstermektedir. Mehr miktarındaki bu artış Muğla'da, enflasyonun var olduğu veya halkın refah seviyesinin yükseldiği anlamına gelmektedir. Bu değerler Muğla'da mehrin, 50 kuruş ile 2500 kuruş arasında değişen oranlarda verildiğini göstermektedir. 132 tereke incelendiğinde tereke sahiplerinin ölümünden sonra yapılan tespitinde ölenin borçları tereke tutarından fazla olduğu için iki kadına almaları gereken mehr miktarlarının ancak bir kısmı ödenebilmiştir¹⁷³.

Eğer erkek birden çok eşle evli ise her eşi için ayrı ayrı mehr öderdi. Bu durum terekelere aynen yansıtılır, her eşinin mehr-i müecceli ayrı ayrı yazılırdı¹⁷⁴. Yukarıda tablolarda gösterilen mehr-i müecceleri tereke taksimlerinden tespit ettik. Ancak Şer'iyye Sicillerinde bunlardan başka, nikah akdi ve boşanma ile kadınların vadeye bağlanan mehrlerini istemeleri nedeniyle mahkemeye yansıyan çok miktarda mehr örneği mevcuttur¹⁷⁵. Mehrin miktarının erkeğin ekonomik durumuna göre de

¹⁷¹ 124 numaralı Muğla Şer'iyye Sicili Defterinde geçen en düşük mehr-i müeccel miktarı Timuroğlu Elhac İsmail bin Ahmet'in terekesinde geçmektedir. *Muğla Ş.S.D. 124, s.180, (hüküm tarihi: 25 L [Şevval] sene 1283).*

¹⁷² 124 numaralı Muğla Şer'iyye Sicili Defterinde geçen en yüksek mehr-i müeccel miktarı Fatma Hatun bint-i Elhac Ali Beğ, *Muğla Ş.S.D. 124, s.148, (hüküm tarihi: 27 C [Cemzaye'l-ahir] <1>283)*; Diğer örnekler için bkz: Feriştah Hatun bint-i Yusuf, *Muğla Ş.S.D. 124, s.164, (hüküm tarihi: 10 B [Receb]sene 1283)*; Ömer Ağa ibni Mehmet, *Muğla Ş.S.D. 124, s.203, (hüküm tarihi: 28 Ra [Rebiü'l-evvel] <1>284)*; Elhac Mehmet Ağa bin Abdullah, *Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrerm] sene <12>84).*

¹⁷³ Çordanoğlu Elhac Hafız Ali Efendi ibni Ali ibni Hasan öldüğünde terekесinin tutarı 82.600 kuruş olup yarısı kardeşi ve ortağı Elhac Süleyman'ın hissesi olarak ona teslim edilmiştir. Geriye kalan 41.300 kuruşluk mirâsı ise borcuna yetmediği için alacaklılara alacaklarının ancak bir kısmı ödenebilmiştir. Bu nedenle eşi Şerife Hatuna 500 kuruşluk mehr alacağının 384 kuruşluk kısmı ödenebilmiştir. *Muğla Ş.S.D. 124, s.214, (hüküm tarihi: 25 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>284)*; Dazlıkoğlu Hacı İsmail bin Ömer bin Abdullah'ın eşi Dudu binti Mustafa'ya 300 kuruş mehr-i müeccel borcu vardır. Ancak Dazlıkoğlu öldüğünde terekесinin toplam tutarı 13.000 kuruş, borcu ise 30.000 kuruş civarındadır. Bu nedenle alacaklılara alacaklarının ancak bir kısmı ödenebilmiştir. Eşi Dudu Hatun'un da 300 kuruşluk mehr alacağına 128 kuruş-10 paralık bir hisse ayrılmıştır. *Muğla Ş.S.D. 124, s.74, (hüküm tarihi: 9 Cemaziye'l-ahir sene 1282).*

¹⁷⁴ Hacı Osman bin Ahmed bin Abbas'ın, Havva ve Ayşe adında iki eşi vardır. Ölümünden sonra her iki eşi için de 621 kuruş-10para mehr-i müeccel miktarı tespit edilmiştir. *Muğla Ş.S.D.124, s.68, (hüküm tarihi: 13 Cemaziye'l-ahir sene 1282)*; Elhac Mehmet Ağa bin Abdullah'ın, Feriştah ve Fatma Hatun adlı iki eşi vardır. Feriştah için terekeden 1000 kuruş, Fatma için 500 kuruş mehr-i müeccel ayrılmıştır. *Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>84).*

¹⁷⁵ *Muğla Ş.S.D. 122, v.2b, (hüküm tarihi: 14 Ramazanü'l-mübarek 1276)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.66b, (hüküm tarihi: 23 N [Ramazan] sene <1>277)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.18a, (hüküm tarihi: 10*

farklılık gösterdiği muhakkaktır. Tereke taksimi haricinde evlenme, boşanma ve borçlarla ilgili Muğla Şer'iyye Sicillerinde geçen mehr-i müeccel ve mehr-i muaccele örnekler vererek konuya açıklık getirelim.

Muğla civarında oturan Kötekli Aşireti'nden olup bülûğa ermiş (sin ve cüssesi bülûğu tahammülü ermiş) Abdullah kızı Zeynep Hatun, Halidoğlu Ömer ile 500 kuruş *mehr-i müeccel* karşılığında evlendiklerini beyan etmiştir¹⁷⁶. Muğla'nın Kafaca Köyü'nden Molla Ömer kızı Feriştah, aynı köyden Abdurrahmanoğlu Mehmet ile validesi Fatma Hatunun da hazır bulunduğu mecliste 1200 kuruş *mehr-i müeccel* karşılığında evlenmeyi kabul etmiştir. Mehmet ise Feriştah'ı nikahladığını beyan etmiştir¹⁷⁷. Mesevli Kazası'nın Dikili Köyü'nden tahminen 16 yaşında bülûğa ermiş, bakire ve evlenmeye dinen hiçbir manisi bulunmayan Mehmet kızı Ayşe ile aynı köyden Haliloğlu Ali, Muhzır Kozalı Mehmet ve Hatip Çavuş'un şahitlikleriyle 301 kuruş *mehr-i müeccel* tesmiyesiyle evlenmişlerdir¹⁷⁸. Karaova Kazası'nın Çölmekçi Köyü'nden İsmail kızı Ümmügülsüm Hatun ile aynı köyden Say Hocaoglu Mehmet kendi rızalarıyla 500 kuruş mehr-i muaccele ve 300 kuruş *mehr-i müeccel* tesmiyesiyle evlenmişlerdir¹⁷⁹. Gökabad nahiyesinin Kıran Köyü'nden Kılçıkoğlu Mehmet kızı Fatma ile Samiroğlu Eyüp 500 kuruş *mehr-i muaccele* ve 350 kuruş *mehr-i müeccel* tesmiyesiyle evlenmişlerdir¹⁸⁰. Bozöyük'e bağlı Cazgırlar Köyü'nden Beyaz Sakallıoğlu Süleyman'ın kızı Ayşe, Muğla mahkemesine müracaat ederek aynı köyden Ahmet oğlu Hasan ile 330 kuruş *mehr-i müeccel* ve 200 kuruş *mehr-i muaccele* tesmiyesiyle evlendiklerini, ancak bu tarihten 15 gün önce Hasan'ın kendisini talak ile boşadığını ve bu nedenle Hasan'ın zimmetinde bulunan 530 kuruş mehri ile iddet süresi dolana kadar aralarında nafaka tayin ettikleri 70 kuruşu talep etmiştir. Mahkeme Hasan'a, mehrle birlikte bu parayı Ayşe'ye ödemek üzere tenbiyede bulunmuştur¹⁸¹.

Muğla'nın Yaka Mahallesi'nden Mustafa kızı Sultan Hatun Muğla mahkemesindeki beyanında; bu tarihten 4 sene önce Elhac Ahmet oğlu Abdurrahman

Zi'l-kadeti's-şerif sene 1275); Muğla Ş.S.D. 124, s.10 (hüküm tarihi: 11 Zi'l-kadeti's-şerif sene 1281); Muğla Ş.S.D. 123, v.50a, (hüküm tarihi: 12 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).

¹⁷⁶ Muğla Ş.S.D. 122, v.2b, (hüküm tarihi: 14 Ramazanü'l-mübarek sene 1276).

¹⁷⁷ Muğla Ş.S.D. 123, v.66b, (hüküm tarihi: 23 N [Ramazan] sene <1>277).

¹⁷⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.18a, (hüküm tarihi: 10 Zi'l-kadeti's-şerif sene 1275).

¹⁷⁹ Muğla Ş.S.D. 124, s.10 (hüküm tarihi: 11 Zi'l-kadeti's-şerif sene 1281).

¹⁸⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.50a, (hüküm tarihi: 12 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).

¹⁸¹ Muğla Ş.S.D. 124, s.144, (hüküm tarihi: 21 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>283).

ile 150 kuruş *mehr-i müeccel* tesmiyesiyle evlendiklerini ancak 6 ay sonra askere giden Abdurrahman'ın dönmemesi ve öldüğü haberinin gelmesi üzerine kayınatasının mehrine karşılık bir merkeb verdiğini ve tekrar evlenmek istediği için durumunun açıklığa kavuşturulmasını talep etmiştir¹⁸². Tavas'ın Yarengüme Köyü'nden Mahmut kızı Kameri Hatun, Elhac İsmail oğlu Elhac Ahmet ile evli olduklarını ancak aralarındaki şikak (uyuşmazlık/anlaşmazlık) nedeniyle boşanma davası açmıştır. Kameri Hatun, boşanmaya karşılık 200 kuruş *mehr-i müeccel*inden vazgeçerek, nafakası ve geçimini temin etmesi kendi üzerine olmak ve ayrıca evlilik akdi sırasında *mehr-i muaccel* olarak aldığı bir top sevaî, bir gerdanlık, bir çift bilezik, bir göğüslük ve üç aded nısf altunu iade ederek boşanmayı kabul etmiştir¹⁸³. Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Salih kızı Ümmügülsüm Hatun, Hasanoğlu Papuçcu Mehmet ile 450 kuruş *mehr-i müeccel* karşılığında evlenmiştir. Ancak mehrin 220 kuruşunu Ümmügülsüm'e ödemiştir. Aralarındaki geçimsizlik (hüsn-i muâşeretleri olmadığından) nedeniyle boşanmışlardır. Tekrar 250 kuruş *mehr-i müeccel* karşılığında nikah akdi yaparak evlenmişlerdir. Fakat aralarındaki şiddetli geçimsizlik devam ettiğinden tekrar boşanmışlardır. Ümmügülsüm Hatun, önceki evlilikten kalan 230 kuruş ve sonraki evlilikten kalan 250 kuruş olmak üzere toplamda 480 kuruşluk mehr alacağını ve iddet süresi dolana kadar geçimini sağlayacağı nafakasını talep etmiştir. Mahkeme Papuçcu Mehmet'e borçlarını ödemesi yönünde tenbiyede bulunmuştur¹⁸⁴.

Görüldüğü üzere *mehr-i müeccel* ve *mehr-i muaccelin* evlilik akdi sırasında kıza ödenmesine ve bunun kayıt altına alınması uygulamasına riayet edilmiştir. Mehrin miktarının erkeğin ekonomik gücüne göre değiştiği muhakkaktır. Mehrin nakit para şeklinde veya mal şeklinde ödendiğini görmekteyiz. Kadınlar, mehrlerini alabilmek için mahkemeye dahi müracaat etmekten çekinmemiş ve kocalarını bu hususta dava etmişlerdir. Boşanmalardan sonra tekrar nikah yapılmış ise ikinci evlilikte de ayrı bir mehr tespit edilmiştir. Kadınlar boşanabilmek için mehrlerinden dahi vazgeçmeyi göze alabilmişleridir.

¹⁸² Muğla Ş.S.D. 124, s.116, (hüküm tarihi: 22 Za [Zilkadeti 'ş-şerif] sene <1>282).

¹⁸³ Muğla Ş.S.D. 124, s.4, (hüküm tarihi: 25 Şevvalü'l-mükerrem sene 1281).

¹⁸⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.49b, (hüküm tarihi: 27 S [Saferü'l-hayr] sene <1>277).

b-Nafaka

Dar anlamda nafaka, hak sahibinin yiyeceklerini karşılamak; geniş anlamda ise giyecek, mesken ve hizmetçi masraflarını temin etmek anlamını içine alır. Evlilikte koca, karısının normal bir şekilde hayatını devam ettirebilmesi için bütün yiyecek, giyecek ve gerekli ev eşyalarını karşılamak ile yükümlüdür. Erkeğin zengin veya fakir, iktidarsız veya kocalık vazifesini yerine getiremeyecek kadar küçük olması nafaka mükellefiyetini engellemez. Bütün İslâm hukukçuları kadının nafakasının kocası tarafından karşılanması gereğini her zaman ittifakla kabul ederler¹⁸⁵. Nafaka mükellefiyetinin başlaması için geçerli bir evlenme akdinin yanında kadının fiilen evliliğe hazır bir halde olması ve bu manada fiziki olgunluğa erişmiş olması gerekir. Kocasının evine taşınmayı reddeden veya evlilik için elverişli olamayacak derecede küçük olan kadınlar nafaka talep edemezler¹⁸⁶. Bir kimse malı var iken karısının nafaka borcunu ödemez ise, karısının isteğiyle malına el konulabilirdi. Bu mal hakimın kararıyla satılıp nafaka borcu ödenirdi¹⁸⁷. Kadının zengin veya fakir, müslüman veya gayr-i müslim, genç veya yaşça ilerlemiş olması nafaka istemesine mani değildir¹⁸⁸. Kocaları nafaka bırakmadan kaybolan, kasden evini ihmal eden ve nafaka bırakmadan yolculuğa çıkan kadınlar hakime müracaatla kendileri için nafaka tayin ettirmekte ve kocası adına borçlanmak için izin isteyebilmekteydi. Gaib birinin malları kadının nafakası için satılamazdı¹⁸⁹. Bir kadın hakime müracaat ederek, kocası yolculuğa çıkacaksa nafakası için kefil isteyebilirdi. Eğer bu süre bir sene veya hac gibi malum bir süreyi kapsar ise kefil vermeğe mecburdu. Ancak bu süre malum değilse bir aylık nafakası için kefil vermeye mecbur iken diğer süreler için kefil vermeye mecbur değildi¹⁹⁰. Kocasının izni olmadan evi terkeden ve naşize¹⁹¹ (itaatsiz) durumuna düşen kadınlar nafaka talep edemezlerdi¹⁹². Bazı İslâm hukukçuları, nafakası ödenmeyen kadının mahkemeye

¹⁸⁵ Halil Cin, ...*Evlenme*, s.196; Ahmet Yiğit, *I Nolu Şer'iyye Siciline Göre Edirne (945-952/1538-1545)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Malatya 1993, s.159.

¹⁸⁶ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.98.

¹⁸⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.472.

¹⁸⁸ Halil Cin, ...*Evlenme*, s.196.

¹⁸⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.472.

¹⁹⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.473.

¹⁹¹ Naşize; kocasının hânesinden izinsiz çıkan, kendisini kocasından haksız yere men eden kadın hakkında kullanılan bir tabirdir. Bu çıkış hakikaten olabileceği gibi hükmede olabilirdi. Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.445.

¹⁹² Esra Yakut, *Aynı makale*, s.304.

müracaatla kocasından tefrîk ile boşanma hakkına sahip olduğunu kabul ederler¹⁹³. İncelediğimiz dönemde Muğla'da kadınlar nafaka talebi ile mahkemeye müracaat ederek haklarını aramışlardı. Mesela Muğla'nın Karaimam Mahallesi ahalisinden Elhac Ali Beğ kızı Fatma Hatun, vekili Kerimoğlu Mustafa Ağa ibni Ömer aracılığıyla mahkemeye müracaat ederek kocası İskender Ağaoğlu Mustafa Ağa'nın, küçük çocukları Mehmet Ali ve Ayşe ile kendisini terk ederek nafakalarını ödemeyerek geçimlerini temin etmediğini (infak ve iksa)¹⁹⁴ beyanla kocasına bu yönde tenbiyede bulunulmasını talep ediyor. Mahkeme ise, Mustafa Ağa'ya karısına itaat etmesi, karısı ve çocuklarının nafakasını ödemesi yönünde tenbiyede bulunuyor¹⁹⁵. Tavas Kazası'nın Kesre Köyü'nden Ayşe Hatun adlı kadın, Muğla Mahkemesi'ne müracaat ederek kocası Abdülaziz oğlu Kürd Ali'nin kendisini haksız yere dövdüğünü ve nafakasını ödemeyerek bakmadığını iddia ederek davacı olmuştur. Mahkemede Kürd Ali tüm iddiâları inkar etmesine rağmen karısının nafakasını ödemesi ve geçimini temin etmesi için Köçeklioğlu Ali'yi kefil göstermek zorunda kalmıştır¹⁹⁶. Görülüyor ki, kadın nafakası ödenmediği takdirde mahkemeden kendisi yönünde karar çıkartılabiliyordu. Çünkü, kocanın görevlerinin başında karısının nafakasını ödemek geliyordu. Hatta örneğimizde olduğu gibi bu vazifesini yerine getirmesini sağlamak için kefil göstermesi istenebilirdi.

c-Mal Ayrılığı

İslâm Hukuku'nda, karı koca mallarıyla ilgili tek bir rejim kabul edilmiştir. O da mal ayrılığıdır. Dolayısıyla evlendikten sonra kadının malları yine kendi mülk ve tasarrufunda kalmakta devam eder; karşılıklı ve karşılıksız her türlü hukukî muamele ve tasarrufları serbestçe yapabilirdi. Dilerse bu malları kadın kendisi idare eder, dilerse bir yakınına vekil tayin ederek ona idare ettirirdi¹⁹⁷. Kadının kendi şahsi mallarını idare edebilmesi için tam ehliyetli olması gerekirdi¹⁹⁸. Evlenme ile kadın bu haklarından mahrum bırakılamazdı. Kadının malları üzerindeki herhangi bir hukukî muamele yapmasına koca hiçbir şekilde engel olamaz. Kadına malları üzerinde tanınan bu serbestinin nedeni, kocanın her zaman kullanabileceği talâk

¹⁹³ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.99.

¹⁹⁴ Infak, nafaka verip geçindirme, besleme. Ferit Devellioğlu, *Aynı lûgat*, s.437; İksa, giydirme, giydirilme. Ferit Devellioğlu, *Aynı lûgat*, s.424.

¹⁹⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s.102, (hüküm tarihi: 3 Z [Zilkadeti 'ş-şerif] sene <12>82).*

¹⁹⁶ *Muğla Ş.S.D. 124, s.137, (hüküm tarihi: 5 R [Rebiü'l-ahir] sene 1283).*

¹⁹⁷ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.107.

¹⁹⁸ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.95.

yetkisinin mevcut olmasıdır. Kocanın karısını talâk ile boşama veya dört kadınla evlenebilme hakkının var olduğu bir sistemde kocaya, bir de karısının mallarını idare etme yetkisinin verilmesi, kadını tamamen onun kölesi durumuna getirmek demektir. Bu yetkiye sahip olan bir koca, karısının tüm mallarını harcadıktan sonra onu boşayabilir ve muhtaç duruma düşürebilirdi. İşte tüm bunlara engel olmak için İslâm Hukuku eşler arasında *mal ayrılığı rejimini* kabul etmiştir¹⁹⁹. Evlilikte mal ayrılığı rejimine rağmen, özellikle boşanma sırasında ev eşyası konusunda bazı anlaşmazlıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Bu gibi durumlarda eşlerden hangisi iddiâsını şahitlerle ispatlarsa, eşyanın birinin veya her ikisinin kullanmasına elverişli olmasına bakılmaksızın eşya ona verilir. Eşlerden her ikisi de eşyanın kendisinin olduğunu ispatlayamazsa ve eşya hem kadının hem de kocanın kullanmasına elverişli ise kocaya yemin teklif edilir. Erkek yemin ederse eşyalar onun olur, yoksa kadın lehine karar verilir²⁰⁰. Mal ayrılığı rejimi konusunda sicillere yansımış bir çok hüküm vardır. Mesela Muğla'nın Yaka Mahallesi'nden İsaoglu Ali, karısı Mehmet kızı Raziye'nin aynı mahallede mülkü olan arsası üzerine kendi malından harcayarak tek katlı, bir odalı ev yaptığını, arsa üzerinde yapılan evde hiçbir hakkı ve alakası olmadığını ve tamamen karısının malı ve mülkü olduğunu beyan etmiştir²⁰¹. Yine Muğla'nın Dere Köyü'nden Süleyman bin Ahmet öldüğünde eşi Ayşe Hatun, kocasının terekesi yazılırken evlenmeden önce mülkiyeti kendine ait bir inekten üreyen, üç öküz, iki inek ve iki dananın terekeden çıkarılmasını ve kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Diğer varislerin buna karşı çıkmasına rağmen Mehmetoğlu Ahmet ile Abdullahoğlu Hüseyin'in şahitlikleri doğrultusunda hayvanların Ayşe Hatun'un malı olduğuna ve Ayşe Hatun'a iade edilmesine karar verilmiştir²⁰². Bu örnekler mal ayrılığı rejiminin Muğla'da tam anlamıyla uygulandığını ve mahkemelerin ise bu yönde kararlar verdiğini görüyoruz.

¹⁹⁹ Halil Cin, ...*Evlenme*, s.193; R. Jennings, XVII. yüzyılda Kayseri'de evlilikte İslâm fihkına uygun olarak karı-koca arasında mal ayrılığı rejiminin mevcut olduğunu belirtmektedir. İlber Ortaylı, "Osmanlı Aile...", s.460.

²⁰⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.151; Esra Yakut, *Aynı makale*, s.305.

²⁰¹ *Muğla Ş.S.D. 122, v.23b, (hüküm tarihi: Gurre-i Rebiü'l-evvel sene 1276).*

²⁰² *Muğla Ş.S.D. 122, v.26a, (hüküm tarihi: 24 Cemaziye'l-ahir sene 1276).* Mal ayrılığı rejimi ilgili olarak şu örneklerle bkz. *Muğla Ş.S.D. 122, v.3a, (hüküm tarihi: 21 Ramazanü'l-mübarek sene 1276); Muğla Ş.S.D. 123, v.37b, (hüküm tarihi: 17 B [Receb] <1>277); Muğla Ş.S.D. 123, v.62a, (hüküm tarihi: 11 B [Receb] sene <12>78); Muğla Ş.S.D. 123, v.60a, (hüküm tarihi: 8 B [Receb] sene <12>78); Muğla Ş.S.D. 124, s.115, (hüküm tarihi: 3 Muharrem sene <1>283); Muğla Ş.S.D.*

2-Sosyal Yükümlülükleri

Evlilik, evlenmeğe karar veren kişilerin gerek kişilik yapıları bakımından gerekse sosyal ve ekonomik koşulları yönünden kendilerini değişik bir ortama ve yaşantıya hazırladıkları devirdir. Birbirlerine her yönüyle yabancı iki insanın birarada yaşayabilmesi için evlilik öncesi birbirini tanımaları, anlaşmaları ve müşterek yaşama kararlarını sürdürebilecek sevgi bağının kurulmasına ihtiyaç vardır²⁰³.

Evlilik aileyi meşru temellere oturtan toplumsal bir olgudur. Osmanlı toplumunda evlilik anlayışı eski Türklerden intikal eden bir yapıya sahiptir. Eski Türkler izdivaca “evlenmek”, “ev-bark” sahibi olmak derlerdi. İsmail Doğan’ın, Kuruluş devri tarihçisi Aşık Paşazade’ye dayanarak verdiği bilgiye göre o dönemde yaşayan insanların yaşama amaçlarından biride çocuklarını evlendirmektir. Bunu ise, “Bu alemde maksud olan birkaç şeydir: Oğul evlendirmek, kız çıkarmak ve dünyadan iman ile gitmek”²⁰⁴ şeklinde ifade etmektedirler. Türk aile hayatında oğul ve kız evlendirmek bu kadar önemli ve insanların en önemli yaşamsal amaçlarından birisidir. Kınalızade, “Bir kimsenin önce evlenmesi gereklidir. Gayesi nesli çoğaltmak, bilhassa müslümanların Muhammed ümmetinin çoğalmasındır.”²⁰⁵ diyerek evliliğin asıl amacının neslin devamını sağlamak şeklinde ifade etmiştir. Neslin devamına önem verilmiş, neslin sıhhatini ortadan kaldıran zinayı önlemek amacıyla evlenmeler teşvik edilmiştir²⁰⁶. Aile, bir grup veya örgüt, evlilik ise, çocuk yapmak ve yetiştirmek için yapılmış bir kontrattır. Ancak eşler çocuk sahibi oldukları andan itibaren aile sadece birlik olmaktan çıkıp daha kapsamlı bir anlam kazanır. Çocuk için aile onu daha büyük çaptaki topluluklara hazırlayan küçük bir topluluk modeli olmaktadır²⁰⁷. Osmanlı Hukuku, İslâm Hukuku’ndan her yönüyle etkilenmiştir. Osmanlı aile hukukunda da İslâm aile hukunun etkisi görülmektedir. İslâm Hukuku, evlenmeyi teşvik edip aileyi kutsal olarak kabul ederken, boşanma olayını da hoş karşılamamıştır. Mümkün olduğu kadar, boşanma ve ayrılıklardan kaçınılmasını,

124, s.159, (hüküm tarihi: 16 C [Cemaziye'l-ahir sene] <1>283); Muğla Ş.S.D. 124, s.64, (hüküm tarihi: 1 Şaban sene <12>82).

²⁰³ Birsen Gökçe, *Aynı makale*, s.209.

²⁰⁴ İsmail Doğan, *Aynı makale*, s.35.

²⁰⁵ Kınalızade Ali Efendi, *Aynı eser*, s.39.

²⁰⁶ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.7.

²⁰⁷ Birsen Gökçe, *Aynı makale*, s.207.

bütün çabalara rağmen evlilik yürümezse, tarafların birbirlerinin haklarına tecavüz etmeden ayrılmasını hükme bağlamıştır²⁰⁸.

C-EŞ DURUMU

Poligami (polygamie), bir erkeğin aynı anda birden çok kadınla evlenmesidir. Poligami, polijini (birden çok kadınla evlilik) ve poliyandriyi (birden çok erkekle evlilik) de kapsayan genel bir terimdir. Kelime daha çok polijini anlamıyla kullanılmaktadır²⁰⁹. İslâm'dan önce ve İslâmî dönemde Türkler arasında tek kadınla evliliğin (monagamy) yaygın olduğu bilinmektedir. Zaten tek veya çok kadınla (polygamy) evlenmek alışkanlığı dini olmaktan ziyade ırki ve sosyo-ekonomik yapıya bağlı bir durumdur²¹⁰. Çok kadınla evlenme adeti bütün Türk zümrelerinde pek yaygın olmayan bir adettir. Dilaver Cebeci'nin Edmondo Amicis'e dayanarak verdiği bilgiye göre, "Çok karlılığı açıkça destekleyen pek az Türk erkeği vardır, bunu vicdanen tasvib edenler daha az"dır²¹¹. Osmanlı aile hukuku, İslâm aile hukukunun ilkeleri çerçevesinde oluşmuştur. Bu ilkelere ters düşmeyen bazı örf ve adetlerden kaynaklanan uygulamalara da müsaade edilmiştir. Bir erkeğin aynı anda evli bulunabileceği eş sayısını da bu ilkeler belirlemiştir. İslâm dini toplumda ancak dört eşe kadar evliliğe müsaade etmiştir²¹². Bu müsaadeyi de bazı şartlara bağlamıştır. "Şayet yetim (kızlarla evlendiğiniz takdirde on)lar hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, size helal olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. O (kadı)nlr arasında adaleti yapamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın; yahut ellerinizin altında bulunan cariyelerle yetinin. Cevr (ve haksızlık) etmemeniz için en uygun olan budur."²¹³ Çokeşle evlilik sadece zaruret halinde müsaade edilen bir çıkış yolu olmuş, bu müsaade de kadınlar arasında adalet gözetme şartına bağlanmıştır. Ancak eşler arasında adil davranılamayacağı düşünülerek tek eşli hayatın sürdürülmesi Kur'ân-ı Kerim'de şu şekilde tavsiye edilmiştir. "Ne kadar istesenizde kadınlar arasında (tam) adaleti yapamazsınız. Öyle ise (birine) tamamen

²⁰⁸ Rıfat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", *Belleten* LIV/63, Ankara 1990, s.1006.

²⁰⁹ Abdurrahman Kurt, "Osmanlı Toplumunda Poligami", *Osmanlı (Toplum) V*, s.397.

²¹⁰ Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.91.

²¹¹ Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.98; Ubicini, 1847-1853 yılları arasında Türkiye'de edindiği bilgileri ve hatıralarını yayınlamıştır. Ubicini, mektuplar halinde neşrettiği bu eserinde Türkiye'de çok kadınla evliliğin son derece nadir olduğunu ifade etmektedir. M. A. Ubicini, *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, Çev., Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul 1998, s.374.

²¹² Said Öztürk, "Osmanlı Toplumunda Çok Evliliğin Yeri", *Osmanlı (Toplum) V*, s.408.

²¹³ *Nisa Sûresi, Ayet: 3*. Süleyman Ateş, *Aynı eser*, s.553.

yönelip ötekini askıda (kocasızmış) gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, sakınırsanız Allah bağışlayan, esirgeyendir”²¹⁴. Osmanlı Devleti de, İslâm dinin ilkeleri çerçevesinde şekillenmiştir. Ancak Osmanlı ailesinin çok eşli bir yapıya sahip olduğu yaygın bir görüş olmasına rağmen pek öyle sanıldığı gibi fazla değildir. Osmanlı toplumunda çok eşli evlilik belirli oranlarda kalmıştır²¹⁵. Herhangi birinin ölümüyle yapılan tereke tespitlerinde veya mîrâs davalarında belgelere yansıyan tutanaklarda eş olarak ender olarak iki veya üç kadının adı geçmektedir. Büyük oranda tek bir eşin adı zikredilmektedir²¹⁶. Ancak çok eşliliğin ise tamamen olmadığını iddiâ edilemez. Kentsel alanda eşler arasında ekonomik eşitlik olduğu takdirde bu evlilik servetin cazibesıyla mümkündür. Gelir grupları veya toplumsal konumları yakın eşlerin kurduğu yuvada kuma getirilmesi mümkün değildir. Çünkü “Gül üsütüne gül koklamak” hiçbir ailede kabul görmeyen bir durumdur²¹⁷. Osmanlı toplumunda XVI. Yüzyılda çokeşliliğin pek iltifat görmediği bazı seyyahların dikkatinden de kaçmamıştır. İlber Ortaylı’nın, XVI. Yüzyıl sonunda Türkiye’den geçen Alman protestan papazı Salomon Schweigger’e dayanarak verdiği bilgiye göre, “Türkler dünyaya, karıları da onlara hükmeder. Türk kadını kadar gezen, eğleneni yoktur. Çok

²¹⁴ *Nisa Sûresi, Ayet: 129*. Süleyman Ateş, *Aynı eser*, s.690.

²¹⁵ Osmanlı şehirlerinde ki farklı zamanlara ait şu veriler çok eşlilik uygulamasının sınırlı kaldığını göstermektedir: 16. Yüzyıl Bursa’ında poligami oranları: 939 evli erkekten iki kadınla evli 22 kişi (% 2), üç kadınla evli 2 kişi (% 0,2) evli iken, dört kadınla birden evli kimse yoktur. Daha çok toplumun üst kesimlerine yönelik diğer bir araştırmaya göre, 17. yüzyıl ortalarına doğru 1092 evli erkekten 49’u ikişer (% 4,4), ikisinin 3’er (% 0,1) karısı mevcuttur. Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.86; 16. ve 17. Yüzyıl Bursa’ında ki çokeşlilik durumu bu şekilde iken aynı yıllarda çokeşlilik bakımından Edirne’de 1516 erkekten 1407’si tek eşli (% 92,8), 103 erkek iki eşli (% 6,79) ve 6 erkekte üç eşli (% 0,3)’dir. Ömer Lütfi Barkan, *Aynı makale*, s.13; Aynı yıllarda Ankara’da bu oran % 12 dir. Ömer Demirel, “1700-1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı”, *Belleten LIV/60*, T.T.K., Ankara 1991, s.950; Tanzimat döneminde yine Bursa ve civarında çokeşlilik yapanların oranı 16. ve 17. Yüzyıldan pek farklı değildir. 361 terekedeki evli erkekten 353’ü tek (% 97,8), 7’si 2 eşli (% 0,5), 1 tancisi de 4 (% 0,3) eşlidir. 3 cvli kimse yoktur. Toplam poligami oranı ise % 2,2’dir. Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.87; 18. Yüzyıl Sinop şehri üzerine yapılan bir incelemede, 23 tereke sahibinden biri 3 eşli, bir diğeri 2 eşli, 21’i ise tek eşlidir. Yani Sinop’ta XVIII. yüzyılda toplam % 8,694’ü çok eşli olup bunun % 4,347’si üç eşli, % 4,347’si de iki eşlidir. Geriye kalan % 91.304’ü ise tek eşlidir. Bu dönemde Sinop’ta tek eşli evliliğin hakim olduğunu söyleyebiliriz. İbrahim Güler, “Bir Osmanlı Şehrinde 18. Yüzyıl Aile Hayatı Üzerine Tespitler: Sinop’ta Medeni Durum”, *Tarih ve Düşünce, Sayı: 17*, İstanbul (Mart) 2001, s.24. [Bu makalenin genişletilmiş şekli Türkler Ansiklopedisinde yayınlanmıştır. İbrahim Güler, “XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği”, *Türkler, Cilt: 14*, Editör: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.28-40]

²¹⁶ Suraiya Faroqhi, *Aynı eser*, s.117; Madeline C. Zilfi, Osmanlı toplumunda çokeşlilik oranının % 5 olduğunu ifade etmektedir. Madeline C. Zilfi, “Geçinemiyoruz: 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hül”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.256.

²¹⁷ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda...*, s.89; XVI. yüzyıl Osmanlı bilginlerinden olan Kınalızade Ali Efendi (ölmü: 1572), 1564’te Şam kadısı iken yazdığı Ahlâk-ı Alâî adlı eserinin üç bölümünden birini aileye ayırmıştır. Kınalızade’ye göre, kadın sağlıklı ve iffetli olmalı, evini koruyacak kuvvet ve yeterliliğe sahip bulunmalıdır. Tek evliliği savunan Kınalızade, “erkek, ilk eşiyile yetinip, üzerine başka kadın ve cariye almamalıdır”, “erkek evde tendeki can gibidir. İki bedende bir can olmadığı gibi, iki evde de bir erkek yakışmaz” diyerek bu konuda ki görüşlerini ifade etmektedir. Bahaeddin Yediyıldız, “Osmanlı Toplumunu”, *Osmanlı Devleti Tarihi II*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yayını, İstanbul 1999, s.481-482.

karınlık yoktur. Herhalde bu işi denemiş, dert ve masrafa neden olduğunu anlayıp vazgeçmişler. Boşanma pek görülüyor. Çünkü boşanırken erkek para ve eşya veriyor ve kız çocuk anaya kalıyor”²¹⁸ demektedir.

Toplumda görülen çok eşliliğin bazı sebepleri şu şekilde zikredilmektedir:

Neslin devamını sağlamak ve çocuk sahibi olmak arzusu. Türk toplumunda çocuksuz aile gülsüz bahçeye benzetilmiş, çocuğun evin neşe kaynağı olduğu belirtilerek çocuk oimadığı durumlarda erkeğin birden fazla eşle evlenmesine imkan tanındığı gibi, erkeğin iktidarsız olması veya çocuğun erkekten kaynaklanan bir kusur nedeniyle olmaması gibi durumlarda kadına boşanma hakkı verilmiştir. Ancak çocuğun olmaması erkekten olsa bile bunun sebebi çoğunlukla kadında aranmış ve çok eşlilik tercih edilmiştir²¹⁹.

Üretimin kol gücüne dayandığı dönemlerde fazla nüfusun üretim artışına katkıda bulunacağı düşüncesi de etkileyici bir rol oynamış olabilir. İktisadi faaliyetlerin sürdürülmesi için erkek bir evlada sahip olma düşüncesinin etkili olması²²⁰.

Kadın, eşlik görevini yerine getiremeyecek ölçüde hasta olduğunda, kocasının evlenmesine bizzat kendisi isteyebilir. Kadın böylece kocasının gizli evlilik yapmasına ve gayrimeşru yollardan çocuk sahibi olmasına engel olmak istemiş olabilir²²¹.

Belirli yaş gruplarındaki evlenebilecek kadın sayısının fazlalığı. Özellikle savaşlar sonrasında, doğal olarak çoğalan dul kadın sayısı çok eşli bir evliliğe neden olabilmektedir²²².

Kadın fazlalığı çok eşliliği mümkün hale getirmekle beraber, erkeğin birden fazla kadına sahip olma arzusuda etkili olmaktadır²²³. Çocuksuzluğun yanında çocuk

²¹⁸ İlber Ortaylı, “Anadolu’da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler”, s.37; Osmanlı toplumunda çok eşliliğin yaygın olmadığını görüyoruz. Aile hakkında bize en güvenilir bilgileri veren kaynak Şer’iyye Sicilleridir. Bir kişi öldüğünde yapılan tereke tespitinde var olan tüm çocukları ve eşlerinin adları yazılırdı. Şer’iyye Sicilleri tarandığında Anadolu’da tek eşli evliliğin yaygın olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Suraiya Faroqhi, *Aynı eser*, s.117.

²¹⁹ Ahmet Kankal, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kuzeybatı Anadolu’da Sosyal Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XV, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2000, s.57.

²²⁰ Said Öztürk, “Osmanlı Toplumunda....”, s.408.

²²¹ Abdurrahman Kurt, “Osmanlı Toplumunda....”, s.398.

²²² Abdurrahman Kurt, “Osmanlı Toplumunda....”, s.401.

²²³ Abdurrahman Kurt, “Osmanlı Toplumunda....”, s.402.

sayısının azlığında önemli bir faktördür²²⁴. Çok eşli evliliğin bir diğer nedeni de erkeğin sosyal statüsü ve ekonomik durumunun iyi olması ile de yakından ilgilidir²²⁵.

Aşağıdaki tablolar Muğla ailelerinde erkek-kadın sayısı ile eş durumu hakkında bilgiler içermektedir.

Tablo II Terekelere göre erkek-kadın sayısı ve oranı

Defter no	Defterlerde geçen tereke sayısı	Tereke Sahibi	
		Erkek	Kadın
122	42	35	7
123	98	81	17
124	75	61	14
Toplam	215	177 (% 82,32)	38 (% 17,67)

Tablo III Terekelere göre eş sayısı ve oranı

Defter no	Tek eşli	İki eşli	Üç eşli	Bekar Ölen	Dul ölen	Evlilerin toplamı ve oranı
122	31	-	-	8	3	
123	77	6	-	5	10	
124	65	7	-	2	1	
Toplam	173 (% 80,46)	13 (% 6,04)	-	15 (% 6,97)	14 (% 6,51)	186 (% 86,51)

Tablo IV Terekelere göre evli, bekar, dul kadın-erkek sayısı ve oranı

Defter no	Evli erkek	Evli kadın	Bekar erkek	Dul erkek	Bekar kadın	Dul kadın
122	28	3	6	1	2	2
123	70	13	4	7	1	3
124	59	13	2	-	-	1
Toplam	157 (% 73,02)	29 (% 13,48)	12 (% 5,58)	8 (% 3,72)	3 (% 1,39)	6 (% 2,79)

Tablolara bakarak Muğla'ya ait 215 terekenin tahiilini yapığımızda, 177'nin erkek, 38'nin kadın terekesi olduğu görülmektedir. Bunların, 174'ü müslüman erkek, 38'i müslüman kadın, 2'si gayr-i müslim erkek, 1'i ise gayr-i müslim kadın terekesidir. 215 terekenin 173'ü tek eşli, 13'ü iki eşli, 15'i bekar, 14'ü dul olup, üç veya daha fazla eşle evli erkek terekesi tespit edilememiştir. Gayr-i müslimlere ait 3 tereke incelediğinde hepsinin tek eşli, birisinin 1 çocuk, birisinin 4 çocuk, birisinin de hiç çocuk sahibi olmadığını görürüz. Burada evli, bekar ve dul ayrımında; mîrâşçıları arasında kocaları veya karıları bulunanları evli, çocukları olmakla beraber karısı veya kocası olmayanları dul, mîrâşçıları arasında çocuk, karısı veya kocası olmayanlar bekar kabul edilmiştir²²⁶.

Bir veya iki eşli 186 kişinin, 157'si erkek, 29'u kadındır. 15 bekarın ise 12'si erkek, 3'ü kadındır. 14 dul'un ise 8'i erkek, 6'sı kadındır. Muğla'da, 215 tereke

²²⁴ Abdurrahman Kurt, "Osmanlı Toplumunda.....", s.402.

²²⁵ Abdurrahman Kurt, "Osmanlı Toplumunda.....", s.403.

²²⁶ Bekar, evli ve dul ayrımı için bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Aynı makale*, s.11.

içerisinde 173 kişi tek eşli olup, tek eşlilerin toplamda ki oranı % 80,46'dır. 13 adet iki eşlinin toplamdaki oranı ise % 6,04'dür. Bekarların toplamdaki oranı % 6,97, dulların oranı ise % 6,51'dir. Bir veya iki eşli evlilerin oranı ise % 86,51'dir.

Birden fazla evlilik tamamen iki kadınla evlilik şeklinde görülmektedir. Bu oranlara baktığımızda Muğla'da tek eşli evliliğin yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Muğla ailelerinde çok eşlilik uygulamalarına Şer'iyeye Sicillerinden örnekler vererek sebeplerini ortaya koymaya çalışalım;

İlk örneğimiz, iki eşli olup hacca giden ve orada ölen Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Haliloğlu Elhac Hasan'a aittir. İlk eşinin adı Ayşe, ikinci eşinin adı Hüsnîye'dir. Öldüğünde terekesi 51645 kuruş olup, ikinci eşinden, küçük iki erkek, üç kız çocuğu vardır. Dolayısıyla ilk eşinin kısır olduğu ve bu nedenle çocuğu olmadığı ve Elhac Hasan'ın ikinci evliliğini yaptığını ve bu eşinden 5 çocuk sahibi olduğunu söyleyebiliriz²²⁷.

İki eşli bir diğer kişi de Tavas Kazası civarındaki göçebe Çayan Aşireti Cemaatinden hacda ölen Hacı Karaoğlu Elhac Süleyman'dır. Elhac Süleyman, öldüğünde terekesinin tutarı 27.395 kuruş olup, mîrâsçısı olarak tespiti yapılan ilk eşi Hatice, ikinci eşi ise Kezban'dır. Diğer mîrâsçıları ise Fatma ve Raziye adında büyük kızlarıdır. Buradan yola çıkarak Elhac Süleyman'ın bir erkek çocuk sahibi olmak istediğinden dolayı ikinci bir evlilik yaptığını ancak iki evliliğinden de erkek çocuk sahibi olmadığını görüyoruz²²⁸.

İki eşli bir diğer kişi de Muğla'ya bağlı Yeniköy'den Pusluoğlu Mehmet'dir. Pusluoğlu Mehmet öldüğünde iki eşi vardır. İki eşinin adı da Ayşe'dir. İlk eşi Ayşe'den küçük iki erkek, iki kız çocuğu vardır ve öldüğünde Ayşe tahminen iki aylıkta hamiledir. İkinci eşi Ayşe'den ise küçük iki kızı vardır. 7045 kuruşluk bir mîrâs bırakarak ölen Pusluoğlu Mehmet'in ekonomik durumu iyi olduğundan veya daha fazla çocuk sahibi olmak için ikinci bir evlilik yaptığını düşünebiliriz²²⁹.

İki eşli bir diğer kişi de Köyceğiz'e bağlı Eskere Köyü'nden Osmanoğlu Hacı Molla Ahmet'dir. Hacı Molla Ahmet öldüğünde iki eşi vardır. İlk eşinin adı Fatma, diğerinin adı ise Hatice'dir. Hacı Molla Ahmet'in ilk eşinden büyük bir erkek, ikinci eşinden iki küçük (sabi) erkek ve üç küçük (sabiyye) kız çocuğu vardır. Ekonomik durumu yeterince iyi olan (terekesi 14498 kuruş) Hacı Molla Ahmet'in, bundan

²²⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.10a, (hüküm tarihi: 5 Ra [Rebiü'l-evvel] <1>273).*

²²⁸ *Muğla Ş.S.D. 123, 18b, (hüküm tarihi: 15 Şevvalü'l-mükerrem 1275).*

dolayımı yoksa ilk eşinden tek çocuğu olduğu için mi ikinci bir evlilik yaptığını bilemiyoruz²³⁰. Ancak daha fazla çocuk sahibi olmak istediği için ikinci bir evlilik yapmış olması da muhtemeldir.

İki eşli bir diğer kişi de Muğla'ya bağlı Yaraş Köyü'nden hacda ölen Elhac Ömeroğlu Elhac Hasan'dır. Elhac Hasan öldüğünde, Ayşe ve Zeynep adlı iki eşi vardır. İkinci eşi Zeynep'ten doğan küçük bir kızı vardır. 9723 kuruşluk iyi de bir mîrâs bırakarak ölen Elhac Hasan'ın erkek çocuğu olmadığı için ikinci bir evlilik yaptığını ancak yine bir erkek çocuk sahibi olamadığını görüyoruz²³¹.

İki eşli bir diğer kişi de Muğla'nın Bayır Köyü'nden Elhac Alioğlu Elhac Ahmet'dir. Elhac Ahmet öldüğünde, Sultan ve Ümmügülsüm adında iki eşi, üç büyük erkek ve beş büyük kızı vardır. Ekonomik olarak 6375 kuruşluk bir mîrâs bırakmıştır. Ancak çocukların hangi eşinden olduğu hakkında bir bilgi mevcut değildir²³².

İki eşli bir diğer kişi de Muğla'nın Degset Mahallesi'nden İbrahimioğlu Elhac Memiş Ağa'dır. Öldüğünde 54.200 kuruşluk terekesine mîrâsçı olarak her ikisinde Fatma adında iki eş bırakmıştır. Ancak iki evlilik yapmış olmasına rağmen hiç çocuğu yoktur. Bu da, Elhac Memiş Ağa'nın çocuğu olmadığı için ikinci bir evlilik yaptığını ve ikinci eşinden de çocuğu olmadığı anlamına gelmektedir²³³.

İki eşli bir diğer kişi de Gökabad nahiyesine bağlı Çaydere Köyü'nden Ahmetoğlu Hacı Osman'dır. Hacı Osman öldüğünde 12177 kuruşluk mîrâsına Havva ve Ayşe adında iki eş, üç küçük erkek ve iki küçük kız çocuğu bırakmıştır. Hacı Osman'ın çocuklarının küçük olması, çocuklarının ikinci eşinden olduğunu düşündürürken, ilk eşinden çocuk sahibi olamadığı için ikinci bir evlilik yapmış olduğu izlenimini vermektedir²³⁴.

İki eşli bir diğer kişi de Bozöyük'e bağlı Leyne Köyü'nden Elhac Mahmut Baba'dır. Elhac Mahmut Baba öldüğünde 62.914 kuruşluk yüksek miktardaki mîrâsına mîrâsçı olarak eşleri Ayşe ve Emine ile bir büyük kız ve iki küçük erkek ve dört küçük kız çocuğu bırakmıştır. Çocukların, annelerinin hangisi olduğu hakkında bir bilgi mevcut değildir. Ancak büyük kızının ilk eşi Ayşe'den, diğer küçük

²²⁹ *Muğla Ş.S.D. 123, 26b, (hüküm tarihi: 5 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>277).*

²³⁰ *Muğla Ş.S.D. 123, 29b, (hüküm tarihi: 29 Ra [Rebiü'l-ewvel] sene 1274).*

²³¹ *Muğla Ş.S.D. 123, 30a, (hüküm tarihi: Gurre-i R [Rebiü'l-ahir] sene <12>74).*

²³² *Muğla Ş.S.D. 123, 30a, (hüküm tarihi: 3 R [Rebiü'l-ahir] sene <12>74).*

²³³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.47, (hüküm tarihi: Gurre-i M [Muharrrem] sene <12>82).*

²³⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.68, (hüküm tarihi: 23 Cemaziye'l-ahir sene 1282).*

çocukların ise ikinci eşi Emine'den olduğunu düşünürsek, Elhac Mahmut Baba'nın ilk evliliğinden tek bir kız çocuğunun olması ve bir erkek çocuğa sahip olmak istemesinden dolayı ikinci bir evlilik yaptığını ileri sürebiliriz²³⁵.

İki eşli bir diğer kişi de Gökabad nahiyesine bağlı Çetibeli Köyü'nden Karavelioğlu Elhac Mustafa Ağa'dır. Elhac Mustafa öldüğünde 72.420 kuruşluk mirasına Ayşe ve Emine adında iki eş, büyük bir kız ve küçük bir erkek çocuğu bırakmıştır. Erkek çocuğu ise Emine'dendir. Yani Karavelioğlu Elhac Mustafa Ağa zengin bir kişi olup ilk eşinden tek bir kız çocuğu olup, erkek çocuğu olmadığı için ikinci bir evlilik yapmıştır²³⁶.

İki eşli bir diğer kişi de Muğla'nın Yaka Mahallesi'nden Timuroğlu Elhac İsmail'dir. Timuroğlu Elhac İsmail öldüğünde terekesinin tutarı 844 kuruş olup mirasçı olarak eşi Süitan'ı diğer eşi Hatice'yi ve ilk eşi Süitan'dan olma iki büyük kız çocuğu bırakmıştır. Ekonomik durumu pek de iyi olmayan Elhac İsmail'in bir erkek çocuk sahibi olabilmek için ikinci bir evlilik yaptığı ancak ikinci eşinden hiç çocuğu olmadığı anlaşıyor²³⁷.

İki eşli bir diğer kişi de Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Mehmetoğlu Çerçi Ali'dir. Çerçi Ali 315 kuruşluk terekesine mirasçı olarak, ilk eşi Feriştah'ı ve Feriştah'tan olma iki küçük kız çocuğu ile ikinci eşi Fatma ve Fatma'dan olma bir küçük erkek çocuk bırakmıştır. Bu durum Çerçi Ali'nin bir erkek çocuk sahibi olabilmek için ikinci bir evlilik yaptığını ortaya koymaktadır²³⁸.

İki eşli bir diğer kişi de Muğla'nın Kirameddin Mahallesi'nden olup Dalıyan İskelesinde zahire tüccarı olan Abdullahoğlu Elhac Mehmet Ağa'dır. Elhac Mehmet Ağa öldüğünde 624.649,5 kuruşluk terekesine mirasçı olarak ilk eşi Feriştah'ı ve Feriştah'tan olma bir büyük erkek çocuk ile üç büyük kız, bir küçük kız çocuğu ve ikinci eşi Fatma ile Fatma'dan olma bir küçük erkek ve iki küçük kız çocuğu bırakmıştır. Elhac Mehmet Ağa'nın ilk eşinden erkek ve kız çocukları olduğundan ikinci evliliğini zengin ve saygın bir kişi olduğundan daha fazla çocuk sahibi olmak için yaptığı düşünülebilir²³⁹.

²³⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.71, (hüküm tarihi: 15 ___?___ sene 1282).

²³⁶ Muğla Ş.S.D. 124, s.178, (hüküm tarihi: 18 L [Şevval] sene 1283).

²³⁷ Muğla Ş.S.D. 124, s.180, (hüküm tarihi: 25 L [Şevval] sene 1283).

²³⁸ Muğla Ş.S.D. 124, s.196, (hüküm tarihi: 20 Safer sene <1>284).

²³⁹ Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>84).

İncelediğimiz 13 iki eşli kişinin terekesinden çıkan ortak sonuçlar şunlardır; İki eşlilerden iki tanesinin tereke tutarının 1000 kuruşun altında olduğu, bunlardan birinin hiç erkek çocuğu olmadığı diğerinin de ikinci eşinden bir erkek çocuk sahibi olduğunu görüyoruz. 5 kişi de, 5.000 kuruş ile 50.000 kuruş arasında değişen miktarlarda servet sahibidirler. 6 tereke sahibi ise, 50.000 kuruş ile 650.000 kuruş arasında değişen servetlere sahiptirler ve erkek çocuk sahibi olmak için ikinci bir evlilik yapmışlardır. Bu kişilerin ekonomik durumlarının günün koşullarına göre yeterince iyi olduğu anlaşılmaktadır. 13 tereke sahibi de isimleriyle birlikte dini ve sosyal statülerini gösteren çeşitli ünvânlar kullanmaktadırlar. Bunlardan, 11 kişi El-hac veya Hacı ünvânına, bir kişi Molla, iki kişi Ağa, bir kişi Baba, bir kişi Çerçi, bir kişi Tüccar ünvânına sahipken, bir kişi de ailesinin adını (Pusluoğlu) kullanmaktadır. Sosyal statüleri, meslekleri ve servetleri birbirinden farklı bu insanlar, bir erkek çocuk sahibi olabilmek ve nesillerini devam ettirebilmek gayesiyle ikinci bir evlilik yapmışlardır. Ancak erkek ve kız çocuğu olduğu halde belki de zenginliği ve kudreti nedeniyle ikinci bir evlilik yapmış olanlarında var olduğunu görmekteyiz. Bazen kişilerin her iki eşinden de hiç kız ve erkek çocuk sahibi olamadıkları düşünülürse, kısırlığın kendinde olduğunu kabul etmeyen erkeğin ikinci evliliğinin sonunda bunu kabullenmek zorunda kaldığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Şer'iyye Sicillerindeki terekelerden başka diğer hükümler tarandığında ise iki veya üç evlilik yapanların varlığı tespit edilebilir. Ancak buradaki durum, şahsın ölen eşinden veya boşandığı eşinden sonra yeni evlilikler yapmasıyla ortaya çıkan çokeşliliklerdir. Mesela, Muğla'nın Köyceğiz nahiyesine bağlı nefsi Köyceğiz Köyü'nden H.1281/M.1864 senesi Muharrem'inde ölen Süleymanoğlu Elhac Ebubekir Ağa'nın varisleri arasında, nikahlı eşi Şemsi Kel Kadın, boşadığı eşi Nefise Hatun'dan doğma çocukları ile daha önce ölen eşi diğer Nefise'den olma çocukları görünmektedir²⁴⁰.

Ayrıca evliliklerde görülen bir gelenekte ölen bir kadının kocasıyla, ölen kadının kız kardeşinin evlenmesidir. Bunun nedeni, ölen kadının çocuğuna kız kardeşinin daha iyi bakabileceği düşüncesidir. Bununla ilgili örnek şu şekildedir; Muğla'nın Düğerek Köyü'nden Ahmetoğlu Mehmet mahkemede boşadığı eşi İsmail

²⁴⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.114, (hüküm tarihi: 28 Z [Zilkadeti'l-ş-şerif] sene 1282); Buna benzer çok eşlilikle ilgili örnekler için bkz. Muğla Ş.S.D. 122, v.21a, (hüküm tarihi: Gurre-i Rebiü'l-ahir sene 1276); Muğla Ş.S.D. 123, v.70a, (hüküm tarihi: 11 Şevval sene <1>277); Muğla Ş.S.D. 124, s.32, (hüküm tarihi: 5 Şabanü'l-muazzam sene 1281).*

kızı Aynımah Hatun'dan davacı olarak; eşinin bir yabancı ile evlenmesi nedeniyle hacr ve terbiyesinde bulunan 7 yaşındaki Ahmet'in velâyetinin kayınvalidesi Fatma Hatun'a intikal ettiğini, ayrıca yine Fatma Hatun'un kızı olup ölen ilk eşi Ayşe Hatun'dan olan 9 yaşındaki kızının velâyetinin de Fatma Hatun'da olduğunu beyanla çocuklarının velâyetini talep etmiştir. Ancak Aynımah Hatun, nafakaya ihtiyacı olduğu için çocukları annesine 6 ay süreyle bıraktığını ve bu sürenin dolmasından sonra geri yanına alacağını beyanla Mehmet'in bu talebini kabul etmemiş ve mahkeme de Aynımah Hatun'un haklı bularak Mehmet'in talebini reddetmiştir²⁴¹.

Görülüyorki, şahıslar ölüm, boşanma gibi olaylar sonucunda ikinci ve üçüncü evliliklerini yapmışlardır. Sadece erkekler çok eşlilik yapmamışlardır. Örneğin, Muğla'nın Câmi' Kebir Mahallesi'nden ölen Şerife Fatma Hatun'un varisleri nikahlı eşi ile birlikte daha önce ölen eşinden olan çocuklarıdır²⁴². Muğla'nın Balihoca Mahallesi'nden Elhac Süleyman kızı Aynımah Hatun öldüğünde mîrâsçısı olarak boşandığı eşinden olan oğlu Ali, kendinden önce ölen eşi Elhac Ömer'den olan kızı Hafize ve yine kendinden önce ölen diğer bir eşi Kapudan Osman'dan olan küçük oğlu Mustafa'dır²⁴³. Yani Aynımah Hatun çeşitli nedenlerle sona eren evlilikleri nedeniyle üç evlilik yapmıştır. Kadınlar da ilk evliliklerinin çeşitli nedenlerle sona ermesinden dolayı ikinci veya üçüncü bir evlilik yapmışlardır.

Sonuç olarak, bütün kadınlara birden bakma güçlüğü, kadın zengin bile olsa nafakasının kocaya ait olması, onun akrabalarından ve diğer eşlerinden ayrı bir evde yaşama hakkının olması, evin huzur ve saadetini bozma endişesi ve ana-babanın evli bir erkeğe kız vermemesi gibi uygulamalar yasal olmasına rağmen çokeşle evliliğin zaruretlar dışında yapılmasının en büyük engelleri olmuştur²⁴⁴. Kısacası, bu dönem Muğla'da tek eşli evliliğin yaygın olduğu bununla beraber çok eşliliğin de az da olsa mevcut bulunduğu ancak yaygın olarak iki eşli evliliklerin yapıldığı, üç ve daha fazla eşle evlenme geleneğinin yaygın olmadığı görülmektedir.

²⁴¹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.53a, (hüküm tarihi: 20 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12> 77).*

²⁴² *Muğla Ş.S.D. 123, v.48b, (hüküm tarihi: 21 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12> 77).*

²⁴³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.174, (hüküm tarihi: 4 L [Şevval] sene <1> 283).*

²⁴⁴ M. A. Ubicini, *Aynı eser*, s.374.

İKİNCİ BÖLÜM: AİLEDE NÜFUS

Nüfus geniş bir anlam içerir. Ülke nüfusu, şehir ve kasaba nüfusu, köy nüfusu, aile nüfusu bu anlamı içinde yer alır. Kuşkusuz, bir ülke nüfusu, devletin plân ve proje geliştirme yönünden ve geleceği açısından nasıl önemli ise, aile için de benzer değerler taşımaktadır. Bu ayrıca, ailede üretim ve tüketim ilişkisini de doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle Muğla ailelerinin nüfus durumunu izah etmek gereklidir. Aile denilince ana-baba ve çocuklar akla gelmektedir. Ancak aile bir çok üyeden oluşur. Buna, ailede nüfus denmektedir. Ana-baba ve çocuklar dışında büyükbaba-büyükanne, bazı yakın akrabalar ve hizmetçiler aileye dahil olabilmektedir. Bu, kök aileyle birlikte geniş ailenin varlığını ortaya çıkarmaktadır. Babanın, aile reisi olarak aile üyeleri içerisinde ayrı bir yeri vardır. Çünkü, o aileyi bir arada tutmak ve onların ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Bunun dışında aile üyeleri içerisinde kadınlar ve çocuklar önemli bir yere sahiptirler. Çünkü kadın, sosyal hayatta erkeğin en büyük yardımcısı durumundadır. Çocuklar ise ailenin geleceğidir. Bu nedenle Osmanlı aile hukukunda çocuk haklarına büyük önem verilmiştir. Yetim kalan veya anne-babanın boşanması ile ailesini yitiren çocukların yok olup gitmemesi için hukukî bir takım düzenlemeler getirilmiştir. Böylece çocukların hakları korunmaya çalışılmıştır. Bu bölümde aile üyelerinin, aile içindeki durumlarıyla birlikte Muğla ailesinin kaç kişiden oluştuğunu ve bunların hukuksal durumları hakkında bilgiler vereceğiz.

A-KÖK AİLE ÜYELERİ

Ana, baba, çocuklar, bazen çocukların çocukları yani torunlardan ve tarafların kan akrabalarından meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birlik²⁴⁵ olarak tanımlanan aile toplumun önemli bir parçasıdır. Aynı çatı altında yaşayan iki kuşaktan oluşan; diğer bir deyişle, karı-koca ve evlenmemiş çocuklar ile sınırlı aileye “çekirdek aile” veya “küçük aile” denir. Şayet, hânedeki kuşak sayısı ikiden fazla ise (büyük baba-büyük anne, torunlar) bu tip aileye de, “geniş aile” veya “büyük aile”²⁴⁶ denir. Geniş aile, kök aile ve birleşik aile diye ikiye ayrılır. Kök aile, ana-baba, tek

²⁴⁵ Mehmet Eröz-Ali Gürel, *Aynı eser*, s.45; İbrahim Güler, “Bir Osmanlı Şehrinde ...”, s.23.

evli erkek evlat ve torunlardan oluşur. Aile reisi babadır. Babanın ölümünden sonra aile reisi büyük evlattır. Kız ve erkek kardeşleri büyüyünceye değin bakmakla yükümlüdür. Birleşik aile ise, ana-baba, erkek çocuklar ve torunlardan oluşan aileye denir. Birleşik aile, erkek evlat yönünde gelişir. Bu aile ikiden fazla kuşaktan oluşur. Bir arada ve aynı mekanda yaşam sürerler²⁴⁷. Muğla'da bazı istisnalar dışında çok eşli evliliğe pek rastlanmaz. Genelde hakim olan tek eşli evliliktir. İslâm Hukuku geçerli bir mazaretin yanında, adeletin mutlak sağlanması şartıyla dört kadına kadar evliliğe izin vermiştir. Muğla'da üç veya dört eşli evliliklere rastlanmamaktadır. Muğla'da hakim olan tek eşli bir evlilik olduğuna göre acaba Muğla ailesi kaç kişiden meydana gelmektedir? Bu sorunun cevabını bize en iyi şekilde verecek olan tereke defterleridir. Tereke defterlerini inceleyerek ölen şahsın mîrâsçılarını tespit ettiğimizde yaklaşık olarak ailenin kaç kişiden meydana geldiğini bulmamız mümkündür. Aşağıda Tablo V'de verdiğimiz bilgiler terekelerde geçen ve mîrâsçı olarak eş ve çocukların dışında, büyükanne-büyükbaba, amca, torun, kardeş, teyze, amca çocukları gibi diğer aile fertlerini içine alan bir yapıyı içermektedir.

Tablo V 122 numaralı Şer'iyye siciline göre ölen kişilerin varisleri olan aile üyeleri

Ölen Kişi	Eş sayısı	Çocuk sayısı	Anne-baba		Kardeşler		Diğer varisler	Toplam Varis
			Anne	Baba	Erkek	Kız		
Mataralıoğlu Mustafa bin Ali	1	2	-	-	-	-	1-Amca	4
Ahmet bin Mehmet	1	-	X	X	-	-	-	3
Dağlıoğlu Mestan	-	-	-	-	3	-	-	3
Memiş bin Süleyman	-	-	X	-	2	3	-	6
Merdeliolu Ali bin Mustafa	1	2	X	-	-	-	-	4
Hafız Mehmet bin Süleyman	1	5	X	-	-	-	-	7
Hatice Hatun binti Süleyman	-	-	-	-	1	-	-	1
Elhac Hüseyin Ağa ibni Mustafa	1	1	X	-	-	-	-	3
Rukiye binti Hasan	1	-	-	-	-	-	1-Amca	2
Ayşe binti İsmail	1	2	X	X	-	-	-	5
Memiş bin Hasan	1	1	X	-	-	-	-	3
Mehmet bin Süleyman	1	1	-	-	2	1	-	5
Musalıoğlu Mehmet bin İsmail	1	4	X	X	-	-	-	7
Elhac Ali bin Mehmet	1	-	X	-	1	1	-	4
Elhac Feyzullah bin Mehmet	1	5	X	-	-	-	-	7
Velioğlu Mehmet bin Hüseyin	1	1	X	X	-	-	-	4
Karaoğlu Ahmet bin Ahmet	1	5	-	X	-	-	-	7
Süleyman bin Ahmet ²⁴⁸	1	8	X	-	2	-	-	12

²⁴⁶ Hasan Yüksel, "Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, s.487; İbrahim Güler, "Bir Osmanlı Şehrinde...", s.23.

²⁴⁷ Hasan Yüksel, *Aynı makale*, s.488.

²⁴⁸ Dere Karyesinden Süleyman bin Ahmed öldüğünde eşi Ayşe binti Süleyman'ın yedi çocuğu olup bir tanesinide hamiledir. Terekenin taksiminde doğmamış çocukda varis kabul edilerek toplam sekiz çocuk yazılmış ve diğer erkek çocuklar gibi 106 krş 27 para ve 1 akçe hisse ayrılmıştır. Çocuklar küçük olduğundan amcaları Elhac Hüseyin bin Ahmed vasi tayin edilmiş ve çocukların hisseleri ona teslim edilmiştir. *Muğla Ş.S.D. 122, v. 24a*, (hüküm tarihi: 24 Cemaziye'l-ahir 1276).

Kara Hasanoglu Hamza bin Mehmet	-	-	X	-	1	-	-	2
Kezban binti Halil bin Abdullah	-	-	-	-	-	-	1	1

123 numaralı Şer'iyye siciline göre ölen kişilerin varisleri olan aile üyeleri

Ölen Kişi	Eş sayısı	Çocuk sayısı	Anne-baba		Kardeşler		Diğer varisleri	Toplam Varis
			Anne	Baba	Erkek	Kız		
Ferîştah binti Elhac İsmail Efendi	1	3	X	-	-	-	-	5
Sultan binti Ali	-	1	-	-	1	-	-	2
Mustafa ibn-i Bahcivan Yahya	1	-	-	-	-	4	-	5
Fatma bint-i Bahcivan Yahya	-	-	X	-	4	1	-	6
Hümâyûn binti Süleyman	1	4	X	X	-	-	-	7
Ayşe binti Yahya ²⁴⁹	-	1	-	-	-	-	4(torunları)	5
Süleyman bin Mustafa	1	3	-	-	1	-	-	5
Ömer bin Süleyman	1	2	-	-	2	-	-	5
Mehmet bin Hasan	1	3	X	-	-	-	-	4
Hacı Karaoglu Elhac Süleyman bin Fahreddin	2	2	-	-	2	-	-	6
Hacı Molla Ahmet bin Osman	2	6	X	-	-	-	-	9
Elhac Hasan bin Elhac Ömer	2	1	-	-	2	2	-	7
Elhac Mehmet bin Süleyman	1	3	X	X	-	-	-	6
Kürdoğlu Hacı Ahmet bin Halil	1	4	X	-	-	-	-	6
Süleyman bin Hüseyin	1	5	-	-	1	1	-	8
Kemaloğlu Süleyman bin Abdullah	1	-	-	-	-	-	1 (torunu)	2
Elhac Ömer	1	7	X	-	-	-	-	9
Hafız Yusuf Efendi ibni Osman	1	4	X	X	-	-	-	7
Elhac Ali bin Kel Ali bin Elhac Şeyh Ali	1	-	-	-	-	1	2(amca oğlu)	4
Osman bin Süleyman	1	-	X	-	1	2	-	5
Zeliha Harun binti Halil	1	6	X	-	-	-	-	8
Ayşe binri Ahmet	1	-	-	-	-	2	-	3
Zülbabaoğlu Süleyman bin Mehmet bin Abdullah	1	6	X	-	-	-	-	8
Mustafa bin Elhac Ahmet bin Abdullah	1	3	X	-	-	-	-	5
Bekir bin Ali	1	2	X	-	-	-	-	4
Ali bin Koca Osman	1	3	X	-	-	-	-	5
Gökçeoğlu Süleyman bin İbrahim	1	3	-	X	-	-	-	5
Abdullah bin Hüseyin	1	-	-	-	-	1	-	2
Koca Hüseyinoğlu Mustafa bin Hüseyin	1	4	X	-	-	-	-	6
Hatipzade Ali Efendi ibni Mehmet	1	2	X	-	-	-	-	4
Hatice binti Mustafa bin Abdullah	1	-	-	-	-	2	-	3

124 numaralı Şer'iyye siciline göre ölen kişilerin varisleri olan aile üyeleri

Ölen Kişi	Eş sayısı	Çocuk sayısı	Anne-baba		Kardeşler		Diğer varisleri	Toplam Varis
			Anne	Baba	Erkek	Kız		
Mustafa bin Halil	1	-	-	-	1	-	-	2
Ali Efendi bin Mehmet Efendi	1	4	X	-	-	-	-	6
Elhac Ömer bin Elhac Mustafa bin İsmail	1	3	X	-	-	-	-	5
Elhac Mehmet bin Ali bin Sadullah	1	3	X	X	-	-	-	6

²⁴⁹ Ayşe bin Yahya'nın bir kız bir erkek olmak üzere iki çocuğu vardır. Ancak oğlu Ali bin Elhac İbrahim kendisinden önce ölmüştür. Bu nedenle oğlu Ali'nin hissesi Mehmet, Ferîştah, Hamide ve Emetullah adlı dört torunu arasında pay edilmiştir. *Muğla Ş.S.D. 123, v.13b; (hükâm tarihi: 5 Rebiü'l-evvel 1273).*

Fatma Hatun binti Mustafa bin Mehmet	1	-	X	-	3	1	-	6
Panyo veled-i Manol veled-i Atam	1	1	X	X	-	-	-	4
Elhac Memiş Ağa bin İbrahim bin Abdullah ²⁵⁰	2	-	-	-	-	-	3(teyzeleri)	5
Hatice binti Hafız Salih bin Ahmet	1	1	X	X	-	-	-	4
İbrahim bin Mehmet bin Abdullah	1	4	-	-	-	1	-	6
Hacı Kadioğlu Mehmet bin Elhac Hüseyin	1	2	X	-	-	-	-	4
Safranoglu Hüseyin bin Süleyman	1	3	X	-	-	-	-	5
Hüseyin bin Hacı İbrahim bin Abdullah	1	1	-	X	-	-	-	3
Mercanoğlu Mehmet bin Süleyman	1	1	X	-	2	-	-	5
Arkoğlu Hacı Osman bin Hacı Osman	1	4	X	-	-	-	-	6
Hacı İsmail bin Hacı Osman bin Abdullah	1	2	X	X	-	-	-	5
Hacı Ali Hafız bin Ali bin Hasan	1	3	X	-	-	-	-	5
Hacı Yusufoglu Süleyman bin Hüseyin	1	-	-	-	1	-	-	2
Fatma Hatun binti Elhac Ali Beğ	1	1	X	-	5	1	-	9
Tevellioğlu Mehmet bin Mehmet	1	1	X	-	-	-	-	3
Elhac Hafız ibni Bekir Efendi	1	3	-	-	-	1	-	5
Ferîştah Hatun binti Yusuf	1	1	X	-	-	-	-	3
Aynımah Hatun binti Elhac Süleyman ²⁵¹	1	3	X	-	-	-	-	5
Çerçioğlu Abdullah bin Salih	1	2	X	-	-	-	-	4
Timuroğlu Elhac İsmail bin Ahmet	2	2	-	-	2	2	-	8
Basdurmaoğlu Ali bin Mehmet	1	1	X	-	-	-	-	3
İsmail bin Mehmet bin Yusuf	-	-	-	-	1	-	-	1
Ayşe Hatun binti Mustafa	1	2	X	-	-	-	-	4
Teslime kızı Fatma binti Osman	1	1	-	-	2	2	-	6
Habibe Hatun binti Süleyman Efendi	1	1	X	X	-	-	-	4
Ferîştah Hatun binti Mehmet	1	6	X	-	-	-	-	8
Ayşe Hatun binti Elhac Süleyman	1	2	X	X	-	-	-	5
Ömer Ağa ibni Mehmet	1	3	X	-	-	-	-	4

Tereke defterleri incelendiği zaman Muğla'da yaygın olarak ailenin, ana-baba, evli oğlu, eşi ve evlenmemiş çocuklardan meydana geldiği görülür. Bu ise ana-baba, evli bir erkek evlat, eşi ve torunlardan oluşan "kök aile"yi ifade etmektedir. Muğla'da çocuk ortalamasının 3,705 olduğunu tespit ettik. Bu durumda bir çekirdek

²⁵⁰ Elhac Memiş Ağa bin İbrahim bin Abdullah'ın varisleri olarak iki eşiyle beraber Dayızadelerinden Aynımah Hatun, Fatma Hatun ile Teyzezadesi Ferîştah kalmıştır. *Muğla Ş.S.D. 124, s.47, (hüküm tarihi: Gurre-i Muharrem sene <12>82).*

²⁵¹ Aynımah Hatun öldüğünde varisleri kocası Topçu Ömer bin Ali ile küçük oğlu Hasan, yine kendinden önce ölen kocası Elhac Ömer'den olan büyük kızı Hafize ile yine kendinden önce ölen diğer kocası Kapudan Osman'dan olan küçük oğlu Mustafa'dır. Validesiyle birlikte Aynımah Hatun'un beş varisi vardır. Bu da gösteriyorki, Aynımah Hatun ilk iki kocasının ölmesiyle üçüncü defa evlenmiştir. *Muğla Ş.S.D. 124, s.174, (hüküm tarihi: 4 L [Şevval] sene <1>283).*

aile 5-6 kişiden meydana gelmektedir. Büyükbaba ve büyükanneyi de bu sayının içine eklediğimizde kök ailenin 7-8 kişiden ibaret olduğunu görmekteyiz. Sosyoloji araştırmalarında aile tipleri, ailenin şekillenmesinde tesirli olan faktörlere göre sınıflandırılmıştır. Buna göre, “otorite” ve “hâne halkı” temel alınmıştır²⁵². Otorite gözönüne alındığında Muğla’da hukuken devletin de onayladığı, babanın hakim olduğu bir aile tipi mevcuttur. Nitekim mîrâs taksimlerinde ve vergi nizâm-nâmelerinde babanın ve erkek evlatların ön planda tutulduğu görülür. Hâne halkı açısından aileyi ele aldığımızda ise, ya anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelen “küçük aile” tipi, yahut anne, baba, çocukları, evli tek oğul ile eşi ve çocuklarından oluşan “kök (çekirdek) aile” tipinin hakim olduğu görülmektedir. Terekeler bize Muğla bölgesinde “kök aile” tipinin varlığını göstermektedir.

1-Kadınların Aile İçindeki Yeri

Osmanlı toplumunda kadınların, aşırı derecede baskı altında bulunduğu dair, ciddi bilgiler olmasa da, yaygın bir kanaat vardır. Kadınların, önce babalarının veya büyük kardeşlerinin ve daha sonra kocalarının malı olduğu, kendi mülkiyetlerinin bulunmadığı, mîrâstan daima mahrum edildikleri ve hür iradeleriyle evlenemeyip velileri tarafından bir eşya gibi satıldıkları, kanuni haklarını savunmak için mahkemeye bile gidemedikleri bazı müellifler tarafından ileri sürülmüş ise de yapılan araştırmalar bunların büyük ölçüde önyargılı olduğunu ortaya koymuştur²⁵³. Muğla üzerine yaptığımız inceleme de bu önyargıları çürütecek niteliktedir. Çünkü Muğla’nın sosya-ekonomik hayatında kadın; kendi malının sahibi, ekonomik açıdan kocasına bağlı olmayan, hukuk önünde hakkını arayan, özgür iradesiyle evlenen, evlendiğinde mehrini alan, kendisi için çekilmez hale gelen bir evlilikten boşanmak sûretiyle kurtulabilen, hukukî açıdan vekil olabilen, kendisi için vekil tayin edebilen,

²⁵² İbrahim Güler, “Bir Osmanlı Şehrinde ...”, s.23.

²⁵³ Bu konu ile ilgili bkz. Abdurrahman Kurt “Osmanlı’da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu”, *Osmanlı (Toplum) V*, s.434-435; Feriha Karadeniz, “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel Bir Bakış”, *Osmanlı (Toplum) V*, s.450-457; Osmanlı Devletinde kadınlar, hem davalı hem de davacı olarak şer’i mahkemelerden erkekler kadar yararlanmışlardır. Ayrıca, mahkemeler kadınlar için birincil yasal kanal olma özelliğine sahiptir. Çünkü kadınları kamu alanına ve mahkemelere getiren şey genellikle mîrâs, velâyet, evlenme ve boşanma gibi tümüyle *şer’î* alanına giren kişisel ve ailevi sorunlardı. Hatta 1680-1706 arasında Divan-ı Hümâyûn’a gelen ve Şikayet Defterleri’nde yer alan başvuruların her yıl en az % 8’nin kadınlar tarafından yapıldığı görülmüştür. Örneğin, 17. Yüzyıl sonunda İstanbul’da kadınlardan gelen dilekçelerin oranı, 62 dilekçe üzerinden 5 adet yani % 8, 1701 yılında bu oran 295 üzerinden 25 adet yani % 8.4’dü. Divan-ı Hümâyûn’a dilekçe verme oranı 18. Yüzyılda tüm tebaa arasında artsada kadınların oranı az çok aynı kalmıştır. Yaklaşık % 8 civarında. Farba Zarnebağ Shahr, “Osmanlı

kocası öldüğünde ailenin tüm yükünü üzerine alarak ailenin dağılmasını önleyen, ailenin günlük işlerinin yürütülmesinde kocasına veya ailesine yardımcı olan ve en önemliside çocukları olmadığında kendisinin veya kocasının kusurlu olup olmadığına bakmaksızın eşinin evlenmesine izin veren, toplumda saygınlığı olan bir kimse görünümündedir.

Kadınlar, günümüzde de rastlandığı gibi bazen aile üyelerini yitirip toplumda tek başlarına hayatlarını sürdürmek durumunda kalabiliyordu. Örneğin, Muğla'nın Bozöyük Köyü'nden Emine Hatun'dan, annesi Hatice Hatun davacı olmuştur. Hatice Hatun, kızının kendisine bakması (*hüsn-i mu'amele ile bakması*) şartıyla iki inek, iki buzağı, bir düğe ve bir buzağıdan oluşan hayvanları hibe etmiştir. Ancak bir süre sonra mahkemeye müracaat eden Hatice Hatun, kızı Emine'nin kendisine bakmadığını ve aralarında niza olduğunu ileri sürerek hibe ettiği hayvanlarını geri talep etmiştir. Mahkeme olayı tetkik etmiş ve Emine Hatun'un hibenin şartlarını yerine getirmeyerek annesine bakmadığına ve annesi Hatice Hatun'un iddialarının doğruluğuna hükmederek hibe edilen hayvanların iadesine karar vermiştir²⁵⁴.

Evlilik çağına gelen kadınlar, İslâm aile hukuku çerçevesinde almaları gerekli görülen mehrlerini alarak bunu kendi geleceklerini garanti altına almak manasında telakki ederlerdi. Örneğin, Muğla'nın Kafaca Köyü'nden Molla Ömer kızı Feriştah aynı köyden Abdurrahmanoğlu Mehmet ile validesi Fatma Hatun'un da hazır bulunduğu mecliste 1200 kuruş mehr-i müeccel karşılığında kendi rızası ile evlenmeyi kabul ettiğini beyan etmiştir²⁵⁵.

Kadınlar, kocalarının kendilerine bakmadığı, nafakalarını ödemediği, dövdüğü ona karşı şiddet kullandığı takdirde mahkemeye müracaat ederek bu evliliğe son verebilirlerdi. Örneğin, Muğla civarında oturan Kötekli Cemeati'nden Hasan kızı Fırıuşan adlı kadın kocası Mustafaoğlu Osman ile aralarında şiddetli geçimsizlik (*hüsn-i muâşeretleri olmadığını*) olduğunu iddiâ ederek mahkemeye müracaat etmiştir. Fırıuşan Hatun boşanmasına karşılık, *mehr-i müecceli*, iddet süresinde alması gereken *nafakası* ile yine iddet süresinde kendi geçimini sağlamak

Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleneği", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madelme C. Zılfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.246.

²⁵⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.3b, (hüküm tarihi: 7 Şabanü'l-muazzam sene 1275).*

²⁵⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.66b, (hüküm tarihi: 23 N [Ramazan] sene <1>277).*

üzere kocasının ödemesi gereken paradan vazgeçmiştir²⁵⁶. Kadın, kendisi için çekilmez hale gelen bir evliliğe bu haklarından vazgeçmek sûretiyle son vermiştir.

Muğla'nın Elhac Rüstem Mahallesi'nden Dayıoğlu Osman öldüğünde küçük çocuklarının rüşdlerine erinceye değin eşi Yahya kızı Sultan *vasî* tayin edilmiştir²⁵⁷. Başka bir örnekte ise, Muğla'nın Emirküçük Mahallesi'nden Mustafaoğlu Abdülfettah Ağa öldüğünde eşi Emine Hatun çocuklarına vekil ve *vasî* tayin edilmiştir. Emine Hatun ise, kocasının Rodoslu tüccar Kocaoğlu Yakobnator adlı Bazergandan olan alacağını tahsil için Ali'yi *vekil* tayin etmiştir²⁵⁸.

Muğla'nın Yaka Mahallesi'nden İsa oğlu Ali, karısı Raziye'nin aynı mahallede müstakilen mülki olan arsası üzerine kendi malından harc ve sarfla tek katlı, bir odalı ev bina ve inşa eylediğini, arsa üzerinde yapılan evde hiçbir hakkı ve alakası olmadığını beyan etmiştir²⁵⁹. Kadınlar kendi malları ve mülkleri üzerinde istedikleri gibi tasarruf yapma hakkına sahip olup, kocası hiçbir şekilde buna mani olamazdı.

Muğla'nın Dibektaş Mahallesi'nden Mustafa kızı Ümmühan Hatun adlı kadın boşandığı eşi Mehmetoğlu Ali'den davacı olarak kendi yanında bulunan 4,5 yaşındaki kızı Feriştah'ın asla malı olmadığını ve nafakaya ihtiyacı olduğunu beyan ederek nafaka talebinde bulunmuş ve mahkeme aylık 7,5 kuruşun Mehmetoğlu Ali tarafından nafaka olarak ödenmesini uygun görmüştür²⁶⁰. Görülüyorki kadın çocuğunun velâyetini üstüne alabilir ve çocuğunun bakım ve masrafları için babasından nafaka talebinde bulunabilirdi²⁶¹.

Tavas Kazası'nın Kesre Köyü'nden Ayşe Hatun adlı kadın kocası Abdülazizoğlu Kürd Ali'nin kendisine mehr-i müeccel borcu olduğunu, aralarında geçimsizlik bulunduğu (hüsn-i zendeganilerinin kalmaması), kendisini haksız yere dövdüğü ve nafakasını karşılamayarak geçimini temin etmediğini ileri sürerek kocasından şikayetçi olmuştur. Mahkeme, Kürd Ali'nin borcunu kabul ederek diğer

²⁵⁶ *Muğla Ş.S.D. 122, v.23a, (hüküm tarihi: 13 Cemaziye'l-ahire sene 1276).*

²⁵⁷ *Muğla Ş.S.D. 122, v.22a, (hüküm tarihi: 22 Cemaziye'l-evvel sene 1276).*

²⁵⁸ *Muğla Ş.S.D. 123, v.71a, (hüküm tarihi: 17 M [Muharrem] sene <1>278).*

²⁵⁹ *Muğla Ş.S.D. 122, v.23b, (hüküm tarihi: Gurre-i Rebiü'l-evvel sene 1276).*

²⁶⁰ *Muğla Ş.S.D. 123, v.62b, (hüküm tarihi: 15 Ş [Şaban] sene <12>77).*

²⁶¹ Hul ile boşanmalarda çocukların bakımı ve nafaka takdir edilmesi ile ilgili fetvâ şöyledir: "Hind, zevci Zeyd ile mehrinden ve nafaka-i iddetinden feragat edip ve Zeydden olan bir yaşındaki sagiresine nafaka takdir ettirmeyip, kendi yanında yedi yıla değin beslemek üzere hal' oluştuktan sonra Hind "fakirim" deyu sagire-i mezbureye nafaka takdir ettirip nesne almağa kadire olur mu? El-cevab: Olur amma kudreti oldukça yine Zeyde öder." M. Ertuğrul Düzdağ, *Aynı eser*, Fetvâ No: 102, s.47.

iddiâları reddetmesi üzerine, Köçeklioğlu Ali'yi karısını dövmeyeceğine, nafakasını ödeyerek geçimini temin edeyeceğine kefil göstermesi şartıyla evliliklerinin devamına karar vermiştir²⁶². Kadınlar mahkemeye müracaat ettikleri zaman hemen boşanmayı tercih etmeyip, kocaları evliliklerinin devamı için söz verdiği takdirde yine de bu evliliğe devam ederlerdi.

Kadınlar küçük olsun büyük olsun her yaşta ailenin en büyük yardımcısı durumundadır. Hayatın müşterek olduğu kabul edilerek hertürlü işlerde aileye yardımcı olmaktadır. Hatta tarlada çalışarak, hayvan otlatarak ailelerine yardımcı oluyorlardı. Ancak, bu işler sırasında kadınların başlarına istenmeyen olaylar gelebiliyordu. Örneğin, Bozöyük Kazası civarındaki Yörük taifesinin Tekeli Aşireti'nden Elhac Süleyman kızı Döndü adlı kadın hayvanları otlatırken (davar rai' etmek) tecavüze uğradığını iddiâ etmiş fakat bunu mahkeme huzurunda ispatlandıramamıştır²⁶³.

Kocanın ölümüyle kadının mehr alacağı öncelikli alacaklar arasında yazılırdı. Kadın kocasının mîrâsından pay alabilmekteydi. Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Mehmet bin Abdullah öldüğünde eşi Gülsüm binti Ali'nin için terekeden 400 kuruş mehr alacağı ile 573 kuruş 10 para hisse ayrılmıştır²⁶⁴.

Muğla'nın Dibektaş Mahallesi'nden Mehmetoğlu Elhac Emin, evinin bahçesindeki tuvaletini (kenefini) tamir ederken komşusu Çoçanoğlu Arab Hüseyin'nin bu tamire engel olduğunu, hatta evini basarak karısı Hüsniye Hatun'a saldırıp ar ve namusuna hakaret ettiğini iddiâ ederek gerekli cezanın verilmesi için mahkemeye müracaat etmişlerdir. Mahkeme Arab Hüseyin'e seksen değnek vurulması cezasını vermiştir²⁶⁵. Burada kadının saygınlığına düşen gölgeyi giderme endişesi²⁶⁶ bu olayın mahkemeye yansımaya neden olmuştur.

Ekonomik açıdan bakıldığında ise kadınlar öldüklerinde çok az bir servet bıraktıkları gibi yüksek miktarda servetlerde bırakabiliyorlardı. Muğla'nın Orta Mahallesi'nden Hasan kızı Rukiye adlı kadın öldüğünde 375 kuruş serveti var

²⁶² *Muğla Ş.S.D. 124, s.137, (hüküm tarihi: 5 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>283).*

²⁶³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.201, (hüküm tarihi: Selh-i M [Muharrem] sene <1>284).* Benzeri başka bir örnek için bkz. *Muğla Ş.S.D. 124, s.31, (hüküm tarihi: 9 ...? sene ...?).*

²⁶⁴ *Muğla Ş.S.D. 122, v.25a, (hüküm tarihi: 21 Cemaziye'l-ahir sene 1276).*

²⁶⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.56b, (hüküm tarihi: 24 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>277).*

²⁶⁶ Suraya Faroğlu, "18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zılfi, Çev: Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.21.

iken²⁶⁷, Elhac Ali Beğ kızı Fatma Zehra Hatun adlı kadın ise 21.740 kuruşluk bir servet bırakmış bu, kadınlar içindeki en yüksek servettir²⁶⁸. Kadınlar bu görüntüleriyle bir çok erkekten daha yüksek bir meblağda mîrâs bırakabiliyorlardı.

Muğla'da tek eşli evlilik yaygın olmakla birlikte zaman zaman çokeşlilik görülebiliyordu. Muğla'nın Yaraş Köyü'nden Elhac Ömeroğlu Elhac Hasan hacda ölmüştür. Elhac Hasan öldüğünde, Ayşe ve Zeynep adlı iki eşi vardır. İkinci eşi Zeynep'ten doğan küçük birde kızı vardır. 9723 kuruşluk bir mîrâs bırakarak ölen Elhac Hasan'ın erkek çocuğu olmadığı için ikinci bir evlilik yaptığını ancak yine bir erkek çocuk sahibi olamadığını düşünmekteyiz²⁶⁹. Ancak, kocası ölen bir kadın ikinci bir evlilik yapabilmekteydi. Bu ise, kadının yaşamını devam ettirebilme kaygısından kaynaklanmaktaydı. Bu tür evliliklerin ne kadar sık yapıldığını bilemiyoruz. Fakat zaman zaman böyle evliliklere rastlanıyordu. Muğla'nın Câmi' Kebir Mahallesi'nden Şerife Fatma Hatun öldüğünde varisi olarak evli olduğu eşi Ali Ağa ile daha önce ölen eşinden olan çocukları varisi olarak kayda geçilmiştir²⁷⁰.

Başka bir örnek ise Muğla'nın Yeni Köyü'nden Mataralıoğlu Mustafa'ya aittir. Mataralıoğlu Mustafa'dan boşanan Hacı Topal Mehmet kız Fatma tekrar evlenmiştir. Fatma Hatunun ölümüyle yapılan tereke tespitinde bu durum açıkça yazılmıştır²⁷¹.

2-Çocuklar: Ergenlik Devri “Bülûğ ve Rüşd” *Baliğ*, kelime anlamı olarak, “doğru yolu bulup gitme, doğru düşünme, akıl sahibi olma, bülûğa erme, erkeklik yaşına girme, ergenlik” demektir²⁷². Eğer daha evvel çocuğun baliğ olduğuna dair alâmetler görülmemiş ise, bülûğun başlangıcı erkekler için 12, kızlar için 9 yaş sınırı, sonu ise 15 yaş sınırı kabul edilmiştir. Hanefilere göre erkekler 18, kız çocukları 17 yaşını doldurduklarında baliğ sayılırlar²⁷³. Bülûğ devresî, ya hayız hali, gebe bırakma ve gebe olma gibi biyolojik belirtilerle veyahut da daha önce zikrettiğimiz bülûğun üst sınırına ulaşma ile başlar²⁷⁴. Bülûğ devresinde aynı zamanda *rüşdde*²⁷⁵ eren

²⁶⁷ Muğla Ş.S.D. 122, v.11b, (hüküm tarihi: 5 Muharremü'l-haram sene 1273).

²⁶⁸ Muğla Ş.S.D. 124, s.148, (hüküm tarihi: 27 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>283).

²⁶⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.30a, (hüküm tarihi: Gurre R [Rebiü'l-ahir] sene <12>74).

²⁷⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.48b, (hüküm tarihi: 21 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>77).

²⁷¹ Muğla Ş.S.D. 122, v.1b, (hüküm tarihi: 10 Şabanü'l-muazzam sene 1276).

²⁷² Ferit Devellioğlu, *Aynı lûgat*, s.902.

²⁷³ TH. W. Juynboll, “Bülûğ”, İ.A. II, s.836; Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.22-23; Hayreddin Karaman, *Aynı eser*, s.245.

²⁷⁴ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.21.

²⁷⁵ Rüşd, doğru yolu bulup gitme, doğru yolda gitme, doğru düşünme, akıl sahibi olma, baliğ olma, bülûğa erme, ergenliktir. Ferit Devellioğlu, *Aynı lûgat*, s.902.

şahıs, hem vücut hemde eda ehliyeti açısından tam ehliyetlidir. Bülûğa erip de rüşdü sabit olmayan şahıslar ise, aile hukuku açısından tam ehliyetli sayılırlar. Rüşd durumuna, bülûğ ile ulaşmak mümkün olduğu gibi sonrada ulaşmak mümkündür. Bu açıdan bülûğa eren herkes, tam eda ehliyetine sahip değildir, rüşdü sabit olursa tam ehliyetli olur. Bülûğa eren fakat rüşde ermeyen kişi hukuken mahcurdur, yani eksik ehliyetlidir. Hanefilere göre 25 yaşını dolduran herkes hiçbir tecrübe ve sınamaya gerek kalmaksızın reşid sayılır²⁷⁶. Belgeler arasında bülûğ ve rüşd'le ilgili bilgiler mevcuttur. Örneğin; Tavas Kazası'na bağlı Tavas Köyü'nden Iraz'a, H.1279/M.1862 senesinde babası Elhac Mustafaoglu Salih Ağa'nın ölümünden sonra İsmailoğlu Mehmet Ali Ağa vasî tayin edilmiştir. Iraz Hatun, mahkemeye müracaatla rüşdine (*akl ve baliğ ve rüşdine*) erdiğini ve kendisine H.1281/M.1864 yılında vekil tayin ettiği Elhac Ömeroğlu Elhac Osman vasıtasıyla vasîsinden kendisine ait malları talep etmektedir²⁷⁷. Vasî tayini yapılırken, çocukların vakt-i rüşd ve sedâdlarına değin vasî tayin edildikleri belirtilmekteydi. Örneğin; Muğla'nın Câmî' Kebir Mahallesi'nden Hacı Hüseyin'in varisleri Memiş, Mustafa, Zehra ve Fatma'nın rüşdlerine erinceye değin anneleri vasî-i nasb tayin edilmiştir²⁷⁸. Baliğ ve rüşde eren kişi artık kendi kararlarını kendisi verecek yaşa ve olgunluğa eriştiği için kendisine vekil atama ve azl etme, velisi (baba veya dede) tarafından evlendirilmiş ise akıl-baliğ olduğu ilk anda mahkemeye müracaatla bu evliliği sona erdirmeye (bülûğ muhayyerliği)²⁷⁹ ve vasîsinden geçmişe dair hesap sorma²⁸⁰ hakkına sahiptir.

a-Ailelerde Çocuk Sayısı

Evlenmenin din, töre ve insanlara göre çeşitli sebepleri olmakla birlikte maksatlardan biri de neslin devamını meşru yoldan sağlamaktır. Türk toplumunda “çocuksuz aile gülsüz bahçeye benzetilmiş”, çocuğun evin neşe kaynağı olduğu

²⁷⁶ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.21-22; Reşit olmak, henüz tümüyle gelişmiş olmasada, toplumsal açıdan olgun yargılarda bulunabilme anlamına geliyordu. Leshe P. Peirce, “Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.165.

²⁷⁷ *Muğla Ş.S.D. 124, s.6, (hüküm tarihi: 25 Şevval sene 81)*; Bu konu ile ilgili bkz. Yavuz Cezar, “18. Yüzyılda Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler”, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Editör: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları No: 53, İstanbul 1998, s.29.

²⁷⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.74, (hüküm tarihi: 19 Şevval sene <12>82)*; Diğer vasîlik ile ilgili bkz. *Muğla Ş.S.D. 123, v.46b, (hüküm tarihi: 3 S [Safer] sene <1>277)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.46b, (hüküm tarihi: 13 S [Safer] sene <1>277)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.17, (hüküm tarihi: 23 Zi'l-kadeti 'ş-şerif sene 1281)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.6b, (hüküm tarihi: Gurre-i Ramazanü'l-mübarek sene 1275)*.

²⁷⁹ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.63.

vurgulanmıştır²⁸¹. Türk aile çekirdeğinin en önemli varlığı olan çocuk, servettir, devlettir, istikbaldir, ailenin ve toplumun garantisidir. Ailede çocuk vazgeçilmez bir unsur olup, çocuksuz bir aile adeta kabul görmemektedir. Türk toplumunda çocuğun, büyüme dönemi tamamıyla ana-babaya bağımlı olarak geçmektedir. Ana baba çocuğunun fizyolojik ihtiyaçları yanında düzenli bir eğitim de almasını sağlamakla yükümlüdür²⁸². Muğla Şer'iyeye Sicillerinde terekeler üzerindeki incelemeler sonucunda çocuk sahibi aile, çocuksuz aile ve toplam çocuk sayıları Tablo VI'da verilmiştir.

Tablo VI Terekelere göre çocuk sayısı ve oranı

Defter numarası	Çocuk sahibi aile	Çocuksuz aile	Toplam aile	Çocuk sayısı Ve ortalama çocuk oranı
122	30	4	34	118
123	86	7	93	391
124	67	6	73	232
Toplam Aile	183 (% 91,5)	17 (% 8,5)	200	741 (% 3,705)

Muğla Şer'iyeye Sicillerindeki 215 terekeyi incelediğimizde, öldükleri anda karıları ve kocaları bulunanları evli, eşi olmayan ancak çocuğu olanı dul, hiç çocuğu ve eşi olmayana bekar kabul ettiğimizde, 15 kişinin bekar, 200 kişinin evli veya dul olduğunu görüyoruz. Buna göre, Muğla'da evli veya dul 200 aileden, 183'ü (% 91,5) en az bir çocuk sahibi, 17'si (% 8,5) de hiç çocuk sahibi değildir. Bu oranlardan Muğla'da çocuklu aile sayısının fazla olduğunu söylemek mümkündür. 200 ailenin, toplam 741 çocuğu vardır. Aile başına düşen çocuk oranı ise 3,705'dir²⁸³. Ailenin anne-baba ve çocuklardan meydana geldiğini düşündüğümüzde Muğla'da aileyi oluşturan bireylerin sayısının 5-6 kişi arasında değiştiğini görüyoruz.

Muğla ailelerindeki çocuk sayısı Tablo VII'de verilmiştir.

Tablo VII Müslüman ve gayr-i müslimlere ait çocuk sayısı ve oranları (741 çocuk).

Defter no:	Müslümanlara ait çocuk sayısı		Gayr-i müslimlere ait çocuk sayısı		Doğmamış
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	
122	65	52	-	-	1
123	185	204	-	-	2
124	117	110	4	1	-
Toplam	367 (% 49.527)	366 (% 49.392)	4 (% 0.539)	1 (% 0.134)	3 (% 0.404)

Muğla'da toplam 200 ailenin çocuğu vardır. Bunların 197'si müslüman ailedir. Müslümanların 367 erkek, 366 kız ve 3 tanede doğmamış olmak üzere 736

²⁸⁰ Joseph Schacht, "Vasiyyet", *İ.A. XIII*, s.231.

²⁸¹ Ahmet Kankal, *Aynı makale*, s.57.

²⁸² Refik Turan, "Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Çocuk", *Osmanlı (Toplum) V*, s.483-487.

²⁸³ Bu durum, 1700-1730 tarihlerinde Ankara'da şu şekildedir: Ankara'ya ait incelenen 1096 terekeden 187'sinde çocuk tespit edilememiştir. 909 çocuk sahibi ailenin ise 2622 çocuğu vardır. Bu da o dönem için Ankara'da çocuk ortalamasının 2,88 olduğunu göstermektedir. Ömer Demirel, *Aynı makale*, s. 951-952.

çocukları vardır. Gayr-i müslimlerin ise 4 erkek, 1 kız olmak üzere 5 çocukları vardır. Buna göre müslümanlardaki çocuk ortalaması 3,705'dir. 3 gayr-i müslim ailenin ise 5 çocuğu vardır. Gayr-i müslimlerdeki çocuk ortalaması ise % 1,66'dır. Muğla'daki toplam çocuk sayısı içinde müslümanlara ait 367 erkek çocuğun toplamda ki oranı % 49.527, kız çocuklarının toplamdaki oranı % 49.392, gayr-i müslimlere ait 4 erkek çocuğun toplamdaki oranı % 0.539, 1 kız çocuğunun oranı % 0,134 iken müslüman ahaliye ait doğmamış 3 çocuğun toplamdaki oranı ise % 0.404'dür. Muğla'da, gayr-i müslim ve müslüman ailelere ait çocukların yaşlarına göre dağılımı Tablo VIII'de verilmiştir.

Tablo VIII Müslüman ve gayr-i müslimlere ait çocukların yaşlara göre dağılımı ve yüzdesi

Defter no:	Müslümanlara ait çocuklar				Gayr-i müslimlere ait çocuklar				Doğmamış	
	Erkek		Kız		Erkek		Kadın		Müslüman	Gayr-i müslim
	Büyük	Küçük	Büyük	Küçük	Büyük	Küçük	Büyük	Küçük		
122	18	47	26	26	-	-	-	-	1	-
123	92	93	127	77	-	-	-	-	2	-
124	54	63	60	50	3	1	1	-	-	-
Toplam	164	203	213	153	3	1	1	-	3	-
Yüzde	% 22.13	% 27.39	% 28.74	% 20.64	% 0.404	% 0.134	% 0.134	-	% 0.404	-

Yukarı tabloyu inceleyerek çocukları, büyük (kebir) ve küçük (sagır) olmak üzere bir tasnife tâbi' tuttuğumuzda²⁸⁴, müslümanlara ait 367 erkek çocuğun 164'ü (% 22,13) büyük, 203'ü (% 27,395) küçüktür. 366 kız çocuğundan, 213'ü (% 28,744) büyük, 153'ü (% 20,64) küçüktür. Gayr-i müslimlere ait toplam 4 erkek çocuktan, 3'ü (% 0,404) büyük, 1'i (% 0,134) küçük, 1 (% 0,134'ü) kız çocuğu da büyüktür. Müslümanlara ait 3 doğmamış çocuk var iken, gayr-i müslimlere ait doğmamış çocuk yoktur. Müslüman ahaliye ait 733 çocuktan, 164 büyük erkek ile 213 büyük kız çocuğunun toplamı 377 (% 49.525), 203 küçük erkek ile 153 küçük kız çocuğunun toplamı ise 356 (% 49,384); gayr-i müslim ahaliye ait 5 çocuktan, 3 büyük erkek ile 1 büyük kız çocuğunun toplamı 4 (% 0,538), ve 1 küçük erkek çocuk (% 0,134) vardır. Müslüman ve gayr-i müslim ahaliye ait 738 mevcut çocuktan 381'i büyük (% 51,417), 357'si küçük (% 48,17)'dir. Muğla'da çocukların yarısından fazlası büyüktür. Muğla ailelerinde öldüğünde çocuk sahibi olmayan erkek ve kadınların sayısı ve oranı Tablo IX'da verilmiştir.

²⁸⁴ Nejat Göyünç, 14 yaş ve küçükleri sagır, bu yaştan büyükleri kebir kabul etmektedir. Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi İ.H. Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, Sayı: 32*, İstanbul 1979, s.330-348.

Tablo IX Tereke sahiplerinden çocuk sahibi olmayan kadın-erkek sayısı.

Defter no:	Çocuksuz erkek	Çocuksuz kadın	Çocuksuz aile toplamı
122	3	1	4
123	5	2	7
124	5	1	6
Toplam	13 (% 6,5)	4 (% 2)	17 (% 8,5)

Öldüğünde şahısları, terekesindeki eş ve çocuk durumuna göre evli, dul veya bekar olarak nitelendirdiğimizde 183 kişinin evli ve çocuk sahibi, 17 kişinin de evli ancak çocuk sahibi olmadıklarını görüyoruz. 200 aileyi evli kabul ettiğimizde Muğla'da 13 (% 6,5) çocuk sahibi olmadan ölen erkek, 4 (% 2)'de çocuk sahibi olmadan ölen kadının mevcut olduğunu görüyoruz. Toplamda ise 17 şahsın (% 8,5) çocuğu yoktur. 183 aileninde çocuk sahibi olduğunu düşündüğümüzde Muğla'da ailelerin % 91,5'nin çocuğu vardır. Tablo X ise, Muğla ailelerinin en fazla kaç çocuğa sahip oldukları hakkında bilgi vermektedir.

Tablo X Aileler en fazla kaç çocuğa sahiptir?

Defter no	1 Çocuk	2 Çocuk	3 Çocuk	4 Çocuk	5 Çocuk	6 Çocuk	7 Çocuk	8 Çocuk	9 Çocuk	10 Çocuk	Doğmamış çocuk	Toplam çocuk sayısı
122	4	6	5	3	4	3	3	2	-	-	1	118
123	4	8	18	16	9	14	13	4	-	-	2	391
124	12	11	16	10	8	5	2	2	-	1	-	232
T. Aile: 183	20 (% 10,92)	25 (% 13,66)	39 (% 21,31)	29 (% 15,84)	21 (% 11,47)	22 (% 12,02)	18 (% 9,83)	8 (% 4,37)	-	1 (% 0,54)	3 (% 1,63)	741

Yukarıda verdiğimiz tablo ise ailelerin sahip oldukları çocuk sayısının dağılımını göstermektedir. Buna göre; 1 çocuk sahibi 20 aile (%10,92), 2 çocuk sahibi 25 aile (%13,66), 3 çocuk sahibi 39 aile (%21,31), 4 çocuk sahibi 29 aile (%15,84), 5 çocuk sahibi 21 aile (%11,47), 6 çocuk sahibi 22 aile (%12,02), 7 çocuk sahibi 18 aile (% 9,83), 8 çocuk sahibi 8 aile (% 4,37), 10 çocuk sahibi 1 aile (% 0,54) var iken, hiçbir aile 9 çocuk sahibi değildir. Ailelerin en fazla 3 çocuk sahibi aile mevcut iken 11 veya daha fazla çocuk sahibi aile yoktur. 183 aile içinde ise, 3 (% 1,63) ailenin doğmamış çocukları vardır.

Muğla ailelerinde tek bir çocuk sahibi olan kişiler tablo XI’de verilmiştir.

Tablo XI Muğla’da tek çocuk sahibi aileler

Defter No:	Tek Erkek çocuk	Tek Kız çocuk	Tek erkek veya kız çocuk sahibi
122	1	-	Elhac Hüseyin Ağa ibni Mustafa
	1	-	Merniş bin Hasan
	-	1	Mehmet bin Süleyman
	1	-	Velioğlu Mehmet bin Hüseyin
Toplam	3	1	
123	-	1	Sultan binti Ali
	-	1	Elhac Hasan bin Elhac Ömer bin Hasan
	1	-	Çakıroğlu İbrahim bin Abdullah
	1	-	Yılcıoğlu Ali bin Ali
Toplam	2	2	
124	1	-	Panyo veled-i Manol veled-i Atam
	1	-	Hatice binti Hafız Salih bin Ahmet
	-	1	Hüseyin bin Hacı İbrahim bin Abdullah
	1	-	Abdurrahman bin Elhac Mustafa bin Ahmet Efendi
	-	1	Merceanoglu Mehmet bin Süleyman bin Abdullah
	-	1	Fatma Hatun bint-i Elhac Ali Beg
	-	1	Hasan Ağa ibni Ahmet
	1	-	Tevellioğlu Mehmet bin Mehmet
	1	-	Ferîştah Hatun bint-i Yusuf
	-	1	Basdırmaoğlu Ali bin Mehmet Ali
	-	1	Teslime kızı Fatma binti Osman
	-	1	Habibe Hatun bint-i Süleyman Efendi
Toplam	5	7	
Genel Toplam	10 (% 50)	10 (% 50)	

Yukarıdaki tablo ise, Muğla’da tek bir kız veya erkek çocuk sahibi olan şahısları ve onların yüzdelik dağılımını göstermektedir. 20 ailenin 10’u (% 50) tek bir erkek, 10’u (% 50) da tek bir kız çocuğuna sahiptir. Tek çocuk sahibi 20 ailenin 19’u müslüman, 1’i ise gayr-i müslim ailedir. 200 aile üzerinden hesapladığımızda ise tek çocuk sahibi olan ailelerin oranı % 10’dur.

Esasen Muğla’daki ailelerin bütünün ne kadar çocuk sahibi olduklarını tespit etmek, mevcut kayıt ve bilgilere göre zor görünmektedir. Çünkü, çocukların sayısı konusunda hiçbir şehirde tutulmuş özel kayıtlara rastlanmamaktadır²⁸⁵. Bu konudaki bilgiler de, tereke kayıtlarından, mîrâs taksimi dolayısıyla öğrenilebilmektedir. Bu tespitlerde bir şehirde bulunan bütün ailelerdeki çocuk miktarını belirlemeye yetmemektedir. Çünkü, her ölümün sonunda terekenin mahkeme huzurunda tespitinde yapıldığı hususu kesin değildir. Mîrâsın taksimi sırasında eğer herhangi bir sorun çıkmış ise o zaman davanın mahkeme huzuruna taşındığı ve çözüm arandığı büyük bir olasılıktır. O halde sadece mahkemeye yansımış terekelerde geçen ailelere ait çocukların sayısını belirleme imkanı doğacaktır. Yoksa tüm ailelerin değil. Bunun için herhangi bir şehrin nüfusu hakkında yapılacak tespitler kesinlik göstermeyeceği gibi eksiklik gösterecek, sadece tahmini bir değeri ifade edecektir.

²⁸⁵ İbrahim Güler, “Bir Osmanlı Şehrinde...” , s.24.

b-Çocuk Hakları

İslâm Hukuku'nun en önemli meselelerinden biri de, kendini koruyamayacak kadar küçük olan çocukların haklarının korunmasıyla ilgili alınan tedbirlerdir. Bu, sadece küçük yaştaki çocuklar için geçerli değildir. Herhangi bir sebeple gaib olan veya mecnun olan çocukların haklarının korunmasıyla ilgili değişik uygulamalar vardır. Osmanlı Devleti de İslâm Hukuku'na uygun olarak küçük çocukların haklarını korumak için mevcut olan müesseselere işlerlik kazandırmış ve bunları uygulamıştır. Bunları şu şekilde izah etmek mümkündür.

b.1-Velâyet (Hıdane): Çocuğa bakıp büyütme üzere yanında bulundurmağa²⁸⁶, başkası üzerine tasarrufa nail olma anlamında kullanılan bir tabirdir. Babanın çocukları, vasînin vasîyyeti altındakiler üzerine olan velâyetine *velâyet-i hassa*; kadı veya devlet adamlarından herhangi birinin nail olduğu velâyete ise *velâyet-i amme* denir²⁸⁷. İslâm Hukuku'nda çocukların bakım ve terbiyesine *hıdane (hızâne)* adı verilmektedir. Çocuğun belli bir yaşa kadar bakımı anaya verilmiştir. Ana, yoksa çocuğun bakımı ananın akrabalarına ve kadınlara öncelik verilerek diğer akrabalarına²⁸⁸ geçer.

Çocuğun bakım ve terbiyesi (velâyeti) kendine verilen kimsenin (hıdane) hür, akıllı ve bülûğa ermiş, çocuğa bakmaya muktedir ve çocuğun sıhhat ve ahlakını korumada güvenilir kimse olmak, hem erkek hem de kadında velâyet için aranacak şartlardır. Hıdane kadınsa, çocuğa yabancı kimselerle evli olmaması gerekir²⁸⁹. Bu şartlarla birlikte velâyeti alacak şahıs erkek ise müslüman olması şarttır, kadında ise hâdinenin müslüman olması şart değildir. Gayr-i müslim anne de hıdaneye haiz

²⁸⁶Osman Keskiöğlu, *Fıkah Tarihi ve İslâm Hukuku*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1980, s.227.

²⁸⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, M.E.B. Yayınları Bilim ve Kültür Serisi Dizisi 646, İstanbul 1993, s.588.

²⁸⁸Kadın, hıdane hakkını kullanamaz veya ölmüşse, bu hak ananın anasına, büyük anneye, daha sonra babaanneye geçer. Bunlar yok ise kız kardeşlere veya teyzeye geçer. Osman Keskiöğlu, *Aynı eser*, s.227; Kadınlar sınıfından Hıdane hakkını kullanabilecek kimse yok ise Hıdane hak ve görevine nail olan asabeden akrabalar şunlardır: Baba, babanın babası olan dede, öz erkek kardeş, bâb bir erkek kardeş, öz erkek kardeş oğlu, bababir erkek kardeş oğlu, öz amca, bababir amca, babanın öz amcası, babanın bababir amcalarıdır. Mahrem asabeden bu hakkı kullanacak kimse yok ise, hıdane görevi asabe olmayan erkekler bu görevi üstlenirler: Ananın babası, baba bir erkek kardeş, ana bir erkek kardeş oğlu, anabir amca, öz dayı, bababir dayı ve anabir dayıdır. Hamza Aktan, *Aynı makale*, s.426.

²⁸⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.425-426; Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.54; İbrahim Canan, *Çocuk Hakları Beyânnâmesi Işığında İslâm'da Çocuk Hakları*, Yeni Asya Yayınları Sosyal İlimler Serisi, 2. Baskı, İstanbul 1981, s. 40-41.

olabilirdi²⁹⁰. Hıdane hakkına sahip olan kadının ayrıca, çocuğa yabancı veya mahrem olmayan birisiyle evli olmaması, küçükle mahrem olmak, çocuğa karşı iyi duygular beslemeyen kimselerin bulunmadığı evde oturtmak ve baba fakir ise çocuğa ücretsiz bakmaktan imtina etmiş olmaması gerekir²⁹¹. Çocuğun terbiye velâyetine yani muhafazaya muhtaç olduğu yaş (hıdâne yaşı), kızlarda 9-11, erkeklerde 7-9 olarak tespit edilmiştir. Bu yaşlara kadar çocuk velâyet için görevlendirilen kadının yanında kalır. Hıdane, ana değilse ücret ödenir, eğer ana ise ve boşanma iddeti sona ermişse o da ücret almaya hak kazanırdı. Hıdane ücreti çocuğun malından yoksa, nafakasını teminle mükellef kimse tarafından ödenirdi²⁹². Bu yaşlardan sonra çocuk normal olarak babanın yanında kalır. Baba veya babanın vasî tayin ettiği kimse çocuğun velâyetini isteyebilirdi. Anne de çocuk bu yaşa ikmal ettiğinde çocukları babasına teslim hakkına sahiptir. Babası veya büyükbabası, yoksa erkek çocuk yakın hısımlarına veya vasiye; kız ise kendisiyle evlenmesi yasak olan hısımlarına teslim edilirdi²⁹³. Muğla uygulamasında velâyet, hacr ve terbiye ilgili bazı örnekler verelim:

Muğla'nın Dibektaş Mahallesi'nden Mustafa kızı Ümmühan Hatun, 4,5 yaşında ve kendi *hacr ve terbiyesindeki* kızı Feriştah'ın asla malı olmadığından boşandığı kocası Mehmetoğlu Ali'den nafaka istemiştir²⁹⁴. Muğla'nın Orta Mahallesi'nden İbrahim kızı Ayşe Hatun, kendi *hacr ve terbiyesinde* bulunan Hafize ve Emetullah'ın nafaka ve kisve bahâ'ya ihtiyaçları olduğundan boşandığı kocası ve çocuklarının babası İsmailoğlu İbrahim'den nafaka talep etmiştir²⁹⁵.

Hacr ve terbiyeye bazen vasî de tayin edilebilirdi. Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Alioğlu Molla Hasan mahkemeye müracaat ederek vasîsi olduğu beş yaşında, kendi *hacr ve terbiyesindeki* Ayşe'nin nafakası olmadığından mahkemeden nafaka talebinde bulunmuştur²⁹⁶.

²⁹⁰ Hayreddin Karaman, *Aynı eser*, s.340.

²⁹¹ Hayreddin Karaman, *Aynı eser*, s.340-341.

²⁹² Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.117-118.

²⁹³ Halil Cin, *Boşanma*, s.118

²⁹⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.62b, (hüküm tarihi: 15 Ş [Şaban] sene <12>77).*

²⁹⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s.73, (hüküm tarihi: 1 Şevvalü'l-mükerrem sene 1282); Muğla uygulamasında çocukların annenin hacr ve terbiyesine verilmesi veya annenin çocuklarının bakımı için nafaka talebinde bulunduğu dair bazı örnekler için bkz. Muğla Ş.S.D. 124, v.69, (hüküm tarihi: 3 Receb senen <12>82); Muğla Ş.S.D. 124, s.64, (hüküm tarihi: 5 C [Cemaziye'l-ahir] sene <12>82); Muğla Ş.S.D. 123, v.47a, (hüküm tarihi: 18 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>277); Muğla Ş.S.D. 123, v.19a, (hüküm tarihi: 17 Zi'l-kadeti's-şerif sene 1275); Muğla Ş.S.D. 123, v.46b, (hüküm tarihi: 18 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>277). Bu örneklerin sayısını çoğaltmak mümkündür.*

²⁹⁶ *Muğla Ş.S.D. 124, s.81, (hüküm tarihi: 1 Recebü'l-ferd sene 1281).*

Çocuğa iyi bakılmadığı veya başkasının yardımlarına muhtaç duruma düştüğü zaman velâyetin değiştirilmesi istenebilirdi. Muğla'nın Muslihiddin Mahallesi'nden Hacı Toluoğlu Elhac Ali, boşadığı eşi Hasan kızı Fatma Hatun'un *hacr ve terbiyesindeki* tahminen 7 yaşındaki oğlu Hasan'ın ahalinin yardımlarına muhtaç olduğunu ve bu nedenle Fatma Hatun'un *hakk-ı hızaneden* sakıt olması gerektiği ve çocuğun kendi terbiyesine verilmesi için müracaatta bulunmuştur. Mahkeme de, Fatma Hatun'un iddiâları kabul etmesi üzerine Hasan'ın, babasının hacr ve terbiyesine verilmesi yönünde Fatma Hatun'a tenbiyede bulunmuştur²⁹⁷.

Boşanma esnasında kadın hamile ise doğacak çocuk kendi *hacr ve terbiyesinde* olacağından mahkemeden bazı taleplerde bulunarak çocuğunun bakımını garanti altına almak isteyebilirdi. Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Mehmet kızı Ayşe, Bıçakçı esnafından Mehmetoğlu Mehmet ile boşandığını beyan ederek hamile olduğunu doğacak çocuk kız olursa 9 yaşına, erkek olursa 7 yaşına kadar nafakasının babası üzerine olması, eğer bu süre dolmadan babası ölürse mîrâsından gerekli nafakanın ayrılmasını talep etmiştir²⁹⁸.

Hacr ve terbiyeyi yerine getirecek kadının çocuğa yabancı bir kimse ile oturmaması gerekirdi. Muğla'da bununla ilgili birkaç örnek mevcuttur. Muğla'nın Düğerek Köyü'nden Ahmetoğlu Mehmet mahkemede boşadığı eşi İsmail kızı Aynımah Hatun'dan davacı olarak; eşinin bir yabancı ile evlenmesi nedeniyle *hacr ve terbiyesinde* bulunan 7 yaşındaki Ahmet'in *velâyetinin* kayınvalidesi Fatma Hatun'a intikal ettiğini; ayrıca yine Fatma Hatun'un kızı olup vefat eden ilk eşi Ayşe Hatun'dan olan 9 yaşındaki kızının *velâyetinin* de Fatma Hatun'da olduğunu beyanla çocuklarının *velâyetini talep* etmiştir. Ancak Aynımah Hatun, nafakaya ihtiyacı olduğu için çocukları annesine 6 ay süreyle bıraktığını ve bu sürenin dolmasından sonra geri yanına alacağını beyanla Mehmet'in bu talebini kabul etmemiş ve mahkemede Mehmet'in talebini reddetmiştir²⁹⁹. Görülüyorki, velâyet sahibi anne bu talebi kabul etmemiştir. Muğla'nın Câmi' Kebir Mahallesi'nden Hacı Abdioğlu Elhac Abdullah öldüğünde küçük oğlu Ömer'in *velâyeti* annesi Ayşe Hatun'a kalmıştır. Ancak Ayşe Hatun'un bir yabancı ile evlenmesi nedeniyle mahkemeye

²⁹⁷ Muğla Ş.S.D. 124, v.165, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>283).

²⁹⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.56a, (hüküm tarihi: 11 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>277); Aynı konuyla ilgili olarak Saburhâne Mahallesi'nde ki bir örnek için bkz. Muğla Ş.S.D. 123, v.49a, (hüküm tarihi: 20 S [Safer] sene <1>277).

²⁹⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.53a, (hüküm tarihi: 20 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).

müracaat eden Ömer'in amcası Mustafa Ağa, bu durumda çocuğun velâyetinin anneannesine intikal ettiğini fakat Ömer'in 11 yaşına geldiğini ve kendi *hacr ve terbiyesine* verilmesini talep etmiştir. Mahkeme Ömer'in velâyetinin amcası Mustafa Ağa'ya verilmesi kararını vermiştir³⁰⁰.

Yine Bodrum'un Gırlık Mahallesi'nden Zeynep Hatun ve oğlu Kolsuz İbrahim mahkemeye müracaat ederek; Kolsuz İbrahim'in boşandığı eşi, Hasan kızı Fatma Hatun ile annesi Rukiye Hatun'dan davacı olmuşlardır. Zeynep Hatun, Fatma Hatun'un bir yabancı ile evlenmesi nedeniyle hakk-ı hızaneden sakıt olup nafakasını dahi oğlunun ödediği kızları Adile ve Ayşe'nin velâyetinin anneanneleri Rukiye Hatun'a intikal ettiğini ancak Rukiye Hatun'un çocukların "*hacr ve terbiyesine kadir olmadığını*" ve kendisinin çocukların en yakını olduğunu iddiâ ederek kızların (torunlarının) kendi *hacr ve terbiyesine* verilmesini talep etmiştir. Rukiye Hatun ise, Bodrum Kazası Naibi Said Firuz Efendi tarafından imzalanmış bir belgede yazıldığı üzere çocukların babası Kolsuz İbrahim'in, hacr ve terbiyeye sağlığının imkan vermediği (*sıhhat-ı kadir olmadığını*) ve bunun Eski Çeşme İmamı Süleyman, önceki muhtar Ali Ağa, ikinci muhtar Elhac Hüseyin Ağa, Elhac İbrahim Ağazade Elhac Mustafa Ağa ve Elhac İbrahimioğlu Ali'nin şehâdetleriyle sabit olduğunu iddiâ etmiş ve şahitlerinde bu yöndeki şehâdetleri üzerine çocukların hacr ve terbiyesinin Rukiye Hatun üzerine verilmesine, mahkeme Zeynep Hatun ve oğlu Kolsuz İbrahim'in davalarının reddine karar vermiştir³⁰¹. Görülüyorki, çocukların velâyeti konusu taraflar arasında sürekli bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Çocukların anneleri, babaanneleri, anneanneleri, amcaları veya mahkemece tayin edilmiş vasîleri çocukların hacr ve terbiyesi ve iyi bir şekilde yetişmeleri için gerekli olanın en iyisini yapmak için gayret göstermişlerdir.

b.2-Vasî-i Mansûb Tayini: Bir şahsı, mali işlerde hukuken temsil yetkisine sahip olan şahıslara vasî denir. Taşındığı sığata, vesâyet denir³⁰². Vesâyet, eda ehliyeti yani haklarını kullanmaya ehliyeti bulunmayan ya da noksan olan bir kişinin mallarını koruma, işletme ve tasarruf etme hakkının başka bir kimseye tanınmasıdır. Mallarının idaresi bir başkasına devredilecek olan kişi eksik ehliyetli, başka bir deyişle kendi mallarını bizzat kendisi idareden aciz olmalıdır. Bu da, çocukluk, akli

³⁰⁰ *Muğla Ş.S.D. 123, v.59b, (hüküm tarihi: 10 B [Receb] sene 78).*

³⁰¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.135, (hüküm tarihi: 24 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>283).*

³⁰² Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.31.

dengesinin olmaması veya bunaklık sebebi ile olabilir³⁰³. Bir kimsenin vefatını müteakip terekesinde veya sair işlerinde tasarruf etmek üzere hakim tarafından nasb ve tayin olunan vasîye *vasî-i mansûb* denir³⁰⁴. Vasî, vesâyeti altında bulunan kimse için mal varlığının idarecisi olarak, her türlü hukukî muameleyi yapmaya yetkilidir. Fakat onun gayr-i menkûlünü ancak açık bir kâr veyahut mutlak zaruret halinde, rehine koyabilir veya devredebilir ve vesâyeti altındaki şahıs, hukukî muamele yapma ehliyetine eriştiği zaman, ona hesap vermeğe mecburdur. Vesâyetin geçerli olabilmesi için, vasîliğe tayin olunan kişinin bunu açıkça kabul ettiğini beyan etmesi gerekir³⁰⁵. Ancak vasî-i mansûb, vesâyeti altında bulunan bir yetimin malını ne sûretle olursa olsun satamayacağı gibi kendisi için de satın alamazdı³⁰⁶. Vasî olacak kişinin, hür, akıllı, bülûğa ermiş, reşit, güvenilir ve aynı dinden olması gerekir. Buna göre, akıl hastası, köle, küçükler ve gayr-i müslimlerin ve güvenilir olmayan kişilerin veli veya vasî olmaları caiz değildir. Veli ve vasînin her zaman erkek olması da şart değildir. Vasînin, vasî-i muhtâr ve vasî-i mansûbun kadın olması mümkündür³⁰⁷. Muğla'da vasîlik uygulaması ile ilgili bazı örnekler vererek konuya açıklık getirelim. Muğla'nın Câmî' Kebir Mahallesi'nden Ebubekiroğlu Dellâl Yusuf öldüğünde küçük oğlu İbrahim'in babasından kalan mallarını korumaya ve işlerini düzenlemeye mahkeme (kıbel-i şer'i)³⁰⁸ tarafından *annes*i İbrahim kızı Fatma Hatun vasî-i nasb tayin edilmiştir³⁰⁹. Muğla'nın Elhac Rüstem Mahallesi'nden Dayıoğlu Osman öldüğünde varisi olarak küçük oğulları Mustafa ve Mehmet ile küçük kızları Feriştah, Fatma ve Emine kalmıştır. Babalarından kalan mîrâsı korumaya ve işlerini düzenlemeye bir vasî-i nasb lazım ve mühim olduğundan çocukların *rüşdlerine* değin *anneleri* Yahya kızı Sultan vasî tayin edilmiştir³¹⁰. Muğla'nın Dere Köyü'nden Elhac Hüseyinoğlu Mehmet öldüğünde varisi olarak kalan küçük oğulları İsmail ve Salih'in mallarını korumaya ve işlerini düzenlemeye bir vasî-i nasb tayini elhem ve elzem

³⁰³ Hamza Aktan, *Aynı makale*, s.427.

³⁰⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *V*, s.203; Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin...", s.1030.

³⁰⁵ Joseph Schacht, "Vasîyyet", s.231.

³⁰⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.21.

³⁰⁷ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.31

³⁰⁸ Kıbel-i şer'i şerif, "şeriat tarafından, mahkeme tarafından" demektir. Ferit Devellioğlu, *Aynı lûgat*, s.514.

³⁰⁹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.25a, (hüküm tarihi: 5 Muharremü'l-haram sene 1276).*

³¹⁰ *Muğla Ş.S.D. 122, v.22a, (hüküm tarihi: 21 Cemaziye'l-evvel sene 1276).* Vasî-i nasb tayini ile ilgili şu örneklerle bkz. *Muğla Ş.S.D. 124, s.46, (hüküm tarihi: 3 M [Muharrem] sene <12>82); Muğla Ş.S.D. 124, s.56, (hüküm tarihi: 9 Cemaziye'l-ahir sene 1282); Muğla Ş.S.D. 123, v.46b, (hüküm tarihi: 3 S [Safer] sene <1>277); Muğla Ş.S.D. 123, v.66a, (hüküm tarihi: 25 ?..-şerif 1278); Muğla Ş.S.D. 124, s.73, (hüküm tarihi: 17 Şevval sene <12>82); Muğla Ş.S.D. 123, v.28b, (hüküm tarihi: 11 S [Safer] sene <1>277).*

olduğundan dedeleri Abdullahoğlu Elhac Hüseyin torunlarının rüşdlerine değin vasî-i nasb tayin edilmiştir³¹¹. Muğla'nın Deresi Köyü'nden Ahmetoğlu Süleyman öldüğünde varisi olarak kalan küçük çocukları Hasan, Süleyman, Hatice, Ayşe ve Feriştah'ın babalarından kalan mallarını korumaya amcaları Ahmetoğlu Elhac Hüseyin çocukların rüşdlerine değin vasî-i nasb tayin edildiğini ve bu hizmeti yerine getirmeyi taahhüt etmiştir³¹². Muğla'nın Kozağaç Köyü'nden Hatip Molla Hüseyin'in varislerinden küçük çocukları Mustafa ve Fidan'a babalarından kalan mîrâsı korumaya büyük kardeşleri Hafız Mehmet vasî-i nasb tayin edilmiştir³¹³. Muğla'nın Bozöyük Kazası'na bağlı Çiftlik Köyü'nden Elhac Memiş kızı Elif öldüğünde mîrâsçısı olarak geride bıraktığı küçük oğlu Hasan'ın mîrâsı korumaya ve işlerini düzenlemeye mahkeme tarafından vasî-i nasb tayin edilen Elhac Memişoğlu Mestan, Hasan'ın rüşdine değin bu hizmeti kabul etmiştir³¹⁴. Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Ömeroğlu Deveci Hasan'ın *mezzube* kızı Feriştah'a Elhac Memiş Ağa vasî tayin edilmiştir³¹⁵.

Bu türden örneklerin sayısını artırmak mümkündür. Verdiğimiz bu örneklerde küçük yaşta ve kendi haklarını arayamamak çocuklara anne veya babalarından kalan mîrâsları çocukların *vakt-i rüşd ve sedâdlarına* değin vasîler korumayı taahhüt etmektedirler. Vasîliğin süresiz olmadığı bu örneklerde görülmektedir. Vasî olarak çocukların anneleri, dedeleri, amcaları, kardeşleri veya mahkemece güvenilir herhangi bir kişi tayin edilmiştir. Vasî olan kişinin bu göreve müstahak olduğu belirtilirken vasîlerin de bu görevi kabul ettiklerini beyan ettiklerini görmekteyiz. Vasî, vesâyeti altındaki çocukların her türlü hakkını korumakla mükellefi. Onların zararına olabilecek davranışlardan kaçınmalı, onların işlerinin yürütülmesiyle meşgul olmalıydı. Muğla'nın Emirküçük Mahallesi'nden Mustafaoğlu Abdülfettah Ağa öldüğünde mîrâsçıları olarak geride bıraktığı küçük çocukları Mustafa, Mehmet, Sultan ve Hatice'ye anneleri Mehmet Emin Efendi kızı Emine Hatun vasî-i nasb tayin edilmiştir. Emine Hatun, Cezire-i Rodos'ta Tüccar Kocaoğlu Yakobnatar adlı

³¹¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.61, (hüküm tarihi: 25 Recebü'l-şerif sene 1282).*

³¹² *Muğla Ş.S.D. 122, v.23b, (hüküm tarihi: 24 Cemaziye'l-ahire 1276); bkz. Muğla Ş.S.D. 124, s.51, (hüküm tarihi: 3 S [Safer] sene <1>282).*

³¹³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.6b, (hüküm tarihi: Gurre-i Ramazanü'l-mibarek sene 1275).*

³¹⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.17, (hüküm tarihi: 22 Zi'l-kadeti's-şerif sene 1281); bkz. Muğla Ş.S.D. 123, v.46b, (hüküm tarihi: 13 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>277).*

³¹⁵ *Muğla Ş.S.D. 122, v.10a, (hüküm tarihi: Gurre-i Şabanü'l-muazzam sene 1272).*

Bazergan'dan kocasının 460 adet Beyaz Mecidiye alacağı olduğunu iddiâ ederek bununla ilgili bir poliçeyi de ibraz ederek kendisine vekil tayininde bulunmuştur³¹⁶.

Muğla'da yaşayan gayr-i müslim ailelerin de, çocuklarının haklarını korumak için vasî tayininde bulunduklarını ve bunu kadı huzurunda kaydettirdiklerini görüyoruz. Böyle bir belge Selanik asıllı Abacı Taifesinden Muğla'nın Rum Mahallesi'nde yaşayan Kostandioğlu Atnaş'a aittir. Atnaş öldüğünde mîrâsçı olarak geride eşini, üç büyük erkek ve bir küçük kız çocuğunu bırakmıştır. Atnaş'ın terekesinin tespiti ve taksimi sırasında küçük kızı Enita'nın babasından kalan 8846 krş-35 paralık hissesine annesi Maryoko mahkemece vasî tayin edilmiştir³¹⁷. Diğer iki belge ise gayri müslim iki şahsın katlen öldürülmeleri nedeniyle varislerinin haklarını aramak amacıyla mahkemeye müracaatları neticesinde geçmektedir. Bunlardan ilki Dadya nahiyesinin Batı Köyü'nden Nikola kızı Nikiye'nin tüfenkle öldürülmesi neticesinde mahkemeye intikal eden olayda küçük kızına dedesi Nikola'nın vasî tayin edildiği belirtilmiştir³¹⁸. Diğer belge ise Megri Kazası'nın Elvis Köyü'nden Kalaycı Yorgioğlu Dimitri'nin tüfenkle vurularak öldürülmesi ve bu olayın mahkemeye yansması nedeniyle küçük çocukları Yorgi, Mumakapya, Marya ve Reyne'ye anneleri Hrisfet vasî tayin edilmiştir³¹⁹.

Sicillerde geçen bu belgeler de göstermektedir ki, aileyi korumak için kurulmuş olan sosyal güvenlik kurumları da aynı işlerle gayr-i müslim aileler de yararlanmışlardır. Ana-babadan birinin ölümü halinde, geride bırakılan mîrâs her ne ise, terekenin yazımında çocukların hisseleri mahkemece tescil edilmekte ve onlara ait hakların korunması ve çocukların geçiminin sağlanması vasîye emanet olunmaktaydı³²⁰.

Bu dönemde Muğla'da çocukların, hukuken himaye ve koruma altına alındığı görülmektedir. Ailesini kaybeden ve kimsesiz kalan çocukların belli bir aile terbiyesi içinde, diğer aile çocukları gibi sağlıklı yetiştirilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Böylece kimsesiz çocuklar sokaklara terkedilmiyordu. Hatta anne ve babası ölüp yetim kalan çocuklar, başı boş veya rastgele herhangi bir kimsenin veya akrabasından birinin insiyatiline de terkedilmiyordu. Devletin, “Şer’i Mahkemeler” vasıtasıyla, yetim veya kimsesiz kalan çocukların aile terbiyesi ve kültürü almaları,

³¹⁶ *Muğla Ş.S.D. 123, v.71a, (hüküm tarihi: 17 M [Muharrem] sene <1>278).*

³¹⁷ *Muğla Ş.S.D. 124, s.177, (hüküm tarihi: 5 L [Şevval] sene <1>283).*

³¹⁸ *Muğla Ş.S.D. 123, v.69b, (hüküm tarihi: 20 Z [Zilhicce] sene <1>277).*

³¹⁹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.70a, (hüküm tarihi: 20 Z [Zilhicce] sene <1>277).*

istikballerinin hazırlanması için çalıştığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla devlet, kimsesiz veya yetim kalan çocuklarını sosyal ve ekonomik güvencesi olmuş, onların geleceğini, yaptığı bu uygulama ile garanti altına almış bulunuyordu³²¹. Muğla'ya ait Şer'iyeye sicillerinde tespit ettiğimiz vasî, vekil, vasî-i mansûbe gibi çocuk haklarını korumaya yönelik olarak tesis edilen sosyal müesseseleri ve bu görevleri üstlenen kişilerin yedlerine teslim edilen hisseleri gösterir tabloları verdiğimizde konuya açıklık getirmiş olacağız. Bu konuya ait bilgileri defterlere göre Tablo XII'de vermeye çalıştık;

Tablo XII

122 numaralı Şer'iyeye Sicilinde vasîlik müessesesi ve varisler için vasîlere teslim edilen hisse miktarları

Tereke Sahibi	Vasî tayin olan kişi	Vasî tayinin nedeni ve süresi	Toplam	Varislere terekeden düşen hisseleri akçe-pr-krş
Merdelioglu Ali bin Mustafa	Eşi Hatice bint-i Osman	Çocukları Mustafa ve Fatma'nın yaşlarının küçük olması nedeniyle anneleri vasî-i nasbdır.	2	Mustafa: 758 krş/34 pr Fatma: 379 krş/17 pr
Abdulaziz Ağa bin Elhac Ahmet	Hacı Abbasoglu Salih	Çocukları Ahmet, İbrahim ve Ayşe'ye babalarının terekasının taksiminde vekil-i nasb tayin edilmiştir.	3	İbrahim: 7374krş/26 pr Ahmet: 7374 krş/26 pr Ayşe: 4707 krş/ 13 pr
Hafız Mehmet bin Süleyman	Eşi Nazife Hanım binti Ali	Çocukları küçük Cemaleddin, Ali Rıza ve Feriştah için kibel-i şeriden anneleri vasî-i mansûb tayin edilmiştir.	3	Belgede yekûn tereke 20903,5 krş olup mirâsı eşi, annesi, 4 erkek çocuğu ve 1 kız çocuğuna intikal etmiştir. Taksimat yoktur.
Müeyyidoğlu Mehmet bin Mustafa	Eşi Ümmügülsüm binti Ebubekir	Çocukları küçük Mustafa ve Ayşe'ye mahkemece tesviye-i umurları için vasî-i mansûbe tayin edilmiş.	2	Mustafa: 1136 krş Ayşe: 568 krş
Elhac Hüseyin Ağa ibn-i Mustafa	Belgede ismi zikr edilmeyen bir kişi vasî tayin edilmiştir.	Küçük oğlu Mehmet için vasî-i mansûbe tayin edilmiştir.	1	Belgede yekûn tereke 18477 krş olup mirâsı eşi, annesi ve oğluna intikal etmiştir. Taksimat yapılmamıştır.
Deveci Hasan bin Ömer	Büyük oğlu Ömer, küçük kardeşlerine vasidir.	Çocukları küçük Hüseyin, Fatma, Hatice ve meczube kızı Feriştah'a vasî-i mansûbedir.	4	Hüseyin: 654 krş/17 pr Fatma: 327 krş/ 18 pr Hatice: 327 krş/ 18 pr Feriştah: 327 krş/ 18 pr
Hüseyin Beğoglu Ali	Salih bin Elhac Mustafa	Küçük çocukları Emin, Hüseyin, İsmail, Ebubekir, Ayşe ve Fatma'ya vasî-i nasbdır.	6	Hüseyin Beğoglu öldüğünde terekasının tutarı 2700 kuruş olup mirâsı borçlarına taksim edildiğinden çocuklarına bir şey taksim edilmemiş.
Nazife Hatun binti Elhac Hasan	Derzi Süleyman bin Elhac Hüseyin	Küçük çocukları Emin, Hüseyin, İsmail, Ebubekir, Ayşe ve Fatma'ya vasî-i nasbdır.	6	Emin: 42 krş/15 pr Hüseyin: 42 krş/15 pr İsmail: 42 krş/15 pr Ebubekir: 42 krş/15 pr Ayşe: 21 krş/ 7 pr Fatma: 21 krş/ 7 pr.
Memiş bin Hasan	Eşi Fatma binti	Küçük oğlu Hasan için annesi kibel-i şer'i tarafından vasî-i mansûbe tayin edilmiştir.	1	Hasan: 945 krş/13 pr

³²⁰ Yavuz Cezar, *Aynı makale*, s.28.

³²¹ İbrahim Güler, "Bir Osmanlı Şehrinde....", s.25.

Hacı İsmail bin İbrahim	Eşi Güllü binti Mustafa	Küçük oğulları Hasan, Mustafa, Mehmet, İbrahim, İsmail ile kızları Ayşe ve Fatma'ya vasi-i nasb tayin edilmiştir.	7	Hasan: 3216 krş/10 pr Mustafa: 3216 krş/10 pr Mehmet: 3216 krş/10 pr İbrahim: 3216 krş/10 pr İsmail: 3216 krş/10 pr Ayşe: 1608 krş/ 5 pr Fatma: 1608 krş/ 5 pr
Mehmet Süleyman bin	Eşi Ayşe binti Mustafa	Küçük kızı Fatma için annesi kibel-i şer'iden vasi-i nasb tayin edilmiştir.	1	Fatma: 815 krş
Taşçı Arif bin Abdullah	Eşi Ayşe binti Ahmet Boşanmış olduğu eşi Hatice binti Ali	Küçük oğlu Mehmet'e annesi Ayşe Küçük oğlu Ali'ye annesi Hatice vasi-i mansûbdur.	2	Mehmet: 393 krş/ 12,5 pr Ali: 393 krş/ 12,5 pr
Musalıoğlu Mehmet bin İsmail	Eşi Feriştah binti Molla Hüseyin	Küçük oğlu İsmail, Mehmet ve küçük kızı Fidan için mahkeme annelerini vasi-i mansûbe tayin etmiştir.	3	İsmail: 26 krş/ 27 pr Mehmet: 26 krş/ 27 pr Fidan: 8 krş/ 8,5 pr
Feriştah binti Ahmet	Feriştah'ın büyük oğlu Abdurrahim	Küçük çocukları Emine, Hümayûn ve Hafize için büyük kardeşleri Abdurrahim vasi-i mansûb olmuştur.	3	Emine: 2627 krş/ 14 pr Hümayûn: 2627 krş/ 14 pr Hafize: 2627 krş/ 14 pr
Elhac Mehmet Efendi ibni Ali	Eşi Fatma binti Elhac Mehmet vasiidir. Çocukların amcası Elhac Mahmut Efendi ise Nazır-ı nasb tayin edilmiştir.	Küçük çocukları Ali, Hüseyin, Abdurrahman, Mehmet, Hatice ve Fatma'ya anneleri vasi-i nasbdır.	6	Kalan mirâs 83.306,5 kuruştur. Taksimat yoktur.
Ahmet bin Mehmet	Eşi Aynımah Hatun	Küçük oğulları Mehmet Ali ve Rukiye'ye vasi-i mansûbdur.	3	Mehmet: 663 krş Ali: 663 krş Rukiye: 331,5 krş
İbrahim bin Hüseyin	Çocukların amcası Mehmet bin Hüseyin	Küçük çocukları Hüseyin ve Fatma için amcaları vasi olmuştur.	2	Hüseyin: 904 krş Fatma: 452
Elhac Feyzullah bin Mehmet	Çocukların amcası Ali Efendi	Küçük çocukları Mehmet, Hasan, Sadullah, Mustafa ve kızı Adileye vasi-i nasb tayin olmuştur.	5	Mehmet: 2332 Hasan: 2332 Sadullah: 2332 Mustafa: 2332 krş Adile: 1166 krş
Taşoğlu Osman bin Hasan	Eşi Sultan binti Yahya	Küçük çocukları Mustafa, Mehmet ve küçük kızları Feriştah ve Fatma'ya anneleri vasi-i nasb tayin edilmiştir.	4	Mustafa: 343 krş/16 pr Mehmet: 343 krş/16 pr Feriştah: 171 krş/ 28 pr Fatma: 171 krş/ 28 pr
Velioglu Mehmet bin Hüseyin	Çocukların dedesi Hüseyin bin Abdullah	Küçük oğlu Süleyman için dedesi vasiidir.	1	Süleyman: 288 krş/ 27 pr
Karaoglanoglu Ahmet bin Ahmet	Çocukların dedesi Ahmet bin Abdullah	Küçük Hüseyin ve Mehmet'e dedeleri vasiidir.	2	Hüseyin: 59 krş/38 pr Mehmet: 59 krş/ 38 pr
Süleyman bin Ahmet	Kardeşi Elhac Hüseyin bin Ahmet	Çocukları küçük Hasan, Süleyman, Hatice, Ayşe, Feriştah ve bir hami (doğmamış)'a amcaları vasi-i mansûbdur.	6	Hasan: 1 Akçe-17 pr-106 krş Süleyman: 1 Akçe-17 pr-106 krş Hatice: 2 Akçe-8 pr-55 krş Ayşe: 2 Akçe-8 pr-55 krş Feriştah: 2 Akçe-8 pr-55 krş Hami: 1 akçe-17 pr-106 krş ³²²
Mustafa bin Abdullah	Mal Müdürü Salih Efendi tarafından memur buyrulan Zaptiye Mehmet Çavuş	Asker-i muvazzaf-ı şahanede gaib oğlu İsmail'in vürudetine değin vasiidir.	1	İsmail: 8 pr-1819 krş

³²² Mişracılar arasında henüz doğmamış bir çocuk varsa, erkek farz edilerek pay ayrılmakta, bu pay muhafazası için tayin edilen vasiye teslim edilmektedir. Mehmet Akif Aydın, "Eyüp Şerîye Sicillerinden 184, 185 ve 188 No'lu Defterlerin Hukukî Tahlili", 18. Yüzyıl Kadî Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, Editör: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s.68.

123 numaralı Şer'iyce Sicilinde vasilik müessesesi ve varisler için vasilere teslim edilen hisse miktarları

Tereke Sahibi	Vasi Tayin olan kişi	Vasi tayinin nedeni ve süresi	Toplam	Varislere terekeden düşen hisseleri akçe-pr-krş
Şeyh Velîyüddin bin Halil	Eşi Feriştah binti Elhac Abdurrahman çocuklara vasi, amcaları Halil Çavuş nazır-ı nasıbdır.	Küçük çocukları Feriştah, Fatma ve Mehmet için anneleri vas-i mansûbe, amcaları nazır-ı nasıbdır.	3	Feriştah: 1837 krş/37 Fatma: 1837 krş/ 37 pr Mehmet: 3675 krş/ 34 pr
Fatma binti Osman	Eşi Ömer bin Ali	Küçük çocukları Ali, Nazife, Feriştah ve (silik) için babaları vasi'dir.	4	Ali: 395 krş Nazife: 197 krş / 20 pr Feriştah: 197 krş / 20 pr (silik): 197 krş / 20 pr
Dellâloğlu Yusuf	Münavikoğlu (silik)	Doğmamış bir çocuk ile küçük çocukları Bekir, İbrahim, Hüseyin, Fatma ve Hatice'nin babalarından kalan mal-i mevruslarını hıfza vasi-i mansûbdur.	6	Bekir: 337 krş/ 26 pr İbrahim: 337 krş/ 26 pr Hüseyin: 337 krş/ 26 pr Fatma: 168 krş/ 28 pr Hatice: 168 krş/ 28 pr Hamî: 337 krş/ 26 pr
Feriştah binti Elhac İsmail Efendi	Eşi Elhac Ömer	Küçük çocukları Fatma, Hafize , Zehra için kübel-i şer'iden babaları vasi mansûbe tayin edilmiştir.	3	Fatma: 1279 krş/ 8 pr Hafize: 1279 krş/ 8 pr Zehra: 1279 krş/ 8 pr
Sultan binti Ali	Hüseyin bin Süleyman	Fatma için kardeşi Hüseyin bin Süleyman vasi-i nasb tayin edilmiştir.	1	Fatma: 309 krş
Hatip Molla Hasan bin Ömer	Elhac Mehmet bin Ömer	Çocukların amcası Elhac Mehmet küçük yeğenleri Mustafa ve Fidan'ın vakt-i rüşd ve sedâdına, askerde gaib Ahmet'in vürudetinde değin kübel-i şer'iden vasi-i nasb tayin edilmiştir.	3	Mustafa: 446 krş/14 pr/ 4 akçe Fidan: 223 krş/7 pr/ 2 akçe Ahmet: 446 krş/14pr/ 4 akçe
Seyrekoğlu Abdurrahman bin Hasan	Abdurrahman'ın kardeşi Salih	Küçük yeğeni Mehmet için vasi'dir.	1	Mehmet: ..? (terekenin tutarı krş. 5077, belge eksik)
Elhac (silik) Halil	Hafiz Mehmet Efendi ibni Elhac Mustafa	Küçük çocukları Halil, İbrahim, Şerife, Tahir, ve Emine'ye babalarından kalan hisselerini hıfza vasi-i nasb tayin olmuştur.	5	Halil: 11.914 krş/ 14 pr İbrahim: 11.914 krş/ 14 pr Tahir: 11.914 krş/ 14 pr Şerife: 5957 krş Emine: 5957 krş
Hümâyûn binti Süleyman	Eşi Hafiz Hüseyin	Küçük çocukları Hasan, Hafize ve Fatma'ya babaları vasi'dir.	3	Hasan: 502,5 krş Hafize: 251 krş/ 12 pr Fatma: 251 krş/ 12 pr
Hacı Mehmet bin Hacı Halil	Eşi Ümmügülüm binti İsmail	Küçük çocuğu Zeynelabidin'e annesi vasi-i nasb tayin edilmiştir.	1	Zeynelabidin: 2922,5 krş
Gölcüklü Elhac bin Halil	Büyük oğlu Elhac Mehmet Ali	Küçük çocukları Yusuf, İlyas, ve eşi Ayşe binti Yusuf ile büyük kızı Dudu için büyük oğlu Elhac Mehmet Ali; mirasının sülüsünü (3/1) bıraktığı yardımcılarının (muayyeneleri) hisselerini hıfza Müderrisden Osman Efendi vasi'dir.	5	Eşine: 14461 krş Yusuf: 28922 krş/12,5 pr İlyas: 28922 krş/ 12,5 pr Dudu: 14461krş/ 16 pr Sülüs mirâsı: 59.329
Elhac Beğ ibni Abdurraman	Eşi Ayşe binti Mehmet	Küçük çocukları Mustafa, Zeynelabidin, Mehmet Emin, Zehra ve Sıdika'ya anneleri vasi-i mansûbedir.	5	Mustafa: 18985,5 krş Zeynelabidin: 18985,5 krş Mehmet Emin: 18985,5 krş Zehra: 9492 krş/ 10 para Sıdika: 9492 krş/ 10 para
Hasan Kadızade İsmail Ağa ibni Abdullah	Büyük oğlu Abdullah	Küçük çocukları Zeynelabidin, Mehmet Ali, Osman ve Feriştah'a vasi-i nasb tayin edilmişlerdir.	4	Zeynelabidin: 5148 krş/ 9 para Mehmet Ali: 5148 krş/ 9 para Osman: 5148 krş/ 9 para Feriştah: 2574 krş/ 4 para

Ayşe bin Yahya	Çocukların annesi Fatma Hatun bint-i Elhac Hamza	Ayşe'nin büyük oğlu Ali ibni Elhac İbrahim ölmüştür ve onun çocukları Mehmet, Feriştah, Hamide ve meczube Emetullah'a ninelerinin mirasının intikali için anneleri Fatma Hatun vasidir.	4	Mehmet: 230 krş/13 pr Feriştah: 115 krş/ 16 para Hamide: 115 krş/ 16 para Meczube Emetullaha: 115 krş/ 16 pr
Elhac Beg ibni Abdurrahman	Eşi Ayşe binti Mehmet	Küçük çocukları Mustafa, Zeynelabidin, Mehmet Emin, Zehra ve (silik-kız)a anneleri vasi-i nasbdır.	5	Mustafa: 20352 krş/ 2pr Zeynelabidin: 20352 krş/ 2pr Mehmet Emin: 20352 krş/ 2pr Zehra: 10176 rş/ 1 pr (silik-kız): 10176 rş/ 1 pr
Reşid Ağa ibni Abdullah	Liva-i mezbur Mal Müdürü Fütüvetli Salih Efendi	Reşid Ağa'nın varisi olmadığından, malları beytül-mal için ahz ü kabz edilerek bi'l-müzayede ahara bey' olunmuştur.	1	Beytül-mala intikal:2235,5 krş
Es-Seyid İbrahim Edhem bin Abdullah	Liva-i mezbur Mal Müdürü Fütüvetli Salih Efendi	Es-Seyid İbrahim Efendinin varisi olmadığından, malları beytül-mal için ahz ü kabz edilerek bi'l-müzayede ahara bey' olunmuştur.	1	Beytül-mala intikal:1997,5 krş
Debbag Elhac Hasan	Eşi Aynumah binti Elhac Mustafa vasi, onun üzerinden Nazır olarak Elhac Ali tayin edilmiştir.	Küçük çocukları Mehmet, Hüseyin, Mustafa, Fatma ve Adile'nin tesviye-i umurlarına anneleri vasi-i nasb tayin edilmiştir.	5	Mehmet:2835 krş/23 pr/ 1 akçe Hüseyin: 2835 krş/23 pr/ 1 akçe Mustafa: 2835 krş/23 pr/ 1 akçe Fatma: 1417 krş/31 pr/ 2 akçe Adile: 1417 krş/31 pr/ 2 akçe
Çobanoğlu Ali bin Abdullah	Çobanoğlu Ali'nin büyük oğlu Mustafa	Gaib oğlu İsmail'in vürudetine, küçük çocukları Osman ve Mehmet'in vakt-i rüşd ve sedâdına değin hisselerini ahz ü kabz ve hıfza vasi-i nasbdır.	3	İsmail: 317,5 krş Osman: 317,5 krş Mehmet: 317,5 krş
Bekaroğlu Mehmet bin Abdullah	Büyük oğlu Hafız Mestan	Gaib oğlu Mehmet'in vürudetine değin kardeşi Hafız Mestan vasi-i nasb tayin edilmiştir.	1	Mehmet: 1886 krş/ 32 pr
Pusluoğlu Mehmet bin Süleyman	Eşi Ayşe binti Hasan Eşi Ayşe binti Mehmet	Çocukları Süleyman, Mehmet, Hatice, Raziye ve tahminen iki aylık hamile olduğu çocuğuna vasidir. Çocukları Hümayûn ve Fatmaya vasi-i nasbdırlar.	7	Süleyman:1032 krş/28 pr Mehmet: 1032 krş/28 pr Hamileye: 1032 krş/28 pr Hatice: 516 krş/ 14 pr Raziye: 516 krş/ 14 pr Hümayûn: 516 krş/ 14 pr Fatma:: 516 krş/ 14 pr
Tapu Katibi İsmail Efendi ibni Elhac Mustafa	Eşi Fatma Hatun bint-i Süleyman Boşadığı eşi Asiye Hatun'un zevci ve vekili Kol Ağası Mehmet Ağa ibni Ali	Gaib oğlu Mehmet ile küçük Cemile, Dudu, Adile, Zehra'ya anneleri Fatma Hatun vasidir. Feriştah'a Kol Ağası Mehmet Ağa vasi-i nasbdır.	6	Mehmet: 36.726 krş Cemile: 18.363 krş Dudu: 18.363 krş Adile: 18.363 krş Zehra: 18.363 krş Feriştah: 18.363 krş
Tahtaloğlu Hacı Mehmet bin Memiş bin Abdullah	Çocukların amcası Ali bin Memiş	Küçük çocukları Memiş, Ayşe ve Nefise'ye vasi-i nasb tayin edilmiştir.	3	Memiş: 1990 krş Ayşe: 995 krş Nefise: 995 krş
Elhac Hasan bin Elhac Ömer bin Hasan	Ümmügülsüm'ün amcası Molla Hasan	Ümmügülsüm'e babasından kalan malları hıfza amcası vasidir.	1	Ümmügülsüm: 4861,5 krş
Elhac Mehmet bin Süleyman bin Osman	Çocukların dedesi Süleyman	Küçük Hafize ile küçük Osman ve Ömer'in mallarını hıfza vasidir.	3	Hafize: 497 krş Osman: 994 krş Ömer: 994 krş
Kürdoğlu Hacı Ahmet bin Halil	Çocukların amcası Hüseyin bin Halil	Küçük oğlu Mehmet için vasidir.	1	Mehmet: 1708 krş
Hafız Hasan Efendi ibni Hüseyin	Elhac Hafız Mustafa ibni Elhac Mehmet Ali	Küçük çocukları Hafize ile Hasan'ın mallarına hıfza vasidir.	2	Hafize: 4285 krş Hasan: 8571

Kemaloğlu Süleyman bin Abdullah	Kara Mustafa	Küçük oğlu Mehmet'e babasından kalan hissesini hıfza.	1	Mehmet: 523 krş/ 15 pr
Elhac Ömer	Eşi Fatma Hatun	Küçük çocukları Mehmet Ali, Memiş, Fatma ve Hafize'nin tesviye-i umuruna kübel-i şer'iden vasidir.	4	Mehmet Ali: 58 krş Memiş: 58 krş Fatma: 29 krş Hafize: 29 krş
Hafız Yusuf Efendi ibni Osman	Fütüvetlü Mustafa Efendi	Küçük oğlu Ali'nin hisse-i irsiyesini hıfza ve tesviye umuruna vasidir.	1	Ali: 30.136 krş
Halil bin Abdullah	Eşi Fatma binti Hüseyin	Küçük çocukları Hüseyin ve Ömer'e babalarından kalan malları hıfza vasidir.	2	Halil'in terekesi 987 krş 20 pr dır. Ancak taksim yapılmamış.
Elhac Ali Beğ ibni Elhac Mehmet	Büyük oğlu Mehmet Ağa	Küçük çocukları Halil İbrahim ve Sıdika'ya vasidir.	2	Halil İbrahim: 21.168 krş Sıdika: 15.584krş
Ballı Mehmet bin Ömer	Çocukların amcası Ali	Küçük çocukları Feriştah ve Fatma'ya tesviye-i umurları için vasidir.	2	Feriştah: 3026 krş Fatma: 3026 krş
Kürdoğlu Hacı Hüseyin bin Ömer	Büyük oğlu Mehmet	Küçük kızı Kezban'a vasidir.	1	Kezban: 239 krş-36 pr
Hacı Kerim ibni Elhac İsmail	Büyük oğlu Hacı İbrahim	Küçük kızı Cennet'e mallarını hıfza kardeşi Hacı İbrahim vasidir.	1	Cennet: 929 krş
Hacı Kara Ali ibni Elhac İsmail	Büyük oğlu Hüseyin	Küçük çocukları Havva, Raziye, Elif'in mallarını hıfza kardeşi Hüseyin vasidir.	3	Havva: 2669 krş Raziye: 2669 krş Elif: 2669 krş
Zeliha Hanım bint-i Halil	Eşi Mustafa Fevzi Efendi ibni Elhac Hasan	Küçük çocukları Mehmet Şevket, Mehmet, Hamdi, Fatma ve Habibe'nin mallarını hıfza ve tesviye-i umurlarına vasidir.	5	Mehmet Şevket: 2050 krş Mehmet: 2050 krş Hamdi: 2050 krş Fatma: 2050 krş Habibe: 2050 krş
Kadı Memiş oğlu Molla Mustafa	Eşi Fatma binti İsmail	Küçük çocukları İbrahim'e babasından kalan malları hıfza ve tesviye-i umuruna kübel-i şer'iden vasidir.	1	Kadı Memiş'in 2972 krş terekesi olup taksimat yapılmamıştır.
Ayşe binti Ahmet	Tenekeci Esnafından Ahmet Ağa ibni Abdullah	Ayşe Hatun mirasının sülüsünü muayyene ve gayr-i muayyenesine bırakmış ve bunun kontrolü için Ahmet Ağa'yı vasi tayin etmiştir.	1	Muayyenelerine: 803 krş bırakmıştır.
Zılbabaoğlu Süleyman bin Mehmet bin Abdullah	Eşi Hümâyûn binti Hüseyin	Küçük çocukları Mehmet, Hafize, Fatma'ya kübel-i şer'iden valideleri vasi tayin edilmiştir.	3	Mehmet: 345 krş/ 26 pr Hafize: 172 krş/ 13 pr Fatma: 172 krş/ 13 pr
Mustafa bin Elhac Ahmet bin Abdullah	Eşi Feriştah binti Yusuf	Küçük çocukları Osman, Yusuf ve Hüseyin'in babalarından kalan malları için kübel-i şer'iden vasi tayin edilmiştir.	3	Osman: 628 krş/ 26 pr Yusuf: 628 krş/ 26 pr Hüseyin: 628 krş/ 26 pr
Şerife Fatma Hatun bint-i Elhac Hamza	Câmi' Kebir mahallesinden Elhac Salih Ağa ibni İsmail Elhac Ali Efendi	Şerife Fatma'nın varisleri eşi Ali Ağa, büyük çocukları Mehmet, Feriştah, Emetullah ve küçük çocukları Ali ve Mahsune için Elhac Salih Ağa vasidir. Şerife Fatma Hatun, muayyene ve gayr-i muayyenesi için mirasının sülüsünü bırakmıştır ve bunun içinde Elhac Ali Efendi'yi vasi-i nasb tayin etmiştir.	7	Zevci Ali Ağa: 3122,5 krş Mehmet: 2676 krş/ 16 pr Ali: 2676 krş/ 16 pr Feriştah: 1338 krş/ 8 pr Emetullah: 1338 krş/ 8 pr Mahsune: 1338 krş/ 8 pr Muayyenelerine: 6432 krş
Bekir bin Ali	Çocukların annesi Ümmügülsüm	Küçük çocukları Eyüp ve Ayşe'nin babalarından intikal eden hisselerini hıfza vasidir.	2	Eyüp: 2076 krş/ 26 pr Ayşe: 538 krş/ 13 pr
Feriştah Hatun bint-i Ahmet	Çocukların babası Elhac Mustafa bin Veliyüddin	Küçük çocukları İbrahim ve Ahmet'e annelerinden kalan malları hıfza babaları vasidir.	2	İbrahim: 493 krş 7 21 pr Ahmet: 493 krş 7 21 pr
Çakuroğlu İbrahim bin Abdullah	Eşi Ümmügülsüm binti Salih	Küçük çocuğu Mehmet'e babasından kalan malları hıfza annesi vasidir.	1	Mehmet: 2394
Yılancıoğlu Ali bin Ali	Eşi Sultan binti Halil	Küçük çocuğu Mehmet'e babasından kalan malları hıfz için annesi vasidir.	1	Mehmet: 321 krş/ 22 pr
Ali bin Elhac İbrahim	Eşi Fatma bint-i İsmail	Küçük çocukları İbrahim, Süleyman ve Osman'ın tesviye-i umurlarına anneleri vasidir.	3	İbrahim: 676 krş/ 15 pr Süleyman: 676 krş/ 15 pr Osman: 676 krş/ 15 pr

Ali bin Koca Osman	Çocukların amcası Kara Mehmet ibni Osman	Küçük çocukları Ümmügülüm, Ayşe ve Hüseyin'in tesviye-i umurlarına kübel-i şer'iden amcaları vasidir.	3	Ümmügülüm: 554 krş/ 2 pr Ayşe: 554 krş/ 2 pr Hüseyin: 1108 krş/ 4 pr
Gökçeoğlu Süleyman bin İbrahim	Çocukların amcası Elhac Halil ibni İbrahim	Küçük çocukları Mehmet, İbrahim ve Raziye'nin tesviye-i umurlarına kübel-i şer'iden amcaları vasidir.	3	Mehmet: 966 krş/ 18 İbrahim: 966 krş/ 18 Raziye: 483 krş/ 9 pr
Kınacıoğlu İsmail	Eşi Aynımah binti Abdullah	Küçük çocukları Mehmet, Mustafa ve Ahmet'in tesviye-i umurlarına kübel-i şer'iden anneleri vasidir.	3	Mehmet: 592 krş/ 23 pr Mustafa: 592 krş/ 23 pr Ahmet: 592 krş/ 23 pr
....? ibni İbrahim	Eşi Ayşe binti Mustafa	Küçük çocukları Halil İbrahim ve Halid'in tesviye umuruna kübel-i şer'iden anneleri Ayşe Hatun vasidir.	2	Halil İbrahim: 8613 krş/ 2 pr Halid: 8613 krş/ 2 pr
Beğioğlu İbrahim bin Veliyüddin	Eşi Raziye Hatun binti Mestan	Küçük çocukları Süleyman, Osman ve Raziye'nin tesviye-i umurlarına kübel-i şer'iden anneleri vasidir.	3	Süleyman: 580 krş/26 pr Osman: 580 krş/26 pr Raziye: 290 krş/13 pr
Fatma Hatun binti Yusuf	Eşi İsmail ibni Abdullah	Küçük çocukları Hüseyin, İsmail, Ayşe, ve Sultan'ın tesviye umuruna kübel-i şer'iden babaları vasidir.	4	Hüseyin: 116 krş İsmail: 116 krş Ayşe: 58 krş Sultan: 58 krş
Koca Hüseyinoğlu Mustafa bin Hüseyin	Ebubekir bin Mehmet	Küçük çocukları İsmail, Hüseyin, Feriştah ve Ümmühan'ın tesviye-i umurlarına kübel-i şer'iden vasi tayin edilmiştir.	4	İsmail: 981krş/39 pr/1 akçe Hüseyin: 981krş/39 pr/1 akçe Feriştah: 490 krş/39 pr/ 2 akçe Ümmühan:490 krş/39 pr/ 2akçe
Miskinzade Memiş ibni Elhac Ali	Eşi Alime hatun binti Hüseyin	Küçük oğlu Abdurrahim'in vakt-i rüşd ve sedâdına, ve asker-i şahanede gaib-i ani'l-beled Mehmet Emin'in vürudetine değin anneleri Alime Hatun tesviye-i umurlarına kübel-i şer'iden vasi-i nasb tayin edilmiştir.	2	Abdurrahim:1523 krş/3 pr/1 akçe Mehmet Emin: 1523 krş/ 3 pr /1 akçe
Hatipzade Ali Efendi ibni Mehmet	Eşi hafize Hatun binti-i İsmail	Küçük çocukları Hamdullah ve Mehmet Ali'nin tesviye-i umurlarına kübel-i şer'iden anneleri vasi tayin edilmiştir.	2	Hamdullah: 977 krş/ 3 pr Mehmet Ali: 977 krş/ 3 pr
Elhac Hasan ibni Elhac Veliyüddin bin Abdullah	Eşi Feriştah binti-i Hüseyin Büyük oğlu Hafız Ali	Küçük oğlu Mehmet'in tesviye-i umuruna kübel-i şer'iden annesi Feriştah Hatun vasi tayin edilmiştir. Elhac Hasan'ın mirâsının sülüsünü bıraktığı muayyeneleri ve gayr-i muayyenelerine mirâsın intikali için oğlu Hafız Ali vasi-i muhtâr tayin edilmiştir.	2	Mehmet: 2034 krş Muayyenelere: 5631 krş/ 30pr
Kara Ömer oğlu Elhac İbrahim	Eşi Fatma binti Ali	Küçük çocukları Mehmet ve Ümmügülüm'e babalarından kalan mallar ve tesviye-i umurlarına kübel-i şer'iden anneleri vasi-i nasb tayin edilmiştir.	2	Mehmet: 2288 krş Ümmügülüm: 1144 krş
Habiloğlu Mustafa bin Mustafa	Eşi Fatma binti Mehmet Büyük oğlu İsmail	Küçük oğlu Mustafa'nın tesviye-i umuruna kübel-i şer'iden annesi vasidir. Asker-i şahanede gaib oğlu Süleyman'ın hisselerini ahz ü kabza ve hıfza vasi-i olarak büyük oğlu İsmail tayin edilmiştir.	2	Mustafa: 741 krş/ 24 pr Süleyman: 741 krş/ 24 pr
Feriştah Hatun binti Yakup	Eşi Ahmet bin Ali	Küçük çocukları Ümmügülüm ve Ali'nin tesviye-i umuruna babaları vasi-i tayin edilmiştir.	2	Ali: 2135 krş/34 pr Ümmügülüm: 1063 krş/ 37 pr
Elhac Ömer bin Abdullah	Eşi Feriştah Hatun binti Halil	Küçük kızı Fatma'nın tesviye-i umuruna kübel-i şer'iden annesi vasi tayin edilmiştir..	1	Fatma: 176 krş/35 pr

Çolukoğlu Elhac Ömer Ağa ibni Ömer	Eşi Ayşe binti Elhac Mustafa Boşadığı eşi Aynımah Hatun binti Elhac Süleyman'ın vekil-i şer'isi Elhac Yusuf Ağa ibni İbrahim Hacı Veliüddin oğlu Hafız Ali ibni Elhac Hasan	Küçük çocukları Feyzullah, İbrahim Edhem, ve Zehra'nın tesviye umuruna anneleri Ayşe Hatun vasidir. Küçük kızı Hafize'nin tesviye-i umuruna annesi Aynımah Hatunun vekili Elhac Yusuf vasi tayin edilmiştir. Mirasının sülüsünü bıraktığı muayyeneleri ve gayr-i muayyeneleri için Hacı Veliüddin oğlu Hafız Ali ibni Elhac Hasan'ı vasi-i nasb ve ihtiyar tayin etmiştir.	5	Çolukoğlu Elhac Ömer Ağanın 20.010 kurşluk bir mirası olup sicilde ki kayıtlarda mirasın taksimatı mevcut değildir.
------------------------------------	---	--	---	---

124 numaralı Şer'iyye Sicilinde vasilik müessesesi ve varisler için vasilere teslim edilen hisse miktarları

Tereke Sahibi	Vasi Tayin olan kişi	Vasi tayinin nedeni ve süresi	Toplam	Varislere terekeden düşen hisseleri akçe-pr-krş
Salih Ağa ibni Elhac Mustafa bin Hasan	Mehmet Ali Ağa ibni İsmail	Kızı İraz Hatun'a 15 Şevvalü's-şerif 81 tarihine gelinceye değin vasidir.	1	İraz: 10.987 krş/ 15 pr
Süleyman bin İbrahim bin Abdullah	Büyük oğlu İsmail	Eşi Ayşe Hatun binti Abdullah ve asker-i şahaenede gaib büyük oğlu Ali'nin hissesi irsiyesini ahz ü kabza kibel-i şer'iiden vasidir.	2	Ayşe: 350 krş Ali:612 krş/ 20 pr
Elif binti Hacı Memiş bin Elhac İbrahim	Hasan'ın amcası Mestan ibni Hacı Memiş	Küçük oğlu Hasan'ın hissesi irsiyesini hıfza amcası Mestan hüccet-i şer'iyye ile vasi-i nasb tayin olmuştur.	1	Hasan: 263 krş/ 26 pr
Hacı. ? oğlu Elhac Mehmet Ağa bin Süleyman	Boşadığı eşi Sultan Hatun binti Abdullah	Küçük oğlu Mehmet için validesi Sultan Hatun 21 Zi'l-kadeti's-şerif 1279 tarihli yedinde ki defter-i kassam mucibince taksim olunan hissesi için vasi-i nasb tayin olmuştur.	1	Mehmet: 3612 krş/ 14 pr
Nazife Hatun binti Abdulfettah bin Abdullah	Eşi Elhac Mustafa	Küçük oğlu Mehmet Sadık'a babası Elhac Mustafa velidir.	1	Mehmet Sadık: 1887 krş
Çakır Mehmet bin Musa bin Abdullah	Eşi Ayşe binti Mehmet	Küçük oğlu Yusuf'a validesi Ayşe Hatun vasi tayin edilmiştir.	1	Yusuf: 25.689 krş/ 22 pr
Ali Efendi bin Mehmet bin Feyzullah	Ahmet Efendi bin Ömer	Küçük çocukları Fatma, Ömer ve Tahir'e hüccet-i şer'le vasi tayin edilmiştir.	3	Fatma: 3.388 krş/8 pr Ömer: 6.677 krş/12 pr Tahir: 6.677 krş/12 pr
Elhac Ömer bin Elhac Mustafa bin İsmail	İbrahim Efendi ibni Ali	Elhac Ömer Efendi mirasının sülüsünü muayyenelerine bırakmıştır. İbrahim Efendi hem muayyenelerin hem de Elhac Ömer'in küçük çocukları Ali, Feriştah ve Sıdika'nın hissesi irsiyelerini hıfza vasidir.	4	Muayyeneleri: 6321 krş Ali: 4420 krş/ 25 pr Sıdika: 2210 krş/ 12 pr Feriştah: 2210 krş/ 12 pr
Elhac Mehmet bin Ali bin Sadullah	Eşi Ayşe Hatun binti Hasan	Küçük çocukları Hasan, Mustafa ve Fatma'ya valideleri hüccet-i şer'iyye ile vasi-i nasbdır.	3	Hasan: 515 krş/ 2 pr Mustafa: 515 krş/ 2 pr Fatma: 257 krş/ 21 pr
Hafız Osman bin Elhac Mehmet bin Abdullah	Molla Hüseyin bin Mustafa	Küçük çocukları Mustafa, Şerif ve Cemile'nin hissesi irsiyelerine vasidir.	3	Mustafa: 4665 krş Şerif: 4665 krş Cemile: 2332 krş/ 20 pr
Elhac Memiş Ağa bin İbrahim bin Abdullah	Elhac Salih Ağa	Elhac Memiş Ağa'nın sülüsünü muayyenelerine bıraktığı mirasının diğer varisleri eşi Fatma ve diğer eşi Fatma ile dayızadelerinden Fatma ile Aynımah ve teyzadelerinden Feriştah'dır.	6	Muayyenelere: 6466 krş/ 26 pr Eşi Fatma: 1564 krş/ 30 pr Diğer eşi Fatma: 1564 krş/30 pr Fatma: 3129,5 krş Aynımah: 3129,5 krş Feriştah: 3129,5 krş
Hacı Mehmet Efendi bin İbrahim bin Abdullah	Eşi Emetullah binti Hüseyin	Küçük çocukları Fatma, Ayşe ve Habibe'nin babalarından kalan mirasları için valideleri vasi-i mansûbe tayin edilmiştir.	3	Fatma: 1457 krş/ 30 pr Ayşe: 1457 krş/ 30 pr Habibe: 1457 krş/ 30 pr
Hatice binti Hafız Salih bin Ahmet	Eşi İbrahim bin Ali	Küçük oğlu Süleyman'ın annesinden kalan mirası için babası vasi-i mansûb tayin edilmiştir.	1	Süleyman: 715 krş/ 16 pr

Hacı Kadıoğlu Mehmet bin Elhac Hüseyin	Babası Elhac Hüseyin	Küçük oğulları Salih ve İsmail'e babalarından kalan mirâs için dedeleri vasi-i nasb tayin edilmiştir.	2	Salih: 589 krş İsmail: 589 krş
Safrançoğlu Hüseyin bin Süleyman	Eşi Fatma binti Hasan Ali	Küçük çocukları Süleyman, Ayşe ve Fatma'nın babalarından kalan mirâsları için kibel-i şer'iden anneleri vasi-i nasb tayin edilmiştir.	3	Süleyman: 484 krş/ 20 pr Ayşe: 242 krş/ 20 pr Fatma: 242 krş/ 20 pr
Elhac Süleyman Efendi bin Elhac Hasan Ağa	Kardeşi Mehmet Ağa	Küçük kızı Münire'nin hisse-i irasiyesi için kibel-i şer'iden amcası Mehmet Ağa vasi-i nasb tayin edilmiştir.	1	Münire: 293 krş/ 5.5 pr
Hacı Osman bin Ahmet bin Abbas	Kardeşi Abbas	Küçük çocukları Ahmet, Mehmet, Osman, Sultan ve Emine'nin hisse-i irasiyesi için amcaları kibel-i şer'iden vasi-i nasb tayin edilmiştir.	5	Ahmet: 2290,5 krş Mehmet: 2290,5 krş Osman: 2290,5 krş Sultan: 1104krş/ 30 pr Emine: 1104 krş/ 30 pr
Hüseyin bin Hacı İbrahim bin Abdullah	Eşi Ümmügülüm Hatun binti İsmail	Küçük kızı Hanife'nin babasından kalan hisse-i irasiyesi için validesi kibel-i şer'iden vasi-i nasb tayin olmuştur.	1	Hanife: 295 krş
Abdurrahim bin Elhac Mustafa bin Ahmet Efendi	Kayınbabası Hacı Abbas	Küçük oğlu Mustafa'nın hisse-i irasiyesini hıfza, annesi Aynımah'ın babası ve Mustafa'nın dedesi Hacı Abbas vasi-i nasb tayin edilmiştir.	1	Mustafa: 4122,5 krş
Mercanoğlu Mehmet bin Süleyman bin Abdullah	Kayınbabası Mehmet bin Hüseyin	Küçük kızı Hafize'nin tesviye-i umuruna annesi Hatice'nin babası Mehmet bin Hüseyin vasi-i nasb tayin edilmiştir.	1	Hafize: 1311 krş
Dazlıkoğlu Hacı İsmail bin Ömer bin Abdullah ³²³	Dazlıkoğlu Hacı İsmail'in kardeşi Mustafa bin Ömer	Küçük kızı Sultan'ın tesviye-i umuruna kibel-i şer'iden amcası vasi-i nasb tayin edilmiştir.	1	Sultan: ?
Hacı Ahmet bin İbrahim bin Abdullah	Eşi Ayşe Hatun binti Hacı Memiş	Küçük çocukları Murat, İbrahim, Abdülkadir ve Dudu'nun tesviye-i umuruna kibel-i şer'iden anneleri vasi-i nasb tayin edilmiştir.	4	Murat: 1893,5 krş İbrahim: 1983,5 krş Abdülkadir: 1893,5 krş Dudu: 946 krş/ 10 pr
Hacı Mehmet bin Hüseyin	Annesi Hümâyûn Hatun	Küçük çocukları Mehmet, Hüseyin ve Ayşe'nin hisselerini hıfza nineleri Hümâyûn Hatun vasi-i nasb tayin edilmiştir.	3	Mehmet: 4530 krş Hüseyin: 4530 krş Ayşe: 2265 krş
Hacı Süleyman bin Hasan	Eşi Fatma binti İsmail	Küçük çocukları Hasan, İsmail, Ayşe ve Nazife'nin tesviye-i umuruna anneleri vasidir.	4	Hasan: 2809,5 krş İsmail: 2809,5 krş Ayşe: 1403,5 krş Nazife: 1403,5 krş
Hacı Hüseyin bin Süleyman bin Hafız Abdullah	Eşi Ayşe binti Ahmet	Küçük çocukları Memiş, Mustafa ve Fatma'nın tesviye-i umuruna kibel-i şer'iden anneleri vasidir.	3	Mustafa: 4043 krş Memiş: 4043 krş Fatma: 2021,5 krş
Delioğlu Hacı Ali bin Abdullah	Eşi Sultan binti Mustafa	Küçük çocukları Hasan, Mehmet, Ümmühan ve Fatma'nın tesviye-i umuruna kibel-i şer'iden anneleri vasidir.	4	Hasan: 330krş Mehmet: 330 krş Ümmühan: 115 krş Fatma: 115 krş
Hacı İsmail bin Hacı Osman bin Abdullah	Babası Hacı Osman	Küçük çocukları Osman ve Fatma'nın tesviye-i umuruna dedeleri Hacı Osman vasidir.	2	1960 kuruluşluk terekisinin taksimatı yoktur.
Hacı Hasan bin Hacı Bekir bin Memiş	Eşi Feriştah binti Mehmet	Küçük oğlu Emin'in tesviye-i umuruna kibel-i şer'iden annesi Feriştah vasidir.	1	Emin: 1881 krş
Hacı Ali Hafız bin Ali bin Hasan	Eşi Şerife binti Hacı Mustafa	Küçük çocukları Mehmet ve Habibe'nin tesviye-i umuruna kibel-i şer'iden anneleri vasi-i nasb tayin edilmiştir.	2	Mehmet: 1120 krş Haibe: 560 krş
Elhac Mustafa Ağa ibni Veliyüddin	Eşi Fatma Hatun binti Hüseyin	Küçük kızı Raziye'nin tesviye-i umuruna kibel-i şer'iden vasi-i nasb olarak annesi tayin edilmiştir.	1	Raziye: 1395 krş
Zaptiye Hüseyin bin Abdullah	Es-Seyid Mehmet Fahreddin Efendi	Zaptiye Hüseyin'in varisi olmadığından mirâsı Sancak Mal Müdürü ve beytü'l-mal Emmini es-Seyid Mehmet Fahreddin Efendi'ye teslim edilmiştir.		Beytü'l-mala: 2465,5 krş

³²³ Dazlıkoğlu Hacı İsmail bin Ömer'in terekisinin tutarı 13000 kuruş olup, terekisinin toplamı borçlarına yetmediği için alacaklılara alacaklarının yarısından daha az bir kısmı ödenmek üzere taksimat yapılmış olduğundan eşi ve çocuklarına herhangi bir hisse taksimi yoktur. *Muğla Ş.S.D. 124, s. 74, (hüküm tarihi: 9 Cemaziye'l-ahir sene 1282).*

Çakıroğlu Hasan bin Abdullah	Eşi Sultan Hatun bint-i Mehmet	Küçük oğulları Hüseyin ve Mehmet'in tesviye-i umuruna anneleri Sultan Hatun vasidir.	2	Hüseyin: 498 krş/ 12 pr Mehmet: 498 krş/ 12 pr
Abdurrahimoglu Mehmet bin Abdurrahman	Eşi Ayşe Hatun bint-i Mustafa	Küçük oğulları Hüseyin ve Mehmet Emin'in tesviye-i umuruna kübel-i şer'iden anneleri vasidir.	2	Hüseyin: 224 krş Mehmet Emin: 224 krş
Seyyid Ömer Halife bin Süleyman	Ayşe Hatun	Seyyid Ömer'in varislerinden oğlu Mehmet öldüğünde onun mirası varis olarak oğlu İsmail'e intikal etmiştir. İsmail küçük olduğundan validesi Ayşe Hatun vasi tayin edilmiştir.	1	İsmail: 336 krş
Abdulfettah bin Ebubekir	Eşi Ayşe Hatun bint-i Elhac Mustafa	Küçük çocukları Süleyman, Mehmet ve Salih'in tesviye-i umuruna kübel-i şer'iden anneleri vasidir.	3	Süleyman: 2692 krş/ 38 pr Mehmet: 2692 krş/ 38 pr Salih: 2692 krş/ 38 pr
Halil bin Mehmet	Eşi Ümmügülüm Hatun bint-i Yusuf	Küçük çocukları Yusuf, Ömer, Osman, Ahmet ve Fatma'nın tesviye-i umuruna kübel-i şer'iden anneleri vasidir.	5	Yusuf: 260 krş/ 22 pr Ömer: 260 krş/ 22 pr Osman: 260 krş/ 22 pr Ahmet: 260 krş/ 22 pr Fatma: 130 krş/ 11 pr
Fatma Zehra Hatun bint-i Elhac Ali Beğ	Eşi Abdurrahim bin Osman	Küçük kızı Zehra'nın tesviye-i umurna babası vasidir.	1	Zehra: 5631 krş/ 20 pr
Hasan Ağa ibni Ahmet	Eşi Feriştah Hatun bint-i Hasan	Küçük kızı Fatma'nın tesviye-i umurna kübel-i şer'iden annesi vasidir.	1	Fatma: 14549,5 krş
Tevellioğlu Mehmet bin Mehmet	Eşi Fatma Hatun bint-i Mehmet	Küçük oğlu Mehmet Tahir'in tesviye-i umuruna annesi vasidir.	1	Mehmet Tahir: 2790 krş/ 13 pr
Aynımah Hatun bint-i Elhac Süleyman	Eşi Topçu Ömer Fettah Hafiz	Küçük oğlu Hasan'ın vasisidir. Kendinden önce ölen kocası Kapudan Osman'dan olan küçük çocukları Hafize ve Mustafa'nın vakti rüşd ve sedâdlarına değin vasi-i muhtârdırlar.	3	Hasan: 390 krş Mustafa: 390 krş Hafize: 185 krş
Çerçioğlu Abdullah bin Salih	Muhzır Elhac Osman	Çerçioğlu Abdullah hayatta iken kardeşleri Halil ve İsmail ile kurduğu şirketin ölümünden sonra taksiminde çocuklarının hisse-i irsiyelerini hıfza Muhzır Elhac Osman vasi tayin edilmiştir.	2	Salih: 14070 krş/ 6 pr Hatice: 7035 krş/ 3 pr
Atnaş veledi Kostandi	Eşi Maryako binti Andon	Küçük kızı Enita'nın tesviye-i umuruna annesi vasi tayin edilmiştir.	1	Enita: 8846 krş/ 35 pr
Karavelioğlu Elhac Mustafa Ağa ibni Hüseyin	Eşi Emine Hatun	Küçük oğlu Hüseyin'in tesviye-i umuruna ikinci eşi ve oğlunun annesi Emine Hatun vasi tayin edilmiştir.	1	Hüseyin: 45029 krş/ 32 pr
Basdırmaoğlu Ali bin Mehmet Ali	İbrahim bin Süleyman	Basdırmaoğlu Ali'nin terekesi borçlarına yetmediği için var olan tereke miktarını borçlarına taksim için vasi tayini yapılmıştır.		Borcu: 9537 krş Terekesi: 7990 krş
Ayşe Hatun bint-i Mustafa	Çaylızade Ali Hafiz ibni İbrahim	Küçük çocukları Halit ve Halil'in tesviye-i umurlarına vakt-i rüşd ve sedâdlarına değin vasi tayin edilmiştir.	2	Halit: 2472 krş/ 18 pr Halil: 2472 krş/ 18 pr
Çerçi Ali bin Mehmet	Eşi Feriştah Hatun bint-i Süleyman	Küçük kızı Dudu ve Fatma'nın anneleri	2	Dudu: 65 krş/ 25 pr Fatma: 65 krş/ 25 pr
	Eşi Fatma bint-i Süleyman	Küçük oğlu Ali'nin tesviye umuruna anneleri vasidir.	1	Ali: 131 krş/ 10 pr
Teslime kızı Fatma binti Osman	Eşi Halil	Küçük kızı Fatma'nın tesviye-i umuruna babaları vasidir.	1	Fatma: 1327 krş
Habibe Hatun bint-i Süleyman	Eşi Kamil Efendi ibni Hasan	Küçük kızı Habibe'ye babası vasidir.	1	Habibe: 5238 krş
Feriştah Hatun bint-i Mehmet	Eşi Elhac İsmail bin Ali	Küçük çocukları Mehmet, Halil İbrahim, Ali ve Hafize'nin tesviye-i umuruna babaları vasidir.	5	Mehmet: 287 krş/ 30 pr Halil İbrahim: 287 krş/ 30 pr Ali: 287 krş/ 30 pr Hafize: 143 krş/ 35 krş
Salih bin Elhac Hasan	Eşi Feriştah Hatun binti Mehmet	Küçük çocukları Ahmet ve Hafize'nin tesviye-i umuruna kübel-i şer'iden vasidir.	2	Ahmet: 1134 krş/ 14 pr Hafize: 567 krş/ 7 pr
Ayşe Hatun bint-i Elhac Süleyman	Eşi Hasan bin Süleyman	Küçük oğlu Emin ve kızı Hafize'nin vasisidir.	2	Emin: 233 krş/ 16 pr Hafize: ?

Ömer Ağa ibni Mehmet	Ömer Ağanın kardeşi Süleyman Beğ	Küçük çocukları Mehmet, Fahreddin, Nefise ve Fatma Zehra için amcaları vasidir.	4	Mehmet: 17033 krş Fahreddin: 17033 krş Nefise: 8516 krş/ 16 pr Fatma Zehra: 8516 krş/ 16 pr
Elhac Mehmet Ağa bin Abdullah	Ferîstah Hatun vasî Abdullah Ağa vekil Mehmet Refik Efendi vekil Halil İbrahim vasî. Mehmet Efendi vasî-i muhtâr.	Adile'ye annesi Ferîstah Hatun vakt-i rüşdine kadar vasidir. Zeliha'ya: Eşi Abdullah Ağa ibni Elhac Murat Beğ vekil. Fatma'ya: Eşi Mehmet Refik Efendi ibni Ömer vekil. Küçük Fatma Zehra, Şükri, Nuriye ve Aynımah'a kardeşleri Halil İbrahim vasidir. Muayyeneleri için Mehmet Efendi ibni Süleyman vasî-i muhtâr.	8	Adile: 33144 krş Zeliha: 33144 krş Fatma: 33144 krş Fatma Zehra: 33144 krş Nuriye: 33144 krş Aynımah: 33144 krş Şükri: 66288 krş Muayyeneler: 193935 krş/ 40 pr
Çordanoglu Elhac Hafız Ali Efendi ibni Ali ibni Hasan	Eşi Şerife Hatun bint-i Elhac Mustafa Muhzır Kozalı Mehmet bin Hacı Mehmet	Küçük çocukları Mehmet Şükri ve Habibe'ye vasidir. Terekesinin borçlarına dağıtım için vasî-i muhtârdır.	2	? Terekesi 41300 kuruş olup borçlarına taksim edilmiştir.

Tabloları incelediğimizde ölen kişinin geride bıraktığı küçük yaştaki veya gaib çocukları mağdur edilmemiştir. Onların mîrâsçılıktan doğan hakları annelerinin, babalarının, dedelerinin, amcalarının veya güvenilir herhangi bir kimsenin vasî-i mansûb tayin edilmesi ile küçük iseler rüşdlerine erinceye değin, gaib iseler akîbetleri belli oluncaya değin korunmaya alınmıştır. Vasî-i mansûb tayin edilen şahıslarda daha çok yakın akrabalar tercih edilmiştir. Özellikle babanın ölümü halinde ilk tercih edilen vasî çocukların anneleri olmuştur. Eğer ölen bir kişinin boşanmış olduğu eşinden çocuğu var ise o çocuklarınada anneleri vasî tayin edilmiştir. Vasî-i mansûb tayin edilen kimselere vasîsi oldukları çocukların hisseleri teslim edilerek tereke taksiminde belirtilmiştir.

b.3-Vasî-i Muhtâr: Bir kimse tarafından vefatını müteakip terekesinden veya sair işlerinde tasarruf etmek üzere tayin olunan vasîdir³²⁴. Vasî-i muhtâr tayin edilen kimse bu görevi kabul ettiğini beyan etmelidir. Eğer vasî-i muhtâr, görevine hıyanet ederse veya aczi ortaya çıkarsa o zaman azledilebilir. Vasî-i muhtâr ücret isteyemez³²⁵. Vasî-i muhtâr tayin edilen kişi bir yetimin malını çocuğun menfaatine yönelik olmak üzere kıymetinin bir buçuk katına kendisi için satın alabileceği gibi kendi malını da kıymetinin üçte birine satabilir³²⁶. Ancak burada önemli olan yapılacak işin tamamen yetimin faydasına olmasıdır. Bir kişi isterse ölümünden evvel vasî tayin edebilir ve çocuğuna düşecek hisseyi de ona teslim edebilirdi.

³²⁴ Rifat Özdemir, "Kırşehir'de Ailenin....", s.123.

³²⁵ Osman Keskioglu, *Aynı eser*, s.193.

³²⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.21.

Bununla ilgili bir örnek şöyledir: Muğla'da Çerkez muhacirlerinden Harun adlı şahıs tahminen 12 yaşındaki oğlu Hasan için İsmailoğlu Elhac Mustafa Efendi *vasî-i muhtâr* tayin etmiş ve oğlunun hissesini de ona teslim etmiştir. Ancak bir süre sonra oğluna bakmadığını ve muhtaç duruma düştüğünü beyanla oğlunun hissesinden her ay 10 kuruş nafaka talep etmiş, mahkeme ise her ay bu parayı küçük Hasan için harcamaya *vasî-i yetkili* kılmıştır³²⁷. Başka bir örnek ise şöyledir: Muğla'nın Bali Hoca Mahallesi'nden Elhac Süleyman kızı Aynımah Hatun, ölen ilk eşi Kapudan Osman'dan olan çocukları Hafize ve Mustafa'nın rüşdlerine değin Fettah Hafız'ı *vasî-i muhtâr* tayin etmiştir. Onun ölümüyle de Mustafa için 390 kuruş, Hafize için 185 kuruş *vasî-i muhtâr* teslim edilmiştir³²⁸.

b.4-Vasî-i Kayyum: Müteveli, yerinde kullanılır bir tabirdir. Kayyum, müteveli ve nazır aynı manada kullanılır. Kayyum, bir malın korunması ve idaresiyle vazifelendirilen kişidir³²⁹. Gaib (mefkud) bir kişinin mallarını muhafazaya, insanlarda olan alacaklarını toplamaya ve gaib kişinin mallarını usulüne göre korumaya ve tasarruf etmeye kadı tarafından nasb edilen, mutemet kimse demektir. Kadı, gaibin malını ve menfaatlerini korumak için, akrabalarından veya hariçten birisini kayyum tayin edebilir. Bu tayini, gaibin akrabalarının isteyip istememesi önemli değildir. Çünkü kadı, kendi işini göremeyen aciz kişiler için kayyum tayin etmekle görevini yerine getirmiş olmaktadır. Bu İslâm'ın prensiplerindendir. Bu hükümlerle kişi hakları garanti altına alınmak istenmiştir³³⁰. Osmanlı mahkemelerinin de bu yönde kararlar verdiğini bir çok sicil kaydında görmek mümkündür. Muğla'nın Muslihiddin Mahallesi'nden Süleyman oğlu Memiş öldüğünde varisi olarak geride kardeşi gaib Osman ile küçük Ali'yi bırakmıştır. Küçük yaştaki Ali'nin rüşdine erinceye, gaib Osman'ın akibeti belli oluncaya değin anneleri Mustafa kızı Ümmühan Hatun *vasî* ve *kayyum-ı nasb* tayin edilmiştir³³¹. Muğla'nın Pisi Köyü'nden Tahtacı Aşireti ahalisinden Süleymanoğlu Ali askere gittiğinden geri dönünceye (i'zam) değin emvâl ve eşyasını korumaya (harast) bir *vasî-i kayyum* tayini lazım ve mühim olduğundan kardeşi İsmail Ağa tayin

³²⁷ Muğla Ş.S.D. 123, v.38b, (hüküm tarihi: Gurre-i B [Receb] sene <1>277).

³²⁸ Muğla Ş.S.D. 124, s.174, (hüküm tarihi: 4 Şevval sene <1>283).

³²⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı sözlük II*, s.223.

³³⁰ Rıfat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin....", s.1034.

³³¹ Muğla Ş.S.D. 122, v.4b, (hüküm tarihi: 25 Şevval 'l-mükerrem sene 1276).

edilmiştir³³². Muğla'nın Kozağaç Köyü'nden ölen Ömeroğlu Hatip Hüseyin'in varisi ve askerde gaib oğlu Ahmet'in akibeti belli oluncaya değin mallarını koruması için mahkemece amcası Elhac Mehmet *vasî-i kayyum* tayin edilmiştir³³³. Muğla'nın Hacı Rüstem Mahallesi'nden Mehmetoğlu Yusuf'un varisi askerde gaib Ali'nin akibeti belli oluncaya değin Memişoğlu Elhac İsmail mîrâstan kalan malları korumaya *vasî-i kayyum* tayin edilmiştir³³⁴.

Muğla'nın Bayezid Mahallesi'nden Kulaoğlu Elhac Hasan'ın varisi ve askerde gaib oğlu Halil'in hissesini korumaya *vasî-i kayyum-ı nasb* olarak Muğla Kaymakamı Mustafa Gaib Efendi tayin edilmiştir³³⁵. Bu örneklerde de görüldüğü üzere küçük veya gaib kimselerin haklarını korumak için kadı tarafından varisin annesi, amcası, kardeşi veya Kaymakam gibi güvenilir herhangi bir kişi kayyum tayin edilebilmektedir. Terekelerde geçen *vasî-i kayyum* ile ilgili bilgileri Tablo XIII'de verdik.

Tablo XIII 122 nolu Muğla Şer'iyye Sicilinde terekelerde geçen vasî-i kayyumlar

Tereke Sahibi	Vasî tayin olan kişi	Vasî tayinin nedeni ve süresi	Toplam	Varislere terekeden düşen hisseleri akçe-pr-krş
Memiş bin Süleyman	Memiş'in annesi Ümmühan Hatun binti Mustafa	Memiş'in mirâsçıları ve kardeşleri küçük Alinin vakt-i rüşdine ve gaib kardeşi Osman'ın vürudetine değin anneleri vasî-i kayyum-ı nasb ve tayin olunmuş.	2	Aliye: 722 krş/20 pr Osmana: 722 krş/20 pr
Mehmet bin İsmail	Çocukların Eniştesi Keçeci Salih	Küçük oğlu Salihin vakt-i rüşd ve sedâdına ve gaib oğlu İsmail'in vürudetine değin hisselerini ahz ü kabz ve hıfza vasî-i kayyum-ı nasbdır.	2	Salih: 1275 krş İsmail: 1275 krş
Fatma bint-i Elhac Hasan	Elhac İsmail	Askerde gaib olan Mehmet'in vürudetine değin kübel-i şer'idin vasî-i kayyum-ı nasb tayin edilmiştir.	1	Mehmet: 348 krş/ 13 pr
Elhac Ali bin Mehmet	Mehmet ibn-i Elhac Hüseyin	Askerde gaib olan kardeşi Hamza için kübel-i şer'idin vürudetine değin vasî-i kayyum-ı nasb tayin edilmiştir.	1	Hamza: 114 krş
123 nolu Muğla Şer'iyye Sicilinde terekelerde geçen vasî-i kayyumlar				
Elhac Mehmet bin Hacı Osman	Eşi Fatma binti Yusuf	Küçük kızı Fatma'nın vakt-i rüşd ve sedâdına, askerde gaib Memiş'in vürudetine değin hisse-i irsiyelerini ahz ü kabza ve hıfza anneleri vasî-i nasb ve kayyum tayin edilmiştir.	2	Fatma: 335 krş/ 17 pr Memiş: 671 krş/ 2,5 pr
Bahçıvan Yahya bin Abdullah	Çocukların Eniştesi Ahmet bin Ali	Silk-i askeriyede gaib oğlu Mustafa'nın zuhuruна değin hissesini ahz ü kabza ve hıfza vasî-i nasb ve kayyum tayin edilmiştir.	1	Mustafa: 3454 krş/17 pr
Süleyman bin Elhac Memiş	Büyük oğlu Memiş	Memiş, kardeşi gaib Osman'ın zuhuruна değin babasından kalan hisse-i ersiyesinin ahz ü kabza ve hıfza vasî-i nasb ve kayyum tayin edilmiştir.	1	Osman: 1142 krş/ 14 pr

³³² Muğla Ş.S.D. 124, s.14, (hüküm tarihi: 5 Ramazanü'l-mübarek sene 1281).

³³³ Muğla Ş.S.D. 123, v.6b, (hüküm tarihi: Gurre-i Ramazanü'l-mübarek sene 1275).

³³⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.43a, (hüküm tarihi: 21 Zi'l-hicetü'ş-şerif sene 1276).

³³⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.154, (hüküm tarihi: 7 B [Receb] sene <1>283).

Süleyman bin Mustafa	Süleyman'ın amcaoğlu Ahmet Efendi ibni Mehmet Efendi	Gaib amcaoğlu Salih Efendi ibn-i Mehmet Efendi'nin zuhuruна değin kardeşi Ahmet Efendi vasi-i nasb ve kayyum tayin edilmiştir.	1	Salih Efendi: 628 krş/ 6 pr
Süleyman Memiş	Büyük oğlu Memiş	Küçük çocukları Ali'nin vakt-i rüşd ve sedâdına ve silk-i askeriyede büyük gaib oğlu Ali'nin zuhuruна değin hisse-i ersiyelerini ahz ü kabza ve hıfza vasi-i nasb ve kayyum tayin edilmiştir.	2	Ali: 1523 krş/ 13 pr Ali: 1523 krş/ 13 pr
Ümmühan bint-i Ömer	Ümmühan'ın kardeşi Molla Ahmet	Ümmühan'ın gaib kocası Elhac Mehmet'in zuhuruна değin kibel-i şer'iden vasi-i nasb ve kayyumdur.	1	Elhac Mehmet: 64 krş/ 10 pr
İnceoğlu Hasan bin Süleyman	Eşi Sultan binti Ali	Küçük çocukları Ali, Osman, Raziye, Ümmügülsüm ve Fatma'nın hisselerini hıfza anneleri vasi-i nasb ve kayyumdur.	5	Ali: 752 krş/14 pr Osman: 752 krş/14 pr Raziye: 386 krş/ 7 pr Ümmügülsüm: 386 krş/ 7 pr Fatma: 386 krş/ 7 pr
Mehmetoğlu Yusuf bin Mehmet	Hacı İsmail	Askerde gaib-i am'î-beled oğlu Ali'nin malları için ahz ü kabz ve hıfza vasi, kayyum ve nasb tayin edilmiştir.	1	Ali: 637 krş 35 pr
124 nolu Muğla Şer'iyye Siclinde terekelerde geçen vasi-i kayyumlar				
Kulaoglu Elhac Hasan ibni Elhac Mustafa	Kaimmakam Saadetli Mustafa Gaib Efendi	Elhac Hasan'ın der-aliyyede ve asker-i şahanede gaib olan oğlu Halil'in hisse-i ırsiyesini ahz ü kabz ve hıfza Muğla Kaimmakamı Saadetli Mustafa Gaib Efendi vasi-i nasb ve kayyum tayin edilmiştir.	1	Halil: 725 krş/ 20 pr

Tabloları incelediğimizde görülmektedir ki, vasî-i kayyum olarak ölen kişinin eşi, oğlu, eniştesi, kardeşi gibi yakın aile üyeleri tayin edilmektedir. Bunların dışında Kaymakam gibi toplumda güvenilir ve saygınlığı olan kişiler de vasî-i kayyum tayin edilebilmektedir.

b.5-Nazır Tayini: Bir idarenin yahut dairenin umur ve muamelatına nezaret eden en büyük memura verilen addır³³⁶. Mütevellinin, vakıf hakkındaki tasarruflarına nezaret etmek ve müteveli için vakıf işlerine rey'en merci olmak üzere nasb olunan kimsedir. Müteveli yerine nazır da denmektedir³³⁷. Nazırın bir görevi de, vasînin yapacağı tasarruflara nezarete bulunmaktır. Mal sahibi veya hakim tarafından tayin olunur. Bir kişi veya kimsenin, bir kimseyi nazır tayin etmesi ve onunda kabul etmesi şarttır. İslâm Hukuku'na göre, çocuk veya mal üzerine vasî tayini ve vasî üzerinede nazır tayini yapılması uygundur. Ancak, nazırın vasî gibi tasarruf yetkisi yoktur. Sadece vasînin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini kontrol etmekle görevlidir. Hakim, bir çocuk üzerine vasî tayini ederken, vasî üzerine de nazır tayin edebilir³³⁸. Osmanlı mahkemeleri de aynı usule uygun olarak, babanın ortadan kaybolması veya aile reisliği görevini yerine getiremeyerek eşi ve çocuklarının

³³⁶ Mehmet Zeki Pakalın, Aynı sözlük II, s.666.

³³⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, IV, s.288.

³³⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, V, s.231 vd.

nafakasını karşılayamaması veya ölümü halinde çocuklarını büyütüp beslemek, yedirip giydirmek, terbiye etmek, babanın çocuklarına bıraktığı terekeyi koruyup tasarruf etmek için bir vasî ve vasî üzerine de zaman zaman nazır tayin etmişlerdir³³⁹. Terekelerin taksimi incelendiği zamanda nazır tayini yapıldığını görmek mümkündür. Bunları tablo XIV’de verdik.

Tablo XIV 122 nolu Muğla Şer’iyye Sicili Defteri terekelerinde geçen Nazır tayini

Tereke Sahibi	Vasî tayin olan kişi	Vasî tayinin nedeni ve süresi	Toplam	Varislere terekeden düşen hisseleri akçe-pr-krş
Elhac Mehmet Efendi ibni Ali	Eşi Fatma binti Elhac Mehmet vasîdir. Çocukların amcası Elhac Mahmut Efendi ise Nazır-ı nasb tayin edilmiştir.	Küçük çocukları Ali, Hüseyin, Abdurrahman, Mehmet, Hatice ve Fatma’ya anneleri vasî-i nasbdır.	6	Kalan mîrâs 83.306,5 kuruştur. Taksimat yoktur.
123 nolu Muğla Şer’iyye Sicili Defteri terekelerinde geçen Nazır tayini				
Şeyh Veliyüddin bin Halil	Eşi Feriştah binti Elhac Abdurrahman çocuklara vasî, amcaları Halil Çavuş nazır-ı nasbdır.	Küçük çocukları Feriştah, Fatma ve Mehmet için anneleri vasî-i mansûbe, amcaları nazır-ı nasbdır.	3	Feriştah: 1837 krş/37 pr Fatma: 1837 krş/ 37 pr Mehmet: 3675 krş/ 34 pr
Debbağ Elhac Hasan	Eşi Aynımah binti Elhac Mustafa vasî, onun üzerinede Nazır olarak Elhac Ali tayin edilmiştir.	Küçük çocukları Mehmet, Hüseyin, Mustafa, Fatma ve Adile’nin tesviye-i umurlarına anneleri vasî-i nasb tayin edilmiştir.	5	Mehmet: 2835 krş/23 pr/ 1 akçe Hüseyin: 2835 krş/23 pr/ 1 akçe Mustafa: 2835 krş/23 pr/ 1 akçe Fatma: 1417 krş/31 pr/ 2 akçe Adile: 1417 krş/31 pr/ 2 akçe

Tablo halinde verdiğimiz bu örnekleri incelediğimiz zaman ilk örneğimizin Bozöyük Kazası’na bağlı Leyne Köyü’nden Elhac Mehmet Efendi’nin terekesine ait olduğunu görürüz. Leyne Köyü’nden Alioğlu Elhac Mehmet Efendi, öldüğünde 83.306,5 kuruşluk mîrâsına küçük çocukları Ali, Hüseyin, Abdurrahman, Mehmet, Hatice ve Fatma varis kalmış, anneleri Elhac Mehmet kızı Fatma Hatun ise çocuklarına vasî-i nasb tayin edilmiştir. Ancak, mahkeme çocukların amcası Elhac Mahmut Efendi’yi ise vasî üzerine *nazır-ı nasb* tayin etmiştir³⁴⁰. Diğer bir örnekte ise Muğla’nın Emirküçük Mahallesi’nden, Hailioğlu Şeyh Veliyüddin öldüğünde geride mîrâsçısı olarak küçük çocukları Fatma, Feriştah ve Mehmet’i bırakmıştır. Küçük çocuklarının işlerini düzenlemeye anneleri Elhac Abdurrahman kızı Feriştah vasî tayin edilirken amcaları Halil Çavuş ise vasîleri üzerine *nazır-ı nasb* tayin edilmiştir³⁴¹. Başka bir örnek ise Muğla’nın Câmî‘ Kebir Mahallesi’nden Debbağ Elhac Hasan’a aittir. Elhac Hasan öldüğünde mîrâsçı olarak geride küçük çocukları Mehmet, Hüseyin, Mustafa, Fatma ve Adile’yi bırakmıştır. Küçük çocukların

³³⁹ Rifat Özdemir, “Tokat’ta Ailenin.....”, s.126.

³⁴⁰ Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Safetü’l-hayr sene 1272).

³⁴¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.1a, (hüküm tarihi: 25 Cemaziye’l-sani sene 1275).

tesviye-i umurlarına anneleri Aynımah Hatun vasî-i nasb, onun üzerinede Elhac Ali *nazır-ı nasb* tayin edilmiştir³⁴².

Görülüyor ki, İslâm Hukuku'nda küçük çocukların haklarını korumak ve onların mağdur olmalarını engellemek için vasî tayin edilmiştir. Vasînin ise, görevini layıkıyla yapıp yapmadığını kontrol etmek içinde onun üzerine *nazır* tayin edilmiştir. Muğla mahkemeleride vasîleri kontrol etmek için nazır tayinleri yapmıştır.

b.6-Nafaka ve Kisve Bahâ' Tayini: İslâm prensip olarak, kişi ve kişi haklarını, aciz ve muhtaç olanların korunmasını, dünyaya masum olarak gelen çocukların mutlaka yaşama haklarını garanti altına alıcı tedbirler almayı ihmal etmemiştir³⁴³. Hür, müslim veya İslâm devleti teb'asından olan gayr-i müslim, müslüman veya zımmî baba, erkek çocuğuna kendi çalışmaları ile hayatını kazanıncaya değin; kız evladına ise evleninceye değin nafaka borçludur. Nafaka yiyecek, giyim ve mesken ihtiyaçlarını kapsar³⁴⁴.

Çocuğun nafakasının babaya ait olması için, çocuğun bülûğa ermemiş olması, kendine ait mülkü bulunmaması ve babanın çalışıp kazanabilir durumda olması gerekir. Oğul evli olduğu halde çalışamaz durumda olduğundan karısının nafakasını temin edemezse baba, gelininin nafakasını da ödemekle mükelleftir³⁴⁵.

Çocuk bakılmak ve büyütölmek için anneye bırakıldığı zaman bile çocuğun malı yoksa nafakası babaya aittir. Çocuğun malı varsa, her türlü masrafları, nafakası bu maldan karşılanır. Baba yoksul, hasta veya çalışamayacak durumda olan reşit oğlunun, yoksul ve bekâr kızının nafakasını temine mecburdur. Eğer baba çalışabilecek durumda olduğu halde çalışmıyorsa hapisle cezalandırılabilir. Baba çalışıp kazanabilecek durumda değilse babaya nafaka ödemek durumunda olan hısımlar (babanın babası, dede, amca) çocuklara nafaka ödemekle yükümlüdürler. Ana varlıklı bir kadınsa, babanın ödemedenden aczi halinde, diğer hısımlarından önce nafaka ile mükelleftir³⁴⁶. Bunlar babaya borç yazılır, kudreti halinde ondan alınır. Annenin de nafaka ödemeye kudreti yoksa çocuğa akrabası veya devlet bakar³⁴⁷. Bu

³⁴² *Muğla Ş.S.D. 123, v.24a, (hüküm tarihi: 22 Ramazanü'l-mübarek sene 1275).*

³⁴³ Rıfat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin.....", s.1035.

³⁴⁴ Halil Cin, *Boşanma*, s.119.

³⁴⁵ Hamza Aktan, *Aynı makale*, s.407.

³⁴⁶ Halil Cin, *Boşanma*, s.119; Çocuğun nafakasının babası üzerine olduğuna dair geniş bilgi için bkz. Orhan Çeker, *Nafaka Kanunu*, (Osmanlı Kanunları Serisi: 3), Ebru Yayıncılık, İstanbul 1985, s.126 vd.

³⁴⁷ Osman Keskiöğlu, *Aynı eser*, s.227.

şartlar gerçekleştiğinde, erkek çocuğun emsali kazanmaya başlayıncaya kadar, kız çocuğunun evleninceye kadar nafakası baba veya yakın akrabaları üzerinedir³⁴⁸.

Ailesini kaybeden yetim çocuklara tayin edilen vasîler, yetimin babası ve annesinden kalan malı istedikleri gibi kullanarak çocuklara yiyecek, giyecek ve mesken alamazdı. Eline vasîlik hücceti alan kişi önce mahkemeye müracaat ederek vesâyeti altındaki çocuğa günün şartlarına göre “nafaka ve kisve bahâ” adı altında belirli bir paranın takdir edilmesini ve takdir edilen bu parayı kullanma izni isterdi. Mahkeme şahitler aracılığıyla durumu inceler ve günün şartlarına ve rayiç rakamlara göre gerekli kararı verirdi.

Örneğin, Muğla’nın Kiramüddin Mahallesi’nden Yusuf kızı Fatma, kendi hecr ve terbiyesinde bulunan kızı Gül Ayşe’nin *nafaka ve kisve bahâ’ya ve levazımı zaruriye* ihtiyacı olduğu için boşandığı eşi Süleymanoğlu Bekir üzerine nafaka takdir edilmesini talep etmiştir. Mahkeme ise her ay 7,5 kuruş nafakayı Bekir üzerine takdir ederken Fatma Hatun’a ise bu parayı kızının ihtiyaçları için harc ve sarf etme izni vermiştir³⁴⁹.

Muğla’da Çerkez muhacirlerinden Harun adlı şahıs, vasîsi olduğu tahminen 12 yaşındaki oğlu Hasan’ın hissesini İsmailoğlu Elhac Mustafa Efendi’ye teslim etmiştir. Ancak bir süre sonra küçük oğluna *bakamadığı ve muhtaç duruma* düştüğü gerekçesiyle mahkemeye müracaat ederek oğlunun hissesinden nafaka talep etmiştir. Yapılan inceleme sonunda vasi Elhac Mustafa Efendi’nin her ay 10 kuruş ücreti çocuk için ödemesine karar verilmiştir³⁵⁰. Görülüyor ki, bir baba ölmeden evvel çocuğunun geleceğini düşünerek ona belli bir miktar para bırakmış ve bunu vasî-i muhtâr diye adlandırabileceğimiz şahsa teslim etmiş; ancak, bir süre sonra çocuğuna bakmakta acz içine düşünce çocuğunun hissesinden nafaka talep etmiştir.

Muğla’nın Degset Mahallesi’nden Hafize Hatun, vekili ve babası Elhac Hafız Süleyman Efendi aracılığıyla mahkemeye müracaat ederek hacr ve terbiyesinde, tahminen bir yaşındaki kızı Zehra’nın *asla malı olmadığından şiddetle nafakaya ihtiyacı* olduğunu beyanla boşandığı eşi Mestanoğlu Hafız Osman üzerine nafaka farz ve takdir edilmesini talep etmiştir. Mahkeme, Hafız Osman üzerine her ay 15

³⁴⁸ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.56.

³⁴⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.58, (hüküm tarihi: 5 Receb sene <12>82); 4,5 yaşındaki çocuğunun asla malı olmadığını belirten Ümmühan Hatun’un nafaka talebi için bkz. Muğla Ş.S.D. 123, v.61b, (hüküm tarihi: 15 Ş [Şaban] sene <12>77).*

³⁵⁰ *Muğla Ş.S.D. 123, v.38b, (hüküm tarihi: Gurre-i B [Receb] sene <1>277).*

kuruş nafakayı farz ve takdir kılıp, Hafize Hatun'a da bunu Zehra'nın ihtiyaçlarına harc ve sarf etmesi için izin vermiştir³⁵¹.

Muğla'nın Orta Mahallesi'nden İbrahim kızı Ayşe Hatun, hacr ve terbiyesindeki kızları Emetullah ve Hafize'nin *nafaka ve kisve bahâ' ve levazımı zaruriyeye ihtiyaçları* olduğu için boşandığı kocası İsmailoğlu İbrahim üzerine nafaka farz ve takdir edilmesini talep etmiştir. Mahkeme ise herbirine 15'er kuruş olmak üzere toplamda her ay 30 kuruş nafakayı İbrahim'in ödemesine karar vermiştir³⁵². Eğer söz konusu olan iki çocuk ise mahkeme her çocuk için ayrı ayrı nafaka takdir ederdi.

Muğla'nın Bayezid Mahallesi'nde ölen Elhac Hasan Hoca'nın tahminen 9 yaşındaki oğlu Mehmet'e, Elhac Hasan Hoca'nın torunu Abdurrahmanoğlu Molla Fettah vasî tayin edilmiştir. Vasî Molla Fettah, mahkemeye yaptığı müracaatta küçük Mehmet'in şiddetle *nafakaya muhtaç olduğunu* ve babası Elhac Hasan Hoca'nın malından nafaka takdir edilmesini talep etmiştir. Mahkeme küçük Mehmet'in ihtiyaçlarına harc ve sarf olunmak üzere vasîye her ay 60 kuruş nafakanın ödenmesine karar vermiştir³⁵³.

Çocuklara intikal eden gayrimenkullerin çocukların yararına sarf edilmek koşuluyla satılarak paraya dönüştürülmeleri de ancak mahkeme kararı ile mümkün olabilmekteydi.³⁵⁴ Muğla'nın Orta Mahalle'den olup ölen Ebubekiroğlu Dellâl Yusuf'un varisi olarak bülûğa ermemiş küçük oğulları Ebubekir ve İbrahim kalmıştır. Çocukların anneleri ve vasîsi İbrahim kızı Fatma Hatun mahkemeye müracaat ederek çocuklarının *şiddetle nafakaya* ihtiyacı olduğunu bu nedenle Düğerek tımarında babalarından kalma ağaçlıklı harab yurt yerini 500 kuruşa Salih Ağa'ya satmak için izin istemiştir. Mahkeme bu izni Fatma Hatun'a vermiştir³⁵⁵.

Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Aşık Ömer ibni Elhac Mehmet'in varisi küçük oğlu Mehmet Emin'in annesi ve vasîsi Aynımah Hatun, mahkemeye

³⁵¹ Muğla Ş.S.D. 124, s.144, (hüküm tarihi: 28 R [Rebiü'l-ahir] 1283); Muğla'nın Câmi' Kebir Mahallesi'nden Ayşe Hatun'un talebi için bkz. Muğla Ş.S.D. 123, v.46b, (hüküm tarihi: 18 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>277); Şeyhbedreddin Mahallesi'nden Feriştah Hatun'un talebi için bkz. Muğla Ş.S.D. 123, v.19a, (hüküm tarihi: 17 Zi'l-kadeti 'ş-şerif sene 1275); Balihoca Mahallesi'nden Ayşe Hatun'un talebi için bkz. Muğla Ş.S.D. 124, s.63, (hüküm tarihi: 25 Receb sene <12>82).

³⁵² Muğla Ş.S.D. 124, s.73, (hüküm tarihi: 1 Şevvalü'l-mükerrem sene 1282). 30 kuruş nafaka tayini için bkz. Muğla Ş.S.D. 124, s.64, (hüküm tarihi: 27 Receb sene <12>82); Muğla Ş.S.D. 124, s.137, (hüküm tarihi: 7 R [Rebiü'l-ahir] sene 1283).

³⁵³ Muğla Ş.S.D. 123, v.60a, (hüküm tarihi: 14 B [Receb] sene <12>78).

³⁵⁴ Yavuz Cezar, *Aynı makale*, s.29.

³⁵⁵ Muğla Ş.S.D. 122, v.15b, (hüküm tarihi: 5 Muharremü'l-haram sene 1276).

müracaat ederek küçük oğlunun oturacak eve (*sekene*) *muhtaç* olduğunu beyanla babasından kalan mallardan kendisine bedel karşılığında ev verilmesini talep etmektedir. Aynımah Hatun'a ev satın alma izni verildikten sonra, diğer varis ve Mehmet Emin'in amcası Hafız Mehmet, aynı mahallede bulunan 24 sehim mülkünün, 3 sehimini Aynımah'a, 7 sehimini Mehmet Emin'e ve 14 sehimini diğer varisler Osman ve Mustafa'ya 8000 kuruşa sattığını ve mülkte hiçbir hakkı kalmadığını beyan etmiştir³⁵⁶. Görülmektedir ki, vasî öncelikle çocuğun nafakaya ihtiyacı olduğunu bu nedenle nafaka ve kisve bahâ' takdir edilmesini talep etmekte mahkeme yaptığı inceleme sonunda günün rayiçlerine göre bir miktar tayin etmektedir. Verdiğimiz örneklerde de görülmektedir ki, nafaka çocuk başına olmak üzere 7,5 kuruşla 60 kuruş arasında değişen bir miktardır³⁵⁷.

Bir örnekte ise, çocukların şiddetle nafakaya ihtiyaçları olduğunu belirten anne, onlara ait bir mülkü satmak için izin istemektedir. Vasî kim olursa olsun mahkeme izni olmadan vasîsi olduğu kişinin gayr-i mülklerini satamazdı. Başka bir örnekte ise vasîsi olduğu çocuğunun oturacak bir evi olmadığını beyan eden vasî ona bedel karşılığı ev alma izni istemiştir. Çünkü, vasînin bir görevinde vesâyeti altındaki kişinin oturacağı yeri temin etmektir. Ancak tüm bunlar kadı izniyle ve gerçekten böyle bir şeye ihtiyaç olup olmadığının belirlenmesinden sonra yapılabilirdi.

Eldeki kayıtlar, yetim/öksüz paralarının onlara nafaka temini amacıyla vasîleri tarafından işletildiğini göstermektedir. Paranın işteilebilmesi çok değişik şekillerde olabilmekteydi. Ama hepsini birleştiren ortak bir nokta vardı ki o da nema adı verilen faizdi³⁵⁸. Vasî, elindeki parayı borç olarak vererek işletebilirdi. Bu paranın geliriyle çocuğun ihtiyaçları karşılanıyor hem de paranın değer kaybetmesi önleniyordu. Ancak bazen verilen borçların geri ödenmesinde sorunlarla karşılaşılırmaktaydı. Borçlu şahıslar, borçlarını kabul etmeyerek olayı mahkemeye intikal ettirmişlerdir.

Böyle bir hadise Muğla'nın Degset Mahallesi'nde yaşanmıştır. Birincioğlu Elhac Hüseyin öldüğünde küçük oğlu Mehmet'e mahkeme tarafından vasî olarak Elhac Ömeroğlu Elhac Hasan Efendi tayin edilmiştir. Elhac Hasan ise kendisine, Elhac Ali Efendi ibni Elhac İbrahim'i vekil tayin etmiştir. Vekil Elhac Ali Efendi,

³⁵⁶ Muğla Ş.S.D. 123, v.73a, (hüküm tarihi: 23 M [Muharrem] sene <1>278).

³⁵⁷ 18. Yüzyıl Kadı Sicillerinden, Eyüp'ün sosyal yaşamı üzerine araştırma yapan Yavuz Cezar, nafakanın genellikle günlük 5 ile 10 akçe, bazende 15 ile 20 akçe arasında tespit edildiğini belirtmektedir. Yavuz Cezar, *Aynı makale*, s.28.

Muğla mahkemesinde vekili olduğu Elhac Hasan Efendi'nin elindeki küçük Mehmet'e ait paradan bir senelik faiz ile 3000 kuruş borç aldığını ancak bir senenin sonunda faizi ile birlikte borcunun 3450 kuruş olduğunu ve bu parayı Yusuf Köleoğlu Mehmet Salih'in ödemediğini beyan etmiştir. Ancak Mehmet Salih borcunu inkar ettiğinden çıkan anlaşmazlık nedeniyle mahkeme sulh bedeli olarak Mehmet Salih'in 1725 kuruşu vasî Elhac Hasan Efendi'ye ödemesine karar vermiştir³⁵⁹.

b.7-Çocuk Haklarını Korumaya Yönelik Kurumlar: “Eytâm Sandığı”

Yetimin sözlük anlamı, “*babası veya ana-babası ölmüş*” demektir³⁶⁰. Veya “*babasını kaybetmiş ve henüz bülûğ çağına gelmemiş çocuktur.*”³⁶¹ Esasen bülûğ çağını geçen için bu tabir kullanılmaz.

İslâm inancında insan haklarına riayet edilmesine büyük önem verilmiştir. Bu itibarla himaye edilmeye ihtiyaçları olduklarından dolayı yetimlerin hakları her haktan üstün tutulmuştur³⁶². İşte bu itibarla Osmanlı Devleti'nde de yetimlerin hakları aynı hassasiyetle korunmuştur. Osmanlı Devleti'nde gerek dul ve yetimlerin haklarının gözetilmesi ve gerekse diğer yardıma muhtaç insanların toplum içerisindeki hayatlarını idame edebilmelerini sağlamak amacıyla sosyal kurumlar tesis edilmiştir. Toplumda bulunan bu yardıma muhtaç kimseler, vakıf şeklinde kurulan hastane ve yetimhânelerde, aşevleri ve imarethânelerde, medrese ve şifa yurtlarında tedavi edilmiş, doyurulup barındırılmış, donatılıp okutulmuştur³⁶³. Vakıfların kimsesiz çocuklara yönelik sosyal güvenlik hizmetlerine ilaveten koruyucu aileyi destekleme görevleri de vardır. Ancak, XIX. Yüzyıla gelinceye değin Osmanlı Devleti'nde korumaya muhtaç çocuklara yönelik çocuk bakımevi

³⁵⁸ Yavuz Cezar, *Aynı makale*, s.28.

³⁵⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.105, (hüküm tarihi: 28 Za [Zi'l-kadeti 'ş-şerif] sene <1>282).*

³⁶⁰ Ferit Devellioğlu, *Aynı lûgat*, s.1161.

³⁶¹ İbrahim Kafi Dönmez, “Yetim”, *İ.A. XIII*, s.401.

³⁶² Kur'an-ı Kerim'de yetimlerin mallarının korunması şöyle ifade edilmektedir, “Nikah çağına varıncaya kadar yetimleri deneyin, eğer onlarda bir olgunluk görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüştüler diye alıkoyup israf ile tez elden onların mallarını yemeye kalkmayın. Zengin olan çekinsin, fakir olan da (malın muhafazası için gösterdiği çaba ve ihtiyacına) uygun şekilde yesin. Onlara mallarını geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahid bulundurun. Hesapçı olarak da Allah yeter.” *Nisa Sûresi, Ayet: 6.* Süleyman Ateş, *Aynı eser*, s.560.

³⁶³ Ahmet Eryüksel, “Osmanlı Devletinde Dul ve Yetimler”, *Şarkiyat Mecmuası VIII*, İ.Ü.E.F. Şarkiyat Enstitüsü, İstanbul 1998, s.331.

türünden bir kurum yoktur. İlk Islahhâne'nin kuruluş tarihi 1860'dır. Daha sonra bu kurumların sayısında artış olmuştur³⁶⁴.

Vakıfların yanında yetimlerin haklarını korumaya yönelik olarak tesis edilen, ticari hayatta banka görevini üstlenen ve asıl bizim incelediğimiz dönemde de var olması nedeniyle Eytâm Sandığı üzerinde duracağız. Eytâm Sandığı 31 Aralık 1851 (7 Rebiü'l-evvel sene 1268) tarihinde nizâmnâmesi yayınlanarak yürürlüğe girmiştir³⁶⁵. Eytâm Sandığı, isminden de anlaşılacağı üzere anne veya babası ölen çocukların nakit ve gayri menkullerini mahkeme kanalıyla buluş çağına kadar alıkoyan ve bu para ve malları faiz karşılığında işleten bir sandıktır. Eytâm Nizamnâmesinde, sözkonusu sandıkların işleyişi hakkında gerekli açıklamalar bulunmaktadır. Buna göre; bir kişi ölüp geride yetim bıraktı ise, terekenin tesbiti ve satılacak eşya için mahkemeden gönderilen kâtip ve memurla birlikte, ayrıca Emvâl-i Eytâm Nezâreti tarafından görevlendirilecek bir kişi de tereke kaydında hazır

³⁶⁴ Abdurrahman Kurt, "Tanzimat Döneminde Koruyucu Aile Müesseseleri", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, s.557; Ancak Ahmet Eryüksel, bu tarihi Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından 1868 yılında açılmıştır şeklinde vermektedir. Ahmet Eryüksel, *Aynı makale*, s.331; *Islahhâne*, sanat mekteplerine önce verilen addır. Sonra bu mekteplerin adı Sanayi Mektebi olmuştur. İlki Mithat Paşa tarafından Tuna'da daha sonra yine onun çalışmalarıyla Niş, Rusçuk, Halep, Selanik ve İstanbul'da açılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı sözlük II*, s. 5-7; [Osmanlı Devleti'nde kimsesiz çocukları barındırmak ve eğitmek amacıyla daha sonraki dönemlerde açılan kurumlar şunlardır: 11 Haziran 1868 yılında açılan bugünkü Kızılay'ın temelini oluşturan *Mecruhun ve Marda-yı Askeriye İmdat ve Muavenet Cemiyeti*, Ahmet Eryüksel, *Aynı makale*, s.331; 1872 yılında açılan *Darüşşafaka*, Ahmet Eryüksel, *Aynı makale*, s.331, bu mektebi yaptıran ve açan Cemiyeti Tedrisiye-i İslâmiye'dir. *Darüşşafaka*'nın açılış tarihi olarak 1873 (1289) verilmektedir. Yetim ve öksüz çocuklara eğitim vermek amacıyla açılmış ilk sivil lisedir. 1903 yılında mektebin idaresi Maarif Nezaretine devredilmiştir. Osman Ergin, "Darüşşafaka", *Türkiye Maarif Tarihi, Cilt: 3-4*, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s.946-948; *Darü'l-hayr-i Ali*, 1903 yılında II. Abdülhamid'in, müslüman ve kimsesiz çocukları korumak, onlara hayatlarını kazandıracak san'at ve meslekleri öğretecek bir müessesenin mevcut olmayışından dolayı kurduğu ve onun tahtan indirilmesinden sonra 22 Ağustos 1909 yılında lavşedilen kurumdur. Osman Ergin, "Darülhayr-i Ali", *Türkiye Maarif Tarihi, Cilt: 3-4*, s.1259-1263; Cüneyd Okay, "Osmanlı Devleti'nde Kimsesiz Çocukları Barındırmak İçin Kurulan Bir Kurum: Himaye-i Etfâl Cemiyeti (1917-1923)", *Osmanlı V (Toplum)*, s.496; Nadir Özbek, "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar: Darülhâyr-ı Âli", *Tarih ve Toplum, Cilt: 31/182*, İstanbul 1999, s.11-20; *Darü'l-eytâmlar*, 1915 yılında Trablusgarb ve Balkan Savaşları ve devam eden I. Dünya Savaşı nedeniyle ortaya çıkan açlık ve sefaletin tesiri ve istilaya uğrayan yerlerde yetim ve öksüz kalan çocukların himayesi zarureti bu müessesenin kurulmasını gerektirmiştir. Özellikle Şark Vilayetlerinden getirilen erkek ve kız çocuklarını barındırmak, okutmak ve bir san'at ve meslek öğretmek düşüncesiyle 1915 yılında Maarif Nazırı Şükrü Bey'in gayretleriyle açılmıştır. Çocuklar Eytâmhânelerde kalıyor ve Darüleytâmlarda öğrenim görüyorlardı. Osman Ergin, "Darüleytâmlar", *Türkiye Maarif Tarihi, Cilt: 3-4*, s.1548-1552; Ahmet Eryüksel, *Aynı makale*, s.331; Cüneyd Okay, Darüleytâmlar'ın resmî olarak 2 Nisan 1917 de kurulduğunu ifade etmektedir. Cüneyd Okay, "Meşrutiyet Dönemi'nde Savaş ve Çocuk", *Osmanlı (Toplum) V*, s.493; *Himaye-i Etfâl Cemiyeti*, 1917 yılında ki Darüleytâmların 1915 de kurulması ve devam eden I. Dünya savaşı sırasında ihtiyaca cevap veremeyerek yetersiz kalması sonucu cins, mezhep, milliyet düşünmeksizin ülkenin zor durumundaki tüm ebeveynini kaybetmiş çocuklarına yardım için 6 Mart 1333 (6 Mart 1917) tarihinde kurulmuştur. Cüneyd Okay, "Osmanlı Devleti'nde...", s.496-503.]

³⁶⁵ *Eytâm Sandığı Nizâmnâmesi, 1851 (1268), Düstûr, Tertip I, Cilt: I*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1289, s.275; "Eytâm İdaresi", *Türk Ansiklopedisi, Cilt: XVI*, M.E.B. Yayınevi, Ankara 1968, s.56-57.

bulunacaktır. Her memur tarafından karşılıklı defter tutulacak ve terekenin ucuza gitmemesi ve kıymetinde satılması hususunda özen gösterilecektir³⁶⁶.

Yetim mallarının kredi olarak kullandırılması ve çalıştırılması Eytâm Nezâreti memurlarının görevi olduğundan, yetime mîrâs olarak kalan nakit para ve eşyanın satılmasından elde edilen para diğer bütün tereke ve taksim işleri sonuçlanıncaya kadar muhâfazaya alınıyordu. Bir yetimin Eytâm Sandığındaki akçesi gerekli şartlar oluştuğunda bir başkasına kredi olarak veriliyordu. Bu kredi veya borç, nizamnâmenin yayınlandığı yıllarda 10'u 11,5'dan (yani % 15'den) veya kesesi 6 kuruş 10 para hesabıyla veriliyordu. Eğer bu şartlarda yetimin parası kullandırılmaz ve sandıkta hâlâ parası varsa, akçesi bu şekilde durmaktansa yetime menfaat temin etmek için kesesi 5 kuruş faizle esnafa, tüccara, sarrafa vb. kişilere verilebiliyordu. Bu faizin % olarak ifadesi ise % 12'dir. Tâbii burada öncelikle yetimin menfaati sözkonusu olduğundan ilk belirtilen şartlarda müşteri bulunmazsa, daha düşük faizle yani kesesi 5 kuruş faizle verilme yoluna gidiliyordu. Eytâm sandığından kredi kullanacak kişi bazı şartları yerine getirdikten sonra krediyi kullanabiliyordu. Kredi kullanacak kişi, alacağı kredinin 1,5 katına eşit bir menkul varlığı veya gayr-i menkulu rehin göstermek durumundaydı. Rehin göstereceği malın değeri, esnaf gediğinin de imzasının bulunacağı bir kefalet senediyle tespit ediliyordu. Eğer bu şartlarda yani belli bir ipotek karşılığında yetim akçesini kredi olarak çalıştırmak mümkün olmazsa, kredi kullanmak isteyen kişiye, sağlam kefillerden senet getirmek sûretiyle de borç para verilebiliyordu. Bu kefillerde kişi

³⁶⁶ *Aynı nizâmname*, s.270; Ölen kişinin mîrâscısı yok ise gerekli incelemenin ardından mal varlığı Beytü'l-mal [Beytü'l-mal, devlete ait hazine ve bu hazinenin bulunduğu bina için kullanılan bir tabirdir. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 1986, s.51; İlk defa Halife Ömer zamanında teşekkül eden bu kurum daha sonra ki İslâm devletleri tarafından da kullanılmış ve nihayetinde Osmanlı Devleti'nde de Beytü'l-mal idaresi yer almıştır. Beytü'l-mal, Osmanlı Devleti'nde sonraları, öldüğünde varisi kalmayan veya varisi hali hazırda bulunmayan şahısların kalan eşya ve mallarını koruyan sandık ve idareye verilen isim olmuştur. Osmanlı Devleti'nde daha çok bu isimle anılmıştır. Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı sözlük I*, s.226.] aracılığıyla, varissiz ölen kimselerin-bila veled-mallarının açık artırma yoluyla (müzayede) satıldığı sük-i sultani'de [sük-i sultani için bkz. İbrahim Güler, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop (İdarî Taksimat ve Ekonomik Tarihi)*, Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992, s.148] satılır, bu paradan vergiler ve diğer masraflar düşüldükten sonra kalan para merkezde beytü'l-mal sandığına taşrada ise beytü'l-mal adına mal sandığına teslim edilirdi. Der-saadette veya taşrada vefat edenlerin terekelerinin tespiti ve korunması hakkında 4 CA [Cemaziye'l-evvel] sene 73 tarihli bir fermân örneği belgelerimiz arasında mevcuttur. Buna göre der-saadette vefat edenlerin terekelerinin cetveller şeklinde düzenlenmesi ve bu malların veya bedellerinin ölen kişinin mîrâscıları veya vekilleri zuhur edene değin Beytü'l-mal sandığında muhafaza edilmesi; taşrada ölenlerin terekelerinin ise mahallî meclisler tarafından cetveller şeklinde düzenlenmesi, malların veya bedellerinin muhafazaya alınarak mîrâscıları veya vekilleri zuhur edinceye değin

hangi meslekte ise o esnaf gediklisinin kefaleti tercih ediliyordu Bütün bu işlemlerin yürütülmesinden Eytâm Müdürü sorumlu idi. Eytâm Müdürü her kazada güvenilir ve kefilli kişiler arasından seçilirdi³⁶⁷.

Gayr-i menkul dışındaki satılacak tereke eşyasından binde 20 oranında kesinti yapılıyordu. Bunun 12'si Eytâm müdürine, 5'i dellâla, ve 3'ü mahkeme görevlilerine veriliyordu³⁶⁸. Faiz karşılığı elde edilen paradan yetim için aylık olarak velisine nafaka verilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde, devlet yöneticileri tarafından hem müslüman, hem de gayr-i müslimlerin, dul ve yetimlerin ve diğer yardıma muhtaç kişilerin toplum içindeki yaşamlarını garanti altına almak ve onların mağduriyetlerini önlemek amacıyla mallarının korunması için idareciler tarafından fermân ve hükümler de yayınlanmıştır³⁶⁹. Devlet bu fermânlar ile var olan bazı şikayetlerin önüne geçmek ve yetim ve öksüzlerin haklarını korumak istemiştir.

beytü'l-mal adına korunması emir ve gereği bir fermânla Muğla kadılığına bildirilmiştir. *Muğla Ş.S.D. 123, v.15b, (hüküm tarihi: 4 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>73).*

³⁶⁷ Aynı Nizâmnâme, s.271-273.

³⁶⁸ “Memâlik-i Mahrûsa-ı Şâhâne Küşad Olunacak Eytâm Sandıklarının Stret-i İdare ve Muhafazası Hakkında Nizâmnâmedir” Aynı Nizâmnâme, Madde: 6, s.277; Eytâm Sandığına intikal eden bir terekeden alınan vergi miktarlarının zaman zaman değişmiş olduğunu görüyoruz. 26 Zilhicce 1287 tarihli ve 560 numaralı Vilayet tahriratında; eşya ve emlaktan alınmakta olan binde 20 kuruş dellâliyenin, 12 kuruş 10 parasının mültezime yani hazineyi celileye, 6 kuruş 10 paranın hademe-i Şer'iyyeye ve 60 parası münâdiye verildiği ancak 84 senesi Martı ibtidasından itibaren itibar olunmak üzere Eytâm Sandığı Nizâmnâmesinde belirtilen binde 20 kuruş dellâliyenin, 12 kuruşu Eytâm Müdürlüğüne, 5 kuruş münâdiye ve 3 kuruş hademe-i Şer'iyyeye verilmesi hakkında fermân çıkarıldığını görmekteyiz. *Muğla Ş. S. D. 129, v.1, (hüküm tarihi: 8 Receb 1288/ 1 Mayıs 1287).*

³⁶⁹ Örneğin 24 L [Şevval] sene 68 (12-8-1852) İstanbul ve Bilâd-ı Selâse de [eskiden Eyüb-Galata-Üsküdar için verilen isimdir. Midhat Sertoğlu, *Aynı İlgat*, s.52] ölenlerin yetimlerine intikal eden gayri menkullerin keşif ve tahmini işlemlerinde fazla harç alındığı ile ilgili şikayetler üzerine çıkarılan emirde fazla harç alınmaması keşif bedellerinin ve tahminlerinin dikkat edilmesi bildirilmiştir. Başka bir fermân da, Gayri müslim yetimlerinin haklarının da korunması ile ilgili hükümlerin olduğu görülmektedir. Rum yetimlerinin haklarının keşişhânelerde kaybolduğu, bunun içinde kilise hesaplarının incelenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması istenmektedir. [Evail-i Receb sene 1257], (19/8/1841). Diğer bir örnek fermân ise, İstanbul ve Bilâd-ı Selâse de bulunan esnafın tereke işleri ve yetim mallarıyla ilgili işlere bakmak amacıyla kurulan İstanbul Kısme-i Belediye Mahkemesi'ne aittir. 1852'de kurulmuştur. 1860 yılında yine İstanbul Mahkemesine bağlı olan Bâb mahkemesine ilhak edilmiştir. Bu mahkeme İstanbul, Kahire, Şam, Bağdat ve Selanik gibi büyük şehirlerde bulunmaktadır. Burada Kısme-i Belediye Mahkemesi ile ilgili verilen belgenin özeti şu şekildedir: “Yetim mallarının korunması ve muhafazası için bir komisyon kurularak konunun incelenmesi, müzakere edilmesi daha önce padişah tarafından istenmiştir. Emvâl-i Eytâm Nazırı Tahsin Beyefendi başkanlığında Meclis-i Vâlâ'da müzakereler yapılmıştır. Bu müzakereler sonucunda Mahkemnin nizâmnâmesi yayınlanmıştır. Nizâmnâmeye göre, nazırın maiyetinde çalışacak katip ve memurların maaş tahsisi, nazıra bir yardımcının tayin edilmesi ve maaş verilmesi, bu maaşların padişah yakınları, haslar ve Galata kadılarının almakta olduğu harc-ı idaneden ödenmesine ve idane harcı olarak kesede 5 kuruş alması; Nazır yardımcısı ulemeden birinin olması, hatta bu kişinin İstanbul ve Mekke payelilerinden olması gerekiyor. Nezaret merkezi başlangıçta şeyhülislâmlık binasına yakın olmasından dolayı Süleymaniye'de düşünülmüş ancak yer bulunamadığı için Bâb-ı alî'de faaliyet göstermiştir. Memur kadrosu da 24 kişiden oluşmuştur. Nazır yardımcısı 24 kişiden biri başkatiptir”. İstanbul ve Bilâd-ı selâse esnaf terekelerine eskiden olduğu gibi İstanbul kadılığına bağlılığı değiştirilmiş olduğundan bundan böyle İstanbul Kadılığına bağlı Kısme-i Belediye Mahkemesi tarafından bakılacaktır. Eytâm Müdürleri ve diğer memurlar tarafından malları yazılacak tereke ve yetim işleri kısme-i belediye mahkemesi bakacaktır. Bu mahkememin katipleri kefaletle müteselsil kefil olacaklar. Bir başkatip ve on katip ve yedi mülazım çalışacaktır. 10 nefer katibe hoca denilmektedir. [Fi Cumade'l-ül'a sene 1277] (...-11-1860). İstanbul kısme-i belediye mahkemesi Bâb mahkemesine ilhak edilmiştir. İstanbul Kısme-i Askeriye Galata ve Üsküdar Mahkemesinde görülen yetim mallarının korunması ve muhafazası için hazırlanan nizâmnâmeye göre başkatip ve hoca denilen

Muğla'da da Eytâm Sandığı'nın kurulduğunu, yetim paralarının bu sandıkta toplandığını ve burada biriken paradan faizle borç para verildiğini görmekteyiz. Bu paranın faizle verilmesinin nedeni, hem paranın değerinin kaybetmesini önlemek hem de bu paradan hak sahiplerine nafaka temin etmektir³⁷⁰.

Bazı örnekler vererek konuya açıklık getirelim; Gökabad Kazası'nda göçebe Elhac Osmanoglu Molla Mustafa öldüğünde yetimleri küçük Süleyman ve Ahmet'e, amcaları Molla Osman vasî-i nasb tayin edilmiştir. Molla Osman, Eytâm Sandığındaki çocukların parasına bakan Muhzır Kozalı Mehmet'ten iki şahit huzurunda 1785 kuruş borç aldığını ve bir senelik faizinin 568 kuruş tuttuğunu ve toplam borcunun 2053 kuruş olduğunu beyan ve kabul etmiştir³⁷¹.

Diğer bir örnekte ise; Muğla'nın Degset Mahallesi'nden ölen Ömeroğlu Deveci Hasan'ın meczube kızı Feriştah'a, Elhac Osmanoglu Elhac Memiş Ağa vasî tayin edilmiştir. Vasî Elhac Memiş Ağa, elinde bulunan meczube Feriştah'a ait eytâm malından, Feriştah'ın büyük kardeşleri Ömer ve Mehmet'in 1637 kuruş 11 para borç aldıklarını ve üç yıl sonunda 885 kuruş faizle birlikte 2495 kuruş 11 para ödemeyi kabul ettiklerini beyan etmiştir³⁷².

Başka bir örnekte ise nafakası ve geliri olmayan bir çocuk için Eytâm Sandığından nafaka talebinde bulunulduğunu görüyoruz. Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden, Alioğlu Molla Hasan mahkemeye müracaatla vasîsi olduğu hacr ve terbiyesinde, tahminen beş yaşındaki Ayşe'nin nafakası olmadığını beyanla mahkemeden nafaka ve kisve bahâ talebinde bulunuyor. Mahkeme ise, Ayşe'nin

on neferin birbirine müteselsilen kefil olacaklardır. Kısmet-i Belediye Mahkemesinin Bâb mahkemesine ilhak edilmeden önceki yazılan terekelerin yarım kalanlarına da mahkeme memurları tarafından bakılacaktır. Hata varsa eski memurlar sorumludur. Katiplerden biri başka yere tayin edilirse yazmış olduğu terekelerin muhasebesini görerek başka katibe devredecektir. [29 Rebiülahir sene 1277] (15.11.1860) Ahmet Eryüksel, *Aynı makale*, s.332-341; Bâb Mahkemesi, şer'i mahkeme teşkilatı devrinde İstanbul'da bulunan bir çeşit Sulh Mahkemesi idi. Bâb Mahkemesinde İstanbul Kadısı tarafından görevlendirilen ve onun vekili sayılan bir "nasip" ve yanında birkaç katip bulunurdu. Bu kaitplerden birine "vakaa-yı katibi" denirdi. Bâb, karı-koca arasındaki aile hukuku işleriyle uğraşır, aynı zamanda bazı işler için bugünkü noterler gibi tescil muameleleri de yapardı. Bâb, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra (1908) İstanbul'da mahkemelerin birleştirildiği tarihe kadar devam etmiştir. "Bâb Mahkemesi", *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: V, M.E.B. Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1967, s.6; Bkz. Mehmet İpşirli, "Bâb Mahkemesi", *D.İ.A. IV*, İstanbul 1991, s.362.

³⁷⁰Faiz ve murabahaçılığın uygulanması hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Aynı makale*, s.30-46.

³⁷¹Aslında aldığı borç 1785 kuruş faizi ise 568 kuruş diye yazılmıştır. Topladığımızda ise 2353 kuruş yapmaktadır. Ancak defterde 2053 kuruş diye yazılmıştır. *Muğla Ş.S.D. 122, v.9b, (hüküm tarihi: Gurre-i Şabanü'l-muazzam sene 1272)*.

³⁷²*Muğla Ş.S.D. 122, v.10a, (hüküm tarihi: Gurre-i Şabanü'l-muazzam sene 1272)*.

ihtiyaçlarına harc ve sarf olunmak üzere her ay 30 kuruşun vasî Hasan'a Eytâm Sandığından ödenmesine karar vermiştir³⁷³.

B-AİLEYİ OLUŞTURAN DİĞER BİREYLER

Osmanlı ailesi genelde karı-koca ve çocuklarından meydana gelen 4-7 kişiden oluşuyordu. Bununla birlikte, özellikle kasaba ve şehirlerdeki zengin ortamlarda büyük aile tiplerine, mesela karı-koca ve çocukları, kayınvalide, kayınata, kocanın kız kardeşi, süt kızkardeşi, uşak ve cariyelerden oluşan bazen otuz-otuz beş kişilik ailelere rastlanıyordu³⁷⁴. İncelediğimiz dönemde sayı bakımından bu kadar büyük aileler yok ise de, yinde büyükbaba, büyükanne, baba, anne, çocuklar, hizmetçiler ve bazı diğer yakın karabların oluşturduğu aile tipleri görülmektedir.

1-Büyükbaba-büyükanne ve Ailedeki Diğer Yakın Akralar

Muğla'ya ait şer'iyye sicillerinde geçen terekeleri incelediğimiz vakit Muğla'daki aile yapısının küçük aile tipinde olduğunu görürüz. Ancak bazende bu aileye büyükanne, büyükbaba, erkek ve kız kardeşler, torunlar, halalar, teyzeler, muayyene³⁷⁵ ve gulâmlar dahil olmaktadır. Bu oran terekeler içinde çok az bir yer tutmaktadır. Fakat eş ve çocuklar dışında kalan aile üyeleride zaman zaman mîrâstan pay alabilmektedirler. Osmanlı toplum ve ailesinde mîrâsın taksimi, İslâm Mîrâs Hukuku'na (ferâiz kurallarına) göre yapıldı³⁷⁶. Müslüman ailede kız çocuğuna verilen hisse erkek evlada verilen hisselerin yarısı kadardır. Buna karşılık ananın hissesi (ölen kişinin eşi) daha azdır. Kadının nafakası, mehri terekeden ayrıldıktan sonra taksim yapıldı. Dolayısıyla kadın az değil belli bir miktarda pay alıyordu. Esas olarak fûruu (çocuk ve torunlar) var iken usûl (ölenin ana-babası) ve diğer

³⁷³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.81, (hüküm tarihi: 1 Recebü'l-ferd sene 1281).*

³⁷⁴ Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumı", s.483.

³⁷⁵ Muayyen, yardımcı, yardım ve muavenet eden, muavin, refik ve yamak demektir. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s.1378. Belgelerde zaman zaman geçen bu ifadeyi aile içinde hizmetçi olarak kabul etmek mümkündür. Çünkü, aile reisleri ölümlerinden evvel mîrâslarının sülüsünü (3/1) muayyene ve gayr-i muayyenlerine bırakarak onların haklarını korumak içinde vasi-i muhtâr tayin etmişlerdir. Bunda ki amaç ise, öldükten sonra hizmetçilerinin kimseye muhtaç olmasını istemediklerinden dolayı olabilir. Bununla ilgili örnekler için bkz. *Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] <1>273); Muğla Ş.S.D. 123, v.64a, (hüküm tarihi: Evahir-i Recebü'l-ferd sene 1278); Muğla Ş.S.D. 123, v.64b, (hüküm tarihi: Evail-i Ramzanü'l-mübarek sene 1278). Muğla Ş.S.D. 124, s.174, (hüküm tarihi: 4 Şevval sene <1>283); Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>84).*

³⁷⁶ Ferâiz sahipleri denilen birinci derece mîrâsçıların hisseleri mahfuz tutulmuş ve bunlar bulunmadığı takdirde veya bulunupta belirlenen hisselerini aldıktan sonra terekede fazla bir şey kaldı ise hisselerini alabilirlerdi. Bu sûretle muayyen ve mahfuz hisse sahibi olanlar 12'dir ve bunlardan 10'u nesebi ve ikiside (karı-koca) sebebi olarak akrabadır. Mîrâsta hak sahibi olanlar baba, babanın babası, ana bir er-kardeş, ana, ananın anası-babanın anası, öz kız, oğlun kızı, ana-baba bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, ana bir kız kardeş, koca ve karıdır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Akeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659) I", *Belgeler III/5-6*, İstanbul 1996, s.20-23.

akraba mîrâsa ortak edilmezdi. Yine İslâm mîrâs hukukunda mecburiyet prensibi vardır. Mîrâsçı olmak veya muris olmak serbest iradeye bağlı değildir. Mîrâsçı gaib veya küçük ise onun mahfuz hissesi vardır. Fûruu var iken usule mîrâs düşmez ancak ana-baba eğer muhtaç iseler mîrâsçılardan nafaka alabilirler³⁷⁷.

İncelediğimiz defterlerde geçen eş, çocuk, ana-baba ve kardeşleri haricinde başka mîrâsçısı olan tereke sahipleri ve yakın akrabaları şunlardır: Mataralıoğlu Mustafa öldüğü vakit mîrâsçısı olarak, 1 eş, 2 erkek çocuk ve 1 amcası olmak üzere 4 varis³⁷⁸; Hasan kızı Rukiye ise öldüğünde, 1 eş ve 1 amcası olmak üzere 2 mîrâsçı bırakmıştır. Rukiye Hatunun hiç çocuğu yoktur³⁷⁹.

Yahya kızı Ayşe'nin bir kız bir erkek olmak üzere iki çocuğu vardır. Ancak Elhac İbrahim oğlu Ali kendisinden önce ölmüştür. Bu nedenle mîrâsı kızı ile oğlu Ali arasında taksim edilmiş ve oğlu Ali'nin hissesi de Mehmet, Feriştah, Hamide ve Emetullah adlı dört torunu arasında pay edilmiştir³⁸⁰. Kemaloğlu Süleyman'ın ise öldüğünde, 1 eşi ve 1 torunu olmak üzere 2 mîrâsçısı; Kel Ali oğlu Elhac Ali'nin ise 1 eşi, 1 kardeşi ve 2 amcaoğlu olmak üzere 4 mîrâsçısı; İbrahim oğlu Elhac Memiş Ağa'nın ise 2 eşi ve Dayızadelerinden Aynımah Hatun, Fatma Hatun ile Teyzezadesi Feriştah olmak üzere 5 mîrâsçısı terekelerinin tespitinde mîrâsçı olarak yer almıştır³⁸¹. Terekelerin haricinde farklı nedenlerle şer'iyye sicillerine yansıyan olaylar ailelerin yaşantısı veya diğer yakın akrabalarla ilişkiler hakkında bize ipucu vermektedir. Bazen erkek veya kadınlar, aile üyelerini yitirip bakıma muhtaç duruma geldiklerinde hayatlarını tek başlarına sürdürmek zorunda kalabiliyorlardı. İhtiyar ve kimsesiz kalan erkek veya kadınların, kendilerine ölünceye değin bakacak veya paralarını idare edecek birilerini aradıklarını, mal veya para varlıkları sayesinde kendilerini güvence altına almaya çalıştıklarını görmekteyiz³⁸². Böyle bir belge Muğla'nın Orta Mahallesi'nden, ma'tuh³⁸³ Abdullah oğlu Durmuş Mehmet'e aittir. Durmuş Mehmet'in vasîsi Süleyman oğlu Ebubekir, mahkemeye müracaat ederek vasîsi olduğu ma'tuhun nafakaya ihtiyacı olduğunu ve torunu (kızının oğlu) Hasan zimmetindeki 1.376,5 kuruşluk malından nafaka talep etmektedir. Yapılan inceleme

³⁷⁷ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda...*, s.83.

³⁷⁸ *Muğla Ş.S.D. 122, v.1b, (hüküm tarihi: 10 Şabanü'l-muazzam sene 1276).*

³⁷⁹ *Muğla Ş.S.D. 122, v.11b, (hüküm tarihi: 5 Muharremü'l-haram 1273).*

³⁸⁰ *Muğla Ş.S.D. 123, v.13b, (hüküm tarihi: 5 Rebiü'l-evvel 1273).*

³⁸¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.47, (hüküm tarihi: Gurre-i M [Muharrem] sene <12>82).*

³⁸² İbrahim Güler, "Bir Osmanlı Şehrinde....", s.23.

³⁸³ Ma'tuh: bunamış, bunak demektir. Ferit Devellioğlu, *Aynı lûgat*, s.587.

sonunda mahkeme, her ay 48 kuruş nafakanın vasî Ebubekir'e ma'tuhun masraflarına harc ve sarf olunmak üzere ödenmesi yönünde karar vermiştir³⁸⁴.

Yaşlı insanları zor durumda bırakan diğer bir olay da, hastalıkları ve kendilerine bu zor durumda bakacak ve ekonomik yönden destekleyecek bir yakınlarının olmamasıdır. Bununla ilgili belge şöyledir; Muğla'nın Orta Mahallesi'nden Elhac Mustafa kızı Emine felç hastasıdır ve iyileşmemektedir. Emine Hatun bakacak kimsesi olmadığından dolayı elinde bulunan 1780 kuruş nakit parasını faize vermek üzere Elhac Hafız Ali oğlu Evcî Mustafa Ağa'yı vasî tayin etmiştir. Faize verilen bu paradan her ay 22 kuruş 10 paranın Emine Hatun'un ihtiyaçlarına harcanmak için nafaka olarak verilmesine karar verilmiş ve bu durum vasiye tenbiye edilmiştir³⁸⁵.

Yaşlı ve bakıma muhtaç insanlar vasî atamak sûretiyle paralarını idare edecek birilerini bularak yaşamlarını idame ettikleri gibi bazende bu işin kendi öz çocukları tarafından yapılmasını tercih ederlerdi. Ancak ana-babaların bunda hayal kırıklığına uğramaları onları ruhen yaralamaktaydı. Bununla ilgili belge şöyledir: Muğla'nın Bozöyük Köyü'nden İbrahim kızı Hatice Hatun kendisine bakmak üzere kızı Emine'ye iki inek, iki buzağı, bir düğ ve bir buzağıdan oluşan hayvanları hibe etmiştir. Ancak bir süre sonra mahkemeye müracaat eden Hatice Hatun, kızı Emine'nin kendisine bakmadığını ve aralarında niza olduğunu ileri sürerek hibe ettiği hayvanlarını geri talep etmiştir. Mahkeme olayı tedkik etmiş ve Emine Hatun'un hibenin şartlarını yerine getirmeyerek annesine bakmadığına ve annesi Hatice Hatun'un iddialarının doğruluğuna hükmederek hibe edilen hayvanların iadesine karar vermiştir³⁸⁶.

Yine başka bir hüküm ise, Muğla'nın Muslihiddin Mahallesi'nden Elhac Ahmet kızı Ümmügülsüm Hatun'a aittir. Ümmügülsüm Hatun mahkemeye müracaat ederek bu tarihten 4 sene önce mülkiyeti kendine ait olan evini ölünceye değin kendisini oturtmak ve tasarruf etmek şartıyla oğlu Elhac Ömer Ağa'ya 600 kuruşa sattığını ancak oğlunun parayı ödemediği gibi kendisini evden zorla çıkarmak istediğini beyan ederek davacı olmuştur. Elhac Mehmet Ağa ise parayı ödemediğini kabul ederek annesinin evden çıkarak kendisine teslim etmesinden sonra parayı

³⁸⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.25a, (hüküm tarihi: 21 Zi'l-hiccetü's-şerif sene 1275).*

³⁸⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.3b, (hüküm tarihi: 3 Şabanü'l-muazzam sene 1275).*

³⁸⁶ *Muğla Ş.S.D. 123, v.3b, (hüküm tarihi: 7 Şabanü'l-muazzam sene 1275).*

ödeyeceğini söylemiştir. Ancak mahkeme daha önce yapılan anlaşmayı fesh ederek evin tekrar Ümmügülsüm'e iade edilmesine karar vermiştir³⁸⁷. Görülüyorki aile içerisinde ana-baba ve çocuklar arasında zaman zaman çeşitli nedenlerle münakaşalar çıkmakta ve bunlar mahkemeye intikal etmektedir.

2-Köleler ve Cariyeler

Osmanlı ailesinde ana-baba, çocuklar ve yakın akrabalar dışında aileye kan veya süt akrabalığı olmaksızın dışarıdan katılan kimseler de vardır. Bunların başında köle ve cariyeler gelmektedir³⁸⁸. Savaş neticesinde esir edilen veyahut para ile satın alınan erkeklere “köle”(gulâm), kadın ve kızlara “cariye” denir³⁸⁹. Osmanlılar çağlarının anlayışına ters düşmediği için köleliğe karşı bir tepki göstermemişlerdi. Gerek toplum hayatında gerekse özel hayatta bu esaret usulünden faydalanmışlardır. Özellikle kuruluş ve büyüme döneminde savaş esirlerini köleleştirerek istifade yoluna gitmişlerdir³⁹⁰.

Köleye ekonomik ve sosyal hayatın her alanında rastlama imkanı vardır. Köle istihdamı hür kişi istihdamına tercih edilmekteydi. Köle, varlıklı aileler ve ileri gelen devlet adamları için bir gösteriş vesilesi ve zenginlik nişanesi idi. Bunlar için kölenin maliyeti gördüğü işler ile ölçülü değildi. Fakat belli bir sanat ve ticaret ile uğraşan kimselerin köle istihdam etmelerinde, kölenin fonksiyonu dikkate alınmalıdır. Köle sahibi insanların hayat seviyesi, görgüsü ve çeşitli imkanları diğer fakir insanlardan üstün olduğu için yanlarındaki köleler de iyi bir şekilde yetişerek hayata hazırlanma imkanlarını elde ederlerdi³⁹¹.

İslâm Hukuku, köle sahibine; kölesini satabilme, hibe ve hediye edebilmek gibi tasarruflarda bulunma hakkı tanımıştır. Köle ve cariyelerin herhangi bir mukavele akdine kanunen ehliyetleri yoktur. Mahkeme huzurunda şahitlikleri geçerli değildir. Cariyeler ile sahipleri arasında nikah akdi gerekmemektedir. Evli bir cariyenin çocukları esir olarak sahibine aittir. Eğer bir adamın cariyesinden çocuğu olursa, çocuk babasının medeni haline tâbi sayıldığı için hür olurdu. Sahibinden çocuğu olan cariye ümm-i veled olur ve bu cariye sahibinin ölümüyle hürriyetine

³⁸⁷ *Muğla Ş.S.D. 124, s.89, (hüküm tarihi: 6 ZA [Zilkadeti 'ş-şerif] sene <1>282).*

³⁸⁸ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.48.

³⁸⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı sözlük I*, s.259.

³⁹⁰ Said Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlili)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.189.

³⁹¹ Said Öztürk, *Aynı eser*, s.190.

kavuşurdu³⁹². Öldüğünde cariyeye ve köle sahibi olanların cariyeye veya köleleri birer eşya gibi telafuz edilerek yazılırdı. Muğla'ya ait sicillerde geçen iki adet *zenci cariyeye*, beş adet *zenci gulâm* ve bir tane ise *zenci köle* vardır. Terekesinde cariyeye, gulâm ve köle adı geçen şahıslar şunlardır; Bozöyük'ün Leyne Köyü'nden Ali oğlu Elhac Mehmet Efendi'nin terekesinde 650 kuruş değerinde bir adet *zenci cariyesi*³⁹³ vardır. 38.723 kuruşluk iyi bir tereke sahibi olan Elhac Mehmet Efendi'nin isminde yer alan "Elhac" ve "Efendi" ünvânları onun toplumda saygın bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bozöyük nahiyesinden Mehmet oğlu Ömer Ağa'nın terekesinde 3000 kuruş değerinde bir adet *zenci cariyesi*³⁹⁴ vardır. Ömer Ağanın, isminde yeralan "Ağa" ünvânı onun toplumdaki statüsünü göstermektedir. Üstelik 71.757 kuruşluk terekesi de ekonomik durumunun çok iyi olduğunu ortaya koymaktadır. Muğla'nın Bali Hoca Mahallesi'nden Abdurrahman oğlu Elhac Beğ'in terekesinde 600 kuruş değerinde bir adet *zenci gulâmı*³⁹⁵ vardır. Hacda dini vazifesini ifa ederken ölen 152.471 kuruşluk bir oldukça yüklü bir terekeye sahip Elhac Beğ'in sahip olduğu "Beğ" ünvânı onun toplumda önemli bir yeri işgal ettiğini ve saygın bir kişi olduğunu göstermektedir. Muğla'ya bağlı Yeniköy civarında göçebe (hayme nişin), Hacı Halil oğlu Hacı Mehmet'in terekesinde 186 kuruş değerinde bir adet *zenci gulâmı*³⁹⁶ vardır. 10.490 kuruşluk terekeye sahip olan Hacı Mehmet ise bir Yörük olup oda sahip olduğu tereke tutarı itibarıyla toplumda saygın kişiler arasındadır. Muğla'nın Bayezid Mahallesi'nden Abdullah oğlu Hasan Kadızade İsmail Ağa'nın terekesinde 1600 kuruş değerinde bir adet *zenci gulâmı*³⁹⁷ vardır. İsmail Ağa'nın isminin önünde yeralan ve onun bağlı bulunduğu sülaleyi ifade eden Kadızade ünvânı ve 42.178 kuruş 10 para tutarındaki terekesi onun da toplumda saygın bir kişi olduğunu göstermektedir. Ula Kasabası'nın Hacı Ali Ağa Mahallesi'nden, Elhac Mehmet oğlu Elhac Ali Beğ'in terekesinde 1200 kuruş değerinde bir adet *zenci gulâmı* ve yine 1200 kuruş değerinde başka bir *zenci gulâmı*³⁹⁸ vardır. Elhac Ali Beğ ise "Elhac" ve "Beğ" ünvânlarına sahip olup hem taşıdığı ünvânları ve hemde 197.707 kuruşluk yüklü miktardaki terekesiyle toplumda

³⁹² Kölelerin hukukî statüleri ve hürriyetlerini elde etmeleri için bkz. Said Öztürk, *Aynı eser*, s.191-201.

³⁹³ *Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1272).*

³⁹⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.203, (hüküm tarihi: 28 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>284).*

³⁹⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.17a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273).*

³⁹⁶ *Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: Selh-i Rebiü'l-ahir sene 1273).*

³⁹⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.13b, (hüküm tarihi: 15 Rebiü'l-ahir sene 1273).*

³⁹⁸ *Muğla Ş.S.D. 123, v.34a, (hüküm tarihi: 25 Zi'l-hicetü's-şerif sene 1274).*

oldukça saygın bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Muğla'nın Balihoca Mahallesi'nden Osman oğlu Hafız Yusuf Efendi'nin terekesinde ise 900 kuruş değerinde bir adet *zenci köle*³⁹⁹ mevcuttur. Hafız Yusuf Efendi'nin 173.350 kuruşluk serveti isminde yeralan “Hafız” ünvânı onun dini bir vazifesi olduğunu “Efendi” ünvânı ise onun toplumda saygın bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Terekelerini incelediğimiz bu şahıslar hem toplumdaki saygın kişilikleri hem de sahip oldukları terekelerinin tutarı itibariyle evlerinde cariyeye veya hizmetçi olarak köle barındırmaktaydılar. Ölümlerinden sonra ise bunlar birer eşya gibi terekeye kaydedilerek varislerine mîrâs olarak intikal etmiştir.

3-Hizmetçiler

Aile içinde yer alan diğer bir unsur da terekelerde sık sık mîrâsın üçte birinin vasiyyet edilmesiyle adları geçen yardımcılar(*muayyeneler*)dır. Muayyen'in sözlük anlamı, “*yardımcı, yardım, muavenet eden, muavin, refik ve yamak*” demektir⁴⁰⁰. İslâm Hukuku'na göre, bir kişi eğer tek bir mîrâsçısı dahi var ise mîrâsının ancak üçte birini vasiyyet edebilirdi. Üçte birinden fazlası için mîrâsçıların onayı gerekliydi. Bir kişi, hiçbir mîrâsçısı yok ise mîrâsın tamamını vasiyyet edebilirdi. Bir kişinin kendine ait herhangi bir malı vasiyyet edebilmesi için, hür, akıl-baliğ, kendi iradesi ile hareket ediyor olması ve borçlu olmaması gerekir. Mevcut olmayan hiçbir şey vasiyyet edilemez. Vasiyyetin hükmen mevcut bir kimseye yapılması gerekir⁴⁰¹. Borçlu olarak ölen bir şahsın vasiyyeti geçerli değildir. Çünkü borç terekeden ödenecek borçlar arasında ilk sıradadır. Ancak tereke borçtan fazla ise vasiyyet terekenin kalan miktarı üzerinden aynen uygulanır. Fakat alacaklılar haklarından vazgeçer iseler vasiyyet aynen uygulanır⁴⁰². Zîmmiye, doğmamış çocuğa , köle veya cariyeye yapılan vasiyyet geçerlidir⁴⁰³.

Muğla Şer'iyye Sicilleri üzerinde yaptığımız incelemede bazı kişilerin mîrâslarının üçte birini özellikle yardımcılara bıraktıklarını, bunların hak sahiplerine intikali içinde vasî tayin ettiklerini görmekteyiz. Şimdi bunlara örnekler verelim: Ula Kasabası Elhac Ali Ağa Mahallesi ahalisinden Gölcüklü Elhac bin Halil'in vasiyyeti gereği 179.414 kuruş 10 paralık mîrâsının üçte biri olan 59.329

³⁹⁹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.32b, (hüküm tarihi: 21 Ş [Şaban sene <12>84).*

⁴⁰⁰ Şemseddin Sami, *Aynı eser*, s.1378.

⁴⁰¹ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.126-127.

⁴⁰² Ömer Nasuhi Bilmen, *V*, s.123.

⁴⁰³ Ömer Lütfi Barkan, *Aynı makale*, s.19.

kuruşluk kısmı vasî-i muhtâr Müderris Osman Efendi'ye yardımcılara verilmek üzere teslim edilmiştir⁴⁰⁴. Muğla'nın Orta Mahallesi ahalisinden Ahmet kızı Ayşe'nin vasiyyeti gereği 2.410 kuruşluk mîrâsının üçte biri olan 803 kuruşluk kısmı vasîsi Tenekeci Ahmet Ağa'ya yardımcılara teslim edilmek üzere teslim edilmiştir⁴⁰⁵. Muğla'nın Kirameddin Mahallesi ahalisinden olup Köyceğiz'de Dalyan iskelesinde zahire tüccarı olan Abdullah oğlu Elhac Mehmet Ağa'nın vasiyyeti gereği 581.806 kuruşluk mîrâsının üçte biri olan 193.935 kuruş 40 paralık kısmı vasî-i muhtâr Süleyman oğlu Mehmet Efendi'ye yardımcılara intikal ettirilmek üzere teslim edilmiştir⁴⁰⁶. Bu örnekler bize göstermektedirki, şahıslar ölmeden evvel yanlarında çalışan kişileri mağdur ve kimseye muhtaç etmemek için mîrâslarından hisse vermişlerdir. Bu uygulama ile de yardımcı, refik, yamak hizmetinde bulunan kişiler de efendileri öldüğünde rahat bir hayat sürme imkanına sahip oluyorlardı. Hizmetkar Hüseyin şeklinde belgeler arasında rastladığımız ifade büyük evlerde veya konaklarda hizmetkarların varlığını göstermektedir⁴⁰⁷.

⁴⁰⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273).*

⁴⁰⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.41a, (hüküm tarihi: 24 Ş [Şaban] sene <12>77).*

⁴⁰⁶ *Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>84).* Benzeri örnekler için bkz. *Muğla Ş.S.D. 123, v.64a, (hüküm tarihi: Evahir Recebü'l-ferd sene 1278); Muğla Ş.S.D. 123, v.64b, (hüküm tarihi: Evail Ramazanü'l-mübarek sene 1278); Muğla Ş.S.D. 123, v.46a, (hüküm tarihi: 12 M [Muharrem] sene <1>277); Muğla Ş.S.D. 124, s.164, (hüküm tarihi: 10 B [Receb] 1283); Muğla Ş.S.D. 124, s.33, (hüküm tarihi: 3 Safer sene <1>282); Muğla Ş.S.D. 124, s.47, (hüküm tarihi: Gurre-i M [Muharrem] sene <12>82).*

⁴⁰⁷ *Muğla Ş.S.D. 122, v.7a, (hüküm tarihi: 14 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276).*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AİLE EKONOMİSİ

Osmanlı Devleti'nde en büyük toplum olarak kuşkusuz aile yer almaktadır. Aileyi oluşturan bireyler kan bağıyla aynı soydan gelmekte ve bunların yakınında bulunanlar da bu topluluk içinde yer almaktadır. Bu toplu yaşam biçimi ister istemez ekonomik etkinlikleri de birlikte getirmektedir. Aile içi ekonomik etkinlikler, çok farklı olabilmektedir. Muğla ailelerindeki ekonomik yapı bu çerçevede ele alındığında, karşımıza zengin ve birbirinden farklı etkinlikler ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde Muğla'daki aile üyelerinin ekonomik açıdan durumlarını inceleyeceğiz. Aile reisleri “hangi mesleklerle uğraşmaktalar”, “ekonomik güçleri nedir?” gibi sorulara cevap aracayacağız.

A-AİLELERİN GEÇİM KOŞULLARI

1-Zanaatçı ve Meslek Erbabı Aileler

Osmanlı toplumunda, zengin fakir hemen herkes bir meslek sahibidir veya bir iş yapıyor gözükmektedir. Osmanlı Devleti'nde meslek erbabı, Ahilik (uhuvvet) teşkilatı bünyesinde toplanmıştır. İslâm'ın ilk yıllarından itibaren malların fiyatlarını ve kalitelerini kontrol etmek için kurulan “hisbe teşkilatı”, Osmanlı Devleti'nde de devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde İhtisab müessesesinin kuruluşu Osman Gazi zamanına dayanmakta olup ilk örnekleri I. Murat zamanında görülmektedir⁴⁰⁸. İhtisab Emni veya İhtisab Ağası diye adlandırılan bu memurlar ve İhtisab müessesesi Osmanlı şehir hayatında vaz geçilmez bir unsurdur. Kurulu sosyal düzeni korumak en önemli meselelerden biriydi. Bunun yanında, zaruri günlük ihtiyaç maddelerinin halkın eline uygun ve ucuz bir şekilde geçmesini sağlamak da gerekiyordu. Bunun için de esnaf ve diğer ticaret erbabının kontrol altında tutulması icab ediyordu. Osmanlı Devleti'nde tüm bu işlerden sorumlu olan İhtisab Müessesesi'di⁴⁰⁹. Muhtesib, kadı'nın emrinde belediye işlerine bakan bir memurdu. Bunun vazifesi kadı'nın verdiği hükümleri tatbik etmek ve çarşı ile pazarlardaki

⁴⁰⁸ Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul 1987, s.32.

⁴⁰⁹ Ziya Kazıcı, *Aynı eser*, s.33-34.

hayatın intizamını temin etmekte. Çarşı ve pazarlarda satılan her türlü ticari mala narh koymak muhtesibin göreviydi⁴¹⁰.

İhtisab müessesesi varlığını XIX. Yüzyıla kadar korudu. II. Mahmut zamanında yapılan köklü değişiklikler sonunda 1826 yılında İstanbul'da "İhtisab Nezareti" kurularak görevleri bu kuruma devredilmiştir⁴¹¹.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren bir meslek ve sanat sahibi olan insanların kurduğu ve teşkilatlandığı "Ahilik", devletin son zamanlarına kadar esnaf teşkilatı üzerinde hakimiyetini devam ettirmiştir. Meslek sahipleri üzerinde kalitenin korunması için iyi bir kontrol kurulmuştur. Her esnaf topluluğu, mesleki faaliyetinde tâbi' bulunacağı özel kuralları, normal olarak kendisi kararlaştırır ve bütün ustaların ortak kararı olarak onaylanmak üzere kadıya sunar. Kadı şeriate, kanunlara, örf ve adetlere aykırı olup olmadığına dair incelemesini hızla tamamladıktan sonra teklifi Divan'a arz ederdi. Divan'ın onayından sonra, ustalar tarafından hazırlanmış bulunan taslak, kendileri için bağlayıcı niteliği olan bir temel belge haline gelirdi⁴¹². Bu şekilde tespit edilen kuralları uygulamak ve muhtemel sapmalara meydan vermemek için bir icra organı gerekli idi. Esnaf örgütünün icra organı, ihtiyar ustalar, nizam ustaları veya lonca ustaları denen ileri gelen ustaların teşkil ettiği bir idare heyeti ile bu heyetin başkanı durumunda olan Kethüda ve yardımcılarının oluşuyordu. Kethüdayı, esnaf seçerdi. Kethüda'nın seçilmesinde ve değiştirilmesinde yetkili merci kadılıktı⁴¹³.

İncelediğimiz dönemde Muğla'da esnaf teşkilatları hakkında elimizde çok fazla bilgi mevcut değilse de, ekmekçi esnafına ait bir belgede geçen *Etmekçibaşı* Abdullah bin Elhac İbrahim⁴¹⁴ ifadesi esnaf teşkilatının mevcut olabileceği fikrini vermektedir.

Ayrıca ailelerin geçimlerini sağladıkları bu meslekleri ifa etmeleri için çarşı ve pazar gibi mekanların bulunması gerekirdi. Muğla Şer'iyeye Sicillerini

⁴¹⁰ Ziya Kazıcı, *Aynı eser*, s.42.

⁴¹¹ Ziya Kazıcı, *Aynı eser*, s.33-34.

⁴¹² Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s.296.

⁴¹³ Mehmet Genç, *Aynı eser*, s.296.

⁴¹⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.6b, (hüküm tarihi: 11 Ramazanü'l-mübarek sene 1275).*

taradığımızda *Papuçcu Arastası*⁴¹⁵, *sûk-i sultanî*⁴¹⁶ pazarı, *Muğla Çarşusu*⁴¹⁷, *Reşne Pazarı*⁴¹⁸ gibi ticaret merkezlerini tespit ettik. Bu merkezler mesleklerin ifa edildiği en önemli yerlerdi.

Muğla'da ifa edilen meslekleri Şer'iyeye sicillerindeki, terekeler, evlilik, boşanma, katl, şahitlik, vasîlik, davacı, borçlu, alacaklı vb. nedenlerle zikr edilen belgeleri taramak sûretiyle tespit ettik. Tespit ettiğimiz meslek sayısı 63'tür. Tabi ki Muğla'da varlığını sürdüren meslek sayısı bu kadarla sınırlı değildir. Bunlar herhangi bir nedenle mahkemeye yansımış kişilere ait mesleklerdir. Muğla'da ailelerin geçimlerini sağladıkları mesleklerin hepsinin bu kadar olduğunu söylemek, herhangi bir nedenle adı geçmeyen meslekleri yok saymak olacaktır. Muğla'da tespit ettiğimiz meslekler şunlardır;

Abacı: Aba, kaba ve kalın yünlü bir kumaştır. Bu kumaştan yapılan esvab, potur, hırka, cebken gibi giyeceklerde aba veya abani denir. Defterlerde geçen, Abacıoğlu Andon⁴¹⁹, Abacı Atnaş veled-i Kostandi⁴²⁰, Abacıoğlu Hristo⁴²¹, Abacı Hacı Çakır⁴²², Abacı Atnaş⁴²³ gibi isimler Muğla'da bu mesleğin ifa edildiğini göstermektedir. Bu mesleği ifa edenler arasında gayr-i müslimlerde mevcuttur.

Anbarcı: Belgelerde Anbarcı Mehmet bin Ali⁴²⁴ şeklinde geçmektedir.

Bacacı: Belgelerde Bacacı Süleyman ibni Elhac Hüseyin⁴²⁵ şeklinde geçmektedir.

⁴¹⁵ Arasta: Üstü örtülü veya dükkanların öntü açık, muayyen bir esnafı belli bir yere toplayan ve çarşı vazifesi gören yer. Mehmet Zeki Pakalın, *aynı sözlük I*, s.64-65. Belgelerde Papuçcu Arastası diye geçmektedir. *Muğla Ş.S.D. 124, s.171, (hüküm tarihi: 4 L [Şevval] sene <1>283)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.190, (hüküm tarihi: 13 M [Muharrem] sene <1>284)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.161, (hüküm tarihi: Gurre-i Ş [Şaban] sene <1>282)*.

⁴¹⁶ Sûk-i Sultani için bkz. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s.148; Ayrıca bu ifadenin geçtiği yerler için bkz. *Muğla Ş.S.D. 122, v.22b, (hüküm tarihi: 27 Cemaziye'l-evvel sene 1276)*; *Muğla Ş.S.D. 122, v.9a, (hüküm tarihi: 17 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>74)*; *Muğla Ş.S.D. 122, v.13a, (hüküm tarihi: 21 M [Muharremü'l-haram] sene <12>73)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.138, (hüküm tarihi: 13 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>283)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.177, (hüküm tarihi: 5 L [Şevval] sene <1>283)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.27a, (hüküm tarihi: 11 S [Safer] sene <1>277)*.

⁴¹⁷ Muğla Çarşısı ifadesinin geçtiği yerler için bkz. *Muğla Ş.S.D. 123, v.57a, (hüküm tarihi: 15 N [Ramazan] sene <12>77)*; *Muğla Ş.S.D. 122, v.11b, (hüküm tarihi: Gurre-i Z [Zi'l-hiccetü'l-ş-şerif] sene 1271)*; *Muğla Ş.S.D. 122, v.12b, (hüküm tarihi: 15 N [Ramazan] sene <12>72)*.

⁴¹⁸ *Muğla Ş.S.D. 122, v.21a, (hüküm tarihi: 7 Cemaziye'l-evvel sene 1276)*.

⁴¹⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.128, (hüküm tarihi: 16 Ra [Rebiü'l-evvel] sene 1283)*.

⁴²⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.177, (hüküm tarihi: 5 L [Şevval] sene <1>283)*.

⁴²¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.135, (hüküm tarihi: 20 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>283)*.

⁴²² *Muğla Ş.S.D. 123, v.1a, (hüküm tarihi: 25 Cemaziye'l-sani sene 1275)*.

⁴²³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.214, (hüküm tarihi: 25 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>284)*.

⁴²⁴ *Muğla Ş.S.D. 122, v.21a, (hüküm tarihi: 29 Cemaziye'l-evvel sene 1276)*.

⁴²⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s.176, (hüküm tarihi: 17 Ş [Şaban] sene <1>283)*.

Bağlamacı: Belgelerde, Bağlamacıoğlu Elhac İbrahim⁴²⁶, Bağlamacıoğlu Elhac Osman⁴²⁷, Bağlamacı Hacı Ömer⁴²⁸ şeklinde geçmektedir.

Bahçıvan (Bağçıvan): Bahçıvanlıkla meşguldürler. Belgelerde Bağçıvan Yahya bin Abdullah⁴²⁹, Mehmetoğlu Bağçıvan Hüseyin⁴³⁰ şeklinde geçmektedir.

Bakırcı: Bakır eşya, kap ve kacak yapan ve bakırcılıkla meşgul olan kimsedir. Belgelerde Bakırcı Hacı Ahmet⁴³¹ şeklinde geçmektedir.

Bakkal: Bakkal esnafı olan kimsedir. Belgelerde adı geçen bazı bakkallar ise, Bakkal Ahmet⁴³², Hafız Hasan Efendi ibni Hüseyin⁴³³, Süleyman ibni Elhac İbrahim'dir⁴³⁴.

Berber: Berber esnafıdır. Belgelerde adı geçen bazı berberler ise Elhac Mustafa⁴³⁵, Mehmet bin İsmail⁴³⁶, Berber Ali⁴³⁷, Berber İsmail'dir⁴³⁸.

Bazergan: Ticaret hayatı ile ilgili mesleklerin başında Bazergan gelmektedir. Tüccarla aynı manada kullanılmaktadır.⁴³⁹ Belgelerde Bazergan Kocaoğlu Yakobnator şeklinde geçmektedir⁴⁴⁰.

Bıçakçı: Bıçakçılıkla meşgul olan kimselerdir. Belgelerde, Memiş bin Mehmet⁴⁴¹, Elhac Mustafa⁴⁴² şeklinde geçmektedir.

Boyacı: Elbise ve bez boyacısı demek olup⁴⁴³, boyacılıkla meşgul olan kimselere verilen addır. Belgelerde Boyacı Hacı Mustafa⁴⁴⁴, Boyacıoğlu Mehmet⁴⁴⁵ şeklinde geçmektedir.

⁴²⁶ *Muğla Ş.S.D. 123, v.63a, (hüküm tarihi: 5 B [Receb] sene <1>278).*

⁴²⁷ *Muğla Ş.S.D. 122, v.7a, (hüküm tarihi: 14 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276).*

⁴²⁸ *Muğla Ş.S.D. 123, v.32b, (hüküm tarihi: 21 Ş [Şaban] sene <12>74).*

⁴²⁹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.9a, (hüküm tarihi: Gurre-i R [Rebiü'l-ahir] sene <12>73).*

⁴³⁰ *Muğla Ş.S.D. 123, v.47a, (hüküm tarihi: 18 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>277).*

⁴³¹ *Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1271).*

⁴³² *Muğla Ş.S.D. 122, v.20a, (hüküm tarihi: 9 Rebiü'l-ahir sene 1276).*

⁴³³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.31a, (hüküm tarihi: 5 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>74).*

⁴³⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.90, (hüküm tarihi: 11 Za [Zi'l-kadeti's-şerif] sene <1>282).*

⁴³⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s.159, (hüküm tarihi: 16 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>283).*

⁴³⁶ *Muğla Ş.S.D. 123, v.38b, (hüküm tarihi: 12 Ş [Şaban] sene 1277).*

⁴³⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.31b, (hüküm tarihi: _____?).*

⁴³⁸ *Muğla Ş.S.D. 122, v.16b, (hüküm tarihi: 3 R [Rebiü'l-ahir] sene <12>73).*

⁴³⁹ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s.147-148.

⁴⁴⁰ *Muğla Ş. S. 123, v.71a, (hüküm tarihi: 17 M [Muharrem] sene <1>278).*

⁴⁴¹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.56a, (hüküm tarihi: 11 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>277).*

⁴⁴² *Muğla Ş.S.D. 123, v.57b, (hüküm tarihi: 14 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>277).*

⁴⁴³ Erdoğan Merçil, *Aynı eser*, s.28.

⁴⁴⁴ *Muğla Ş.S.D. 122, v.24b, (hüküm tarihi: 5 Recebü'l-ferd sene 1276).*

⁴⁴⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s.65, (hüküm tarihi: 15 Rebiü'l-evvel sene <12>82).*

Çerçiler: Belgelerde, Çerçioğlu Abdullah⁴⁴⁶, Çerçi Ali⁴⁴⁷ şeklinde geçmektedir.

Çıkıkçı: Kırık-çıkık işleriyle meşgul olan kimsedir. Belgelerde, Dereköylü Çıkıkçı Hüseyin⁴⁴⁸ ve Çıkıkçı Abdaloğlu Osman⁴⁴⁹ şeklinde geçmektedir.

Çıkrıkçı: Yünü ve kılı, iplik haline getirmek için kullanılan çıkrık aletlerini yapan kimselerdir. Belgelerde, Çıkrıkçıoğlu yetimleri Osman ve Mehmet⁴⁵⁰ şeklinde geçmektedir.

Çiftçi: İnsanların beslenmesinde önemli rolü oynayan üreticilerinden biri de çiftçilerdir. Belgelerde, Çiftçi Elhac Veliyüddin⁴⁵¹ şeklinde geçmektedir.

Çoban: Hayvancılıkla ilgili mesleklerden biri de çobanlıktır. Belgelerde, Çobanoğlu Ali⁴⁵², Çobanoğlu Arab Hüseyin⁴⁵³ şeklinde geçmektedir.

Çukacı: Çuhadan kaftan yapanlardır. Belgelerde Çukacı Hasan⁴⁵⁴ şeklinde geçmektedir.

Debbağ: Meşin, kösele yapmak için hayvan derilerini sipiliyen⁴⁵⁵, tabaklanması ve terbiye edilmesi ile meşgul olan kimse demektir.⁴⁵⁶ Belgelerde, Debbağ Elhac Hasan⁴⁵⁷, Debbağ Hacı Bekir⁴⁵⁸ şeklinde geçmektedir. Hatta Muğla'da Debbağhâne Mahallesi⁴⁵⁹ adıyla birde mahalle vardır.

Değirmenci (Asiyab): Buğdayın öğütülmesi ve un haline getirilmesi işini yapan değirmenciler belgelerde, Şahaneoğlu Elhac Süleyman Ağa⁴⁶⁰, Vasîli veled-i Andon⁴⁶¹, Hacı Dimitri veled-i Nikola⁴⁶², Sarıoğlu Mestan bin İbrahim⁴⁶³, Ali Ağa ibni Abdullah⁴⁶⁴, Hacı Mehmet bin Hacı Ömer⁴⁶⁵, Kavri veled-i Vasîl⁴⁶⁶, Hacı Bekir

⁴⁴⁶ Muğla Ş.S.D. 124, s.175, (hüküm tarihi: 29 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>283).

⁴⁴⁷ Muğla Ş.S.D. 124, s.196, (hüküm tarihi: 20 Safer sene <1>284).

⁴⁴⁸ Muğla Ş.S.D. 124, s.37, (hüküm tarihi: 11 Şevvalü'l-mükerrem sene 1281).

⁴⁴⁹ Muğla Ş.S.D. 124, s.77, (hüküm tarihi: 19 Şevval sene <12>82).

⁴⁵⁰ Muğla Ş.S.D. 124, s.214, (hüküm tarihi: 25 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>284).

⁴⁵¹ Muğla Ş.S.D. 124, s.189, (hüküm tarihi: 17 Za [Zi'l-kadeti]'ş-şerif sene <1>283).

⁴⁵² Muğla Ş.S.D. 123, v.24b, (hüküm tarihi: 3 Muharremü'l-haram sene 1275).

⁴⁵³ Muğla Ş.S.D. 122, v.15b, (hüküm tarihi: 5 Muharremü'l-haran sene 1276).

⁴⁵⁴ Muğla Ş.S.D. 122, v.19a, (hüküm tarihi: 25 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene 1276).

⁴⁵⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı sözlük II*, s.408.

⁴⁵⁶ Erdoğan Merçil, *Aynı eser*, s.33.

⁴⁵⁷ Muğla Ş.S.D. 123, v.24a, (hüküm tarihi: 22 Ramzanü'l-mübarek sene 1275).

⁴⁵⁸ Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1271).

⁴⁵⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.1a, (hüküm tarihi: 25 Cemaziye'l-sani sene 1275).

⁴⁶⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.3b, (hüküm tarihi: 7 Şabanü'l-muazzam sene 1275).

⁴⁶¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.3b, (hüküm tarihi: 7 Şabanü'l-muazzam sene 1275).

⁴⁶² Muğla Ş.S.D. 123, v.3b, (hüküm tarihi: 7 Şabanü'l-muazzam sene 1275).

⁴⁶³ Muğla Ş.S.D. 123, v.51a, (hüküm tarihi: 25 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).

⁴⁶⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.48b, (hüküm tarihi: 21 Ra [Rebiü'l-eevel] sene <12>77).

⁴⁶⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.73, (hüküm tarihi: 17 Şevval sene <12>82).

Ağazade Süleyman Beğ⁴⁶⁷, Safiroğlu Yorgi veled-i Falvar⁴⁶⁸, Değirmenci Safiroğlu Yorgi⁴⁶⁹ şeklinde geçmektedir. Belgelerde en çok adı geçen meslek gruplarından biridir. Bu mesleği ifa edenler arasında gayr-i müslimlerde mevcuttur.

Dellâl (Münâdî): Dellâl'in Kamus-i Türkî'deki tarifi, bağırarak bir şeyi ilan eden adam şeklindedir.⁴⁷⁰ Belgelerde, Elhac Dellâl Mehmet bin Ahmet⁴⁷¹, Dellâl Yusuf bin Ebubekir⁴⁷², Dellâl İsmail Dede ibni İsmail⁴⁷³ şeklinde geçmektedir.

Demirci (Temürcü): Demircilikle meşgul olan kimselerdir. Belgelerde, Demirci Usta Mehmetoğlu Yusuf Ağa ibni Mustafa⁴⁷⁴, Demirci Memiş bin Mehmet⁴⁷⁵, Bekaroğlu Demirci Hüseyin⁴⁷⁶ şeklinde geçmektedir.

Deveci: Devecilik ve taşımacılıkla meşgul olan kimsedir. Deveci Hasan bin Ömer⁴⁷⁷, Sarideveci biraderi Ahmet Usta⁴⁷⁸ şeklinde geçmektedir.

Duhancı: Arapça bir kelime olan duhan, tütün, duman demektir. Belgelerde, Duhancı Mehmetin İbrahim⁴⁷⁹, Duhancı Hacı Mehmet biraderi Hasan⁴⁸⁰ şeklinde geçmektedir.

Duvarcı: Duvarcılıkla meşgul olan kimsedir. Belgelerde, Duvarcı Yani⁴⁸¹ şeklinde geçmektedir.

Ekmekçi (Etmekçi): Ekmek yapan, ekmekçilikle meşgul olan meslek erbabıdır⁴⁸². Belgelerde, Etmekçi Ballı Mehmet bin Ömer⁴⁸³, Etmekçi başı Abdullah bin Elhac İbrahim⁴⁸⁴, Etmekçi oğlu Abdülfettah ibni Elhac Mustafa⁴⁸⁵, Etmekçi Ali

⁴⁶⁶ Muğla Ş.S.D. 124, s.73, (hüküm tarihi: 17 Şevval sene <12>82).

⁴⁶⁷ Muğla Ş.S.D. 124, s.93, (hüküm tarihi: 17 Za [Zi'l-kadeti's-şerif] sene <1>282).

⁴⁶⁸ Muğla Ş.S.D. 124, s.128, (hüküm tarihi: 19 Ra [Rebiü'l-evvel] sene 1283).

⁴⁶⁹ Muğla Ş.S.D. 124, s.128, (hüküm tarihi: 19 Ra [Rebiü'l-evvel] sene 1283).

⁴⁷⁰ Şemseddin Sami, *Aynı eser*, s.1407.

⁴⁷¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.25b, (hüküm tarihi: 22 N [Ramazan] sene <12>77).

⁴⁷² Muğla Ş.S.D. 123, v.25a, (hüküm tarihi: 5 Muharremü'l-haram sene 1276).

⁴⁷³ Muğla Ş.S.D. 124, s.98, (hüküm tarihi: 14 Za [Zilkade] sene <1>282).

⁴⁷⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.54b, (hüküm tarihi: 29 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>277).

⁴⁷⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.161, (hüküm tarihi: 11 Ş [Şaban] sene <1>283).

⁴⁷⁶ Muğla Ş.S.D. 124, s.170, (hüküm tarihi: 17 N [Ramazan] sene <1>283).

⁴⁷⁷ Muğla Ş.S.D. 122, v.9b, (hüküm tarihi: Selh Recebü'l-receb sene 1272).

⁴⁷⁸ Muğla Ş.S.D. 122, v.4b, (hüküm tarihi: 11 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276).

⁴⁷⁹ Muğla Ş.S.D. 122, v.3a, (hüküm tarihi: 21 Ramazanü'l-mübarek sene 1276).

⁴⁸⁰ Muğla Ş.S.D. 122, v.27b, (hüküm tarihi: 17 Şabanü'l-muazzam sene 1276).

⁴⁸¹ Muğla Ş.S.D. 122, v.24a, (hüküm tarihi: 12 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>76).

⁴⁸² Geniş bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, *Aynı eser*, s.50-51.

⁴⁸³ Muğla Ş.S.D. 123, v.35a, (hüküm tarihi: ...?).

⁴⁸⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.6b, (hüküm tarihi: 11 Ramazanü'l-mübarek sene 1275).

⁴⁸⁵ Muğla Ş.S.D. 123, v.39b, (hüküm tarihi: 21 Ş [Şaban] sene <1>277).

ibni Elhac Abdurrahman⁴⁸⁶, Etmekçi Kuzine⁴⁸⁷ şeklinde geçmektedir. Bu meslek erbabı arasında da gayr-i müslimler yer almaktadır.

Hamamcı: Belgelerde, Hamamcı Mehmet⁴⁸⁸, Hamamcı Halil⁴⁸⁹, Hamamcı Mehmet⁴⁹⁰ şeklinde geçmektedir.

Hancı: Han-ı atik⁴⁹¹, Yeni Han⁴⁹², Zorbaz Ağa Hanı⁴⁹³, Eskihan⁴⁹⁴ Muğla'da tespit ettiğimiz hanlardır. Hancı Hüseyin bin Süleyman⁴⁹⁵, Hancı Mahmut⁴⁹⁶ ise belgelerde adı geçen hancılarıdır.

Helvacı: Helva yapıp satan kişilere helvacı veya helvager denilmektedir⁴⁹⁷. Belgelerde, Helvacı Süleyman bin Memiş⁴⁹⁸, Helvacı İsmail⁴⁹⁹, Helvacı Veli Paşaoğlu Süleyman⁵⁰⁰ şeklinde geçmektedir.

Hizmetgâr: Hadim, hizmetgar karşılığı hür veya köle olan şahıslar hakkında kullanılır. Bunlar sultanın hizmetinde sarayda görev yaptıkları gibi, evlerde kadın veya erkek hizmetkar olarak çalışanları da mevcuttur⁵⁰¹. Belgelerde, Hizmetgâr Hüseyin⁵⁰² şeklinde geçmektedir.

Kahveci: Belgelerde, Kahvecioğlu Kara Mustafa⁵⁰³, Kahveci Hacı Molla Veliyüddin⁵⁰⁴ şeklinde geçmektedir. Bir de, Bozoğlu Kahvesi⁵⁰⁵ adıyla bir kahvehâne vardır.

Kalaycı: Bakır kap ve kacakları kalaylayan meslek sahipleridir. Belgelerde, Dimitri veled-i Yorgi⁵⁰⁶, Kalaycı Ali bin Abdullah⁵⁰⁷, Kalaycı Ali⁵⁰⁸ şeklinde geçmektedir.

⁴⁸⁶ Muğla Ş.S.D. 122, v.22b, (hüküm tarihi: 27 Cemaziye'l-evvel sene 1276).

⁴⁸⁷ Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>84).

⁴⁸⁸ Muğla Ş.S.D. 124, s.115, (hüküm tarihi: 3 M [Muharrem] sene <1>283).

⁴⁸⁹ Muğla Ş.S.D. 124, s.214, (hüküm tarihi: 25 R [Rebiü'l-ahir] <1>284).

⁴⁹⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.64b, (hüküm tarihi: Evail-i Ramazan-ı mübarek sene 1278).

⁴⁹¹ Muğla Ş.S.D. 122, v.4a, (hüküm tarihi: 14 Ramazanü'l-mübarek sene 1276); Muğla Ş.S.D. 122, v.24b, (hüküm tarihi: 5 Cemaziye'l-ahir sene 1276).

⁴⁹² Muğla Ş.S.D. 123, v.23a, (hüküm tarihi: 7 Zi'l-hiccetü's-şerif sene 1275).

⁴⁹³ Muğla Ş.S.D. 123, v.37a, (hüküm tarihi: 9 B [Receb] sene <12>75).

⁴⁹⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.31a, (hüküm tarihi: 3 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>74).

⁴⁹⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.73, (hüküm tarihi: 17 Şevval sene <12>82).

⁴⁹⁶ Muğla Ş.S.D. 123, v.23a, (hüküm tarihi: 7 Zi'l-hiccetü's-şerif sene 1275).

⁴⁹⁷ Erdoğan Merçil, Aynı eser, s.54.

⁴⁹⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.39b, (hüküm tarihi: 21 Ş [Şaban] sene <1>277).

⁴⁹⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.32b, (hüküm tarihi: 21 Ş [Şaban] sene <12>74).

⁵⁰⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.27a, (hüküm tarihi: 11 S [Safer] sene <1>277).

⁵⁰¹ Erdoğan Merçil, Aynı eser, s.75.

⁵⁰² Muğla Ş.S.D. 122, v.7a, (hüküm tarihi: 14 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276).

⁵⁰³ Muğla Ş.S.D. 122, v.24a, (hüküm tarihi: 3 Recebbü'l-ferd sene 1276).

⁵⁰⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.27a, (hüküm tarihi: 11 S [Safer] sene <1>277).

⁵⁰⁵ Muğla Ş.S.D. 122, v.8b, (hüküm tarihi: 15 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>75).

⁵⁰⁶ Muğla Ş.S.D. 123, v.70a, (hüküm tarihi: 20 Z [Zi'l-hiccetü's-şerif] sene <1>277).

Kasab: Belgelerde adı en çok geçen, şehrin et ihtiyacını karşılayan meslek erbabıdır.⁵⁰⁹ Belgelerde, Mustafa bin Elhac Ahmet bin Abdullah⁵¹⁰, Kasaboğlu Elhac Mehmet⁵¹¹, Kasab Abdal⁵¹² şeklinde geçmektedir.

Kaşıkcı: Belgelerde, Kaşıkcıoğlu⁵¹³ şeklinde geçmektedir.

Katırcı: Belgelerde, Katırcı Minhal⁵¹⁴ şeklinde geçmektedir.

Kazgancı: Bakırdan çeşitli ev eşyaları yapan, kazan, tebsi, vs. çekiçe işleyip satanlardır. Belgelerde, Kazgancı Ali⁵¹⁵ şeklinde geçmektedir.

Kazzaz: İpek işleyen, ipek satanlardır⁵¹⁶. Belgelerde, Kazzaz Mehmet⁵¹⁷, Hacı Kazzazoğlu Ahmet⁵¹⁸ şeklinde geçmektedir.

Kebabçı: Belgelerde, Kebabçı Hacı İbrahim⁵¹⁹ şeklinde geçmektedir.

Keçeci: Yünü döverek kumaş yapan kimselerdir. Belgelerde, Keçeci Salih⁵²⁰, Keçeci Mehmet⁵²¹, Muğlalı Keçeci Hacı Hasanoğlu Mustafa⁵²² şeklinde geçmektedir.

Keşkekçi: Belgelerde, Keşkekçioğlu Ömer Ağa⁵²³, Keşkekçioğlu Hüseyin⁵²⁴ şeklinde geçmektedir.

Kınacı: Belgelerde, Kınacıoğlu İsmail⁵²⁵ şeklinde geçmektedir.

Kırıkçı: Kırık-çıkık işiyle uğraşan kimseler. Belgelerde, Çallı Kırıkçı Mehmet Dayı⁵²⁶ şeklinde geçmektedir.

Kiremitçi: Belgelerde, Kiremitçi Ali⁵²⁷ şeklinde geçmektedir.

⁵⁰⁷ Muğla Ş.S.D. 122, v.24a, (hüküm tarihi: 3 Recebbü'l-ferd sene 1276).

⁵⁰⁸ Muğla Ş.S.D. 124, s.47, (hüküm tarihi: Gurre-i M [Muharrem] sene <12>82).

⁵⁰⁹ Geniş bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, *Aynı eser*, s.55-56.

⁵¹⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.45b, (hüküm tarihi: 3 S [Safer] sene <1>277).

⁵¹¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.51b, (hüküm tarihi: Gurre-i R [Rebiül-ahir] sene <1>277).

⁵¹² Muğla Ş.S.D. 122, v.8a, (hüküm tarihi: 21 Zi'l-kadeti 'ş-şerif sene 1276).

⁵¹³ Muğla Ş.S.D. 123, v.24a, (hüküm tarihi: 22 Ramazanü'l-mübarek sene 1275).

⁵¹⁴ Muğla Ş.S.D. 124, s.76, (hüküm tarihi: 15 Şevval sene <12>82).

⁵¹⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.65, (hüküm tarihi: 15 Rebiü'l-evvel sene <12>82).

⁵¹⁶ Erdoğan Merçil, *Aynı eser*, s.24.

⁵¹⁷ Muğla Ş.S.D. 124, s.181, (hüküm tarihi: 4 Şaban sene <1>283).

⁵¹⁸ Muğla Ş.S.D. 124, s.82, (hüküm tarihi: 21 Şevval sene <12>82).

⁵¹⁹ Muğla Ş.S.D. 122, v.22a, (hüküm tarihi: 21 Cemaziye'l-evvel sene 1276).

⁵²⁰ Muğla Ş.S.D. 122, v.13a, (hüküm tarihi: 21 M [Muharrem] sene <12>73).

⁵²¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.37a, (hüküm tarihi: 9 R [Receb] sene <12>75).

⁵²² Muğla Ş.S.D. 122, v.3b, (hüküm tarihi: 22 Ramazanü'l-mübarek sene 1276).

⁵²³ Muğla Ş.S.D. 122, v.24b, (hüküm tarihi: 5 Recebbü'l-ferd sene 1276).

⁵²⁴ Muğla Ş.S.D. 124, s.47, (hüküm tarihi: Gurre-i M [Muharrem] sene <1>284).

⁵²⁵ Muğla Ş.S.D. 123, v.52a, (hüküm tarihi: 19 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).

⁵²⁶ Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1272).

⁵²⁷ Muğla Ş.S.D. 123, v.52b, (hüküm tarihi: 18 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>277).

Kirişçi: Kiriş, sinir ve bağırsaktan yapılan ve okla, çalgıların bir kısmında kullanılan teldir⁵²⁸. Belgelerde, Kirişcioğlu Hafız Yusuf Efendi⁵²⁹ şeklinde geçmektedir.

Kunduracı: Ayakkabıcılığa meşgul olan kimselerdir. Belgelerde, Kunduracı Mustafa⁵³⁰, Kunduracı Salih⁵³¹ şeklinde geçmektedir.

Kuyumcu: Belgelerde adı geçen iki kuyumcudayla gayr-i müslimdir. Bunlar ise, Kuyumcu Nikola⁵³² ve Kuyumcu Panyo'dır⁵³³.

Kürkçi: Hayvanlardan elde edilen ürünler ile uğraşan mesleklerden biri de kürkçilerdir⁵³⁴. Belgelerde, Kürkçiler Nebioğlu Ali⁵³⁵ şeklinde geçmektedir.

Lüleci: Çubuklarla, nargilelerde kullanılan nargile ve lüle denilen aleti yapan meslek erbabıdır⁵³⁶. Belgelerde, Lüleci Haliloğlu Osman⁵³⁷, Lüleci Hafız⁵³⁸, Lüleci Hafız Mustafa⁵³⁹ şeklinde geçmektedir.

Manifaturacı: Belgelerde, Panopot veled-i Vasîl⁵⁴⁰, Halil Ağa⁵⁴¹ şeklinde geçmektedir.

Nalbant: Genel anlamda nalbant, atlara ve benzer hayvanlara nal takan zanaatkardır⁵⁴². Belgelerde adı en çok geçen meslek erbablarından birisidir. Belgelerde, Nalbant Mustafaoglu Abdullah⁵⁴³, Nalbant Osman⁵⁴⁴, Nalbant Elhac Süleyman⁵⁴⁵, Muğlalı Nalbant Sarı Zeybek⁵⁴⁶ şeklinde geçmektedir.

Papuçcu: Bu mesleği ifa edenlerin tamamı papuçculukla meşgul olup belgelerde Araboğlu Süleyman bin Elhac İbrahim⁵⁴⁷, Papuçcuoğlu Abdülfettah⁵⁴⁸,

⁵²⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı eser II*, s.283.

⁵²⁹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.26b, (hüküm tarihi: 27 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).*

⁵³⁰ *Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1272).*

⁵³¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.65, (hüküm tarihi: 15 Rebiü'l-evvel sene <12>82).*

⁵³² *Muğla Ş.S.D. 124, s.128, (hüküm tarihi: 16 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>283).*

⁵³³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.128, (hüküm tarihi: 16 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>283).*

⁵³⁴ Erdoğan Merçil, *Aynı eser*, s.38.

⁵³⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>84).*

⁵³⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı sözlük II*, s.372.

⁵³⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.54a, (hüküm tarihi: 23 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).*

⁵³⁸ *Muğla Ş.S.D. 123, v.1a, (hüküm tarihi: 25 Cemaziye'l-sani sene 1275).*

⁵³⁹ *Muğla Ş.S.D. 122, v.3b, (hüküm tarihi: 22 Ramazanü'l-mübarek sene 1276).*

⁵⁴⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.150, (hüküm tarihi: 11 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>282).*

⁵⁴¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.76, (hüküm tarihi: 15 Şevval sene <12>82).*

⁵⁴² Erdoğan Merçil, *Aynı eser*, s.37-38.

⁵⁴³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.54b, (hüküm tarihi: 29 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>277).*

⁵⁴⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.115, (hüküm tarihi: 3 M [Muharrem] sene <1>283).*

⁵⁴⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s.32, (hüküm tarihi: 5 Şabanü'l-muazzam sene 1281).*

⁵⁴⁶ *Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1272).*

⁵⁴⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.6b, (hüküm tarihi: 11 Ramazanü'l-mübarek sene 1275).*

⁵⁴⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.102, (hüküm tarihi: 3 Z [Zilhicce] sene <1>282).*

Papuçcu Mehmet⁵⁴⁹, Papuçcu Abacıoğlu Hristo⁵⁵⁰, Papuçcu Mehmet bin Hasan⁵⁵¹, Muğlalı Papuçcu Ustası Çakır Mehmet⁵⁵² şeklinde geçmektedir. Bu mesleği ifa edenler arasında gayr-i müslimlerde mevcuttur.

Rençber: Rençber, ırgat, sıkıntı çeken demektir⁵⁵³. Başka bir anlamıda inşaat işçisi demektir. Bu, muşak kelimesi olup rençber, hizmetkâr anlamındadır.⁵⁵⁴ Belgelerde Rençber Mehmet bin Osman⁵⁵⁵ şeklinde geçmektedir.

Sabuncu: Sabun yapan, satan kimse demektir. Belgelerde bir yerde, Sabuncu Kostandi⁵⁵⁶ şeklinde geçmektedir.

Sarraf: Para bozmak ve değiştirmek ile paraya müteallik her çeşit muemalatla uğraşan, para alım satımı yapan şahıslara sarraf denir⁵⁵⁷. Belgelerde Sarraf Matusya⁵⁵⁸ şeklinde geçmektedir.

Sandıkçı: Belgelerde, Sandıkçı Mehmet Ali⁵⁵⁹ şeklinde geçmektedir.

Semerci: Belgelerde, Göcekli semerci⁵⁶⁰, Semerci İsa⁵⁶¹, Semerci Süleyman⁵⁶² şeklinde geçmektedir.

Serrac (Sarraç): At takımları, araba koşumlarıyla, deriden muhtelif eşya yapanlara verilen isimdir. Belgelerde, Serrac Hasan⁵⁶³, Serrac Fettah⁵⁶⁴, Serrac Ali⁵⁶⁵, Serrac Köse⁵⁶⁶ ve Elhac Ebubekir Ağa'nın Serrac dükkânı⁵⁶⁷ şeklinde geçmektedir.

Tahtacı: Kereste işiyle meşgul olanlardır. Belgelerde, Tahtacı Kamış⁵⁶⁸, Tahtacı Ahmet Kahyaoğlu İbrahim⁵⁶⁹ şeklinde geçmektedir.

⁵⁴⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.49b, (hüküm tarihi: 27 S [Safer] sene <1>277).

⁵⁵⁰ Muğla Ş.S.D. 124, s.135, (hüküm tarihi: 20 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>283).

⁵⁵¹ Muğla Ş.S.D. 124, s.128, (hüküm tarihi: 25 Ra [Rebiü'l-evvel] sene 1283).

⁵⁵² Muğla Ş.S.D. 123, v.64b, (hüküm tarihi: Evail-i Ramazan-ı mübarek sene 1278).

⁵⁵³ Ferit Devellioğlu, *Aynı lûgat*, s.886.

⁵⁵⁴ Erdoğan Merçil, *Aynı eser*, s.103.

⁵⁵⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.89, (hüküm tarihi: 9 Zi'l-kadetü's-şerif sene 1282).

⁵⁵⁶ Muğla Ş.S.D. 123, v.24a, (hüküm tarihi: 29 Ramazanü'l-mübarek sene 1275).

⁵⁵⁷ Erdoğan Merçil, *Aynı eser*, s.158.

⁵⁵⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.34a, (hüküm tarihi: 25 Zilhiccetü's-şerif sene 1274).

⁵⁵⁹ Muğla Ş.S.D. 124, s.65, (hüküm tarihi: 15 Rebiü'l-evvel sene <12>82).

⁵⁶⁰ Muğla Ş.S.D. 122, v.14a, (hüküm tarihi: 25 Zi'l-hiccetü's-şerif sene 1272).

⁵⁶¹ Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1272).

⁵⁶² Muğla Ş.S.D. 124, s.47, (hüküm tarihi: Gurre-i M [Muharrem] sene <12>82).

⁵⁶³ Muğla Ş.S.D. 122, v.22a, (hüküm tarihi: 22 Cemaziye'l-evvel sene 1276).

⁵⁶⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.1a, (hüküm tarihi: 25 Cemaziye'l-sani sene 1275).

⁵⁶⁵ Muğla Ş.S.D. 123, v.1a, (hüküm tarihi: 25 Cemaziye'l-sani sene 1275).

⁵⁶⁶ Muğla Ş.S.D. 124, s.77, (hüküm tarihi: 19 Şevval sene <12>82).

⁵⁶⁷ Muğla Ş.S.D. 123, v.57a, (hüküm tarihi:? sene <12>77).

⁵⁶⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.1a, (hüküm tarihi: 25 Cemaziye'l-sani sene 1275).

Taşçı: Belgelerde, Taşçı Arif bin Abdullah⁵⁷⁰ şeklinde geçmektedir.

Tenekeci: Belgelerde, Tenekeci Ahmet Ağa⁵⁷¹ şeklinde geçmektedir.

Terzi: Belgelerde, Terzi Süleyman bin Abdullah⁵⁷², Terzi Ömeroğlu⁵⁷³, Terzi Mustafa⁵⁷⁴ şeklinde geçmektedir.

Tuzcu: Belgelerde, Tuzcuoğlu Mehmet⁵⁷⁵ şeklinde geçmektedir.

Tüccar: Belgelerde adı en çok geçenler tüccarlardır. Belgelerde adı geçen bazı tüccarlar şunlardır: Şeyhveliyüddin bin Halil⁵⁷⁶, Elhac Memiş Ağa bin İbrahim bin Abdullah⁵⁷⁷, Çekmeoğlu Mustafa Ağa ibni İbrahim⁵⁷⁸, Elhac Ali Beğ ibni Elhac Mehmet⁵⁷⁹, Zılbabaoğlu Süleyman⁵⁸⁰, İsmail bin Mehmet bin Yusuf⁵⁸¹, Elhac Mehmet Ağa⁵⁸², Çordanoğlu Elhac Hafız Ali Efendi⁵⁸³, Kostandi veled-i Yogi⁵⁸⁴, Hacı Nikola veled-i Hacı Safra⁵⁸⁵, Elhac Nazır bin Hüseyin⁵⁸⁶, Tosun Panapot veled-i Bahacı Minhal⁵⁸⁷, Kocaoğlu Yakobnatar'dır⁵⁸⁸.

Tütüncü: Belgelerde, Tütüncü Ali⁵⁸⁹, Tütüncü Hacı Mehmet⁵⁹⁰ şeklinde geçmektedir.

Yatakçı: Yatak, yorgan yapımıyla uğraşan esnaftır. Belgelerde, Yatakçıoğlu Mustafa⁵⁹¹ şeklinde geçmektedir.

2-Ziraatçı Aileler

Muğla'da ailelerin, zanaat ve mesleklerin dışında geçimlerini sağladıkları diğer uğraş alanları ise tarım ve hayvancılıktı. Ekonomik ve zirai gelişme birbirleriyle yakından alakalıdır. Gelişmiş bir tarım kesimi, ekonomik gelişmeyi

⁵⁶⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.1a, (hüküm tarihi: 25 Cemaziye'l-sani sene 1275).

⁵⁷⁰ Muğla Ş.S.D. 122, v.15b, (hüküm tarihi: 7 Muharremü'l-haram sene 1276).

⁵⁷¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.41a, (hüküm tarihi: 24 Ş [Şaban] sene <12>77).

⁵⁷² Muğla Ş.S.D. 124, s.60, (hüküm tarihi: 15 Recebü's-şerif sene 1282).

⁵⁷³ Muğla Ş.S.D. 124, s.59, (hüküm tarihi: 9 Receb sene <12>82).

⁵⁷⁴ Muğla Ş.S.D. 122, v.7a, (hüküm tarihi: 14 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276).

⁵⁷⁵ Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1272).

⁵⁷⁶ Muğla Ş.S.D. 123, v.1a, (hüküm tarihi: 25 Cemazi sani sene 1275).

⁵⁷⁷ Muğla Ş.S.D. 124, s.47, (hüküm tarihi: Gurre-i M [Muharrem] sene <12>82).

⁵⁷⁸ Muğla Ş.S.D. 124, s.152, (hüküm tarihi: 25 Z [Zilhiccetü's-şerif] sene 1282).

⁵⁷⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.34a, (hüküm tarihi: 25 Zilhiccetü's-şerif sene 1274).

⁵⁸⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.44b, (hüküm tarihi: 11 Muharremü'l-haram sene 1277).

⁵⁸¹ Muğla Ş.S.D. 124, s.182, (hüküm tarihi: 7 Za [Zilhiccetü's-şerif] sene <1>283).

⁵⁸² Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>84).

⁵⁸³ Muğla Ş.S.D. 124, s.214, (hüküm tarihi: 25 R [Rebiül-ahir] sene <1>284).

⁵⁸⁴ Muğla Ş.S.D. 124, s.103, (hüküm tarihi: 23 Za [Zilkadetü's-şerif] sene <1>282).

⁵⁸⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.108, (hüküm tarihi: 10 Z [Zilhicce] sene <1>282).

⁵⁸⁶ Muğla Ş.S.D. 124, s.160, (hüküm tarihi: 23 Receb sene <1>283).

⁵⁸⁷ Muğla Ş.S.D. 124, s.92, (hüküm tarihi: 9 Za [Zilkadetü's-şerif] sene <1>282).

⁵⁸⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.71a, (hüküm tarihi: 17 M [Muharrem] sene <1>278).

⁵⁸⁹ Muğla Ş.S.D. 124, s.47, (hüküm tarihi: Gurre-i M [Muharrem] sene <12>82).

⁵⁹⁰ Muğla Ş.S.D. 124, s.77, (hüküm tarihi: 19 Şevval sene <12>82).

desteklerken; geri kalmış tarım kesimi de gelişmeyi engeller. Nitekim XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Batı Avrupa’da tarım teknolojisindeki gelişmeler sonucunda verimliliğin ve buna bağlı olarak üretimin artışı, ekonomik gelişmeyi destekleyen en faktörlerden biri olmuştur. Buna karşılık üretimde kullanılan teknolojinin geriliği yüzünden fazla ürün alamayan, ticaret ve sanayi sektörleriyle sağlıklı bir şekilde bütünleşememiş bir tarım kesimine sahip memleketler, ekonomik gelişmeyi destekleyen önemli bir faktörden yeterince yararlanamamışlardır⁵⁹².

XIX. Yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu da tarım sektöründen önemli bir gelir sağlayamayan ülkelerden birisiydi. Bunun en önemli nedeni tarımdaki teknolojik gelişmelerin yeterince yakından takip edilememesi nedeniyle halen eski usullerle tarımsal faaliyetlerin yapılıyor olmasından ileri geliyordu. Bu nedenle tarımsal alanda istenilen düzeyde olamayan devletin her köşesinde bu etkinin görülmesi kaçınılmazdı. Devletin her tarafında tarımsal faaliyetlerden harman da başaklar, beygir, eşek ve benzeri hayvanlara çiğnetilerek taneleri saplarından ayırmak gibi iptidai usullerle yapılıyordu. Menteşe bölgesi ile ilgili bir rapora göre, bölgede harman bu şekilde kaldırılıyordu⁵⁹³.

a-Tarım

Osmanlı halkının çoğu geçimini tarımdan sağlamaktadır. Bu durum XIX. Yüzyılda da değişmemiş ve aynen devam etmiştir. Hem ülke gelirlerinin çoğu hem de ihraç edilen malların çoğu tarımsal ürünlerdir. Muğla şehri ve kazalarında da bu dönemde halkın en önemli uğraş alanı tarımdır. Biz, sadece bu dönemde halkın neler yetiştirdiğine ve neler ürettiğine bakacağız. Bunun içinde geçmişten günümüze gelecek olursak ilk önce Evliya Çelebi’nin Muğla ve kazaları hakkındaki görüşlerine yer vermeliyiz.

XVII. Yüzyılda Muğla’ya gelmiş olan Evliya Çelebi, Muğla şehri, kazaları ve köylerinde yetiştirilen tarım ürünleri hakkında bilgi vermektedir. Muğla şehri için, “*etrafı bağ ve bahçeli, havası serin olduğu için limon, turunçgiller yetişmez*”⁵⁹⁴ derken, Karabağlar’dan, “*Muğla’ya bağlı, tamamı 11 bin bağdır. Muğla ve Ula halkı sekiz ay burada oturur. Kırk türlü üzümü meşhurdur. Her ağaçtan on yirmi yük üzüm*

⁵⁹¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.82, (hüküm tarihi: 22 Şevval sene <12>82).*

⁵⁹² Tevfik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, ErenYayıncılık, İstanbul 1998, s.63.

⁵⁹³ Tevfik Güran, *Aynı eser*, s.87.

⁵⁹⁴ Mehmet Zılhoğlu Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi VIII*, Sadeleştiren: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1985, s.577.

hasıl olur. Bağlardan gök yüzü gözükmeyiz”⁵⁹⁵; Ula için ise, “her yıl kırk elli bin kantar üzüm ve incir kurusu Marmaris iskelesinden Mısır’a gönderilir. Altmış tür üzümü, kırk türlü meyvesi vardır”⁵⁹⁶; Eskihisar halkı için, “tütün ekip satarlar. Fukaradırlar. Üzerlerinde uğursuzluk çökmüş, çünkü tütün ekip satarlar”⁵⁹⁷ demektedir. Milas şehri için, “limon, incir, turunç ve narı meşhurdur. Tütün en önemli ürünüdür. Bütün Anadoluya buradan gider”⁵⁹⁸ derken; Kemer Köyü, için “Karaova kazasıdır, nahiyesi on bir köydür. Bağ ve bahçeli, limon, turunçları meşhur”⁵⁹⁹ demektedir. Marmaris’ten ise, “bağı-bahçeliği yoktur, ekini iri taneli olur”⁶⁰⁰ diye bahsetmektedir.

Salnâmeler’e göre Muğla’da XIX. Yüzyılda yetiştirilen tarım ürünleri şunlardır: ⁶⁰¹ Muğla’da buğday, arpa, mısır, darı, susam, üzüm, tütün; Bodrum’da, buğday, arpa, bakla, yulaf, nohut, badem, kayısı, incir, palamut; Milas’ta, portakal, limon, üzüm, pamuk, tütün, incir, nar, buğday, arpa, yulaf, darı, zeytin, armut; Marmaris’te, çok olmamakla birlikte, buğday, arpa, çavdar, susam, mısır, turunçgiller, incir; Megri’de, buğday, arpa, mısır, susam, bağ ve bahçe ürünleri; Köyceğiz’de ise, buğday, arpa, darı, susam’dır. Muğla’da ve kazalarında bu dönemde genellikle yetiştirilen ürünler olarak, tahıl, tütün, sebze ve meyveleri sayabiliriz. Bunların birçoğu dışarıya satılmaktadır.

Doğal koşulların yanı sıra, tarımda kullanılacak makinalarından köylünün yoksun oluşu beden gücüne dayalı ve az ürün veren bir sistemi ortaya çıkarmıştır. Çiftçilerin kullandığı tarım aletleri olarak, saban, el orağı, çapa, hayvanla çekilebilen saban demürü, çift edevatı terekelerde sık sık adı geçmektedir. Tarım faaliyetleri hayvanların yardımıyla yapıldı.

Mevsimlik olarak yetiştirilen ve tüketilen meyvelerin uzun zaman saklanması için onların kurutularak saklanması çok eski zamanlardan beri uygulanan bir yöntemdir. Mesela belgelerimizde geçen amrud (armut) kurusu ifadesi bunun en

⁵⁹⁵ Evliya Çelebi, *Aynı eser VIII*, s.577.

⁵⁹⁶ Evliya Çelebi, *Aynı eser VIII*, s.578.

⁵⁹⁷ Evliya Çelebi, *Aynı eser VIII*, s.579.

⁵⁹⁸ Evliya Çelebi, *Aynı eser VIII*, s.580.

⁵⁹⁹ Evliya Çelebi, *Aynı eser VIII*, s.581.

⁶⁰⁰ Evliya Çelebi, *Aynı eser VIII*, s.587.

⁶⁰¹ Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Hülya Cantürk, *Osmanlı Salnâmelerine Göre XIX. Yüzyılda Menteşe Sancağı’nın Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bili Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 1998, s.53-63.

güzel kanıttır. Belgelerimizde adı geçen diğer meyveler ise, ceviz, nar, üzüm, incir, badem ve boynuzdur.

Muğla'da toprağa bağlı tarımsal faaliyetlerin yanısıra kültür tarımının da yapıldığını görmekteyiz. Bu faaliyetler arıcılık, bağcılık-bahçecilik ve ipek böcekçiliğidir. Arıcılık Muğla'daki en önemli faaliyettir. Birçok terekede yer almış olması buna işaretir⁶⁰². Ziraati yapılan diğer uğraş da bağcılıktır. Bağcılık ve bahçecilik tarla tarımına göre daha çok emek isteyen bir uğraş olup, nüfusun yoğun şekilde olduğu kasaba ve şehir çevrelerinde oldukça yaygındır. Bunu, sancakta üretilen ve satılan üzüm miktarlarından anlamak mümkündür. Üretimi Muğla ve Milas'ta gelişmiştir. Üzümünü siyah, dirmet, razaki, çekirdeksiz ve beylerce türleri yetiştirilmektedir. İpek böcekçiliği ise diğer bir uğraş sahasıdır. Bu konuda Marmaris Kazası en önemli yere sahiptir⁶⁰³. Pamuk, pamuk kozasından üretilen, liflerinden iplik yapılan ve bu iplerin dokunmasıyla pamuklu kumaşların elde edildiği bir bitkidir. Penbe, pamuk demektir. Ayrıca pamuk üretiminde kullanılan kozak da terekelerde adı geçen üründür.

Tüm bu ziraî ürünler ticari hayatta el değiştirirken müdd⁶⁰⁴, kile⁶⁰⁵, ölçek, kıyye⁶⁰⁶, kantar⁶⁰⁷ olarak ifade edilen ölçü birimleriyle ifade edilirdi.

Terekeler üzerinde yaptığımız inlemede bazı şahısların sahip oldukları ziraat ürünlerin adını, ölçü birimlerini ve kıymetlerini vereceğiz; Kafaca Köyü'nden İbrahim oğlu Hacı İsmail'in terekesinde; 15 müdd fiyatı 180 kuruştan 2700 kuruşluk ve 9,5 müddlük 2375 kuruşluk *hint*a, 4 müdd fiyatı 180 kuruştan 720 kuruşluk *darı*, 10,5 müdd fiyatı 120 kuruştan 1260 kuruş değerinde *şair*, 10 kile 50 kuruş değerinde

⁶⁰² Kovan yük 48 adet 1310 kuruş, *Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273)*; Yurtgeçidinde 49 adet *arılı kovan* 980 kuruş, Kızılyerde 49 adet *kovan* 46 kuruş, Sandayı havlısında 39 adet *arılı kovan* 740 kuruş, *Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1272)*; 2 yük *kovan* 251 kuruş *Muğla Ş.S.D. 122, v.14b, (hüküm tarihi: 11 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>73)*.

⁶⁰³ Hülya Cantürk, *Aynı tez*, s.63-65.

⁶⁰⁴ II. Mehmet devrinden (1474) kalma "mutfak ambarı günlüğünde" 1 müdd'ün resmen 20 kile olduğunu, yani buğdayda 513,12 kg, arpada yaklaşık 445 kg. geldiğini görüyoruz. Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 21, İstanbul 1990, s.58.

⁶⁰⁵ Osmanlılar devrinde, yani İstanbul'da buğdayda kile, 20 okka yani 25,656 kg olarak hesaplanırdı. Arpa ticaretinde ise yaklaşık olarak 22,25 kg üzerinden hesaplanırdı. 1841'den beri Türkiye'de ise kile her yerde 35,27 litre yani 20 okkalık eski buğday ağırlığına eşittir. Walther Hinz, *Aynı eser*, s.51.

⁶⁰⁶ Kıyye, vukiyye veya okka, herbiri 3,207 gramlık 400 dirheme eşit olan 1,2828 kg. bir Osmanlı ağırlık birimidir. Walther Hinz, *Aynı eser*, s.30.

⁶⁰⁷ Hem Selçuklu hemde Osmanlı Devletinde kantar, herbiri 176 dirhem olan 100 lodra'ya eşitti ve bugüne kadar ağırlığı hala 56,443 kilo'dur. Walther Hinz, *Aynı eser*, s.33.

burçak, 50 kıyye 50 kuruş değerinde *amrut kuruşu*⁶⁰⁸, Bozüyük Kazası'nın Leyne Köyü'nden Ali oğlu Elhac Mehmet Efendi'nin terekesinde, 6 müdd 13 kile 1629 kuruşluk *hınta*, 75 müdd 8030 kuruş değerinde *darı*, 14,5 müdd 1358 kuruş değerinde *şair*, 38 kile 456 kuruş değerinde *sisam*, 7 kile 43 kuruşluk *çavdar*, 408 kıyye 1224 kuruşluk *kök nar*, 4 kile 200 kuruş değerinde *bakla*, 2 kile 10 kuruş değerinde *böğrölce*, 25 kile 125 kuruş değerinde *ceviz*⁶⁰⁹, Muğla'nın Câmi' Kebir Mahallesi'nden Elhac Mustafa oğlu Tapu Katibi İsmail Efendi'nin terekesinde, 21 ölçek fiyatı 11 kuruştan 147 kuruşluk *buğday*⁶¹⁰, Muğla'nın Bayezid Mahallesi'nden Abdullah oğlu Hasan Kadızade İsmail Ağa'nın terekesinde 25 kuruşluk *nar*⁶¹¹, Muğla'nın Câmi' Kebir Mahallesi'nden Debbağ Elhac Hasan'ın terekesinde 30 kıyye 15 kuruş değerinde *sumak*⁶¹², Yekesiği Köyü'nden Hüseyin oğlu Süleyman'nın terekesinde 10 kıyye 100 kuruş değerinde *tütün*⁶¹³, Muğla'nın Rüstem Mahallesi'nden Ömer oğlu Ballı Mehmet'in terekesinde 4 ölçek 20 kuruş değerinde *ceviz*⁶¹⁴, Muğla'da Zorbaz Ağa Hanı'nda misafir iken ölen Rodoslu Arab Hüseyin'in terekesinde, 26 kuruşluk *böğrölce*, 60,5 kuruşluk *ceviz*, 1,5 kuruşluk *duhan*, 178,5 kıyye 244 kuruş değerinde *üzüm*, 16,5 kuruşluk *böğrölce* ve *çuval*⁶¹⁵, Muğla'nın Dere Köyü'nden Çakıroğlu İbrahim'in terekesinde, 20 kile 200 kuruş değerinde *sisam*⁶¹⁶, Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Elhac Veliyüddin oğlu Elhac Hasan'ın terekesinde, 120 kuruş değerinde *sumak* ve *palamut*⁶¹⁷, Muğla'nın Kafaca Köyü'nden Kara Ömeroğlu Elhac İbrahim'in terekesinde, 100 kilo 900 kuruşluk *hınta*, 9 müdd 900 kuruşluk *darı*, 100 kilo 500 kuruşluk *şair*, 75 kile 375 kuruşluk *burçak*, 15 kıyye 107 kuruşluk *duhan*, 15 kile 175 kuruşluk *hınta*, 55 kile 275 kuruşluk *burçak* ve 175 kuruşluk *duhan*⁶¹⁸, Akçaabad Mahallesi'nden Elhac İdmail oğlu Hacı Kara Ali'nin terekesinde, 40 kıyye 40 kuruşluk *boymuz*⁶¹⁹, Muğla'nın Câmi' Kebir Mahallesi'nden Elhac Mustafa oğlu Elhac Ömer'in terekesinde, 38

⁶⁰⁸ Muğla Ş.S.D. 122, v.14b, (hüküm tarihi: 11 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>73).

⁶⁰⁹ Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1272).

⁶¹⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.27a, (hüküm tarihi: 11 S [Safer] sene <1>277).

⁶¹¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.13b, (hüküm tarihi: 15 Rebiü'l-ahir sene 1273).

⁶¹² Muğla Ş.S.D. 123, v.24a, (hüküm tarihi: 22 Ramazanü'l-mübarek sene 1275).

⁶¹³ Muğla Ş.S.D. 123, v.31b, (hüküm tarihi: 23 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>74).

⁶¹⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.35a, (hüküm tarihi:?).

⁶¹⁵ Muğla Ş.S.D. 123, v.37a, (hüküm tarihi: 9 R [Rebiü'l-ahir] sene <12>75).

⁶¹⁶ Muğla Ş.S.D. 123, v.48a, (hüküm tarihi: 11 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).

⁶¹⁷ Muğla Ş.S.D. 123, v.64b, (hüküm tarihi: Evail-i Ramazanü'l-mübarek sene 1278).

⁶¹⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.65b, (hüküm tarihi: 10 Şevvalü'l-mükerrrem sene 1278).

⁶¹⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.36a, (hüküm tarihi: 21 ...? sene <12>75).

kıyye fiyatı 15 kuruştan 57 kuruş değerinde *nohud*⁶²⁰, Muğla'nın Degset Mahallesi'nden İbrahim oğlu Elhac Memiş Ağa'nın terekesinde, *palamut* kantar 3296 kuruş, *palamut* kantar 3636 kuruş, *palamut* kantar 280 kuruşluk⁶²¹, Köyceğiz Kazası'ndan Abdullah oğlu Terzi Süleyman'nın terekesinde, 50 kıyye 5 kuruşluk *fasülye*, 5 kıyye 40 kuruşluk *soğan*⁶²², Muğla'nın Hacı Rüstem Mahallesi'nden Elhac Hüseyin Ağa oğlu Elhac Süleyman Efendi'nin terekesinde 896 kile 8960 kuruşluk *hint*a, 114 kile 456 kuruşluk *şair tohumu*, 200 kile 1200 kuruşluk *darı tohumu*, 40 kile 20 kuruş *burçak tohumu*, 6 kile 30 kuruş *çavdar tohumu*, 17,5 kile 350 kuruşluk *susam tohumu*, 4981,5 kile 25886 kuruşluk *darı*⁶²³, Bozüyük Kazası'nın Leyne Köyü'nden Elhac Mahmut Baba'nın terekesinde 28 kıyye 45 kuruşluk *pamuk kozası*, 25 kıyye 50 kuruşluk *tütün*, 21 deve 4200 kuruşluk *hint*a, 17,5 deve 1296 kuruşluk *şair*, 2,5 deve 375 kuruşluk *darı*, Bardakoğluna verilen *köknar* 118 kıyye fiyatı 4,5 kuruştan 810 kuruş, 1,5 kıyye 20 kuruşluk *duhan*, 66 kıyye 396 kuruşluk *revgan-ı zeyt* (zeytin yağı)⁶²⁴, Muğla'dan Mercanoğlu Mehmet'in terekesinde 8 kıyye 27 kuruşluk *penbe* ve 10 kıyye 20 kuruşluk *kozak*⁶²⁵, Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Ali oğlu Hacı Ali Hafız'ın terekesinde 130 kile 1120 kuruşluk *arpa*⁶²⁶, Gökabad nahiyesinden Veliyüddin oğlu Elhac Mustafa Ağa'nın terekesinde 5 kile 10 kuruşluk *alef*⁶²⁷, Muğla'nın Kiramüddin Mahallesi'nden Abdullah oğlu Elhac Mehmet Ağa'nın terekesinde, 1,5 kile 16 kuruşluk *hint*a, 10 kile 70 kuruşluk *darı*, 2,5 kile 29 kuruşluk *sisam*, 5 kıyye 7,5 kuruşluk *nohud*, 5 kıyye 5 kuruşluk *fasülye*, 89 kıyye 78,5 kuruşluk *incir*, 50 kile 300 kuruşluk *darıdır*⁶²⁸, Ulalı Tüccar Elhac Mehmet'in terekesinde, Gökabadda *portakal bahçesi* 120 dönüm 4550 kuruş, *incir bahçesi* Gökabadda 25 dönüm 155 kuruş, Yenice'de *sebzavat* bahçesi üç sehinden iki sehmi 1000 kuruş⁶²⁹, Ulalı Tüccar Elhac Ali Ağa'nın terekesinde 150 kıyye 600 kuruş değerinde *pirinç*⁶³⁰, Ula civarında *zerzavat bahçesi* 5100 kuruş⁶³¹ mevcuttur.

⁶²⁰ Muğla Ş.S.D. 124, s.33, (hüküm tarihi: 3 Safer sene <1>282).

⁶²¹ Muğla Ş.S.D. 124, s.47, (hüküm tarihi: Gurre-i M [Muharrem] sene <12>82).

⁶²² Muğla Ş.S.D. 124, s.60, (hüküm tarihi: 25 Recebbü'ş-şerif sene 1282).

⁶²³ Muğla Ş.S.D. 124, s.65, (hüküm tarihi: 15 Rebiü'l-evvel sene <12>82).

⁶²⁴ Muğla Ş.S.D. 124, s.33, (hüküm tarihi: 3 Safer sene <1>282).

⁶²⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.73, (hüküm tarihi: 17 Şevval sene <12>82).

⁶²⁶ Muğla Ş.S.D. 124, s.82, (hüküm tarihi: 21 Şevval sene <12>82).

⁶²⁷ Muğla Ş.S.D. 124, s.91, (hüküm tarihi: 10 Za [Zilkade] sene <1>282).

⁶²⁸ Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>84).

⁶²⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.34a, (hüküm tarihi: 25 Zilhicetü'ş-şerif sene 1274).

⁶³⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273).

⁶³¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273).

Terekeleri incelediğimiz yetiştirilen tarım ürünleri şunlardır: Darı, buğday, arpa, burçak, armut, sisam, çavdar, köknar, bakla, böğrölce, ceviz, nar, sumak, tütün, üzüm, palamut, boynuz, nohut, fasülye, soğan, susam, pamuk kozası, zeytin, penbe, yulaf, badem, incir, sebze ve pirinçtir.

b-Hayvancılık

Hayvan yetiştiriciliği en önemli ziraî faaliyetlerden birisidir. Tarım işletmeleri çeşitli amaçlarla hayvan yetiştirirler. Çekim ve yük taşımada güçlerinden yararlanmak, peynir, yağ, süt, et, deri ve yapağı ihtiyacını karşılamak, bu ürünleri piyasa için üretmek bu amaçlardan bazılarıdır. Muğla bölgesinde büyük ve küçük baş hayvancılığın geliştiğini söylemek mümkündür. Halk ihtiyacı nisbetinde hayvancılığa değer vermiş ve daha çok ticarete dönük bir hayvancılık gelişmiştir. Hayvancılığın yapılabilmesi için Muğla ve civarında yeterli mera alanlarının bulunması hayvancılığı etkileyen en önemli faktör olmuştur. Mevcut hayvan sürülerinin sahipleri genellikle Yörük aşiretleridir. Bu aşiretler zaman zaman yer değiştirmektedirler. Devletin aşiretleri iskan etme politikası nedeniyle belirli bölgelere yerleştirildikleri için yerlerinde çok fazla bir değişiklik olmamaktadır⁶³². Toprağa bağlanmış olan bu göçebeler tarafından hayvancılık bir uğraş olarak devam ettirilmiştir. Terekeler üzerinde yaptığımız incelemelerde; eti, sütü, derisi, yünü, çift sürmek ve taşımacılıktaki gücü, balı ve yumurtası olmak üzere çok farklı amaçlar için beslenen ve yetiştirilen başlıca hayvan çeşitlerinden; Muğla bölgesinde yetiştirilen en önemli hayvan keçidir. Daha sonra koyun, sayısı bakımından inek, öküz, eşek, at, deve, manda, katır gelmektedir⁶³³.

İnsanların günlük hayatının bir parçası olan hayvanlar aynı zamanda servetin ve ticaretin en önemli unsurudur. İnsanlar sahip oldukları hayvan adedi ve değeri oranında servetlerini ifade ederlerdi. Ticari alanda ise en fazla el değiştiren mal hayvanlardı.

Terekeler de geçen bazı şahısları, bunların sahip oldukları hayvan çeşitlerini, adetlerini ve hayvanların o günkü kıymetlerini vereceğiz: Yeni Köy'den Mataralıoğlu Mustafa'nın, 1 *inek* 140 kuruş, 1 *inek* 300 kuruş, 3 *karasığır* 900 kuruş, 4 *öküz* 1430 kuruş, 1 *karasığır düğ* 100 kuruş⁶³⁴; Muğla'nın Elhac Rüstem Mahallesi'nden Elhac Ahmet oğlu Abdülaziz Ağa'nın, 1 *koyun* 20 kuruş, 17 *keçi* ve

⁶³² Hülya Cantürk, *Aynı tez*, s.66.

⁶³³ Hülya Cantürk, *Aynı tez*, s.66.

oğlak 340 kuruş, 1 *merkeb* 126 kuruş⁶³⁵; Muğla'nın Şeyhbedreddin Mahallesi'nden Süleyman oğlu Hafız Mehmet'in, 1 *inek* 130 kuruş, eğerli bir *esb* 500 kuruş⁶³⁶; Muğla'nın Muslihiddin Mahallesi'nden Müeyyidoğlu Mehmet'in, 1 *inek* ve 5 *dana* 296 kuruş, 1 *merkeb* 470 kuruş, 1 *merkeb* 300 kuruş⁶³⁷; Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Ömer oğlu Deveci Hasan'ın, 1 *merkeb* 150 kuruş, 1 *tul deve* 300 kuruş, 1 *Midilli* 120 kuruş⁶³⁸; Muğla'nın Yaka Mahallesi'nden Mustafa oğlu Ömer'in 1 *bargir* 400 kuruş⁶³⁹; Muğla'nın Düğerek Köyü'nden İsmail kızı Ayşe'nin, 1 *öküz* 200 kuruş⁶⁴⁰; Muğla'nın Kafaca Köyü'nden İbrahim oğlu Hacı İsmail'in, 14 *inek* 2800 kuruş, 3 *öküz* 1800 kuruş, 15 *keçi* fiyatı 20 kuruştan 300 kuruş, 1 *merkeb* 200 kuruş, 10 *kısrak* 300 kuruştan 3000 kuruş, 2 yük *kovan* 251 kuruş⁶⁴¹; Muğla'nın Leyne Köyü'nden Ali oğlu Elhac Mehmet Efendi'nin, 1 *inek buzağısı* 80 kuruş, 1 *yağız iğdiş* 300 kuruş, 37 *ganem* 580 kuruş, Hacı Alioğlu Molla Ömer'de 1 *öküz* 150 kuruş, 1 *inek* 120 kuruş, 1 *dana* 60 kuruş, Şeyh Ali'de 1 *öküz* 150 kuruş, 1 *düğe* 60 kuruş, Hacı İbrahimioğlu Kara İbrahim'de 2 *öküz* 300 kuruş, Hacı Alioğlu İsmail'de 1 *inek*, 1 *dana* 150 kuruş, Köseoğlu Ömer'de 1 *inek*, 1 *dana* 80 kuruş, Hatip İsmail'de 2 *inek* 240 kuruş, 1 *dana* 30 kuruş, Taşkesikli Mısdık Alioğlu Osman'da 1 *öküz* 150 kuruş, Muğla'nın Yeniköylü Kasapoğlu Mehmet'de 1 *öküz* 150 kuruş, Gıbyeli Kara İsmail'de 1 *öküz* 150 kuruş, Katrancalı Dühancı Mehmet'de 14 *keçi* ve 9 *oğlak* 29 kuruş, Yurtgeçidinde 49 adet *arılı kovan* 980 kuruş, Kızılyerde 49 adet *kovan* 46 kuruş, Sarıdayı avlusunda 39 adet *arılı kovan* 740 kuruş, Küçük Alioğlu Ömer'de 1 *dana* 60 kuruş, İkiz Ömeroğlu Halil'de 1 *deve* 500 kuruş, Molla Ömeroğlu Mehmet'te 2 *inek*, 2 *tosun* ve 2 *tosun* 400 kuruş, Durmuş'da 1 *erkek deve* 400 kuruş, Kara Ahmet'te 1 *tosun* 120 kuruş, Kara Mehmetoğlu Mehmet'te 1 *tosun* 60 kuruş, Kara Ali'de 1 *inek* ve 1 *dana* 100 kuruş, Kızıllıoğlu'nda 6 *ganem* 120 kuruş, Ekşioğlu Mehmet'te 7 *karasığır* 560 kuruş, 3 *dana* 60 kuruş, 31 *ganem* 460 kuruş⁶⁴²; Yeniköy'den Hacı Mehmet bin Hacı Halil, 2 *deve* 200 kuruş, 1 *merkeb* 150

⁶³⁴ Muğla Ş.S.D. 122, v.1b, (hüküm tarihi: 10 Şabanü'l-muazzam sene 1276).

⁶³⁵ Muğla Ş.S.D. 122, v.7a, (hüküm tarihi: 24 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276).

⁶³⁶ Muğla Ş.S.D. 122, v.8a, (hüküm tarihi: 21 Zilkadeti's-şerif sene 1276).

⁶³⁷ Muğla Ş.S.D. 122, v.8b, (hüküm tarihi: 21 Zilhiccetü's-şerif sene 1276).

⁶³⁸ Muğla Ş.S.D. 122, v.9b, (hüküm tarihi: Selh-i Recebbü'r-receb sene 1272).

⁶³⁹ Muğla Ş.S.D. 122, v.11a, (hüküm tarihi: Gurre-i Z [Zilkadeti's-şerif] sene <12>72).

⁶⁴⁰ Muğla Ş.S.D. 122, v.11b, (hüküm tarihi: 15 M [Muharrem] sene 1273).

⁶⁴¹ Muğla Ş.S.D. 122, v.14b, (hüküm tarihi: 11 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>73).

⁶⁴² Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1272).

kuruş, 180 *keçi* 5500 kuruş, 3 torum deve 1800 kuruş⁶⁴³; Ula Kasabası Elhac Ali Ağa Mahallesi'nden Gölcüklü Elhac'ın, 8 *kara sığır* 1310 kuruş, 7 *deve* 7010 kuruş, 2 *öküz* 725 kuruş, 48 adet *arı kovanı* 1310 kuruş, 4 *kısırak* 1360, 39 *keçi* 850 kuruş, 8 *camuz* 3550 kuruş, 12 *keçi* 240 kuruş, 15 yük *kara kovan* 1650 kuruş⁶⁴⁴; Muğla'nın Câmi' Kebir Mahallesi'nden Elhac Mustafa oğlu Tapu Katibi İsmail Efendi'nin, 2 *inek* ve 1 *dana*, 3 *düğe* 900 kuruş, 1 *inek* ve *buzacağı* 3000 kuruş, 1 *merkeb* 150 kuruş, 1 *kör ester* 200 kuruş, 1 *kısırak*, 1 *toru* ve *erkek tay* 605 kuruş, 1 *boğa* 300 kuruş, 7,5 yük *arı kovanı* 270 kuruş, 1 *kır bargir* 3000 kuruş, 26 *keçi* ve *oğlak* 550 kuruş, 1 *kuzu* ve 1 *toklu* 100 kuruş, 2 *inek* ve *buzacağı* 285 kuruş, 1 *sarı inek* 270 kuruş, 1 *keçi* 30 kuruş⁶⁴⁵; Yerkesiği Köyü'nden Hüseyin oğlu Süleyman'ın, 2 *dişi deve* ve 1 *torum* 3200 kuruş, 1 *tay* 7 kuruş, 3 *erkek deve* 6300 kuruş⁶⁴⁶; Muğla'nın Câmi' Kebir Mahallesi'nden Elhac Ömer'in, 1 *at* 1325 kuruş⁶⁴⁷; Muğla'nın Hacı Rüstem Mahallesi'nden Mehmetoğlu Yusuf'un, 7 adet *tavuk* 14 kuruş⁶⁴⁸; Muğla'nın Kafaca Köyü'nden Kara Ömeroğlu Elhac İbrahim'in, 2 *dişi inek* ve 1 *dana* 460 kuruş, 1 *buzacağı* ve 1 *kara inek* 265 kuruş, 1 çift *öküz* 800 kuruş, 1 *kancık merkeb* ve 2 *yaşar sığa* 300 kuruş, 15 adet *dişi koyun* ve 3 adet *kuzu* 450 kuruş, 1 *dişi bargir* 550 kuruş, 5 adet *koyun* 150 kuruş, 2 adet *koyun* 100 kuruş, 1 *canlı öküz* 300 kuruş, 2 *yaşar ve dişi dana* 260 kuruş, 3 yük *kovan* ve *kuru kovan* 600 kuruş⁶⁴⁹; Köyceğizli Abdullah oğlu Terzi Süleyman'ın, 1 *inek* ve 1 *buzacağı* 215 kuruş, 1 *kır kısırak* 300 kuruş, 1 *bargir* 310 kuruş, 1 *sarı öküz* 120 kuruş, 1 *merkeb* 260 kuruş, 1 *katır* 40 kuruş, 1 *öküz* 200 kuruş⁶⁵⁰; Muğla'nın Kiramüddin Mahallesi'nden Abdullah oğlu Elhac Mehmet Ağa'nın, 23 *dişi deve*, *erkek deve* 10000 kuruş, 5 *karasığır ineği* 1150 kuruş, 3 *yaşar deve* 150 kuruş, 3 *yaşar boğa* 500 kuruş, 2 *yaşar dişi dana* 100, 1 *yaşar erkek dana* 150 kuruş, 7 *buzagli inek* 1410 kuruş, 7 *kısır inek* 1200 kuruş, 3 *yaşar düğe* 300 kuruş, 4 *yaşar boğa* 800 kuruş, 6 *yaşar dana* 300 kuruş, 3 *yaşar dana* 300 kuruş, 1 *öküz* 300 kuruş, 1 *buzagli camuz ineği* 1000 kuruş, 2 *kısır camuz ineği* 800 kuruş, 4 *yaşar camuz düğe* 500 kuruş, 3 *kulunlu kısırak* 700 kuruş, 1 *kısır kısırak* 300 kuruş, iki *yaşar erkek tay* 200 kuruş, iki *yaşar dişi tay* 500 kuruş, *buzagli kara sığır*

⁶⁴³ Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: Selh-i Rebiü'l-ahir sene 1273).

⁶⁴⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] <1>273).

⁶⁴⁵ Muğla Ş.S.D. 123, v.27a, (hüküm tarihi: 11 S [Safer] sene <1>277).

⁶⁴⁶ Muğla Ş.S.D. 123, v.31b, (hüküm tarihi: 23 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>74).

⁶⁴⁷ Muğla Ş.S.D. 123, v.32a, (hüküm tarihi: 28 Ş [Şaban] sene <12>74).

⁶⁴⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.43a, (hüküm tarihi: 10 Recebbü'l-ferd sene 1276).

⁶⁴⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.65b, (hüküm tarihi: 10 Şevvalü'l-mükerrem sene 1278).

⁶⁵⁰ Muğla Ş.S.D. 124, s.60, (hüküm tarihi: 25 Recebbü'l-ş-şerif sene 1282).

ineği 1000 kuruş, 1 *kısır inek* 200 kuruş, 3 *yaşar boğa* 550 kuruş, 1 *yaşar boğa* 100 kuruş, 3 *yaşar kara sığır düğesi* 100 kuruş, 1 *karasığır ineği* 250 kuruş, 1 *kısır inek* 200 kuruş, Dalyanda *buzagılı kara sığır ineği* 1 250 kuruş, 1 Deveci Mustafa'da bulunan *buzagılı inek* 250 kuruş, Dalyanda Çoban Demirlioğlu Ali'nin otlattığı (rai'eylediği) 77 *dişi ve erkek camuz* 23000 kuruş, *karasığır inek* 350 kuruş, 1 *düğe* 150 kuruş, 1 *yaşar düğe* 150 kuruş, Gölbaşında *buzagılı 1 kara sığır ineği* ve 2 *kısır inek* 600 kuruş, 1 *yaşar boğa* 150 kuruş, 4 Gölbaşında *öküz* 1300 kuruş, 2 *öküz* 435 kuruş, Timurluoğlu Ali'de 50 *kovan* 2300 kuruş, 164 adet *erkeç ve kısır keçi* 3348 kuruş, 49 adet *kuzulu koyun* 2346 kuruştur⁶⁵¹.

3-Tüccar Aileleri

Ticaret hayatın vazgeçilmez unsurudur. Esnafların ürettiklerinin veya ziraat ürünlerinin ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması tüccarlar vasıtasıyla olmaktadır. Herhangi hukukî bir işlem nedeniyle mahkemeye intikal eden hadiselerde kişilerin kimlikleri ve meslekleri açıkça yazıldığından kişilerin meslekleri hakkında Şer'iyye Sicillerinden bilgi sahibi olabiliyoruz. Bu mesleklerden biriside tüccarlıktır. Şimdi bazı tüccar aileleri, bu ailelerin ne işle uğraştıklarını ve servetleri hakkında bilgi vererek Muğla'nın sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

İnceleyeceğimiz ilk tüccar Muğla'nın Emirküçük Mahallesi'nde olup ticaret amacıyla Valeniye Köyü'ne yerleşmiş olan Halil oğlu Şeyh Veliyüddin'dir⁶⁵². Şeyh Veliyüddin'in terekesinin tutarı 14.927 kuruştur. Servetinin 4069 kuruşluk kısmını büyük ihtimalle ticari faaliyetleri nedeniyle yaptığı alış-verişlerden kalan alacakları oluşturmaktadır. Çünkü, terekesinde 93 kişiden 2 kuruş ile 254,5 kuruş arasında değişen miktarlarda alacağı bulunmaktadır.

Diğer bir tüccar ise Ula kasabasının Elhac Ali Ağa Mahallesi'nde Gölcüklü Elhac'dır⁶⁵³. Gölcüklü Elhac'ın terekesinin tutarı 179.414 kuruş 10 paradır.

⁶⁵¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>84).*

⁶⁵² *Muğla Ş.S.D. 123, v.1a, (hüküm tarihi: 25 Cemaziye'l-sani sene 1275).* Şeyh Veliyüddin'in ahalide olan bazı alacakları: Gökabadlı Elhac Kara Ahmed zimmeti 46 kuruş, Yeniceli Top Hüseyinoğlu Ahmed zimmeti 18 kuruş, Akçaadalı zimmeti 201 kuruş, Dede Mehmet Ali biraderi Süleyman 10 kuruş, Kuloğlu Hüseyin Beşe 6 kuruş, Kör Yusuf oğlu 3 kuruş, Tahtacı Gökçe 17,5 kuruş vb.

⁶⁵³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273).* Gölcüklü Elhac'ın servetini oluşturan bazı mal varlığına örnekler: Mahalle mezburede vaki bir bâb menzil oda bi'l-cümle müştemilat 12100 kuruş, deve 7 adet 7010 kuruş, kısarak 4 adet 1360 kuruş, öküz 2 adet 625 kuruş, kovan yük 48 adet 1310 kuruş, keçi 38 adet 850 kuruş, Ula çarşısında vaki bir bâb dükkan 700 kuruş, Ula civarında zerbavat bahçesi 5100 kuruş, Bozyer nam mahalde bir kıt'a bağ 760 kuruş, Muğla'da vaki bir bâb babuccu dükkanı 3000 kuruş iken, alacaklarından bazıları, Koca Alioğlu Mehmet'de 15680,5 kuruş, Koca Alioğlu Yusuf'ta 3000 kuruş, Kafacalı Karacaoğlu Osman'da 1000

Terekesinin 62.132 kuruşluk kısmını gündelik eşyaları, çok sayıdaki hayvanları oluştururken geriye kalan 117.282 kuruş 10 paralık kısmını ise 61 kişiden oluşan büyük ihtimalle faizle borç verdiği paralardan oluşan alacakları oluşturmaktadır. Başka bir tüccar ailesinde Muğla'nın Ula kasabası Hacı Ali Ağa Mahallesi'nden Elhac Mehmet oğlu Elhac Ali Beğ'e aittir⁶⁵⁴. Elhac Ali Beğ'in terekesinin tutarı 197.707 kuruştur. Elhac Ali Beğ'in terekesinin en önemli kısımlarını Gökabad iskelesindeki gümrük işletmesi, yine bu iskeledeki mağazalarda bulunan hisseleri, kahve, fırın, bakkal, bağ ve bahçe gibi gayr-i mülkleri ile çok sayıdaki hayvanları oluşturmaktadır.

Başka bir tüccar da Muğla'nın Rum Mahallesi'nden ve Rum milletinden Vasil oğlu Panapot'dur⁶⁵⁵. Mal-ı manifatura esnafıdır. Terekesinin toplamı 8540 kuruştur. Servetinin büyük kısmını dükkanında bulunan mallar oluşturmaktadır. Terekesinde bulunan Amerikan bezleri, Frenk bezleri, yazmaları, Hümâyûn kumaşları, Halep pulcukları onun memleket dışındanda ticaret yaptığını göstermektedir.

Başka bir tüccar da aslen Selanikli olup Muğla'nın Rum Mahallesi'nde oturan ve Rum milletinden Kostandi oğlu Atnaş'dır⁶⁵⁶. Abacı esnafıdır. Terekesinin toplam tutarı 72420 kuruştur. Ancak bunun 40.000 kuruşluk kısmı faizle borç olarak dağıttığı alacaklarıdır. Atnaş bir nevi kredi usulüyle dağıttığı parası üzerinden faizle

kuruş, Kafacalı Abbasoğlu Halil'de 800 kuruş, Denizovalı Osmanoğlu Mehmet'de 2000 kuruş, Kafacalı Topal Mehmet'de 288 kuruştur.

⁶⁵⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.34a, (hüküm tarihi: 25 Zilhicetü's-şerif sene 1274)*. Elhac Ali Beğ'in servetini oluşturan bazı mal varlığına örnekler: Kebir silahlık konağı ma'a deve damı 20000 kuruş, harem konağı ve oda 13500 kuruş, bahçe 40 dönüm ve bağ 40 dönüm 11000 kuruş, Karaböğürtlende kovan yatağı, Gökabadda portakal bahçesi 120 dönüm 4550 kuruş, İncir bahçesi Gökabadda 25 dönüm 155 kuruş, Mandalyatta zeytinlik 6000 kuruş, karasığır ineği 39 adet 7800 kuruş, kısarak 15 adet bargir 1 adet 6400 kuruş, Gökabad iskelesinde vaki gümrük nısfı 4000 kuruş, yine iskelede üç göz mağazanın nısf hissesi 5500 kuruş, def'a kebir iki mağazanın nısf hissesi 4000 kuruş, iskelede kahve ve fırın ve bakkal ve dükkanların nısf hissesi 4000 kuruş, def'a bir göz cedid mağazanın nısfı 2000 kuruş.

⁶⁵⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s.150, (hüküm tarihi: 11 C [Cemaziye'l-ahir] sene 1282)*. Panapot'un terekesinde bulunan malzemelerin bazıları şunlardır; Astarlık Amerikan bezi 5 top 125 kuruş, Lokarina Amerikan bezi 3 top 5 yarda 240 kuruş, def'a astarlık Amerikan bezi 5 top 4 yarda 200 kuruş, İstanbul yazması 51 adet 124 kuruş, Frenk ...? 8,5 top 217,5 kuruş, Frenk yazması 20 adet 55 kuruş, sakız 540 dirhem 96 kuruş, tül 64 yarda 224 kuruş, yazma oyası 50 zira' 50 kuruş, Frenk oyası 80 zira' 28 kuruş, idara fitil kutusu 25 adet 20 kuruş, bir mikdar Haleb pulcuğu 7 kuruş, attariye hırdavâtı 123,5 kuruş vb.

⁶⁵⁶ *Muğla Ş.S.D. 124, s.177, (hüküm tarihi: 5 L [Şevval] sene <1>283)*. Atnaş terekesinde bulunan bazı mallar: Yorgan 10 adet 500 kuruş, yün memlû döşek 10 adet 600 kuruş, evani nıhas 50 kıyye 1000 kuruş, sandalye 10 adet 200 kuruş, seccade 3 adet 450 kuruş, aba 50 top fiyatı 62 kuruştan 3100 kuruş, dikilmiş sagır ve kebir aba 25 adet 1250 kuruş, dikilmiş aba ve cebken 20 adet 1000 kuruş ve mahallede bulunan bir bâb menzil 12000 kuruştur.

para kazanmaktadır. Servetinin geriye kalan kısmını ise Sûk-i Sultani'de mevcut olan bir dükkanı ile bu dükkandaki mallar oluşturmaktadır.

Tüccarların başka memleketlere yerleşmesine başka bir örnek ise aslen Halep Eyaleti Urfa Kasabası Arab Mahallesi'nden olup Muğla'nın Bozöyük Kazası Ahurköy'ünde oturup tüccarlık yapan Mehmet oğlu İsmail'e aittir⁶⁵⁷. Belgelerde İsmail'in ne tüccarlığı ile uğraştığı belirtilmemiş olup, terekesinin tutarında 4476 kuruş gibi diğer tüccarlarla karşılaştığımızda çokta fazla olmayan bir miktardır.

Ticaret sadece belli bir mekanda yapılmazdı. İnsanlar mallarını başka şehir, kasaba ve köylere götürerek de satabilirlerdi. Bununla ilgili belge Tavas kasabasından Çerçioğlu Abdullah'a aittir⁶⁵⁸. Çerçioğlu, ticaret için Muğla'ya yerleşmiştir. Terekesinin tutarı 93.147 kuruştur. Ancak kardeşleri ile ortak olduğundan ona düşen hisse 30882 kuruş 12 paradır.

Başka bir Çerçi tüccarı da Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Mehmet oğlu Ali'dir⁶⁵⁹. Çerçi Ali'nin terekesinin tutarı sadece 315 kuruştur. Çerçi Ali'nin terekesinden attariye malzemeleri satarak geçimini sağladığını anlıyoruz. Çünkü terekesinde yer alan attariye tabir olunur mentua'nın tutarı 305 kuruştur. Bundan başka 5 kuruş değerinde 1 adet eski abası ve yine 5 kuruş değerinde 1 adet eski dizliği vardır.

Terekelerimiz arasında adı geçen ve sahip olduğu servetiyle en önemli yere sahip olan kişi Muğla'nın Kirameddin Mahallesi'nden olup Köyceğiz Kazası Dalyan iskelesinde Zahirre tüccarı olan Abdullah oğlu Elhac Mehmet Ağa'dır⁶⁶⁰. Elhac

⁶⁵⁷ *Muğla Ş.S.D. 124, s.182, (hüküm tarihi: 7 Za [Zilhiccetü's-şerif] sene <1>283)*. İsmail'in terekesinde adı geçen mallardan bazıları şunlardır: Esb 1 ma'a eğer takımı 1000 kuruş, simlice tabanca 1 çifte 1000 kuruş, simlice Yatağan bıçağı 1 adet 550 kuruş, palaska 1 adet 20 kuruş, kayış 1 adet 5 kuruş, palaska 1 adet 20 kuruş, çifte tüfenk 1 adet 200 kuruş, çuka abdestlik 1 adet 30 kuruş, şalvar 1 adet 30 kuruş, nimten 1 adet 10 kuruş, fes 1 adet 10 kuruş, cigara takımı 1 adet 30 kuruş, İngiliz lirası 14 adet 1540 kuruş, Osmanlı lirası 2 adet 206 kuruş, beyaz akçe 42,5 kuruş.

⁶⁵⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.175, (hüküm tarihi: 29 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene 1283)*. Terekede adı geçenler şunlardır: Kadıköyü alacası 31 top 1775 kuruş, Yarengüme alacası 11,5 top 273 kuruş, Kadıköy kuşağı 190 adet 418 kuruş, İzmir kuşağı 4 adet 112 kuruş, barut 25 kıyye 200 kuruş, şab 4 kıyye 40 kuruş, hinta kile İslâmbulu 2000 fiyatı 25 kuruştan 50000 kuruş, bargir kolanı 15 adet 42,5 kuruş, beyaz bez 1,5 top 31,5 kuruş, Leyne ve Eskihişar karyelerinde malumu'l-esami kimesneler zimmetlerinde alacakları 8647 kuruş, kemdi köyünden malumu'l-esami kimesnelerde olan alacakları 6415,5 kuruş, Muğla çarşısında ve civarında malumu'l-esami kimesnelerde olan alacakları 24542,5 kuruş.

⁶⁵⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.196, (hüküm tarihi: 20 Safer sene <1>284)*.

⁶⁶⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>84)*. Elhac Mehmet'in terekesinden bazı örnekler: kebir sahan ma'a kapak 5 adet ve şorba tası 1 adet 150 kuruş, sarı leğen ma'a ibrik 60 kuruş, nūhas kebir güğüm 60 kuruş, kebir sarı sini 1 adet 305 kuruş, def'a sagir sarı sini 1 adet 110 kuruş, def'a incir 89 kıyye 78,5 kuruş, papuç 1 adet 7 kuruş, kahve takımı 1 adet 10,5 kuruş, sandalye 3 adet 8 kuruş, kahve 1 kıyye 9 kuruş, şişe 13 adet 14 kuruş, bardak 12 adet

Mehmet'in serveti 624649,5 kuruştur. Bunun 294.172 kuruş 30 paralık kısmını günlük kullanım eşyaları, hayvanları, mülkleri oluştururken, 55.028 kuruşluk kısmını ticari faaliyetleri nedeniyle ilişki kurduğu insanlarda olan alacakları ve geriye kalan 275.448,5 kuruşluk kısmını ise faizle verdiğini tahmin ettiğimiz ve sayısı çok fazla olan alacakları oluşturmaktadır. Elhac Mehmet, belgelerimiz arasında tespit ettiğimiz en zengin kişidir. Zenginliğini hem zahire ticaretinden hem de faizcilikten kazandığını düşünmemiz yerinde olacaktır.

Tüccarlık alanında müslümanlar kadar gayr-i müslimler de etkin bir rol oynuyorlardı. Bunların, yaptıkları ticarete çıkan anlaşmazlıklarda kadı'nın huzurunda karara bağlanırdı. Mesela Muğla'nın Rum ahalisinden Hacı Sara oğlu Tüccar Hacı Nikola, Muğla'lı Eyüpoğlu Ömer'e üç yıl önce sattığı bir merkebine karşılık Ömer'in kendisine ödemesi kararlaştırılan 110 adet mertek keresteyi hala vermediğini iddiâ ederek davacı olmuştur. Mahkeme yaptığı inceleme sonunda Eyüpoğlu Ömer'in 110 adet mertek keresteyi Hacı Nikola'ya ödemesine karar vermiştir⁶⁶¹. Başka bir belgede şöyledir: Muğla'nın Rum milletinden ve Tüccar esnafından Behacı Minhal oğlu Tosun Panapot ve şeriki (ortağı) İzmirli Çoçanoğlu Arab Hüseyin Tavas Kazası'na bağlı Gölderesi Köyü'nden Köseoğlu Mehmet oğlu Gök Halil huzurundaki beyanlarında; Gök Halil'e müşterek mallarından Muğla kasabası Kaymakam konağında Sandık Emmini Hacı Kırıyako huzurunda her biri 3 kuruştan 10.000 adet mertek kereste için 30.000 kuruş verdiklerini ancak hala mertekleri teslim almadıkları gerekçesiyle bu paranın iadesi için davacı olmuşlardır. Gök Halil ise cevabında, bu kadar parayı almadığını ve Tavas Kazası Irmak

7 kuruş 10 para, hinta 1,5 kile 16 kuruş, bulgur 25 kıyye 50 kuruş, nohud 5 kıyye 7,5 kuruş, fasilye 5 kıyye 5 kuruş, darı unu 10 kile 70 kuruş darı 50 kile 300 kuruş, dişi ve erkek deve 23 adet 10000 kuruş, buzağılı 3 inek 1410 kuruş, kısır inek 7 adet 1200 kuruş, kulunlu 3 kısarak 700 kuruş, 1 öküz 300 kuruş, kısır 1 kısarak 300 kuruş, 69 kuzulu koyun 2346 kuruş, iskele-i mezkurede vaki etraf-ı erba'dan etmekçi fırını ve câmi'-i şerif ve çarşı ve kabristan ile mahdud bir bâb dükkan 3000 kuruş, iskele-i mezkurde vaki etraf-ı erba'dan tarik-i a'am ile mahdud bir bâb mülk mağaza 300 kuruş, üçyüz kilelik bir kıt'a kayık 5300 kuruş, kapudan bir ..? süvar olduğu birlik tabir olunur kıt'a sefinenin dört sehim itibariyle bir sehmi hisse-i şaiyası 20000 kuruş, Dalamanlı Sanoğlu Hüseyin zimmetinde olub kabz olunan 285,5 kuruş, Akçataş Kayalıoğlu hamili Hadice zimmetinde olub kabz olunan 150 kuruş, Hacı İbrahimioğlu Halil zimmetinde olub kabz olunan 208,5 kuruş, Devocioğlu Hacı Mehmed'de olub kabz olunan 88 kuruş ve faizle verdiği paralardan; Tahtacı Hasan Kahya zimmetinde ol-havale ve taksim olunmakla kabz hükmünde bulunan 7246 kuruş, Tahtacı Hasan Ali zimmetinde olub vereseyle havale ve taksim olunmakla kabz hükmünde bulunan 1232 kuruş, Delioğlu Ahmed zimmetinde olub vereseyle havale ve taksim olunmakla kabz hükmünde olan 3309 kuruş, ..? Ali zimmetinde olub vereseyle havale ve taksim olmakla kabz hükmünde olan 18044 kuruş, Kara Hüseyin zimmetinde olub vereseyle havale ve taksim olunmakla kabz hükmünde olan 6764 kuruş, Bal Hüseyinoğlu Ali zimmetinde olub vereseyle havale ve taksim olunmakla kabz hükmünde olan 320 kuruş vb.

⁶⁶¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.108, (hüküm tarihi: 10 Z [Zilhicce] sene <1>282).*

Köyü'nden Hacı Alioğlu Ali, Molla Velioğlu Veli, Kocagözoğlu Mehmet, Koca Köseoğlu Süleyman, Akçaoğlu Hüseyin, Karaboğaoğlu Mestan, Molla Mehmet, Liceoğlu Mestan ve Sametoğlu Mehmet'in keresteleri temin ve teslimi için nazır tayin edildiklerini söylemiştir. Bunun yanında Panapot ve Arab Hüseyin'in kendisine Muğla Kazası naibi Es-Seyyid Mustafa Yahya Efendi'nin mührüyle mühürlü bir belge ile müşterek mallarından 17000 kuruş verdiklerini Fazl Köyü'nden Kayanoğlu İsmail bin Hasan ve Kayanoğlu Mehmet bin Salih'i şahit göstererek ispatladığı için Gök Halil için açılan davanın reddine karar verilmiştir⁶⁶². Görülüyorki Muğla'nın ticari hayatında müslümanlar gibi gayr-i müslimlerde etkin bir rol oynamışlardır.

B-AİLELERİN TEŞEBBÜS GÜCÜ VE İŞ HACMİ

1-Servetler

Bir kişi öldüğünde ölüm olayı mahallenin muhtârı, imamı vs. görevlileri tarafından kadı'ya haber verilirdi. Merkezde Beytü'l-mal görevlileri, taşrada ise mahalle sandıklarının⁶⁶³ görevlileri olay yerine intikal ettiklerinde ölen kişinin bıraktığı tüm menkul ve gayr-i menkul, ev eşyası, hayvanları, parası, altın ve ziynet eşyalarının sayısı ve fiyatları belirlenerek tek tek kaydedilirdi. Toplam tereke tutarı hesaplandıktan sonra, gerekli vergiler düşülür, ilk önce var ise borçları ödenir, yine var ise vasiyyetleri yerine getirilir ve en sonunda kalan miktar mîrâsçılar arasında pay edilirdi. Eğer ölen kişinin mîrâsçısı yok ise tereke görevliler tarafından korumaya alınırdı. Ancak ölen kişinin borçları, terekesinin tutarından az ise alacak sahiplerine münasip bir şekilde ödeme yapılırdı. Ödenemeyip kalan borç sakıt olurdu. Terekelerde en önemli payı, ev eşyaları, giyecek eşyaları, ziynet eşyaları, büyük ve küçük baş hayvanlar, ev, dükkan, fırın ve yurt emlakının oluşturduğu gayr-i menkuller, arsa, bağ, bahçe, ve tarlanın oluşturduğu diğer mülk araziler, mevcut olan nakit paralar, borç olarak verilmiş olan paralar ve yiyecek malzemeleri terekeyi oluşturan unsurlardır. Ama terekenin en önemli kısmını ev eşyaları, giyecek eşyaları ve gayr-i menkuller oluşturmaktadır. Bunlara hemen hemen her terekede rastlamak mümkündür.

Tablo XV'de ölen kişinin terekesinin tutarı, terekesinden alınacak olan vergiler, borçlar ve en sonunda ise kalan miktar verilmiştir.

⁶⁶² *Muğla Ş.S.D. 124, s.92, (hüküm tarihi: 9 Za [Zilkade] sene <1>282)*. Gayr-i müslim tüccarlar için bkz. Tüccar Kostandi veled-i Yogi, *Muğla Ş.S.D. 124, s.103, (hüküm tarihi: 23 Za [Zilkade] sene <12>82)*; Tüccar Kocaoğlu Yakobnatar, *Muğla Ş.S.D. 123, v.71a, (hüküm tarihi: 17 M [Muharrem] sene <1>278)*.

⁶⁶³ *Muğla Ş. S. 123, v.15b, (hüküm tarihi: 4 N [Ramazan] sene <12>74)*.

Tablo XV 122 numaralı Şer'iyye siciline göre ölen kişilerin terekelerinin tutarı, borçları ve varislerine kalan miktar

Tereke Sahibi	Terekenin tutarı	Borç	Vergiler	Borç+Vergi	Kalan Miktar
1-Mataralıoğlu Mustafa bin Ali	3.480	-	338	-	3.402
2-Ahmet bin Mehmet	4.730	-	-	1345,5	3.365,5
3-Dağlıoğlu Mestan	8.000	-	-	-	8.000
4-Memiş bin Süleyman	3.470,5	-	436	-	3.034,5
5-Abdülfevzi bin Ebubekir	8.539	-	230	-	8.309
6-Merdelioğlu Ali bin Mustafa	1.720	-	113	-	1.607
7-Abdülaziz Ağa ibn-i Elhac Ahmet	31.347,5	9439	838	-	21.070
8-Hafız Mehmet bin Süleyman	22.293,5	-	-	1390	20.903,5
9-Müeyyidoğlu Mehmet bin Mustafa	3.381	-	135	-	3.246
10-Ahmet bin Ahmet	592/18 para	-	-	125	462
11-Hatice Hatun binti Süleyman bin Abdullah	2.650	-	-	1067,5	1.582,5
12-Elhac Hüseyin Ağa ibni Mustafa	18.477	-	-	-	18.477
13-Deveci Hasan bin Ömer	4.397,5	-	-	604,5	3.743
14-Ömer bin Mustafa	1.195	-	-	625	570
15-Rukiye binti Hasan	375	-	18	-	307
16-Ayşe binti İsmail	596	-	-	-	596
17-Manastırlı Musa bin Elhac Süleyman bin Musa	856,5	-	-	311,5	545
18-Hüseyin Beğioğlu Ali ⁶⁶⁴	2.801,5	6272	101,5	-	-
19-Nazife Hatun binti Elhac Hasan	296	-	13,5	-	282,5
20-Mehmet bin İsmail	8.994/10 para	-	980	-	8.014/10 pr
21-Fatma binti Elhac Hasan	1.670	-	585	-	1.085
22-Memiş bin Hasan	3.457,5	-	2123	-	1.334,5
23-Münâdi Elhac Abdülaziz bin Abdullah ⁶⁶⁵	1.498/10 para	-	-	1498/10 para	-
24-İlaci İsmail bin İbrahim	26.787	-	-	1057	25.730
25-Mehmet bin Süleyman	1.674	-	44	-	1.630
26-Taşçı Arif bin Abdullah	1.127	-	228	-	799
27-Musalıoğlu Mehmet bin İsmail	620	-	-	529	91
28-Ferîştah binti Ahmet	20.600	-	2208,5	-	18.391,5
29-Elhac Mehmet Efendi ibni Ali	92.302	5995,5	3000	-	83.306,5
30-Elhac Ali bin Mehmet	6.582	-	-	6109	473
31-Ahmet bin Mehmet	2.738	-	-	844	1.894
32-İbrahim bin Hüseyin	2.925	-	-	1375	1.550
33-Elhac Feyzullah bin Mehmet	22.345	7556	-	-	14.789
34-Taşoğlu Osman bin Hasan	1.715	-	145	-	1.570
35-Velioğlu Mehmet bin Hüseyin	965	-	432	-	533
36-Karaoğlu Ahmet bin Ahmet	655	-	181	-	474
37-Süleyman bin Ahmet	1.260	-	133	-	1.127
38-Mehmet bin Abdullah	5.114	-	528	-	4.586
39-Mustafa bin Abdullah	4.981	-	193	-	4.788
40-Kara Hasan oğlu Hamza bin Mehmet	3.627	-	99	-	3.528
41-Elhac Mehmet ibni Elhac Ali	227,5	-	80,5	-	147/10 pr
42-Kezban binti Halil bin Abdullah	741/30 para	-	294/20 para	-	447,5

123 numaralı Şer'iyye siciline göre ölen kişilerin terekelerinin tutarı, borçları ve varislerine kalan miktar

Tereke Sahibi	Terekenin tutarı	Borç	Vergiler	Borç+Vergi	Kalan Miktar
1-Şeyh Veliüddin bin Halil	14.927	6525	-	-	8.402
2-Osman bin İsmail	5.783	-	182	-	5.601
3-Fatma binti Osman	1.316krş/32 pr	-	15	-	1.301/32 pr
4-Dellâloğlu Yusuf	5.204	1620	307	-	3.277
5-Ferîştah binti Elhac İsmail Efendi	5.948	-	200	-	5.748
6-Topal Süleyman bin Nasuh	7.250	-	366,5	-	6.907,5
7-Süleyman bin Abdullah	8.065	-	-	807,5	7.247,5

⁶⁶⁴ Hüseyin Beğioğlu Ali'nin terekesi borçlarına yetmemiştir. *Muğla Ş.S.D. 122, v.12a, (hüküm tarihi: 15 N [Ramazan] sene <12>72).*

⁶⁶⁵ Münâdi Elhac Abdülaziz'in terekesi borçlarına yetmemiştir. *Muğla Ş.S.D. 122, v.14b, (hüküm tarihi: Gurre-i Rebiü'l-evvel sene 1272).*

8-Sultan binti Ali	650	-	32	-	618
9-Hatip Elhac Ömer	3.412	-	-	351	3.061
10-Seyreköğlu Abdurrahman bin Hasan	5.077	-	-	-	5.077
11-Elhac Mehmet bin Hacı Osman	3.920	-	850	-	3.070
12-Osman bin Ali	4.125	-	-	402	3.723
13-Fatma binti Osman	1.039 krş/10 pr	-	42 krş/10 para	-	996
14-Bahçıvan Yahya bin Abdullah	10.696,5	-	333,5	-	10.363
15-Mustafa ibn-i Bahçıvan Yahya	83.305krş/24 pr	-	-	-	83.305/24 pr
16-Fatma binti-i Bahçıvan Yahya	6.626/ 8 para	-	175/ 8 para	-	6.451
17-Süleyman bin Elhac memiş	6.570	-	695	-	5.875
18-Elhac (silik) Halil	51.645	-	-	3992,5	47.653
19-Hümâyûn binti Süleyman	4.010	-	995	-	3.015
20-Hacı Mehmet bin Hacı Halil	10.490	-	470	-	10.020
21-Gölcüklü Elhac Halil bin Elhac Ali Ağa	179.414/10 para	-	-	63.723	115.691/10 pr
22-Osman bin İsmail	1.125	-	45	-	1.080
23-Fatma binti-i Osman	660/16 para	-	27	-	633/16 pr
24-Elhac Beg ibni Abdurrahman	143.140,5	-	-	12.925	130.686,5
25-Hasan Kadızade İsmail Ağa	42.178/ 10 para	10.200	2546	-	29.492/10 pr
26-Ayşe bin Yahya	2.193,5	-	-	808,5	1.385
27-Süleyman bin Mustafa	9.365	-	-	3327	6.035
28-Süleyman bin Elhac Memiş	8.603	-	-	755,5	7.547,5
29-Ömer bin Süleyman	1.388	-	-	300	1.088
30-Ömer bin Abdullah	2.414	-	109	-	2.305
31-Mehmet bin Hasan	4.084	-	556	-	3.528
32-Inceoğlu oğlu Hasan bin süleyman	5.810	-	651	-	5.159
33-Elhac Beg ibn-i Abdurrahman	152.471	-	-	12.914	139.557
34-Elhac Osman Ağa ibni Elhac Ahmet	32.469	-	1661	-	30.808
35-Hacı Karaoğlu Elhac süleyman bin Fahreddin	27.395	-	-	9905	17.490
36-Reşid Ağa ibn-i Abdullah	2.441	-	88	-	2.353
37-Es-Seyid İbrahim Edhem bin Abdullah	2.314,5	-	-	212	2.102,5
38-Debbâğ Elhac Hasan	23.711,5	-	-	4267	19.444
39-Çobanoğlu Ali ibni Abdullah	1.490	-	220	-	1.270
40-Bekaroğlu Mehmet bin Abdullah	4.962	-	333	-	4.629
41-Elhac Dellâl Mehmet bin Ahmet	3.766	-	104	-	3.662
42-Pusluoğlu Mehmet bin Süleyman	7.045	-	-	1145	5.900
43-Tapu Katibi İsmail Efendi ibni Elhac Mustafa	235.499	17.100	8536	-	209.863
44-Hacı Molla Ahmet bin Osman	14.498	60	620	-	13.818
45-Tahtaloğlu Hacı Mehmet bin Memiş bin Abdullah	4.650	-	-	-	4.650
46-Elhac Hasan bin Elhac Ömer bin Hasan	10.221	-	-	518,5	9.723
47-Elhac Ahmet bin Elhac Ali	6.375	-	-	1677	5.698
48-Elhac Mehmet bin Süleyman bin Osman	5.768	-	-	1181	4.587
49-Kürdoğlu Hacı Ahmet bin Halil	6.358	-	327	-	6.031
50-Hafız Hasan Efendi ibni Hüseyin	27.002,5	-	-	7516,5	19.586
51-Süleyman bin Hüseyin	27.387	7680	1100	-	18.607
52-Musa bin Süleyman	6.275	-	224/10 para	-	6.051/20 pr
53-Kemaloğlu Süleyman bin Abdullah	660	-	66	-	595
54-Elhac Ömer	1.669	-	-	987	582
55-Hafız Yusuf Efendi ibni Osman	173.350	-	-	7424	166.926
56-Elhac Ali bin Kel Ali bin Elhac Şeyh Ali	14.878	-	5668	-	9.210
57-Osman bin Mustafa bin Abdullah	4.371	-	-	1612	2.759
58-Osman bin Süleyman	1.440/20 pr	-	-	1080,5	360
59-Halil bin Abdullah	1.184,5	-	197	-	987,5
60-Elhac Ali Beg ibni Elhac Mehmet	197.707	-	-	43.655	154.052/ 20 pr
61-Balı Mehmet bin Ömer	15.025	-	-	1190,5	13.835
62-Kürdoğlu Hacı Hüseyin bin Ömer	4.580	-	-	1564	3.016
63-Hacı Kerim ibni Elhac İsmail	10.330	-	-	1884	8.446
64-Hacı Kara Ali ibni Elhac İsmail	25.272	-	-	3918	21.354
65-Hacı Osman Hafız bin Abdullah	1.868	-	-	584	1.334
66-Zeliha Hatım binti-i Halil	15.056	-	998	-	14.058
67-Kadı Memişoğlu Molla Mustafa	3.619	-	-	223	3.396
68-Elhac Mahmut ibni Abdullah	5.956	-	470	-	5.486
69-Rodoslu Arab Hüseyin bin Abdullah	3.043	-	94	-	2.942
70-Ayşe binti Ahmet	2.466	-	-	860	1.606
71-Kara Memişoğlu Mehmet	6.472	300	-	-	6.172
72-Mehmetoğlu Yusuf bin Mehmet	1.550	-	92	-	1.458

73-Zılbabaoglu Süleyman bin Mehmet bin Abdullah	2.005,5	-	55,5	-	1.950
74-Mustafa bin Elhac Ahmet bin Abdullah	2.880	-	216	-	2.664
75-Şerife Fatma Hatun bint-i Elhac Hamza	19.296,5	6432	374,5	-	12.490
76-Bekir bin Ali	2.550	-	270	-	2.280
77-Ferîştah Hatun bint-i Ahmet	2.400	-	-	292,5	2.107,5
78-Çakıroğlu İbrahim bin Abdullah	2.909	-	167	-	2.742
79-Yılcıoğlu Ali bin Ali	448	-	80,5	-	367,5
80-Ali bin Elhac İbrahim	2.490	-	-	171	2.319
81-Ali bin Koca Osman	3.362	-	92	-	2.370
82-Gökçeoğlu Süleyman bin İbrahim	3.492	-	95	-	3.397
83-Kınacıoğlu İsmail	1.488	-	-	127	1.346
84-Abdullah bin Hüseyin	2.576	-	-	854	1.722
85-(silik) ibni İbrahim	21.270	-	-	1583	19.687
86-Ümmügülsüm Hatun bint-i Ebubekir	8.955	-	418	-	8.537
87-Begöğlu İbrahim bin Veliyüddin	1.807,5	66	86,5	-	1.655
88-Fatma binti Yusuf	486,5	-	22,5	-	464
89-Koca Hüseyinoğlu Mustafa bin Hüseyin	4.954	-	-	795	4.259
90-Miskinzade Memiş ibni Elhac Ali	9.117,5	-	-	1284,5	7.833
91-Hatıpzade Ali Efendi ibni Mehmet	15.005	-	-	12.246	2.759
92-Hatice bint-i Mustafa bin Abdullah	1.450	-	-	512/34 para	938/34 pr
93-Elhac Hasan ibni Elhac Veliyüddin	27.000	9424/10 pr	6311	-	11.264
94-Kara Ömeroğlu Elhac İbrahim	12.535	470	300	-	11.765
95-Habiloğlu Mustafa bin Mustafa	4.940	-	278,5	-	4.661,5
96-Ferîştah Hatun binti Yahya	4.391/30 pr	-	120	-	4.271/30 para
97-Elhac Ömer bin Abdullah	2.480	-	1065	-	1.415
98-Çolukoglu Elhac Ömer Ağa ibni Ömer	20.010	-	-	-	20.010

124 numaralı Şer'iyye siciline göre ölen kişilerin terekelerinin tutarı, borçları ve varislerine kalan miktar

Tereke Sahibi	Terekenin tutarı	Borç	Vergiler	Borç+Vergi	Kalan miktar
1-Salih Ağa ibni Elhac Mustafa bin Hasan	83.330	33.110	-	-	50.228
2-Mustafa bin Halil	670	-	-	380	290
3-Ahmet bin Ali	19.768	-	-	1073	18.695
4-Süleyman bin İbrahim bin Abdullah	3.028	-	-	228	2.800
5-Elif binti Hacı Memiş bin Elhac İbrahim	1.010	-	87/38 pr	-	922/2 pr
6-Halil bin Mustafa bin Abdullah	5.222	-	-	822	4.400
7-Hacı..?oğlu Elhac Mehmet Ağa bin Süleyman	15.520	-	-	5299	10.321
8-Nazife Hatun bint-i Abdülfettah bin Abdullah	5.761	-	729	-	5.032
9-Çakır Mehmet bin Musa bin Abdullah	60.830,5	500	1611,5	-	58.719
10-Ali Efendi bin Mehmet Efendi bin Feyzullah	29.726	-	1026	-	28.700
11-Elhac Ömer bin Elhac Mustafa bin İsmail	19.612/15 pr	-	-	6970	12.642
12-Elhac Mehmet bin Ali bin Sadullah	2.574	-	-	197	2.377
13-Hafız Osman bin Elhac Mehmet bin Abdullah	24.609	-	-	5949	18.660
14-Yatkoğlu Emin ibni Mehmet bin Abdullah	2.998	-	-	1326	1.672
15-Fatma Hatun binti Mustafa bin Mehmet	4.210	-	112/ 20 pr	-	4.093/ 20 pr
16-Panyo veled-i Manol veled-i Atam	3.745	-	170	-	3.675
17-Elhac Memiş Ağa bin İbrahim bin Abdullah	54.200	41266	415/14 pr	-	12.518
18-Hatice binti Mehmet bin Abdullah	2.238	-	75	-	2.163
19-Hacı Mehmet Efendi bin İbrahim bin Abdullah	15.551	-	-	1856	13.695
20-Hatice binti Hafız Salih bin Ahmet	1.788	-	69	-	1.719
21-Terzi Süleyman bin Abdullah ⁶⁶⁶	18.631,5	24200	-	-	-
22-İbrahim bin Mehmet bin Abdullah	4.278	-	-	198	4.080
23-Hacı Kadioğlu Mehmet bin Elhac Hüseyin	2.395/15 pr	-	-	732/30 pr	1.662,5
24-Safranoğlu Hüseyin bin Süleyman	2.140	-	-	772	1.368
25-Elhac Süleyman Efendi bin Elhac Hasan Ağa	197.985	-	-	117603	80.382
26-Hacı Osman bin Ahmet bin Abbas	12.277	-	-	2177	10.100
27-Hüseyin bin Hacı İbrahim bin Abdullah	5.134,5	-	-	4683	451
28-Abdurrahman bin Elhac Mustafa bin Ahmet Efendi	6.656	-	-	1932	4.724
29-Elhac Mahmut Baba bin ..?	61.913	-	-	3752	58.161
30-Mercanoğlu Mehmet bin Süleyman bin Abdullah	5.173	-	-	2527	2.646

⁶⁶⁶ Terzi Süleyman'ın terekesi borçlarına yetmemiştir. *Muğla Ş.S.D. 124, s.60, (hüküm tarihi: 15 Recebü's-ş-şerif 1282).*

31-Dazlıkoğlu Hacı İsmail bin Ömer bin Abdullah ⁶⁶⁷	13.000	12407	593	-	-
32-Hacı Ahmet bin İbrahim bin Abdullah	16.612	-	-	1905	14.707
33-Hacı Mehmet bin Hüseyin	22.730	-	-	1733	20.740
34-Hacı Süleyman bin Hasan	10.470	-	-	849	9.631
35-Hacı Hüseyin bin Süleyman bin Hafız Abdullah	24.923	5417	1013	6430	18.492
36-Arkoğlu Hacı Osman bin Hacı Osman bin Yusuf	15.235	9233	772	10005	5.230
37-Delioglu Hacı Ali bin Abdullah	2.125	-	-	155	1.970
38-Hacı İsmail bin Hacı Osman bin Abdullah	2.213	-	-	353	1.860
39-Hacı Hasan bin Hacı Bekir bin Memiş	13.500	-	-	3828	9.672
40-Hacı Ali Hafız bin Ali bin Hasan	51.277/30 pr	43393	-	-	7.884
41-Elhac Mustafa Ağa ibni Veliyüddin	19.500	1470	490	1960	17.540
42-Hacı Yusufoglu Süleyman bin Hüseyin	1.475	452,5	106	558,5	916,5
43-Hatice Hatun bint-i İbrahim	6.343	-	316	-	6.027
44-Zaptiye Hüseyin bin Abdullah	3.206	-	-	602,5	2.603,5
45-Çakıroğlu Hasan bin Abdullah	2.720	-	-	442	2.278
46-Abdurrahimoğlu Mehmet bin Abdurrahman	1.548	-	-	396	1.152
47-Seyyid Ömer Halife bin Süleyman	3.280	-	-	250	3.050
48-Çıyanoğlu Mehmet bin Hüseyin	3.360	-	-	360	3.000
49-Abdülfettah bin Ebubekir	11.925	2112	580	2692	9.333
50-Halil bin Mehmet	1.550	-	175	-	1.375
51-Fatma Zehra Hatun bint-i Elhac Ali Beğ	21.740	-	477	-	21.263
52-Panapot veled-i Vasil	8.540	-	360	-	8.150
53-Hasan Ağa ibni Mehmet	20.321	3100	593	3693	16.628
54-Kulaoglu Elhac Hasan ibni Elhac Mustafa	3.080	100	78	178	2.902
55-Tevellioğlu Mehmet bin Mehmet	4.851	-	-	897	3.952
56-Elhac Hafız ibni Bekir Efendi	6.320	-	-	1748	5.572
57-Ferîştah Hatun bint-i Yusuf	10.131,5	3310,5	382	-	6.439
58-Aynımah Hatun bint-i Elhac Süleyman	1.650	-	-	350	1.300
59-Çerçioğlu Abdullah bin Salih	30.882/23pr/ 1 akçe	-	-	1085/23pr/1 alçe	29.797
60-Atnaş veled-i Kostandi	72.430	-	1655	-	70.775
61-Kara Velioglu Elhac Mustafa Ağa ibni Hüseyin	86.281,5	-	-	9087,5	77.194
62-Timuroğlu Elhac İsmail bin Ahmet	814/10 pr	-	334/10 pr	-	480
63-Basdırmaoglu Ali bin Mehmet	8.065	-	75	-	7.790
64-İsmail bin Mehmet bin Yusuf	4.938,5	-	462,5	-	4.486
65-Ayşe Hatun bint-i Mustafa	9.752,5	-	-	1275,5	8.477
66-Çakır Mehmet bin Musa	48.472,5	-	-	14172,5	34.300
67-Çerçi Ali bin Mehmet	315	-	15	-	300
68-Teslime kızı Fatma binti Osman	2.760	-	106	-	2.654
69-Habibe Hatun bint-i Süleyman Efendi	11.778	-	427	-	11.351
70-Ferîştah Hatun bint-i Mehmet	2.300	-	80	-	2.220
71-Salih bin Elhac Hasan	4.050	-	809	-	3.241
72-Ayşe Hatun bint-i Elhac Süleyman	1.760	-	558	-	1.202
73-Ömer Ağa ibni Mehmet	71.757	-	-	23663	48.094
74-Elhac Mehmet Ağa bin Abdullah	624.649,5	236.778	9083	245859	378.789
75-Çordanoğlu Elhac Hafız Ali Efendi ibni Ali ibni Hasan ⁶⁶⁸	82.600 (41300)	-	-	41300	-

Yukarıda ölen kişilerin terekesinin asıl tutarını, terekeden kesilen vergi miktarlarını ve borçlarını verdik. Vergiler ve borçlar düşülmeden önce 500 kuruştan az bir servete sahip olan 6 (% 2,79) kişi var iken vergiler ve borçlar düşüldükten

⁶⁶⁷ Dazlıkoğlu Hacı İsmail'in terekesi borçlarına yetmemiştir. *Muğla Ş.S.D. 124, s.74, (hüküm tarihi: 9 Cemaziye'l-ahir sene 1282).*

⁶⁶⁸ Çordanoğlu Elhac Hafız Ali Efendi ibni Ali ibni Hasan öldüğünde 82.600 kuruşluk mirâs bırakmıştır. Ancak kardeşi ve şirketinin ortağı Süleyman, şirkete ortak olduğunu ibraz ederek mirâsın 41.300 kuruşunu almıştır. Geriye kalan 41.300 kuruş Çordanoğlu'nun borçlarına garameten taksim edilmiştir. Ancak garameten yapılan taksimat bile borçlarına yetmemiştir. *Muğla Ş.S.D. 124, s.214, (hüküm tarihi: 25 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>284).*

sonra bu sayı 15 (% 6,97) kişiye yükselmiş, 500 kuruş ile 1000 kuruş arasında bir servete sahip 12 (% 5,58) kişi var iken daha sonra 14 (% 6,51) kişiye yükselmiş, 1000 kuruş ile 5000 kuruş arasında bir servete sahip 91 (% 42,32) kişi var iken daha sonra 87 (% 40,46) kişiye düşmüş, 5000 kuruş ile 10.000 kuruş arasında bir servete sahip 35 (% 16,27) kişi var iken daha sonra 37 (% 17,20) kişiye yükselmiş, 10.000 kuruş ile 50.000 kuruş arasında bir servete sahip 51 (% 23,72) kişi var iken daha sonra 42 (% 27,53) düşmüş, 50.000 kuruş ile 100.000 kuruş arasında bir servete sahip 12 (%5,58) kişi var iken daha sonra 8 (% 3,72) kişiye düşmüş, 100 bin kuruş ile 500 bin kuruş arasında 7 (% 3,25) kişi var iken daha sonra bu oran 7 kişiyle aynı kalmış, 500 bin kuruşun üstünde 1 (% 0,46) kişi var iken daha sonra hiç kimsenin 500 bin kuruşun üstünde serveti kalmamış ve 5 (% 2,32) kişi de bu işlemler sonunda borçlu duruma düşmüştür.

Ölen kişilerin tereke miktarları incelendiği zaman, ekonomik yönden büyük bir uçurum olduğunu görmekteyiz. 624.649,5 kuruşluk terekesi ile Çordanoğlu Elhac Hafız Ali Efendi⁶⁶⁹ en yüksek miktardaki terekenin, 227,5 kuruşluk terekesi ile Elhac Ali oğlu Elhac Mehmet⁶⁷⁰ en az miktardaki terekenin sahibidir.

Terekelerin toplam tutarı 4.095.784 kuruş, 11 para, 1 akçe'dir. Borç ve vergi için ödenen miktar 912.259,5 kuruş, mîrâsçılara pay edilmek üzere kalan 3.183.525,5 kuruş, 14 para, 1 akçedir.

2-Alacak ve Borçlar

Ticari ilişkiler sonunda kişiler arasında görülen en büyük anlaşmazlık borçların ya zamanında ödenmemesi ya da ödemenin yapıp yapılmadığı hakkında ihtilaflara düşülmesidir. Bu durumda olay mahkemeye yansımakta ve kadı huzurunda çözüm aranmaktaydı.

İnsanların birbirleriyle ilişki kurmalarının en önemli nedeni ticari faaliyetleridir. Tüccarlar ellerindeki mallarını, esnaf ve zanaatkarlar ürettiklerini halka sunmakta halk ise ihtiyaçları nedeniyle bunları alarak gündelik gereksinimini karşılamaktadır. Bu karşılıklı alış-veriş insanların birbirleriyle münasebetlerini artırmaktadır. Ticari ilişkilerde her zaman için beklenen, satıcı ve alıcının karşılıklı yapılan ticaretten memnun kalmasıdır. Ancak her zaman umulan gerçekleşmez ve insanlar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkar. Ticari faaliyetlerde ortaya çıkan

⁶⁶⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.214, (hüküm tarihi: 25 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>284).*

⁶⁷⁰ *Muğla Ş.S.D. 122, v.27b, (hüküm tarihi: 25 Recebü'l-ferd sene 1276).*

anlaşmazlıklar ise mahkemeye yansıdığı için şer'iyeye sicillerinde yer alırdı. Olaylar herhangi bir sorun nedeniyle mahkemeye yansıdığı için ticari faaliyetlerde her zaman sorunlar yaşandığı düşünülmemelidir.

Aslen Aydın'ın Bozdoğan Kazası'ndan olan Mehmet oğlu Mustafa, Muğla mahkemesine müracaat ederek Tahtacı cemaatinden Molla Hüseyin oğlu Hüseyin'den iki ester parası olan 4275 kuruş alacağı olduğunu ve bunun 2000 kuruşunu ödediğini ancak geriye kalan 2275 kuruşu ödemediğini iddiâ ederek bu parayı talep etmektedir. Ancak, Hüseyin borcunun belli bir kısmını ödediğini ve geriye kalan kısmını ise 1276 senesinin sonuna kadar ertelediklerini şahitleri Mustafa oğlu Mehmet, Ali oğlu Anbarcı Mehmet'in ifadeleriyle ispat ettiğinden davanın reddine karar verilmiştir⁶⁷¹.

Kişiler arasında borç para alış-verişinde görülen bir durum da paranın faizle borç verilmesidir. Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Birincioğlu Elhac Hüseyin öldüğünde küçük oğlu Mehmet'e vasî olarak Elhac Ömer oğlu Elhac Hasan Efendi tayin edilmiştir. Elhac Hasan ise, vekil olarak Elhac Ali Efendi'yi tayin etmiştir. Vekil Elhac Ali Efendi Muğla mahkemesine müracaat ederek küçük Mehmet'e ait paranın vasî Elhac Hasan'da olduğunu, bu paradan faizle bir senelik 3000 kuruş borç alan Yusuf Köleoğlu Mehmet Salih'den bir senelik faiz tutarı olan 450 kuruş ile beraber toplam 3450 kuruşluk parayı talep etmektedir. Ancak Mehmet Salih bu borcu inkar ettiğinden olay mahkemeye yansımış ve taraflar 1725 kuruşa sulh olmuşlardır⁶⁷².

Başka bir borç meselesi de şöyledir; Muğla'nın Emirküçük Mahallesi'nden Mustafa oğlu Abdülfettah Ağa öldüğünde karısı ve çocuklarının vasîsi Mehmet Emin Efendi kızı Emine Hatun mahkemeye müracaat ederek; kocasının Rodoslu tüccar Kocaoğlu Yakobnatar adlı Bazergandan 460 adet beyaz mecidiye alacağı olduğunu iddiâ etmiştir. Elinde ise kocasından kalma ve borcun varlığını gösterir bir poliçe senedi vardır. Emine Hatun borcunu tahsil etmek üzere Ali'yi vekil tayin etmiştir⁶⁷³.

Tavas Kazası'na bağlı Kesre Köyü'nden Sarıoğlu Mestan, Muğla'nın Ahmed Hoca Mahallesi'nden Hacı Haliloğlu Elhac Ömer Ağa'ya olan 11750 kuruşluk borcuna karşılık köyündeki arazisi üzerinde kurulmuş 6750 kuruş değerindeki değirmeni vermiştir. Geriye kalan borç için ise aynı değirmen civarındaki 1000 kuruş

⁶⁷¹ *Muğla Ş.S.D. 122, v.21a, (hüküm tarihi: 29 Cemaziye'l-evvel sene 1276).*

⁶⁷² *Muğla Ş.S.D. 124, s.105, (hüküm tarihi: 28 Za [Zilkade] sene <1>282).*

değerindeki tarlası ile 4000 kuruşluk borç içinde bir borç senedi vererek borcunun tamamını ödeyeceğini beyan etmiştir⁶⁷⁴.

Bir kişinin ölümünden sonra terekesi tespit edilirken onun alacakları ve borçları en ufak ayrıntısına kadar yazılır, borçları terekesinden karşılanırdı. Eğer borçlarını ödemeye tereke yetmez ise alacaklılara alacaklarının sadece belli bir kısmı ödenirdi. Diğer insanlarda olan alacaklarının tasarruf hakkı varislerine intikal ettiği gibi, herhangi bir borcun ödenmesi de varislerden talep edilebiliyordu. Muğla'nın Eşen Kazası'na bağlı Kesteb Köyü'nden Ali oğlu Boşnak Mustafa Ağa öldüğünde varisi olarak kızkarındaşı Hatice Hatun kalmıştır. Hatice Hatun, kendisine vekil tayin ettiği oğlu Abdulah Efendi aracılığıyla mahkemeye müracaat ederek; Eşen Kazası'na bağlı Çaykenarı Köyü'nden Ali oğlu İsmail'de kardeşi Boşnak Mustafa'nın 4800 kuruş alacağı olduğunu ve bu miktarı İsmail'in varislerinden talep etmektedir. İsmail'in varisleri olan kardeşleri, Hasan, Hüseyin, Emine ve Alime Hatunlar cevaplarında ise kardeşlerinin bu mikatardaki borcu karşılayacak bir terekesinin olmadığını sadece 1000 kuruşluk bir evi bulunduğunu ve borca karşılık bunu verebileceklerini bildirmişlerdir⁶⁷⁵. İki tarafın onayı ile borç meselesi çözülmüştür.

Bozöyük'e bağlı Leyne Köyü'nden, Ali oğlu Elhac Mehmet Efendi öldüğünde terekesinde bir çok kişiden alacaklı olduğu görülmüştür. Alacaklarının tutarı 54.479 kuruş, diğer mal ve mülkleri ile birlikte tüm terekesi 92.302 kuruş iken, borçlarının tutarı ise 8.995,5 kuruştur. Terekesinin tutarından borçları düşüldükten mirâsının tutarı 83.306,5 kuruştur⁶⁷⁶.

İncelediğimiz dönemde Muğla'da insanlar arasında gerçekleşen ticari faaliyetleri genel olarak ev, arsa, bahçe, kereste, hayvan, köle satışları, borç para alış-verişi şeklinde ifade edebiliriz. Şimdi bunlara örnekler verelim. İlk belgemiz faizle borç para verilmesidir. Muğla'nın Rum milletinden Hacı Minhal oğlu Tüccar Kostandi, Tavas Kazası'na bağlı Fazl Köyü'nden Midanoğlu Molla Mehmet'ten 257 kuruş, Hacı Alioğlu Ali'den 5304 kuruş, Deliceoğlu Mestan'dan 2585 kuruş, Molla Velioğlu Veliyüddin'den 1451 kuruş olmak üzere toplamda 9597 kuruş alacağı olduğunu ve bunları tahsil etmek üzere Hacı Minhal oğlu Tosun Panapot'u vekil

⁶⁷³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.71a, (hüküm tarihi: 17 M [Muharrem] sene <1>278).*

⁶⁷⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.51a, (hüküm tarihi: 25 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).*

⁶⁷⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.26a, (hüküm tarihi: 21 N [Ramazan] sene <1>277).*

⁶⁷⁶ *Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1272).*

tayin ettiğini beyan etmiştir⁶⁷⁷. Görülüyorki Tüccar Kostandi kredi diye ifade edebileceğimiz bir şekilde ihtiyacı olanlara faizle borç vermektedir.

Başka bir belge ise Muğla'nın Mesevli Kazası Kavakdere Köyü'nden Ali oğlu Ali'ye aittir. Ali, Muğla'nın Câmî' Kebir Mahallesi'nde oturan İbrahim oğlu Elhac Hamzazade Memiş Efendi'den ilk seferde 400 kuruş, ikinci seferde 3200 kuruş olmak üzere toplamda 3600 kuruş borç aldığını ve buna karşılık bir senelik faiz olarak 540 kuruş ödemeyi kabul ettiğini, ancak Memiş'in kendisinden zaman zaman (ceste ceste) borcuna karşılık aldığı paranın 6112,5 kuruşa ulaştığını bu paradan borcunun düşülerek geriye kalan 1972,5 kuruşun kendisine iade edilmesini talep etmiştir. Memiş ise Ali'den sadece borç verdiği parayı ve faizini aldığını ve fazla para almadığını beyan etmiştir. Mahkemede davacı Ali iddiâsını ispatlandıramadığı için davasının reddine karar verilmiştir⁶⁷⁸.

Ticarete konu olan başka bir mal da zirai ürünlerdir. Tavas Kazası'na bağlı Karahisar Köyü'nden Sabamoğlu Musa, Tavas Kazası'na bağlı Yarengüme Köyü'nden Ali oğlu Hafız Süleyman Efendi'den davacı olmuştur. Musa davasında, ben Hafız Süleyman'dan 600 kuruş nakit borç para ile bir düğün parasından 45 kuruş, her müddü 120 kuruştan 2 müddü buğday parasından 240 kuruş, 1 kilesi 3 kuruştan 10 kile arpa için 30 kuruş, her kıyyesi 1 kuruştan 3 kıyye tuz için 3 kuruş ki toplamda 918 kuruş borç almıştım ve bu borcumu tamamen ödedim. Ancak Hafız Süleyman malımdan haksız yere 1587,5 kuruş parayı zimmetine geçirdi diyerek bu parayı talep etmektedir. Hafız Süleyman ise alacağı olan 918 kuruştan fazla bir para almadığını beyan etmesi ve Abamoğlu Musa'nın da davasını ispatlandıramaması üzerine davanın reddine karar verilmiştir⁶⁷⁹.

Başka bir ilginç ticaret davası da şöyledir: Muğla'lı Halil oğlu Elhac Süleyman, Rum milletinden Yorgi oğlu Nikola'dan eczalı çifte tüfenk satın aldığını ve 250 kuruş borcu bulunduğunu ve hala borcunu ödemediğini fakat tüfenk demirinin baş tarafının çatlak olduğu gerekçesiyle iade etmek istediğini bildirerek satışın reddi (red-i bey') talebinde bulunmuştur. Nikola bu duruma itiraz etmiş olmasına rağmen Elhac Süleyman'ın silahı iadesine karar verilmiştir⁶⁸⁰.

⁶⁷⁷ *Muğla Ş.S.D. 124, s.103, (hüküm tarihi: 23 Za [Zilkade] sene <1>282).*

⁶⁷⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.1, (hüküm tarihi: 9 Şevvalü'l-mükerrem sene 1281).*

⁶⁷⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.119, (hüküm tarihi: 5 M [Muharrem] sene <1>282).*

⁶⁸⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.88, (hüküm tarihi: 5 Za [Zilkade] sene <1>282).*

Ticaretin başka bir konusuda kereste ticaretidir. Muğla'nın Rum milletinden Hacı Safra oğlu Tüccar Hacı Nikola, Elhac Mustafa oğlu Eyüpoğlu Ömer'dan davacı olmuştur. Hacı Nikola, üç sene önce Ömer'e bir merkeb sattığını buna karşılık Ömer'in kendisine 110 adet mertek vermesi için anlaştıklarını ancak hala merteklerin teslim edilmediğini beyan etmiştir. Mahkeme yaptığı inceleme sonunda Ömer'in 110 adet mertegi Hacı Nikola'ya ödemesine karar vermiştir⁶⁸¹.

3-Ev, Arsa, Mülk satışları

Ticari hayatın en önemli unsuru ev satışlarıdır. Belgelerimizde, bazen mîrâsta doğabilecek sorunları ortadan kaldırmak için, bazen herhangi bir borca karşılık, bazende ticari hayatın bir unusu olarak sıkça ev satışlarına rastlamaktayız. İnsanların barınmış olduğu mekanlar olan evlerin fiyatları her devirde bulundukları yere ve evin hususiyetlerine göre değişmektedir. Tespit ettiğimiz ev satışlarında 200 kuruş ile 12.000 kuruş arasında değişen bir miktar ödenmiştir.

Muğla'nın Kiramüddin Mahallesi'nden Ahmet kızı Ümmügülsüm Hatun adlı kadın, bu tarihe kadar mülkü olan aynı mahalledeki üç gözlü evinin bir gözünü oğlu Ahmet'e, bir gözünü de kızı Feriştah'a 100'er kuruştan 200 kuruşa satmıştır⁶⁸². Burada önemli olan Ümmügülsüm Hatun'un farklı kocasından olan çocukları arasında evini taksim etmiş olmasıdır.

Muğla'nın Şeyhbedreddin Mahallesi'nden Hacı Kirişçioğlu Hafız Yusuf Efendi ibni Elhac Memiş, iki katlı, üç odalı, bir ahuru ve bir mikdar avlusu bulunan evinin üç hissesinin, bir hissesini 500 kuruşa eşi Nazife Hatun'a, iki hissesini de oğlu Mehmet'e 1000 kuruşa satmıştır⁶⁸³. Bu ev satışında mîrâsın taksimatıdır.

Muğla'nın Balihoca Mahallesi'nden Ömer kızı Ümmühan Hatun, aynı mahalledeki alt katta iki odalı ve bir mikdar avlusu bulunan evinin yol tarafından bir oda ve bir müfreze kısmını kocası Mehmet oğlu Ahmet Efendi'ye 1000 kuruşa satmıştır⁶⁸⁴.

Ticari alanda her zaman satışlarda rağbet gören unsur ev, arsa, bağ, bahçe ve tarla satışlarıdır. Milas Kazası'ndan Panapot oğlu Kostandi adlı kişi Milas Kazası'nda Hristiyan Mahallesi'nde arsası Aziz Ağa vakfı diye bilinen arsada kendi

⁶⁸¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.108, (hüküm tarihi: 10 Z [Zilhicce] sene 282); Muğla Ş.S.D. 124, s.93, (hüküm tarihi: 16 Za [Zilkade-iş-şerif] sene <1>282).*

⁶⁸² *Muğla Ş.S.D. 124, s.3, (hüküm tarihi: 25 Şevvalü'l-mükerrem sene 1281).*

⁶⁸³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.31a, (hüküm tarihi: 5 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>74).*

⁶⁸⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.115, (hüküm tarihi: 3 M [Muharrem] sene <1>283).*

mülkü olan bir taraftan Kapuzluoğlu Minhal evi, bir taraftan Katırcı Minhal evi, bir taraftan Hacı..? tarlası ve bir taraftan tarik-i amm (geniş cadde, yol) ile sınırlı iki katlı, iki oda ve alt katta bir oda ve bir zeytin ağacı, bir miktar avlusu bulunan evini 11000 kuruşa Halil Ağa'ya sattığını ve Halil Ağa'ya olan 11000 kuruşluk manifatura borcuna karşılık takas ve mahsub ettiklerini beyan etmiştir⁶⁸⁵.

Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden, Elhac Abdullah oğlu Kadızade Es-Seyyid Halil, tek katlı, bir odalı ve Keloğlu evi ile sokak kapısına bitişik evini halen karısı olan Hatice'ye 1000 kuruşa satmıştır⁶⁸⁶.

Belgelerimiz arasındaki en pahalı ev satışı Muğla'nın Degset Mahallesi'ndedir. Aşık Ömeroğlu ibni Elhac Mehmet'e ait evin 72 hissesinin, 9 hissesi eşi Aynımah'a, 13'er hissesi oğulları Osman, Mustafa ve Mehmet Emin'e, 16 hissesi babası Hafız Mehmet'e, 8 hissesi annesi Hatice Hatun'a isabet etmiştir. Aynımah Hatun, Osman, Mustafa ve Mehmet Emin aynı mahallede bulunan iki oda, bir ahur, ağaçlıklı bahçeye bitişik evin hisselerini diğer varis Hafız Mehmet'e 12000 kuruşa satmışlardır. Hafız Mehmet, eşiyle beraber evin tamamına sahip olurken evin 48 hissesine karşılık 8000 kuruş ödemiştir⁶⁸⁷.

Ancak bazen ev satışlarında aile içi dahi olsa sorunlar meydana gelirdi. Muğla'nın Musluhiddin Mahallesi'nden Elhac Ahmet kızı Ümmügülsüm Hatun adlı kadın, aynı mahalledeki tek katlı evini oğlu Elhac Ömer Ağa'ya ölünceye değin derununda oturtmak ve tasarruf etmek şartıyla 600 kuruşa sattığını ancak oğlunun parayı ödemediği gibi kendisini evden zorla çıkarmak istediğini beyan ederek buna engel olunmasını talep etmiştir. Elhac Ömer Ağa ise parayı evin boşaltılmasından sonra ödeyeceğini beyan etmesine rağmen önceki satış antlaşmasının feshine ve evin Ümmügülsüm Hatun'un mülkü olduğuna karar verilmiştir⁶⁸⁸.

Ancak evler her zaman aile içi mîrâs anlaşmazlıklarına engel olmak için satılmazdı. Bazende bir ticaret unusuru olarak el değiştirirdi. Muğla'nın Orta Mahallesi'nden ve Rum milletinden Dimitri oğlu Yorgi, aynı mahalledeki iki göz evini 2500 kuruşa aynı milletten Yorgi oğlu Dimitri'ye⁶⁸⁹, Muğla'da oturan Bedros

⁶⁸⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s. 76, (hüküm tarihi: 15 Şevval sene <12>82).*

⁶⁸⁶ *Muğla Ş.S.D. 124, s. 143, (hüküm tarihi: 13 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>283)*

⁶⁸⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v. 72b, (hüküm tarihi: 23 M [Muharrem] sene <1>278).*

⁶⁸⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s. 89, (hüküm tarihi: 6 Za [Zilkade] sene <1>282).*

⁶⁸⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s. 42, (hüküm tarihi: 21 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>82).*

oğlu Kotaheybeli Aci Nikofor, Muğla'nın Orta Mahalledesinki iki oda ve bir mikdar avlusu ve bir dut ağacına bitişik evini Acı Andon'a 3900 kuruşa⁶⁹⁰ satmışlardır.

Ev satışlarının dışında satışı yapılan diğer gayr-i mülklerden biri de arsalardır. Muğla'nın Bayezid Câmî' Şerif Mahallesi'nden Mehmet oğlu Ayşe Hatun, aynı mahallede bulunan iki katlı, iki odalı ve bir mikdar avluya bitişik evin arsasındaki kendi hissesini 3360 kuruşa oğlu Elhac Mehmet'e satmıştır⁶⁹¹.

Muğla'nın Emirküçük Mahallesi'nden Ömer oğlu Es-Seyyid Elhac Hafız Ömer Efendi, kızı Ayşe Hatun ve damadı Hafız Ahmet Efendi'ye aynı mahallede bulunan iki katlı, iki odalı ve tek katlı, bir ahuru bulunan ve bir mikdar avluya bitişik evin arsasını 3000 kuruşa satmıştır⁶⁹².

Muğla'nın Bayır Köyü'nden Abbasoğlu Elhac Memiş Ağa, Bozöyük'deki 35 dönüm tarlasını içindeki zeytin ağaçlarıyla birlikte karısı Elhac Ahmet oğlu Fatma Hatun'a 1000 kuruşa satmıştır⁶⁹³.

Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Hacı Ömer oğlu Hacı Mehmet, Mesevli Kazası'na bağlı Çetibeliyolu kurasında iki dönüm tarla ile bir değirmen ocağının kendisi ile İmamoğlu Hüseyin'in ve Vasil oğlu Kavri'nin müşterek malı olduğunu ve kendi hissesini Kavriye 380 kuruşa sattığını beyan etmiştir⁶⁹⁴.

4-Köle Satışları

Osmanlılarda kölelik ve cariyelik, devletin kuruluşundan beri mevcuttu. İslâm Hukuku'nda köle sahibine; kölesini satabilme, hibe ve hediye edebilmek gibi tasarruflarda bulunma hakkı tanınmıştır⁶⁹⁵. XIX. Yüzyılda Osmanlı toplumunda en yaygın bağımlılık biçimi ev içi kölelikti. Yüzyılın ortalarında ithal edilen kölelerin çoğu yüksek ve orta sınıflardaki ailelerin evlerinde hizmet etmekteydi. XIX. Yüzyıl Osmanlı köle nüfusunu besleyen en önemli kaynak, Kafkaslardan gelen Çerkez ve Gürcü kölelerdi. Özellikle Kırım'ın Rusların eline geçmesinden sonra Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına sürülen Çerkez ve Gürcüler'in açlık, soğuk, tifo, sıtma ve çiçek gibi salgın hastalıklar nedeniyle bitkin düşmesi halkın köle tüccarlarının eline düşmesine neden oldu. 1850 başlarında hız kazanan Kafkas köle ticaretine Kırım Savaşı (12 Mart 1854-10 Eylül 1855) nedeniyle tüccarların hız

⁶⁹⁰ *Muğla Ş.S.D. 123, v.67a, (hüküm tarihi: 2 R [Rebiü'l-ahir] sene <12>77).*

⁶⁹¹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.60a, (hüküm tarihi: 8 B [Receb] sene <12>78).*

⁶⁹² *Muğla Ş.S.D. 123, v.74b, (hüküm tarihi: 15 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>278).*

⁶⁹³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.39a, (hüküm tarihi: 18 Ş [Şaban] sene <1>277).*

⁶⁹⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.73, (hüküm tarihi: 17 Şevval sene <12>82).*

⁶⁹⁵ Said Öztürk, *Aynı eser*, s.191.

vermesi üzerine, İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne beyaz köle ticaretinin yasaklanması yönünde artan baskıları devlet adamlarının bazı girişimlerine rağmen sonuçsuz kaldı. Ancak beyaz köle ticaretinin yasaklanmasına pek gönüllü yaklaşmayan Osmanlı hükümeti, 1857 Şubat ayında Sultan Abdülmecit'in fermânıyla siyah köle ticaretini yasakladı. Çerkez ve Gürcüler ise, bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iskan ve kolonizasyon politikası neticesinde Anadolu, Rumeli ve Orta Doğu'ya dağınık bir şekilde yerleştirilmişlerdir⁶⁹⁶. Kafkasya'dan gelen Çerkez göçmenlerinin yerleştirildikleri yerlerden biriside Muğla'nın Köyceğiz Kazası Döğüşbelen Ovası'dır⁶⁹⁷. 1853'te başlayan Kırım Savaşı mali yapıyı hayli yıpratmıştı. Fiyatlar yükselmiş, geçim sıkıntısı artmıştı. Bu dönemde Ruslar'ın baskısıyla 1854 ile 1864 yılları arasında Türkiye'ye sığınan göçmenlerin sayısı 595.000 kişiye ulaşmıştır⁶⁹⁸. Ancak XX. Yüzyıl başlarında Kuzey Kafkasya aydınları arasında başlayan ulusçuluk hareketi sonucu II. Meşrutiyetin ilan ediliği gün 23 Temmuz 1908'de kurulan "Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti" Saray'dan Çerkes kızlarını çıkarmayı başarmıştır. 1909'da V. Mehmet Reşat devrinde beyaz köle ticaretinin yasaklanması yönünde çıkarılan yasa da bu dönemde başlayan ulusçuluk akımının bir sonucuydu⁶⁹⁹. Osmanlı Devleti'de XX. Yüzyılın başlarında köle ticaretine resmen son vermiş oluyordu.

Muğla'da Çerkez ve Gürcüler'in yerleştirildiği bölgelerden birisiydi. Bunun neticesi olarak Muğla'da köle ticaretinin mevcut olduğunu görmekteyiz. Ayrıca, ölen şahsın terekesinde "*zenci cariye*", "*gulâm*" adıyla kölelerin bir mal gibi telafuz edilerek kaydedildiklerini de görmekteyiz. Bunların, odalık mı yoksa ev işlerinde kullanılan birer hizmetçi mi olduklarını bilemiyoruz. Ancak Muğla'da cariye satışı ile ilgili iki belge şöyledir: Gökabad Kazası'nda oturan Çerkes asıllı Guşben Acuh

⁶⁹⁶ Geniş bilgi için bkz. Hasan Kanbolat-Erol Taymaz, "Kafkas-Osmanlı İlişkileri ve Köle Ticareti", *Tarih ve Toplum*, Cilt:14/79, İletişim Yayınları, İstanbul 1990, s.35-44.

⁶⁹⁷ Ünal Türkeş, *Kurtuluş Savaşında Muğla I-II*, 1. Baskı, İstanbul 1973, s.59; Kırım savaşı sonrası Kafkasya'dan gelenler daha ziyade Anakolu taraflarına yerleştirildiler. Mesela Muğla-Polatova ve Adana vilayetindeki boş yerlere Nogaylar ve Kuban civarından gelen göçmenler yerleştirildi. İskan mahallinin seçiminde göçmenlerin görüşlerine ve isteklerine mümkün olduğu ölçüde dikkat edilmekte, seçilen yeri bizzat görmeleri sağlanmakta ve burayı kendi arzularıyla seçtiklerine dair senet imzalamaktaydılar. Abdullah Saydam, "Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskan Siyaseti (1856-1876)", *Osmanlı (Toplum) IV*, s.683.

⁶⁹⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VII*, T.T.K., Ankara 1983, s.277-278; Abdullah Saydam, 1855-1876 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin iskana tâbi tuttuğu Kafkaslıların 700.000 kişi olduğunu, bu süre içerisinde ölenlerle birlikte bu sayının 1 milyonu geçmiş olabileceğini söylemektedir. Abdullah Saydam, "Kırım ve Kafkasya'dan...", s.680; Ayrıca bkz. Safarov Rafik Firuzoğlu, "Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğuna Göçler", *Osmanlı (Toplum) IV*, s.687-696.

⁶⁹⁹ Hasan Kanbolat-Erol Taymaz, *Aynı makale*, s.35-44.

oğlu İspamah Menteşe Sancağı Kaymakamı Mustafa Behçet Efendi'ye, yine Çerkes asıllı, tahminen 10 yaşında, karagözlü, açık kaşlı, ortaboylu Zahireş? adlı cariyesini 53 mecdiyeye satmıştır. İspamah, 53 mecdiyeyi Mustafa Behçet Efendi'nin vekili, Kaza Müdürü Feyzullah Ağa'dan teslim almıştır. Bu tarihe kadar malı ve mülkü olan cariyesinin bu tarihten itibaren Mustafa Behçet Efendi'nin malı ve mülki olduğunu beyan etmiştir⁷⁰⁰. Yine Gökabad Kazası'nda oturan Çerkes asıllı Sağsağ? adlı kişi malı ve mülki olan tahminen 8 yaşında, ela gözlü, siyah kaşlı, orta boylu Çerkes asıllı cariyesini 60 mecdiye tutarında ki 1200 kuruşa Menteşe Sancağı Mal Müdürü Mehmet Fahreddin Efendi'ye sattığını beyan etmiştir⁷⁰¹. Bu iki cariyeye satışına ilişkin belgelerde geçen şahıslar devlet görevlisi ve askeri sınıftan, ekonomik durumları iyi olan şahıslardır. Ayrıca her iki cariyeye satışında adı geçen kölelerin Çerkes asıllı olmaları bu bölgede yoğun şekilde Çerkes köle ticaretinin devam ettiğine işaretir. Her iki köle tüccarında Gökabad Kazası'nda oturuyor olmaları burada bir köle pazarının mevcut olabileceğini akla getirmektedir.

C-SOSYAL VE EKONOMİK KURUMLAR “VAKIF MÜESSESESİ”

“Vakıf” Arapçada durmak alıkoymak anlamını taşıyan bir kelimedir. İslâm Hukuku'nda ise vakıf, hukukî, bir ahit olup bununla bir kimse Allah'a yakın olma gayesiyle menkul ve gayr-i menkul mülkü ve emlakını dini, hayri veya sosyal bir gaye için sonsuza kadar tahsis etmektir⁷⁰². Vakfın esası bir malı insanların faydalanması için, Allah'ın mülkü hükmünde olmak üzere, ferdi mülkiyet sahasından çıkarmaktır⁷⁰³. Vakıfta esas, iyilik ve hayır fikrinin sonsuz olmasıdır. Bu nedenle vakıf sahipleri ölümlerinden yıllarca sonra bile isimlerinin anılabilmesi için vakıflarını güçlü ve sürekli gelir kaynakları ile donatmışlar ve yapılan vakıfların yaşaması için tedbirler almışlardır⁷⁰⁴. İslâm Hukuku'na göre, vâkıfın, herşeyden önce vakfettiği malın mülkiyetine ve vakıf yapma selahiyetine sahip, hür, akil ve balığ olması, borçlu olmaması, vakfedilen mülkün geliri devamlılık vasfını taşıması, vakıf yapılan malın vakıf anında mevcut olması gerekir⁷⁰⁵. Ayrıca vakıf yapılacaktır.

⁷⁰⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.1, (hüküm tarihi: 5 Şevvalü'l-mükerrem sene 1281).*

⁷⁰¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.2, (hüküm tarihi: 15 Cemaziye'l-ahir sene 1281).*

⁷⁰² Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *İ.A. XIII*, s.153.

⁷⁰³ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.202.

⁷⁰⁴ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, Isparta 1999, s.229.

⁷⁰⁵ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, s.154.

malın mübah olması gerekir⁷⁰⁶. Vakıfların toplum açısından faydaları sayılamayacak kadar çoktur. Eğitim, sağlık, fakirlerin yiyecek, giyecek ve barınma ihtiyaçlarının sağlanması, yollar, hanlar, hamamlar, köprüler gibi insan ihtiyacını karşılayacak her faaliyet vakfın konusu içinde yer almaktadır⁷⁰⁷.

Vakfi yapan kişiye, vâkîf, vakfın ne maksatla kurulduğu, nasıl çalışacağı, kimlerin idareci olacağı, gelirinin ne olduğu, kimlerin ne kadar ücret alacağı vâkîf tarafından vakfiye şartnâmesinde belirtilirdi. Vakfın idarî, mali hertürlü sorumluluğu vakıf mütevellisine aitti. Devlet ise vakıfları ancak kadı aracılığıyla denetleyebilirdi. Kontrol sadece mütevellinin vakıf şartnâmesine uyup uymadığını kontrol etmek için yapıldı. Yoksa vakıf idaresi tam bir serbestliğe sahiptir⁷⁰⁸. Bazı vakıflarda ise mütevellinin işlerini vakıf şartnâmesine göre yapıp yapmadığını kontrol etmek için nazır tayin edildiği de olurdu⁷⁰⁹.

Vakıf yapılacak mallar taşınır ve taşınmaz olarak ikiye ayrılır. Asıl vakıfta denilen taşınmaz mallarla yapılan vakfın kapsamına, bağ, bahçe, han, hamam, çarşı, bina, arsa, dükkan, medrese, mekteb, zaviye, çeşme, dergâh, zaviye gibi mülkler girerdi ve bunların geliriyle hayır kurumları finanse edilirdi. Taşınır vakıflar ise, para vakıflarıdır. İslâm'da faizin caiz olmamasından dolayı para vakıfları tartışmalıdır. Ancak, taşınmaz servetin uzantısı olmasından dolayı, nakit paraların vakfi caiz görülmüştür⁷¹⁰. İncelediğimiz dönemde Muğla'da insanlar, nakit paralarını veya taşınmaz mallarını hayır yapmak ve insanlara faydalı olabilmek amacıyla vakfetmişlerdir. Vâkıflar, vakıf şartnâmesinde ise, vakfın çalışma koşullarını, kimlerin müteveli olacağını, ne kadar para alacaklarını, vakfın amacının ne olması gerektiğini yazdırmışlardır. Ancak tüm bunlara rağmen bazen vakıflarda sorunlarla karşılaşmıştır. Muğla'nın Muslihiddin Mahallesi'nden Hüseyin oğlu Hafız Hasan Efendi mîrâsının üçte birini "*su yolu*" tamiri için vakf etmiştir. Bunun için bakkal dükkanını vakf etmiş ve bunun tutarı olan 6025 kuruşu Hacı Hafız Ağa'ya teslim etmiştir⁷¹¹. Muğla'nın Emirküçük Mahallesi'nden Kel Ali oğlu Elhac Ali mîrâsının üçte biri olan 1000 kuruşun Kosoğlu Elhac Ali tarafından faize verilmesi ve faiz

⁷⁰⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *IV*, s.297.

⁷⁰⁷ Mehmet Ali Ünal, *Aynı eser*, s.230.

⁷⁰⁸ Mehmet Ali Ünal, *Aynı eser*, s.230.

⁷⁰⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *IV*, s.288.

⁷¹⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Aynı eser*, s.202-204.

⁷¹¹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.31a, (hüküm tarihi: 5 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>74).*

parasından “*yaz günlerinde Eskihan kapısında insanlara karlı su*” dağıtılması için⁷¹² vasiyyet etmiştir. Muğla’da Rüfaî tekkesinde mevlid-i şerif kıraatı, tekkenin tamir ve termimi için vakf yapılmıştır. Tekkede Postnişin olan Şeyh Hasan Efendi müteveli tayin edilmiştir. Tekkeye, 1600 kuruş Şeyh Hasan Efendi tarafından, 100 kuruşta Elhac Mustafa Ağa tarafından ve 400 kuruş Berber Ali tarafından mevlid okutulması için vakfedilmiştir. Vakfa, toplam 2100 kuruş bırakılmıştır. Berber Ali’nin vasiyeti gereği her sene, 400 kuruşun faizinden “*zaviyenin su tamirine harç ve sarf olunması*” ve “*zaviyenin Şeyhi Hasan Efendiye 60 kuruş verilmesi*” vakfin şartnâmesine yazılmıştır⁷¹³. Vakıf yapılırken vâkıf, vakıf şartnâmesine vakfin hangi amaçla kurulduğunu ve hangi şartlarla işletilmesi gerektiğini yazdırmış dahi olsa zaman zaman vakıflarda sorunlar yaşanmaktaydı. Bu durumda vakfin şartnâmesine bakılır ve ona göre bir karar verilirdi. Böyle bir sorunla ilgili belge şöyledir; Muğla’nın Câmi’ Kebir Mahallesi’nden Elhac Ebubekir Ağa kızı Ümmügülsüm Hatun, öldüğünde kızkardeşi Aynımah Hatun, Ümmügülsüm’ün varislerinden davacı olmuştur. Aynımah Hatun, Muğla Çarşısındaki Serrac dükkanını babaları Elhac Ebubekir’in hayatında vakfettiğini, “*vakfiyet gereği dükkanın kiraya verilerek kiranın üçte birinin dükkanın tamirine, üçte birinin Kurşunlu Câmi’ su yolunun tamirine ve üçte birinin ise vakıf mütevellisine verilmesi gerektiğini*” ve vakfiyet gereği kızkardeşi Ümmügülsüm’ün 43 yıl boyunca müteveli olduğunu şimdi ise onun mîrâsçılarının dükkanı terekeden gösterip el koymak istediklerini, ancak vakfiyet gereği mütevellinin kendisi olması gerektiğini iddiâ etmiştir. Mahkeme, Aynımah Hatun’un iddiâları üzerine yaptığı incelemede dükkanın vakf edildiğini ve Aynımah Hatun’un müteveli olması gerektiği yönünde karar vermiştir⁷¹⁴. Vakıflarda görülen bir sorunda hitabet, imamet ve tevliyet hizmetlerine atanacak kişilerin kimler olacağıdır. Vâkıflar, genellikle vakıf şartnâmesinde kendilerinden sonra kimlerin bu göreve tayin edileceğini yazdırmışlardır. Belgelerimiz arasında bununla ilgili birkaç belgeyi tespit ettik. Pırnaz Kazası’na bağlı Aynaluca Köyü’nün Ören Mahallesi’ndeki câmi’ şerifte imamet ve hitabet vazifesinde görevli Mehmet oğlu Şeyh Mehmet Halife ölmüştür. Onun ölümüyle imamet ve hitabet hizmetleri boş kaldığından vakıf nizâmnâmesine uygun olarak hitabet hizmetine ehil ve erbab olan

⁷¹² Muğla Ş.S.D. 123, v.31a, (hüküm tarihi: 3 Ca [Cemaziye’l-evvel] sene <12>74).

⁷¹³ Muğla Ş.S.D. 123, v.31b, (hüküm tarihi: yazılmamıştır).

⁷¹⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.57a, (hüküm tarihi: ...? sene <12>77).

22 yaşındaki oğlu Mehmet Emin Halife, imamet hizmetine ise müştereken 20 yaşındaki oğlu Mustafa ile 15 yaşındaki Ahmet Halife tayin edilmiştir⁷¹⁵.

Milas Kazası'ndaki Firuz Paşa zaviyesi vakfının tevliyet hizmetine sahip olan Kadı Hüseyin Çelebi Efendi ölmüştür. Onun ölümüyle tevliyet hizmeti boş kalmıştır. Muğlanın Şeyhbedreddin Mahallesi'nde oturan oğlu Elhac Mustafa, ehil olmasından dolayı tevliyet hizmetine tayin edilmiştir⁷¹⁶. Muğla Kazası'nda Koz yerindeki bir tarlanın öşür vergisiyle yapılan “su yolu vakfının” tevliyetini H.1269 / M.1852 senesinden beri yürüten İbrahim oğlu Elhac Mehmet Efendi öldüğünde tevliyet hizmeti boş kalmıştır. Elhac Mehmet'in ölümüyle biri 20, diğeri 15 yaşında ki çocuklarının müştereken tevliyet hizmetini yürütmeleri için Sancak Evkaf Müdiri Mustafa Efendi onay vermiştir⁷¹⁷.

⁷¹⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.20b, (hüküm tarihi: 29 Za [Zi'l-kadetü's-şerif] sene <12>75).*

⁷¹⁶ *Muğla Ş.S.D. 124, s.15, (hüküm tarihi: 29 Zi'l-kadetü's-şerif sene 1281).*

⁷¹⁷ *Muğla Ş.S.D. 124, s.107, (hüküm tarihi: 11 Za [Zi'l-kadetü's-şerif] sene <1>282); Bu konuyla ilgili diğer örnekler için şu belgelere bkz. Muğla Ş.S.D. 123, v.20b, (hüküm tarihi: 29 Za [Zi'l-kadetü's-şerif] sene <12>75); Muğla Ş.S.D. 123, v.21a, (hüküm tarihi: 29 Za [Zi'l-kadetü's-şerif] sene <12>75); Muğla Ş.S.D. 123, v.23a, (hüküm tarihi: 19 Zi'l-hiccetü's-şerif sene 1275).*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: AİLELERDE GÜNDELİK YAŞAM

Gündelik hayat, toplumun kendi yapısında iktisadi, kültürel ve dinî davranış ve paylaşımlarını ifade etmektedir. Gündelik hayatın somutlaştığı alan, ailenin yaşadığı ev ve bu evin yer aldığı mahalle'dir. Mahalleler genellikle aynı dinî ve etnik yapıya sahip insanların birarada yaşadıkları yerlerdir. Ancak zaman zaman bu durum farklılık göstermekte bazen farklı dinî ve etnik yapıya sahip insanlar mahalleyi oluşturmaktadır⁷¹⁸. Mahalleler, camî, mescid, eğitim kurumları ve ailelerin yaşadığı evler etrafında oluşmaktadır. Bu özelliği ile mahallelerde iç içe bir yaşam söz konusudur. Aileler, bu ortamda birbirlerinden her yönüyle etkilenmekte ve ortak bir yaşam söz konusu olmaktadır. Aile üyelerinin yaşadıkları evler, kullandıkları eşyalar, beslenme biçimleri, temizlik anlayışları, tarım ve hayvancılık faaliyetleri, giyim-kuşamları ve hitap biçimleri benzeşmektedir. Bu benzeşmeler nedeniyle Dördüncü bölümde Muğla ailelerinin gündelik yaşantıları hakkında değerlendirmeler yapacağız.

A-AİLELERDE BARINMA

1-Ailelerin Yaşadığı Mekan

Ev, dört duvarlı, üzeri kapalı ve dış tesirler ile tehlikelerden insanları koruyan bir meskendir⁷¹⁹. İçinde bir ailenin üyelerini barındıran ve benzerlerinden bağımsız ikâmet mahallîdir. Bu tarifte göze çarpan nokta evin bağımsız bir ünite teşkil etmesidir ki, şekli ne olursa olsun hemen bütün kültürlerde ev, bu ortak vasfı taşır. Ev, aynı zamanda bir mülkiyet ve mahremiyet alanıdır⁷²⁰. Gündelik hayatın aile yaşantısı için düşünülmüş, yalnızca bu yaşantı biçiminin gereklerine uygun olarak inşa edilmiş bir yapı tipidir. Bu mekanın başlıca özelliği, aile yaşantısını dış dünyadan soyutlayan, ona mahremiyet kazandıran koruyucu karektiridir. Evin sokağa açılan kapısı dış dünya ile iç dünya arasındaki sınırı sembolize eder. Dışarının tehlikelerinden, kısacası mahremiyeti bozabilecek etkilerinden korunabilmek için ya bahçe duvarı ya da pencere kafesleri ile kapalı bir mekan oluşturur. Bu içe dönüklük

⁷¹⁸ Ekrem Işın, "19. yy'da Modernleşme ve Gündelik Hayat", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi II*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.538.

⁷¹⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş III*, Kültür Bakanlığı Yayınları No: 244, Ankara 1978, s.1.

⁷²⁰ Turan Alkan, "Ev ve Ailenin Değişimi", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, s.786.

olgusu, özellikle kadının gündelik hayatı düşünülerek organize edilmiştir. Kadının zorunlu durumlar dışında sokak ile ilgisi komşu ziyaretlerinden öteye geçemez. Kadının bu kısıtlılık durumu konutun bahçe olarak düzenlenen alanında giderilmeye çalışılmıştır⁷²¹.

Ev sözü eski türkçede “eb” şeklinde söylenirken⁷²², Osmanlı toplumunda ise beyt, dam, menzil, konak ve hâne şeklinde söylenmiştir⁷²³. Osmanlı ev geleneğinin çok geniş ve çeşitli olan kaynaklarının başlıcaları arasında Orta Asya, Orta Doğu, İslâm ve Anadolu geleneklerini sayabiliriz. Bunların, Osmanlı ailesinin barındığı ev üzerinde ki etkileri çok fazla olmuş, böylelikle yeni ev şekilleri ortaya çıkmıştır⁷²⁴.

Evlerle insanların yaşayış biçimleri arasında çok kuvvetli bir münasebet vardır. İnsanlar meskenlerini sadece coğrafi şartlara göre değil, inançlarına, yaşama tarzlarına, adet ve törelerine göre inşa ederler. Meskenler bir bakıma medeniyetin küçük birer timsalidirler. Türk evlerini bu açıdan ele aldığımızda orada onun dünya görüşünü, inanç sistemini, tabiat karşısındaki tavrını, töre ve âdetlerini estetik anlayışını buluruz⁷²⁵.

Osmanlı şehrinde ev-şehir bağlantısını sokak veya caddeler sağlamaktadır. Bunlar kaynaklardaki ifadesiyle “tarik-i âmm” denilen büyük ana yol ve “tarîk-i hass” diye tabir edilen ve birkaç evle son bulan çıkmaz sokaklardır. Osmanlı şehirlerinde genel bir özellik olarak sıkça rastlanan ve mahremiyet inancının bir sonucu olarak beliren çıkmaz sokak, ana yollardan evlere açılan özel bir yol olarak tasvir edilebilir⁷²⁶. Muğla’nın mahalle anlayışında ise sokaklar dar ve dolambaçlıdır. Evler küçük bahçeler içinde ve avlu yüksek duvarlarla dışarıdan gizlenmiştir. Yapılar iki katlıdır. Geniş, çift kanatlı, yuvarlak kemerli, kimi kez çatılı, ahşap kapıyla avluya geçilir. Kanatlardan birine günlük kullanılan yaya kapısı yerleştirilmiş, büyük kapının sürekli açılmaması sağlanmıştır⁷²⁷. Belgelerimizde genellikle rastladığımız ev şekli tarik-i âmm diye tabir edilen büyük ana yollarla çevrili olan ev şeklidir. Şer’iyye Sicillerindeki bilgilere göre, ev satışları yapılırken evler en ufak ayrıntısına kadar yazılmıştır. Muğla’nın Emirküçük Mahallesi’nden, İsmail kızı Hümâyûn

⁷²¹ Ekrem Işın, *Aynı makale*, s.547-548.

⁷²² Bahaeddin Ögel, *Aynı eser III*, s.3.

⁷²³ Ömer Demirel-Muhiddin Tuş-Adnan Gürbüz, “Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim Kuşam (XVI-XIX. Yüzyıllar)”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, s.703.

⁷²⁴ Ömer Demirel ve diğerleri, *Aynı makale*, s.703.

⁷²⁵ Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.101.

⁷²⁶ Ömer Demirel ve diğerleri, *Aynı makale*, s.704.

⁷²⁷ “Muğla”, *Yurt Ansiklopedisi, Cilt: VIII*, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1981, s.5940-5941.

Hatun adlı kadın kendi mülkü olan, *bir tarafı Hasan Ağa evi, bir tarafı Gemiyakanoğlu Osman evi, bir tarafı da Şerif Ahmet evi ve diğer tarafı ana yol ile çevrili tek katlı, bir oda ve bir zeytin ağaçlı, bir mikdar bahçe ve sokak kapısına bitişik evini* 2000 kuruşa Mehmet oğlu Yüzbaşı Hasan Ağa'ya satmıştır⁷²⁸. Görülmektedir ki, satışta adı geçen evin özellikleri şunlardır; Tek tarafı büyük bir yol (tarik-i âmm) ile çevrili, üç tarafı başka evlerle bitişik nizamda, tek veya iki katlı ve içinde bir zeytin ağacı bulunan bir miktar bahçe ve sokak kapısıyla dışa açılan bir özellik taşımaktadır.

Osmanlı evi, sokağa cephe arama, arsanın konumu, kible faktörü, komşuluk ilişkileri, güvenlik, namus ve örtünme gibi faktörlerin etkisiyle şehirde yerini almıştır. Bu düşüncelerin etkisiyle bina edilen evlerin dışarıdan bakıldığında göze çarpan ilk unsuru, etrafının yüksek ve sağır duvarlarla çevrili olmasıdır. Bu duvarlardan iki büyük kanatlı kapı ile avluya yada bahçeye girilerek Osmanlı evine ilk adım atılmış olunur⁷²⁹. Muğla'nın Yaka Mahallesi'nden Mehmet oğlu Çiftçi Elhac Veliyüddin ölümünden evvel, kendi mülkü olan *iki odalı ve bir mikdar avlusu ve iki kanat sokak kapısına bitişik evini* hibe etmiştir⁷³⁰. Muğla'daki evlerin en önemli özelliği, mahremiyet inancı gereği dışarıdan bakıldığı zaman içerisinin görülmediği ve aynı zamanda evin emniyetini sağlayan ve dışarıya sadece bir veya iki kanatlı kapılarla açılan yüksek duvarlar ile günlük hayatın devam ettirildiği avlularla çevrili olmasıdır.

Türk evlerinin, bizdeki tabiat sevgisinin yanı sıra, yaşama tarzı ve muhtemelen çok süratli sirayet eden yangınlara karşı korunma tedbiri olması sebebi ile mutlaka bir bahçesi ve etrafında bol ağaçları bulunurdu⁷³¹.

Belgelerde adı geçen tüm evlerde büyüklüğü belli olmayan avlu ve bahçe, Osmanlı ailesinin yoğun olarak kullanıldığı bir mekandır. Bu nedenle avluda eve ait birçok unsur yer almıştır; Odalar, eşçar-ı müsmire ve eşçar-ı gayr-i müsmire (meyveli ve meyvesiz ağaçlar), fırın, anbar, silahlık dairesi, samanlık, ahur, deve

⁷²⁸ Muğla Ş.S.D. 124, s.87, (hüküm tarihi: 3 Zilhiccetü 'ş-şerif sene <1>282). Bu konu ile ilgili şu belgelere bkz. Muğla Ş.S.D. 124, s.143, (hüküm tarihi: 13 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene 1283), Muğla Ş.S.D. 124, s.115, (hüküm tarihi: 3 M[Muharrem] sene <1>283), Muğla Ş.S.D. 124, s.115, (hüküm tarihi: 9 M [Muharrem] sene <1>283), Muğla Ş.S.D. 124, s.159, (hüküm tarihi: 16 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>283), Muğla Ş.S.D. 124, s.189, (hüküm tarihi: 17 Za [Zilkadetü 'ş-şerif] sene 1283).

⁷²⁹ Ömer Demirel ve diğerleri, *Aynı makale*, s.703.

⁷³⁰ Muğla Ş.S.D. 124, s.189, (hüküm tarihi: 17 Za [Zilkadetü 'ş-şerif] sene <1>283).

⁷³¹ Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.101-102.

damı, sofa, kenef (tuvalet), matbah (mutfak), hırdavât evi bunlardan bazılarıdır. Evlerin çoğunluğu avluya ve doğaya açıktır. Avluda saydığımız bu bölmelerin yanında ortada hayat, yanlarında odalar bulunurdu. Önlük denilen hayata bir basamakla avuldan çıkılırdı. Önlüğün önü ve yanları oymalı ahşap parmaklıdır. Yanlarında sekilik denilen oturma yerleri vardır. Yerkatından üst kata ise yine basamaklarla çıkılırdı. Burada hayat odaların önünde uzanmaktaydı. Hayat, ailelerin ortak oturma ve dinlenme yeri, evin en önemli mekanıdır⁷³². Evlerin, tek katlı (tahtani) veya iki katlı (fevkani) yapıldığını görmekteyiz. Evler bazen tek gözlü olabildiği gibi bazende birden çok gözden oluşmaktadır. Evlerde genellikle tek bir aile yaşadığı için içiçe bir yaşam söz konusu olmaktadır. Burada vereceğimiz örnekler evlere ait bazı bölümleri içermektedir; “*Bir miktar havlı ve bir miktar bağçeye müstemil bir göz mülk-i menzil*”⁷³³; “*fevkâni iki bâb oda ve tahtani bir ahur ve bir miktar havlıya müstemil mülk-i menzil*”⁷³⁴; “*iki oda ve bir miktar havlı ve bir dut ağacına müstemil bir bâb mülk-i menzil*”⁷³⁵; “*fevkani iki oda ve tahtani bir oda, üç odalı ve bir zeytün eşçarlı bir miktar havlıya müstemil bir bâb mülk-i menzil*”⁷³⁶; “*bir bâb menzil, bir fırın ve bir sokak kapısına müstemil*”⁷³⁷; Süleyman bin İbrahim bin Abdullah’a ait 200 kuruş değerinde bir dam ile 50 kuruş değerinde 2 göz anbar⁷³⁸; Elhac Süleyman Efendi bin Elhac Hasan Ağa’nın, 400 kuruş değerinde samanlık damı, yukarıdaki evinde 860 kuruş değerinde iki katlı oda, bir mutfakı, aşağıdaki evinde 4500 kuruş değerinde iki katlı, üç odalı, bir mutfak, büyük evinde 1500 kuruş değerinde bir deve ahuru, bir hayvan ahuru, 2000 kuruş değerinde silahlık odası⁷³⁹; Muğla’nın Dibektaş Mahallesi’nden Abdullah kızı Hüsniye Hatun ile kocası Mehmet oğlu Elhac Emin tuvaletlerini tamir ederken komşuları ile kavga etmişlerdir⁷⁴⁰. Abdullah oğlu Elhac Mehmet Ağa’nın, 2500 kuruş değerinde tek ve iki katlı beş odalı ve bir deve damı ve avluya bitişik evi⁷⁴¹; Elhac Mustafa oğlu Tapu Katibi İsmail Efendi’nin, 58000 kuruş değerinde iki katlı ve tek katlı dört oda ve

⁷³² “Muğla”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.5941.

⁷³³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.58, (hüküm tarihi: 23 C [Cemaziye'l-ahir] sene <12>82).*

⁷³⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.74b, (hüküm tarihi: 15 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>78).*

⁷³⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.67a, (hüküm tarihi: 2 Z [Zilhicce] sene <12>77).*

⁷³⁶ *Muğla Ş.S.D. 124, s.76, (hüküm tarihi: 15 Şevval sene <12>82).*

⁷³⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.26a, (hüküm tarihi: 23 N [Ramazan] sene <1>277).*

⁷³⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.14, (hüküm tarihi: 15 Ramazanü'l-mübarek sene 1281).*

⁷³⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.65, (hüküm tarihi: 15 Rebiü'l-evvel sene <12>82).*

⁷⁴⁰ *Muğla Ş.S.D. 123, v.56b, (hüküm tarihi: 24 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>277).*

⁷⁴¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>84).*

*silahlık odasının bulunduğu bi evi, 12500 kuruş değerinde terzi dükkamı ve iki katlı bir odaya bitişik bir yağhâne, 2005 kuruş değerinde bir ekmekçi fırınıdır*⁷⁴².

Belgelerimizde ev, menzil, dam, yurt emlakı, konak, harem konağı şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca insanların günlük işlerini yaptıkları hırdavât-ı menziller ise birer kiler vazifesi görünümündedir. Anbarlar ise yine yiyeceklerin ve hubabatın saklanması için kullanılan bir mekandır. Evlere atılan ilk adımla bahçe veya avluya girilmektedir. Bu mekanda, ekmek pişirilen fırın, yiyeceklerin saklandığı kiler ve anbarlar, yemek pişirilen mutfak, yağların saklandığı soğuk yağhâne, yemeklerin pişirildiği ocak, tuvalet, ahur, samanlık, silah depoları, çeşitli meyve ağaçları bulunmaktadır.

Yurt emlakı diye ifade edilen ve bir çok belgede adı geçen bu mekanların yazlık olarak kullanıldığını görmekteyiz. Karabağlar, yazlık olarak kullanılan yurt emlaklarının en yoğun şekilde bulunduğu bölgedir. XVII. Yüzyılda Muğla'ya da gelmiş olan Evliya Çelebi, Karabağlar'dan, *"Muğla'ya bağlı, tamamı 11 bin bağıdır. Muğla ve Ula halkı sekiz ay burada oturur. Kırk türlü üzümü meşhurdur. Her ağaçtan on yirmi yük üzüm hasıl olur. Bağlardan gök yüzü gözükmmez"* şeklinde bahsetmektedir⁷⁴³. Evliya Çelebi'nin de zikr etmiş olduğu gibi Karabağlar Muğla ve Ula halkı için yayla niteliğindedir. Ailelerin genellikle hem bir evi hemde bir yurt emlakı vardır. Elhac Ahmet oğlu Abdülaziz Ağa'nın, *15000 kuruş değerinde bir evi, 5000 kuruş değerinde başka bir evi, Karabağlarda 4000 kuruş değerinde bir yurt emlakı*⁷⁴⁴ vardır. Abdülaziz Ağa'nın, iki evi ve birde yazın kullandığı yurt emlakı vardır. Elhac Mehmet oğlu Elhac Ali Beğ'in, *20000 kuruş değerinde büyük silahlık konağı ve odası, 13500 kuruş değerinde büyük harem konağı ve odası*⁷⁴⁵ mevcuttur. Konak, evin daha büyüğü ve zengin ailelere mensup kişilerin kullandıkları bir mekandır. Ayrıca birde harem diye tabir edilir bir eve sahiptir. Zaten Elhac Ali Beğ'de, Ulalı olup tüccar ve zengin bir kişidir. Süleyman bin İbrahim bin Abdullah'a ait *200 kuruş değerinde bir damı*⁷⁴⁶ vardır. Dam'larda bir nevi evdir.

Evlerin diğer bir özelliğide bitişik nizamda oluşudur. Evler birbirinden yüksek duvarlarla ayrılmaktadır. Evlerin genel özellikleri tarif edilirken en az üç tarafının başka bir evle bitişik olduğunu ve sadece yola bakan tarafının açık

⁷⁴² *Muğla Ş.S.D. 123, v.27a, (hüküm tarihi: 11 S [Safer] sene <1>277).*

⁷⁴³ Evliya Çelebi, *Aynı eser VIII, s.577.*

⁷⁴⁴ *Muğla Ş.S.D. 122, v.7a, (hüküm tarihi: 14 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276).*

⁷⁴⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.34a, (hüküm tarihi: 25 Zilhiccetü's-şerif sene 1274).*

olduğunu görmekteyiz. Evlerin bu özellikleri komşulukların daha sıkı olmasına ve günlük hayatın daha canlı geçmesine neden olduğu gibi bazende anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Mesela; Muğla'nın *Yaka Mahallesi'nden Ali kızı Fatma Hatun ile onun annesi Feriştah Hatun, komşuları diğer Fatma Hatun ile aralarında duvar bulunduğunu ve Fatma Hatun'un duvarına ait taşları kendi avlularına attığını ve bu nedenle aralarında kavga çıktığını iddiâ ile mahkemeye müracaat etmişler*⁷⁴⁷. Evlerin bitişik nizamda yapıldığına dair başka bir örnek ise; *Muğla'nın Balihoca Mahallesi'nden Ömer kızı Ümmühan Hatun, aynı mahalledeki bir taraftan Nalbant Osman evi, bir taraftan Hamamcı Mehmet evi ve iki tarafı anayol çevrili evini kocası Ahmet Efendi'ye hibe etmiştir*⁷⁴⁸.

Kayıtlarda tespit ettiğimiz evlere ait bölümlerin zenginliğine ve çeşitliliğine rağmen evler genellikle küçük olduğundan, bu evlerin fazla odası bulunmuyordu. Şer'iyye sicillerindeki ev satış vesikalarında tasfir edilen evlerin bir çoğunun ya bir, yada iki odası vardır. Bu husus odaların çok yönlü kullanıma açık olduğunu göstermektedir. Bu sebeple odalar, yemek pişirilen, yenilen, oturulan, akşamları yatakların serilmesi ile yatılan birer mekandır.

Ayrıca göçebe ailelerin yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası olan ve onların evleri olan çadır kaynaklarda geçen diğer bir malzemedir.

2-Ev Donanımı

Ev eşyaları en az aile hayatında barınma ihtiyacını karşılayan ev kadar önemlidir. Eşyaların çeşitliliği ve sayısı, kişinin veya ailenin, sosyal, ekonomik ve kültürel durumunu yansıttığı kadar hayat tarzını da ortaya koyar⁷⁴⁹.

Ailenin günlük hayatta kullandığı ve hayatının en önemli parçasını oluşturan ev eşyaları kullanımdaki özelliklerine göre sınıflamaya tâbi tutulabilir; ev eşyalarından sergi ve döşemeler, yatak takımları, mutfak takımları, temizlik malzemeleri, aydınlatma aletleri, silahlar, hayvan takımları, saatler, koku ve keyif verici malzemeler, bu sınıflamanın dışında kalan diğer ev eşyaları, giyim kuşamda; iplik ve kumaşlar, baş giyecekleri, iç ve dış giyecekler, kuşaklar, ziynet eşyaları ve ayakkabılar diye tasnife tâbi tutabiliriz.

⁷⁴⁶ *Muğla Ş.S.D. 124, s.14, (hüküm tarihi: 15 Ramazanü'l-mübarek sene 1281).*

⁷⁴⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.54a, (hüküm tarihi: 23 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>77).*

⁷⁴⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.115, (hüküm tarihi: 3 M [Muharrem] sene <1>283).*

⁷⁴⁹ Ömer Demirel ve diğerleri, *Aynı makale*, s.706.

Muğla'da yaşayan insanlar üstlerine ne giyerler, başlarına ne takarlar, hangi kumaşları kullanırlar, evlerinde ne gibi eşyalar kullanırlar, mutfak eşyaları nelerdir, hangi silahları kullanırlar, hayvanları için kullandıkları takımlar nelerdir, hangi ziynet eşyasını takarlar, hangi paraları kullanırlar, kullandıkları alet-edevatlar nelerdir, bunların haricinde ne gibi eşyaları vardır? Tüm bu soruların cevabı ölen bir kişinin terekese incelendiği zaman ortaya çıkmaktadır. Bunları sayısı ve çeşidi oldukça fazladır. Terekelerde bu eşyaların sayısını, adedini, cinsini, rengini, kıymetlerini tespit etmek mümkündür. Biz sayısı oldukça fazla olan tüm bu eşyaların sadece isimlerini vereceğiz.

a-Sergi ve Döşemeler

Osmanlı evinde sergi amacıyla kullanılan eşyaların başında halı, kilim, çul, keçe, seccade ve hasır gelmektedir. Halı, keçe, hasır ve kilimin başlangıçta bir yaygı çeşidi olduğu düşünülürse anılan bu sergi çeşitleri daha sonra farklı adlarla adlandırılmışlardır⁷⁵⁰. Halı, Türkler'de köklü bir geçmişi olan; hasır, keçe ve kilim gibi yaygın olarak kullanılan bir yaygı çeşididir⁷⁵¹. Kaynaklarda geçtiğine göre *halı*, yapılış malzemesi, kullanım yerine, büyüklüğüne, eski ve yeniliğine göre; halı, eski halı, halı saçaklı gaşe, eski halıca, eski halı seccade, halı seccade vb. şekilde adlandırılırdı.

Halıya nisbetle daha yaygın olarak kullanılan diğer sergi çeşidi de *kilim*dir. Yünden dokunan, ince ve tüysüz halı olan kilimin uzun ve kıllı olanına zilli denir⁷⁵². Hemen her evde yaygın olarak bulunan kilim, eski ve yeniliği, kullanıldığı yer, yapılan yöre, renk, yapılan malzemenin özelliğine göre; kilim, eski kilim, yeni kilim, eski Türkmen kilimi, eski kilim, yün kilim, deve yünü kilim, eski büyük kilim, eski yaygı kilim, Çallı kilimi, Kürd kilimi, eski Kürd kilimi, eski Türk kilimi, beşkare kilim, yörük kilimi, Dalaman kilimi, Gereme kilimi, küçük kilim, eski Çal kilimi, kalınca kilim diye adlandırılırdı.

Evlerde kullanılan başka bir sergi çeşidi de *yaygı*dır. Yaygılarda yapılış malzemesi, rengi, kullanıldığı yer, yenilik ve eskiliğine göre; yaygı, eski kıl yaygı, eski yaygı, kıl yaygı, çul yaygı, siyah yaygı, siyah kıl yaygı, kızıl yaygı, yeni kıl yaygı, yeni yaygı, yün yaygı, eski yaygı, çuval yaygı diye adlandırılmaktadır.

⁷⁵⁰ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser III*, s.148-149.

⁷⁵¹ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser III*, s.147.

⁷⁵² Bahaeddin Ögel, *Aynı eser III*, s.167 vd.

Kaynaklarda geçen ve yaygın olarak kullanılan *keçe*, iplikten dokunmayan, yün veya kıldan ıslatılarak dövülmek sûretiyle yapılan kalın ve kaba bir kumaş çeşididir⁷⁵³.

Evlerde sergi amacıyla kullanılan keçenin, keçe, eski keçe, eski orta keçe vb. adlarla adlandırılan çeşitleri vardır. Osmanlı evinde kullanılan sergi mazemeleri içinde halı ve kilim dışında kullanımı yaygın olan diğer bir sergi çeşidi de *hasır*dır. Bir tür bitkiden dokunan hasır, daha çok halı ve kilim gibi sergilerin altına serilmektedir⁷⁵⁴. Hasır, büyük Mısır hasır, Mısır hasır, eski hasır gibi çeşitleri evlerde sergi mazemesi olarak kullanılmaktadır.

Günlük kullanıma açık daima serili bulunan halı, kilim ve hasırın dışında ancak müslümanlar tarafından daha ziyade ibadet için kullanılan *seccade* ve *namazlıklar*ıda bir nevi sergi çeşidi olarak zikredebiliriz. Kullanış ve yapılış özelliğine göre; namazlık, deve yünü namazlık, kilim namazlık, namazgah olarak adlandırılan namazlıkların yanında daha yaygın ve bol çeşitli seccadelerin farklı yapısal özelliklerine göre adlandırılan çeşitlerine rastlamak mümkündür. Çok fazla çeşide sahip seccadelerin bazıları şunlardır; Eski seccade, eski kalınca seccade, eski küçük seccade, büyük eski seccade, eski kilim seccade, kalınca seccade, eski seccade haşe, kilim seccade, yeni seccade, namazlık seccade, tolu seccade, Kürd seccadesidir. Osmanlı evinde kullanılan bir diğer sergi çeşidi de keçi kılından dokunan *çul'un*, eski çul, yeni çul, eski çul, deve çulu diye adlandırılan çeşitleri vardır.

Ayrıca, oda döşemesi, oda takımı diye adlandırılan sergilerin yanında, yerden biraz yüksekçe evin içinde günümüzde sandalye yerine oturmak amacıyla kullanılan makatların üzerine serilen içleri saman, yapağı, yün ve çaput doldurulmuş *döşeme malzemeleri* olarak, saman memlü makat takımı, şilte, basma yün memlü şilte, memlü şilte, penbe basma şilte, saman memlü şilte, basma yorgan yüzü şilte; yerde oturulacak *minder* çeşidi olarak, basma minder, eski minder, çaput dolu minder, penbe memlü minder, saman minder, çaput minder, yün memlü minder, çaput memlü minder, memlü sim minder, el minder; makatta otururken yaslanmak üzere kullanılan ve içleri çeşitli dolgu malzemesi ile doldurulmuş *yastıkların*, saman memlü yasdık, saman memlü eski yasdık, şilte yasdık, çaput memlü yasdık, eski yasdık, saz

⁷⁵³ Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Yayınları, Ankara 1967, s.152; Bahaeddin Ögel, *Aynı eser III*, s.175 vd.

⁷⁵⁴ Bahaeddin Ögel, *Aynı eser III*, s.191 vd.

memlü yasdık, koltuk yasdığı ve oda takımı kılıfı gibi çeşitleri günlük hayatta kullanılmaktadır. Ayrıca evlerde pencereleri kapatmak için *tül* kullanılırdı.

b-Yatak Takımları

İnsanların, zaruri ve temel ihtiyaçlarından olan uyumak için gerekli olan yatak veya döşek takımları geceleri serilip üzerinde uyku ihtiyacı giderildikten sonra gündüzleri ise toplanarak muhafaza edilirdi. Buna göre tereke kayıtlarında, yatak takımları olarak isimlendirebileceğimiz ve her ailenin kullandığı yatak-döşek çeşitleri, uyurken insanların üzerine örttüğü yorgan ve uyumak için kullandıkları yastık, yatakların üzerine serilen çarşaf, tüm bunların kılıfları ve yüzleri bunların üretildiği malzeme, renk, içindeki dolgu malzemesi, eski ve yeniliğine ve üretildiği malzemeye göre adlandırılmakta olup döşek ve yatak çeşitleri şunlardır: *döşek*, yatak, eski döşek, yün memlü döşek, basma döşek, eski döşek, çaput döşek, kutnî döşek, penbe memlü döşek, küçük döşek, yün döşek, yatak, yatak takımı, eski yatak, memlü döşek; *yorganlar* için, yorgan, basma yorgan, eski yorgan, sevaî yorgan, eski küçük yorgan, basma yüzlü yorgan, eski yorgan, şal yorgan, sevaî yüzü yorgan, küçük basma yorgan, eski büyük yorgan, kırmızı basma yüzlü yorgan, penbe yorgan, eski basma yorgan, yeni yorgan, atlas yorgan, yeşil basma yüzlü yorgan yüzü, sevaî yüzlü yorgan, yorgan yüzü; *yasdıklar* için yasdık, basma yasdık, beledî yasdık, yün memlü yasdık, sarı basma yasdık, eski yasdık, baş yasdığı, yün yasdık, çaput basma yasdık, yüz yasdığı, yün memlü yasdık, eski kutnî yasdık, yün basma memlü yasdık, çaput dolu yasdık, yün ve penbe memlü yüz yasdığı, sevaî yasdık, yüz yasdığı ; *çarşaflar* için çarşab (çarşaf), eski çarşaf, iplik çarşaf; *kılıflar* için kılıf, eski kılıf, basma kılıf ve yüz olarak Şam alacası döşek yüzü, hama yüzü, Halep alacası döşek yüzü kullanılmaktadır. Ayrıca insanların battaniyeyide kullandıklarına görüyoruz.

c-Aydınlatma Aletleri

Evin aydınlatılmasında kullanılan malzemeler ise; şamdan, fiske şamdan, orta şamdan, kavanoz fitil, kandil, el kandili, neft yağı, döğme şamdan, idare fitil kutusu, mum, mum kabıdır. Ayrıca her evde mevcut olan çıra ve ocak yemek pişirmede kullanıldığı gibi aydınlanma aracı olarakta faydalanılmaktaydı.

B-AİLELERDE BESLENME

a-Yiyecekler

Osmanlı Devleti'nin, insanların beslenebilmeleri için uygun koşullar yaratmaya çalıştığı ve onlara kanunlar çerçevesinde imkanlar verdiği görülmektedir.

İnsanlar, beslenebilmek için tahıl yetiştiriciliği yapabildiği gibi, meyve ve sebze ihtiyaçlarını karşılayabilmek içinde bağ, bahçe edebilmekte, bu amaçla buralara üzüm ve meyve fideleri dikerek ürün veren ağaçlar yetiştirmekteydiler. İnsanlar her şeyden önce beslenebilmek için toprağa ekim ve dikim yapmak durumundaydılar. Ayrıca et, süt ve bal ihtiyaçlarını karşılamak içinde hayvan yetiştiriciliği yapmaktaydılar. İnsanların ziraî faaliyetlerinin dışında günlük hayatta, kendi ürettikleri bazı yiyecek malzemelerini tükettiklerini görmekteyiz. Bunların bir çoğuda hayvansal gıdalardı. Peynir, bal, sade yağ vb. yiyecekler hayvansal yiyecekler arasında sayılabilir.

İnsanlar, yetiştirdikleri ziraat ürünlerinden bulgur, un (dakik) vb. yiyecekler elde edebiliyorlardı. Bulgur, buğdayın pişirilip kurutulmasından sonra dibek taşında veya soku taşında döğülmesiyle elde edilen bir yiyecektir. Anadolunun her yerinde kış yiyeceği olarak yapılmaktadır. Dakik, un demektir. Un buğdayın değirmende öğütülmesiyle elde edilirdi. İnsanların günlük hayatta yiyecek olarak kullandıkları ekmeğin hammaddesiydi. Tarhana ise, Türkler tarafından birçok çeşidi yapılan ve tüketilen bir kışlık yiyecektir. Yoğurt, döğme buğday, et ve nanenin karışımıyla yapılan ve kutularak saklanan aynı zamanda kurut'ta denilen bir yemek türüdür.

İnsanlar, hayvanların sütünden yararlanarak peynir yapabiliyor veya arı besleyerek ondan asl-bal elde ederek gereksinimlerini karşılayabiliyorlardı. Ziraatini yaptığı zeytini sofrasında yiyecek olarak kullandığı gibi onun yağını çıkartarak (revgan-ı zeyt) onu da sofrasında kullanabiliyordu. Bahçesinde yetiştirdiği armudu kurutarak kışlık olarak sakladığı gibi bolca yetiştirilen üzüm veya diğer meyvelerden pekmez yaparak mutfağına renk katıyordu. Terekelerde sık sık rastladığımız bekmez tavaşı (bekmez tayası) ifadesi bize bu fikri vermektedir⁷⁵⁵. Reçel tavaşı, süt tavaşı, lokma tavaşı, hoşab kaşığı, ekmek küreği, ekmek takımı gibi ifadeler de yiyecek ve mutfak kültürünün zenginliğini göstermektedir. Zerzevat veya sebzevat adıyla anılan bahçelerde yiyecek gereksinimini karşılayacak kadar sebze yetiştirebiliyorlardı. Portakal, incir veya üzüm bahçelerinde yetiştirdikleri ürünlerden de gereksinimlerini karşılayıp fazlasının pazarlarda satıyorlardı.

⁷⁵⁵ Muğla'nın Bayır köyünden Elhac Ahmed'in terekesinde; Bekmez tayası adet 1, 140 kuruş, *Muğla Ş.S.D. 123, v.30a, (hüküm tarihi: 3 R [Rebiü'l-ahir] sene <12>74)*; Degset mahallesi'nden Elhac Hasan ibni Halil'in terekesinde, bekmez tayası 1 adet 1 173 kuruş, *Muğla Ş.S.D. 123, v.10a, (hüküm tarihi: 5 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>73)*; Câmi' Kebir mahallesinden Debbağ Elhac Hasan'ın terekesinde, bekmez tayası adet 1, 93 kuruş, *Muğla Ş. S. 123, v.24a, (hüküm tarihi: 22 Ramazanü'l-mübarek sene 1275)*.

Tespit ettiğimiz yiyecek isimleri veya üretim yapılan bağ ve bahçelere birkaç örnek vererek konuya açıklık getirelim; Muğla'nın, Kafaca Köyü'nden İbrahim oğlu Hacı İsmail'in terekesinde, 25 kıyye fiyatı 2 kuruştan 50 kuruşluk *bulgur*, 50 kıyye 50 kuruş değerinde *armut kurusu*, 60 kıyye 180 kuruşluk *asl (bal)*, 2 kıyye 4 kuruş değerinde *sade revgan (yağ)*⁷⁵⁶, Muğla'nın Emir Rüstem Mahallesi'nden, İsmail oğlu Mehmet'in terekesinde 110 kıyye 140 kuruş değerinde *dakik (un)*⁷⁵⁷, Bozöyük'ün, Leyne Köyü'nden Ali oğlu Elhac Mehmet Efendi'nin terekesinde 20 kıyye 100 kuruş değerinde *dakik (un)*, 60 kıyye 500 kuruş değerinde *asl*, 500 kıyye 2000 kuruş değerinde *revgan-ı zeyt (zeytin yağı)*⁷⁵⁸, Akçaabad Mahallesi'nden Elhac İsmail oğlu Hacı Kerim'in terekesinde, 5 kıyye 10 kuruş değerinde *peynir*, 1 kıyye 12 kuruş değerinde *revgan (yağ)*⁷⁵⁹, Akçaabad Mahallesi'nden Elhac İsmail oğlu Hacı Kara Ali'nin terekesinde, 5 kıyye 10 kuruş değerinde *peynir*, 2 kıyye 30 kuruş değerinde *revgan*, 40 kıyye 40 kuruş değerinde *boymuz*, 20 kıyye 20 kuruş değerinde *tarhana*⁷⁶⁰, Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Elhac Veliyüddin oğlu Elhac Hasan'ın terekesinde, 1 kıyye 10 kuruş değerinde *sade yağ*⁷⁶¹, Muğla'nın Degset Mahallesi'nden İbrahim oğlu Elhac Memiş Ağa'nın terekesinde, 24 kuruş değerinde *saleb şekeri*⁷⁶², Köyceğizli Abdullah oğlu Terzi Süleyman'ın terekesinde, 14 kıyye 40 kuruş değerinde *asl*, 6 kıyye 6 kuruş değerinde *peynir*⁷⁶³, Muğla'nın Hacı Rüstem Mahallesi'nden Elhac Hüseyin Ağa oğlu Elhac Süleyman Efendi'nin terekesinde, 700 kuruş değerinde *bal*⁷⁶⁴, Bozöyük'ün Leyne Köyü'nden Elhac Mahmut Baba'nın terekesinde, 36 kıyye 112 kuruş değerinde *asl*, 50 kıyye 100 kuruş değerinde *ekşi asl*, 66 kıyye 396 kuruş değerinde *revgan-ı zeyt*⁷⁶⁵, Muğla'nın Kiramüddin Mahallesi'nden Abdullah oğlu Elhac Mehmet Ağa'nın terekesinde, 25 kıyye 50 kuruş değerinde *bulgur*, bir miktar *asl* 29 kuruş değerinde, 88 kıyye 100 dirhem fiyatı 4 kuruştan 352 kuruş 30 para değerinde *balık yumurtası*, 64 kıyye 100 dirhem fiyatı 1,5 kuruştan 96 kuruş 30 para değerinde *balık yumurtası*⁷⁶⁶, Muğla civarında

⁷⁵⁶ Muğla Ş.S.D. 122, v.14b, (hüküm tarihi: 11 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>73).

⁷⁵⁷ Muğla Ş.S.D. 122, v.13a, (hüküm tarihi: 21 M [Muharrem] sene <12>73).

⁷⁵⁸ Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1272).

⁷⁵⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.35b, (hüküm tarihi: 20 N [Ramazan] sene <12>75).

⁷⁶⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.36a, (hüküm tarihi: 21? sene <12>75).

⁷⁶¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.64b, (hüküm tarihi: Evail-i Ramazanü'l-mübarek sene 1278).

⁷⁶² Muğla Ş.S.D. 124, s.47, (hüküm tarihi: Gurre-i M [Muharrem] sene <12>82).

⁷⁶³ Muğla Ş.S.D. 124, s.60, (hüküm tarihi: 15 Recebü'l-ş-şerif sene 1282).

⁷⁶⁴ Muğla Ş.S.D. 124, s.65, (hüküm tarihi: 15 Rebiü'l-evvel sene <12>82).

⁷⁶⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.71, (hüküm tarihi: 15? sene 1282).

⁷⁶⁶ Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>84).

yerleşik Tahtacı cemaatinden İbrahim oğlu Süleyman'ın terekesinde, 1 ölçek 8 kuruş değerinde *bulgur*, 2 ölçek 16 kuruş değerinde *dakik*, 1 ölçek 5 kuruş değerinde *tarhana*⁷⁶⁷; Ulalı Tüccar Elhac Mehmet'in terekesinde Gökabadda *portakal bahçesi* 120 dönüm 4550 kuruş, *incir bahçesi* Gökabadda 25 dönüm 155 kuruş, Yenicede sebze bahçesi üç sehımden iki sehmi 1000 kuruş⁷⁶⁸, Ulalı Tüccar Elhac Ali Ağa'nın terekesinde 150 kıyye 600 kuruş değerinde *pirinç*⁷⁶⁹, Ula Kasabasının Elhac Ali Ağa Mahallesi'nden Halil oğlu Gölcüklü Elhac'ın terekesinde 40 kuruş değerinde bir miktar *kahve*⁷⁷⁰, Muğla'nın Câmî' Kebir Mahallesi'nden Abdullah oğlu Elhac Mahmut'un terekesinde, 30 para 8 kuruş değerinde *ab-ı zemzem (zemzem suyu)*⁷⁷¹ bunlardan bazılarıdır.

Ayrıca terekelerde sık sık rastladığımız sumak, kadayıf tepsisi, kahve cezvesi ve fincanı, süt leğeni, süt dığanı gibi eşya isimleri ile incir, üzüm, fasülye, nohut, sisam, böğrölce, soğan, boynuz, köknar, ceviz, bakla, sumak gibi tarım ürünlerini yetiştirip tüketmektedirler. Ayrıca keyif verici bir unsur olarak kullanılan tütün (dühan) ve nargile Muğla halkının kullanımından dolayı kahvenin dışında terekelerde adı geçen diğer malzemelerdir.

2-Mutfak Eşyası

Osmanlı mutfak yemek kültürüyle yakından ilgilidir. Zengin bir yemek kültürüne sahip olan Türkler, bu kültürün bir uzantısı olarak yine zengin bir mutfak eşyası kültürüne sahiptirler⁷⁷². Muğla ailesi, kaynaklardan tespit edildiğine göre çok zengin ve çeşitli ev eşyasına sahiptir. Mutfak eşyaları, yapılış ve kullanımındaki özelliklerine göre çeşitlilik göstermektedir. Bunlar temelde bakır, demir, toprak, porselen ve cam malzemelerden meydana gelmektedir. Tereke defterlerinde Osmanlı ailesinin mutfakına ait yüzlerce çeşit eşya ismine rastlamak mümkündür. Mutfaklarda kullanılan eşya olarak yemeğin hazırlanması aşamasında bıçak, büyük bıçak, küçük bıçak, eski (eski) bıçak, koca bıçak, yağ bıçağı, havan, tunç havan, kefgir, süzgeç, cendere, cendere aleti, satır, üsküre kullanılmaktadır. Yemeğin ocak başında pişirilmesinde mangal, maşa, saç, saç ayak, ocak demürü, ızgara, dıfan maşası, demir ekmek sacı, ekmek sacı, eski bakır mangal, büyük ve küçük şiş

⁷⁶⁷ Muğla Ş.S.D. 124, s.14, (hüküm tarihi: 15 Ramzanü'l-mübarek sene 1281).

⁷⁶⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.34a, (hüküm tarihi: 25 Zilhiccetü's-şerif sene 1274).

⁷⁶⁹ Muğla Ş.S.D.D., 123, v.11a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene 273).

⁷⁷⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273).

⁷⁷¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.37a, (hüküm tarihi: 3 Rebiü'l-ahir sene 1275).

⁷⁷² Ömer Demirel ve diğerleri, *Aynı makale*, s.711.

kullanılmaktadır. Yemekler ise, tencere, kapaklı tencere, pilav tenceresi, küçük tencere, büyük tencere, kuzu tenceresi, çarh işi pilav tenceresi, eski tencere, nühas (bakır) tencere, küçük bakır tencere, kuzune tenceresi, ufak tencere, karavana tencere, küçük tencere, taam tencere çeşitleri ile; kaynatma, bakır kaynatma, yumurta kaynatma ve karavana adı verilen kaplarda pişirilmektedir. Tencerelerin veya kaynatmaların ağzını kapamak için, sahan kapağı, harani kapak kullanılmaktadır.

Yemeklerin hazırlanmasında kullanılan bir diğer eşyada tavadır. Tavanında bir çok çeşidi vardır. Tava (taya), yağ tavası, bakır yağ tavası, kapaklı yağ tavası, kapaklı yumurta tavası, bakır reçel tavası, pekmez tavası, eski pekmez tavası, küçük yağ tavası, büyük bekmez tavası, ufak tava, bakır tava, süt tavası, lokma tavası bunlardan bazılarıdır. Yemeklerin servis şeklinde taşınması veya yemek yemek için kullanılan sini, bakır sini, küçük ve büyük kadayıf sinisi, bakır vasat sini, küçük sini, küçük bakır sini, büyük sini, kadayıf sinisi, küçük kadayıf sinisi, büyük bakır sini, ufak sini, kırmızı sini, orta ve küçük sini, büyük sarı sini, tepsi, kadayıf tepsisi, küçük altın tepsi, sarı tepsi, sim tepsi, sarı tepsi, lenger tepsi, lenger, ufak lenger, küçük ve büyük lenger çeşitleri mutfakları süsleyen diğer eşyalardır.

Yemek yemek için kullanılan eşyalar ise; sahan, kapaklı sahan, büyük sahan, bakır sahan, küçük döğme sahan, çarh işi sahan, kapaklı büyük sahan, kapaksız sahan, bakır kapaklı sahan, küçük döğme sahan, bakır büyük sahan; çanak, bakır çanak, küçük çanak, büyük çanak, maden çanak; tas, saplı tas, sarı tas, şorba (çorba) tası, aşurba tası, hoşab tası, yumurta tası, kapaklı çorba tası, gümüş tas, hamur tası, su tası, pul tası, sim tas, büyük çorba tası, küçük tas; kase, toprak kase; tabak, tabak seyf, tabak takımı, küçük büyük tabak; bakır kap, kap çeşitleridir.

Mutfaklarda kullanılan bazı eşyalar şunlardır; Çömlek, bakır çömlek; hamur leğeni, bakır hamur leğeni, süt leğeni, küçük süt leğeni, büyük süt leğeni; güğüm, eski güğüm, kara güğüm, bakır güğüm, kara bakır güğüm, kahve güğümü, ocak güğümü, küçük kahve güğümü, eski kara güğüm, büyük güğüm, küçük güğüm, bakır su güğümü, müstamel (eski-kullanılmış) güğüm, siyah güğüm; küp, bal küpü, eski küp, büyük küp; ufak şişe, teneke sebil, cerh, matara, zarf, bardak, güger, kuşgane, kaşık, hoşab kaşığı, Haymana kaşığı, harar, eski harar, veter, üskûbe, çarh işi üskûbe, bakır karlık, süt kavanoz, desti, süt dığanı, maşraba, küfe, gümüş reşm, bakraç, bakır bakraç, eski kapaklı bakraç, bakır delikli bakraç, küçük bakraç, eski bakraç, harani, bakır harani, yağlık, çevre, sofrası bezi, ocak bezi mutfakta kullanılan

diğer bazı malzemelerdir. Mutfakta yiyeceklerin saklanması için ise; çuval, mücedded çuval, harir çuval, yeni çuval, kıl çuval, eski çuval, heybe, çul heybe, yeni kıl heybe, kıl heybe, yeni sıraçlı heybe, sıraçsız heybe, heybe gaşeri, meşin hurc heybe, torba, sim torba, bohça, büyük bohça, beyaz ince çıkılı basma torbalar kullanılmaktadır. Ayrıca yiyecekleri saklanması için kullanılan büyük anbarlarda mutfağın önemli parçalarındandı.

Muğla ailesinin sahip olduğu eşyalar arasında keyif verici içecek ve koku verici mazemelerin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Muğla ailesinde kullanılan keyif verici içeceklerin başında kahve gelmektedir. Kahvenin çekilmesi için değirmen, kahve değirmeni, el değirmeni; kahvenin pişirilmesi için cezve, kahve ibriği, kahve cezvesi, bakır kahve güğümü; kahvenin servis yapılabilmesi için fincan, kahve fincanı, zarf, kahve takımı, kahve tepsisi, kahve hunisi, dibek, kahve dibegi kullanılmaktadır.

Keyif verici maddelerden bir diğeri de duhandır. Duhan diye nitelendirilen tütünün Osmanlı toplumuna geç dönemde girmiş keyif verici bir bitkidir⁷⁷³. Tütünün Osmanlı toplumuna girmesiyle tütünle ilgili araç ve gereçlerde görülmeğe başlanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır; duhan, cigara ağızlığı, bakır tabla, cigara takımı, dühan tablası, çubuk takımı, sigara kutusu, sigara kağıdı, sigara içmek için kullanılan lüle, eski lüle, çubuk, ve tütünün saklanması için dühan kesesidir. Osmanlı toplumunda tütünün farklı şekilde içilmesi nargile olmaktadır. Terekelerde nargile ilgili eşyalarada rastlanmaktadır. Nargile, eski nargile, nargile ve ser, nargile şişesi, nargile lülesi bunlardan bazılarıdır. Muğla ailesinde enfiyeninde keyif verici madde olarak kullanıldığını ud ağacı enfiye kutusunun terekelerde geçmesi ile anlıyoruz. İçinde bulunan yerin güzel kokmasını sağlamak için buhurdan, attar, attariye hırdavâtı, attaryat ve attar tabağı kullanılan malzemelerden bazılarıdır.

C-AİLELERDE TEMİZLİK ANLAYIŞI

Ailelerin temizlik için kullandıkları malzemeler de çok çeşitlidir. Havlu, işlemeli havlu, havlu gaşeri, hamam havlusu, peşkir, küçük ve büyük peşkir çeşitleri; leğen, bakır leğen, hamam leğeni saplı, sarı leğen, bakır çamaşır leğeni, taam leğeni, el leğeni, hamam leğeni, leğen-ibrik takımı, saplı hamam leğeni, hamam tası, ibrik, kullanılmış ibrik, bakır ibrik, büyük ibrik, eski ibrik, eski bakır ibrik, kara ibrik, su

⁷⁷³ Tütünün Osmanlı toplumunda ki yeri için bkz. Necdet Sakaoğlu, "17. Yüzyılda Tütün Haram, İçenler İdamlık ve Cehennemlikti", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 14/ 83, İstanbul 1990, s.274-279.

ibriği, sarı ibrik ve çamaşırların kaynatılarak yıkandığı kazan çeşitleri olarak, bakır kazan, kazan, çamaşır kazanı, büyük kazan, saplı kazan gibi büyük kazanların ve sabunun kullanıldığını görüyoruz. Ailede evin temizliği için kullanılan bir alette süpürge dir.

Ç-TARIM VE HAYVANCILIKLA İLGİLİ KULLANILAN EŞYALAR

Tereke defterleri incelendiği zaman Muğla ailelerinin sahip oldukları hayvan ve hayvanlara ait takımların da, önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz. İncelediğimiz kaynaklarda adı geçen bazı hayvan takımları şunlardır; Eğer, heybeli eğer, eğer takımı, kullanılmış eğer heybesi, yeni eğer ve üzengi, eğer keçesi, esb egeri, semer, at semeri, esb başlığı, at başlığı, hayvan başlığı, eski esb başlık, gümüşlü başlık, esb gemi, nalbant takımı, iğdiş takımı, çift edavatı, zincir-yular, yular deste, kırbaç, hayvan torbası, terki heybesi, bargir kolonu, esb keçesi, eski keçe, deve çanı, bargir kaşağı, çift takımı, esb takımı, dizgin, saban demiri, eğer heybesi, kovan ve hayvan yiyeceği olan samandır.

İnsanların günlük hayatta tarım faaliyetlerini sürdürebilmek için, nacak, bel, balta, kürek, saban demiri, küçük orak, büyük orak, iki yüzlü çapa, çapa, orak, darı çapası, bir yüzlü çapa, tahra gibi eşyaları kullanırlardı.

D-KORUNMA VE SAVUNMA ALETLERİ

İncelediğimiz terekelerde insanların çok çeşitli silahlar kullandıklarını görüyoruz. Bunları delici-kesici ve ateşli olmak üzere sınıflara ayırmak mümkündür. Terekelerde adları geçen ateşli silahlardan tüfenk çeşitleri; tüfenk, çifte tüfenk, Filinta tüfenk, simlice tüfenk, kara tüfenk, eczalı tüfenk, eczalı çifte tüfenk, kaval tüfenk, eski tüfenk, kaval eski tüfenk, gümüşlü filinta tüfenk, gümüş tüfenk, Bahçesaray Lazkisi tüfenk, sim bilaziki Dağıstan tüfenk, Fransız kaval tüfenk, sim bilezikli İstanbul tüfenk, Çerkeskârı tüfenk, İngilizkârı çifte, Fransızkârı filinta, İngiliz filintası, piştov, simlice piştov çifte, gümüşlü piştov çifte, gümüşlü piştov, kara takım piştov, cilalı seyf ve seyf demürüdür. Tabanca çeşitleri ise; simlice tabanca, tek tabanca, tabanca çifte, simlice tabanca, simli tabanca çifte, Flemenkârı tabanca'dır. Kesici ve delici silahlara ise; kılınç, simlice kılınç, şikest kılınç, sim kabzalı kılıç, seyf simli, sim kabzalı tek bıçak, gümüşlü büyük bıçak, simlice bıçaktır. Silahların yanında bunların taşınması için kullanılan bazı eşyalar; eski silahlık kemer, hamail, kabza, palaska, palaska-kolluktur.

E-AİLELERDE GİYİM-KUŞAM VE TAKILAR

Giyim maddi kültürün en dolaysız öğelerinden ve kolayca gözle görülür parçalarından biridir⁷⁷⁴. Her toplumda giyim iklim koşulları, yaşama tarzı, dini inançlar, töreler ve modanın etkisi altında şekillenmiştir⁷⁷⁵. Selçuklu ve Osmanlı dönemi giyim en önemli özelliği yüzyıllar boyunca şalvar, gömlek, hırka, entari, ferace gibi kıyafetlerin hem erkekler hemde kadınlar tarafından aynı adla ve benzer biçimde kullanılmış olmasıdır⁷⁷⁶. Giysi Osmanlı İmparatorluğunda her zaman politik bir önem taşımıştır. Çünkü giysi renkleri ve tarzları, karmaşık bir toplumun bir kesiminin din, ırk, meslek, zenginlik temelinde diğerlerinden ayırt edilmesini sağlamaktadır⁷⁷⁷.

1-Giyim-Kuşam

Erkek baş giyecekleri arasında fes önemli bir yere sahiptir. Fesin renk, üretilen malzeme, üretilen yöre, üzerinde taşıdığı malzeme, eski ve yeniliğine göre birçok çeşidi vardır. Bazıları şunlardır; eski fes, simli fes, püsgüllü fes, Mecidiye fes, al fes, aba fes, Trabluskârı fes, mücebdid fes, çuka fes, Selimce fes, simlice saplı fes bunlardan bazılarıdır. Fesin üzerine süslemek için takılan fes tepeliği ve fes püsgülü ise fesin diğer tamamlayıcı unsurlarıdır. Erkeklerin başlarına giydiği diğer giyecek olan börkün, kullanılmış börk, hümayûn börki, beyaz börk adıyla anılan çeşitleri vardır. Ayrıca erkekler başlık, simli başlık, sarık, eski sarık, takye, keffiyye, iplikli keffiyye ve baş bezi adıyla anılan baş giyeceklerini kullanırlardı.

Erkekler üstlerine göynek, gömlek ve mintan giyerlerdi. Gömleğin, eski harir gömlek, eski gömlek, eski gömlek, fanila gömlek adıyla bilinen çeşitleri vardır. Diğer bir üst giyeceğide mintandır. Mintanında, çuka mintan, yeni çuka mintan, çuka şalvar mintan, aba mintan, mintan gaşeri, kullanılmış kumaş mintan, eski mintan, beyaz mintan adıyla bilinen çeşitleri vardır.

Erkekler göynek, gömlek ve mintanlarının üzerine hırka giyerlerdi. Hırkanın ise, çuka hırka, eski hırka, eski basma hırka, kara hırka, eski hırka adıyla anılan çeşitleri vardı. Erkeklerin üstlerine giydiği bir kıyafette yelektir. Yelekten başka üste giyilen aba ise, kaba ve kalın bir yünlü kumaştır. Bu kumaştan yapılan diğer

⁷⁷⁴ Melek Sevrüktekin Apak-Filiz Onat Gündüz-Fatma Öztürk Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997, s.5.

⁷⁷⁵ Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.124.

⁷⁷⁶ Melek Sevrüktekin Apak ve diğerleri, *Aynı eser*, s.101.

⁷⁷⁷ Melek Çolak, "Tanzimattan Cumhuriyete Muğla'da Kadın Giyiminin Evrimi", *Toplumsal Tarih*, Cilt: 15/90, İstanbul (Haziran) 2001, s.32.

giyeceklerde aba veya abani diye anılırdı. Abadan yapılmış giyeceklerin, kullanılmış aba, eski aba, büyük abani, büyük iğneli abani, ortaboy iğneli abani, kırmızılı orta abani, yarım abani, köşeli nebat abani, yarım köşeli nebati abani, orta köşeli nebat abani, gaşerlik abani, üstlük abani, eski aba, siyah boy aba gibi çeşitleri vardır. Erkeklerin giydiği diğer üstlük cepkendir. Cepkenin, çuka cepken, yeni cepken, eski çuka cepken gibi çeşitleri vardır. Peştamal erkeklerin giydiği başka bir üstlüktür. Peştemalinde Frenk peştemalı, iplik peştamalı gibi çeşitleri vardır. En üste giyilen geniş ve bol elbise ise cübbedir. Cübbeninde, çuka cübbe, siyah çuka cübbe, siyah eski cübbe, eski cübbe giyerlerdi. Avrupa kesimi ceket karşılığı olarak kullanılan setri erkekler tarafından kullanılmıştır. Setrinin ise, setrî hacı takımı, çuka takım, setrî, şeridli setrî, eski çuka setrî gibi çeşitleri vardır.

Gömlek ve mintanın üzerine ise çok sayıda çeşidi olan kuşak sararlardı. Kuşak çeşitleride renk, yapılış malzemesi, üretildiği yöre, eski ve yeniliğine göre adlar almaktaydı. Trablus kuşağı, Trablusgârı büyük kuşak, Trablus sarı kuşak, yün kuşak, kırmızı kuşak, Mahmudiye kuşak, Şam kuşağı, iplik kuşak, mor kuşak, basma sarı kuşak, Hama kuşağı, eski Hama kuşağı, şal kuşak, kumaş kuşak, Frenkkârı yün kuşak, Kadıköy kuşağı, İzmir kuşağı, küçük Kadıköy kuşağı, atlas kuşak, şami kuşak, eski Acem kuşağı bunlardan bazılarıdır.

Erkekler pantolon giyerlerdi. Pantolon ise, çuka pantol, setrî pantol, şeridli setri, beyaz pantol, kırmızı pantol, çuka siyah pantol gibi çeşitleri vardır. İçlik olarak fanila, işlik (içlik) ve don giyerlerdi. Donun ise, eski don, harir don, ipek don, iç don gibi çeşitleri vardır. Dizden ayaklarına kadar dizlik, tozluk, çuka tozluk giyerlerdi. Ayrıca haşema giyerler, üst giyeceklerini tutturabilmek için uçgur, bel kayışı, bel bağı, kemer, akçe kemer kullanırlardı.

Erkeklerin abdest alırken giydikleri abdestliğin ise, çuka abdestlik, eski abdestlik, eski çuka abdestlik, yeşil abdestlik gibi çeşitlerinin yanında yine dini bir kıyafet olan ihramın, beyaz ihram, eski ihram, eski ihram gibi çeşitleri vardı.

İnsanların soğuktan ve yağmurdan korunmak için giydikleri yağmurluğun, eski yağmurluk, aba yağmurluk, nizam yağmurluk, eski yağmurluk, çamurluk gibi çeşitlerinin yanında yine aynı amaçlı çobanların üstlerine giydikleri kepenek, zenbili giyecek olarak kullandıklarını görüyoruz.

Kadınların başlarını örtmek için kullandıkları baş örtülerinin çok sayıda çeşidi vardır. Bunlar üretim yerleri, renkleri, kumaşları, eski ve yeniliklerine göre çeşitli

adlar alırlar. Bunlardan yemeni her zaman kadınlar tarafından tercih edilen etrafi oyalarla süslenmiş dülbend bezdir⁷⁷⁸. Her nakışı olgun, ahenkli renklerle bezenmiş yemeninin eski yemeni, fabrika yemenisi, eski çuka yemeni adıyla anılan çeşitleri kadınlar tarafından kullanılmıştır. Kadınların başlarına örtükleri diğer bir örtü de yazmadır. Yazmanında, kumaş yazma, eski yazma, İstanbul yazması, Frenk yazması gibi çeşitleri kullanılmıştır. Kadınların kullandıkları başka bir baş örtüsü de çok ince beyaz bezden yapılmış dülbenddir⁷⁷⁹. Dülbendinde, gaşeri dülbend, Frenk dülbendi, dülbend gaşeri gibi çeşitleri vardır. Kadınlar ayrıca başlarına simli başlık, sim başlık adıyla anılan başlıklar takmışlardır. Yazma ve yemenilerin süslenmesi için oya çeşitleri olarak kalıbdan oya, yazma oyası, Frenk oyası, Halep pulcuğu gibi süsler kullanılmıştır. Kadınların başlarına taktıkları başka bir örtü ise şamı'dır. Üsküfte kadınların başlarını örtmek için kullandıkları bir başka baş örtüsüdür. Üsküfte, yeni ve eski olmak üzere değişik şekillerde adlandırılır. Kadınlar başlarına bürgü denilen başka bir örtüde takarlardı. Bürgünün, baş bürgüsü ve beyaz bürgü denilen bir çeşidi vardı. Kadınların feslerini süslemek için veya doğrudan saçlarının üstüne taktıkları tepeliğin ise, ziffe depelik, sim depelik gibi çeşitleri ile birlikte boncuklar kullanılmıştır. Ayrıca kadınlar abraşım saçlık adı verilen bir tür başlık kullanmışlardır.

Kadınlar kışın elbise altına pamuklu yelek anlamına gelen ve iç çamaşırı olan içlik⁷⁸⁰ giyerlerdi. İçliğin ise, canfes içlik, çitâri içlik, sevaî canfes içlik, Şamkârî içlik, abani içlik, kutnî içlik, basma içlik, kumaş içlik, Selimce içlik, eski canfes içlik ve kirlendikçe yıkanıp, temizlenip giyilen içlik manasına gelen çamaşır⁷⁸¹ isimleriyle adlandırılan çeşitleri vardı. Ayrıca vücudu belden aşağı topuklara kadar örten iç çamaşırı olarak don⁷⁸² giyerlerdi. Kadınlar, dize kadar dizlik adı verilen kısa don, tuman⁷⁸³ giyerlerdi. Dizliğinde, eski dizlik, mavi ve beyaz dizlik, eski dizlik, iç dizlik, vb. adlarla adlandırılan birçok çeşiti mevcuttur.

Kadınlar, üstlerine ise fistan giyerlerdi. Fistanında, canfes fistan, fanila fistan, hümâyûn fistan, çitâri fistan, gaşeri fistan olmak üzere değişik çeşitleri vardır. Diğer bir üstlükte yelettir. Yeleğinde, çuka yelek, kumaş gaşe yelek, eski yelek, yemeni

⁷⁷⁸ Reşad Ekrem Koçu, *Aynı eser*, s.152; Bahaeddin Ögel, *Aynı eser III*, s.246.

⁷⁷⁹ Reşad Ekrem Koçu, *Aynı eser*, s.152; Bahaeddin Ögel, *Aynı eser III*, s.98.

⁷⁸⁰ Reşad Ekrem Koçu, *Aynı eser*, s.152; Bahaeddin Ögel, *Aynı eser III*, s.133.

⁷⁸¹ Reşad Ekrem Koçu, *Aynı eser*, s.152; Bahaeddin Ögel, *Aynı eser III*, s.61.

⁷⁸² Reşad Ekrem Koçu, *Aynı eser*, s.152; Bahaeddin Ögel, *Aynı eser III*, s.93.

⁷⁸³ Reşad Ekrem Koçu, *Aynı eser*, s.152; Bahaeddin Ögel, *Aynı eser III*, s.91.

yelek, iplik yelek olmak üzere çeşitleri vardır. Kadınlar, göğüse kadar inen mintan giyerler ve üstünede aynı uzunlukta kolları dar ve uzun göğüslük giyerlerdi. Gömlekleri ise, bürümcek denilen ipekten dokunmuş kumaşlardı. Gömleğin, bürümcek gömlek, eski gaşeri gömlek, ipek gömlek, yeni ve eski gömlek olmak üzere çeşitleri vardı. Kadınların diğer bir üst giyeceğide üstlüktür. Üstlüğün, sece kenarlı üstlük ve Karagöz üstlük çeşitleri vardır. Kadınlar üst giyeceği olarak entari giyerler ve entarinin, eski entari, beyaz entari, kısa entari gibi çeşitleri vardır. Kadınların diğer bir üst giyeceğide meşlahtır. Meşlahın, yeni meşlah, kullanılmış meşlah olmak üzere değişik çeşitleri kullanılmıştır. Ayrıca kadınlar üst giyeceği olarak elbise, eski elbise ve hırka giymişlerdir. Kadınların giydiği kürk ve kürk çeşitleri ise, kullanılmış çuka kürk, eski kürk, libada kürk, kısa kürk, nafe, büyük nafe kürk, nafe kürk, eski çuka nafe, eski kürk, mintan kürk, eski mintan kürktür. Ayrıca kadınlar libada giyerler ve libadanın, sim libada, çuka sırmalı libada, sırmalı libada, penbe libada, beyaz libada, Selimce libada, çuka libada, kullanılmış libada olmak üzere farklı çeşitlerini giyerlerdi.

Kadınlar tüm bu üst giyeceklerinin üzerine iyi cins bir şal sararlardı. Şalın ise, abani şal, Acem şalı, Frenk şalı, ufak şal, harir şal, şal gaşe, İngiliz şalı, basma şal, eski şal setrî, şal nafe, attar şal, beyaz şal, aba şalı, çuka şal, sarı kenarlı şal, yeşil kenarlı şal, yün şal, eski Acem şalı, ağa bağı şal, Kadıköy şalı, kızıl şal adıyla anılan birçok çeşidini kullanmışlardır. Ucu lastikli ve ayak bileğine kadar örten şalvar kadınların giydikleri başka bir giyecekti. Şalvarın ise, kullanılmış kutnî şalvar, çuka şalvar, maî çuka şalvar, eski çuka şalvar, siyah şalvar, eski şalvar, şal şalvar, aba şalvar, dizlik şalvar, beyaz şalvar, abdestlik çuka şalvar, eski canfes şalvar, çuka seravil adıyla anılan çeşitlerini kullanmışlardır. Kadınlar sokağa çıkarken ise üzerlerine peştamal ve ferace denilen bir örtü giyerlerdi. Feracenin ise, sim ferace, çuka ferace gibi çeşitleri vardı. Kadınlar bel kuşağı olarak uçkur kullanırlardı.

Muğla ailelerinde giyilen harim ise, hacıların üstlerine giydikleri bir üst elbisesiydi. Ayrıca mendilin, ipekli mendil, enfes mendil ve çevre adıyla anılan çeşitleri kullanılırdı. İnsanların ayaklarına giydikleri çorabında, eski çorap, diz çorabı gibi türleri vardı ve çorapların tutturulabilmesi için çorap bağı kullanıyorlardı. Erkek ve kadınlar ayaklarına mest, papuç, çizme, kundura, ayakkabı, terlik giyerlerdi. Ayrıca papuç yapımında kullanılan papuççu çukası vardı. Çocuk kıyafeti olarak çocuk libadası ismiyle anılan kıyafet kullanılmıştır.

Şer'iyeye Sicilleri incelendiği vakit Muğla ailelerinin kullandıkları giyeceklerini üretmek için hammadde olarak kullandıkları kumaş ve iplik cinslerini görmek mümkündür. Bunlara bakıldığı zaman insanların çok farklı sayıda kumaş ve iplik türü kullandıklarını görüyoruz. Hemen hemen tüm tereke kayıtlarında bu isimlere rastlamak mümkündür. Ayrıca yerli kumaş türlerinin yanında Avrupa, Afrika ve Amerikadan getirilen kumaşlarından giyecek yapımında kullanılması buralarla ticari ilişkilerin var olduğunu göstermektedir. Ailelerin kullandıkları kumaş ve iplik türleri üretildiği yer, renk, kullanıldığı eşya, yenilik ve eskiliğine göre adlandırılmışlar ve bazıları şunlardır: Kutnî, basma, kumaş, Halep alacası, Diyarbekir alacası, Halep altıparmak, iki parmak gaşeri, aba, abani, çaput parçaları, çuka, gaşe, canfes gaşe, top yazma, elvan, sarı basma, çitâri, sevaî, kefenlik, Amerikan bezi, sim çuka, alaca top, alaca, bez, entarilik, mor bez, sarı ve kırmızı bez, dallı beyaz basma, sarı basma, penbe basma, elvan basma, Amerikan bez parçası, eski feslik, Şam alacası, Şam alacası gaşe, Acem şalı, Frenk şalı, morlu gaşe, Ahmediye gaşe, ipek, altıparmak sarı gaşe, canfes, İngiliz şalı, çitâri gaşe, sevaî gaşeri, çuka, bez, basma, elvan basma, al top, beyaz pike, astar, beyaz Amerikan, Trablus, altmış kalem, Şam poroni, altı parmak, sevaî basma, basma gaşeri, Amerikan bezi, Lokarina Amerikan bezi, astarlık Amerikan bezi, marnoz, mako bezi, Fransa basması, İngiliz basması, çevre, hümâyûn, Kadıköyü alacası, Yarengüme alacası, mor ve kırmızı bez, beyaz bez, elvan basma, atlas kuşak, kumaş gaşeri, boyalı Amerikan, beyaz astar parçası, al canfes, beyaz gaşeri, çitâri gaşe, eski çitâri gaşe, Selimce gaşeri, basma uzun gaşe, eski gaşe, beyaz basma gaşeri, eski sarı canfes gaşeri, eski alaca gaşeri, kırmızı gaşeri, eski gaşeri, kumaş gaşeri, Frenkkârı gaşe, şami atlas gaşeri, gülmez gaşeri, harir, eski harir, beyaz hümâyûn, Frenk şayisi, Rabiyyet şayisi, sarı kenarlı Ahmediye, makorro Halep pulcuğu, sevaî işlemeli gaşeri, Frenk sevaî gaşeri, kumaş eski gaşeri, alaca parçası, çuka parçası; iplik türleri ise, ketan ipliği, iplik, iplik manol, iplik manifatura, Frenk ipliği, yün şerbe, iplik kaytan, yün iplik kaytan, kıl iplik, makarro ipliktir.

Ayrıca kumaş ve ipliklerin yanında aileler giyim eşyası ve ev eşyası yapımında hayvansal ürünlerden post, geyik postu, büyük ve küçük kaplan postu, ayu derisi, deve köselesi, kösele, alafı deri, sığır derisi, dana derisi, keçi derisi, camus tosunu göni, deve göni, küçük tulu deri, büyük tulu deri, köselelik deri, camus göni,

sığır derisi ufak parçalar, meşin ve hırdavât parçası, gön parçası, sığır göni, camus derisi ile kıl, keçi kılı ve yün kullanmışlardır.

2-Takılar

Kaynakları incelediğimizde Muğla ailelerinin terekelerinde adı geçen diğer malzemeler ise takılardır. Bunlar insanların ekonomik güçleriyle yakından ilgili olan mal varlıklarıdır. Muğla'da ailelerin sahip oldukları altın takılar dan bazıları ise şunlardır; yüzük, beyaz yüzük, altun yüzük, elmas yüzük, altun, bezemeli yüzyirmi arşundan gerdanlık, kızıl altun yüzük, sim bilezik, elmaslıca yaldız, bilezik, fes altınları, seylan yüzüktür.

Altın kesesi ise insanların paralarını saklamak için kullandıkları bir torba işlevi görmektedir.

F-HİTAP BİÇİMLERİ

Bir kimseyi, birşeyi anlatmaya, hatıra getirmeye yarayan kelime diye tarif edebileceğimiz isimlere, bir milletin hissiyatı ve fikriyatını gösteren vesikalar gözüyle bakabiliriz⁷⁸⁴. Özellikle bir insana ad olarak verilen şahıs isimleri, bu hususta daha ayrı bir öneme sahiptirler. Bazı isimlerin başına ve sonuna getirilen ünvânlar tereke sahiplerinin dini, mesleki, sosyal statüsü ve zümrelerini göstermektedir.

1-İsimler

İncelediğimiz 215 tereke tespitinde yer alan, tereke sahibinin babası, annesi, eşi, çocukları veya mîrâstan pay alan yakın akrabalarının isimlerini incelediğimizde isimler açısından şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Erkek isimlerinde sayı itibariyle en çok, Abdullah, Mustafa, Mehmet, Ali, İbrahim, Hüseyin, Ömer, Süleyman, Osman, Hasan, Ahmet, Halil, İsmail, Yusuf, Salih, Yahya, Veliyüddin, Abdurrahman, Memiş, Musa, Bekir, Ebubekir tercih edilirken Muslihiddin, Abdülbaki, Abdülkadir, Fevzi, Abdülfettah, İsa, Abdurrahim, Feyzullah, Abbas, Zeynelabidin, Mehmet Emin, Mehmet Ali, Hasan Ali gibi isimlere de rastlanmaktadır.

Kadın isimlerinde ise sayı itibariyle en çok, Ayşe, Fatma, Feriştah, Hatice, Ümmügülsüm, Sultan, Aynımah, Ümmühan, Nazife, Hümâyûn, Şerife, Emine, Raziye, Emetullah gibi isimler tercih edilirken, Teslime, Adile, Havva, Sadıka, Şerife

Fatma, Şerife Ayşe, Fatma Zehra, Gülsüm, Dudu, Nefise, Habibe, Elif, Hafize, Zeynep, Rukiye, Zeliha, Hüsnîye, Kezban, Cennet, Asiye ve Güllü gibi isimlerde rastlanmaktadır.

Erkek çocuklarına verilen isimlere baktığımızda ise sayı itibarıyla en çok, Mehmet, Mustafa, Ali, Hüseyin, Süleyman, İsmail, Osman, Hasan, Ahmet, Abdullah, Ömer, İbrahim, Memiş, Salih, Halil, Mehmet Ali, Ebubekir, Yusuf, Halil İbrahim, Emin, Abdurrahman, Abdurrahim, Mehmet Emin, Yahya, Musa isimleri çocuklara sık verilirken Latif, Şeyhveliyüddin, Abdülaziz, Şükri, Abdülfettah, Cemaleddin, Ali Rıza, Mestan, Sadullah, Mahmut, Fahreddin, Reşid, Murat, Kerim, Mehmet Sadık, Tahir, Hamdullah, Mehmet Tahir, Zeynelabidin, İlyas, Veliyüddin, İsa, Halit, Nasuh, Feyzullah, Eyüp, Habib, Hamdi, Mehmet Şevket, Mehmet Şükri, Abdülkadir, Mehmet Fahreddin, İbrahim Ethem, Abdüllatif, Arif ve Hamza'da çocuklara verilen diğer isimlerdir.

Kız çocuklarına verilen isimlere baktığımızda ise sayı itibarıyla, Ayşe, Fatma, Hatice, Feriştah, Aynımah, Hafize, Hümâyûn, Sultan, Raziye, Ümmügülsüm, Ümmühan, Zehra, Dudu, Habibe, Nazife isimleri kız çocuklarına sık verilirken Huriye, İraz, Sadıka, Nazlı, Teslime, Nefise, Münire, Şefika, Emine, Esmâ, Zeliha, Fatma Zehra, Nuriye, Rahime, Fidan, Rukiye, Şerife, Emetullah, Adile, Cemile, Gülsüm, Kezban, Cennet, Havva, Elif, Mahsune, Kadın ve Turçine'de kız çocuklarına verilen isimlerdir.

İsimler verilirken genellikle aile büyüklerinin isimleri yeni doğan çocuklara verilmiştir. Bu nedenle bazı kadın ve erkek isimlerinde yığılmalar görülmektedir. İsim vermekte, İslâmi geleneğin etkili olduğu görülmektedir. İsimlerin büyük çoğunluğunu İslâm büyüklerinin isimleri teşkil etmektedir.

2-Ünvân ve Lakâplar

Terekeler, üzerinde yaptığımız incelemede insanların mensup oldukları ailelerin, babalarının adları, meslekleri, memleket isimleri veya mensup oldukları ilim erbabını temsil eden lakap veya ünvânlarla anıldıklarını tespit ettik.

İsimlerle birlikte en çok kullanılan ünvânlar, Elhac, Hacı, Ağa, Ağazade, Beğ, Efendi, Hafız, Molla, Hatip, Seyyid, Es-Seyyid, Hoca, Baba ve Şeyh'dir.

⁷⁸⁴ Abdullah Gündoğdu, "1852-1863 Tarihleri Arasında Çorum Kazası'nda Sosyo-Ekonomik Yapı", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: VI, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1991, s.216.

Bu ünvânlarla birlikte kişilerin özelliklerine göre sonradan verilen lakâplar olarak, Kara, Topal, Kel, Koca, Kolsuz, Küçük, Çakır kullanılırken bunların dışında babalarının isimleriyle anılan kişi ünvânlarından bazıları şunlardır; Mataralıoğlu, Dağlıoğlu, Merdelioğlu, Müeyyidoğlu, Hüseyin Beğioğlu, Musalcıoğlu, Taşoğlu, Karaoğlanoğlu, Kara Hasanoğlu, Dellâloğlu, Seyrekoğlu, Hasankadızade, İnceoğlanoğlu, Karaoğlu, Çobanoğlu, Bekaroğlu, Pusluoğlu, Tahtalıoğlu, Kürdoğlu, Kemaloğlu, Kadı Memişoğlu, Karamemişoğlu, Zılbabaoğlu, Çakıroğlu, Yılandıoğlu, Gökçeoğlu, Kınacıoğlu, Beğioğlu, Koca Hüseyinoğlu, Miskinzade Memiş, Hatipzade, Kara Ömeroğlu, Habiloğlu, Çolukoğlu, Yatıkoğlu, Kadioğlu, Safranoğlu, Mercanoğlu, Dazlıkoğlu, Arkoğlu, Delioğlu, Çakıroğlu, Çıyanoğlu, Kulaoğlu, Tevellioğlu, Çerçioğlu, Karavelioğlu, Timuroğlu, Basdırmaoğlu, Çordanoğlu, Velioğlu, Abdurrahimoğlu, Poruçoğlu, Ezdar, Yanıkoğlu, Karadenizlioğlu, Çoçanoğlu, Köseoğlu, Alioğlu, Velioğlu, Kocagözoğlu, Akçaoğlu, Karaboğaoğlu, Liceoğlu, Sametoğlu, Kayanoğlu, Eyüpoğlu, Keloğlu, Armudcuoğlu, Halitoğlu, Yeşiloğlu, Odabaşı, Karaçulhaoğlu, Ahmetoğlu, Ağazade, Hamzazade, Sabamioğlu, Tabancalı, Sarıbaşzade, Sarıoğlu, Haliloğlu, Kapan, Kara Hüseyinoğlu, Midanoğlu, Deliceoğlu, Velioğlu, Kazdağlıoğlu, Kabasakaloğlu, İkizoğlu, Düşkünoğlu, Köçeklioğlu, Kulaoğlu, Kayalızadeoğlu, Ekşioğlu, İkizoğlu, Karagözoğlu, Çelebioğlu, Kadioğlu, Beyazsakallıoğlu, Mollaoğlu, Karagözoğlu, Mestanoğlu, Sakallıoğlu, Gökçe Osmanioğlu, Hocaioğlu, Kara Ahmetoğlu, Kafkaslioğlu, İmamoğlu, Kel Kadioğlu, Efendioğlu, Kadızade, Çordanoğlu, Ömeroğlu, Topaloğlu, Keloğlu, Devecioğlu, Meskenoğlu, Göç Eskiioğlu, Kemerlioğlu, Dede Kethüdaoğlu, Mehmetioğlu, Dayıoğlu, Abdurrahmanoğlu, Kınacıoğlu, Hamzazade, Kapan Şahsiyeoğlu, Abacıoğlu, Gemiakanoğlu, Zoroğlu, Abbasoğlu, Arapoğlu, Kerimoğlu, Ağaoğlu, Kethüdaoğlu, Kocagözoğlu, Beğioğlu, Akoğlu, Bekaroğlu, Öksüz, Süleymanoğlu, Çüçenoğlu, Mestanoğlu, Toluoğlu, Deli Bekiroğlu, Delioğlu, Papuçcuoğlu, Sarıoğlu, Kerimoğlu, Ağaoğlu, Mehmetioğlu.

Ayrıca kişi isimleriyle birlikte meslek, milliyet, memleket veya dini bir ifade taşıyan ünvânlarda kullanılırdı; Terzi, Dellâl, Debbağ, Papuçcu, Hancı, Bakkal, Çerçi, Deveci, Kasab, Taşçı, Bahçıvan, Anbarcı, Çakmakçı, Demirci, Nalbant, Berber, Hamamcı, Çiftçi, Kollukçu, Bacacı, Topçu, Hafız, Seyyid, Şeyh, Hatip, Esseyyid, Seyyid Halife, İmam, Dede, Çelebi, Bektaşî, Postnişin, Şerif, Zaptiye, Tapu Katibi, Münâdî, Kadı, Naib, Muhtâr-ı evvel, Muhtâr-ı sani, Gümrük Memuru,

Kaza Müdürü Hamiyetlü, Mal Müdürü Fütüvetlü, Kaza Ziraat Müdürü, Kaimmakam Saadetlü Mustafa, Muhzır Kozalı, Mal Müdürü Rifaatlü Fahreddin, Çavuş, Evkaf Müdürü Mustafa, Mal Katibi Fütüvetlü, Beytü'l-mal Emmini, Tercüman Çerkez İbrahim, Kozluklu, Manastırlı, Rodoslu, Gölcüklü, İzmirli, Kotaheybeli, Harputlu, Arab, Kürd Ali, Karakoyunlu, Kıbtî, Hamiyetlü bunlardan bazılarıdır.

Terekelerde adı geçen üç gayr-i müslim erkek terekesinde hiçbir unvan yoktur. Ancak diğer belgeleri taramak sûretiyle tespit ettiğimiz gayr-i müslim isimleriyle birlikte kullanılan bazı lakâplar ise şunlardır: *Haci Avram, Tosun Panapot, Kendirlioğlu Minhal, Kapuzoğlu Minhal, Katırcı Minhal, Kotaheybeli Aci Nikofar, Aci Andon, Kocaoğlu Yakobnatar, Sandık Emmini Haci Kiryako, Safiroğlu Yorgi, Kuyumcu Nikola, Kuyumcu Panako, Abacioğlu Andon, Sabık Sandık Sarrafi Minhal*. Görülüyorki gayr-i müslim isimleriyle birlikte, Hıristiyan inancı gereği kullanılan *Haci* veya *Acı* ile birlikte mesleklerini, babalarının isimlerini ve memleketlerini ifade eden unvan ve lakâplar kullanılmıştır.

Kadınların isimleriyle birlikte kullanılan unvanlar ise genellikle *Hatun* veya *Hanım*'dır. Bunlar bir çok kadın ismiyle birlikte isimden hemen sonra kullanılmıştır. Bir kadın isminde "Kel Kadın", bir kadın isminde "Meczube", bir kadın isminde ise "Hevace (Hoca)" ünvânı kullanılmıştır. Ayrıca kadınlarda dini bir içerik taşıyan "Şerife Fatma" isimleride görülmektedir. Ancak bir çok kadın ismi babasının ismiyle anılmaktadır. Gayr-i müslim kadınların isimlerinde ise genellikle hiçbir unvan ve lakap olmayıp baba isimleriyle birlikte kullanılmıştır.

G-GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN DİĞER EŞYALAR

Muğla aileleri, günlük yaşamlarını devam ettirebilmek için bazı alet ve edevatları kullanırlardı. Bunlar şunlardı: Körük, demirci körüğü, kullanılmış demirci körüğü, örs, kısıkaç, çekiç, eski çekiç, demir terazi, terazi, eski terazi, dirhem, kantar, eski kantar, küçük kantar, palamut kantarı, bakır terazi, kile, vezne, arşun, terazi dirhemi, büyük kefe, ufak kefe, simlice pele, çıkırık, keser, dülger takımı, burgu, tel çivi, kutu çivisi, pergel, destere, fırın aleti, kalbur, elek, ekmek takımı, ekmek küreği, dükkan takımı, papuç kalıbı, bileği taşı, değirmen taşı, teneke, makara, çakal kapanı, tezgah, destgah, parmaklık, fes kalıbı, iğne, çuvaldız, makras (makas)dır.

Ailelerin eşyalarını saklamak için kullandıkları sandık ve dolap türü eşyaları ise şunlardır; sandık, tahta sandık, ceviz sandık, kullanılmış tahta sandık, eski sandık, tahta beyaz sandık, küçük sandık, yeşil sandık, tahta yeşil sandık, küçük

sandık, sandık takımı, eski yeşil sandık, eski ceviz sandık, demir sandık, sandık kapağı, büyük sandık, ufak sandık, anbar, kutu, tahta kutu ile bu eşyaların yapımında kullanılan tahta türleri olarak taban tahtası, tam tahtası, kutu tahtası, bakır kutu, bakır kutu, ceviz tahtası, ceviz kütüğü isimleri geçmektedir.

Çocukların yatması için kullanılan beşik; insanların süslenmek için kullandıkları kına, ayna, büyük ayna, küçük-büyük ayna, misk, ustura, gözlük, fırça, tarak, ağaç tarak deste, boncuk ve bir makara Halep pulcuğu diğer malzemelerdir.

İnsanların sık kullandıkları bir eşya da tesbihlerdir. Tesbih çeşitleri ve takımları ise; maî akîk, yeşil akîk, kırmızı akîk, akîk tesbih, adi tesbih, yüz sûre tesbih, elvan tesbih, kebribe imame, kehribar takımı, kehribar cebt takımıdır.

İnsanların imza yerine kullandıkları mühür ve zarf çeşitleri ise, gümüşlü zarf, zarf sim, mühür, sim mühür, hatem simli, hatem, sim zincirli hatemdir. Zaman göstergesi olan saat çeşitleri ise, sim saat, çalar saat, tahta çalar saat, hilali saat sim köstekli, Farisi saat, Fransız sarı basma saat, sim saat ve köstek, eski saat, Fransızkârı saattir.

İnsanların yazışmak için kullandıkları posta kağıdı, pul, defter, kağıt, kalem, mektup pulunun yanında askı, ütü, ütü demürü, iskemle, sandalye, şemsiye, cüzdan, çanta, iskambil kağıdı, sakız, hattab, çıra, tutgal, sim, kalay, barut, şab, urgan, çuka halat ailelerin kullanımından dolayı terekelerde adları geçen diğer malzemelerdir.

BEŞİNCİ BÖLÜM: AİLELERİN KÜLTÜREL DURUMU

Kültür, bir topluluğun bütün fertlerin, duyuş ve düşünüş şekilleridir. Kültürün diğer kuşaklara aktarılması aile üyelerinin eğitimi ile başlar. İnsanların eğitimine her zaman önem verilmiştir. Bunun için mektepler inşa edilmiş, kitaplar yazılmıştır. Aileler çocukların eğitime önem vermişler, onları mümkün olduğu ölçüde mekteplere göndermişlerdir. Mektep ve medreselerde ders veren hocalar veya okuma-yazma bilen kişiler çocukların eğitimi ile ilgilenmişlerdir. Aile üyelerinin ölümü ile yapılan tereke tespitlerinde kültürel açıdan büyük önemi olan kitapların tespit edilmesi o kişilerin eğitimleri hakkında bize bir fikir vermektedir. Bu kitapların sayısı ve nitelikleri toplumdaki kişilerin ilgi alanlarını ve kültürel yapılarını tespit edebilmemiz açısından son derece önemlidir. Bu bölümde Muğla ailelerinin eğitim durumları, eğitim-öğretimin alt yapısı olan mektepler, hocalar ve terekelerde geçen kitaplar üzerinde duracağız.

A-AİLE ÜYELERİNİN EĞİTİMİ

Muğla aileleri içerisinde incelediğimiz dönemde eğitilmiş insanlar olarak *Kurşunlu Müderrisi* Hacı Mehmet Efendi⁷⁸⁵, *Müderrişden* Osman Efendi'nin⁷⁸⁶ gibi mesleği öğretmenlik olanların yanında meslekleri nedeniyle eğitilmiş insanlar sınıfına koyacağımız kişiler şunlardır: Muğla kasabası Sandık Emni Hacı Kırıko⁷⁸⁷, Bozöyük Kazası Ziraat Müdürü Elhac Hasan Efendi ve memur Kara Ali⁷⁸⁸, Menteşe Sancağı Mal Müdürü Mehmet Fahreddin Efendi⁷⁸⁹, Menteşe Sancağı Kaimmakamı Mustafa Behçet Efendi ve Gökabad Kazası Müdürü Feyzullah Ağa⁷⁹⁰, Muğla Kaimmakamı Mustafa Gaib Efendi⁷⁹¹, Kadı Hüseyin Çelebi Efendi⁷⁹², Menteşe

⁷⁸⁵ *Muğla Ş.S.D. 122, v.7a, (hüküm tarihi: 14 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276).*

⁷⁸⁶ *Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] <1>273).*

⁷⁸⁷ *Muğla Ş.S.D. 124, s.92, (hüküm tarihi: 9 Za [Zilkadeti's-şerif] sene <1>282).*

⁷⁸⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.61, (hüküm tarihi: 26 Cemaziye'l-evvel sene <12>82).*

⁷⁸⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.2, (hüküm tarihi: 15 Cemaziye'l-ahir sene 1281).*

⁷⁹⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.1, (hüküm tarihi: 5 Şevvalül-mükerrem sene 1281).*

⁷⁹¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.154, (hüküm tarihi: 7 B [Receb] sene <1>283).*

⁷⁹² *Muğla Ş.S.D. 124, s.15, (hüküm tarihi: 29 Zilkadeti's-şerif sene 1281).*

Sancağı Evkaf Müdürü Mustafa Efendi⁷⁹³, Es-Seyyid Şeyh Hasan Efendi, Muhzır Kozalı Mehmet Ağa, Muhzır Elhac Osman Ağa⁷⁹⁴, Muğlalı Kadızade Es-Seyyid Halil⁷⁹⁵, Tercüman Çerkez İbrahim Ağa⁷⁹⁶, Menteşe Sancağı Mal Müdürü Beytü'l-mal Emîni Es-Seyyid Mehmet Fahreddin Efendi⁷⁹⁷, Tavas Kazası sabık Sandık Sarrafı Minhal⁷⁹⁸, Muğla Mal Katibi Salih Efendi⁷⁹⁹, Tavas Kazası Naibi Arif Efendi⁸⁰⁰, Şeyh Hasan Efendi⁸⁰¹, Gök Kazası Gümrük memuru Reşid Efendi⁸⁰², Tavas Kazası Naibi Mehmet Efendi⁸⁰³, Ceviz Ağacı Köyü'nde Hatip Hasan Halife⁸⁰⁴, Hafız Mustafa Efendi⁸⁰⁵, Muğla Kazası Naibi Es-Seyyid Mehmet Emin⁸⁰⁶, Güreme Nahiyesi Naibi Mehmet Efendi⁸⁰⁷, Hafız Yusuf Efendi ibni Osman⁸⁰⁸, Şeyh Veliyüddin bin Halil⁸⁰⁹, Muğla Tapu Katibi İsmail Efendi⁸¹⁰, Mesevli Kazası Müdürü Ali Beg'dir.⁸¹¹ Bu kişilerin eğitimleri konusunda tam bir fikir sahibi değilsek de onları görevleri nedeniyle eğitilmiş insanlar olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca terekesinde kitap ismi geçen kişileri de bu sınıfa dahil edebiliriz⁸¹².

B-MUĞLA'DA EĞİTİM-ÖĞRETİMİN ALTYAPISI

1-Kurumlar

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu müteakip hükümdarlar ve devlet adamları eğitim ve öğretim faaliyetlerine büyük önem vermişler ve önceki örneklerine uygun medreseler yapmağa başlamışlardır⁸¹³. Osmanlıların ilk zamanlarında yaptıkları medreselerin derece ve sınıf itibarıyla en önemlileri İznik, Bursa ve Edirne medreseleridir⁸¹⁴. İlk dönem Osmanlı padişahlarının medreseler açmak ve İslâm

⁷⁹³ Muğla Ş.S.D. 124, s.107, (hüküm tarihi: 11 Za [Zilkade] sene <1>282).

⁷⁹⁴ Muğla Ş.S.D. 124, s.115, (hüküm tarihi: 9 M [Muharrem] sene <1>283).

⁷⁹⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.143, (hüküm tarihi: 13 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>283).

⁷⁹⁶ Muğla Ş.S.D. 123, v.49a, (hüküm tarihi: 19 ...? sene <12>77).

⁷⁹⁷ Muğla Ş.S.D. 124, s.125, (hüküm tarihi: 3 Rebiü'l-evvel sene 1283).

⁷⁹⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.23b, (hüküm tarihi: 15 Zilhiccetü's-şerif sene 1275).

⁷⁹⁹ Muğla Ş.S.D. 122, v.24b, (hüküm tarihi: 5 Cemaziye'l-ahire sene 1276).

⁸⁰⁰ Muğla Ş.S.D. 124, s.182, (hüküm tarihi: 7 Zilhiccetü's-şerif sene <1>283).

⁸⁰¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.31b, (hüküm tarihi:?).

⁸⁰² Muğla Ş.S.D. 122, v.19b, (hüküm tarihi: 3 Cemaziye'l-evvel sene 1276).

⁸⁰³ Muğla Ş.S.D. 122, v.5b, (hüküm tarihi: Gurre-i Rebiü'l-evvel sene 1276).

⁸⁰⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.23a, (hüküm tarihi: 19 Zilhiccetü's-şerif sene 1275).

⁸⁰⁵ Muğla Ş.S.D. 123, v.62a, (hüküm tarihi: 11 B [Receb] sene <12>78).

⁸⁰⁶ Muğla Ş.S.D. 123, v.66b, (hüküm tarihi: 2 Z [Zilhicce] sene <1>277).

⁸⁰⁷ Muğla Ş.S.D. 123, v.71a, (hüküm tarihi: 4 Za [Zilkade] sene <1>277).

⁸⁰⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.32b, (hüküm tarihi: 21 Şaban sene <12>74).

⁸⁰⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.52b, (hüküm tarihi: 18 Rebiü'l-ahir sene <1>277).

⁸¹⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.51a, (hüküm tarihi: 25 Rebiü'l-evvel sene <1>277).

⁸¹¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.72a, (hüküm tarihi: 28 M [Muharrem] sene <1>278).

⁸¹² Bu kişilerin isimleri aşağıda kitapların verildiği tabloda verilmiştir.

⁸¹³ Semavi Eyice, "Mescid", İ.A. VIII, s.71.

⁸¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı*, TTK, 3. Baskı, Ankara 1988, s.1-3.

dünyasının en ünlü hocalarını bu medreselere getirterek ders verdirmek sûretiyle destekledikleri Osmanlı eğitim sistemi içerisinde yazılan ilk kitap XIV. Yüzyıl ortalarında Molla Şemseddin Fenari'nin yazdığı Mantık'tır⁸¹⁵. Osmanlı Devleti'nde küçük çocukların gittiği okullara mektep, sıbyan mektebi veya mahalle mektebi denirdi. Bu okullar her köyde veya mahallede mevcuttu. Genellikle câmi'lere bitişik şekilde yapılırdı. Bu mektepleri kuran zengin kişiler kurdukları vakıflar aracılığıyla bu mekteplerin giderlerini karşılardı⁸¹⁶. Osmanlı devletinde küçük çocukların gidebildiği okullar ve eğitimin zorunlu olduğu bir eğitim sistemi yoktu. Mahalle mektebine kız ve erkek küçük çocuklar aileleri isterse 5-6 yaşında başlar ve 3-4 yıl eğitim görürdü. Ancak eğitimin temelini oluşturan medrseler sadece erkek çocuklar gidebilirdi⁸¹⁷. Her aile çocuğunu kendi imkanları ölçüsünde kendi istediği gibi okutuyordu. Varlıklı aileler çocuklarına lala tutuyorlar ve çocukları ilk bilgileri bu laladan alıyorlardı. Daha sonra ise bir hocanın nezaretine veriliyordu. Çocukların ekserisi câmi'nin hemen yanı başında bulunan taş binalardaki okullara giderlerdi. Okulun ilk günü baba oğlunu okula götürüp öğretmenin elini öptürür ve "*Eti senin kemiği benim*" diyerek ona teslim ederdi. Bir ata bindirilen çocuk arkasında şarkı söyleyen arkadaşları ile birlikte türbeleri ziyaret eder, adaklar adardı⁸¹⁸. Böylece çocuğun okuldaki eğitimi başlardı. İlk tedrisatta önce alfabe, sonra kur'an, namaz gibi şeyler öğretilirdi. Çocuklar on iki yaşından sonra câmi'lerdeki ulemânın derslerinde girebilirdi. Burada ise dersler Arapça, Farsça, dil, ahlak, şiir ve aritmatikten ibaretti. Evlerdeki terbiye ile okuldaki terbiye arasında mutlak bir paralellik vardır. Orta halli sanatkâr çocukları ise çok defa baba mesleğine intisab ederlerdi. Yüksek öğrenim ise medreselerde yapılırdı⁸¹⁹. Medrese eğitiminin en önemli eksikliğinden birisi de eğitimde Arapça'nın, konuşma dilinde ise Türkçe'nin kullanılıyor olması idi. Farsça bile ancak XVIII. Yüzyılda birkaç medreseye girebilmiştir⁸²⁰.

1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayûnun ilanından önceki dönemde, genel anlamda hemen yegane eğitim-öğretim kurumu olan medreseler sadece hukuk adamı

⁸¹⁵ Necdet Sakaoglu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul 1993, s.24.

⁸¹⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 1999, s.72.

⁸¹⁷ Yahya Akyüz, *Aynı eser*, s.73.

⁸¹⁸ Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.94.

⁸¹⁹ Dilaver Cebeci, *Aynı eser*, s.95.

⁸²⁰ Necdet Sakaoglu, *Aynı eser*, s.31.

değil, muallim yani o dönemin değişimiyle müderris yetiştirirlerdi. Bu medreselerin tek fonksiyonu öğretmen yetiştirmek olmadığından, medreselerde öğretmenlik mesleği için gerekli olan pedagojik muhtevalı dersler okutulmazdı⁸²¹. Ancak medreselerin en aşağı seviyesinden en yukarı seviyesine kadar bütün hocalar hep medreselerden yetişirdi. 1839 yılında Gülhane Hatt-ı Hümayûn ile Tanzimat ilan edildikten sonra kültür işlerinde ve öğretim hususlarında da ıslahât ihtiyaçları ve arzuları kendisini hissettirmiştir. Osmanlı imparatorluğunun ilim ve öğretim müessesesi olan medreselerin yerine bu dönemde mektepler tesis edilmeye başlanmıştır. Esasen III. Selim zamanında açılan⁸²² Mühendishâne ve daha sonra 1825’de açılan Tıbbiye, 1834’te kurulan Harbiye bu ihtiyaçla kurulmuştur. Fakat bu yüksek mekteplere talebe hazırlayıcı müesseseler daha sonra açılmıştır⁸²³. III. Selim devrinde başlayan ve II. Mahmut devrinde açılan bazı batı tarzındaki okullarda yaşanan en önemli sorun Türkçe ders kitaplarının bulunmaması, diğer dilleri de öğrencilerin bilmemesi idi. Bu yüzden ilk yıllarda bir dizi çeviriler yapılarak devlet matbaasında basılmıştır⁸²⁴.

XIX. Yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu’nda şehirlerin hatta kasabaların bütününde ilk eğitim kurumu olan sıbyan mektepleri mevcuttu. Bu mektebler tek odalı ve câmi’nin yanında, kimi zamanda içinde idi⁸²⁵. Ders araç-gereçleri yetersizdi. Her müslüman çocuğun buraya devam etme hakkı vardı. Öğretmenleri ise ya medrese çıkışlılar, bazende okuma yazma bilen herhangi bir kimse idi. Sıbyan mekteplerinin gayesi çocuğa okuma yazma öğretmek, İslâm dininin kuralları ile Kur’ânı belletmekti⁸²⁶. Ancak bu sıbyan mekteplerine devam zorunluluğu yoktu. İslâmi bir devlet olan Osmanlı Devleti’nde bu dinin ilim öğrenmeyi ve okumayı teşvik edici emirlerine uyularak belli bir yaştan sonra kız ve erkek çocuklar (genelde 4 yaş) dini, edebi bilgileri öğrenmeye, okuma ve yazma öğrenmeye başlatılırdı. Eğitim-öğretim resmî olarak yapılmazdı. Varlıklı devlet adamları ve öteki zenginler imparatorluğun her yerinde mektep ve medreseler açmışlar ve bedava olarak çocukların buralarda okumalarını temin etmişlerdir. Bulûğ

⁸²¹ Abdülkadir Özcan, “Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi”, *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, T.T.K., Ankara 1992, s.442.

⁸²² Esasen temeli I. Mahmut zamanında 1734’ temeli atılmış, III. Selim zamanında 1795’de açılmıştır. Hasan Ali Yücel, *Türkiye’de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yayınları No: 1681, Ankara 1994, s.7.

⁸²³ Hasan Ali Yücel, *Aynı eser*, s.7.

⁸²⁴ Necdet Sakaoğlu, *Aynı eser*, s.62.

⁸²⁵ Nuri Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas Kazası*, Yeni Milas Matbaası, Milas 1995, s.66.

çağına kadar kız ve erkek çocuklar birlikte okurdu. Kızlar için sıbyan mekteplerinin üstünde bir okul yoktu⁸²⁷. II. Mahmut zamanında 1824 yılında eğitim alanında düzenlemeler yapılmış ve İstanbul'da çocukların okula gönderilmesi zorunlu tutulmuştur. Çocuğunu okula göndermeyenlere dini ve hukukî cezalar uygulanacaktı⁸²⁸. Fakat belirtilen 1824 fermânında, “*ana ve babaların çocuklarının cahil kalacağını düşünmeyerek para kazanmak daisiyle beş altı yaşlarında mektepten alıp çıraklığa veriyorlar. Bu hal çocukların cahil büyümelerine mûcib oluyor*” denilmektedir⁸²⁹. Yine II. Mahmut, sıbyan okullarının yetersiz kaldığını görerek 1838 yılında bunların ıslahı yoluna gitmiştir. Sıbyan okullarının üstünde, sınıf-ı sani okullarının açılmasına karar verilmiştir. Daha sonra Rüşdiye diye anılacak olan bu kurumlar ilkokul üstü hazırlık okulu, daha sonra ise orta okul karakterine sahip bir öğrenim derecesi oldular⁸³⁰.

Ancak sıbyan mekteplerine göre bir üst düzey eğitim veren kurumlar medreselerdi. Bu okulların hepsi yaşamlarını vakıflar aracılığıyla sürdürüyorlardı.

1839'da Tanzimat Fermânı'nın ilan edilmesinden sonra hız verilen reformların başında eğitim geliyordu. 1845 yılında hükümet bu amaca yönelik olarak okulları incelemek ve yenilerine yer hazırlamak üzere bu işe vâkıf kimselerden oluşan yedi kişilik bir meclis kuruldu. Meclisin 1846 yılında verdiği raporda bir devlet üniversitesi (Darülfunun) kurulması, ilk ve orta dereceli okullar sisteminin oluşturulması gereği vurgulanmıştır. Üniversitenin temelleri atılmış ancak bitirilememiş ancak Rüşdiyeler açılmıştır. Kısa sürede 870 öğrencisi olan 6 rüşdiye kuruldu. Sonuç bakımından öğrenci ve okul sayısı bakımından yetresiz olmasına

⁸²⁶ Bayram Kodaman-Abdullah Saydam, “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”, *150. Yılında Tanzimat*, Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1992, s.480.

⁸²⁷ Abdülkadir Özcan, *Aynı makale*, s.448.

⁸²⁸ Bayram Kodaman-Abdullah Saydam, *Aynı makale*, s.480-481.

⁸²⁹ Nuri Adıyke, *Aynı eser*, s.66.

⁸³⁰ Bayram Kodaman-Abdullah Saydam, *Aynı eser*, s.483; Rüşdiye mektepleri, Türkiye’de Avrupa’ya yönelik açılan ilk sivil okul olarak kabul edilir. Çünkü, Türkçe’nin, hesabın, coğrafyanın okula girmesi, okul yönetiminin kurulması, ders nazırı denilen bir görevlinin denetimlerde bulunması ve ilk kez, örgün medreselerin karşısına, örgün bir başka eğitim kurumunun çıkması Rüşdiyelerle olmuştur. Necdet Sakaoğlu, *Aynı eser*, s.67; II. Mahmut zamanında devlet dairelerine nitelikli memur yetiştirmek için açılan Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Ulum-ı Edebiyye ilk açılan Orta Öğretim kurumlarıdır. Daha sonra Rüşdiye umumi adı altında İstanbul’da ve taşrada sayıları hızla artmıştır. 1839’da Mekatib-i Rüşdiye Nezareti kurularak Rüşdiye mekteplerinin idaresi tek elde toplanmıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti eğitim alanında daha düzenli bir sistem takip etmiştir. 1845’te kurulan Meclis-i Maarif-i Muvakkat ve ertesi yıl Meclis-i Maarif Dâimi’ye çevrilerek böylece ilk, orta ve yüksek olmak üzere kademeli bir eğitim sistemi kurulması yönünde ilk adım atılmıştır. Abdülkadir Özcan, *Aynı makale*, s.442-443.

rağmen devletin eğitim sistemini değiştirme yönünde attığı ilk ve en önemli adımlardı⁸³¹.

Tanzimat devri reformları içerisinde 1869 Maarif Nizâmnâmesi ile merkez ve taşralarda eğitimin sistemleştirilmeye çalışıldığını görüyoruz. Devlet önceden tamamen vakıflara bıraktığı eğitim yükünü Tanzimat düzenlemeleri ile kendi sorumluluğunda görmeye başlamıştı. Ancak tüm bu çalışmalara rağmen eğitim tabana yayılamamıştır. Nuri Adıyeke'nin verdiği bilgiye göre; H. 1260 (M.1844-1845) tarihli, temettuat nizâmnâmesinde, "*bazı köylerde yazı bilir kimesne bulunmadığından*" söz edilmektedir⁸³². Yine Adıyeke'nin verdiği bilgiye göre; ilk mebuslar meclisinde Aydın mebusu olan Yenişehirizade Ahmet Efendi, "*bizde bir nahiye kurulsa yazı bilen adam bulunmaz, bir imam yazı bilir o da mürekkebi kuruduktan sonra yazdığını okuyamaz*" demiştir⁸³³.

İlköğretim alanında ki en önemli gelişmelerden biriside 1847 yılında çıkarılan Talimat ile sıbyan mekteplerinin programları düzenlenmiş, çocukların kendi bilgi düzeylerine göre gruplara ayrılması, 7 yaşına giren çocukların sıbyan mekteplerine devamı zorunluluğu, 7 yaşına girdiği halde okula gitmeyen çocukların durumunun mahalle veya köy muhtarı, imamları aracılığıyla izlenmesi, bu durumunun aksine hareket dene velilerin cezalandırılması, okulların öğretim süresinin 4 yıl olması gibi yenilikler getirmiştir. 4 yıl olan sıbyan mekteplerinden sonra 2 yıl olan ve yeni yeni kurulan Rüşdiyelerde zorunlu öğretim kapsamına alınarak eğitim süresi 6 yıla çıkarılmıştır⁸³⁴.

Yine Tanzimat reformları içerisinde Rüşdiye okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla 1848'de İstanbul'da Fransız okulları örnek alınarak ilk müstakil öğretmen okulu olan Darülmuallimin kurulmuştur⁸³⁵. Buradan mezun olanların sayısının artmasıyla taşrada da Rüşdiyelerin açılmasına hız verilmiştir⁸³⁶. Sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek için ise ancak 1868'de İstanbul'da bir öğretmen okulu açılmıştır⁸³⁷. Kızların sıbyan mekteplerinden sonra devam edebilmeleri için 1868'de kız Rüşdieleri kurularak ilk zamanlarda kız Rüşdiyelerinde görev yapan yaşlı ve iyi

⁸³¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, T.T.K., Ankara 1996, s.113-114.

⁸³² Nuri Adıyeke, *Aynı eser*, s.67.

⁸³³ Nuri Adıyeke, *Aynı eser*, s.67

⁸³⁴ Yahya Akyüz, *Aynı eser*, s.140-141.

⁸³⁵ Abdülkadir Özcan, *Aynı makale*, s.444.

⁸³⁶ Yahya Akyüz, *Aynı eser*, s.143.

⁸³⁷ Abdülkadir Özcan, *Aynı makale*, s.449.

ahlaklı erkek hocaların yerine bayan öğretmen yetiştirmek için 1870'de Darümuallimat açıldı. Tüm bu çalışmalar taşrada hemen etkisini göstermemiştir. Taşrada yine eski usul eğitim bir süre devam etmiştir. Ancak H. 1302 / M.1884 tarihli Aydın Vilayeti Salnâmesinde Rüşdiye, İbtidaiye ve Kız (inas) mektepleri hakkında ilk bilgiler yer almaktadır⁸³⁸.

Ünal Türkeş'in verdiği bilgiye göre; 1671 yılında Muğla'ya uğrayan Evliya Çelebi'nin dikkatini kültür hayatı ve okullar çeker; "*ve bu şehirde ulema ve talebe çok olmakla ile yedi medrese ve onbir mektebi sıbyan vardır*" şeklinde belirtir. Muğla'da bulunan 11 mekteb-i sıbyan ile 7 yedi medrese yıllar boyunca halkın eğitiminde önemli katkı sağlamıştır⁸³⁹. Evliya Çelebi, Muğla şehrindeki mekteplerden söz ederken "*Şahidi Hazretlerinin bir mektebi vardır. Başka derse akli ermeyen buraya gelip birkaç ders okuyunca zihni açılır.*"⁸⁴⁰ şeklinde ifade eder. Ayrıca, Dümrük (Düğerek) köyünde iki mektep⁸⁴¹, Ula'da iki medrese⁸⁴² olduğundan bahseder.

Genel olarak Osmanlı Devletinde halk eğitiminde ise, doğrudan doğruya ve dolayısıyla, geniş ölçüde medrese, tekke ve bunların temsil ettikleri tarikatlar etkili olmuş, kültür hayatını devam ettiren dini eğitim kurumları olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Muğla'daki bu tekkelerin başında Mevlevi Tekkesi gelir. Şahidi, Mevleviliğin Muğla'da ki en önemli temsilcisidir⁸⁴³. İncelediğimiz dönemde Muğla'daki ikinci en önemli tekke Rüfâî tekkesidir. Rüfâî tekkesinde görevli olarak Postnişin Şeyh Hasan Efendi'yi⁸⁴⁴ görmekteyiz. Muğla'nın merkezi, kazaları ve

⁸³⁸ Bizim incelediğimiz dönemi içermemekle birlikte H. 1302 / M. 1884 tarihli Aydın Vilayeti Salnâmesinde Muğla ve kazalarında adı geçen mektepler şunlardır: Muğla'da **Mekteb-i Rüşdiye**: Muallim-i evvel Abdullah Efendi, Muallim-i sani Ömer Efendi, Hattat muallimi İsmail Efendi. **İbtidaiye mektepleri**: 1-Sekibaşı Mektebi: Muallimi Mahmud Efendi, Muallimi sanisi Hasan Efendi, şakirdan 130, 2-Küçük Hoca Mektebi: Muallimi Abdullahfettah Efendi, şakirdan 100, 3-Saburhâne Mektebi: Muallimi Mehmet Efendi, şakirdan 100, 4-Kurşunlu Mektebi: Muallimi Mustafa Efendi, şakirdan 110, 5-İnas mektebi: Muallimi Saime Hanım, şakirdan 110. Milas Kazasında ise; 1-Mekteb-i Rüşdiye; Muallimi evvel Şerif Efendi, muallimi sani Mehmet Emin Efendi, şakirdan 60; Bodrum Kazasında ise; 1-Mekteb-i Rüşdiye; Muallimi evvel Hasan fehmi Efendi, şakirdan 53, 2-İbtidaiye Mektebi; Muallim Mehmet Efendi, şakirdan 90, Muallim Ömer Efendi, şakirdan 30, Muallim Hüseyin Efendi, şakirdan 35, Muallim Emin Efendi, şakirdan 30. Marmaris Kazası; 1-Mekteb-i İbtidaiye, Muallim-i evvel İbrahim Efendi, muallimi-i sani Mustafa Efendi, şakirdan 67; 2-İnas Mektebi, Muallimesi Aişe Hanım, şakirdan 50. *Aydın Vilayeti Salnâmesi, H. 1302 / M. 1884, s.195-202.*

⁸³⁹ Ünal Türkeş, *Aynı eser I-II*, s.105.

⁸⁴⁰ Evliya Çelebi, *Aynı eser VIII*, s.576.

⁸⁴¹ Evliya Çelebi, *Aynı eser VIII*, s.576.

⁸⁴² Evliya Çelebi, *Aynı eser VIII*, s.577.

⁸⁴³ *Muğla Ş.S.D. 122, v.19b, (hüküm tarihi: 5 Cemaziye'l-evvel sene 1276).*

⁸⁴⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.31b, (hüküm tarihi:?).*

köylerinde bulunan medreselere ait ilk bilgiler incelediğimiz döneme göre daha geç olmasına rağmen Cantürk'ün verdiği bilgiye göre; H.1316/ M.1900 Osmanlı Devleti Maarif Salnâmesi'nde şu şekilde yer almaktadır⁸⁴⁵.

Tablo XVI

Bulunduğu Kazanın Adı	Medresinin Adı	Bulunduğu Mahalleler	Müdürrsin Adı	Medresenin Kurucusu	Öğrenci Sayısı
Muğla-Merkez	Kurşunlu Efendi	Çarşıda	Hacı Mehmet Efendi	Hacı Ahmet Efendi	115
"	Şih	Şih Mahallesi	Müftü Bekir Efendi	Tavaslızade Osman Ağa	25
"	Halil Efendi	Ballı Hoca	Halil İbrahim Efendi	İane ile	39
"	Pazar Câmi'	Câmi' Civarında	Hacı Kazım Efendi	Hacı Mustafa	20
"	Kurban Medresesi	Emir Küçük	Mustafa Efendi	Bayırlı Hacı Ahmet	8
"	Tüccar Hoca	Hacı Rasim	Halil İbrahim Efendi	Hacı Hamdi Efendi	21
"	Cerhan	Beske	Hasan Efendi	Hacı Osman Ağa	15
"	Konyalı	Emir Küçük	Hacı Mehmet Efendi	Hacı Kuzu Efendi	13
"	Câmi' Kebir	Câmi' Kebir	Ahmet Efendi	Kahraman Bey	-
"	Yeni Medrese	Bozöyük Nahiyesi	Hacı Süleyman Efendi	Hacı Hasan	25
"	İsmail Efendi	Leyne Köyü	İsmail Efendi	Bekir Kahyaoğlu Mehmet	33
"	Hüseyin Efendi	" "	Hüseyin Efendi	Hacı Hüseyin Efendi	11
"	Leyne	" "	Mehmet Efendi	Mehmet Efendi	8
"	Hacı Başlar	Hacıbaşlar Köyü	Ahmet Efendi	İane ile	20
"	Piri Bey	Gibye Köyü	Ahmet Efendi	Piri Bey	18
"	Belal Câmi'	Ahi köyü	Hasan Efendi	Hacı Ali Ağa	18
"	Osman Efendi	Ula	Halil İbrahim Efendi	Hacı Ali Ağa	85
"	Akçaçam	Kulecik köyü	Hafız Mehmet Efendi	Hacı Hasan Efendi	15
"	Köprü.?	Kaleyurtlan köyü	Hacı Hasan Efendi	İane ile	176
"	Yerkesik Med.	Yerkesik	Hasan ve Asım Efendiler	İane ile	25
Milas	Belen Câmi'	Çarşı civarı	İsmail Efendi	Hacı Mehmet Ağa	90
"	Ağa Câmi'	Hükümet Cıvarı	Müftü Rüştü Efendi	Hacı Aziz Ağa	140
"	Câmi' Kebir	Hacı Bedreddin Mah.	Yusuf Efendi	Abdurrahman Ağa	30
"	Kurşunlu	Burgaz mah.		Poyraz Bey	...
"	Mandalyat	Kızılca mah.	Mehmet Efendi	Emir Ağa	30

⁸⁴⁵ Hülya Cantürk, *Aynı tez*, s. 31.

Meğri	Eldirek	Eldirek Köyü	Müftü Hasan Efendi	Müftü Merhum Mustafa Efendi	241
"	Batlangıç	Batlangıç "	Hızırzade Ramazan Efendi	Müderri Ramazan Efendi	43
"	Ören	Ören "	Ceridzade Yusuf Efendi	Hacı Halil ve Yusuf Efendiler	78
"	Toplar	Seydiler "	Tokmakzade Halil Efendi	İane ile	97
"	Kale	Seydiler "	Hafız İbrahim Efendi	Derviş Mustafa Efendi	36
"	Hamid Efendi	Seydiler "	Hamit Efendi	İane ile	33
"	Zeyve	Zeyve "	Arap Ali Efendi	"	139
"	Kıyıcık	Kıyıcık "	Bekir ve Durmuş Efendiler	"	51
"	Karadere	Karadere "	Hasan Efendi	"	10
"	Dodurga	Dodurga "	İbrahim Efendi	"	
"	Döğer	Döğer "	İbrahim Efendi	"	13
"	Süleyman Efendi	Pınaz Yaylası	Dodurgalı Süleyman Efendi	"	11
Bodrum	Geriş Burnu	Geriş Burnu Köyü	-	Kızılhisarlı Mustafa Paşa	-
Marmaris	Mustafa Paşa	Kasabada	-	İane ile	13

Yukarıda verdiğimiz tabloda adı geçen medreselerin büyük bir çoğunluğu geçmişe eskilere dayanan ve Muğla'nın eğitim ve kültür hayatında etkin olan kurumlardır. Eğitimin en önemli unsurları okullar ve müderrisler (hocalar)dır. Bu anlamda incelediğimiz dönemde Muğla'da hem okul hemde müderrisler hakkında sınırlı şekilde bilgi vardır. Bununla ilgili bilgi Muğla'nın Elhac Rüstem Mahallesinde ölen Elhac Ahmet oğlu Abdülaziz Ağa'nın⁸⁴⁶ terekesindeki borçlarının yazıldığı kısımda mevcuttur. Burada Abdülaziz Ağa'nın *Kurşunlu Müderrisi* Hacı Mehmet Efendi'nin karısı Emine Hatun'a borçlu olduğu yazılıdır. Burada geçen Müderris ifadesi Hacı Mehmet Efendi'nin ders veren bir hoca olduğunu göstermektedir. Belgelerimiz arasında geçen diğer müderris ise vasî-i muhtâr tayin edilmesi nedeniyle geçmektedir. Muğla'nın Ula Kasabası'ndan olup hacda ölen Halil oğlu Gölcüklü Elhac öldüğünde mîrâsının sülüs (üçte bir) tutarını yardımcılara bırakmıştır. *Müderrisden* Osman Efendi ise, mîrâsın sülüsünün hak sahiplerine intikali konusunda vasî-i muhtâr tayin⁸⁴⁷ edilmiştir.

Hocanın olduğu yerde okulun veya ders yapılan bir yerin de mevcut olması gerekir. Bu da yine aynı belgede geçen *Kurşunlu Müderrisi*⁸⁴⁸ ifadesinde kendisini göstermektedir. Kurşunlu'nun eğitim verilen bir mekan olduğunu göstermektedir.

⁸⁴⁶ *Muğla Ş.S.D. 122, v.7a, (hüküm tarihi: 14 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276).*

⁸⁴⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273).*

⁸⁴⁸ *Muğla Ş.S.D. 122, v.7a, (hüküm tarihi: 14 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276).*

Eğitim kurumu ile ilgili bir diğer belgede Muğla'nın Bayezid Mahallesi'nde oturan Elhac Abdurrahman oğlu Ekmekçi Ali'nin⁸⁴⁹ satın aldığı bir ekmekçi dükkanının sınırları belirlenirken kullanılan *Pazar Câmi' Şerif Dershânesi*yle sınırlı olduğunu belirten ifadedir. Yine başka bir belgede Elhac Abdurrahman oğlu Ekmekçi Ali'nin satın aldıkları ekmekçi dükkanında sahip olduğu nısf hissesini kardeşi Abdülfettah'a satması nedeniyle dükkanın *Pazar Câmi' Şerif Dershânesi*yle sınırlı olduğu belirtilmiştir⁸⁵⁰. Aynı dükkanın satışlarıyla ilgili olan fakat iki ayrı belgede geçen *Pazar Câmi' Şerif Dershânesi* ifadesi çocukların *Pazar Câmi'*nde eğitim gördüklerini ve buranın da bir dershâne olarak nitelendirildiğini göstermektedir. Bunlar câmi'lere bitişik şekilde yapılmış sıbyan mektepleridir.

2-Yazılı ve Görsel Malzemeler “Kitaplar”

Eğitimin en önemli parçası eğitim kurumları olan okullar, hocalar ve kitaplardır. Muğlanın kültürel hayatını ve eğitim durumunu gösteren en önemli tespitler ise ölen şahısların terekelerinde geçen kitap isimleridir. Tespit ettiğimiz tereke sahiplerini, kitap isimlerini, kitapların adetleri ve ciltleri ve o günün koşullarında kitaplara biçilen kıymetlerini Tablo XVII'de şeklinde vermeye çalıştık.

Tablo XVII

Tereke Sahibi	Kitap Adı ⁸⁵¹	Adedi	Kitabın Fiyatı
Abdülaziz Ağa ibni Elhac Mehmet ⁸⁵²	Kitap (nevi belirtilmemiş)	4 adet	21,5 kuruş
Hafız Mehmet bin Süleyman ⁸⁵³	Tefsir-i Kadı	1 cilt	300 “
	Delâil-i Şerh	1 “	30 “
	Basma Ahteri	1 “	70 “
	Yazma Ferâiz	1 “	5 “
	Yazma Tasavvurat-ı Seydi	1 “	10 “
	Basma Fenari ma' İsagoci	1 “	15 “
	Yazma Sarf	1 “	5 “
	Tarikad-ı Muhammediye	1 “	40 “
	Yazma Netaic	1 “	15 “
	Yazma İzzi Şerhi	1 “	10 “
	Hayali Haşiyesi Siyelkûti		15 “
	Yazma Tehzib	1 “	10 “
	Arabiden Abdulvehhab		15 “
	Yazma Mülteka	1 “	25 “
	Basma Vankuli	2 “	120 “
	Molla Câmi' Haşiyesi Mihram	2 “	80 “
	Yazma Tasdikât ma' Seyyid	1 “	15 “
Elhac Mehmet Efendi ibni Ali ⁸⁵⁴	Mushaf-ı Şerif	1 adet	150 “

⁸⁴⁹ *Muğla Ş.S.D. 122, 22b, (hüküm tarihi: 25 Cemaziye 'l-evvel sene 1276).*

⁸⁵⁰ *Muğla Ş.S.D. 122, v.22b, (hüküm tarihi: 27 Cemaziye 'l-evvel sene 1276)*

⁸⁵¹ Terekelerde geçen ve isimlerini verdiğimiz kitaplar hakkında ki bilgiler için bkz. Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim I (Riyazi İlimler), II (Tabii ilimler)*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997; Haluk İpekten-Mustafa İsen-Recep Toparlı-Naci Okçu-Turgut Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 942, Ankara 1988.

⁸⁵² *Muğla Ş.S.D. 122, v.7a, (hüküm tarihi: 14 Şevâlî 'l-mükerrem sene 1276).*

⁸⁵³ *Muğla Ş.S.D. 122, v.8a, (hüküm tarihi: 21 Zi 'l-kadetü 'ş-şerif sene 1276).*

⁸⁵⁴ *Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü 'l-hayr sene 1272).*

Mehmet bin Abdullah ⁸⁵⁵	En'am-ı Şerif	1 cilt	20 "
...? ibni İbrahim ⁸⁵⁶	Mushaf-ı Şerif	1 "	60 "
Kara Ömeroğlu Elhac İbrahim ⁸⁵⁷	Mushaf-ı Şerif	1 "	110 "
	Mushaf-ı Şerif	1 "	32 "
Hatip Elhac Ömer ⁸⁵⁸	En'am-ı Şerif	1 "	20 "
Hacı Mehmet bin Hacı Halil ⁸⁵⁹	En'am-ı Şerif		10 "
Elhac Beğ ibni Abdurrahman ⁸⁶⁰	Mushaf-ı Şerif		350 "
Tapu Katibi İsmail Efendi ibni Elhac Mustafa ⁸⁶¹	Delâil-i Şerh	1 "	30 "
Reşid Ağa ibni Abdullah ⁸⁶²	Fransızca Kitap	3 adet	20 "
Süleyman bin Elhac Memiş ⁸⁶³	Mushaf-ı Şerif		25 "
Elhac ...? Halil ⁸⁶⁴	Mushaf-ı Şerif	1 cilt	100 "
Gölcükü Elhac bin Halil ⁸⁶⁵	Mushaf-ı Şerif		150 "
Elhac Beğ ibni Abdurrahman ⁸⁶⁶	Mushaf-ı Şerif	1 "	150 "
Süleyman bin Elhac Memiş ⁸⁶⁷	Mushaf-ı Şerif		25 "
Şeyh Veliyüddin bin Halil ⁸⁶⁸	Fetvâ Kitabı		5 "
Elhac Süleyman Efendi bin Elhac Hasan Ağa ⁸⁶⁹	Ahmediye Kitabı	1 adet	15 "
	Delâil-i Haberat		20 "
	Basma Delâil-i Şerif	1 "	20 "
	Mirat-ı Kainat	2 cilt	100 "
	Mızraklı İlmihal		6 "
	Kelâm-ı Kadim	1 adet	500 "
	Tabirat-ı Risale	1 "	5 "
	Kelâm-ı Kadim	1 "	250 "
	Yazma Delâil-i Haberat		25 "
Hacı Mehmet Efendi bin İbrahim bin Abdullah ⁸⁷⁰	Şanizade	1 adet	40 "
	Abdurrahim Efendi Fetevası	1 adet	80 "
	Kasaba-i Berbere Şerhi		20 "
	Kasaba-i Berbere	1 "	5 "
	Tarikü'l-kadı	1 cilt	60 "
	Tarikad-ı Muhammediye	2 "	40 "
	Molla Fenari	1 "	10 "
	Tabirname	1 "	5 "
	Şerhi Divani Ali	1 "	30 "
	Vahhâbi Şerhi	1 adet	20 "
	Mızraklı İlmihal	1 "	10 "
	Mülteza	1 cilt	25 "
	Tercüme-i Kimya-yı Saadet	1 adet	5 "
	Kadı Beyzavi Nisfi	1 "	70 "
	Miratü'l-kuzza-i Usul	1 "	10 "
	Matâli Haşiyesi Seyyid	1 cilt	60 "
	Şerhi Hüddab	1 adet	8 "
	Ceridetü'l-etibba	1 cilt	15 "
	Sülkütü	1 "	35 "
	İhya'u Ulum	2 "	150 "
	Tebeyyünü'l-gafilin	1 adet	35 "
	Mushaf-ı Şerif		200 "
	Burhan-ı Gelenbevi	1 cilt	10 cilt
	Hazır-ı Mahzar	1 "	15 "

⁸⁵⁵ Muğla Ş.S.D. 122, v.25a, (hüküm tarihi: 21 Cemaziye'l-ahir sene 1276).

⁸⁵⁶ Muğla Ş.S.D. 123, v.1a, (hüküm tarihi: 25 Cemazi-sani sene 1275).

⁸⁵⁷ Muğla Ş.S.D. 123, v.65b, (hüküm tarihi: 23 Şevvalü'l-mükerrem sene 1278).

⁸⁵⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.6a, (hüküm tarihi: Gurre-i Ramazanü'l-mübarek sene 1275).

⁸⁵⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: Selh Rebiü'l-ahir sene 1273).

⁸⁶⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.17a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273).

⁸⁶¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.27a, (hüküm tarihi: 11 S [Safer] sene <1>277).

⁸⁶² Muğla Ş.S.D. 123, v.22b, (hüküm tarihi: 15 Zi'l-hiccetü's-şerif sene 1275).

⁸⁶³ Muğla Ş.S.D. 123, v.9b, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273).

⁸⁶⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.10a, (hüküm tarihi: 5 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>273).

⁸⁶⁵ Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273).

⁸⁶⁶ Muğla Ş.S.D. 123, v.13a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273).

⁸⁶⁷ Muğla Ş.S.D. 123, v.14a, (hüküm tarihi: 15 Rebiü'l-ahir sene 1273).

⁸⁶⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.52b, (hüküm tarihi: 18 Rebiü'l-ahir sene <1>277).

⁸⁶⁹ Muğla Ş.S.D. 124, s.65, (hüküm tarihi: 15 Rebiü'l-evvel sene <12>82).

⁸⁷⁰ Muğla Ş.S.D. 124, s. 56, (hüküm tarihi: 5 Cemaziye'l-ahir sene 1282).

	Mantık Celilesi	1 adet	10 "
Elhac Mahmut Baba ⁸⁷¹	Ahmediye	1 adet	60 "
	Kelâm-ı Kadîm	1 "	350 "
Elhac Hafız ibni Bekir Efendi ⁸⁷²	Mushaf-ı Şerif	1 cilt	250 "
Ömer Ağa ibni Mehmet ⁸⁷³	Mushaf-ı Şerif	1 cilt	115 "
Hafız Yusuf Efendi ibni Osman ⁸⁷⁴	Ma'rifet-nâme-i Hakkı		200
	Divan-ı Niyazi		25
	..?		40
	Divan-ı Senayi		20
	Nusret Risalesi		12
	Menakıb-ı mevlana		30
	..?		25
	Minhacü'l-fukara		55
Elhac Ali Beğ ibni Elhac Mehmet ⁸⁷⁵	Ma'rifet-nâme-i Hakkı	1 cilt	400

Kültürel hayatta en önemli yer hiç şüphesizki kitaplarıdır. Muğla'da 24 kişinin terekesinde 93 kitap ismi tespit edilmiştir. Bu kitapların bazıları birkaç cilt bazıları ise sadece bir cilttir. Bunlardan 13 cilt ile en çok adı geçen kitap Mushaf-ı Şerif'tir. 3 cilt Ena'am-ı Şerif, 3 cilt Kelâm-ı Kadîm, 3 cilt Fransızca Kitap, 3 cilt Tarikad-ı Muhamediye, 2 cilt Ahmediye, 2 cilt Mızraklı İlmihal, 2 cilt Mirat-ı Kainat, 2 cilt İhya'ü Ulum, 2 cilt Basma Vankuli, 2 cilt Molla Câmi' Haşiyesi Mihram, 2 cilt basma Fenari veya Molla Fenari, 2 cilt Hayali Haşiyesi Siyelküti veya Siyelküti, 2 cilt Delâil-i Şerh, 2 cilt Delâil-i Haberat, 2 cilt Fetvâ kitabı, 2 cilt Ma'rifet-nâme-i Hakkı, 4 cilt ise nevi belirtilmeyen kitap var iken diğerleri sadece birer cilttir. Ayrıca, Ali Efendi Fetevâsı kitabı mevcuttur ⁸⁷⁶.

Ölen kişilerin geride bıraktıkları kitapları, tereke sahiplerinin ilgi ve alakalarının hangi düzeyde, hangi alanda ve ne gibi eserler üzerinde yoğunlaştığını göstermesi açısından önemlidir. Genelde İslâmi nitelikli Kur'ân-ı Kerim, Tefsir, Tasavvuf ve Ahlak, Nahiv, Sarf, Kelâm, Fıkıh, Fetvâ, Lügat, Mantık, Tarih, Tabir-Fal, Coğrafya, Hukuk, Hatt, Kimya, Tıp, Tıp Eğitimi, Ferâiz ve dünya hakkında bilgi verir nitelikte ki kitaplardır. Ayrıca 3 cilt Fransızca kitap bulunmaktadır.

Kitapların toplam değeri 5409,5 kuruştur. Mushaf-ı Şerifler hem sayı hemde 1.717 kuruşluk değeri ile kitaplar arasında en önemli paya sahiptir. Süleyman oğlu Hafız Mehmet'in terekesinde geçen 20 kitabın değeri 780 kuruş, Elhac Hasan Ağa oğlu Elhac Süleyman Efendi'nin terekesinde geçen 10 kitabın değeri 941 kuruş, İbrahim oğlu Hacı Mehmet Efendi'nin terekesinde geçen 27 kitabın değeri 968

⁸⁷¹ Muğla Ş.S.D. 124, s.71, (hüküm tarihi: 25 _____? sene 1282).

⁸⁷² Muğla Ş.S.D. 124, s.160, (hüküm tarihi: 22 Za [Zi'l-kade] sene <1>283).

⁸⁷³ Muğla Ş.S.D. 124, s.203, (hüküm tarihi: 28 Ra [Rebiü'levvel] sene 1284).

⁸⁷⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.32b, (hüküm tarihi: 21 Ş [Şaban] sene <12>74).

⁸⁷⁵ Muğla Ş.S.D.D., 123, v.34a, (hüküm tarihi: 25 Zilhicetü's-şerif sene 1274).

⁸⁷⁶ Muğla Ş.S.D. 122, v.9b, (hüküm tarihi: Gurre-i Şabanü'l-muazzam sene 1272); Muğla Ş.S.D. 122, v.10a, (hüküm tarihi: Gurre-i Şabanü'l-muazzam sene 1272).

kuruştur. Hafız Yusuf Efendi'nin terekesinde adı geçen 8 kitabın değeri 407 kuruştur. Elhac Mehmet oğlu Abdülaziz Ağa'nın terekesinde ise 4 cilt 21,5 kuruş değerinde adı belirtilmemiş kitap mevcuttur. Reşid Ağa ibni Abdullah'ın terekesinde ise 3 cilt, 20 kuruş değerinde Fransızca Kitap mevcuttur. Elhac Hüseyin Ağa ibni Mustafa'nın⁸⁷⁷ terekesinde ise 140 kuruş değerinde bir adet kitap kutusu mevcuttur. Ancak terekesinde başka bir kitap ismi geçmemektedir.

Kitaplar arasında en pahalısı 500 kuruş ile Kelâm-ı Kadîm iken, en ucuzları ise 5 kuruş değerinde olan Yazma Sarf, Fetvâ Kitabı, Tabirat-ı Risale, Kasaba-i Berbere, Tabirnâme, Ferâiz ve Tercüme-yi Kimya-yı Saadet'tir.

C-KİTAP SAHİPLERİ

Terekelerinde kitap bulunan kişilerin meslek, görev ve ünvânları bakımından analizi yapıldığında bu kişilerin toplumun hangi kesiminde yoğunluk kazandığını belli bir ölçüde tespit etmek mümkün olacaktır. Kitap sahibi olan kişilerin isimleriyle birlikte kullandıkları ünvânlar onların sosyal statülerini ve mesleklerini ifade etmektedir. Kitap sahibi 23 kişinin tamamı erkek olup kadınlara ait terekelerde kitap ismine rastlanmamıştır.

Kitap sahibi üç kişi ismiyle birlikte Ağa ünvânını, üç kişi *Hafız*, on kişi *Elhac*, iki kişi *Hacı*, iki kişi *Elhac ve Efendi*, bir kişi *Hatip ve Elhac*, üç kişi *Elhac Beğ*, bir kişi *Tapu Katibi ve Efendi*, bir kişi *Şeyh*, bir kişi *Elhac ve Hafız*, bir kişi *Elhac ve Baba*, bir kişi *Elhac ve Efendi*, bir kişi *Hacı ve Efendi* ünvânlarını kullanırken dört kişinin isminde hiçbir unvan kullanmadığı görülmektedir. Kitap sahibi olan bir kişinin ise askeri sınıfa mensup Tapu Katibi olduğunu görmekteyiz. Üç kişinin ise meslekleri nedeniyle Hafız, bir kişinininde mesleği nedeniyle Hatip ünvânına sahip olduğunu görüyoruz. On üç kişinin ise dini bir vecibe gereği hacca gittiklerini ve bu nedenle Elhac veya Hacı ünvânına sahip olduklarını görmekteyiz. Bir kişinin ise ilmiye sınıfına mensup ve bu nedenle *Şeyh* ünvânını, bir kişinininde yine ilmiye sınıfına mensup olduğu için *Baba* ünvânını kullandığını görmekteyiz.

Ağa ünvânına sahip olan Abdülaziz Ağa ibni Elhac Mehmet'in 31.347,5 kuruşluk bir terekesi ile yüklü bir servet sahibi ve toplumda serveti itibariyle de önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Diğer Ağa ünvânına sahip olan Reşid Ağa ibni Abdullah'ın ise sadece 2.441 kuruşluk bir terekenin sahibidir.

⁸⁷⁷ *Muğla Ş.S.D. 122, v.9a, (hüküm tarihi: 17 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>74).*

Efendi ünvânına sahip Elhac Mehmet Efendi ibni Ali ise 92.302 kuruşluk terekesi ekonomik yönden oldukça iyi durumda olduğunu göstermektedir. Efendi ünvânına sahip bir diğer kişide 197.985,5 kuruşluk terekesi ile Elhac Hasan Ağa oğlu Elhac Süleyman Efendi'dir. Efendi ünvânına sahip her iki kişinin de terekelerinin oldukça yüksek olması onların zenginlikleri nedeniyle bu ünvânları kullandıklarını düşündürmektedir.

Terekelerinde kitap adı geçen kişilerin sahip oldukları kitapların tutarı terekelerinde yüzde olarak ne kadarlık bir paya sahiptir? Abdülaziz Ağa'nın terekesinin tutarı 31347,5 kuruş, kitaplarının tutarı ise 21,5 kuruş olup terekedeki oranı % 0,068'lik; Hafız Mehmet'in terekesinin tutarı 22293,5 kuruş, kitapların tutarı 780 kuruş olup terekedeki oranı ise % 3,49'lik; Elhac Mehmet Efendi'in terekesi 92302,5 kuruş, kitapların tutarı ise 150 kuruş olup, terekedeki oranı ise % 0,162'lik; Mehmet bin Abdullah'ın terekesinin tutarı ise 5114 kuruş, kitapların tutarı ise 20 kuruş olup terekedeki oranı % 0,39'luk; ...? bin İbrahim'in terekesinin tutarı 21270 kuruş, kitapların tutarı 60 kuruş olup terekedeki oranı ise % 0,28'lik; Kara Ömeroğlu'nun terekesinin tutarı 12535 kuruş olup, kitaplarının tutarı 142 kuruş olup terekedeki oranı % 1,13'lik; Hatip Elhac Ömer'in terekesinin tutarı 3412 kuruş, kitapların tutarı 20 kuruş olup terekedeki oranı ise % 0,58'lik; Hacı Mehmet'in terekesinin tutarı 10490 kuruş olup, kitaplarının tutarı 10 kuruş olup terekedeki oranı ise % 0,09'luk; Abdullah oğlu Elhac Beğ'in terekesinin tutarı 152471 kuruş olup kitapların tutarı 350 kuruş olup, terekedeki oranı ise % 0,229'luk; Tapu Katibi İsmail'in terekesinin tutarı 235499 kuruş, kitapların tutarı 30 kuruş olup terekedeki oranı ise % 0,012'lik; Reşid Ağa'nın terekesinin tutarı 2441 kuruş, kitapların tutarı 20 kuruş olup, terekedeki oranı ise % 0,819'luk; Süleyman bin Elhac Memiş'in terekesinin tutarı 6570 kuruş, kitapların tutarı 25 kuruş olup terekedeki oranı ise % 0,38'lik; Elhac ...? Halil'in terekesinin tutarı 51645 kuruş olup, kitaplarının tutarı 100 kuruş olup, terekedeki oranı ise % 0,193'lük; Gölcüklü Elhac'ın terekesinin tutarı 179414 kuruş 10 para olup, kitaplarının tutarı 150 kuruş olup, terekedeki oranı ise % 0,08'lik; Elhac Beğ'in terekesinin tutarı 14314,5 kuruş olup, kitaplarının tutarı 150 kuruş olup, terekedeki oranı ise % 1,047'lik; Elhac Süleyman'ın terekesinin tutarı 197985,5 kuruş olup, kitaplarının tutarı 941 kuruş olup, terekedeki oranı ise % 0,475'lik; Hacı Mehmet Efendi'nin terekesinin tutarı 15551 kuruş olup, kitaplarının tutarı 978 kuruş olup terekedeki oranı ise % 6,288'lik; Elhac Mahmut Baba'nın

terekesinin tutarı 61913 kuruş olup, kitaplarının tutarı 410 kuruş olup terekedeki oranı ise % 0,66'lik; Elhac Hafız ibni Bekir'in terekesinin tutarı 4320 kuruş olup kitaplarının tutarı 250 kuruş olup terekedeki oranı ise % 5,78'lik; Ömer Ağa'nın terekesinin tutarı 71752 kuruş olup, kitaplarının tutarı 115 kuruş olup terekedeki oranı ise % 0,160'lik; Hafız Yusuf Efendi'nin terekesinin tutarı 174450 kuruş olup, terekedeki kitapların tutarı 407 kuruş olup terekedeki oranı ise % 0,23'lük; Elhac Ali Beğ'in terekesinin tutarı 197707 kuruş olup kitaplarının tutarı 400 kuruş olup terekedeki oranı ise % 0,2'lik bir yere sahiptir. Görülüyorki kişilerin toplam terekeleri içinde kitapların oranı % 0,012 ile % 6,28 arasında değişen bir orana sahiptir. Ancak toplam terekeler içinde hiçde dikkate değer bir oran değildir.

Terekelerinde kitap ismi tespit ettiğimiz 24 kişi, terekesini incelediğimiz 215 kişi içinde %11,16'lık bir orana sahiptir. Bu oran okuma düzeyi açısından bakıldığında çok düşüktür. Ayrıca kadınların terekelerinde hiçbir kitap ismi geçmemesi kadınların eğitime yeterince önem verilmediğini göstermektedir.

Terekelerde defter, kağıt, kalem, pul ve posta kağıdı gibi okuma yazmada kullanılan malzemelerin varlığını görüyoruz⁸⁷⁸.

⁸⁷⁸ *Muğla Ş.S.D. 123, v.74b, (hüküm tarihi: 11 Receb sene <12>79).*

ALTINCI BÖLÜM: AİLELER ARASI İLİŞKİLER

Gündelik hayatta insanlar, yaşamlarını devam ettirebilmek için birtakım ilişkiler kurmak zorundadır. Bu aynı şehirde, köyde veya mahallede oturma verildiği bir zorunluluktur. Çünkü farklı meslek ve uğraşlara sahip insanların üretimleri, tüketimleri birbirleriyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişki kurmalarını gerektirmektedir. İnsanların birbirleriyle bağlantı kurmaları için aynı mahallede veya köyde oturmaları gerekmez. Bir takım faaliyetler ailelerin bağlantı kurmasına neden olabilmektedir. Bunun için ailelerin birbirlerini tanımaları gerekmez. Ancak bu ilişkiler ailelerin çatışmasına neden olabilmektedir. Çünkü aileler arasında kurulan bu ilişkiler sırasında yaşanan tecavüz, zina, kız kaçırma, gasb, kavga ve eşkiyalık gibi hadiseler aileler arasında bir takım sorunlara neden olmaktadır. Bu bölüm Muğla ailelerinin gündelik yaşamlarını devam ettirebilmek amacıyla diğer ailelerle kurdukları bağlantılar ve bağlantılar sırasında karşılaştıkları sorunlara ayrılmıştır.

A-İLİŞKİ ÇEŞİTLERİ

1-Komşuluklar

Müslüman Türk toplumu komşuluk ilişkilerine çok önem vermiştir. İster *“komşusu aç iken tok yatan bizden değildir”* ve *“Cebrail, komşu hakkında bana öyle tavsiyede bulundu ki, komşuyu varis kılacak sandım”* şeklindeki hadis-i şerifler ve isterse *“ev alma komşu al”*, *“komşu komşunun külüne muhtaçtır”*, *“komşuda pişer bize de düşer”* şeklindeki atasözleriyle komşuya verilen önem ortaya konulduğu gibi, bu sözlerle komşuluk ilişkilerinin düzenlenmesi hususunda yüzyılların deneyimini ortaya koymayı amaçlamıştır. Ahmet Kankal’ın verdiği bilgiye göre bu konuda bir yabancı George Herberti, *“komşunu sev, ama aradaki duvarı kaldırma”* demiştir⁸⁷⁹.

İncelediğimiz dönemde komşuluk ilişkilerine verilen önem ve ilişkilerin düzenlenmesi hususunda Şer‘iyye sicillerinde bilgi bulmak mümkündür. Bu bilgilere göre komşuluk sadece evlerin bitişik ve yakın olması ile ortaya çıkan durum değil, aynı mahallede oturuyor olma da bir nevi komşuluk olarak adlandırılmaktadır. Bu düşüncelerle mahallenin sınırları genellikle dar tutularak, aynı mescid veya câmi‘e devam eden cemaatin birbirini tanınması, zor durumda kalan mahalleliye yardım

⁸⁷⁹ Ahmet Kankal, *Aynı makale*, s.43.

edilmesi, mahalleye su getirilmesi, uygunsuz davranışlarda bulunanların mahalleden uzaklaştırılması, doğum, ölüm, evlenme, boşanma gibi durumlarda mahalleli tarafından üzerlerine düşen görevlerin ifa olunması amaçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde mahalle hem bir idarî ve mali, hem de sosyal bir birim olarak görevini ifa etmiştir.

Aileler arasında komşulukların en çok yaşandığı yer mahalle, sokak ve avlulardır. Özellikle çıkmaz sokaklar olarak tabir edilen tarik-i âmm ve mahremiyet inancının gereği etrafı yüksek duvarlarla çevrili avlular ve bitişik nizamda ki bahçeli evler günlük hayatın iç içe yaşandığı mekanlardır. Fakat zaman zaman bu mekanlarda gündelik hayatın devam ettirilebilmesi kaygısı ve telaşı içindeki komşular arasında sorunlar yaşanmaktaydı. Muğla'nın Dibektaş mahallesinden Hüsniye Hatun ile kocası Elhac Emin mahkemede komşuları Çoçanoğlu Arab Hüseyin'den davacı olmuşlardır. Elhac Hüseyin, evinin bir parçası olan tuvaletini tamir etmeğe çalışırken kendi evinin bitişiğinde olan Hüseyin'in buna engel olduğunu hatta evine gelerek karısı Hüsniye Hatun'la münakaşa ederek *ar ve namusuna* küfrettiğini söyleyerek davacı olmuştur. Mahkeme olayın doğruluğunu şahitler aracılığıyla ispat ettikten sonra Hüseyin hakkında "seksen değnek vurulması" cezasını vermiştir⁸⁸⁰. Yine, Muğla'nın Yaka Mahallesi'nden Fatma Hatun ile annesi Feriştah Hatun, mahkemede aynı mahallede ve hatta duvar komşusu oldukları Lüleci esnafı Katil Haliloğlu Osman'dan ve kız kardeşi Fatma Hatun'dan davacı olmuşlardır. Fatma ve Feriştah Hatunlar iddialarında, diğer Fatma Hatun ile aralarında duvar bulunmasına rağmen Fatma Hatun'un duvarının taşlarını kendi avlularına attığını ve bu nedenle aralarında çıkan kavgada Katil Haliloğlu Osman'ın kürek sapıyla Fatma Hatunun ağzına vurarak dişini kırdığını ve gereğini talep etmektedirler. Mahkeme Katil Haliloğlu Osman'ın, Fatma Hatuna muayene ve diş parası olarak 160 kuruş bedel ödemesine karar vermiştir⁸⁸¹. Başka bir belge ise şöyledir; Muğla'nın Emirküçük Mahallesi'nden Abdullah oğlu Aynımah Hatun adlı kadın, aynı mahalleden Çiloğlu Ahmet'in karısı Fatma Hatun ile büyük kızı Ayşe'nin bu tarihten bir gün önce birlikte büyük kızı Raziye'yi dövdüklerini ve gereğini talep etmektedir. Fatma Hatun ve kızı Ayşe ise cevaplarında, kendilerinin böyle bir şey yapmadıklarını aksine Fatma Hatun'un kendilerini dövdüğünü iddiâ ederek karşı

⁸⁸⁰ *Muğla Ş.S.D. 123, v.56b, (hüküm tarihi: 24 Ca [Cemaziye 'l-evvel] sene <1>277).*

⁸⁸¹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.54a, (hüküm tarihi: 23 Ra [Rebiü 'l-evvel] sene <1>277).*

dava açmışlardır. Mahkeme, her iki taraftan iddialarını ispat için yemin (beyyine) talep etmiş fakat her iki tarafında yeminden kaçınmaları (nükul) nedeniyle taraflara bir daha böyle bir şey yapmamaları yönünde tenbiyede bulunarak davaya son vermiştir⁸⁸².

Komşuluk ilişkilerinden biriside şefilik hakkı ile ilgili olanıdır. Komşulardan birisi evini ve arsasını satmaya kalktığında, adet üzere önce teklifi komşusuna yapmak zorundadır. Şayet böyle yapmayacak olursa komşu dava açıp şefilik iddiâ edebilir ve sonunda ev yada arsayı kendisi alabilirdi⁸⁸³. Belgelerimiz arasında bununla ilgili bir belge tespit edemedik. Ancak aynı mahallede veya aynı köyde oturan komşular arasında sık sık ev ve arsa satışlarının söz konusu olması bize bu fikri vermektedir. Muğla'nın Câmî' Kebir Mahallesi'nden Elhac İbrahim oğlu Etmekçi (Ekmekçi) Abdullah, bir göz oda ve avlu ve sokak kapısına bitişik evini aynı mahalleden Papuçcu Araboğlu Süleyman'a sekiz yüz kuruşa satmıştır⁸⁸⁴.

Burada verdiğimiz komşuluk ilişkilerinin hepsi de herhangi bir nedenle Şer'iyeye Sicillerine yansıyan olaylardır. Bu örneklerle bakarak aileler arasında sürekli bir huzursuzluğun olduğunu düşünmek yanlış olur. Komşular arasında her zaman huzursuzluklar var olmazdı. Komşular, düğün ve bayram gibi din ve törenin etkili olduğu sosyal olaylarda bir araya gelerek yardımlaşmanın en güzel örneğini gösterirlerdi. İncelediğimiz dönemde düğün ve bayram gibi özel günlere ait iki belge tespit ettik. Bu belgelerde geçen düğün ve bayram kutlamaları hakkında ayrıntılı bir bilgi mevcut değilse de, insanların bu özel günleri kutlamak için biraraya toplandıkları sonucuna varabiliyoruz.

İlk belgemiz Tavas Kazası'na bağlı Çağırğan Köyü'nde geçmektedir. Tavas Kazası'na bağlı Çağırğan Köyü'nden Araboğlu Ali, bayram günleri köy ahalisinin toplandığı "bayram yerinde" köylünün toplandığını ve kendisinin de buraya gittiğini, köy ahalisinden Kerimoğlu Hüseyin'in elinde ki saçma dolu tüfenkin kaza ile ateş aldığını ve bu sırada sol kolundan yaralandığını ancak Kerimoğlu Hüseyin ile aralarında bir husumet bulunmadığından davacı olmadığını beyan etmiştir⁸⁸⁵. Başka bir belge ise Eserulus Kazası'na bağlı Akçaalan Köyü'nde geçmektedir. Akçaalan

⁸⁸² Muğla Ş.S.D. 124, s.8, (hüküm tarihi: 3 Zilkadetiü'ş-şerif sene 1281).

⁸⁸³ Ahmet Kankal, Aynı makale, s.44.

⁸⁸⁴ Muğla Ş.S.D. 123, v.6b, (hüküm tarihi: 11 Ramazanü'l-mübarek sene 1275).

⁸⁸⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.190, (hüküm tarihi: M [23 Muharrem] sene 1283).

Köyü'nde Kara Veli'nin düğünü sırasında vurularak ölen Hasan oğlu Hüseyin'in varislerinden babası Hasan, oğlunun düğün günü Hasanoglu Ahmet'in de aralarında bulunduğu bir grup kişi tarafından tüfenkle ateş ettikleri sırada oğlu Hüseyin'in vurulduğunu ancak kim tarafından vurulduğunu bilmediğini bu sırada ateş eden Ahmet'in bunu bilebileceğini iddiâ ederek Ahmet'ten bunun sorulmasını talep etmiştir. Ahmet'in ise cevabında, kimin ateş ettiğini bilmediğini söylemesi üzerine açılan davanın reddine karar verilmiştir⁸⁸⁶. Bu iki belgede geçen ifadeler düğünlerin ve bayramların komşular arasında büyük bir şenlik havasında kutlandığını göstermektedir. Bu iki örnekte gösteriyor ki aileler bayram ve düğün gibi geleneksel eğlencelerde toplu şekilde hareket ederek sosyal dayanışmanın en güzel örneği sergilemektedirler.

2-Köylü-Şehirli İlişkileri

Köylüler, şehirli olmayan ancak onlar gibi yerleşik hayatı bulunan insanlardı. Şehir ve kasabalara göre daha küçük ve “karye (köy)” denilen toplu iskân mahallerinde yaşarlardı. Köylülerin, çalıştıkları, ürettikleri, yaşadıkları mekânlar ayrıydı. Bu sınırlar içinde kesin sınırlar olmayıp, geçişler söz konusuydu⁸⁸⁷.

Aileler hayatlarını ve faaliyetlerini sadece kendi aileleri, mahalleleri veya köyleri kapsamında sürdürüyorlardı. Onların gerek kendi aile üyeleri, gerek köylerindeki, gerek mahallelerindeki ve gerekse şehirdeki diğer aileler ile ilişkileri vardı. Bu ilişkiler çeşitli amaçlara yönelik olarak geliyordu. Köylü ve şehirli aileler, diğer köylü ve şehirli insanlarla ortaklıklar kurabiliyor, onlara borç para verebiliyor veya onlardan alabiliyorlardı. Ayrıca köylü ve şehirli aileler arasında taşınır ve taşınmaz mallara ait alım ve satımlar gerçekleşiyordu. Sosyal hayatın bir sonucu olarak köylü ve şehirli aileler arasında hertürlü ilişki mevcuttu.

Bir köylü ailesinin kendi köyündeki diğer insanlarla olan ilişkisi, ortaklıklar, alacak verecek, evlilik veya herhangi bir şekilde ortaya çıkan anlaşmazlıklar şeklinde oluyordu. Aileler kendi köylüleriyle ticari münasebette bulunabiliyorlardı. Muğla'nın Kafaca Köyü'nden Ali oğlu Hacı Ömer, oğlu Molla Ömer'e aynı mahallede bulunan bir miktar avluya bitişik evini 400 kuruşa satmıştır⁸⁸⁸. Bunlar dışında, aynı köy

⁸⁸⁶ *Muğla Ş.S.D. 124, s.4, (hüküm tarihi: 27 Şevvalü'l-mükerrem sene 1281).*

⁸⁸⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz. İbrahim Güler, “XVIII. yy'da Köylüler: Sinop Örneği”, *Türkler, Cilt: 14*, Editör: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.74-81.

⁸⁸⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.57, (hüküm tarihi: 25 Cemaziye'l-ahir sene 1282).*

içindeki katil ve eşkiyalıkları da, köylü ailelerin aralarındaki ilişkiler çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Bozöyük Kazası'na bağlı Turgutlar Köyü'nden Elhac Halil kızı Ümmügülsüm adlı kadın aynı köyden Turgudoğlu Mehmet tarafından mahkeme tarihinden silahla sol böğründen vurulmuştur. Tarafların aralarında yaptıkları anlaşma gereği 250 kuruş bedel ile mahkeme masrafları Mehmet üzerine olmak şartıyla Ümmügülsüm davadan vazgeçmiştir⁸⁸⁹.

Yine Megri'nin Elvis Köyü'nden ve kalaycı esnafından Yorgi oğlu Dimitri, Dalaman Kazası ahalisinden Ebubekiroğlu Mehmet tarafından vurularak öldürülmüştür. Dimitrinin karısı ve aynı zamanda çocuklarının vasîsi Hrisfet vekili Nikola oğlu Hacı Kiryako aracılığıyla katil Mehmet'ten davacı olmuştur. Hrisfet, kocasına ait Güreme Köyü Kuru nam mahalledeki kalayları katil Mehmet'in fuzuli yere kullandığı ve çaldığı için aralarında çıkan kavga sonucunda öldürüldüğünü ve kısas talebinde bulunduğunu beyan etmiştir. Katil Mehmet hakkında verilen kısas cezasına rağmen Hrisfet Hatun'un af etmesiyle cezası 10000 dirhem gümüş sim iken Hrisfet Hatun'un hissesi düşülmüş ve çocuklarını hakkı olan 8750 dirhem gümüşü üç yıl içinde Mehmet tarafından ödenmesine karar verilmiştir⁸⁹⁰. Görülmektedir ki, köylü ve şehirli aileler arasında hırsızlık ve eşkiyalıklar nedeniyle çıkan anlaşmazlıklar ölümlerle sonuçlanmakta ve kısas veya diyet ödeme cezaları verilebilmekteydi.

Köylü ailelerin ilişkileri sadece kendi köylüleriyle sınırlı kalmıyordu. Onların aynı zamanda diğer bir veya birkaç köyde mülkleri olabilmekte ve diğer köylülerle hertürlü münasebette bulunabilmekteydiler. Tavas Kazası'nın Karahisar Köyü'nden Sabamoğlu Musa, Tavas Kazası'na bağlı Yarengüme Köyü'nden Ali oğlu Hafız Süleyman Efendi'den 600 kuruş, bir düğün parasından 45 kuruş, her müddü 120 kuruştan 2 müdd buğday parası olan 240 kuruş, 1 kilesi 3 kuruştan 10 kile arpa için 30 kuruş, her kıyyesi 1 kuruştan 3 kıyye tuz için 3 kuruşki toplamda 918 kuruş borç aldığını ve borcunun tamamını Hafız Süleyman'a ödediğini ancak Hafız Süleyman'ın malından haksız yere 1587.5 kuruş aldığını iddiâ ile bunu geri talep etmektedir. Hafız Süleyman ise 918 kuruş haricinde fazla para almadığını beyan etmiş, Abamoğlu Musa'nın ise davasını ispat edemediği için iddiâsının reddine karar

⁸⁸⁹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.4b, (hüküm tarihi: 13 Şabanü 'l-muazzam sene 1275).*

⁸⁹⁰ *Muğla Ş.S.D. 123, v.70a, (hüküm tarihi: 20 Z [Zilhiccetü 'ş-şerif] sene <1>277).*

verilmiştir⁸⁹¹. Bozöyük'ün Leyne Köyü'nden Ali oğlu Elhac Mehmet Efendi'nin, aynı köyde 1200 kuruş değerinde evini, 500 kuruş değerinde bağı, 400 kuruş değerinde ağacı, 2500 kuruş değerinde değirmeni, Kırık Köyü civarında 200 kuruş değerinde değirmeni vardır⁸⁹².

Toplum üyeleriyle yakın ilişkileri çerçevesinde köylü ailelerin, kendi köylerinde oturanlar, diğer köylerde ve şehirde oturanlarla yakın münasebet kurmalarından başka, şehirlilerin de şehirleri dışına çıkarak köylü ailelerle buna benzer ilişkide bulundukları dikkati çekmektedir. Şehirli ailelerin köylerde mal ve mülklerinin bulunması veya köylü ailelerden borç para alış-verişinde bulunmaları bunu göstermektedir. Muğla'nın Orta Mahallesi'nden Elhac Ahmet oğlu Süleyman, Köyceğiz Kazası'nın Erikli Köyü'nden Mehmet oğlu Bekir'den 3000 kuruş alacaklı olduğunu iddiâ ederek davacı olmuştur. Süleyman Ağa'nın bu borcun varlığını ispat eden bir borç senedi bulunması nedeniyle Bekir'in bu borcu ödemesine karar verilmiştir⁸⁹³. Muğla'nın Kirameddin Mahallesi'nden Abdullah oğlu Elhac Mehmet Ağa öldüğünde onun oturduğu mahallenin dışında Köyceğiz iskelesinde zahire tüccarlığı yaptığı ve buralarda birçok mülkü bulunduğu tespit edilmiştir. 10000 kuruşluk tek katlı ve iki katlı beş oda ve bir mağazaya bitişik evini, Pisi Köyü'nde 12000 kuruş değerinde değirmeni, Karabağlarda 5000 kuruş değerinde yurt emlakı, Dalyan iskelesinde 4000 kuruş değerinde kürk dükkanı, iskelede 2400 kuruş değerinde ekmekçi dükkanı bunlardan bazılarıdır. Elhac Mehmet Ağa'nın sadece Köyceğiz iskelesi civarında değil başka yerlerde de mülk sahibi olduğunu görüyoruz⁸⁹⁴. Tüm bu örnekler köy-şehir, şehirli-köylü aileler arasındaki ilişkilere ışık tutmaktadır.

3-Misafirler, Yabancılar

İnsanlar sadece kendi memleketlerinde doğup büyüüp ölmezlerdi. Onlar, evlilik, ticaret, askerlik ve göç gibi sosyal hadiseler nedeniyle başka memleketlere giderler ve aileleriyle orada yaşamlarını sürdürürler veya tek başlarına gittikleri bu şehirlerde ölerken sosyal bir hareketliliğe neden olurlardı. Muğla'ya ait üç Şer'iyye sicili üzerinde yaptığımız çalışmada, Ahmetoğlu Ahmet'in⁸⁹⁵ aslen Denizlili olup

⁸⁹¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.119, (hüküm tarihi: 5 M [Muharrem] sene <1>283).*

⁸⁹² *Muğla Ş.S.D. 122, v.17a, (hüküm tarihi: 15 Saferü'l-hayr sene 1272).*

⁸⁹³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.11, (hüküm tarihi: 21 Zilkadeti 'ş-şerif sene 1281).*

⁸⁹⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>84).*

⁸⁹⁵ *Muğla Ş.S.D. 122, v.4a, (hüküm tarihi: 14 Ramazanü'l-mübarek sene 1276).*

Muğla'da Han-ı Atik'de, Elhac Ali oğlu Elhac Mehmet'in⁸⁹⁶ aslen Mısır Kahireli olup Muğla'da Atik Handa, Abdullah oğlu Es-Seyyid İbrahim Edhem'in⁸⁹⁷ aslen Rodoslu olup Muğla'da Yeni Handa, Abdullah oğlu Arab Hüseyin'nin⁸⁹⁸ Rodoslu olup Muğla'da Zorbaz Ağa Hanında misafir iken öldüklerini tespit ettik. Bunların Muğla'da hangi amaçla bulunduklarını bilemiyoruz ancak hiçbirinin ailesinin ve mîrâslarına sahip çıkacak bir varislerinin bulunmaması dikkat çekicidir. Bu kişilerden, Ahmet bin Ahmet'in 78 kuruş değerinde 1 merkebi, 1 adet 110 kuruş değerinde İngiliz lirası, 7 adet 25 kuruş 8 para değerinde İsfencik, 29 adet 29 kuruş 30 para değerinde Nemçe Florini, 27 kuruş değerinde Bakır para, 11 adet 220 kuruş değerinde Beyaz mecidiye, 52,5 kuruş değerinde ise eski elbiseleri olup terekesinin nakdi tutarı 18 para 592 kuruştur⁸⁹⁹.

İnsanların kendi memleketlerinden uzaklaşarak başka memleketlere yerleşmelerinin bir başka nedenide ticaret amacıyla yapılan göçlerdir. Bunlardan aslen Urfalı olup Muğla'nın Bozöyük kasabası Ahur Köyü'nde yerleşmiş olan Mehmet oğlu İsmail tüccardır. Öldüğünde mîrâsçısı olarak sadece bir erkek kardeşi vardır. Terekesi ise 4938,5 kuruştur⁹⁰⁰. Görülmektedir ki, insanlar ticari faaliyetleri nedeniyle memleketlerini terk ederek başka yerlere yerleşmektedirler.

Belgelerimiz arasında tespit ettiğimiz bir belgede, İstanbul'dan Muğla Kasabasına göç eden Ali kızı Sıdika Hatun'un kocası gaib Ahmet'in, bu göç sırasında Milas kasabası sakinlerinden Elhac Ahmet oğlu Elhac Mustafa Ağa'ya misafir olmuşlardır. Bu misafirlik sırasında bazı eşyalarını Elhac Mustafa Ağa'ya emanet bırakmışlar fakat Elhac Mustafa Ağa bu eşyalara el koymuştur. Sıdika Hatun Muğla mahkemesindeki beyanında eşyalarının fuzuli yere zapt ve tasarruf edildiği iddiâsı ile bu eşyalarını talep etmektedir⁹⁰¹. Burada önemli olan insanların göç eden ailelere evlerini açarak onları misafir etmeleri ve misafirperverliklerini göstermiş olmalarıdır.

⁸⁹⁶ *Muğla Ş.S.D. 122, v.27b, (hüküm tarihi: 25 Recebbü'l-ferd sene 1276).*

⁸⁹⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.23a, (hüküm tarihi: 7 Zi'l-hiccetü's-şerif sene 1275).*

⁸⁹⁸ *Muğla Ş.S.D. 123, v.37a, (hüküm tarihi: 9 B [Receb] sene <12>75).*

⁸⁹⁹ *Muğla Ş.S.D. 122, v.4a, (hüküm tarihi: 14 Ramazanü'l-mübarek sene 1276).*

⁹⁰⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.182, (hüküm tarihi: 7 Za [Zilkade] sene <1>283).*

⁹⁰¹ *Muğla Ş.S.D.D., 124, s.107, (hüküm tarihi: 17 Za [Zilkade] sene <1>282).*

4-Gayr-i Müslim-Müslim İlişkileri

Osmanlı Devleti'nin insan unsurunu oluşturanlar farklı dinlere mensup topluluklardır. Din ve mezhep kıstası, Osmanlı Devleti'nde kişileri gruplandırmakta esas alınmış ve çeşitli ırk, din ve mezheplere mensup kişiler, etnik kökenlerine bakılmaksızın, Türk, Rum, Arap olarak değil, Müslüman, Hristiyân, Yahûdî olarak gruplandırılmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu grupların herbirine millet denirdi. Yani dini gruplar millet olarak adlandırıldı⁹⁰². İslâm Hukuku'na göre, dünya Darü'l-harb ve Darü'l-islâm olarak ikiye ayrılırdı. Darü'l-harb'de yaşayanlara "harbî", Darü'l-islâm'da yaşama hakkına sahip olan gayr-i müslimlere de "zımmî" adı verilirdi. Zımmiler, İslâm devletinin egemenliğini kabul ederek, sürekli olarak o devletin korumasından yararlanan kitap ehli olanlardı⁹⁰³. İslâm devletinin vatandaşı olan zımmiler, esas itibarıyla İslâm Hukuku'nun hükümlerine uymayı ve askerlik yapmama karşılığında cizye ödemeyi kabul etmektedirler. Devlet ise, zımmilerin can ve mal güvenliğini garanti etmekte ve en önemlisi kendi dinleri üzerine yaşamalarına izin vermektedir. Bu iznin kapsamı sadece iman ve ibadet hürriyeti ile sınırlı kalmamış, zımmilere hayatlarını kendi dini ve hukukî esaslarına, geleneklerine göre düzenleme imkanı tanınmıştır⁹⁰⁴. Osmanlı toprakları içinde yaşayan gayr-i müslimler, dini bağla bir cemeatin üyesi idiler⁹⁰⁵. Her cemeat kendi mezhebine göre dini ibadet ve ayinlerin tam bir serbesti içinde yapabiliyordu⁹⁰⁶.

İncelediğimiz dönem, Muğla şehrinde, Müslüman ahalinin dışında, Hristiyân ve Musevi dinine mensup Rum, Ermeni ve Yahûdî etnik yapısına sahip zımmî topluluklar mevcuttu. Menteşe Sancağına, Yahûdî cemeati XIX. Yüzyılın başlarında Rodos'tan gelmiştir. Bunların çoğu Milas olmak üzere bir kısmıda Bodrum'a iskan edilmiştir. Yahûdî topluluğunun sancağın ekonomik hayatına olumlu etkileri olmuştur. Bunlar ithalattan ihracata geniş ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır⁹⁰⁷.

⁹⁰² Gülnihal Bozkurt, "Osmanlı Devleti ve Gayr-i Müslimler", *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları (Osmanlı İmparatorluğu Dönemi)*, 2. Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.282.

⁹⁰³ Gülnihal Bozkurt, *Aynı makale*, s.281.

⁹⁰⁴ Kemal Çiçek, "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zımmilerin Yargı Tercihi", *Pax Ottoman Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Edit By: Kemal Çiçek, Sota&Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s.32.

⁹⁰⁵ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1996, s.44.

⁹⁰⁶ Bilal Eryılmaz, *Aynı makale*, s.45.

⁹⁰⁷ Ünal Türkeş, *Aynı eser I-II*, s.51.

Rumlar ise Muğla, Milas, Fethiye, Bodrum ve Marmaris-Datça başta olmak üzere birçok yere yerleşmişler ve sosyo-ekonomik hayatta çok etkin rol almışlardır⁹⁰⁸. Ünal Türkeş, XIX. Yüzyılda Muğla'da sadece 117 Ermeni nüfusunun varlığından bahseder. Bunların zanaat erbabı olup meslekleri nedeniyle Muğla'ya gelmiş olabileceklerini söylemektedir⁹⁰⁹.

Bu toplulukların şehrin değişik mahallelerinde, kendi dini veya etnik adlarıyla anılan mahallelerde veya müslümanlar ile karışık olarak iskan olduklarını, birbirlerine komşu evlerde oturduklarını, belgelerden tespit edebilmekteyiz. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Muğla'da Rum milletinin, Hıristiyân⁹¹⁰, Rum⁹¹¹, Yaka⁹¹² ve Orta⁹¹³ Mahalle adıyla anılan mahalleler ile Megri'deki⁹¹⁴ yerleşim bölgelerinde otururlar iken; Ermeni milletinin Muğla'nın Orta Mahallesi'nde⁹¹⁵, Yahûdîlerin Milas Kazası'nda⁹¹⁶ yerleştiğini görmekteyiz.

Zımmiler, aile hukukuna giren, evlenme, boşanma, çeyiz, mehr, nafaka, mîrâs gibi ve bunlardan doğan ihtilaflarda kendi dini hukuklarına ve mahkemelerine tabiydiler⁹¹⁷. Cemeat mahkemelerinin verdiği bu kararları devlet organları aynen uygular. Ancak zımmiler isterlerse tüm bu sorunların çözümü için kadı mahkemelerine gidebilirlerdi⁹¹⁸. Muğla'da gayr-i müslim ahalinin hukuksal sorunlarının çözümünde kadı mahkemelerine müracaat ettiklerini görmekteyiz.

Muğla'nın Orta Mahallesi'nden ve Rum milletinden, Panyo veled-i Manol veled-i Atam'ın⁹¹⁹, Muğla'nın Rum milletinden ve Rum Mahallesi'nden, Panapot veled-i Vasil'in⁹²⁰, Muğla'nın Rum Mahallesi'nden Atnaş veled-i Kostandi'nin⁹²¹ ölümünden sonra mîrâslarının taksimi kadı mahkemesinde yapılmıştır.

⁹⁰⁸ Türkeş, Muğla Rumlarının 1922 yılında Kurtuluş savaşı sonunda ayrıldıklarında şehrin bomboş kaldığını ve Muğla sinai ve ticaret hayatının ağırlığının onlarla birlikte gittiğini söylemektedir. Rumların yerleştikleri yerler ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ünal Türkeş, *Aynı eser I-II*, s.27 vd.

⁹⁰⁹ Ünal Türkeş, *Aynı eser I-II*, s.53.

⁹¹⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.135, (hüküm tarihi: 20 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>283).*

⁹¹¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.177, (hüküm tarihi: 5 L [Şevval] sene <1>283).*

⁹¹² *Muğla Ş.S.D. 122, v.26b, (hüküm tarihi: 20 Recebü'l-ferd sene 1276).*

⁹¹³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.45, (hüküm tarihi: 3 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>82).*

⁹¹⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.60, (hüküm tarihi: 13 Receb sene <12>82).*

⁹¹⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.67a, (hüküm tarihi: 2 Z [Zilhicce] sene <12>77).*

⁹¹⁶ *Muğla Ş.S.D. 124, s.44, (hüküm tarihi: 21 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>82).*

⁹¹⁷ Gülünhal Bozkurt, *Aynı makale*, s.286; Kemal Çiçek, *Aynı makale*, s.33.

⁹¹⁸ Bilal Eryılmaz, *Aynı eser*, s.46-47.

⁹¹⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.45, (hüküm tarihi: 25 N [Ramazan] sene <12>82).*

⁹²⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.150, (hüküm tarihi: 11 C [Cemaziye'l-ahir] sene 1282).*

⁹²¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.177, (hüküm tarihi: 5 L [Şevval] sene <1>283).*

Aileler arası anlaşmazlıklarda müslümanlar gibi gayr-i müslim ahalinde müracaat ettiği kurumların başında Osmanlı mahkemeleri gelmektedir. Gayr-i müslimlerin kendi özel hukukları ve mahkemeleri olmasına rağmen haklarını Osmanlı hukuku çerçevesinde aramayı tercih etmekteydiler. Sadece müslümanlarla olan hukukî işlemlerinde değil gayr-i müslimlerin kendi aralarında olan hukuksal ilişkilerde de Osmanlı mahkemelerini tercih ettiklerini görmekteyiz. Mesela, Muğla'da sakin Rum milletinden, Değirmenci Safiroğlu Yorgi'nin karısı Hacı Manol kızı Yaraşgümle hakkında, yine Rum milletinden olan Kuyumcu Nikola, Kuyumcu Panako ve Yorgi zina ettiğine dair iftira etmişler ve bu iftira davası Muğla mahkemesinde çözüme kavuşturulmuştur⁹²².

Gayr-i müslimlerin müslüman halktan etkilenecek benimsedikleri diğer bir hukuksal kurumda vasîlikti. Muğla'nın Dadya nahiyesinin Batı Köyü'nden Nikola kızı Nikiye öldüğünde varisi olan küçük kızının haklarını korumak için dedesi Nikola vasî tayin edilmiştir⁹²³.

Gayr-i müslimler kendi aralarında istedikleri gibi ticari ilişkide bulunabilirlerdi. Kendi aralarındaki ticari ilişkilerde doğan ihtilafları isterlerse kadı mahkemelerine getirebilirlerdi. Ancak müslümanlarla yapılan ticari faaliyetlerde doğan anlaşmazlıkların çözüm yeri ise kadı mahkemeleri idi⁹²⁴. Muğla'da sakin ve Ermeni milletinden Bedros oğlu Kotaheybeli Aci Nikofor'un Orta Mahalle'de bulunan evini Rum milletinden Aci Andon'a 3900 kuruş satması⁹²⁵, yine Muğla'nın Orta Mahallesi'nden ve Rum milletinden Dimitri oğlu Yorgi'nin kendi mülkü olan evini 2500 kuruşa aynı milletten ve aynı mahallede oturan Yorgi oğlu Dimitri'ye satması⁹²⁶ yine kadı mahkemesinde karara bağlanmıştır.

Suç işleyen zımmilere İslâm ceza hukuku uygulanırdı. Bu konuda bir ayrım yoktu. Ancak Osmanlı kanunnâmelerinde kısas cezasının uygulanmadığı veya uygulanamadığı durumlarda gayr-i müslimlerden alınan diyetin, müslümanlardan alınan miktarın yarısı olarak belirlenmiştir⁹²⁷.

⁹²² *Muğla Ş.S.D. 124, s.128, (hüküm tarihi: 19 Ra [Rebiü'l-evvel] sene 1283).*

⁹²³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.69b, (hüküm tarihi: 20 Z [Zilhicce] sene <1>277).*

⁹²⁴ Gülnihal Bozkurt, *Aynı makale*, s.287.

⁹²⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.67a, (hüküm tarihi: 2 Z [Zilhicce] sene <1>277).*

⁹²⁶ *Muğla Ş.S.D. 124, s.42, (hüküm tarihi: 21 Ra [Rebiü'l-ahir] sene <12>82).*

⁹²⁷ Gülnihal Bozkurt, *Aynı makale*, s.289.

Gayr-i müslim ahali ile müslüman ahali iç içe yaşadığı için doğal olarak kültürel yönden birbirlerinden çok fazla etkilenmişler, hemen hemen aynı etnografik malzemeleri kullanmışlardır. Hatta Muğla'nın Rum Mahallesi'nde oturan ve aslen Selanikli olan Kostandi oğlu Atnaş'ın⁹²⁸ terekesinde 3 adet ve 450 kuruş değerinde seccadeye rastlanması, Atnaş'ın evine gelen müslüman komşularına büyük bir hürmet ve saygı gösterdiğine işaret etmektedir.

Gayr-i müslim ahali ile müslüman ahali iç içe yaşam sürdüğü için aralarında evlenmelerinde vaki olduğunu görmekteyiz. Bununla ilgili örnek şu şekildedir: Muğla'nın Düğerek Köyü'nden Ahmet oğlu Mehmet, mahkemeye müracaat ederek boşandığı eşi İsmail kızı Aynımah Hatun'un yanında bulunan küçük oğlu Ahmet'in velâyetinin kendisine verilmesini talep etmiştir. Sebep olarakta boşandığı eşi Aynımah'ın bir yabancı (ecnebi) ile evlenmesini göstermiştir⁹²⁹. Bu belge bize müslümanlarla gayr-i müslim ahali arasında zaman zaman evliliklerin yapıldığını göstermektedir.

Müslüman ahali ile gayr-i müslim ahalinin ticari hayatta ortaklıklar kurduklarını, birbirlerine tarla, hayvan, kereste, ev sattıklarını, faizle borç para alış-verişinde bulunduklarını, birbirlerinden icar yoluyla gayr-i menkul kiraladıklarını görmekteyiz.

Muğla'nın Yaka Mahallesi'nden Süleyman kızı Ümmügülsüm Hatun, aynı mahallede bulunan tek katlı, bir odalı ve sokak kapısına bitişik evini Dimitri'nin karısı Andon kızı Fitube'ye 300 kuruşa satmıştır⁹³⁰.

Muğla'nın Ahmed Hoca Mahallesi'nden Şahaneoğlu Elhac Süleyman Ağa, Sofu Deresi'nde mülkiyetine sahip olduğu değirmenini senelik 2000 kuruşa Vasîli veled-i Andon'a icar olarak vermiştir. Ancak Vasîli civar köylerin ahalisi ile anlaşılamadığından icar anlaşması karşılıklı olarak fesh edilmiştir. Süleyman Efendi değirmenini bu seferde başka bir gayr-i müslim olan Sennanoğlu Hacı Dimitri'ye senevi 1400 kuruşa icara vermiştir⁹³¹.

Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Hacı Ömer oğlu Hacı Mehmet, İmamoğlu Hüseyin ve Vasil oğlu Kavri, Mesevli Kazası'na bağlı Çetibeliyolu

⁹²⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.177, (hüküm tarihi: 5 L [Şevval] sene <1>283).*

⁹²⁹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.53a, (hüküm tarihi: 20 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).*

⁹³⁰ *Muğla Ş.S.D. 122, v.26b, (hüküm tarihi: 20 Recebü'l-ferd sene 1276).*

⁹³¹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.3b, (hüküm tarihi: 7 Şabanü'l-muazzam sene 1275).*

kurasındaki iki dönüm tarla ile değirmene müştereken ortaklırlar. Hacı Mehmet adı geçen tarla ve değirmendeki hissesini diğer ortakları Kavri'ye 380 kuruşa sattığını beyan etmiştir⁹³². Ancak müslüman ahali ile gayr-i müslim ahali arasındaki ticari ortaklıklar farklı şehir halkı arasında da mevcuttu. Muğla'nın Rum milletinden ve Tüccar esnafından Bahacı Minhal oğlu Tosun Panapot ve şeriki (ortağı) İzmirli Çoçanoğlu Arab Hüseyin, mahkemede Tavas Kazası Gölderesi Köyü'nden Köseoğlu Mehmetoğlu Gök Halil'den kereste ticaretinden doğan alacakları için davacı olmuşlardır⁹³³.

Gayr-i müslim ahalinin ticari faaliyetlerinin yanında kazanç sağladığı başka bir alanda faizcilikti. Mahkemelere yansıyan olaylarda bu durum riba, cihet-i karz-ı şer'i gibi ifadelerle açıkça belirtilirdi. Muğla'nın Rum milletinden Yogi oğlu Tüccar Kostandi, Tavas Kazası'na bağlı Fazl Köyü'nden Midanoğlu Molla Mehmet'ten 257 kuruş, Hacı Alioğlu Ali'den 5304 kuruş, Deliceoğlu Mestan'dan 2585 kuruş, Molla Velioğlu Veliüddin'den 1451 kuruş olmak üzere toplam cihet-i karz-ı şer'idan 9597 kuruş alacağı olduğunu ve bu paraları tahsil için Hacı Minhal oğlu Tosun Panapot'u vekil tayin etmiştir⁹³⁴.

Muğla'nın Tavas Kazası'na bağlı Samurt Köyü'nden Abdullah oğlu Osman, Muğla'nın Orta Mahallesi'nden ve Rum milletinden Yani oğlu Museil'den üç sene önce 1000 kuruş borç aldığını ancak borcuna karşılık kendisinden zorla 850 kuruş faiz alındığını iddiâ ederek alınan bu parayı geri istemektedir. Yapılan sulh neticesinde Museil'in vekili Mestan'ın, Osman'a 200 kuruş iade etmesine karar verilmiştir⁹³⁵.

B-İLİŞKİLERDE YAŞANAN SORUNLAR

1-Tecavüz, Zina ve Kız Kaçırmalar

Bütün geleneksel toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da evlilik dışı ilişkiler, neseb-i gayr-i sahih çocuk doğurmak gibi olaylar tepki ile karşılanıyordu. "Namus" sözünün Yunanca "nomos"dan⁹³⁶ geldiğini hatırlamak, toplumların bu

⁹³² *Muğla Ş.S.D. 124, s.73, (hüküm tarihi: 17 Şevval sene <12>82).*

⁹³³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.92, (hüküm tarihi: 9 Za [Zi'l-kadeti 'ş-şerif] sene <1>282). Yine aynı şahısların ortaklıkları ve başka bir alacak talepleri için bkz. Muğla Ş.S.D. 124, s.11, (hüküm tarihi: 19 Zi'l-kadeti 'ş-şerif sene 1281).*

⁹³⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.103, (hüküm tarihi: 23 Za [Zilkade] sene <1>282).*

⁹³⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s.12, (hüküm tarihi: 25 Zilkadeti 'ş-şerif sene 1281).*

⁹³⁶ İlber Ortaylı, *Aynı eser*, s.80.

konudaki ortak tutumunu ortaya koymak için yeterlidir. İslâm hukuna göre zina eden kadın ve erkek bekar ise her birine 100 sopa vurulması ve onlara acınmaması emrolunmaktadır⁹³⁷. İslâm Hukuku'nda bu cezaya had denir. Zina edenler eğer evli erkek veya kadınsa bunların taşlanarak öldürülmesi gerekirdi bunada recm denir. İslâm Hukuku'na göre, zina yaptığı sabit olan kadın eski İbrani hukukuna göre taşlanırdı⁹³⁸. Ancak Osmanlı toplumunun eski doğu toplumlarının katı ceza uygulamasını terkettiğini söylemek gerekir. Çünkü ilk dönemde bu cezanın uygulanmasını adeta imkansız hale getiren hükümler göze çarpıyor. Zina'nın sübutu için dört erkek şahit gerekiyordu. Kocasının zina isnadına rağmen kadın, yemin ve inkar yoluna sapsa kurtulabilirdi. Zina hakkındaki şahitliğin kabulü için ise şahitlerin hür, adil, akıllı ve dört erkek olması gerekirdi. Eğer zina yaptığı iddiâ edilen kişiler müslüman ise şahitlerinde müslüman olması gerekir⁹³⁹.

Zina davalarında cezai müeyyidenin uygulanabilmesi için olayın zaman aşımına (tekadüm-i zaman) uğramadan bir aylık süre içerisinde mahkemeye intikal ettirilmesi, bu sürenin aşılması halinde zina davalarında şahit dahi dinlenmesine gerek duyulmadığı ifade edilmektedir⁹⁴⁰.

Muğla aileleri arasındaki en önemli hadiselerden birisi kız kaçırımlardır. Kız kaçırma ister evlenmek için, isterse tecavüz etmek amacıyla olsun toplumda hoş karşılanmaz ve şiddetle karşılık görürdü. Bununla ilgili Şer'iyye sicillerinde oldukça çok belge ve bilgi vardır⁹⁴¹. Bu olaylarda aileler hukuk önünde hak arama yoluna

⁹³⁷ Kur'ân-ı Kerim'de Nur Sûresi'nin çeşitli ayetlerinde zina ile ilgili hükümler yer almaktadır. "Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüz değnek vurun; Allah'a ve ahiret gününe inananlar iseniz Allahın cezasını uygulamada sizi, onlara karşı acıma duygusu tutup engellemesin. Müminlerden bir grup da onlara yapılan azaba şahid olsun." *Nur sûresi, Ayet: 2*; Süleyman Ateş, *Aynı eser*, s.1784; "Namuslu kadınlara zina ile suçlayıp da sonra (suçlamalarını ispat için) dört şahid getirmeyenlere seksen değnek vurun ve artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. Onlar yoldan çıkmış kimselerdir." *Nur sûresi, Ayet: 4*, Süleyman Ateş, *Aynı eser*, s.1787; Ama kadın kocasının yalancı olduğuna Allah'ı dört kere şahit gösterip yemin eder ve beşincisinde *yalan söylediğim takdirde Allah'ın laneti üzerime olsun* derse cezadan kurtulacaktır. *Nur sûresi, Ayet: 6, 7, 8, 9*, Süleyman Ateş, *Aynı eser*, s.1790.

⁹³⁸ Bu cezaların ne derece de tatbik edildiğini bilmiyoruz. Osmanlı asırları içinde sadece bir recm hadisesine tesadüf edilmektedir. Aksaray'da Haffaf Abdullah Efendi isimli birinin karısı, bir Yahûdî ile zinada bulunmuş, bu durum şahidler tarafından isbat edilince Rumeli kadısı Beyazzade Ahmed Efendi tarafından recmlerine fetvâ verilmiştir. Hüküm 1091 (1680) yılında Sultanahmet meydanında yılan şeklindeki dikili taş yanında infaz edilmiş, padişah Avcı Sultan Mehmet infazı Fazlı Paşa sarayından seyretmiştir. Mehmet Zeki Pakalın, "Recm", *Aynı sözlük III*, s.116.

⁹³⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *III*, s.212-213.

⁹⁴⁰ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.100.

⁹⁴¹ İncelediğimiz dönemde 12 adet zina, tecavüz ve kız kaçırma ile ilgili dava tespit ettik: *Muğla Ş.S.D. 122, v.5a, (hüküm tarihi: 11 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.72a, (hüküm tarihi: 21 M [Muharrem] sene <1>278)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.47a, (hüküm tarihi: 12 Ra*

giderdi. Mesela, Muğlanın Pisi Köyü'nden Elhac Mehmet oğlu Elhac Mehmet Ağa, 17 yaşındaki bakire kızı Penbe'nin aynı köyden Bekaroğlu Demirci Hüseyin tarafından evlenmek amacıyla çeyiziyle beraber kaçırıldığını, ancak Hüseyin'in kızının akranı olmadığı ve bu evliliğede kendi izni bulunmadığı için kızını ve eşyalarını zaptiye yardımıyla geri aldığını beyan etmiştir⁹⁴².

Yine başka bir kız kaçırma hadiseside Mesevli Kazası'na bağlı Kenek Köyü'nde geçmektedir. Kenek Köyü'nden Deli Süleymanoğlu Mustafa bin Süleyman, kaza Müdürü Ali Beğ'den davacı olmuştur. Ali Beğ'in bu tarihten dört sene önce kardeşin Veliyüddin Kenek Köyü'nden bir kız kaçırdı diyerek kendisini teftiş ve malından cerime (suçlu olduğundan) için 380 kuruş aldığını ve paranın kendisine iade edilmesini talep etmiştir⁹⁴³. Burada ki kız kaçırma olayının gerçek olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak Ali Beğ'e bu iddiâya karşılık yemin teklif edildiğinde yemin etmemesi üzerine 380 kuruşu geri Mustafa'ya iade etmesine karar verilmesi kız kaçırma olayının gerçek olmadığını düşündürmektedir.

Aileler arasındaki en önemli olaylardan birisi tecavüz ve zinalardır. Bu olaylar aileler arasında hiç hoş karşılanmaz ve çıkan olaylar ölümlerle sonuçlanırdı. Muğla'nın Mesevli Kazası'na bağlı Düzkemer Köyü'nden Ayşe mahkemeye müracaat ederek Muğla'nın Şeyhbedreddin Mahallesi'nde oturan Musa'nın kendisine zorla zina ve tecavüz ederek bekaretini bozduğu gerekçesiyle davacı olmuştur. Ayşe Hatun, 10 ay önce köyden şehre alış-veriş için geldiğinde misafir olduğu Elhac Ali Efendi'nin evinden çıktığında Musa'nın kendisini zorla evine götürerek tecavüz ettiğini ve bundan dolayı bir çocuk sahibi olduğunu iddiâ ile gereğini talep etmektedir. Mahkeme ise, olayın 10 ay önce olduğunu, tecavüz iddiâlarında bir ay içinde müracaat edildiğinde davanın geçerli olduğuna, ancak olayın 10 ay önce olması nedeniyle Musa'ya yemin dahi teklif edilmesine gerek olmadığına karar vererek Ayşe Hatun'un davasının reddine karar vermiştir⁹⁴⁴. Kanaatimizce böyle bir

[Rebiü'l-evvel] sene <1>277); *Muğla Ş.S.D. 123, v.55b*, (hüküm tarihi: 13 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>277); *Muğla Ş.S.D. 123, v. 72a*, (hüküm tarihi: 28 M [Muharrem] sene <1>278); *Muğla Ş.S.D. 123, v.74a*, (hüküm tarihi: 5 M [Muharrem] sene <1>278); *Muğla Ş.S.D. 124, s.31*, (hüküm tarihi: 9?); *Muğla Ş.S.D. 124, s.170*, (hüküm tarihi: 17 N [Ramazan] sene <1>283); *Muğla Ş.S.D. 124, s.95*, (hüküm tarihi: 11 Za [Zilkadeti'-ş-şerif] sene <1>282); *Muğla Ş.S.D. 124, s.53*, (hüküm tarihi: 22 B [Receb] sene <12>82); *Muğla Ş.S.D. 124, s.128*, (hüküm tarihi: 16 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>283); *Muğla Ş.S.D. 124, s.201*, (hüküm tarihi: Selh Muharrem sene <1>284).

⁹⁴² *Muğla Ş.S.D. 124, s.170*, (hüküm tarihi: 17 N [Ramazan] sene <1>283).

⁹⁴³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.72a*, (hüküm tarihi: 28 M [Muharrem] sene <1>278).

⁹⁴⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.53*, (hüküm tarihi: 22 Cemaziye'l-evvel sene <12>82).

olay gerçekleşmiş ve kadın hamile kalmış, çocuğun doğumuyula saklanamaz hale gelen gayr-i meşru çocuk ve toplumda bu tür bir çocuk sahibi olunmasına hoş bakılmaması nedeniyle toplumsal baskı altında kalan kadın, bu olayı mahkemeye yansıtarak haklılığını ispat etmek istemiştir. Fakat olayın üzerinden 10 ay gibi bir çocuğun doğumuna yetecek kadar süreden daha uzun bir süre geçmesi nedeniyle mahkeme bu iddiâyı itibar etmemiştir.

Yine böyle bir olay Tavas Kazası'na bağlı Güreme Köyü'nde geçmiştir. Ümmügülsüm Hatun, bundan sekiz ay önce aynı köyden Mahmut'un değirmenden dönerken kendisini zorla evine götürdüğünü, adı geçen Mahmut ile Mehmet, diğer Mahmut ve Hasan'ında bu eve gelerek kendisine bir gün iki gece zorla tecavüz ettiklerini ve bu nedenle cezalandırılmalarını istemektedir. Mahkeme ise olayın üzerinden sekiz ay geçmiş olması ve Ümmügülsüm Hatun'unda şahidinin bulunmaması nedeniyle davanın reddine karar vermiştir⁹⁴⁵. Bu olayda kadının hamile olup olmadığı hakkında bir bilgi yok isede sekiz ay sonra böyle bir davanın açılması bunu düşündürmektedir.

Bazen tecavüze maruz kalan kimse bu olayın etkisiyle kendi canına kıyarak toplumda acısı uzun süre kapanmayan yaralara yol açmakta ve aileler arasında düşmanlıkları körüklemektedir. Mesela Milas'ın Tekiranbarı Köyü'nden Hüseyin, aynı köyden Hasan'ın kız kardeşi Ayşe'nin evine zorla girerek zina ve tecavüz ettiğini bu nedenle kız kardeşi Ayşe'nin kendisini öldürdüğünü iddiâ ile kızkardeşinin ölümünden dolayı Hasan'dan diyet talep etmektedir. Ancak mahkeme dinen böyle bir cezaya gerek olmadığına bu nedenle Hüseyin'in talebinin reddine karar vermiştir⁹⁴⁶.

Tecavüz veya zina isnatı sadece kadınlara yönelik yapılan fiili saldırılar şeklinde görülmemektedir. Bazı durumlarda erkeklerde tecavüz edildiği iddiâ edilmiştir. Milas'ın Türbe Köyü'nden Mustafa Kavurpınarı denilen mahallede Mehmet tarafından silahla ile vurularak öldürülmüş bu nedenle Mustafa'nın varisleri Mehmet aleyhinde kisas iddiâsı ile dava açmışlardır. Katil Mehmet ise cevabında, Mustafa'nın askerden firar edip gelirken, kardeşi Osman'a zorla livata ettiğini, kardeşi Osman'nın bunu kendisine söylediğinde Mustafa ile konuşmaya gittiğini ancak Mustafa'nın kendisini dinlemediğini bu nedenle tüfekle vurduktan sonra

⁹⁴⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.55b, (hüküm tarihi: 13 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>277).*

yanındaki bıçakla öldürdüğünü beyan etmiştir. Mahkeme ise, katil Mehmet'in sadece kardeşi Osman'ın sözlerini dikkate alarak onları yüzleştirmede (bila ruy) gerekçesiyle kısas hükmü vermiştir⁹⁴⁷.

Zina ve tecavüz olaylarında eğer olayda iftira var ise iftira eden şahıslara taz'ir⁹⁴⁸ gibi değişik cezalar verilirdi.

Bazende aileler arasında zina ve tecavüz hadiseleri iftira etmek şeklinde kendini gösterirdi. Bundaki amaç o aileyi toplum karşısında küçük düşürmek ve zor durumda bırakmaktır. Bununla ilgili bir belge şöyledir. Muğla'da oturan Rum milletinden, Hacı Manol kızı Yaraşgümle ile kocası Değirmenci Safiroğlu Yorgi veled-i Falvar mahkemeye müracaat ederek Kuyumcu Nikola ve Kuyumcu Panako ve Yorgi veled-i Hacı Nikola'dan davacı olmuşlardır. Değirmenci Safiroğlu Yorgi davacı olduğu kişilerin; “*senin karını Abacioğlu Andon ile odada gece beraber yatarken gördük, senin karın muhabbettir*” diyerek iftira etiklerini beyanla gereğini talep etmektedir. Nikola, Panako ve Yorgi'nin mahkemede iftira ettiklerini ikrar ve itiraf etmeleri nedeniyle haklarında ta'zir cezası verilmiştir⁹⁴⁹.

Ancak tecavüz ettiği iddiâ edilen kişi kendisine yöneltilen bu diddiâyı kabul ederse çeşitli cezalar verilirdi⁹⁵⁰. Tavas Kazası'na bağlı Karapınar Köyü'nden Huriye Hatun, bu tarihten 18 ay önce Mustafa'nın kendisine zorla zina ederek bekaretini bozduğunu iddiâ ederek davacı olmuştur. Mustafa'nın da kendisine yöneltilen bu iddiâyı kabul etmesi nedeniyle zinaya isnat edilen ve dinen gereği olan yüz değnek vurulması cezası verilmiştir⁹⁵¹. Ancak zina ve tecavüz iddiâlarında en önemli hadise olayın şahitler aracılığıyla ispat edilmesi gereğidir. Şahitlerin var olmadığı iddiâlar

⁹⁴⁶ *Muğla Ş.S.D. 123, v.74a, (hüküm tarihi: 5 M [Muharrem] sene <1>278).*

⁹⁴⁷ *Muğla Ş.S.D. 122, v.5a, (hüküm tarihi: 11 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276).*

⁹⁴⁸ Taz'ir, para, haps, ihtar, öğüt, azarlamak, bulunduğu bölgeden belli bir süre uzaklaştırılmak, tehdit, memuriyetten azl, kulak bükme, değnekle döğmek gibi çeşitli cezaları içerir. Geniş bilgi için bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *III*, s.306-309; Ferit Devellioğlu, *Aynı lûgat*, s.1043.

⁹⁴⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.128, (hüküm tarihi: 16 Rebiü'l-evvel sene 1283).*

⁹⁵⁰ Zina yapanları cezalandırmak hususunda Osmanlı kanunnâmelerinde farklı uygulamalar vardı. Mücrimlerin evli olup olmadıklarına göre para cezası uygulanmıştır. Bu para cezalarının meblağı 40 ile 600 akça arasında değişiyordu. Eğer mücrimler kul, cariye veya Hristiyan olursa, Müslümanların ceza baremlerine göre parasının yarısı ödetiliyordu. Irza geçme, zorla nikahlama durumlarında erkeklerin cinsiyet uzvunu kesme gibi cezalardan kanunnâmelerde söz edilmektedir. Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi*, Cumhuriyetin 50. Yılı Seminerinden Aynı Basım, Ankara 1975, s.66-67.

⁹⁵¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.31, (hüküm tarihi: 9?); Kur'ân-ı Kerim'de Nur Sûresi'nin çeşitli ayetlerinde zina ile ilgili hükümler yer almaktadır. Zina edenlere müminlerin önünde hem kadına hemde erkeğe 100 sopa vurulmasını emreder. Nur sûresi, Ayet: 2, Süleyman Ateş, Aynı eser, s.1784.*

reddedilirdi. Bununla ilgili sicillerde bir çok belge yer almaktadır. Bozöyük Kazası dahilinde göçebe Yörük taifesinden ve Tekeli aşiretinden Döndü Hatun, aynı aşiretten Molla Ahmet'in kendisini kaçırarak 5 gün süreyle tecavüz ettiğini iddia ederek gereğini talep etmiştir. Bu iddiâsına karşılık Döndü Hatun'un şahidi bulunmaması ve davasını ispat edememesi, Molla Ahmet'in de tüm bu iddiâları inkar etmesi nedeniyle Döndü Hatun'un kavli-i mücerred (ispat edilemeyen söz) eylediğine ve davanın reddine karar verilmiştir⁹⁵².

2-Eşkiyalık, Kavga, Katl, Kisas ve Sulh Meseleleri

Komşular arasında görülen en önemli olaylardan biriside hırsızlık, talan ve yağmadır. Komşular birbirlerinin mallarını talan ve yağma etmekte bu da aralarında anlaşmazlıkların çıkmasına, çıkan kavgaların ise ölümle sonuçlanmasına kadar gidebilmekteydi. İncelediğimiz dönemde 23 adet, kisas⁹⁵³, diyet⁹⁵⁴, sulh ve katl ile ilgili belgeyi tespit ettik⁹⁵⁵. Kisas hükmü veya hukuken gereğinin yapılması için açılan dava sayısı 14'dür. Bunların içerisinde 3'ü aynı kişinin ölümüyle ilgili olarak çeşitli tarihlerde mahkemeye yansımış karar metinleridir. Birbirinin devamı ve tamamlayıcısı olan bu belgelerde olay şu şekilde gelişmiştir: Tavas'ın Sığırtman

⁹⁵² *Muğla Ş.S.D. 124, s.201, (hüküm tarihi: Selh-i Muharrem sene <1>284)*. İspat edilemeyen tecavüz davaları ile ilgili bkz. *Muğla Ş.S.D. 123, v.47a, (hüküm tarihi: 12 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.72a, (hüküm tarihi: 21 M [Muharrem] sene <1>278)*.

⁹⁵³ Kisas, öldüreni öldürme karşılığında katletmek veya yaralının yaralanan uzvuna karşılık olarak yaralayanın ona benzeyen uzvunu yok etmektir. Ömer Nasuhi Bilmen, *III*, s.18; Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı sözlük II*, s.271.

⁹⁵⁴ Diyet, Bir insanı öldüren veya yaralayan kimsenin verdiği kan bedeli veya tazminattır. Diyetin uygulanabilmesi için öldürme veya yaralama olayının kasten ve planlayarak değil kazaen olması gerekirdi. Yoksa cezası kısıstı. Diyet hususunda kadınlar erkeklerin yarısını öderdi. Altın ve gümüş paranın tedavüle çıkmasından sonra erkeğin diyeti 26660 kuruş 20 para, kadının diyeti 13330 kuruş 10 para idi. M. Zeki Pakalın, *Aynı eser I*, s.468-469.

⁹⁵⁵ Bu davalarla ilgili hükümler şunlardır: *Muğla Ş.S.D. 122, v.19b, (hüküm tarihi: 3 Cemaziye'l-evvel sene 1276)*; *Muğla Ş.S.D. 122, v.5a, (hüküm tarihi: 11 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.96, (hüküm tarihi: 18 Za [Zilkade] sene <1>282)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.69, (hüküm tarihi: 9 Ramazan-ı şerif sene 1282)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.69, (hüküm tarihi: 1 Ramazan-ı şerif sene 1282)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.39, (hüküm tarihi:? sene 1282)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.172, (hüküm tarihi: 7 L [Şevval] sene 1283)*; *Muğla Ş.S.D. 122, v.5b, (hüküm tarihi: Gurre-i Rebiü'l-evvel sene 1276)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.4b, (hüküm tarihi: 13 Şabanü'l-muazzam sene 1275)*; *Muğla Ş.S.D. 122, v.2b, (hüküm tarihi: 11 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.4, (hüküm tarihi: 29 Şevvalü'l-mükerrem sene 1281)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.70a, (hüküm tarihi: 20 Z [Zilhiccetü'ş-şerif] sene <1>277)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.60a, (hüküm tarihi: 3 Receb sene <12>78)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.54a, (hüküm tarihi: 23 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.69b, (hüküm tarihi: 20 Z [Zilhicce] sene <1>277)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.54b, (hüküm tarihi: 29 Rebiü'l-ahir sene <1>277)*; *Muğla Ş.S.D. 123, v.23b, (hüküm tarihi: 15 Zilhiccetü'ş-şerif sene 1275)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.116, (hüküm tarihi: 8 M [Muharrem] sene <1>282)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.52, (hüküm tarihi: 19 Cemaziye'l-evvel sene <1>282)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.22, (hüküm tarihi: 3 M [Muharrem] sene <12>82)*; *Muğla Ş.S.D. 124, s.190, (hüküm tarihi: 23 M [Muharrem] sene 1283)*;

Köyü'nde Elhac Osman oğlu Hacı Kerim, Nikifar Köyü'nden Kınacıoğlu İsmail ve Sığırtman Köyü'nden Mehmet tarafından katlen öldürülmüştür. Hacı Kerim'in varisleri mahkemede katiller hakkında kısas talebinde bulunmuşlardır. Mahkemede şahitlik yapan aynı köyden Elhac Mehmet ile Hüseyin, katil İsmail ile Mehmet'in ölen Elhac Mehmet'in evini basarak yağma ve eşyalarını aldıklarını bu nedenle çıkan kavgada Kınacıoğlu İsmail'in tüfekle göbeğinden, Mehmet'in ise bıçakla başından ve kolundan vurarak Hacı Kerim'i öldürdüklerini beyan etmişlerdir. Bu olay sonunda Hacı Kerimin tüfek yarasıyla öldüğü kanaatine varılarak İsmail hakkında kısas hükmü verilmiştir⁹⁵⁶. Ancak mahkeme, Hacı Kerim'in varisleri olan karısı Ayşe, küçük kızı Elif'in vasîsi olan amcası Yusuf ile diğer amcaları Hacı Ali, Veli ve Mehmet'ten katil Kınacıoğlu İsmail'in affedilmesi için talepte bulunmuş ise de davacılar kısas kararında ısrar etmişler ve mahkeme kısas hükmünü onaylamıştır⁹⁵⁷. Hacı Kerim'in evini talan ve yağma ile 3500 kuruşluk eşyasını çalan Mehmet'in, çalınan eşyaların değeri olan 3500 kuruşu ödemesine karar verilmişken; onu öldüren Kınacıoğlu İsmail hakkında kısas hükmü verilmiştir⁹⁵⁸. Bu davada da görüldüğü üzere Osmanlı mahkemeleri gerekli ve detaylı incelemelerin sonunda kararını vermekte ve tüm bu süreci en ufak ayrıntısına kadar sicillere kayıt ettirmektedir. Kısas hükmünün verildiği bir olayda kısassın engelenebilmesi için ölen kişinin varislerinin bu talepten vazgeçmesi gerekir, bunun yerine diyet ödenmesine karar verilir.

Başka bir kısas cezasının verildiği olay ise Ula Kasabasında geçmektedir. Ula kasabasının Armudçuk Mahallesi'nden, Armudçuoğlu Hüseyin bin Tozlu Mustafa aynı mahalleden Hacı Keloğlu Yusuf'un arı kovanlığına girerek bal çaldığı sırada Yusuf bunu görmüş ve engel olmaya çalıştığı sırada Hüseyin yanında bulunan tüfekle sol kulağından vurarak Yusuf'u öldürmüş, cesedini saklamış ve 970 kuruşluk 17 adet bal dolu kovan ile 8 adet boş arı kovanını çalmıştır. Hüseyin mahkemede, tüm bunları kabul ederken silahın kazaen ateş aldığını söylemiş olmasına rağmen

Muğla Ş.S.D. 123, v.58a, (hüküm tarihi: 12 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>277); Muğla Ş.S.D. 124, s.31, (hüküm tarihi: 19 Zilhiccetü's-şerif sene 1281).

⁹⁵⁶ *Muğla Ş.S.D. 124, s.39, (hüküm tarihi: [silik] .? sene 1282);* Ebusuud Efendi'de bu konu şu şekilde geçmektedir: "Zeydi katl eden Amr, verese-i Zeyd af mı evladır, yoksa davamı evladır. El-cevab: Amr salih mütedeyyin kimse olup, cerh-i mezbur hataen vaki oldu ise af evladır. Müfsid ise dava evladır." Mehmet Ertuğrul Düzdağ, *Aynı eser*, Fetvâ No: 741, s.152.

⁹⁵⁷ *Muğla Ş.S.D. 124, s.69, (hüküm tarihi: 1 Ramazan-ı şerif sene 1282).*

⁹⁵⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.69, (hüküm tarihi: 9 Ramazan-ı şerif sene 1282).*

hakkında kısas cezası verilmiştir.⁹⁵⁹ Başka bir kısas cezası ise, Milas Kazası'na bağlı Türbe Köyü'nden kardeşi Osman'a livata eden Süleyman oğlu Mustafa'yı silahla vurarak öldüren Mahmut oğlu Mehmet hakkında verilmiştir⁹⁶⁰. Diğer kısas cezası ise, Ula kasabasının Demürsofu Mahallesi'nden, İbrahim oğlu Abdullah'ın, Ula Kasabası Câmî' Kebir Mahallesi'nden Ahmet oğlu Abdülfettah'i piştov tüfeği ile vurarak öldürmesi sonucu verilmiştir⁹⁶¹. Bazı kısas talebi ile açılan davalar ise iddiânın ispat edilememesi nedeniyle reddedilirken, bazılarıda tarafların diyet ödemeyi kabul etmeleri üzerine karara bağlanmıştır. Bu olaylar kısaca şöyledir: Milas Kazası'na bağlı Söğüdüçük Köyü'nden Koca Süleymanoğlu Ali'nin, karısının kardeşi Ali tarafından aralarında çıkan bir münakaşa sırasında başına taşla ve sopa vurulması neticesinde 5 gün sonra öldüğünün iddiâ edilmesine rağmen davanın ispat edilememesi nedeniyle kısas talebinin reddine⁹⁶²; Tavas Kazası'na bağlı Tilkili Köyü'nden Mustafa oğlu Mustafa'nın, aynı köyden Elhac Mehmet tarafından aralarındaki bir münakaşa sırasında değnekle göğsüne vurulması neticesinde 7 gün sonra öldüğünün iddiâ edilmesine rağmen Elhac Mehmet'in bunları kabul etmeyerek, Mustafa'nın o günden sonra 10 gün süreyle ahalinin ekinini biçtiğini ve çalıştığını, bir şeyinin olmadığını ve ecel-i mev'uduyla (tabî ölüm) öldüğünü söylemesi ve davacıların ise davalarını ispat edememeleri nedeniyle kısas talebinin reddine⁹⁶³; Aslen Ispartalı ve Rum milletinden olup Tavas Kazası'nın Sabık sandık sarrafı olan Hırlanbos oğlu Minhal'in, Muğla'nın Zırka Köyü'nden Caferoğlu İbrahim'in Mal sandığına olan borcunu tahsil için gittiğinde, İbrahim tarafından vurularak öldürüldüğünün iddiâ edilmesi üzerine İbrahim hakkında açılan davada İbrahim'in bunları kabul etmeyerek Minhal'in, Zırka Köyü'nden Ali Kethüdaoğlu Mehmet'in evinde öldüğünü ve kendisinin olayı duyunca hükümete haber verdiğini bildirerek şahit olarakta ev sahibi Mehmet'in eşi Emetullah'ı ve kız kardeşi Fatma'yı göstermiştir. Ancak mahkemelerde kadınların şahitliği kabul edilmediği gibi Minhal'in varislerinin de iddiâlarını ispat edemedikleri için kısas davasının reddine⁹⁶⁴; Tavas Kazası'nın Kırkköy sakinlerinden Zabtiye Hacı Abbasoğlu Mustafa'nın öldürülmesi üzerine babası Ahmet, katil oldukları şüphesiyle yakalanan

⁹⁵⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.96, (hüküm tarihi: 18 Za [Zilkade] sene <1>282).*

⁹⁶⁰ *Muğla Ş.S.D. 122, v.5a, (hüküm tarihi: 11 Şevvalü'l-mükerrem sene 1276).*

⁹⁶¹ *Muğla Ş.S.D. 122, v.19b, (hüküm tarihi: 3 Cemaziye'l-evvel sene 1276).*

⁹⁶² *Muğla Ş.S.D. 124, s.172, (hüküm tarihi: 7 L [Şevval] sene <1>283).*

⁹⁶³ *Muğla Ş.S.D. 122, v.5b, (hüküm tarihi: Gurre-i Rebiü'l-evvel sene 1276).*

⁹⁶⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.23b, (hüküm tarihi: 15 Zilhiccetü's-şerif sene 1275).*

aynı köyden Mehmet Refet, Kollukçuoğlu İsmail ve diğer İsmail'in aynı gece oğlunun evine geldiklerini, yanlarında getirdikleri bir şişe arakı (rakı) içtikleri esnada Mehmet Refet'in oğlu Mustafa'ya karın Ayşe bize arak doldursun dediği için aralarında tartışma çıktığını, bu nedenle Kollukçu İsmail ile diğer İsmail'in evi terkettiklerini ve Mehmet Refet'in ise bu sırada oğlunu saçma dolu çifte ile vurarak öldürdüğünü iddiâ ile kısas talep etmiştir. Ancak, Mehmet Refet bunları kabul etmediği gibi ölen Mustafa'nın karısı Ayşe'de gece kocası ile uyurken avluda duydukları bir ses üzerine kocasının bakmak için dışarı çıktığında bir tüfek sesi duyduğunu, bu olaydan bir buçuk saat sonra Mustafa'nın öldüğünü ve hiçbir şey söylemediğini, kimseyi görmediğini, bu nedenle davacı olmadığını bildirmiştir. Mahkeme, ölen Mustafa'nın babası Ahmet'inde davasını ispat edememesi üzerine kısas talebinin reddine karar verilmiştir⁹⁶⁵.

Bazı ölümle biten olaylar için açılan kısas taleplerinde ise mahkeme diyet ödenmesine karar vermiştir. Bunlardan ilki; Megri Kazası'nın Elvis Köyü'nden ve Kalaycı esnafından Yorgi oğlu Dimitri, Dalaman Kazası'ndan Ebubekiroğlu Mehmet tarafından vurularak öldürülmüştür. Dimitri'nin varisleri karısı Hrisfet ile küçük çocukları Yorgi, Mumakapya, Marya ve Reyne kalmıştır. Çocuklarında vasîsi olan Hrisfet mahkemede, Güreme Köyü'nün Kuru Mahallesi'nde kocasına ait olan kalayları Mehmet'in çaldığı için tarafların arasında çıkan kavga esnasında Mehmet'in Dimitri'yi vurarak öldürdüğünü söylemiştir. Katil Mehmet ise, Dimitri'nin anasına küfrettiği için vurduğunu itiraf etmiştir. Bunun üzerine şer'an Mehmet'in ödemesi gereken diyet miktarı 10000 dirhem sim gümüş iken, Hrisfet Hatun'un af etmesi nedeniyle hissesinden vazgeçtiği kabul edilmiş ve Mehmet'in diğer varislere 3 yıl içinde 8750 dirhem sim gümüş ödemesine karar verilmiştir⁹⁶⁶. Tavas Kazası'nın İçhisar Mahallesi'nden Demirci Usta Mehmetoğlu Yusuf Ağa, mahkemeye müracaat ederek 17 yaşında ve bıyığı-sakalı bitmemiş (şabb-ı emred) oğlu Mustafa'ya, Nalbant Mustafaoğlu Abdullah ile arkadaşı Çullu Hasanoğlu Mehmet tarafından Abdullah'ın evinin avlusunda boğazına şal dolanmak sûretiyle eza ve cefa yapıldığını iddiâ ederek Abdullah'ın cezalandırılmasını talep etmektedir. Abdullah'ın ve Mehmet'in bu iddiâları inkar etmesine rağmen, Usta Mehmetoğlu Elhac Ahmet ve Depocuğlu Hasan'ın şahitlikleriyle suçları sabit görüldüğünden

⁹⁶⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s.116, (hüküm tarihi: 8 M [Muharrem] sene <1>282).*

⁹⁶⁶ *Muğla Ş.S.D. 123, v.70a, (hüküm tarihi: 20 Z [Zilhicce'tü's-şerif] sene <1>277).*

hapislerine karar verilmiştir⁹⁶⁷. Bozüyük Kazası'na bağlı Turgudlar Köyü'nden Elhac Halil kızı Ümmügülsüm, aynı köyden Turgudoğlu Mehmet tarafından mahkeme tarafından 7 ay önce silahla sol böğründen vurulduğunu ancak davacı olmadığını ve 250 kuruş sulh bedeli davadan vazgeçtiğini beyan etmiştir⁹⁶⁸.

⁹⁶⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.54b, (hüküm tarihi: 29 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>277).*

⁹⁶⁸ *Muğla Ş.S.D. 123, v.4b, (hüküm tarihi: 13 Şabanü'l-muazzam sene 1275).*

YEDİNCİ BÖLÜM: AİLENİN DAĞILMASI

Evlilik ile kurulan aile birliği muhtelif sebeplerle sona ermektedir. Bunun birçok nedeni görülmektedir. Boşanmalar ölümler, göçler bunlar arasında en önemlileridir. Ayrıca ailenin dağılmasında etkili bir takım davranışları da gözden uzak tutmamak gerekir. Mesela, yeni kurulan evlilikler, büyük aileden doğmuş yeni bir aileyi oluşturmakta ve ailenin dağılmasını göstermektedir. Ailelerin dağılmasına etki eden en önemli faktör eşlerin boşanmasıdır. Eşler, İslâm aile hukukuna uygun bir şekilde ayrılır ve yasal sürenin bitmesinden sonra birbirleri üzerinde mirasçılık gibi yasal hakları son bularak boşanırlardı. Boşanma hadisesini tek başına erkek gerçekleştirebileceği gibi kadında bazı şartların varlığı durumunda istemediği bir evliliğe son verebilirdi. Bu durum aile birliğini bozulması anlamına geliyordu. Ailenin dağılmasına etki eden bir faktörde ölümlerdi. Aile reisinin ölümüyle de aileler sarsıntı geçirmekte ve aile üyeleri arasında mirasın paylaşımı sırasında bir takım sorunlar yaşanmaktaydı. Ailenin dağılmasına etki eden başka bir faktörde göçlerdi. Ailelerin iş veya başka nedenlerle yurtlarını terk ederek başka şehir veya köylere gitmeleri de ailelerin dağılması anlamına geliyordu. Yedinci bölümde Muğla ailelerinin dağılmasına etkili eden faktörler üzerinde duracağız.

A-BOŞANMALAR

Talâkın fikhî tarifi, “*belli sözlerle evlilik bağına çözmek ve kaldırmaktır.*”⁹⁶⁹

Eşlerden birinin ölümü evliliği sona erdiren tabi bir olaydır. Boşanma ise, taraflardan birinin veya her ikisinin isteği ile evliliğin sona ermesidir. Hukukçulara göre *boşanma*, evlenmeyi sona erdiren sebeplerden biridir. Toplumun temelini teşkil eden âilenin kuruluşu gibi, sona ermesi de toplumu ve devleti yakından ilgilendirir. Her yönden sağlam bir toplum ancak uyumlu ve sağlıklı âilelerden oluşur. Modern hukuk sistemlerinde boşanma, eşlerin sağlığında onlardan birinin veya her ikisinin istemi üzerine, kanunda tesbit edilmiş olan belli sebeplere dayanarak mahkemece verilecek bir karar gereğince elde edilirdi. Taraflar arasında özel bir ilişki imiş gibi görünen evlenmenin boşanma ile sona ermesine mahkemenin karar vermesi ve boşanma sebeplerinin kanunda belirlenmesi, âilenin devamında görülen toplum menfaati ile izah edilir. Çünkü boşanma sadece karı kocanın şahsını değil aynı zamanda

çocukları, iki tarafın âilelerini ve dolayısıyla toplumu ilgilendirir. Taraflar diledikleri zaman ve serbestçe evlenmeye son verirlerse mutsuz, sefil, ruhen sağlıksız birçok insan toplum için büyük sorun olacaktır. Ancak evlilik müessesesi devamlı olmakla beraber ebedî değildir. Eşler için mutsuzluk ve huzursuzluk kaynağı haline gelmiş olan bir evlenmeyi sürdürmeye çalışmak da aynı şekilde kişiler ve toplum için zararlıdır. Bu bakımdan evlenmeye olduğu kadar boşanmaya da devletin müdâhalesi kaçınılmaz bir durumdur⁹⁷⁰. Eşler arasında sevgi ve saygıya dayanması gereken aile bütünlüğü bütün çabalara rağmen sarsılır ve birtakım sosyal rahatsızlıklar ortaya çıkarsa yine de usulüne uygun olark eşlerin ayrılmasına müsaade edilmiştir⁹⁷¹.

İslâm öncesi Türklerde, anne bir el kızı idi. Fakat evlendikten sonra kocasının soyuna yazılmıştı. Kızın babası bile, gelin alma sırasında, kızının üzerindeki “velâyet” yani “babalık hakkını” damadına verirdi. Dul kalan veya kocasına kızan bir kadın baba evine gidemezdi. Koca da, kadını evden kovamaz veya boşayamazdı. Türkler, evlilik kurumuna çok büyük önem vermişlerdir. Her anlaşmazlıkta karı-kocanın boşanmasını önlemek için bu gibi tedbirler almışlardır⁹⁷².

Boşanma, İslâmiyet öncesi sadece erkeklere tanınmış olan bir haktır. İslâm boşanma konusunda kadının iyiliğine değişiklikler yapmışsa da temelde erkeğin istediği zaman evliliğe son verebileceğini kabul etmiştir⁹⁷³. İslâm dininde boşanmalar hoş görülmemekte ve Hz. Peygamberin sünnetinde “Allah nazarında en hoş gitmeyen helal boşanmadır” denmekle birlikte, hukuken kolay boşanma yolu seçilmiş ve tek taraflı bir işlemle evlilik birliğinin sona ermesine imkan tanınmıştır. Ancak boşanma hakkının suistimal edilmemesi ve boşanmayı zorlaştırmak için mehr-i müccel miktarının yüksek tutulması, hanımını üç defa boşayan erkeğin, eşi bir başkasıyla geçerli bir evlilik yapmadan ve daha sonra da boşanmadan veya eşi ölmeden onu tekrar nikahlayamaması gibi tedbirler geliştirilmiştir⁹⁷⁴. İslâm Hukuku’na göre, kadın nikah akdinin yapılması sırasında boşanma hakkını isteyebilir. Kadının bu hakkını kullanmaması boşama yetkisinin tamamen erkeğe ait olduğunu kabullenmesi anlamına gelir⁹⁷⁵.

⁹⁶⁹ Hayreddin Karaman, *Aynı eser*, s.294.

⁹⁷⁰ Halil Cin, *Boşanma*, s.15.

⁹⁷¹ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine....*, s.55.

⁹⁷² Bahaeddin Ögel, *Aynı eser*, s. 258.

⁹⁷³ Esra Yakut, *Aynı makale*, s.117.

⁹⁷⁴ Ahmet Kankal, *Aynı makale*, s.58.

⁹⁷⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.220.

1-Boşanma Çeşitleri

Muğla ailelerinde görülen evliliği sona erdirmeye şekilleri üç başlık altında incelenebiliriz;

a-Talâk

Kocanın tek taraflı bir irade beyanıyla evlilik birliğine son vermesidir. Talâkın oluşabilmesi için esas itibariyle bir mahkeme kararına gerek yoktur. Kocanın, boşanma iradesini ortaya koyan sözü bunun için yeterlidir. Ancak, bir talâkın ve buna bağlı mehr, nafaka alacakları, iddet bitimi ve yeniden başkasıyla evlenebilme gibi neticelerin garanti altına alınabilmesi ve karşılıklı hakların korunabilmesi için boşanmaların mahkemece tescil edilmesi gerekiyordu⁹⁷⁶.

Talâk yetkisine sahip olan esas itibariyle kocadır. Koca nikah anında veya daha sonra karısına da bu hakkı verirse, kadında verilen bu hak çerçevesi dahilinde boşanma hakkını kullanabilirdi. Buna *tevfiz-i talâk* denir. Kadın böyle bir hakkın kendisine verilmesini talep etmezse boşanma hakkının sadece erkeğe ait olduğunu kabul etmiş sayılır⁹⁷⁷. Böyle bir hakka sahip olan kadın kocası istemediği halde evliliğini yürütemediğine kanaat getirdiğinde mahkeme kararıyla evlilik hayatına son verebilmektedir. Karısına bu yetkiyi veren kocanın her zaman için karısını boşama hakkı da devam etmektedir⁹⁷⁸. Ancak kadına verilen bu hak asla geri alınamaz. Çünkü bu bir kişinin bizzat yapabileceği bir işe başkasını vekil tayin etmesidir. Tefviz-i talâkta bir vekâlet sayıldığından buradaki vekâletten vazgeçip o hakkı geri almak caiz değildir⁹⁷⁹.

Örneğin, Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Elhac Ali Beğ kızı Fatma Hatun, vekili Kerimoğlu Mustafa Ağa ibni Ömer vasıtasıyla Muğla mahkemesine yaptığı müracaatta; hala kocası olan İskender Ağaoğlu Mustafa Ağa ibni Mehmet'in küçük çocukları Mehmet, Ali ve Ayşe'yi *terk ettiğini, nafakalarını karşılamadığını ve kendisine kötü davrandığını* beyan ederek kocası hakkında suç duyurusunda bulunmuştur. Fatma Hatun belkide burada tefviz-i talâk hakkını kullanarak boşanmak istemiş ancak, mahkeme Mustafa Ağa'nın *evlilik hukukuna riayet*

⁹⁷⁶ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.109.

⁹⁷⁷ Halil Cin, *Boşanma*, s.67; Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.108.

⁹⁷⁸ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.37.

⁹⁷⁹ Osman Keskioğlu, *Aynı eser*, s.210.

etmesine, karısına kötü davranmamasına ve çocuklarının nafakasını karşılaması yönünde tenbiyede bulunmuştur⁹⁸⁰. Fatma Hatun'un bir boşanma talebinde bulunmaması belkide aile birliğinin dağılmasını istemediği içindir.

Benzer bir örnekte Tavas Kazası'na bağlı Kesre Köyü'nden verebiliriz. Ayşe Hatun, Muğla mahkemesindeki beyanında, kocası Kürd Ali bin Abdülaziz ile 500 kuruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle evlendiklerini ancak, kocasının kendisinin nafakasını ödemediğini ve kendisine bakmadığını, evlilik hukukuna riayet etmeyip, kendisini dövdüğünü söyleyip bu nedenle kocası Kürd Ali'den emniyeti ve rahatı olmadığını, aralarında geçimleri (hüsn-i zendeganileri) kalmadığını beyan ederek kocası Kürd Ali'den şikayetçi olmuştur. Kürd Ali, 500 kuruş mehr borcu olduğunu kabul ederken, Ayşe Hatun'un diğer iddialarını inkar ederek evlilik hukukuna riayet edeceğini, karısının nafakasını karşılayıp ona bakacağına meclis huzurunda Köçeklioğlu Ali'yi *tekfil* (*kefil*) göstermiştir⁹⁸¹. Burada tefviz-i talâk yetksine sahip kadının boşanma hakkını kullanması yerine, mahkemenin kararıyla kocaya evlilik birliğini devam ettirmesi için bir şans daha verilmesi uygun bulunmuştur.

Kocanın boşanma hakkını kullanabilmesi için akli başında ve bülûğa ermiş olması gerekir. Yaşı küçük kimselerin, akıl hastalarının, uykuda iken boşanmak için gerekli sözleri söyleyenlerin boşanma istekleri geçerli sayılamaz. Buna karşın bülûğa ermiş, akli başında kimselerin boşanma niyeti olmadan gerçekleştirdikleri talâk geçerlidir. Talâk'a başvuran kimsenin bizzat koca olması gerekmektedir. Koca, bu hakkını bizzat kullanabileceği gibi, vekili veya elçisi vasıtasıyla kullanabilir⁹⁸².

Kadınlar açısından ise, evli olmayan kadınlar, nikah akdi geçerli olmayan kadınlar, kesin ayırıcı boşanmayı izleyen iddet içinde bulunan kadınlar ve iddetini tamamlamış olan kadınlar boşanmaya elverişli değildir⁹⁸³.

Talâk, sözlü açıklamalarla gerçekleşebilir. Bunun için, boşanma isteğinin örfde anlaşılan sözlerle boşanma niyeti bulunması şartı ile söylenmesiyle gerçekleşebilir. Diğer bir yöntemde boşanma isteğinin yazılı olarak ifade edilmesidir. Bunun için karı-kocanın birbirinden uzakta bulunması, sözlü beyanın imkansızlığı

⁹⁸⁰ Muğla Ş.S.D. 124, s.102, (hüküm tarihi: 3 Z [Zilhicce] sene <1>282).

⁹⁸¹ Muğla Ş.S.D. 124, s.137, (hüküm tarihi: 5 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>283).

⁹⁸² Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı*..., s.36-37.

⁹⁸³ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.102.

gibi şartlarda gerekli değildir⁹⁸⁴. Ayrıca iradelerini sözlü olarak ifade edemeyen sağır ve dilsizlerin işaretlerle yaptıkları boşanmalarda geçerlidir⁹⁸⁵. Talâk, dönülebilir olup olmamasına göre Ric'î ve Bâin talâk diye iki kısma ayrılır:

a.1-Ric'î Talâk (Dönülebilir-cayılabılır): Evliliği tümü ile ortadan kaldırmayan boşanmadır. Ancak iddetin bitiminde karı-koca birbirinden ayrılır. İddet süresi kadının üç hayz görme süresi kadardır. İddet bitmeden koca talâktan cayabilir. Evliliğin devamı için yeni bir nikah akdine ve yeni bir mehr tespitine gerek yoktur. İddet süresince eşlerin mîrâşçılıkları devam etmektedir. İddet bitiminde tamamen ayrılmış olan eşler başkalarıyla evlenebilirler. İddet süresi içinde kadın kocasının evinde ve çocuklarının yanında kalır. Kadının nafakası bu sürede kocaya aittir⁹⁸⁶.

Muğla'ya bağlı Bayır Köyü'nden Mustafa kızı Ayşe Hatun, Çelebioğlu Mehmet.huzurundaki beyanında, adı geçen Mehmet ile 333 kuruş *mehr-i müeccel tesmiyesiyle nikahlanmıştık, ancak beni bir süre önce talak ile boşadı* demiştir. Bu boşanma sonunda kocası Mehmet'in kendisine olan 333 kuruş mehr ile evlilikleri sırasında kendi malından harcadığı 100 kuruş ile ahaliye olan bir kazan ve bir tosun borcuna karşılık ödediği 170 kuruş ile birlikte 603 kuruş borcu olduğunu ve tüm parayı birkaç gün içinde (cünd-i rûz) ödeyeceğini taahhüt etmesi üzerine Mehmet ile tekrardan 100 kuruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle evlenmeyi kabul ettiğini beyan ve tasdik etmiştir⁹⁸⁷. Görülüyor ki, iddet süresi içerisinde taraflar tekrar evlenmişlerdir.

Muğla'nın Dalaman Kazası'na bağlı Kızılyurt Köyü'nden Mollaoğlu Ahmet, aynı köyden Osmanoğlu Eyüp Çavuş'un vekili Ali Efendi huzurunda mahkemedeki beyanında; Mustafa kızı Kezban Hatun'un Eyüp Çavuş'un karısı olduğunu ve Eyüp Çavuş'un karısını talak ile boşamasından 3,5 ay sonra 100 kuruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle Kezban Hatun'un kendisiyle nikahlandığını ancak Eyüp Çavuş'un kocalık iddiâsıyla Kezban'a müdahale ettiğini ve bu müdahaleden men' edilmesini talep ediyor. Vekil Ali Efendi ise cevabında, Kezban Hatun'un gaib kardeşi Salih ile Eyüp Çavuş arasındaki bir anlaşmazlık nedeniyle Dalaman Kazası Müdürü Mustafa Ağa'ya varıp Eyüp Çavuş'tan kendisini boşamasını talep ettiğini ve Müdürün bu

⁹⁸⁴ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.103-104.

⁹⁸⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.17.

⁹⁸⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.38-42; Halil Cin, *Boşanma*, s.36-68; Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.104-108; Esra Yakut, *Aynı makale*, s.307-309.

⁹⁸⁷ *Muğla Ş.S.D. 124, s.117, (hüküm tarihi: 6 M [Muharrem] sene <1>282).*

kadını boşa demesi üzerine Eyüp Çavuş'ta şimdilik vazgeçtim-boşadım demiş ve Kezban boşanmıştır. Ancak, Eyüp Çavuş şimdi bu boşanmadan vazgeçerek (rücu) Kezban'ı geri istemektedir. Kezban Hatun da tüm bunları tasdik etmektedir. Mahkeme ise, Eyüp Çavuş'un "vazgeçtim" demesiyle şartlı talâkın gerçekleşmediğine ve bunun kaydedilmemiş olması nedeniyle Molla Ahmet'e yapılan nikahın geçersiz olduğuna, Kezban Hatun ile Eyüp Çavuş'un eskisi gibi evliliklerinin devamına, Molla Ahmet'in davasının reddine karar vermiştir⁹⁸⁸. Ric'î talâkta iddet süresi bitmeden erkek talâktan vazgeçerek tekrar eşine dönebilmektedir. Bunun içinde yeni bir nikah ve mehre gerek yoktur.

Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Mehmet kızı Feriştah Hatun Muğla mahkemesindeki beyanında; Bakka! esnafından Elhac İbrahim oğlu Süleyman ile 500 kuruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle evlendiğini ancak bir süre önce kocasının kendisini talak ile boşadığını söylemiştir. Kocasının mehri, iddet süresi dolana kadar geçimini sağlayacağı nafakası için aralarında tayin ettikleri 150 kuruş ile birlikte toplamda 650 kuruş kendisine borcu olduğunu ve biri 5, diğeri 3 yaşında ki iki küçük çocuğunu kocasına terk etmek şartıyla da boşanmanın gerçekleştiğini beyan ediyor. Feriştah Hatun, küçük çocuklarının makıma muhtaç olmaları nedeniyle çocuklarını yanına aldığını ancak çocuklarının nafakaya ihtiyaçları olması dolayısıyla kocasından nafaka talebinde bulunmuştur. Mahkeme, çocukların herbirine 15'er kuruş olmak üzere aylık 30 kuruş nafakayı Süleyman'ın Feriştah Hatun'a ödemesi yönünde karar vermiştir⁹⁸⁹.

Muğla'nın Dere Köyü'nden Süleyman kızı Ayşe Hatun Muğla mahkemesinde, 250 kuruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle evlendiği Kadioğlu Mustafa bin Süleyman'ın kendisini talak ile boşadığını, iddet süresi dolana kadar geçimini sağlayacağı nafakası için 50 kuruş tayin ettiklerini, Mustafa'nın 300 kuruşluk borcunun 50 kuruşunu hemen verdiğini geri kalan 250 kuruşu da birkaç gün (cünd-i ruz) içinde ödemeyi taahhüt ettiğini, 6 yaşında ki Ayşe'nin ise annesi ile birlikte kalmasına ve babasının her ay 10 kuruş nafaka ödemesine ve bu sûretle boşanmanın gerçekleştiğini beyan etmiştir⁹⁹⁰.

⁹⁸⁸ Muğla Ş.S.D. 124, s.148, (hüküm tarihi: 29 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>283).

⁹⁸⁹ Muğla Ş.S.D. 124, s.111, (hüküm tarihi: 3 Z [Zi'l-hiccetü'ş-şerif] sene <1>282).

⁹⁹⁰ Muğla Ş.S.D. 124, s.166, (hüküm tarihi: 6 Şaban sene <1>283).

Muğla'nın Ahmed Hoca Mahallesi'nden Elhac Ebubekir kızı Fatma Hatun Muğla mahkemesinde, 500 kuruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle evlendiği İbrahim oğlu Süleyman'ın kendisini bir buçuk ay önce talak ile boşadığını ve zimmetinde bulunan mehri ile kendi malından harcadığı 44 kuruşluk bir adet basma ile beraber kendisine 544 kuruş olan borcunu ödemesi ve iddet süresi boyunca kendisine nafaka ödemesi yönünde tenbiyede bulunulmasını talep ediyor. Ancak Süleyman tüm borçlarını kabul ederken karısını boşamadığını söylemiştir. Süleyman'ın bu iddiâsını ispat için yapılan üç yemin teklifini reddetmesiyle Fatma Hatun'un talâkına ve kocasının tüm borçları ile birlikte iddet süresi boyunca nafakası için 45 kuruş ödemesine karar verilmiştir⁹⁹¹.

Ric'î talâkla ilgili olarak verdiğimiz bu örneklerde de görüldüğü gibi boşanma teklifi hep koca tarafından yapılmıştır. Kadınlar ise, mehrlerini, iddet süresince geçimlerini sağlayacak olan nafaka ve bu sürede kalabilecekleri (meûnet-i sükna) yerlerin kocaları üzerine yüklenmesini talep etmekteydiler. Koca ise, iddet süresi bitmeden karısına tekrar geri dönme ihtimali nedeniyle bu sürede karısının kimseye muhtaç olmaması için bu isteklere olumlu cevap vermektedir. Ayrıca kadınlar, mal rejimi ayrılığı nedeniyle evlilikleri sırasında kocalarının harc ve sarf ettikleri para veya mallarını da geri talep etmekteydiler. Eğer eşlerin küçük çocukları var ise karşılıklı yapılan anlaşmalarla çocuklar anne veya babanın yanında kalmakta ancak çocukların ihtiyaçları içinde aylık belli bir miktar nafakayı babanın ödemesi kararlaştırılmaktaydı.

a.2-Bâin Talâk: İddet içinde boşanmadan dönülmediği takdirde boşanma bâin talâk olur. *Bâin talâk*, ayırıcı boşanma demektir. Kocaya, boşadığı eşine ancak yeni bir mehr ve yeni bir nikahla dönme imkanı veren boşanmadır. Koca, ric'î talâka iddetin bitimini beklemeden, boşanma esnasında boşanmanın bâin olduğunu yazılı, sözlü veya işaretle bildirirse yine bâin talâk gerçekleşmiş olur. Bâin talâk sonunda tüm karı-koca ilişkisi sona erer. Boşanan kadın sadece mehrini, iddet nafakasını ve hamile ise doğuma kadar nafaka alma hakkına sahiptir. Karı koca arasındaki mîrâşçılık durumu son bulmuş olur. İster ric'î (cayılabilir talâk), isterse bâin (ayırıcı

⁹⁹¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.121, (hüküm tarihi: 23 M [Muharrem] sene 1283); Ric'î talâkla ilgili benzeri örnekler için bkz. Muğla Ş.S.D. 123, v.46b, (hüküm tarihi: 2 S [Safer] sene <1>277); Muğla Ş.S.D. 123, v.18a, (hüküm tarihi: 21 Zi'l-hicce'tü ş-şerif sene 1275); Muğla Ş.S.D. 123, v.46a, (hüküm tarihi: 17 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>277); Muğla Ş.S.D. 124, s.144, (hüküm tarihi: 21 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>283), Muğla Ş.S.D. 124, s.102, (hüküm tarihi: 3 Z [Zi'l-hicce] sene <1>282).*

talâk) boşanma ile olsun erkek aynı kadını üçkez boşarsa, evlilik kesin olarak sona erer. Koca üç kez boşamak yerine, boşanmayı gerçekleştiren sözü üç defa arka arkaya söyleyerek de aynı sonucu elde edebilir. Buna da, *talâk-ı selâse* denir. Üçlü boşama sonucunda kadının nafakasını ve mehrini almaya hakkı vardır. Üçlü boşama gerçekleştiği zaman kadın ve erkek tekrar evlenmek isterlerse, kadının iddetini tamamladıktan sonra başka bir erkekle evlenmesi, ondan da boşanarak iddetini bitirmesi ve eski kocası ile nikah akdini yenilemesi gerekir⁹⁹².

Erkek, talâk sırasında boşanmanın kesin gerçekleştiğini daha iddet süresinin beklenilmesine gerek duyulmaksızın beyan ederse talâk Bâin Talâk olurdu. Çünkü Bâin talâk'ın gerçekleşmesi için iddet süresinde kocanın eşine geri dönmemesi gerekiyordu. Ancak koca ayrılık sırasında bâin talâkın gerçekleştiğini beyan edebilirdi. Örneğin, Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Süleyman kızı Sultan Hatun 500 kuruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle evlendiği Papuçcu Mehmet bin Hasan'ın bu tarihten sekiz gün önce kendisini talak ile boşadığını bu nedenle mehr ve 52 kuruş alacağı ile birlikte iddet süresi dolana kadar kendisinin geçimini sağlaması için kocasına tenbiyede bulunulmasını talep ediyor. Ancak Mehmet, karısını (bi't-temam, tabien ve kat'iyen) kesin olarak boşadığını ve bu nedenle nafakası için 120 kuruşu Sultan Hatun'a hemen ödemeyi kabul ettiğini bildiriyor⁹⁹³.

Bâin talâkın gerçekleşmesinin diğer bir usulüde boşanmanın talâk-ı selâse ile gerçekleştirilmiş olmasıdır. Örneğin, Tavas Kazası'na bağlı Yarengüme Köyü'nden Osman kızı Fatma, aslen Dağıstanlı Elhac Mehmet Efend'nin kendisini 3 ay önce talâk-ı selâse ile boşadığını ancak kendisine olan 166 kuruşluk mehr-i müeccel borcunu ödemediğini iddiâ ederek kocasının bu borcunu ödemesi yönünde tenbiyede bulunulmasını talep ediyor. Kocasınında bu iddiâları kabul etmesiyle mahkeme borcunu ödemesi yönünde karar vermiştir⁹⁹⁴. Bu örnekten de anlaşıldığı gibi talâk-ı selâse bâin talâk için yeterlidir.

Osmanlı hukukunda talâkın sık rastlanan şekillerinden birisi de *şartlı talâktır*. Bu talâkta koca, karısını boşamayı belirli bir işi yapmaya bağlamakta ve o işi yaparsa

⁹⁹² Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı....*, s.38-42; Halil Cin, *Boşanma*, s.36-68; Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.104-108; Esra Yakut, *Aynı makale*, s.307-309.

⁹⁹³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.128, (hüküm tarihi: 25 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>283)*; Benzeri örnek için bkz. *Muğla Ş.S.D. 124, s.160, (hüküm tarihi: 23 B [Receb] sene <1>283)*.

⁹⁹⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.53b, (hüküm tarihi: 19 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>277)*.

karısı boşanmış olmaktadır⁹⁹⁵. Bundaki amaç, erkeğin yapacağı herhangi bir eylem yada davranış sonucunda kadının mağduriyetinin önlenmesidir. Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Hafize Hatun, vekili ve babası Süleyman Efendi vasıtasıyla Muğla mahkemesindeki beyanında; kocası Mestanoğlu Hafız Osman'dan davacı olmuştur. Vekil Süleyman Efendi, damadı Hafız Osman ile kızının 500 kuruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle evlendiklerini ve bu tarihten 14 ay önce Hafız Osman'ın "*bir daha şarab-ı arif (şarab içmek) eder isem, Hafize Hatun talâk ile benden tatlik olsun demişti*" bundan 4 ay önce Hafız Osman şarab içtiği için kızının kocasını talâk-ı selâse ile boşadığını ve şimdi de mehr alacağını talep ettiğini beyan etmiştir. Hafız Osman, mehr borcunu kabul ederken diğer tüm iddiâları inkar etmesine rağmen kasaba ahalilerinden Veliyüddin Efendi, Sakallıoğlu Hafız Mustafa Efendi ve Karakoyunluoğlu Ömer'in şahitlikleri sonucu böyle bir şartlı talâkın yapıldığının ispatlanması üzerine Hafız Osman'a mehr borcunu ödemesi ve talâk-ı selâse ile boşanmanın gerçekleşmiş olduğu yönünde tenbiyede bulunulmuştur⁹⁹⁶. Şartlı talâk'ta, Bâin talâktır. Kocanın, karısına geri dönebilmesi için yeni bir nikah ve mehre gerek vardır.

Görüleceği üzere boşanmada erkeğin üstünlüğü tartışmasızdır. Kocanın, karısını boşaması içi herhangi bir sebep gösterme zorunluluğu yoktur. O dilediği anda karısını boşayabilir. Ancak buna bakıp Osmanlı toplumunda boşanmanın yaygın olduğunu düşünmemek gerekir. Cemiyet dokusunun sağlamlığı, sebepsiz boşanmaların hoş karşılanmaması, hukuken serbest olmasına rağmen dinen serbest olmayışı, boşanmanın getirdiği mali yükümlülükler, talâkın Osmanlı toplumunda daha az uygulanmasına neden olmuştur.

b-Muhâlaa

Koca, karısını istediği zaman tek taraflı iradeyle boşama yetkisine sahiptir. Kadın ise, ancak kendisine bu konuda bir yetki verildiği takdirde evlenmeye son verebilir. Koca, karısına verdiği bu yetkiyi her zaman geri alabilir veya karısına verdiği bu yetkiyi o henüz kullanmadan onu boşayarak etkisiz hale getirebilir. İşte İslâm Hukuku, eşiyle anlaşamayan kadına, kocasının boşama yoluna gitmemesi halinde, kendisi için çekilmez hale gelen bu evliliğe son verebilme imkanını muhâlaa (hul) yolu ile çözüme kavuşturmuştur. Muhâlaa, karşılıklı anlaşma yolu ile

⁹⁹⁵ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.113.

boşanmadır. Muhâlaa yolu ile boşanmada, kadın çoğu zaman kocasına bir karşılık öder. Bu nakit para olabileceği gibi, mehr, nafaka ve diğer alacaklarından veya çocuklarının velâyetinden vazgeçme şeklinde de olabilir. Bazen de, taraflar karşılıklı anlaşarak hiçbir bedel vermeksizin birbirlerini serbest bırakabilirler. Bu şekilde boşanan taraflar evlenme ile doğan tüm haklarından karşılıklı vazgeçmiş olurlar. Erkeğin çekilmez hale gelen evliliğine son verebilme hakkı olduğu halde nafaka, mehr gibi mali sorumluluklar yüklenmemek için talâk hakkını kullanmaz. İşte bu durumda kadın çekilmez hale gelen evliliklerini nafaka, mehr veya çocuklarının velâyetlerinden vazgeçmek pahasınada olsa son vermek için hul' hakkını kullanarak boşanmak isteyebilirdi⁹⁹⁷. Muhâlaa ile son bulan boşanmalarda genellikle kadın; mehr, üç aylık geçim gideri anlamına gelen iddet nafakası, meûnet-i süknâsı, eğer çocukları var ise hem anne hem de iki yaşına kadar sütçocukları için nafaka-i hızanet adı verilen çocuk bakım ödeneği, yaşı daha büyük fakat reşit olmamış (yedi yaşına kadar olan erkek ve yaklaşık dokuz yaşına kadar kız çocukları) çocuklar için giyim ve benzeri gereksinimlere yönelik ödenekler veya çocuklarının velâyetinin kocaya bırakılması gibi haklarından vazgeçerdi⁹⁹⁸. Kadın, bunların tamamını kabul ederek boşanmayı kabul ettiğinden dolayı bu konularla ilgili daha sonra çıkacak ihtilafları önlemek için koca tüm bu anlaşma konularını Şer'îyye sicillerine kaydedilmesine özen gösterirdi⁹⁹⁹. Aslında tek taraflı bir boşama hakkına sahip olan kocanın muhâlaa yolu ile boşanmayı tercih etmesinin nedeni mehr, nafaka veya karısına var olan diğer borçlarından kurtulmak düşüncesinin etkili olmasıdır¹⁰⁰⁰. Karşılıklı anlaşma ile boşanmanın hukukî sonucu evlenmenin bir ayırıcı boşanma ile sona ermesidir. Eşlerin birbirleri üzerindeki her türlü hukukî hakları sona ermiş kabul edilir.¹⁰⁰¹ Muhâlaanın gerçekleşmesi için erkek ve kadının tam ehliyetli olmaları şartı aranmıştır. Mecnunların, çocukların ve ma'tuhların muhâlaaları geçerli değildir. Tarafların akıl, baliğ ve muhâlaanın anlamına vakıf olmaları gerekmektedir.¹⁰⁰² Eşler, muhalla yolu ile boşandıklarında kadın veya erkek iddet süresinde ölürler ise

⁹⁹⁶ *Muğla Ş.S.D. 124, s.144, (hüküm tarihi: 28 R [Rebiü'l-ahir] sene <I>283.)*

⁹⁹⁷ Halil Cin, *Boşanma*, s.69-70; Hayreddin Karaman, *Aynı eser*, s.311.

⁹⁹⁸ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı....*, s.115; Madeline C. Zilfi, *Aynı makale*, s.257-258.

⁹⁹⁹ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı....*, s.115.

¹⁰⁰⁰ Esra Yakut, *Aynı makale*, s.312.

¹⁰⁰¹ Halil Cin, *Boşanma*, s.77.

¹⁰⁰² Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.272.

her iki tarafta birbirine mîrâsçı olamazdı¹⁰⁰³. Muhâlaa yolu ile kadın da bazı haklarından vazgeçerek istemediği bir evlilikten kurtulma hakkına sahip olmuştur. Muğla'da, muhâlaa yolu ile boşanmaya sıkça rastlanılmaktadır.

Bu konuyla ilgili Muğla Şer'iyye Sicillerinde değişik örnekler vardır. Örneğin, Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Salih kızı Ümmügülsüm Hatun 450 kuruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle evlendiği kocası Hasan oğlu Papuçcu Mehmet'in, mehrinin 220 kuruşunu ödediğini ancak aralarında geçimsizlik olduğu (*hüsn-i muâşeretleri olmadığı*) için kocasının kendisini talak ile boşadığını bildirmiştir. Ancak 250 kuruş mehr tesmiyesiyle tekrar evlendiklerini aralarındaki *şiddetli geçimsizlik* devam ettiği için ilk nikahtan dolayı 230 kuruş, ikinci nikahtan dolayı 250 kuruşluk mehr alacağı birlikte 480 kuruşluk alacağı ile iddet süresi dolana kadar geçimini sağlayacağı nafakası kocası üzerine olmak, oturacak evin (meûnet-i süknası) ise kendi üzerine olması şartıyla muhâlaa yolu ile boşandıklarını beyan etmiştir¹⁰⁰⁴.

Muğla'nın Kiramüddin Mahallesi'nden Ali kızı Dudu, kocası Halil oğlu Ömer ile aralarında şiddetli geçimsizlik (*hüsn-i muâşeretleri olmadığı*) olduğu için mehr ve iddet süresince geçimini sağlayacağı nafakasından vazgeçip, küçük çocuğu İsmal'in sütten kesilinceye (hızaneden sakıt olmak) değin bakımınıda üstlenerek muhâlaa yolu boşanmayı tercih etmiştir¹⁰⁰⁵. Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Mehmet kızı Ayşe, kocası Bıçakçı esnafından Mehmet oğlu Memiş ile aralarında şiddetli geçimsizlik olduğundan, hamile olduğu için doğuma kadar olan nafakasıyla çocuk doğduktan sonra eğer kız olursa 9 yaşına, erkek olursa 7 yaşına kadar bakımı kendi üzerine, bu yaştan sonra ise bakımları için babalarının nafaka ödemesi, eğer bu süreden önce kocası ölürse mîrâsından nafakanın çıkarılması ve kocasının kendisine olan mehr-i müeccel (501 kuruş) borcunu ödemesi şartıyla muhâlaa yoluyla boşanmanın gerçekleştiğini beyan etmiştir¹⁰⁰⁶. Muğla'nın Bayır Köyü'nden İsmail kızı Ayşe Hatun, Muğla mahkemesinde Osman oğlu Terzi Elhac Mustafa ile aralarında geçimsizlik olduğu için mehr, iddet süresi dolana kadar geçimini sağlayacağı nafakası ve çocukları kocası üzerine olmak şartıyla boşanmanın gerçekleştiğini beyan etmiştir. Ayşe Hatun, iddet süresi boyunca kalacağı yeri kendi

¹⁰⁰³ Esra Yakut, *Aynı makale*, s.312.

¹⁰⁰⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.49b, (hüküm tarihi: 27 S [Safer] sene <1>277).*

¹⁰⁰⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s.53, (hüküm tarihi: 25 Cemaziye'l-evvel sene <12>82).*

temin edeceğinden boşandıktan sonra annesi ve babası ile birlikte oturmaya başlamıştır¹⁰⁰⁷. Tavas Kazası Yarengüme Köyü'nden Mahmut kızı Kameri Hatun, Elhac İsmail oğlu Elhac Ahmet ile evli olduklarını ancak aralarındaki *şikak* (*uyuşmazlık/anlaşmazlık*) nedeniyle boşanma davası açmıştır. Kameri Hatun, boşanmaya karşılık 200 kuruş mehr-i müeccelinden vazgeçmiş, nafakası ve iddet süresince oturması gereken evi kendi temin edeceğinden ve ayrıca nikah sırasında mehr-i muaccel olarak aldığı bir top sevaî, bir gerdanlık, bir çift bilezik, bir göğüsük ve üç adet nısf altunu iade ederek muhâlaa yoluyla boşanmayı kabul etmiştir¹⁰⁰⁸.

Muhâlaa yolu ile boşanmada, kadının boşanma önerisine kocanın rıza göstermesi gerekirken, talâk'a, kadın kesin karşı çıksa bile, söylenir söylenmez yürürlüğe girerdi.

c-Tefrîk

İslâm Hukuku belirli sebeplerin varlığı durumunda, eşlerden birinin mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunmalarına müsaade etmiştir. Sebeplerin mevcut olması durumunda hakim boşanmaya karar vermekte ve boşanma gerçekleşmekteydi. Buna, tefrîk (kaza-i boşanma) denir. Bu boşanma, koca veya kadının irade beyanlarıyla değil var olan sebepler neticesinde hakimın hükmüyle gerçekleşmekteydi. Tefrîkin gerçekleşebilmesi için geçerli olan sebepler şu şekilde sıralanmıştır: a-Hastalık veya kusur. b-Nafakanın ödenmemesi. c-Gaiblik-terk. d-Fena muamale ve geçimsizlik. e-Bir kimsenin dört ay ve daha uzun bir süre için karısına yaklaşmayacağına Allah üzerine yemin etmesi veya yaklaşmayı ağır bir ibadete bağlaması anlamına gelen "ila"nın mevcut olması. f- Erkeğin kadını zina yapmakla suçlaması. Bunu da dört şahitle ispat edemezse hakim önünde karşılıklı yemin etmeleri gerekir ki buna "lian" denir. Lian tamam olunca hakim onları ayırır. Bu sebeplerden birisinin mevcut olması ve mahkemede ispatlanması şartıyla hakim boşanmaya hükmederdi¹⁰⁰⁹. Muğla'ya ait sicillerde en az rastladığımız boşanma şeklidir. Muğla Şer'iyye Sicillerinden tefrîk uygulamalarına bazı örnekler verelim.

¹⁰⁰⁶ *Muğla Ş.S.D. 123, v.56a, (hüküm tarihi: 11 Ca [Cemaziye 'l-evvel] sene <1>277).*

¹⁰⁰⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.44b, (hüküm tarihi: ? Muharremü 'l-haram sene 1277).*

¹⁰⁰⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.4, (hüküm tarihi: 25 Şevvalü 'l-mükerrem 1281).*

¹⁰⁰⁹ Hayreddin Karaman, *Aynı eser*, s.313-323; Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazâ Boşanma "Tefrîk"", *Osmanlı Araştırmaları V*, İstanbul 1986. s.1-12; Halil Cin, *Boşanma*, s.87 vd.

Gökabad Kazası kuralarından, Yeniköy ahalisinden Mehmet Ağa matuhlarından Abdullah oğlu Zenci Said karısı Abdulah kızı Feriştah'ın, kendisine “*itaat ve inkiyad ve nefsinin tesliminden aba ve imtina*” etmemesi nedeniyle itaat davası açmıştır. Feriştah Hatun ise cevabında, kocası Said ile aralarında şiddetli geçimsizlik olduğundan (*hüsn-i muâşeret olmadığı ve münaferet vuku' bulduğundan*) bir ay önce kendisinin mehr ve nafakasında vazgeçmek şartıyla muhâlaa talebinde bulunduğunu ve bu şartla boşandıklarını, kocasının da bunu kabul ettiğini iki şahit ile ispatladığından Said'in itaat talebinin reddine ve boşanmanın gerçekleşmesine karar verilmiştir¹⁰¹⁰. Yani mahkeme bu şartlarla evliliğin yürümeyeceğine kanaat getirdiğinden boşanmaya hükmetmiştir. Muğla'nın Yaka Mahallesi Kötekli Aşiretine mensup Sultan Hatun mahkemeye yaptığı müracaatta dört sene önce Elhac Ahmet oğlu Abdurrahman ile evlendiklerini ancak Abdurrahman'ın altı ay önce askere gittiğini ve dönmediğini aldığı habere göre ölmüş olduğunu bunu kayınatasına söylediğinde kayınatasının 150 kuruşluk mehrine karşılık bir merkeb verdiğini şimdi ise başka birisiyle evlenmek istediğini ancak bunada üvey (öni) babasının izin vermediğini beyanla durumunun açıklığa kavuşturulmasını talep etmiştir. Mahkeme Abdurrahman'ın öldüğüne dair bilginin kesinleşmemesi ve gerekli sürenin dolmaması (*kayıt ve müddet-i hükmü şer'ü'l-hak olmadıkça*) nedeniyle başka birisiyle evlenemeyeceği kararını veriyor¹⁰¹¹. Sultan Hatun, kocası gaib olduğu için mahkemeden böyle bir talepte bulunmuştur. Bu hükümde de görüldüğü gibi her zaman yapılan tefrîk talebi kabul edilmezdi. Yapılan müracaatın ispatlandırılması şarttır.

Muğla ile ilgili incelediğimiz Şer'iyye Sicillerinde 41 boşanma davası tespit ettik. Bunların 21'i muhâlaa, 17'si talâk ve 3'ü de tefrîktir. 17 talâk davasından, 15'inin nedeni belirtilmeden sadece kocanın talâk hakkını kullanarak eşini boşadığı

¹⁰¹⁰ Muğla Ş.S.D. 123, v.25a, (hüküm tarihi: ?)

¹⁰¹¹ Muğla Ş.S.D. 124, s. 116, (hüküm tarihi: 22 Za [Zi'l-kadeti's-şerif] sene <1>282); Kadının tek taraflı boşama hakkına sahip olmasına tefrîk (kaza-i boşama) denir. Bunun gerçekleşmesi için hakimın hükmü şarttır. Kaybolup kendisinden haber alınamayan, ölümü dirimi olduğu belli olmayan kimseye mefkud, hayatta olduğu halde evini terk eden kimseye gaib denir. Mefkud için Ebu Hanife ve Şafii'ye göre yaşlarının hayatı kadar bir müddet beklenir. Malik'e göre ise kadının tefrîk talebi için dört yıl beklemesi gerekir. Hanbel'i ise mefkudun ölümü kuvvetli bir ihtimal ise dört yıl, aksi takdirde bir ömür boyu beklemesi gerekir. Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı*....., s.46; Kesin olmamakla birlikte, kocanın ölmüş olabileceği hallerde iddet bir yıllık bir araştırmadan sonra başlar. Kocanın ölümü veya hayatta mı olduğu belli değilse son haber tarihinden 4 sene geçmekle kadın iddete girer. Kadın bu durumda kocanın yaşının insan hayatının üst sınırına ulaşmasına kadar bekler. Malikiler bunu 70-80, Hanefiler 100 hatta 120 yıl olarak kabul ederler. Halil Cin, *Boşanma*, s.112.

yazılmıştır. Bir talâkta ise kocası şarap içtiği için, kocasının “*bir daha şarap içersen karım benden tatlik olsun*”¹⁰¹² diye yaptığı talâk-ı şart nedeniyle boşanma gerçekleşmiştir. Diğer bir talâk davasında ise, “*kocas ile kardeşi arasında geçen bir münazaa*”¹⁰¹³ sonunda kadının, kendilerini boşaması için hakime müracaat etmesi üzerine açılan talâk davasında hakimin talâkın gerçekleşmediğine hükmetmesi nedeniyle boşanmanın gerçekleşmediğini görüyoruz. 21 muahalaanın, bir tanesi “*şikak*”¹⁰¹⁴ (uyuşmazlık), 20 tanesi “*hüsn-i muâşeretleri*”¹⁰¹⁵ olmadığı gerekçesiyle vuku’ bulmuştur. Tefrîkte ise, karısının kendisine “*itaat ve inkiyad ve nefsi teslimden aba ve imtina*” etmediğini iddiâ eden kocasına karşılık, kadının aralarında “*hüsn-i muâşeret ve münâferet*”¹⁰¹⁶ olduğu için, diğer tefrîk ile ilgili belge de ise kendisini “*infak ve iksa etmeyip hukuk-ı zevciyete riayet etmeyen ve hilaf-ı şer’-i şerife tekdir ve bi-gayr-i hak darb edüb o nedenle beyinlerinde hüsn-i zendeganileri kalmadığın*”¹⁰¹⁷ iddiâ eden kadının açtığı dava sonucu kocanın nafakasını ödeyeceğini ve geçimini temin edeceğini, evlilik hukukuna riayet edeceğine kefil göstermek sûretiyle boşanmadan kurtulduğunu görmekteyiz. Diğer tefrîkte ise, kocasının kendisini ve çocuğunu “*terk edip infak ve iksa ve hukuk-ı zevciyete riayet etmeyerek eza ve cefa*”¹⁰¹⁸ ettiğini iddiâ eden kadının boşanma talebinde bulunduğunu görüyoruz.

Talâk ve muhâlaa davalarında, boşanmaya hükmedilirken, üç tefrîk davasından sadece birisinde boşanmaya hükmedilmiş diğer ikisinde kocanın karısının nafakasını ödeyerek geçimini temin ve evlilik hukukuna riayet etmesi yönünde hüküm verilmiştir¹⁰¹⁹. 41 boşanma davasından 25’i mehri, iddet süresince geçimini sağlayacağı nafakası ile bu sürede oturacağı ev gibi yasal hak ve

¹⁰¹² *Muğla Ş.S.D. 124, s.144, (hüküm tarihi: 28 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>283).*

¹⁰¹³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.148, (hüküm tarihi: 29 Cemaziye'l-ehir sene <1>283).*

¹⁰¹⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.4, (hüküm tarihi: 25 Şevvalü'l-mükerrem sene 1281).*

¹⁰¹⁵ *Muğla Ş.S.D. 122, v.2b, (hüküm tarihi: 14 Ramzanü'l-mübarek sene 1276); Benzer örnekler için bkz. Muğla Ş.S.D. 122, v.20a, (hüküm tarihi: 18 Cemaziye'l-evvel sene 1276); Muğla Ş.S.D. 123, v.17b, (hüküm tarihi: 23 Şevvalü'l-mükerrem sene 1275), Muğla Ş.S.D. 123, v.49a, (hüküm tarihi: 19 ? sene <1>277); Muğla Ş.S.D. 123, v.74a, (hüküm tarihi: 23 Safer <1>278), Muğla Ş.S.D. 123, v.23b, (hüküm tarihi: 21 Zilhiccetü's-şerif sene 1275); Muğla Ş.S.D. 123, v.38b, (hüküm tarihi: 12 Ş [Şaban] sene 1277), Muğla Ş.S.D. 124, s.4, (hüküm tarihi: 25 Şevvalü'l-mükerrem sene 1281), Muğla Ş.S.D. 124, s.89, (hüküm tarihi: 9 Zilkadeti's-şerif sene 1282), Muğla Ş.S.D. 124, s.161, (hüküm tarihi: 11 Ş [Şaban] sene 1281), Muğla Ş.S.D. 124, s.136, (hüküm tarihi: 12 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>283).*

¹⁰¹⁶ *Muğla Ş.S.D. 123, v.25a, (hüküm tarihi:?).*

¹⁰¹⁷ *Muğla Ş.S.D. 124, s.137, (hüküm tarihi: 5 Rebiü'l-ahir sene <1>283).*

¹⁰¹⁸ *Muğla Ş.S.D. 124, s.102, (hüküm tarihi: 3 Z [Zi'l-hicce] sene <1>282).*

alacaklarından vazgeçme ve çocuklarını kocaya terk etme gibi şartları kabullenen kadınlar tarafından açılmıştır.

Erkek evin reisi olması nedeniyle imkanları ölçüsünde ailesinin yiyecek, giyecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak mecburiyetindedir. Buna güç yetiremezse kadın boşanma isteyebilir ve derhal boşanırdı. Erkek, evin ihtiyaçlarını karşılamağa muktedir olduğu halde evin ihtiyaçlarını karşılamaktan kaçınıyorsa, o zamanda kadın kanun yolu ile bunu yapmaya zorlayabilirdi¹⁰²⁰.

Görülüyor ki, eşlerin boşanma sebeplerinin başında ekseriyetle şiddetli geçimsizlik gelmektedir. Hukuk dilinde bu durum “hüsn-i muâşeretlerinin olmaması” şeklinde ifade edilmektedir. Koca, beyan-ı tatlik yolu ile istemediği bir evlilikten kurtulma yolunu kullanarak eşini boşamayı ve bazı durumlarda ikinci bir nikahla tekrar evliliğini devam ettirme yolunu seçerken; kadın ise, devam ettiremeyeceği bir evliliği sona erdirebilmek için boşandıktan sonra ekonomik güvencesi olan mehrinden ve nafakasından vazgeçerek muhâlaa yolu ile boşanmayı tercih etmiştir. Tefrik ise, her iki tarafında var olan bir sebep karşısında devam ettiremeyecekleri evliliklerine kanaat getirdiklerinde başvurdukları boşanma yolu olmuştur.

2-Boşanmanın Hukukî Yükümlülükleri

Aile birliğinin boşanma ile sonuçlanması toplumda bir takım problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

a-Kadınlar için İddet ve İddet Nafakası: Evlenmenin ölüm, talâk veya adli bir boşanma ile son bulması durumunda kadın yeni bir evlenme akdi yapabilmesi için belli bir süre beklemek zorundadır. İşte bu bekleme müddetine *iddet* denir¹⁰²¹. İddetin kabûlünden maksat evlenmenin sona ermesinden sonra doğacak çocuğun nesebini veya babalığı tayin ve tespit etmektir. Diğer taraftan dönülebilir boşanma halinde iddet, kocaya karısı ile ikinci bir nikah yapmaya gerek kalmaksızın birleşme imkanı vermektedir. Kocasını öldüğünde kadın hamile değilse, yaşı ne olursa olsun kadın için iddet süresi 4 ay 10 gündür. Talâk, muhâlaa veya tefrik sonucunda boşanma gerçekleşmiş ise kadın için iddet süresi üç hayz görme süresi kadardır.

¹⁰¹⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.102, (hüküm tarihi: 3 Z [Zilhicce] sene <12>82); Benzer örnek için bkz. Muğla Ş.S.D. 124, s.137, (hüküm tarihi: 5 Rebiü'l-ahir sene 1283).*

¹⁰²⁰ M. A. Ubicini, *Aynı eser*, s.376-377.

¹⁰²¹ Osman Keskiöğlu, *Aynı eser*, s.233.

İddet, kadının doğum yapması ile sona erer. Doğum, ölümden veya boşanmadan hemen sonra gerçekleşmiş olsa dahi iddet yine de sona erer. Bu durumda kadın başkası ile evlenebilir. Kadın iddeti içinde *nafaka* talep edebilir. Kadın bu hakkını talep etmezse iddet sonunda bu hakkını kaybeder. Kadın, iddet süresini kocasının evinde geçirmek zorundadır. Koca, iddet bekleyen karısını evden çıkaramaz. Kadının yiyecek, içecek ve mesken masrafları kocaya aittir. İddet süresi içinde taraflardan biri ölürse diğeri ona mîrâsçı olabilir. Koca açısından ise iddet süresi farklıdır. Koca, dört kadınla evli ve bunlardan birisini boşamışsa yeni bir evlilik için bu kadının iddetini beklemelidir¹⁰²². Evlilik hayatı boyunca karısının nafakasını teminle mükellef olan kocanın bu sorumluluğu iddet sonunda kalkar. Kadınla erkek arasındaki mal ayrılığı rejimi nedeniyle taraflar kendilerine ait olan mal ve eşyaları alarak ayrılır ve artık birbirlerine mîrâsçı olma hakkını kaybederler¹⁰²³. Kadının, boşandığı erkek üzerinde başta mehr-i müeccel olmak üzere iddet nafakası, varsa yanında kalan küçük çocukların her birinin bakımlarının yapılacağı nafakaları, hamile iseler doğacak çocuğun nafakası, iddet süresince oturacakları ev kirası gibi hakları bulunmaktadır¹⁰²⁴.

Muğla'nın Câmi' Kebir Mahallesi'nden Yusuf kızı Ayşe Hatun ile 333 kuruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle evlendiği Abdioğlu Osman boşanmışlardır. Osman, boşadığı karısı Ayşe Hatun'a 333 kuruşluk *mehri* ile beraber iddet süresi boyunca geçimini sağlayacağı nafakası için aralarında tayin ettikleri 100 kuruşu ödemeyi kabul etmiştir¹⁰²⁵.

Muğla'nın Kiramüddin Mahallesi'nden, Ali kızı Dudu ile Halil oğlu Ömer muhâlaa yolu ile boşanmışlardır. Dudu Hatun *mehri*, *iddet nafakası* kocası üzerine olmak ve küçük çocukları İsmail'in rüşdine erinceye değin nafakası kendi üzerine olmak şartı ile boşandıklarını beyan etmiştir¹⁰²⁶.

Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Mehmet kızı Ayşe, kocası Bıçakçı esnafından Mehmet oğlu Memiş ile 501 kuruşluk *mehr-i müecceli*, *iddet nafakası* kocası üzerine olmak, iddet süresi boyunca oturacağı evi kendi temin etmesi ve

¹⁰²² Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.368 vd.; Halil Çin, *Boşanma*, s.111-116; Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı...*, s.49-51.

¹⁰²³ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.63-65.

¹⁰²⁴ Ahmet Kankal, *Aynı makale*, s.58.

¹⁰²⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.46a*, (hüküm tarihi: 17 C [Cemaziye'l-ahir] sene <1>277); Benzer örnek için bkz. *Muğla Ş.S.D. 123, v.47b*, (hüküm tarihi: 29 S [Safer] sene <1>277).

Memiş'ten hamile olduğundan doğacak çocuk erkek olursa 7, kız olursa 9 yaşına kadar nafakası kocası üzerine olmak şartıyla boşandıklarını beyan etmiştir¹⁰²⁷. Bu örnekler Muğla'da boşanma ile ortaya çıkan hukuksal ve ekonomik sorunların karşılıklı anlaşmalarla çözüme kavuşturulduğunu göstermektedir.

b-Çocukların Bakım ve Terbiyesi (Hıdane)

Çocuğa bakıp büyütme üzere yanında bulundurmağa “hadane-hıdane” denir¹⁰²⁸. İslâm Hukuku'na göre, ilk önce anaya verilmiştir. Çünkü çocuğu, psiko-sosyal yönden, en iyi topluöşallaştırabilecek şahıs, onun en yakınında buluna anasıdır. Çocukların ilk mektebi, ilk terbiye hânesi ana kucağıdır¹⁰²⁹. Her meşru ana, erkek veya kız çocuğunu, evlilik içinde veya evlenmenin sona ermesi halinde muhafaza etmek, beslemek büyütme hakkına sahiptir. Fakat bu hakkın kullanımının belli bir süresi vardır. Erkek çocuk 7, kız çocuk 9 yaşını dolduruncaya değin ana tarafından korunur. Bu yaşa gelen çocukları baba ve babanın vasiyyetle belirlediği bir vasînin isteme hakkı vardır. Ana da bu yaşların dolmasıyla çocuklarını babasına teslim hakkına sahiptir. Çocuğu muhafaza hakkı ana ve ana tarafından akrabalarıdır. Ana tarafından akrabalar var iken baba tarafına kalmaz. Muhafaza hakkına sahip kadınlar, erkeklere tercih edilir. Ana tarafından hısımlar yok ise veya bunlar muhafaza hakkını kullanmaya ehil değilse, bu hak, mîrâstaki sıralarına göre baba tarafından hısımlara intikal eder¹⁰³⁰. Boşanan eşlerin çocuklarının yiyecek, giyim ve ev masraflarından oluşan nafakasını baba sağlamakla yükümlüdür. Erkek çocuk kendi çalışmalarıyla hayatını kazanıncaya değin, kız çocuk ise evleninceye değin baba nafaka vermekle yükümlüdür. Bununla birlikte çalışmayacak kadar hasta, fakir ve reşit olan çocuğun giderleri yine baba tarafından karşılanır¹⁰³¹. Babanın nafaka borcunu ödemekten aciz olması halinde bu görev anne varlıklı ise ona; her ikisi de fakir ise yakın akrabalarına verilir¹⁰³². Muğla'nın Düğerek Köyü'nden Ahmet oğlu Mehmet Muğla mahkemesindeki beyanında; boşandığı eşi İsmail kızı Aynımah

¹⁰²⁶ Muğla Ş.S.D. 124, s.53, (hüküm tarihi: 25 Cemaziye'l-evvel sene <12>82).

¹⁰²⁷ Muğla Ş.S.D. 123, v.56a, (hüküm tarihi: 11 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>277); Benzer örnek için bkz. Muğla Ş.S.D. 122, v.20a, (hüküm tarihi: 18 Cemaziye'l-evvel sene 1276.).

¹⁰²⁸ Osman Keskiöğlu, *Aynı eser*, s.227.

¹⁰²⁹ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.66.

¹⁰³⁰ Çocuğun muhafazası öncelikli olarak anasının, ana yoksa ana tarafından akrabalarından başlamak üzere şu sırayı takip etmektedir: Ana, anneanne, babaanne, ana bir kız akrdeş, baba bir kız akrdeş, ana bir teyze, baba bir teyze, anababa bir hala, ana bir hala, baba bir hala. Halil Cin, *Boşanma*, s.117-118;

¹⁰³¹ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.120-121.

Hatun'un bir yabancı (*ecnebi*) ile evlenmesi nedeniyle vesâyeti altındaki oğlu Ahmet'in *velâyetinin anneannesi* Fatma Hatun'a intikal ettiğini, oğlunun kendi hecr ve terbiyesi altına verilmesini talep ediyor. Aynımah Hatun ise, kendisinin nafakaya ihtiyacı olduğu için çocuğuna bakması için 6 ay süreyle annesi Fatma Hatun'a bıraktığını ve bu sürenin bitiminde tekrar yanına alacağını ve Mehmet'in iddiâsının aksine çocuğunun gerekli terbiyeyi aldığını beyan etmiştir. Mahkeme çocuğun velâyetinin anneannesinde kalmasına karar vermiştir¹⁰³³. Muğla'nın Degset Mahallesi'nden Elhac Hafız Süleyman Efendi kızı Hafize Hatun, vekili babası aracılığıyla Muğla mahkemesine yaptığı müracaatta, bir yaşında ve kendi *hecr ve terbiyesindeki* kızı Zehra'nın asla malı olmadığı ve şiddetle nafakaya ihtiyacı olduğundan babası Hafız Osman'dan nafaka talebinde bulunmuş, mahkeme (şehriye) her ay 15 kuruş nafaka tayin etmiştir¹⁰³⁴. Görülmektedir ki, boşanmandan en çok etkilenen çocuklardır. Çocukların velâyeti, nafakaları, hecr ve terbiyeleri boşanan eşler arasında sorun olmakta ve her iki tarafta haklı nedenlerle çocuklarının velâyetini alabilmek için çaba sarf etmektedirler.

3-Boşanmanın Sonuçları

Boşanma sonunda ortaya eşler, çocuklar ve mali bakımdan bir takım sorunlar çıkmaktadır. Biz eşler ve çocuklar bakımdan ortaya çıkan sorunları yukarıda verdiğimiz için burada sadece boşanmanın mali açıdan olan, mal ayrılığı ve mehr bakımından sonuçlarını ele alacağız. Boşanma, İslâm aile hukukunda eşler arasında önemli mali sorunlar çıkarmaz. Eşler arasında mal ayrılığı rejimi geçerli olduğundan evlilik birliğinin sona ermesi ile karı koca kendi mallarını alıp götürürler¹⁰³⁵, iddet süresi de dolduğu için tarafların birbirlerine mîrâscılıklarıda son bulmuş olurdu¹⁰³⁶.

Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Salih kızı Raziye Hatun, boşandığı eşi Dellâloğlu Süleyman'dan davacı olmuştur. Raziye Hatun evli iken kendi malı olan toplam 877 kuruş kıymetli bir merkeb, bir inek, iki tosun, bir bakır ibrik, bir bakır saplı ve dokuz ölçek buğday, yedi ölçek arpa, on yük saman ve bir bıçağı boşandığı eşinin fuzuli yere zapt ve tasarruf ettiğini beyanla bunların bedellerini talep etmiştir.

¹⁰³² Esra Yakut, *Aynı makale*, s.314.

¹⁰³³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.53a, (hüküm tarihi: 20 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).*

¹⁰³⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.144, (hüküm tarihi: 28 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>283); Benzer örnek için bkz. Muğla Ş.S.D. 123, v.19a, (hüküm tarihi: 17 Zi'l-kadeti 'ş-şerif sene 1275).*

¹⁰³⁵ Halil Cin, *Boşanma*, s.120.

¹⁰³⁶ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre...*, s.66.

Mahkeme Süleyman'ın 877 kuruşu boşadığı karısına ödemesine karar vermiştir¹⁰³⁷. Kadın boşanmanın sonunda mal ayrılığı rejimi nedeniyle kendi hakkı olan ve kocasının tasarrufunda bulunan mallarını talep edebiliyordu.

Boşanmanın mali sonuçlarından birisinin de mehr bakımından ele almak ve incelemek gerekir. Kadın, evlenme sırasında üç şey ile mehri almaya hak kazanır. Bunlar, zifaf, halvet-i sahiha ve eşlerden birinin ölümüdür¹⁰³⁸. Bu hallerde kadın mehrin tamamını almaya hak kazanır. Ancak boşanmadan evvel mehr tespiti yapılmamış ise, benzer niteliklere sahip kadınlara verilen mehr (mehr-i misl) verilmektedir¹⁰³⁹.

Bazı hallerde kadın tayin edilmiş olan mehrin yarısını talep edebilir veya mehrin tamamı peşin ödenmiş ise kadın bunun yarısını kocasına iade etmek zorundadır. Bazı hallerde ise kadın mehrin tamamını kaybeder: Evlenme, zifaf veya halvetten önce kocanın kusuru sebebiyle sona ermişse, kadın kararlaştırılan mehrin yarısını alır. Evlenme kocanın talâk yetkisini kullanması veya onun kusurlu hareketleri nedeniyle kadının talebi üzerine hakim kararıyla sona ermişse, kadın yine mehrin yarısını alır. Ancak evlenme muteber bir şekilde aktedilmemişse, kadın mehrin tamamını kaybeder¹⁰⁴⁰.

Evlenme eğer zifaktan önce kadının kusuru yüzünden sona ermişse kadın, mehrin tamamını kaybeder. Kadına mehrin tamamını kaybettiren ve evlenmenin sona erdirilmesine neden olan sebepler şunlardır:

1-Kadının islâmiyeti terketmesi.

2-Her ikisi de Hıristiyân veya Musevi olan eşlerden koca İslâmiyeti kabul ettiği halde kadının bu yolda kocayı takip etmemesi.

3-Kocanın, başka kadından olan oğlu veya babasıyla yasak ilişkilere girmesi.

¹⁰³⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.67b, (hüküm tarihi: 23 S [Safer] sene <1>278).*

¹⁰³⁸ Zifaf, eşlerin cinsel birleşmeleri; halvet-i sahiha ise, geçerli bir nikah yapmış olan eşlerin hiç kimsenin göremeyeceği ve iradeleri dışında hiç kimsenin giremeyeceği kapalı ve kapalı sayılan bir mekanda yalnız kalmalarıdır. Halil Cin, ...*Evlenme*, s.234-236.

¹⁰³⁹ Saim Savaş, "Fetvâ ve Şeriye sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, s.534.

¹⁰⁴⁰ Halil Cin, *Boşanma*, s.120.

4-Henüz küçükken babası veya büyük babası dışında bir veli tarafından evlendirilmişse, bülûğa erdikten sonra, fakat zifaktan önce hıyarü'l-bülûğ yetkisini kullanır, evlenme akdi feshedilir ve kadın hiçbir mehr alamaz¹⁰⁴¹.

İlk üç sebep, evlenmenin sona ermesine kadına atfedilebilecek hareketler olabilir. Yani koca, talâk yetkisini kullanırsa bu, kadının kusurlu davranışları yüzünden olmuştur. Sonuncusu, esas itibariyle bir fesih sebebi olmasına rağmen, nikahın akdi ile kurulan ve uzun müddet devam eden evlilik bağını ortadan kaldırdığı cihetle bir çeşit adli boşanma olarak düşünülebilir.

B- AİLEDE ÖLÜMLER

1-Ölüm Nedenleri

Muğla Şer'iyce sicilleri incelendiği zaman görülmektedir ki, ölen bir kişinin nerede ve neden öldüğü yazılıdır. Bu belgeler incelendiği vakit insanların, ecelleriyle (ba-emr-i teala), hac'da, askerde, misafir bulunduğu şehirde, tabanca, tüfenk veya bıçakla vurularak, boğularak, dövülerek veya intihar ederek öldükleri görülmektedir. Ancak, onların ölümlerinin nedenleri her zaman açık açık belgelerde yazılmamıştır. Çoğunluğunda sadece ba-emr-i teala ifadesi ile onların ecelleriyle öldüğü ifade edilmiş daha fazla bir ayrıntı verilmemiştir. Aşağıda Tablo XVIII vereceğimiz ölüm olayları saydığımız bu sebeplerden dolayı meydana gelmiştir.

Tablo XVIII

Ölüm nedeni	Ölen Kişinin İsmi
Hacc-ı şerifte veya hac yolunda ölenler	Elhac Hüseyin Ağa ibni Mustafa ¹⁰⁴²
	Elhac ..? Halil ¹⁰⁴³
	Gölcüklü Elhac bin Halil ¹⁰⁴⁴
	Elhac Beğ ibni Abdurrahman ¹⁰⁴⁵
	Hacı Karaoğlu Elhac Süleyman bin Fahreddin ¹⁰⁴⁶
	Tahtaloğlu Hacı Mehmet bin Memiş bin Abdullah ¹⁰⁴⁷
	Elhac Mehmet bin Süleyman bin Osman ¹⁰⁴⁸
	Elhac Hasan bin Elhac Ömer bin Hasan ¹⁰⁴⁹
	Kürdoğlu Hacı Ahmet bin Halil ¹⁰⁵⁰
	Elhac Ali bin Kel Ali bin Elhac Şeyh Ali ¹⁰⁵¹
	Kürdoğlu Hacı Hüseyin bin Ömer ¹⁰⁵²

¹⁰⁴¹ Halil Cin, *Boşanma*, s.121.

¹⁰⁴² *Muğla Ş.S.D. 122, v.9a, (hüküm tarihi: 17 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>74).*

¹⁰⁴³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.10a, (hüküm tarihi: 5 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>273).*

¹⁰⁴⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.11a, (hüküm tarihi: 15 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>273).*

¹⁰⁴⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.13a, (hüküm tarihi: 15 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>273).*

¹⁰⁴⁶ *Muğla Ş.S.D. 123, v.18b, (hüküm tarihi: 15 Şevvalü'l-mükerrem sene 1275).*

¹⁰⁴⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.29b, (hüküm tarihi: 27 Ra [Rebiü'l-evvel sene <12>74).*

¹⁰⁴⁸ *Muğla Ş.S.D. 123, v.30b, (hüküm tarihi: Gurre-i R [Rebiü'l-ahir] sene <12>74).*

¹⁰⁴⁹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.30a, (hüküm tarihi: Gurre-i R [Rebiü'l-ahir] sene <12>74).*

¹⁰⁵⁰ *Muğla Ş.S.D. 123, v.30b, (hüküm tarihi: 7 S [Safer] sene <12>74).*

¹⁰⁵¹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.33a, (hüküm tarihi: 27 N [Ramazan] sene <12>74).*

	Hacı Kerim ibni Elhac İsmail ¹⁰⁵³
	Hacı Kara Ali ibni İsmail ¹⁰⁵⁴
	Hacı Osman Hafız bin Abdullah ¹⁰⁵⁵
	Elhac Mahmut ibni Abdullah ¹⁰⁵⁶
	Ali Efendi bin Mehmet Efendi bin Feyzullah ¹⁰⁵⁷
	Elhac Ömer bin Elhac Mustafa bin İsmail ¹⁰⁵⁸
	Elhac Süleyman Efendi bin Elhac Hasan Ağa ¹⁰⁵⁹
Muğla'da misafir iken ölenler	Ahmet bin Ahmet ¹⁰⁶⁰
	Elhac Mehmet bin Elhac Ali ¹⁰⁶¹
	Es-Seyyid İbrahim Edhem bin Abdullah ¹⁰⁶²
	Arab Hüseyin bin Abdullah ¹⁰⁶³
Muğla'lı olup başka şehirde asker iken ölenler	Musalcioglu Mehmet bin İsmail ¹⁰⁶⁴
	Kara Hasanoğlu Hamza bin Mehmet ¹⁰⁶⁵
	İbrahim bin Hamza bin Abdullah ¹⁰⁶⁶
Başka şehirden olup Muğla'da asker iken ölenler	Mehmet bin Mustafa ¹⁰⁶⁷
	Hüseyin bin Abdullah ¹⁰⁶⁸
	Hasan Ağa ibni Ahmet ¹⁰⁶⁹
Ecelleriyle (ba-emr-i teala) ölenler	Ahmet bin Mehmet ¹⁰⁷⁰
	Dellâloğlu Yusuf ¹⁰⁷¹
	Ferîştah binti Elhac İsmail ¹⁰⁷²
	Topal Süleyman bin Nasuh ¹⁰⁷³
	Reşid Ağa ibni Abdullah ¹⁰⁷⁴
	Hacı Molla Ahmet bin Osman ¹⁰⁷⁵
	Süleyman bin Hüseyin ¹⁰⁷⁶
	Hafız Yusuf Efendi ibni Osman ¹⁰⁷⁷
Tabanca, tüfenk ve bıçak gibi silahlarla vurularak ölenler	Mustafa bin Süleyman bin Mehmet ¹⁰⁷⁸
	Abdül Fettah bin Ahmet ibni Ahmet ¹⁰⁷⁹
	Salih Ağaoğlu Süleyman bin Abdullah ¹⁰⁸⁰
	Minhal veled-i İlirhanbos ¹⁰⁸¹
	Nikiye binti Nikola ¹⁰⁸²

- 1052 *Muğla Ş.S.D. 123, v.35a, (hüküm tarihi: 21 N [Ramazan] sene <12>75).*
- 1053 *Muğla Ş.S.D. 123, v.35b, (hüküm tarihi: 21 N [Ramazan] sene <12>75).*
- 1054 *Muğla Ş.S.D. 123, v.36a, (hüküm tarihi: 21 N [Ramazan] sene <12>75).*
- 1055 *Muğla Ş.S.D. 123, v.36a, (hüküm tarihi: 25 N [Ramazan] sene <12>75).*
- 1056 *Muğla Ş.S.D. 123, v.37a, (hüküm tarihi: 3 Rebiü'l-ahir sene 1275).*
- 1057 *Muğla Ş.S.D. 124, s.30, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] sene <12>82).*
- 1058 *Muğla Ş.S.D. 124, s.33, (hüküm tarihi: 3 Safer sene <1>282).*
- 1059 *Muğla Ş.S.D. 124, s.65, (hüküm tarihi: 15 Rebiü'l-evvel sene <12>82).*
- 1060 *Muğla Ş.S.D. 122, v.4a, (hüküm tarihi: 14 Ramazanü'l-mübarek sene 1274).*
- 1061 *Muğla Ş.S.D. 122, v.27b, (hüküm tarihi: 25 Recebbü'l-ferd sene 1276).*
- 1062 *Muğla Ş.S.D. 123, v.23a, (hüküm tarihi: 7 Zi'l-hiccetü's-şerif sene 1275).*
- 1063 *Muğla Ş.S.D. 123, v.37a, (hüküm tarihi: 9 Receb sene <12>75).*
- 1064 *Muğla Ş.S.D. 122, v.16a, (hüküm tarihi: 8 Muharremü'l-haram sene 1276).*
- 1065 *Muğla Ş.S.D. 122, v.26a, (hüküm tarihi: 15 Recebbü'l-ferd sene 1276).*
- 1066 *Muğla Ş.S.D. 124, s.46, (hüküm tarihi: 3 M [Muharrem] sene <12>82).*
- 1067 *Muğla Ş.S.D. 122, v.24b, (hüküm tarihi: 5 Cemaziye'l-ahir sene 1276).*
- 1068 *Muğla Ş.S.D. 124, s.125, (hüküm tarihi: 2 Rebiü'l-evvel sene 1283).*
- 1069 *Muğla Ş.S.D. 124, s.152, (hüküm tarihi: 2 B [Receb] sene <1>283).*
- 1070 *Muğla Ş.S.D. 122, v.18b, (hüküm tarihi: 9 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>75).*
- 1071 *Muğla Ş.S.D. 123, v.2b, (hüküm tarihi: 17 Recebbü'r-receb sene 1275).*
- 1072 *Muğla Ş.S.D. 123, v.2b, (hüküm tarihi: 17 Recebbü'r-receb sene 1275).*
- 1073 *Muğla Ş.S.D. 123, v.3a, (hüküm tarihi: 19 Recebbü'r-receb sene 1275).*
- 1074 *Muğla Ş.S.D. 123, v.22b, (hüküm tarihi: 15 Zi'l-hiccetü's-şerif sene 1275).*
- 1075 *Muğla Ş.S.D. 123, v.29b, (hüküm tarihi: 29 Ra [Rebiü'l-evvel] sene 1274).*
- 1076 *Muğla Ş.S.D. 123, v.31b, (hüküm tarihi: 23 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>74).*
- 1077 *Muğla Ş.S.D. 123, v.32b, (hüküm tarihi: 21 Ş [Şevvalü'l-mükerrerem] sene <12>74).*
- 1078 *Muğla Ş.S.D. 122, v.5a, (hüküm tarihi: 11 Şevvalü'l-mükerrerem sene 1276).*
- 1079 *Muğla Ş.S.D. 122, v.19b, (hüküm tarihi: 3 Cemaziye'l-evvel sene 1276).*
- 1080 *Muğla Ş.S.D. 123, v.58a, (hüküm tarihi: 12 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>77).*
- 1081 *Muğla Ş.S.D. 123, v.23b, (hüküm tarihi: 15 Zi'l-hiccetü's-şerif sene 1275).*

	Dimitri veled-i Yorgi ¹⁰⁸³
	Hüseyin bin Hasan ¹⁰⁸⁴
	İsa bin Osman bin Abdullah ¹⁰⁸⁵
	İsmail bin Elhac Seyyid Ali bin Süleyman ¹⁰⁸⁶
	Hacı Kerim ibni Elhac Osman bin Kerim ¹⁰⁸⁷
	Öksüz Mehmet bin İsmail ¹⁰⁸⁸
	Hacıkeloğlu Yusuf bin Hüseyin bin Süleyman ¹⁰⁸⁹
	Zabtiye Hacı Abbasoğlu Mustafa bin Ahmet ¹⁰⁹⁰
Boğularak	Hatice Hatun bint-i Elhac Osman bin Mehmet ¹⁰⁹¹
İntihar	Ayşe bint-i Ali bin Hüseyin ¹⁰⁹²
Dövülmek sûretiyle meydana gelen ölümler	Mustafa bin Mustafa ¹⁰⁹³
	Koca Süleymanoğlu Ali bin Mehmet ¹⁰⁹⁴

Tespit ettiğimiz 53 ölüm olayının; 18'i İslâm dininin gereği olarak Hac için gittikleri Hicaz'da veya Hac yolunda, 4'ü başka memleketli olup Muğla'da misafir iken, 3'ü Muğlalı olup başka memlekette asker iken, 3'ü başka memleketli olup Muğla'da asker iken, 8'i emr-i teala yani eceliyle, 5'i tabanca ile, 7'si tüfenkle vurulmak sûretiyle, 2'si kavga esnasında aldıkları sopa yaralarıyla, 1'i intihar etmek, 1'i boğulmak ve 1'i de hem tüfenk hemde bıçak darbeleriyle aldığı yaralar sonucunda ölmüştür. Bunlardan silahla vurulmak sûretiyle meydana gelen 3 katl olayında, katillerin kazaen öldürdüklerine karar verilmiştir¹⁰⁹⁵. 6 ölüm olayında ise davacıların iddialarını ispatlandıramaması nedeniyle katiller hakkında talep edilen kısas, diyet vb. cezaların verilmesi uygun görülmemiştir¹⁰⁹⁶. İntihar etmek sûretiyle meydana gelen ölüm olayında Ayşe'ye tecavüz edildiği ve bu nedenle Ayşe'nin kendisini öldürdüğü iddiâ edilerek bu olaya sebep olan kişi hakkında diyet talebinde bulunulmuş ancak dinen böyle bir cezanın olmadığı hükmü verilmiştir¹⁰⁹⁷. Asker de

¹⁰⁸² Muğla Ş.S.D. 123, v.69b, (hüküm tarihi: 20 Z [Zilhicce] sene <1>277).

¹⁰⁸³ Muğla Ş.S.D. 123, v.70a, (hüküm tarihi: 20 Z [Zi'l-hicce] sene <1>277).

¹⁰⁸⁴ Muğla Ş.S.D. 124, s.4, (hüküm tarihi: 27 Şevvalü'l-mükerrem sene 1281).

¹⁰⁸⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.22, (hüküm tarihi: 3 M [Muharrem] sene <12>82).

¹⁰⁸⁶ Muğla Ş.S.D. 124, s.31, (hüküm tarihi: 19 Zi'l-hicce'tü's-şerif sene 1281).

¹⁰⁸⁷ Muğla Ş.S.D. 124, s.39, (hüküm tarihi: ...? sene 1282).

¹⁰⁸⁸ Muğla Ş.S.D. 124, s.52, (hüküm tarihi: 19 Cemaziye'l-ahir sene <1>282).

¹⁰⁸⁹ Muğla Ş.S.D. 124, s.96, (hüküm tarihi: 18 Za [Zi'l-kade] sene <1>282).

¹⁰⁹⁰ Muğla Ş.S.D. 124, s.116, (hüküm tarihi: 8 M [Muharrem] sene <1>282).

¹⁰⁹¹ Muğla Ş.S.D. 123, v.60a, (hüküm tarihi: 3 Receb sene <12>78).

¹⁰⁹² Muğla Ş.S.D. 123, v.74a, (hüküm tarihi: 5 M [Muharrem] sene <1>278).

¹⁰⁹³ Muğla Ş.S.D. 122, v.5b, (hüküm tarihi: Gurre-i Rebiü'l-evvel sene 1276).

¹⁰⁹⁴ Muğla Ş.S.D. 124, s.172, (hüküm tarihi: 7 L [Şevval] sene 1283).

¹⁰⁹⁵ Katl olaylarının kazaen olduğuna dair verilen hükümler için bkz. Muğla Ş.S.D. 123, v.58a, (hüküm tarihi: 12 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>277); Muğla Ş.S.D. 123, v.69b, (hüküm tarihi: 20 Z [Zilhicce] sene <1>277); Muğla Ş.S.D. 124, s.4, (hüküm tarihi: 27 Şevvalü'l-mükerrem sene 1281).

¹⁰⁹⁶ Bu konuyla ilgili şu hükümlere bkz. Muğla Ş.S.D. 123, v.23b, (hüküm tarihi: 15 Zi'l-hicce'tü's-şerif sene 1275); Muğla Ş.S.D. 124, s.22, (hüküm tarihi: 3 M [Muharrem] sene <12>82); Muğla Ş.S.D. 124, s.52, (hüküm tarihi: 19 Cemaziye'l-ahir sene <1>282); Muğla Ş.S.D. 124, s.116, (hüküm tarihi: 8 M [Muharrem] sene <1>282); Muğla Ş.S.D. 122, v.5b, (hüküm tarihi: Gurre-i Rebiü'l-evvel sene 1276); Muğla Ş.S.D. 124, s.172, (hüküm tarihi: 7 L [Şevval] sene <1>283).

¹⁰⁹⁷ Muğla Ş.S.D. 123, v.74a, (hüküm tarihi: 5 M [Muharrem] sene <1>278).

ölen Muğla'nın Bayır Köyü'nden Kara Hasanoğlu Hamza bin Mehmet'in, Kuleli Hastahânesinde eceliyle (ba-emr-i teala) öldüğü belirtilmiştir¹⁰⁹⁸.

Çeşitli sebeplerle ölen ve ölüm nedenlerini tespit ettiğimiz 53 kişiden, 49'u erkek olup bunların 47'si müslüman, 2'si gayr-i müslim erkektir. Ölen 4 kadının ise 3'ü müslüman kadın, 1'i ise gayr-i müslim kadındır. Terekesini incelediğimiz 215 kişiden 34'ünün ölüm nedeni olarak hacda, askerde, misafir iken veya ecelleriyle öldüler şeklinde yazılmış iken; kalan 180 kişinin terekesinde ise böyle bir ifade yoktur. Ölüm nedenini tespit ettiğimiz 53 kişiden 34'ünü çıkardığımızda kalan 19 kişinin ölüm nedenlerini ise terekeler dışındaki diğer hükümlere yansıyan hadiseler nedeniyle tespit edebildik. Ayrıca Muğla'da görülen ölümlerin sadece bu şehrin sakinlerine ait olmayıp bir iş sebebiyle veya misafir olarak şehre gelenler ile bu nedenlerle Muğla'dan başka şehre gidenlerin olduğu görülmektedir.

Aile reisi olan tereke sahiplerinin, ömür çizgileri veya ne kadar yaşadıkları yani ortalama ömürleri konusunda kesin rakamlar vermek, mevcut bilgilere ve tereke kayıtlarına göre güç görünmekte ise de, bir takım ipuçları yakalamak ve ortalama görüşler ortaya koymak mümkün olabilmektedir. Çocukların küçük veya büyük oluşları, atalarını ne zaman kaybettiklerine işaret ettiği gibi, bir babanın küçük çocuklara sahip olması da, biyolojik olarak o tereke sahibinin bir tahminle genç veya orta yaşlı bir aile reisi olduğunu göstermektedir. Büyük çocuk sahiplerinin ise, orta yaşın üstünde ve ihtiyar olmaları icab eder¹⁰⁹⁹.

Örneğin Muğla'nın Degset Mahallesi'nden olup haccı şerifte ölen Elhac Hüseyin Ağa ibni Mustafa'nın sadece küçük (sagır) bir erkek çocuğunun olması¹¹⁰⁰, Milasın Teküranbarı Köyü'nden olup tecavüze uğradığı için kendinin öldüren Ali kızı Ayşe¹¹⁰¹ adlı kadının evli olmaması ve erkek kardeşinin onun ölümünden sonra mahkemede onun hakkını arayan taraf olarak yer alması, Muğla'nın Düğrek Köyü'nden Musalcıoğlu Mehmet¹¹⁰², Bayır Köyü'nden Kara Hasanoğlu Hamza¹¹⁰³

¹⁰⁹⁸ *Muğla Ş.S.D. 122, v.26a, (hüküm tarihi: 15 Recebbü'l-ferd sene 1276).*

¹⁰⁹⁹ İbrahim Güler, "Bir Osmanlı Şehrinde....", s.11; Tülay Artan'da, terekeler üzerinde yaptığı çalışmalar sonunda, ölen bir kişinin geride bıraktığı çocukları, eşi, anası, babası veya hayatta hiç kimsesi olmadığına dair mevcut bilgilerden yola çıkılarak, onların öldüklerinde yaşlarının ortalama olarak tahmin edilebileceğini ifade etmektedir. Tülay Artan, "Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Eyüp'te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Editör: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s.55.

¹¹⁰⁰ *Muğla Ş.S.D. 122, v.9a, (hüküm tarihi: 17 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <12>74).*

¹¹⁰¹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.74a, (hüküm tarihi: 5 M [Muharrem] sene <1>278).*

¹¹⁰² *Muğla Ş.S.D. 122, v.16a, (hüküm tarihi: 8 Muharremü'l-haram sene 1276).*

ve Aydın Kazası'ndan olup Muğla'da ölen Mustafa oğlu Mehmet'in¹¹⁰⁴ askerde iken ölmeleri onların genç yaşta öldüklerine; yine hacda ölen Muğla'nın Balihoca Mahallesi'nde Abdurrahman oğlu Elhac Beğ'in öldüğünde iki büyük erkek, üç küçük erkek ve iki küçük kız çocuğunun mevcut olması, Muğla'da Zaptiye iken ölen Abdullah oğlu Hüseyin¹¹⁰⁵ ile Muğla'da Yüzbaşı iken ölen Ahmet oğlu Hasan Ağa'nın¹¹⁰⁶ orta yaşta öldüklerine¹¹⁰⁷; Tavas civarında oturan Çayan Aşireti cemaatinden Hacı Karaoğlu Elhac Süleyman'ın ölümünde iki eşinin bulunması ve belkide ikinci evliliğini bir erkek çocuk sahibi olabilmek için yapmış olması ihtimaline karşın sadece iki büyük kız çocuğunun bulunması onun orta yaş veya daha üstünde¹¹⁰⁸ ölmüş olabileceğine işaret etmektedir.

2-Ölümle Ortaya Çıkan Sorunlar

İnsanlar öldükten sonra mîrâsının taksiminde bir takım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar aile içinde mîrâsın paylaşılmasında ortaya çıkan ihtilaflar olduğu gibi ondan alacaklı olduğunu iddiâ eden kişilerin haklarını talep etmeleri de mîrâsta ortaya çıkan başka bir sorundur. Şimdi sırasıyla ölümle birlikte ortaya çıkan sorunlara değinelim;

a-Borç ve Alacaklar

Bir kişi öldükten sonra terekenin toplam tutarı hesaplanır ve bundan vergiler, mehr, defin masrafları ve var ise diğer borçları öncelikli olarak tereke tutarından ödenirdi. Ancak en önemli sorun borcun tereke miktarından fazla olduğu durumlardır. Eğer borç tereke tutarından fazla ise herkesin alacağı münasip bir şekilde (garameten) dağıtılmaktadır. Terekeden ödenemeyip kalan borç sakıt olmaktadır¹¹⁰⁹. Ancak İslâm Hukuku'nda külli halefiyat olmadığı, terekeye dahil hak ve borçlara birlikte halef olma bulunmadığı için mîrâşçılar terekeden geriye kalan borçtan sorumlu değillerdir. Yani mîrâsın reddi diye bir şey yoktur¹¹¹⁰. Eğer terekeden geriye bir şey kalmış ise o miktarda mîrâşçılar arasında taksim edilirdi.

¹¹⁰³ Muğla Ş.S.D. 122, v.27b, (hüküm tarihi: 25 Recebbü'l-ferd sene 1276).

¹¹⁰⁴ Muğla Ş.S.D. 122, v.24b, (hüküm tarihi: 5 Cemaziye'l-ahir sene 1276).

¹¹⁰⁵ Muğla Ş.S.D. 124, s.125, (hüküm tarihi: 2 Rebiü'l-evvel sene 1283).

¹¹⁰⁶ Muğla Ş.S.D. 124, s.152, (hüküm tarihi: 2 B [Receb] sene <1>283).

¹¹⁰⁷ Muğla Ş.S.D. 123, v.13a, (hüküm tarihi: 15 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>273).

¹¹⁰⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.18b, (hüküm tarihi: 15 Şevvalü'l-mükerrem sene 1275).

¹¹⁰⁹ Ömer Lütfi Barkan, *Aynı makale*, s.19.

¹¹¹⁰ Mehmet Akif Aydın, "Eyüp Şerîye Sicillerinden 184, 185 ve 188 No'lu Defterlerin Hukukî Tahlili", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Editör: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s.67.

Böyle bir belge Köyceğiz Kazası'ndan Terzi Süleyman bin Abdullah'a aittir. Terzi Süleyman'ın terekesinin tutarı 18.631,5 kuruş, borcu ise 32.609 kuruştur. 1.491 kuruşluk vergileri düşüldükten sonra kalan 17.140,5 kuruş alacaklılarına münasip (garameten) bir şekilde taksim edilmiştir. Ancak tek mîrâşçısı olan eşi Fatma Hatun'a borçlarından dolayı hiçbir hisse ayrılamamıştır¹¹¹¹. Başka bir belge ise Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Çordanoğlu Elhac Hafız Ali Efendi'ye aittir. Elhac Hafız Ali Efendi, öldüğünde kardeşi ve şirketinin ortağı ile birlikteki terekesinin tutarı 82.600 kuruştur. Bu terekenin yarısı ortağı (şerik) ve kardeşi Süleyman'ın hissesi olduğu için ona verilmiştir. Kalan miktar ise 41.300 kuruştur. Ancak Elhac Hafız Ali Efendinin borcunun toplamı 53.699,5 kuruştur. Terekesi borcunu karşılamadığından alacaklılara 41.300 kuruş ödeme yapılmış mîrâşçılara ise hiç bir hisse ayrılmamıştır¹¹¹².

Muğla'ya bağlı Yeniköy'den Mataralıoğlu Mustafa öldüğünde mîrâşçılarından davacı olan Emirküçük Mahallesi'nden İnceoğlu Mehmet; Mataralıoğlu Mustafa hayatta iken 700 kuruş nakit borç para verdiğini ve mîrâşçılardan bunu talep ettiğini bildirmiştir. Mîrâşçılar bu iddiânın doğruluğunun ispatlanmasından sonra aynı köyde bulunan üç göz evi İnceoğlu Mehmet'e vermeyi kabul etmişlerdir¹¹¹³.

Eşen Kazası'na bağlı Çaykenarı Köyü'nde H.1272 / M.1855 senesinde ölen Ali oğlu İsmail'in varislerinden, Kesteb Köyü'nden Ali oğlu Boşnak Mustafa Ağa'nın varisleri davacı olarak Boşnak Mustafa'nın, İsmail'den 4800 kuruş alacaklı olduğunu iddiâ ederek varislerinden alacağını talep etmişlerdir. Ancak İsmail'in varisleri kalan terekenin bu kadar olmadığını borca karşılık ancak 1000 kuruş kıymetinde bir ev verebileceklerini beyan etmişlerdir¹¹¹⁴.

Bazende ölen bir kişinin mîrâşçıları başka birisinde murislerinin alacağı olduğunu iddiâ ederek mahkemeye müracaat ederlerdi. Örneğin Muğla'nın Câmi' Kebir Mahallesi'nden Elhac Mustafa oğlu Tapu Katibi İsmail Efendi öldüğünde varisleri, Tavas Kazası'na bağlı Gereme Köyü'nden Sarıoğlu Mehmet'den

¹¹¹¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.60, (hüküm tarihi: 15 Recebbü's-şerif sene 1282).*

¹¹¹² *Muğla Ş.S.D. 124, s.214, (hüküm tarihi: 25 B [Receb sene <1>284]; Benzer örnek için bkz. Muğla Ş.S.D. 123, v.26a, (hüküm tarihi: 21 N [Ramazan] sene <1>277).*

¹¹¹³ *Muğla Ş.S.D. 122, v.1b, (hüküm tarihi: 10 Şabanü'l-muazzam sene 1276); Benzer örnek için bkz. Muğla Ş.S.D. 124, s.81, (hüküm tarihi: 29 Ca [Cemaziye'l-ahir] sene <12>82).*

¹¹¹⁴ *Muğla Ş. S. 123, v.26a, (hüküm tarihi: 21 N [Ramazan] sene <1>277).*

varislerinden 17500 kuruş alacağı olduğu iddiâsıyla mahkemeye müracaat etmişlerdir. Sarıoğlu Mehmet böyle bir borcu olmadığını iddiâ etmesine rağmen yapılan sulh neticesinde davacılara 4000 kuruş ödemeyi kabul etmiştir¹¹¹⁵. Görülüyor ki, bir kişinin ölümünden sonra taraflar arasında alacak ve borç nedeniyle ihtilaflar ortaya çıkmış ve mahkeme huzurunda çözüme kavuşturulmuştur.

b-Mîrâs

Mîrâsın lûgat anlamı, ölenin hısımlarına veya kanunen verilmesi gereken kimseye bıraktığı mal, mülk, para¹¹¹⁶ demektir. İslâmiyetten önce, vasiyyetnâme bırakmadan ölen birisinin terekesi yalnızca baba tarafından en yakın akrabalarına intikal ederken İslâmiyetle birlikte mîrâs hukukunda değişiklik meydana gelmiştir. İslâm Hukuku'nda, zevaü'l-ferâiz ve ashabü'l-ferâiz denilen ve mîrâstan hisse alma hakkı olanlar 12'dir. Bunlar ölenin, oğulları, kızları, baba, ana, babanın babası, baba ve ananın anaları, baba ve ana tarafından varisler: öz kız kardeşler, baba bir kız kardeş ve ana bir erkek ve kız kardeşler ile zevce ve zevc'tir. Saydığımız bu hisse sahipleri, İslâm mîrâs hukukunda belirtilen oranlar nispetinde hisse alırlardı¹¹¹⁷. Mîrâstan erkek çocuk kızın aldığı hissesinin 2 mislini alırdı. Mîrâsçı olarak yalnız ikiden fazla kız çocuk var ise, terekenin 2/3'si onlara aittir, bir kız bulunduğu takdirde yarısını alırdı. Ölenin kız ve erkek çocuğu var ise, ana-baba terekenin 1/6'sını alırdı. Çocukları yoksa, yalnız ana-babası varsa terekenin 1/3'ü annesine düşerdi. Eğer erkek kardeşleri var ise anne terekenin bu sefer 1/6'sını alırdı. Tüm bunlar müteveffanın borçları ödendikten sonra hesaplanırdı. Eğer ölenin çocukları var ise, ¼'ünü alır; çocukları yok ise, koca mîrâsın yarısını alırdı. Kadınlar için ise ölenin çocuğu var ise, mîrâsın 1/8 kadına ait olup; çocukları yok ise mîrâsın ¼'ü kadına aittir. Eğer ölenin erkek ve kız kardeşleri var ise, her birine mîrâsın 1/6'sı düşer; eğer birden fazla kız ve erkek kardeşi var ise bu seferde hepsine birden borçlar ve bağışlar ödendikten sonra mîrâsın 1/3'ü düşmektedir¹¹¹⁸.

Mîrâs hukukuna göre mîrâsçılar belirtilen nispetlerde, borçlar ve bağışlar düşüldükten sonra eğer terekede kalan bir şey var ise hisselerini alırlardı. Ancak tüm bunlara rağmen mîrâsın taksiminde bazı sorunlar ortaya çıkmaktaydı.

¹¹¹⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.51a, (hüküm tarihi: 25 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277)*; Benzer örnek için bkz. *Muğla Ş.S.D. 124, s.15, (hüküm tarihi: 29 Zi'l-kadeti 'ş-şerif sene 1281)*.

¹¹¹⁶ Ferit Devellioğlu, *Aynı lûgat*, s.651.

¹¹¹⁷ Geniş bilgi için bkz: TH. W. Juynboll, "Ferâiz", *İ.A. IV*, s.551.

¹¹¹⁸ Geniş bilgi için bkz: Joseph Schacht, "Mîrâs", *İ.A. VIII*, s.351.

b.1-Mîrâsla İlgili Vasîyyetlerin Yerine Getirilmesi

Şahısların, kendi mal varlıklarını istedikleri gibi tasarruf yetkisi olduğundan ölmeden evvel mal varlıklarının idaresi için vasîyi muhtâr tayini yapabilir ve terekesinin belli bir amaç için kullanılmasını vasiyyet edebilirdi. Ancak, mîrâşçısı bulunan bir kişi malının ancak üçte birini vasiyyet edebilirdi. Bu nispeti aşan vasiyyetlerde mîrâşçıların izni şarttı. Bir kişi, ancak mîrâşçısı yok ise malının tamamını vasiyyet edebilirdi¹¹¹⁹. Yapılan vasiyyetin geçerli olabilmesi için diğer varislerin rızalarının olması, ayrıca kendine mal vasiyyetinde bulunulan kişinin hukukî açıdan serbest muamele yapmağa kadir olması, kendisine vasiyet yapılan kişinin vasiyyet yapandan sonra bir süre yaşaması ve vasiyyet yapılan malın nakli olması gerekir. Vasiyyet tek tek şahıslara veya gruplara yapılabildiği gibi ammenin menfaatine vakıflar şeklinde de yapılabilir. Vasiyyetlerin geçerliliği için yazılı olmasının yanında İslâm Hukuku iki şahidin olması gerektiğini hükme bağlamıştır¹¹²⁰. Vasiyyetlerle ilgili Muğla ailelerinde bir çok örnek görmek mümkündür. Mesela Muğla'nın Kiramüddin Mahallesi'nden Abdullah oğlu Elhac Mehmet Ağa'nın yedi mîrâşçısı bulunup 624.649,5 kuruşluk mîrâsının üçte birini yardımcıları (muayyen ve gayr-i muayyeneleri) için vasiyyet etmiş ve bunun içinde Süleyman oğlu Mehmet Efendi'yi vasî-i muhtâr tayin etmiştir. Ölümünde sonra vergiler ve gerekli zorunlu harcamalar düşüldükten sonra geriye kalan mîrâstan yardımcılarına isabet eden 193.935 kuruş vasî-i muhtâra teslim edilmiştir¹¹²¹. Başka bir belge ise Muğla'nın Câmî' Kebir Mahallesi'nden Halil Hacı Ahmet'e aittir. Halil Hacı Ahmet, ölmeden evvel mîrâsının üçte birini insanların ihtiyaçlarına harç ve sarf olunmak için vasiyyet etmiş bu vasiyyetini yerine getirilmesi için Abdullah oğlu Odabaşı Elhac İbrahim'i vasî-i muhtâr tayin etmiştir¹¹²².

Başka bir belge ise Muğla'nın Musluhiddin Mahallesi'nden Hüseyin oğlu Hafız Hasan Efendi'ye aittir. Hafız Hasan Efendi, mîrâsının üçte birini oluşturan ve bakkal dükkanının değeri olan 6025 kuruşu "su yolu" tamiri için vakfetmiştir¹¹²³.

¹¹¹⁹ Ömer Lütfi Barkan, *Aynı makale*, s.19; Joseph Schacht, "Vasîyyet", s.231.

¹¹²⁰ Joseph Schacht, "Vasîyyet", s.231.

¹¹²¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.205, (hüküm tarihi: 25 M [Muharrem] <12>84)*; Başka bir örnek için bkz. *Muğla Ş.S.D. 124, s.164, (hüküm tarihi: 10 B [Receb] sene <1>283)*.

¹¹²² *Muğla Ş.S.D. 122, v.26a, (hüküm tarihi: 3 Rebi'ü'l-evvel sene 1276)*.

¹¹²³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.31a, (hüküm tarihi: 5 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>74)*.

Tavas Kazası'ndan göçebe Çayan Aşireti cemeatinden olup hacda ölen Molla Karaoğlu Elhac Süleyman, ölümünden sonra mîrâsından techiz ve tekfininin görüldükten sonra kalan paranın varislere teslim edilmesi hususunu vasiyyet ederek bunun yerine getirilmesi için kardeşi Elhac Hasan'ı vasî-i kayyum tayin etmiştir. Ancak mîrâsçıları olan eşleri Kezban ve Hatice ile çocuklarının buna itiraz ederek mîrâsın tamamını talep etmelerine rağmen Elhac Hasan'ın vasî-i kayyum olduğunu şahitleri vasıtasıyla ispat etmesi üzerine vasî lehine karar verilmiştir. Vasî Elhac Hasan, kalan mîrâstan gerekli harcamaları yaptıktan sonra kalan mîrâsı mîrâsçılara teslim etmiştir¹¹²⁴.

Yine Muğla'nın Câmi' Kebir Mahallesi'nden Elhac Hamza kızı Şerife Fatma Hatun, ölümünden önce Ali oğlu Elhac Osman'ı vekil tayin ederek ölümünden sonra mîrâsından; var ise borçlarının ödenmesini, sadaka (ıskat-ı salavatı) dağıtılması, suyu ve defni için 500 kuruş harcamasını, kalanın üçte birini ise fakirlere dağıtmasını vasiyyet etmiştir. Ancak Şerife Fatma Hatun'un kanuni mîrâsçıları böyle bir vasiyyetin olmadığını iddiâ ederek mîrâsın tamamını talep etmelerine rağmen; Elhac Osman'ın bu vasiyyeti şahitleriyle ispat etmesi üzerine Şerife Fatma Hatun'un mîrâsçılarının taleplerinin reddine karar verilmiştir¹¹²⁵. Görülmektedir ki insanlar ölümlelerinden evvel mîrâslarının eğer mîrâsçıları yoksa tamamını mîrâsçıları var ise üçte birini diledikleri gibi vasiyyet ve tasarruf etmişlerdir.

b.2-Mîrâsçıların Gaibliği ve Küçüklüğü Meselesi

Ölen bir kişinin mîrâsçıları arasında gaib veya küçük yaşta olan hak sahipleri var ise onların mîrâsçılıktan doğan haklarını korumak için daha önce vasî-i muhtâr tayini yapılmamış ise hakim tarafından vasî-i mansûb tayini yapılarak mîrâsçılıktan doğan hakları korunurdu. Vasî tayin edilen kişiye ise vasîliğini gösterir hüccet-i Şer'iyeye verilirdi. Mesela Muğla'nın Kozagaç Köyü'nden askerde ölen Ömer oğlu Hatip Hüseyin'nin mîrâsı gaib oğlu Ahmet'e intikal etmiştir. Fakat Ahmet gaib olduğundan dolayı onun ortaya çıkmasına kadar mahkeme mîrâsçılıktan doğan haklarının korunması için amcası Elhac Mehmet'i vasî-i kayyum tayin etmiştir¹¹²⁶. Yine Muğla'nın Kiramüddin Mahallesi'nde sakin iken ölen Ayşe Hatun'un mîrâsçıları olan küçük çocukları Halil ve Talib'in mîrâsçılıktan doğan haklarının

¹¹²⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.19a, (hüküm tarihi: 13 Şevvalü'l-mükerrem sene 1275).*

¹¹²⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.48a, (hüküm tarihi: 21 M [Muharrem] sene <1>277).*

¹¹²⁶ *Muğla Ş.S.D. 123, v.6b, (hüküm tarihi: Gurre-i Ramazanü'l-mübarek sene 1275).*

rüşdlerine erinceye değin korunması için mahkemece akrabalarından Kayalızadeoğlu Hafız vasî-i nasb tayin olunmuştur¹¹²⁷.

b.3-Mîrâsçıların veya Vekillerin Mîrâstaki Hisselerinin Hukukî Geçerliliği İçin Senet ve Hücçet Talepleri

Mîrâsın paylaşılmasından sonra hukukî açıdan taksimin geçerliliğinin sağlanması ve gaib olan hissedarların haklarının korunması için mîrâsçıların veya vekillerinin sened-i şer'î taleplerinde bulunduklarını görüyoruz. Örneğin, Muğla'nın Karaimam Mahallesi'nden Süleyman kızı Fatma Hatun, annesinden 20 yıl önce mîrâs kalan bir gözlü evin kendisine ait olduğunu gösterir belge (hücçet-i şer'îyye)¹¹²⁸, Muğla'nın Musluhiddin Mahallesi'nden Mustafa Çavuş, annesinden mîrâs kalan iki katlı, iki odalı ve bir mikdar avluya bitişik evin kendisine isabet ettiğini gösterir belge (sened-i şer'îyye)¹¹²⁹, Bayır Köyü'nden Karaçulhaoğlu Mustafa öldüğünde gaib olan oğlu Ali'nin hissesini korumak için vekil tayin edilen büyük oğlu Mehmet vekâletini ispat için belge (hücçet-i şer'îyye)¹¹³⁰ talebinde bulunmuştur. Ula Kazası'ndan Memiş kızı Ayşe Hatun, büyük oğlu Hacı Hüseyin'den davacı olarak; kocası Hacı Ahmet Ağa'nın ölmeden evvel Ula Çarşısındaki bir dükkanı ve bir mikdar bağını kendisine olan 4000 kuruşluk borcuna karşılık mahsub olmak üzere sattığını bu nedenle bu mülkler üzerinde oğlunun hakkı olmadığını ve bu mülklerin kendisine ait olduğunu gösterir belge (hücçet-i şer'îyye) verilmesi talebinde bulunuyor. Bu iddiâsını ispat etmesi için yemin teklif edilmiş, o da Ali oğlu Hacı İsmail ve Hacı İsmail oğlu Mustafa'yı şahit olarak göstermiştir. Şahitlerinde aynı şekildeki beyanları doğrultusunda kendisine hücçet-i şer'îyye verilmiştir¹¹³¹. Bu, senet ve belge (hücçet veya sened-i şer'îyye) talepleri mîrâsçılıktan doğan hakların karşılıklı korunmasını sağlamak için uygulanmıştır.

b.4-Mîrâsın Taksiminde Ortaya Çıkan Hibe Sorunu

Hibe, “bağışlama, bağış” demektir¹¹³². Mecelle, bağışlama akdi demek olan hibeyi “*bir malı ivazsız olarak bir başka şahsa temlik etmektir*” diye tanımlarken; hibe, bir kimseye ikram için götürülen hediyeden, sevap için bağışlanan mal demek

¹¹²⁷ Muğla Ş.S.D. 124, s.183, (hüküm tarihi: 18 N [Ramazan] sene <1>283).

¹¹²⁸ Muğla Ş.S.D. 123, v.37b, (hüküm tarihi: 17 B [Receb] sene <1>277).

¹¹²⁹ Muğla Ş.S.D. 123, v.26a, (hüküm tarihi: 23 N [Ramazan] sene <1>277).

¹¹³⁰ Muğla Ş.S.D. 122, v.27a, (hüküm tarihi: 17 Recebbü'l-ferd sene 1276).

¹¹³¹ Muğla Ş.S.D. 124, s.76, (hüküm tarihi: 15 Şaban sene <12>82).

¹¹³² Ferit Devellioğlu, *Aynı lûgat*, s.366.

olan sadaka'dan ve bir şeyi karşılıksız yemek, içmek ve kullanmak üzere verilen müsaadeden farklıdır¹¹³³. Hibe, bir akittir ve her aktin esası icab ve kabüldür. Hibenin geçerliliği için, kişinin mülkünü hibe ettiğini beyan etmesi (kabz) ve kendisine hibe edilen şahsında bunu kabul ettiğini beyan etmesi gerekir. Yoksa hibe gerçekleşmez¹¹³⁴. Yapılan bir hibede hibe eden veya kendisine hibe edilen kişinin bunu kabul ve beyan etmelerinden önce herhangi birisi ölürse, hibe batıl olur¹¹³⁵ yani hibe geçerliliğini yitirirdi.

Hibe eden kimsenin, hibe ehliyetine sahip olması ve rızasının bulunması şart olduğu gibi, hibe edilecek malında akit sırasında mevcut olması, hibe eden kişinin mülkü olması¹¹³⁶ ve hibenin belli bir süreyi kapsamaması gerekir¹¹³⁷. Gayr-i müslimlerin yaptıkları hibelerde İslâm Hukuku'na göre yapıldığı için geçerlidir¹¹³⁸. Hibenin konusu herşey olabilirdi.

Mîrâsın taksimi sırasında görülen en önemli meselelerden birisi de terekenin taksimi sırasında tarafların tereke listesine itiraz ederek, terekede adı geçen herhangi bir malın veya eşyanın kendisine hibe edildiği veya kendi malı olduğu iddiâsıyla itirazda bulunarak terekeden çıkarılmasını talep etmeleridir. Bununla ilgili oldukça çok sayıda şikayet ve talep mahkemeye yansımıştır. Mahkeme yaptığı incelemeler sonunda bir karara varmış ve mîrâsla ilgili aile içi anlaşmazlıklara son vermiştir.

Örneğin, Bozöyük Kazası'na bağlı Bozöyük Köyü'nden Mustafa oğlu Elhac Ömer öldüğünde mîrâsçıları olarak eşi Ayşe ve üç çocuğu kalmıştır. Mîrâsçılardan büyük oğlu Ömer mahkemede diğer mîrâsçı ve kardeşi Hatice'nin, babasından kalan iki gözlü bir evi, üç inek, iki merkeb, iki öküz, 18 dönüm yurt emlakı yerini, 35 adet yirmilik altunu, 4 adet Mahmudiye altununu haksız yere zabt ve tasarruf ettiğini iddiâ ederek kendi hissesini talep etmiştir. Hatice ise cevabında yurt emlakı, yirmilik altunları ile Mahmudiye altunları Elhac Ömer'in hayatta ve sağlığı ve aklı yerinde iken kendisine hibe ettiğini diğer ev, merkeb, öküz ve ineğin ise kendi malı ve mülkü

¹¹³³ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.244.

¹¹³⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *IV*, s.225.

¹¹³⁵ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.244.

¹¹³⁶ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Aynı eser II*, s.244.

¹¹³⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.234.

¹¹³⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *II*, s.231.

olduğunu söylemiştir. Mahkemede, davacı Ömer'in iddiâsını ispat edememesi ve yemin etmemesi nedeniyle davasının reddine karar verilmiştir¹¹³⁹.

Başka bir davada ise şöyledir. Muğla'nın Dere Köyü'nden Ahmet oğlu Süleyman öldüğünde mîrâsçı olarak geride eşi Ayşe'yi, validesini ve yedi çocuğunu bırakmıştır. Süleyman'ın küçük çocuklarına vasî tayin edilen Ahmet oğlu Elhac Hüseyin'den davacı olan Ayşe Hatun, kocasının malı sanılarak terekede gösterilen ve taksim edilmek üzere vasî tarafından zapt edilen üç öküz, iki inek, iki dananın evlenmeden önce müstakilen mülki olan inekten ürediklerini dolayısıyla kendi malı olduğu için terekeden çıkarılmasını talep etmiştir. Vasînin itirazına rağmen şahitlerin davacı Ayşe Hatun lehine şahitlikte bulunmaları ve onun söylediklerini doğrulamaları nedeniyle adı geçen malların terekeden çıkarılmasına ve Ayşe Hatun'a teslim edilmesine karar verilmiştir¹¹⁴⁰.

b.5-Mîrâsla İlgili Çeşitli İddiâlar

Bazende taraflar arasında terekede adı geçen malların veya eşyaların haksız yere zapt ve tasarruf edildiği iddiâsıyla kendi haklarının aliverilmesini istemeleri nedeniyle anlaşmazlıklar mahkemeye yansımaktaydı. Örneğin, Muğla'nın Bayır Köyü'nden Abbasoğlu Mehmet tahminen 200 dönüm tarlayı H.1251 / M.1835 senesinde Hacı İsmail'den bedel karşılığında satın almıştır. Onun ölümünden sonra tarlayı oğullarından gaib Ali ve onun adına Mehmet Usta 24 yıl boyunca tasarruf etmiştir. 1275 yılında diğer mîrâsçıları olan oğulları İbrahim, İsmail ve Hüseyin kardeşlerinden davacı olarak tarlayı Mehmet Usta'nın haksız yere zapt ve tasarruf ettiğini iddiâ ederek tarladaki hisselerini talep etmektedirler. Mahkeme ise Abbasoğlu Mehmet'in ölümünden beri 24 yıl geçtiğini ve bu süre içinde tarlayı Mehmet Usta'nın tasarruf etmesi ve diğer mîrâsçıların ise mîrâstan talep hakkı olan sürede hiçbir hak talep etmemeleri nedeniyle davanın reddine karar verilmiştir¹¹⁴¹. Mîrâstan pay istemek için geçerli olan yasal sürenin belli bir zamanla sınırlı olduğunu ise başka bir belgede açıkça görmekteyiz. Muğla'nın Orta Mahalle'den tahminen 30 yıl önce ölen Bağlamacıoğlu Elhac İbrahim'in mîrâsı oğulları Elhac

¹¹³⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.32, (hüküm tarihi: 3 Zi'l-hicce sene <1>281); Muğla Ş.S.D. 122, v.3a, (hüküm tarihi: 3 Ramazanü'l-mübarek sene 1276); Muğla Ş.S.D. 123, v.51a, (hüküm tarihi: 25 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277); Muğla Ş.S.D. 123, v.41b, (hüküm tarihi: 17 Zi'l-hiccetü's-şerif sene 1276).*

¹¹⁴⁰ *Muğla Ş.S.D. 122, v.26a, (hüküm tarihi: 24 Cemaziye'l-ahir sene 1276).*

¹¹⁴¹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.7a, (hüküm tarihi: ..? Şabanü'l-muazzam sene 1275).*

Ömer, Elhac Osman ve kızı Raziye Hatun'a kalmıştır. Elhac Ömer'in oğlu ve aynı zamanda vekili olan Mustafa mahkemeye başvurarak; dedesinden kalan bir ev ile değeri 5000 kuruş olan eşyaları amcası Elhac Osman'ın 30 yıldan beri diğer mîrâşçıların da hakkı olmasına rağmen haksız yere zapt ve tasarruf ettiğini, bu nedenle evdeki hisselerini ve eşyalar mevcut ise aynını değil ise kıymetlerini diğer mîrâşçılar adına talep etmektedir. Ancak, mîrâstan hisse talep hakkının 15 yıl olduğu ve bu süre içinde diğer mîrâşçıların sessiz (sükut) kalarak hiçbir talepte bulunmamaları nedeniyle vekil Mustafa'nın davasının reddine karar verilmiştir¹¹⁴².

Başka bir belge ise Tavas Kazası'na bağlı Kozluk Köyü'nden Bilaloğlu Hüseyin'e aittir. Bilaloğlu Hüseyin, Muğlalı Deynoğlu Mehmet bin Hüseyin'den davacı olarak; Deynoğlu Hüseyin'nin tarlasının bitişiğindeki çiftliğin dedesi Süleyman'dan babasına mîrâs kaldığını ve babasının zamanında 17 yıl süreyle, babası öldükten sonra ise kendisine mîrâs kalan çiftliği 18 yıl süreyle Deynoğlu Mehmet'in kullandığını ve bu sürede ihtiyaçları olmadığı için çiftliği talep etmediklerini ancak şimdi ihtiyaçları olduğu için çiftliğin iadesini talep ediyor. Bu iddiâsını ispatlamak için Mustafa oğlu Molla Ahmet ve Süleyman oğlu Ali'yi de şahit göstermiştir. Mahkeme şahitlerinde bu doğrultudaki beyanlarını dikkate alarak çiftliğin Bilaloğlu Hüseyin'e iadesine karar veriyor¹¹⁴³.

b.6-Ölümünden Evvel Mîrâsın Taksim Edilmesi

Bazı durumlarda insanlar, ölmeden evvel kendilerine ait mülklerini veya mallarını mîrâşçıları arasında taksim ederek, ölümünden sonra mîrâsın taksiminde herhangi bir sorun çıkmaması için mahkemede tescil ettirirlerdi. Örneğin, Muğla'nın Şeyhbedreddin Mahallesi'nden Hacı Kirişcioğlu Hafız Yusuf Efendi, iki katlı, üç odalı, bir ahır ve bir mikdar avludan oluşan evin üç hissesinden 500 kuruşluk bir hissesini eşi Nazife Hatun'a, 1000 kuruşluk iki hissesini ise küçük oğlu Mehmet'e mîrâs bıraktığını mahkemede tescil ettirmiştir¹¹⁴⁴. Bayır Köyü'nden Abbasoğlu Elhac Memiş Ağa ise aynı köyde ve Bozöyük tımarında Köyönü denilen mahaldeki zeytinliğini mîrâsındaki 1000 kuruşluk hissesine karşılık iki yaşında ki kızı Ayşe'ye bıraktığını tescil ettirmiştir¹¹⁴⁵. İnsanların ölümlerinden evvel hak sahiplerine

¹¹⁴² *Muğla Ş.S.D. 123, v.63a, (hüküm tarihi: 5 B [Receb] sene <1>278).*

¹¹⁴³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.52b, (hüküm tarihi: 7 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>277).*

¹¹⁴⁴ *Muğla Ş.S.D. 123, v.26b, (hüküm tarihi: 27 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>277).*

¹¹⁴⁵ *Muğla Ş.S.D. 123, v.39a, (hüküm tarihi: 18 Ş [Şaban] sene <1>277).*

hisselerini vermeleri, ölümlerinden sonra mîrâs konusunda çıkabilecek ihtilaflara engel olmak veya küçük yaştaki çocuklarının geleceklerini garanti altına almak düşüncesidir.

3-Varissiz Ölüm

Ölen kişinin mîrâsçısı yok ise gerekli incelemenin ardından mal varlığı Beytü'l-mal aracılığıyla, varissiz ölen kimselerin mallarının açık artırma yoluyla (müzayede) satıldığı sûk-ı sultani'de¹¹⁴⁶ satılır, bu paradan vergiler ve diğer masraflar düşüldükten sonra kalan para merkezde beytü'l-mal sandığına taşrada ise Beytü'l-mal adına Mal Sandığına teslim edilirdi. Başkentte ve taşrada (der-saadette veya taşrada) ölenlerin terekelerinin tespiti ve korunması hakkında bir fermân örneği mevcuttur. Buna göre başkentte ölenlerin terekelerinin cetveller şeklinde düzenlenmesi ve bu malların veya bedellerinin ölen kişinin mîrâsçıları veya vekilleri ortaya çıkıncaya değin Beytü'l-mal Sandığı'nda korunması; taşrada ölenlerin terekelerinin ise mahallî meclisler tarafından cetveller şeklinde düzenlenmesi, malların veya bedellerinin korumaya alınarak mîrâsçıları veya vekilleri ortaya çıkıncaya değin Beytü'l-mal adına korunması emir ve gereği bir fermânla kadıklara bildirilmiştir¹¹⁴⁷. Beytü'l-mal'a alınan ve kanuni mîrâsçıları çıkmayan terekeler sultan pazarında (sûk-i sultani) satıldıktan sonra parasal değerinden mihrü'l-ihraaat vergisi düşülerek geriye kalan kısmı devlet hazinesine aktarılırdı. Muğla'da da varissiz ölen kişilerin terekelerinin Beytü'l-mal'a alınarak gerekli işlemlerin yapıldığını görmekteyiz. Örneğin, aslen Denizlili olup Muğla'da Han-ı Atikte misafir iken ölen Ahmet oğlu Ahmet'in *varisi olmadığından* terekesi Beytü'l-mal Müdürü Salih Efendi tarafından müzayede de satılarak tereke tutarı hazineye aktarılmıştır¹¹⁴⁸. Yine aslen Harput Kazası'ndan olup Muğla'da Zaptiye iken ölen Abdullah oğlu Hüseyin'in *varisi bulunmadığından* terekesi Menteşe Sancağı Mal Müdürü ve Beytü'l-mal Emni Es-Seyyid Mehmet Fahreddin Efendi aracılığıyla müzayede de satılmış ve tutarı Beytü'l-mal'a aktarılmıştır¹¹⁴⁹.

¹¹⁴⁶ İbrahim Güler, *Aynı tez*, s.148.

¹¹⁴⁷ *Muğla Ş.S.D. 123, v.15b, (hüküm tarihi: 4 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <12>73).*

¹¹⁴⁸ *Muğla Ş.S.D. 122, v.4a, (hüküm tarihi: 14 Ramzanü'l-mübarek sene 1276).*

¹¹⁴⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.125, (hüküm tarihi: 3 Recebü'l-evvel sene 1283); Benzer örnekler için bkz. Muğla Ş.S.D. 122, v.11b, (hüküm tarihi: Gurre-i Zi'l-hicetü's-şerif sene <12>72); Muğla Ş.S.D. 122, v.27b, (hüküm tarihi: 25 Recebbü'l-ferd sene 1276); Muğla Ş.S.D. 122, v.24b, (hüküm tarihi: 5 Cemaziye'l-ahir sene 1276).*

Beytü'l-mal'ın bir görevide *gaib* birinin mîrâşçılıktan doğan hakkının korunmasıdır. Böyle bir belge şöyledir; Muğla'nın Bayezid Mahallesi'nden Kuloğlu Elhac Hasan öldüğünde mîrâşçısı olan oğlu Halil askerde gaibtir. Gaib olanların hissesini onun ortaya çıkmasına değin korumak Beytü'l-malın görevi olduğundan vasî-i kayyum tayin edilen Muğla Kaymakamı Mustafa Gaib Efendi tarafından 725 kuruş 20 para korunmak için Beytü'l-mal'a alınmıştır¹¹⁵⁰.

Ancak her zaman Beytü'l-mal'a varissiz veya mîrâşçısı gaib olarak ölenlerin malları intikal etmezdi. Karı-koca arasındaki mîrâşçılıkta *başka bir mîrâşçı yok* ise, eğer erkek ölmüşse kadın 1/4, kadın ölmüşse erkek 2/4 oranında hissesini alırdı. Yani karı ve kocalar kendi haklarından başka bir pay alamamakta ve kalan miktar ise Beytü'l-mal'a intikal etmektedir¹¹⁵¹. Örneğin aslen Rodoslu olup misafir iken Muğla'da ölen İbrahim Edhem Ağa'nın tek varisi eşi Hatice Hatun olup mîrâşın dörtte biri eşine dörtte üçüde Beytü'l-mal'a ait olmak üzere Beytü'l-mal Müdürü Salih Efendi tarafından zapt olunmuştur. 2314 kuruşluk terekeden vergiler düşüldükten sonra kalan 1997,5 kuruş paradan eşi Hatice Hatun'un hissesi olan 499 kuruş 15 para vekili Es-Seyyid Mehmet Tahir Efendi'ye teslim edilmiştir¹¹⁵². Başka bir örnek Köyceğiz Kazası'ndan Abdullah oğlu Terzi Süleyman'a aittir. Terzi Süleyman öldüğünde tek mîrâşçısı eşi Hacı Salih kızı Fatma'dır. Fatma Hatun'un tek mîrâşçı olması nedeniyle mîrâşın tamamını talep etmiştir. Ancak Terzi Süleyman'ın borcunun çok olması nedeniyle Mal Müdürü Fahreddin Efendi tarafından malları Beytü'l-mal'a alınarak müzayede de satılmış ve borçlarına münasip bir şekilde taksim edilmiş bu nedenle eşi Fatma Hatuna hiçbir hisse verilmemiştir¹¹⁵³.

C-AİLENİN YAYILMASI

Osmanlı toplumunda insanlar, hükümetlerin kararları doğrultusunda ve kanunların müsaade ettiği ölçüde, düzeni aksatmamak koşuluyla, devlet sınırları içindeki topraklarda hareket etme özgürlüğüne sahip bulunuyordu. Evlilikler ile eşlerin memleketlerini terk ederek başka yerlere yerleşmeleri, aynı idarî birim içinde yapılan yer değişiklikleri, ticaret veya daha iyi bir yaşam koşulunun mevcut olduğu yerlere yapılan göçler, yahut bir idarî birimden başka bir idarî birim dahilindeki

¹¹⁵⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.154, (hüküm tarihi: 7 B [Receb] sene <1>283).*

¹¹⁵¹ Ömer Lütfi Barkan, *Aynı makale*, s.21.

¹¹⁵² *Muğla Ş.S.D. 123, v.45a, (hüküm tarihi: 12 Muharremü'l-haram sene 1277).*

¹¹⁵³ *Muğla Ş.S.D. 124, s.60, (hüküm tarihi: 15 Recebü's-şerif sene 1282)*

yerlere yapılan göçler, askeri zümrenin görevli olarak yer değiştirmesi, konar-göçer hayat süren ailelerin yer değiştirmeleri, başka ülkelerden Osmanlı topraklarına göç eden insanların zorunlu iskanı nedeniyle yapılan göçler ailenin yayılması ve dağılması olarak değerlendirilebilir. Ancak her isteyen istediği gibi yer değiştiremezdi. Özellikle, verginin toprak ürünlerinden alındığı bir sistemde devlet insanların toprağını boş bırakarak göç etmesine müsaade etmezdi. Devlet, toprağını bırakarak göç eden bir vergi mükellefini on yıl içinde bulup geri getirme hakkına sahipti. Ancak savaşlar nedeniyle yapılan zorunlu göçler bunun dışında idi¹¹⁵⁴. XIX. Yüzyıla gelindiğinde iç göçlerin hızla artması devleti farklı önlemler almaya sevk etmiştir. Bunu için kadı'dan “*yol tezkeresi*”¹¹⁵⁵ alınması usulü getirilmiştir. Ayrıca 1842 yılında çıkarılan kanunla, aşiretlerin yaylak ve kışlak için bulundukları yerden başka bir yere gitmeyerek bulundukları yerdeki sancak ve kazada bulunan geniş topraklarda bu ihtiyaçlarını karşılamaları yoluna gidilmiştir¹¹⁵⁶. Devlet, bununla göçleri denetim altında tutmayı amaçlamıştır. Devletin aldığı tüm bu önlemlere rağmen daha güvenli ve huzurlu bir ortam, ekonomik yönden daha müreffeh bir hayat yaşamak arzusundaki insanlar ev göçü diye ifade edebileceğimiz bir tabirle çok çeşitli amaçlarla farklı bölgelere göç etmekteydiler. Böylece parçalanmış aileler daha küçük aileler şeklinde ortaya çıkıyor ve sosyal tabakalaşma içinde bir hareketlilik meydana getiriyorlardı.

İncelediğimiz dönemde Muğla'da insanların farklı nedenlerle yer değiştirdiklerine şahit oluyoruz. Şimdi Muğla'daki göç hadisesine ve ailenin yayılmasına örnekler vererek açıklayalım;

İnsanların göç etmelerinin en başta gelen nedeni evliliğdir. Evlenen kişi vatanını, memleketini veya köyünü terk ederek eşinin şehrine veya köyüne yerleşerek bir sosyal hareketliliğe neden olmaktadır. Örneğin, Muğla'nın Saburhâne Mahallesi'nden Deli Bekiroğlu Ali ile evli olan Çemişkezekli Ayşe Hatun¹¹⁵⁷ ile Tavas Kazası'na bağlı Güreme Köyü'nde sakin olup aslen Aydın Sancağı Tutaş

¹¹⁵⁴ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul 1987, s.31-32; Bunu konu ile ilgili kanunnâmeler ve geniş bilgi için bkz. İbrahim Güler, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Hareketleri Olarak “İç Göçler””, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 36, (1995-2000 Prof. Dr. Fikret İşıltan Hatıra Sayısı), İstanbul 2000, s.162.

¹¹⁵⁵ İbrahim Güler, “...İç Göçler””, s.163.

¹¹⁵⁶ Cengiz Orhonlu, *Aynı eser*, s.114.

¹¹⁵⁷ *Muğla Ş.S.D.* 123, v.49a, (hüküm tarihi: 20 S [Safer] sene <1>277).

Köyü'nden olan Hacı Mustafa kızı Ümmügülsüm¹¹⁵⁸ adlı kadınlar evlilikleri nedeniyle buralara yerleşmişlerdir. Aslen Dağıstanlı olup vatanlarını terk ederek (terk-i vatan) Tavas Kazası Yarengüme Köyü'nden Osman kızı Fatma ile evlenerek buraya yerleşen Elhac İbrahim oğlu Elhac Mehmet Efendi'nin¹¹⁵⁹ göçünde bu nevi bir göç olayına işaret etmektedir.

İnsanlar bazende uzak diyarlardan gelerek başka yerlere yerleşirlerdi. Örneğin, Muğla kasabasında oturan Ali kızı Sıdika Hatun adlı kadın mahkemeye müracaat ederek Milaslı Elhac Mustafa Ağa'dan şikayetçi olmuştur. Şikayetinde Sıdika Hatun, der-saadetten (İstanbul) kocası gaib Ahmet ile yola çıkarak Milas'a geldiklerinde evine misafir oldukları Elhac Mustafa'ya emanet bıraktıkları eşyalarının Elhac Mustafa tarafından haksız yere zapt edildiğini iddiâ ederek bu eşyalarını talep etmiştir¹¹⁶⁰. Görülmektedir ki, Sıdika Hatun ve eşi gaib Ahmet belgelerde sebebi belirtilmeyen bir nedenle der-saadetten (İstanbul) Muğla'ya göç ederek yerleşmiştir. Ancak bazı göçler ise iş nedeniyle olmaktadır. Muğla'nın Bozöyük Kazası Ahurköy'de oturan Mehmet oğlu İsmail aslen Halep Eyaleti Urfa Kasabası Arab Mahallesi'ndendir. Tüccarlık yapmaktadır ve büyük ihtimalle Ahurköy'e ticari faaliyetlerini daha iyi yapabilmek amacıyla yerleşmiştir¹¹⁶¹. Yine aslen Selanikli olup Abacı mesleği ile uğraşan Kostandi oğlu Atnaş'ın da memleketini terk ederek Muğla'nın Rum Mahallesi'ne yerleşmesi¹¹⁶² bu nevi bir aile göçüdür.

Aileler bazende aynı idarî birim içinde yer değiştirerek sosyal hareketliliğe neden olmaktadır. Aslen Milaslı olup Köyceğiz Kazası'na bağlı Eskere Köyü'ne yerleşen Mehmet oğlu Mustafa, Milas'ın Kavaklı Mahallesi'ndeki evi ile Kırancımız Köyü'ndeki zeytinliğini satmıştır¹¹⁶³. Yine Muğla'nın Şeyhbedreddin Mahallesi'nden olup Marmaris iskelesinde oturan Tevellioğlu Mehmet'de göç ederek başka bir yere yerleşmiştir. Fakat halen eski yerleşim yeriyle irtibatı kesilmemiştir. Öldüğünde Şeyhbedreddin Mahallesi'nde 3000 kuruş değerinde bir evi ve Karabağlardaki bir yurt emlakında hissesi vardır¹¹⁶⁴.

¹¹⁵⁸ *Muğla Ş.S.D. 123, v.55b, (hüküm tarihi: 13 Ca [Cemaziye'l-evvel] sene <1>277).*

¹¹⁵⁹ *Muğla Ş.S.D. 123, v.53b, (hüküm tarihi: 19 R [Rebiü'l-ahir] sene <1>277).*

¹¹⁶⁰ *Muğla Ş.S.D. 124, s.107, (hüküm tarihi: 17 Za [Zilkade] sene <1>282).*

¹¹⁶¹ *Muğla Ş.S.D. 124, s.182, (hüküm tarihi: 7 Za [Zilkade] sene <1>283).*

¹¹⁶² *Muğla Ş.S.D. 124, s.177, (hüküm tarihi: 5 L [Şevval] sene <1>283).*

¹¹⁶³ *Muğla Ş.S.D. 123, v.69a, (hüküm tarihi: 21 N [Ramazan] sene <1>277).*

¹¹⁶⁴ *Muğla Ş.S.D. 124, s.158, (hüküm tarihi: Gurre-i Şaban sene 1283).*

Göçler sırasında ailelerde parçalanmalar meydana geliyor ancak ailevi ilişkileri yine devam ediyordu. Rodos adasında yaşayan Nikola, Muğla mahkemesine müracaat ederek Megri'de oturan Hacı Yorgi kızı Kuzine'den davacı olmuştur. Nikola, Megri iskelesinde Kuzine'nin tasarruf ettiği mağazanın dedeleri Hacı Kiryako'ya ait olduğunu, onun ölümüyle mağazanın babası Yani, halası Anastasule'ye ve Kuzine'ye kaldığını ancak Kuzine'nin tüm mağazaya el koyduğunu iddiâ ederek kendi hakkının alınmasını talep etmiştir. Kuzine ise cevabında, Yani öldüğü için onun varisi olan Nikola ve Anastasule ile yaptıkları anlaşma gereği Rodos adasında babalarından kalan bir ev, bir bahçe ve eşyaları mağazadaki 7000 kuruşluk hisselerine karşılık onlara bırakıldığını beyan etmiştir¹¹⁶⁵. Görülmektedir ki, aile aslen Rodos adasındandır fakat iş gereği Megri'ye yerleşmişlerdir. Halen adadaki diğer akarabaları ile olan ilişkileri devam etmektedir.

Diğer bir göç hadiseside yerleşme amacı taşımayan kısa süreli ama nedeni belirtilmeyen bulundukları şehirde misafir iken ölen kişilerin yaptıkları yer değiştirmeleridir. Aslen Rodos adasından olup Muğla'da misafir iken ölen Abdurrahman oğlu İbrahim Edhem Ağa¹¹⁶⁶ ile aslen Aydın Kazası ahalisi olup Muğla'da Atik Handa misafir iken ölen Mustafa oğlu Mehmet'in¹¹⁶⁷ durumu bu nevi bir yer değişikliğidir.

Ailelerin göç etmesinin bir nedeni de devlet memuru olmaları nedeniyle yaptıkları yer değişikliğidir. Aslen Isparta'lı ve Rum milletinden olan Tavas Kazası Sabık Sandık Sarrafı Hırlanbos oğlu Minhal¹¹⁶⁸ ile aslen Harputlu olup Muğla'da görevli Abdullah oğlu Zaptiye Hüseyin'in¹¹⁶⁹ göçü bu nevi bir göç hadisesidir.

Ailelerin yurtlarını, evlerini terk ederek başka memleketlere yerleşmelerinin en önemli nedenlerinden birisi de savaşlar veya baskınlardır. Bu tür aile göçleri zorunlu olarak yapılır ve devlet dışarıdan gelen bu aileleri ülke içinde zorunlu iskana tâbi tutarak bazı bölgelere yerleştirirdi. Rusya ile yapılan uzun savaşlar sonunda Kırım ve civarından¹¹⁷⁰ zorunlu olarak göç ederek Muğla ve civarına yerleştirilen ailelerin göçlerinde sosyal bir hareketliliğe neden olmuştur. Rusya'nın Abajuh?

¹¹⁶⁵ *Muğla Ş.S.D. 124, s.60 . (hüküm tarihi: 13 Receb sene <12>82).*

¹¹⁶⁶ *Muğla Ş.S.D. 123, v.45a, (hüküm tarihi: 12 Muharremü'l-haram sene 1277).*

¹¹⁶⁷ *Muğla Ş.S.D. 122, v.24b, (hüküm tarihi: 5 Cemaziye'l-ahire sene 1276).*

¹¹⁶⁸ *Muğla Ş.S.D. 123, v.23b, (hüküm tarihi: 15 Zilhiccetü'ş-şerif sene 1275).*

¹¹⁶⁹ *Muğla Ş.S.D. 124, s. 125, (hüküm tarihi: 2 Rebiü'l-ahir sene 1283).*

¹¹⁷⁰ İbrahim Güler, "....İç Göçler", s.171-172; Hasan Kanbolat-Erol Taymaz, *Aynı makale*, s.35-44; Ünal Türkeş, *Aynı eser I-II*, s.59.

Kasabasından der-saadete (başkente) nakledilen ve oradan Muğla'ya nakledilerek yerleştirilen Çerkez göçmenlerinden İsmail kızı Guşateş? adlı kadın dört yıl önce evlendiği kocası Çerkez Hazuh? bin Alkor'dan boşanma talebinde bulunmuştur¹¹⁷¹. Yine bu göçler sırasında gelen Çerkez muhaciri Harun adlı bir kişi tahminen 12 yaşındaki oğlu Hasan'ın hissesini vasî tayin ettiği Elhac Mustafa Efendi'ye teslim etmiş ancak bir süre sonra muhtaç duruma düştüğü için bu paradan çocuğu için nafaka talep etmiştir¹¹⁷². Bu ifadeler bize ailelerin zorunlu göçe tâbi tutularak iskan edildiklerini ve ailelerin yayılmasına neden olduklarını göstermektedir.

Sosyal tabakalaşma içerisinde yaşanan en önemli yer değiştirme ise konar-göçerlere aitti. Konar göçerler sabit bir yerde yerleşmeyip mevsimlik olarak farklı bölgelere göç ediyorlardı. Yörük taifesi olarak tabir edilen bu insanlarda zaman zaman adli olaylar nedeniyle gündeme gelmekteydiler. Tavas Kazası'na tâbi Doğan Köyü civarında oturan Yörük taifesi Çayan aşiretinden Elhac Ali oğlu Hasan'ın evliliği ilgili sorunu¹¹⁷³, Mandalyat Kazası civarında yerleşik göçebe Yörük taifesinin Horzum aşiretinden olup katlen öldürülen Osman oğlu İsa¹¹⁷⁴ ile ilgili dava, Bozöyük Kazası dahilinde göçebe Yörük taifesinin Tekeli aşiretinden Elhac Süleyman kızı Döndü'nün¹¹⁷⁵ tecavüze uğraması olayının mahkemeye yansımından anlaşılıyor ki insanlar mevsimlik olarak göç etmektedirler. Yörük olarak tabir edilen göçerlerin dışında birde Kıbtî (Çingene) diye ifade edilen göçerler vardır. Bunların belli bir mekan olmayıp günlük olarak yer değiştirirler, ev eşyaları satarak yahut toplayıcılık yaparak hayatlarını sürdürürler. Bununla ilgili belge şöyledir. Muğla Kazası nevahisinden Bozöyük nahiyesine tâbi Kayırlıabad nam mahalde göçebe Kıbtî taifesinden Elhac Hasan oğulları Halil ve Hüseyin evlenmişler fakat bir süre sonra eşlerinin kendilerine itaat etmeyerek kendi yaşadıkları Kayırlıabadki yere gelmedikleri gerekçesi ile mahkemeye müracaat etmişlerdir. Mahkeme olayı inceledikten sonra Halil'in eşi Süleyman kızı Dudu ile Hüseyin'in eşi Hüseyin kızı Dudu'nun eşlerinin yanına gitmesi yönünde karar vermiştir¹¹⁷⁶.

¹¹⁷¹ *Muğla Ş.S.D.* 123, v.49a, (hüküm tarihi: ...?).

¹¹⁷² *Muğla Ş.S.D.* 123, v.38b, (hüküm tarihi: Gurre-i Receb sene <1>277).

¹¹⁷³ *Muğla Ş.S.D.* 124, s.200, (hüküm tarihi: 10 Ra [Rebiü'l-evvel] sene <1>284).

¹¹⁷⁴ *Muğla Ş.S.D.* 124, s.22, (hüküm tarihi: 3 M [Muharrem] sene <12>82).

¹¹⁷⁵ *Muğla Ş.S.D.* 124, s.201, (hüküm tarihi: Selh Muharrem sene <1>284).

¹¹⁷⁶ *Muğla Ş.S.D.*, 124, s.182, (hüküm tarihi: 7 Za [Zilkade] sene <1>283).

Evlilik, ticaret, göç, memuriyet vb. nedenlerle memleketlerini veya evlerini terk ederek başka yere yerleşen ailelerde bir nevi ailenin dağılmasına örnek teşkil etmektedir.

SONUÇ

Yaptığım bu çalışma sonucunda ifade edilebilirim ki, Muğla'daki aileler, gelenekçi yapı içindedir. Aile, dar anlamıyla ana-baba ve evlenmemiş çocukların oluşturduğu, Muğla'daki toplumun en küçük yapı taşıdır. Ailede, en önemli öge olarak, kan akrabalığı esas alınmıştır. İnsanların birbirlerini yakın hissetmeleri, ortak bir yaşam sürdürmeleri onların akraba olmaları için yeterli değildir. Ailenin oluşabilmesi için bireylerin aralarında belli bir kan bağının bulunması gerekmektedir.

Muğla'da aile, evlilik ile kurulmaktadır. Aileler, evlenecek yaşa gelen erkek veya kızları gönül rızalarını alarak evlendirmektedir. Burada takip edilen usûl önce söz kesme, sonra nişan, daha sonra nikah ve düğündür. Düğünle, bu mutlu olay topluma duyurularak evlilik meşru bir temele oturtulmaktadır. Beşik kertme olayına, Muğla ailelerinde rastlanmamaktadır.

Evlilik yaşı Muğla'da 16-17 civarındadır. Osmanlı aile hukukunda, evlilik sırasında evlenecek kadına erkeğin kendi malından belli bir miktar pay vermesi söz konusudur. Mehir adı verilen bu pay, kadının boşanma veya dulluk halinde sosyal hayatta kendisini güvende hissetmesini sağlamaktadır. Muğla ailelerinde “mehr-i müeccel” veya “mehr-i muaccel” diye adlandırılan mehir verme hukukî geleneği incelediğimiz dönemde de mevcuttur.

Osmanlı aile hayatında bazı bölgelerde evlilik sırasında erkek tarafının kız tarafına vermesi adet olan “başlık” veya “kalın”ın Muğla ailelerinde bu dönemde uygulandığına dair Şer‘iyye Sicillerinde bilgi ve belgeye rastlanmamıştır. Bu bize, mehir hariç, başlık ve kalın verme geleneğinin, Muğla'da uygulanmadığını göstermektedir.

Muğla ailelerinde evlilikte tek eşlilik hakimdir. Ölen kişilerin yaklaşık % 80,41 tek eşli, % 6'sı iki eşli, % 6,97'si bekar, % 6,51'i duldur. Aynı anda üç ve daha fazla eşli hiçbir kimse yoktur.

Ailelerde görülen üç veya daha fazla eşlilik durumu, ölen bir eşten sonra başka birisiyle evlenme şeklindedir. Bu, hem kadınlarda hem de erkeklerde görülen bir evlilik şeklidir.

Erkekler, genellikle en az bir çocuk sahibi olmak, bazen de sadece bir erkek çocuk sahibi olmak düşüncesinin etkisiyle, iki eşliliği tercih etmektedirler. Aile reislerinin, en az bir erkek çocuk sahibi olmak istemesindeki gaye, nesillerinin devam ettirilmesidir.

Muğla'da aile içinde üye olarak büyükbaba-büyükanne, amca, teyze ve aileye yardımcı durumunda bulunan hizmetçiler de yer almaktadır. Aile üyeleri içinde kadın ve çocuklar belli bir yere sahiptir. Anne veya babanın ölümüyle yetim kalan çocuklar, tamamen çaresizliğe terk edilmemiştir. Eğer önceden ebeveyni tarafından vasi tayin edilmemiş ise kadı tarafından bir vasi tayin edilerek çocuğun hakları reşit oluncaya değin koruma altına alınmıştır. Çocuklar, babası olsa dahi eğer anne yoksa belli bir yaşa kadar anne tarafından yakın bir kadının bakımına verilmektedir.

Muğla'daki ailelerin, bazılarının ekonomik açıdan bir meslek ve zanaat sahibi oldukları, bazılarının ise geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağladıkları görülmektedir.

Toplumsal hayatta kent olgusu mahalle ölçeğinde kendini hissettirmektedir. Çünkü mahalle, ailelerin gündelik yaşamlarını devam ettirdikleri en önemli mekandır. Câmî', mescid, çarşı, eğitim kurumları ve altı-üstlü (fevkanî-tahtani) evler mahalleyi şekillendirmektedir. Mahallede bir arada yaşayanlar ya aynı etnik zümreye sahiptir ya da aynı dine mensup kişilerdir. Bu özelliği ile mahalle, kentin dini ve sosyal küçük bir birimidir. Çıkmaz sokaklar veya birbirine bitişik nizamdaki Muğla evleri, ailelerin iç içe bir yaşam sürmelerine neden olmuştur. Muğla ailelerinin yerleştikleri mahallelere baktığımızda yerleşimde genellikle dini ve etnik farklılık dikkate alınmıştır. Muğla'da gayr-i müslim ve müslüman aileler iç içelik içinde bir yaşam da sürmüşlerdir.

Kent olgusunun oluşmasındaki diğer etken çarşılardır. Muğla merkezde Papuçcu esnafının toplu halde bulunduğu Papuçcu Arastası, Muğla Çarşısı ve Sûk-i Sultani pazarı gibi alış-veriş yerleri, insanların gündelik yaşamlarını ve ihtiyaçlarını giderdikleri mekanlardır.

Kent olgusuna etki eden başka bir faktörde eğitim kurumlarıdır. Bu dönemde, Muğla'da medreseler eğitim hayatında en etkin kurumlardır. Henüz yeni usûlde okullar şehre pek girmemiştir. Dolayısıyla ailelerdeki eğitilmişler, medreselerde, sıbyan okulu olarak câmî'lerde (Pazar Câmî' Şerif dershanesi) tahsil etmektedirler.

Muğla'nın adalarla ticari bağlantısı sayesinde, aileler arasında muhtemel bir kültür alış-verişi ve etkilenmesinde olması söz konusudur.

Terekese incelenen 215 aile arasında, öldükleri anda 200'ü evli veya duldur. Bu 200 ailenin bazılarının en az bir çocuğu var iken bazılarının ise hiç çocuğu yoktur. Bunlardan 183'ü en az bir çocuk sahibi, 17'si de hiç çocuk sahibi değildir. Ölen bu kişilerin 15'i bekardır.

Muğla'daki 200 ailenin 741 çocuğu vardır. Ailelerdeki çocuk ortalaması 3,70'dir. Çocuklarla birlikte ailedeki üye sayısı 5-6 kişiden meydana gelmektedir. Bu sayıya büyükbaba ve büyükanneyide eklediğimizde kök aile 7-8 kişiden oluşmaktadır.

Evlilik ile kurulan aile, boşanma, ölüm, çocukların evliliği veya göç gibi hadiseler ile dağılmakta veya yayılmaktadır. Muğla ailelerinde karı-koca anlaşmazlığı şeklinde adlandırabileceğimiz boşanma hadiselerinin sayısı 41'dir. 14 yıllık bir dönemde, incelenen terekelere bağlı olarak 41 boşanma davası görülmektedir. Bu da, yıllık olarak yaklaşık senede 3 boşanma demektir. Bu oran Muğla ailelerinde boşanmanın yüksek olmadığını göstermektedir. Boşanmaların nedeni, ekseriyetle bugün de olduğu gibi şiddetli geçimsizliktir. Geçimsizliğin kaynağı ise hukuk dilinde "hüsn-i muaşeretlerinin olmaması" olarak adlandırılmaktadır. Boşanma sonunda eşlerin belli bir süre (iddet süresi) daha birbirleri üzerinde miras hakları devam ederken bu sürenin sonunda tüm yasal hakları son bulmaktadır.

Muğla'daki ölüm nedenleri, ecel, katlen, boğulma ve intihardır. Ailenin dağılmasına etki eden başka bir faktör de yeni evlilikler ve göçlerdir. Evlenen kişilere yeni bir ev kurulması, yeni bir aile oluşumu demektir. Bu aynı zamanda ailenin dağılması anlamına da gelmektedir. İş ve meslekleri nedeniyle ailelerin başka şehirlere gitmeleri de bir bakıma ailenin dağıldığını göstermektedir. Asker gidip ölenler, buna bir örnektir. Çünkü, göç eden aile üyeleri, asıl aile ve akraba ortamından uzaklaşmış ve yeni bir ortama gelmiştir. Ticaret, askerlik veya sebebi belirtilmeyen başka nedenlerle aileler, Muğla'ya gelip yerleşmişler ve yeni bir toplum yapısının oluşumunda neden olmuşlardır.

EKLER

Evlilik hücceti.

[illegible]

Yerkesiği Kazası Yenice Köy'ünden Ayyış ibnetü Bizoğlu Mehmed adlı kadının aynı köyden Mehmed bin Elhac Mustafa ile evlenmediği kabul ve beyan etmesi. *Mugla Ş.S. 123, v.11b. (hukuk tarihi: 17 Zi'l-hicce'tü'l-ş-şerif sene 1276).*

Muhalaa ile boşanma.

(Faint handwritten Persian script, likely bleed-through from the reverse side of the page.)

Muğla'nın Döğed mahallesinden Ümmügülsüm Hatun ibnetü Salih'in kocası Papuşçu Mehmed bin Hasan'dan muhalea (hul) ile boşanması. *Muğla Ş.S.* 123, v.49b, (hüküm tarihi: 27 S [Safer] sena 277).

[illegible][illegible]

Der-saadette ve taşrada varissiz ölenlerin terekelerine yapılacak işlemlere dair emimame.
Muğla Ş.S. 123, v15b, (hukuk tarihi: 4 N [Ramazan] sene 73).